

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ  
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО  
У ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ  
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991–2002)**

Київ 2019

УДК 027.54(477-25)НБУВ:021.1"1991/2002"

НЗ5

Затверджено до друку вченою радою  
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського  
(протокол № 7 від 19.11.2019)

Відповідальний редактор:  
Л. А. Дубровіна

Рецензенти:  
Т. В. Новальська, д-р іст. наук, проф.  
Н. Е. Кунанець, д-р наук із соц. ком., проф.

Авторський колектив:

Т. Д. Антонюк (2.6.4), Т. І. Арсєнко (2.6), Н. П. Бондар (3.6.1), О. А. Вакульчук (2.1.3, 3.6.1), О. М. Василенко (3.3), Л. В. Гарбар (іменний покажчик), В. М. Горовий (3.3, 3.5), С. М. Денисова (додаток 2), Т. В. Добко (2.4.1, 3.6.1), Т. П. Дубас (1.2.4), Л. А. Дубровіна (1.1.2, 1.1.3, 1.2.2, 1.2.3, 2.5, 3.2, 4.1, 4.3, 4.4, 4.6), Л. П. Затока (4.5), Н. Б. Захарова (1.2.4, 2.5), Н. М. Зубкова (1.2.4, 4.1), Л. В. Івченко (3.6.1), Г. В. Індиченко (4.2), Ю. С. Калініна-Симончук (1.1.1, 1.2.3), Т. І. Клочок (2.1.1), Т. В. Коваль (2.1.3), Т. М. Коваль (2.3.1, 2.3.2), Г. І. Ковальчук (3.6.1, 4.4), І. С. Корчемна (2.1.3), Л. Й. Костенко (3.3), Т. Л. Кулаковська (3.4, додатки 2, 3), Л. А. Литвинова (4.6, додаток 1), К. В. Лобузін (2.2), Н. І. Любовець (1.2.4, 3.6.2), Л. О. Матвійчук (4.2), Л. В. Муха (4.5), Т. Є. Мяскова (4.4), Л. С. Новосьолова (3.6.1), О. С. Онищенко (вступ, післямова, 1.2.1, 1.2.3, 3.1, 4.6), В. Ю. Омельчук (3.6.1), Т. П. Павлуша (3.3), Л. А. Пестрецова (2.1.1, 2.1.2), С. В. Полтавець (3.5), Ю. М. Половинчак (3.5), О. В. Полякова (2.1.2), В. І. Попик (вступ, післямова, 3.6.2), І. А. Сергєєва (4.1), Г. І. Солоїденко (1.1.2, 1.2.3, 3.4), О. П. Степченко (2.1.3, 4.1), Д. В. Устиновський (3.6.1), В. М. Чупріна (2.4.2), Павло І. Шекера (2.2), І. О. Шульга (2.1.1), Г. М. Юхимець (3.6.1), М. А. Філіпович (4.3), О. Г. Яковенко (2.3.1), Л. М. Яременко (2.1.3, 4.1, 4.2), О. М. Яценко (3.6.2).

Робота виконана за рахунок коштів бюджетної програми "Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень" (КПКВК 6541230)

УДК 027.54(477-25)НБУВ:021.1"1991/2002"

© Л. Дубровіна, О. Онищенко,  
В. Горовий та ін., 2019

© Національна академія наук України,  
Національна бібліотека України  
імені В. І. Вернадського, 2019

ISBN 978-966-02-9077-8 (друк.)

ISBN 978-966-02-9078-5 (електрон.)

## ЗМІСТ

<b>ПЕРЕДМОВА</b> .....	7
<b>РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ (1992–2002)</b> .....	11
1.1. Нові тенденції в діяльності НБУВ в умовах набуття Україною незалежності та розгортання національно-державного будівництва .....	11
1.1.1. Соціально-політичні зміни, правові засади та громадські ініціативи розвитку бібліотечної справи 90-х років XX ст. – початку XXI ст. ....	11
1.1.2. Створення українських і міжнародних професійних асоціацій, розвиток громадських ініціатив у бібліотечній та архівній сфері в 90-х роках XX ст. ....	34
1.2. Фундаментальні зміни у структурі, функціях та напрямках діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського .....	52
1.2.1. Оновлення діяльності ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України в 1992–1995 рр.: створення інтегральної концепції та стратегії розвитку Бібліотеки .....	52
1.2.2. Реорганізація і нова структура спеціалізованих фондів історико-культурної спадщини 1992–1995 рр. ....	72
1.2.3. Набуття Бібліотекою статусу національної. Новий Статут Бібліотеки та визначення напрямів її діяльності як бібліотечно-інформаційного, науково- дослідного та культурно-просвітницького комплексу (1996–2002 рр.).....	83
1.2.4. Формування комплексу фахових періодичних та інформаційно-аналітичних видань НБУВ .....	97

<b>РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НБУВ (КОМПЛЕКТУВАННЯ, ФОНДИ, ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ, МІЖНАРОДНА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ)</b>	109
2.1. Діяльність НБУВ у галузі комплектування фондів	109
2.1.1. Комплектування Бібліотеки виданнями України, СНД та країн Балтії	110
2.1.2. Комплектування Бібліотеки та академічних бібліотек іноземною літературою	121
2.1.3. Діяльність спеціалізованих відділів у галузі комплектування, наукового опису та обліку документів	125
2.2. Розвиток систематизації та каталогізації НБУВ в умовах упровадження електронних технологій	133
2.3. Фонд основного зберігання та система бібліотечно- інформаційного обслуговування читачів	140
2.3.1. Фонд основного зберігання: організація, використання, удосконалення технологій	140
2.3.2. Обслуговування читачів та система читальних залів	151
2.4. Довідково-бібліографічне обслуговування читачів: довідково-бібліографічний відділ, відділ міжбібліотечного абонементу та абонементу	176
2.4.1. Довідково-бібліографічна діяльність	176
2.4.2. Міжбібліотечний абонемент та абонемент	187
2.5. Розвиток науково-популяризаційного та культурно- просвітницького напрямів діяльності Бібліотеки	192
2.6. Інтеграція НБУВ у вітчизняний та міжнародний бібліотечно-інформаційний і культурний простір. Розвиток міжнародного співробітництва	198
2.6.1. Розвиток професійних відносин з міжнародними організаціями, національними бібліотеками та науковими інституціями	198
2.6.2. Нові форми міжнародного співробітництва. Австрійська бібліотека	204
2.6.3. Організація міжнародних виставок	207
2.6.4. Розвиток зв'язків з українською діаспорою	209
2.6.5. Організація та участь у міжнародних конференціях, семінарах, зустрічах	215

<b>РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ НБУВ ЯК НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ. РОЗВИТОК НАУКОВИХ НАПРЯМІВ У ГАЛУЗІ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕК, «УКРАЇНІКИ», ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ТА БІОГРАФІСТИКИ</b> .....	221
3.1. Формування науково-дослідних напрямів діяльності ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України. 1991–1995 рр. ....	221
3.2. Участь ЦНБ АН України у міжвідомчих науково-дослідних проектах та державних програмах ДКНТ України в галузі архівознавства, археографії, книгознавства, бібліографії та інформатики .....	230
3.3. Розробка теоретичних та практичних аспектів науково-дослідної роботи НБУВ у напрямі «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек» .....	246
3.4. НБУВ як науково-методичний центр для бібліотек наукових установ НАН України, участь у діяльності Інформаційно-бібліотечної ради НАН України.....	264
3.5. НБУВ як інформаційно-аналітичний центр: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади, Фонд президентів України, Національна юридична бібліотека .....	273
3.6. Діяльність НБУВ в галузі національної бібліографії та української біографістики .....	292
3.6.1. Створення національної бібліографії України та ретроспективного бібліографічного репертуару української книги.....	292
3.6.2. Розробка теоретичних та науково-методичних проблем біографістики, історико-біографічні дослідження Інституту біографічних досліджень.....	309
 <b>РОЗДІЛ 4. НАУКОВІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ, КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РУКОПИСНИХ, АРХІВНИХ І БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ.</b>	
<b>ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ</b> .....	320
4.1. Науково-дослідна діяльність у галузі використання інформаційного потенціалу рукописних та архівних фондів, археографічні, джерелознавчі, кодикологічні дослідження.....	320

4.2. Науково-методичне забезпечення діяльності Архівного фонду НАН України.....	340
4.3. Співпраця НБУВ з архівними, академічними установами та освітніми закладами.....	347
4.4. Комплексні історико-бібліотекознавчі, історико-книгознавчі, біобібліографічні та фондознавчі дослідження 1990-х років – початку ХХІ ст. ....	353
4.5. НБУВ як науковий центр дослідження питань збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів.....	367
4.6. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в НБУВ у 1993 р. – на початку ХХІ ст.....	377
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	389
<b>ДОДАТКИ</b> .....	395
<b>ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК</b> .....	433

## ПЕРЕДМОВА

У 2018 році Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, найбільшій бібліотеці України, фонд якої сьогодні нараховує 15,9 млн прим., виповнилося сто років. Будучи правонаступницею Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві, заснованої згідно із Законом «Про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави», ухваленим Радою Міністрів та підписаним гетьманом Павлом Скоропадським 2 серпня 1918 року, вона була створена як перша національна бібліотечна установа та разом із Україною пройшла свій складний, тернистий шлях, позначений як великими випробуваннями і втратами, так і вагомими досягненнями.

Змінивши за століття низку статусів – Національна бібліотека при Українській академії наук (протокол Спільного зібрання УАН № 5 від 21 грудня 1918 р.), Національна бібліотека Української академії наук з титулом «Національна бібліотека» та назвою «Всенародна Бібліотека України» (протокол № 25 від 3 травня 1919 р.), Всенародна бібліотека при Українській академії наук (протокол Комітету із заснування бібліотеки № 168 від 28 грудня 1920 р.), Бібліотека Академії наук УРСР (протокол засідання Президії АН УРСР № 6 від 13 лютого 1934 р.), Державна публічна бібліотека УРСР (постанова Ради Міністрів УРСР № 1534 від 07 серпня 1948 р.), Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР (розпорядження Президії АН УРСР № 286 від 22 червня 1965 р. та постанова Президії АН УРСР № 165 від 22 червня 1965 р.) зі статусом наукової установи з усіма правами юридичної особи (розпорядження Президії АН УРСР № 737 від 14 червня 1971 р.), у подальшому зі статусом науково-дослідного інституту (постанова Бюро Президії АН УРСР № 169-Б від 08 травня 1987 р.), Центральна наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського АН УРСР (постанова Ради Міністрів УРСР № 46 від 19 лютого 1988 р.) зі статусом науково-дослідного інституту (постанова Бюро Президії АН УРСР № 137-Б від 07 квітня 1989 р.) – наприкінці ХХ ст., згідно з Указом Президента України «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В.І. Вернадського статусу національної» № 244/96 від 5 квітня 1996 р., знову повернулася до своїх витоків.

Нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є національною бібліотекою, яка номінується також і як академічний науково-дослідний інститут у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, біографістики, документознавства та архівознавства, інформології, наукометрії, інших споріднених наукових дисциплін. Одночасно вона є науково-методичним центром академічної бібліотечно-інформаційної мережі і мережі наукових архівів академічних установ НАН України. Всі її функції як наукової установи концептуально були закладені ще в період її заснування, коли В. І. Вернадським, М. П. Василенком та іншими видатними діячами національної історії було розроблено життєздатну модель Національної бібліотеки Української Держави. В їхньому уявленні Бібліотека мала стати культурним скарбом усього українського народу та одночасно всеохоплюючою лабораторією науки, центром інформаційного забезпечення органів влади та міжнародної спільноти за різними напрямками розвитку України, головною науковою інституцією в галузі бібліотечних та книгознавчих наук, створенні національної бібліографії<sup>1</sup>.

Об'єктивне дослідження історії Бібліотеки в різні історичні періоди, життєвого шляху та фахової діяльності її вчених і спеціалістів розпочалося лише у часи незалежності України. Особливо плідним для дослідників став період започаткування Бібліотеки та її довоєнної історії й періоду війни, який упродовж багатьох десятиліть замовчувався, перекручувався та переписувався на засадах радянської ідеології. Вперше фундаментально історія Національної бібліотеки від її фундації у 1918 р. і до народження сучасної суверенної Української Держави в 1991 р. висвітлена у тритомному дослідженні академіка НАН України О. С. Онищенко і члена-кореспондента НАН України Л. А. Дубровіної<sup>2</sup>, а також у низці наукових праць інших науковців НБУВ, які заклали базис для історико-біографічної реконструкції історичного шляху Бібліотеки, відродження імен її засновників та працівників, які пройшли з бібліотекою перші десятиліття її існування, заклали фундамент її існування як бібліотеки світового значення, але підпали під політичні репресії та переслідування сталінського періоду<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. Київ, 1998. С. 9–16.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. 1998. 337 с.; Те саме. 1941–1964. 2003. 360 с.; Те саме. 1965–1991. 2008. 374 с.

<sup>3</sup> Внесок вчених НБУВ у дослідження історії бібліотечної справи широко представлений у бібліографічних покажчиках наукових праць співробітників НБУВ, що почали видаватися з перших років незалежності України: Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського Академії



Нині продовжується дослідження її історії в період розвитку незалежної України. 1990-ті роки стали доленосними не лише для нашої держави, але й для її найбільшої книгозбірні. В умовах кардинальних змін у засадах розвитку суверенної України, в її правових основах, зокрема в оновленні та прискоренні розвитку бібліотечного законодавства, відкриваються нові перспективи для реалізації функцій Бібліотеки, спрямованих на всебічне служіння суспільству й державі та забезпечення зростаючих інформаційних потреб науки, освіти, культури, управління, для реалізації політичного, соціально-економічного, науково-технологічного та інноваційного поступу.

Особливістю періоду 1990-х було створення міцної ідейної платформи для подальшої багатоаспектної, комплексної та поглибленої діяльності Бібліотеки. Своєю активною позицією як провідної академічної науково-дослідної установи та головної вітчизняної книгозбірні, що виконує національні функції, підвищенням ролі в науці та суспільстві й, відповідно, зростанням авторитету Бібліотека логічно підготувала повернення їй статусу національної в 1996 році.

Саме в 1990-х роках закладаються засади розвитку НБУВ як головного науково-інформаційного центру та найбільшого в Україні за обсягом та цінністю рукописних, книжкових і архівних фондів об'єкту національного культурного надбання. Постійно зміцнюється її статус як національної бібліотеки з усіма притаманними їй функціями, зокрема з отриманням обов'язкового примірника документної продукції, із забезпеченням її каталогізації, створенням науково-пошукового апарату, розвитком системи обслуговування, організацією збереженості фонду національної культурної спадщини та його залученням до наукового і соціокультурного обігу. НБУВ дбає про напрацювання та удосконалення державної політики в бібліотечній, науковій та культурній сферах, бере участь у державних програмах розвитку бібліотечної справи та активізує міжнародну діяльність.

У 90-ті роки ХХ ст. відбувся перехід людства від доби друкарства до доби електронної інформаційної культури, що визначило трансформаційні процеси в бібліотечній сфері, еволюцію організаційних та технологічних форм і методів роботи бібліотек, наповнило новим змістом традиційні функції. Цей період відкрив нову епоху в розвитку бібліотек, пов'язану із залученням інформаційних

---

наук України : бібліог. покажч. 1918–1993 рр. Київ, 1993. 299 с.; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 1918–1998 рр. Київ, 1998. 165 с.; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003 рр.) : наук.-бібліогр. покажч. вид. 6-ки та літератури про її діяльність. Київ, 2005. 518 с.

технологій в бібліотечну справу, комплектування, каталогізацію та систематизацію, пошуком нових форм роботи з читачами, організацією електронних каталогів, розширенням науково-бібліографічної роботи, розвитком нових засад організації фондів такої великої бібліотеки, якою є НБУВ. Формується новий ресурс української науки, відкривається доступ до світових інформаційних ресурсів.

У запропонованому колективному виданні з історії НБУВ 1990-х років розкривається найбільш динамічний та плідний період її функціонування, пов'язаний із наростанням демократичних процесів в Україні, ідеологічним звільненням та духовною свободою її громадян. І хоча цей період був кризовим у фінансовому аспекті, Бібліотека зберегла кадри, надзвичайний поштовх отримали нові наукові напрями та науково-дослідна робота, в десятки разів збільшилася кількість наукової продукції, почали розвиватися на нових засадах дослідження процесів розвитку національного бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформології та інших споріднених наук. Публікуються монографії, покажчики, путівники, які залучають до наукового обігу нові матеріали, раніше обмежені для користування групи документів, науково-довідковий апарат Бібліотеки розкриває маловідомі ресурси документальних колекцій та зібрань. Змінюється якість кадрового складу бібліотек, формується власна наукова школа кандидатів та докторів наук. Усі зазначені вище процеси автори монографії розкривають на сторінках даного видання, присвяченого історії НБУВ у 1990-х роках – цьому складному, але дуже знаковому періоді становлення незалежності України, коли сталися глибокі зміни в соціальному устрої держави, в усіх сферах суспільного життя, а функції Бібліотеки наповнилися новим змістом.

# **РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ (1992–2002)**

## **1.1. Нові тенденції в діяльності НБУВ в умовах набуття Україною незалежності та розгортання національно-державного будівництва**

### **1.1.1. Соціально-політичні зміни, правові засади та громадські ініціативи розвитку бібліотечної справи 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст.**

Новий історичний етап розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського почався із набуттям Україною незалежності, що супроводжувалося деідеологізацією всіх громадських процесів, формуванням відкритого демократичного суспільства, входженням країни у світовий інформаційний простір. Змінюються правові засади державного національного розвитку України, оновлюється правовий простір науки і культури, відповідно й бібліотечної справи.

Процеси трансформації бібліотечної справи в незалежній Україні характеризуються створенням нового бібліотечного законодавства, удосконаленням системи бібліотек, напрацюванням нової інфраструктури бібліотечних установ, розширенням фахової періодики, інформатизацією бібліотечної справи, формуванням електронних ресурсів та електронних бібліотек в Україні. НБУВ працює в нових умовах управління та матеріально-технічного забезпечення діяльності бібліотек, реорганізації системи вищої освіти та підготовки кадрів вищої кваліфікації в бібліотечній справі, актуалізації міжнародного співробітництва, посилення уваги до збереження фондів, розвитку наукових досліджень<sup>1</sup>. Розвиваються нові наукові напрями в

---

<sup>1</sup> Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст. Основні тенденції розвитку та напрями діяльності // Бібліотечний вісник. 2009. № 3. С. 12–23.

бібліотекознавстві, книгознавстві, бібліографознавстві, пов'язані з аспектами вивчення історії національної культури і освіти, інформатизацією бібліотечної діяльності, напрацюванням нових дисциплін бібліотекознавчого циклу<sup>1</sup>.

У цей період НБУВ посідає особливе місце в бібліотечній системі України – як національна, з розвиненими функціями та напрямками, та як головна наукова, що існує під егідою НАН України і, відповідно, забезпечує розвиток української науки.

Докорінні зміни, які характеризують 90-ті роки ХХ ст. в Україні, активні процеси національно-державного будівництва, пов'язані з прийняттям Конституції України та низки законів, безпосередньо вплинули і на статус, функції та особливості розвитку НБУВ на наступні десятиліття. Бібліотека, активно долучившись до цього процесу, змінює концептуальні засади своєї ролі та переглядає зміст діяльності в незалежній державі, починає трансформувати власні функції відповідно до потреб суспільства, розвитку української державності, національної освіти, науки та культури.

Останнє десятиліття ХХ ст. – час, коли значно розширюються права бібліотек стосовно самостійного вирішення багатьох організаційних питань, внутрішньої політики щодо основних напрямів їхньої роботи, широко розвиваються комплексні дослідження та міжвідомчі зв'язки, актуалізується міжнародна діяльність.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» № 466 від 12 серпня 1992 р., Бібліотека та її фонди як соціокультурні об'єкти були визнані національним культурним надбанням і підлягали занесенню до Державного реєстру. Держава взяла на себе обов'язок дбати про їхній розвиток та охорону, гарантувала вільний доступ до пам'яток історії та культури, музейних, бібліотечних та архівних фондів, забезпечила окремим соціальним групам громадян (дітям дошкільного віку, учням, студентам, пенсіонерам та інвалідам) доступ до культурних цінностей на пільгових умовах. Основами законодавства в галузі культури заборонялося вилучення друкованих видань, творів, експонатів, документів із біб-

---

<sup>1</sup> Розвиток наукових напрямів у бібліотекознавстві, книгознавстві, бібліографознавстві у період незалежності України // Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. Київ, 2009. С. 467–500.

ліотечних, музейних і архівних фондів, знищення об'єктів матеріальної і духовної культури з ідеологічних та політичних міркувань. Нове бібліотечне законодавство надає широкі можливості для розвитку книгозбірень різних типів та видів, а також розширює коло питань їхнього самостійного вирішення.

Однією із знакових подій нового часу стало знищення ідеологічного диктату та обмежень у культурному і науковому розвитку України. Бібліотека, що значний період функціонувала в умовах цензурного контролю, почала активно опрацьовувати ті свої фонди, які раніше були обмеженими в доступі або просто вважалися «неактуальними». Паралельно розвиваються гуманітарні науки, відповідно різко зростає кількість досліджень, раніше заборонених як націоналістичні, вивчення різних аспектів минулого українського народу, розпочинається об'єктивне дослідження історичних процесів із використанням повноцінної джерельної бази, що зберігається в бібліотеках, архівах, музеях. Це вимагає від наукових бібліотек та НБУВ як головного зберігача історико-культурних фондів в Україні (разом з ЛННБ України імені В. Стефаника в Західному регіоні) прискорення залучення цих фондів до наукового обігу.

Вивільнення від заборон на інформацію поставило перед НБУВ завдання якнайшвидшого наукового опрацювання законсервованих у радянський час історико-культурних рукописних та книжкових фондів, пов'язаних із розвитком національної культури, удосконалення науково-пошукового апарату, поліпшення методів і форм обслуговування читачів, впровадження автоматизованих технологій науково-довідкового апарату, підготовки науково-довідкових видань.

Важливою подією початку 90-х років ХХ ст. став Надзвичайний з'їзд бібліотекарів України, який відбувся в листопаді 1991 р. у ЦНБ ім. В. І. Вернадського. У його роботі взяли участь 143 делегати з усіх областей України. Констатувавши наявність глибоких кризових явищ у бібліотечній сфері, з'їзд висунув низку конструктивних пропозицій та ухвалив звернення до вищих органів влади України щодо прийняття Закону України «Про Національну бібліотеку», її заснування, згідно із зарубіжним досвідом, при Кабінеті Міністрів України як «органу для забезпечення єдиної державної політики в галузі бібліотечної справи та науково-інформаційної діяльності» та створення Центрального республіканського бібліотечного

колектору. До обговорення та схвалення учасниками з'їзду також були винесені питання про фундацію Асоціації бібліотек України та Державної науково-педагогічної бібліотеки України. Зверталася увага на необхідність розробки концепції розвитку бібліотечної справи в Україні, організації програм збереження фондів та видання бібліотечної серії на безкислотному папері, перегляду питань соціального захисту та системи оплати праці бібліотекарів, наголошувалось на проблемах підготовки бібліотечних кадрів і багато ін. Обговорення на з'їзді фахових питань та пропозицій стало базою для реалізації багатьох інновацій в галузі бібліотечної справи, спонукало бібліотечну спільноту до розробки нової правової та нормативної бази діяльності бібліотек.

Наступною знаковою подією, що відкрила новий етап у бібліотечній діяльності, став *Перший Всеукраїнський конгрес бібліотекарів*, ініційований багатьма державними і громадськими інституціями, який відбувся 9–12 червня 1992 р. в Києві. У ньому брали участь 306 делегатів від бібліотек усіх видів і форм власності, були присутніми гості з 15 країн, генеральний секретар ІФЛА П. Наута, інші запрошені офіційні особи, а також представники ЗМІ. Під час роботи конгресу працювало 9 бібліотечних секцій, відбулися 4 круглих столи. Обговорювалося широке коло актуальних проблем із бібліотечної справи та управління нею, з книговидавничої практики, підготовки кадрів для бібліотек, бібліографічної, науково-дослідної роботи тощо. У резолюціях і зверненнях конгресу сформульовано пропозиції щодо розроблення Закону України про бібліотечну справу, про інтеграцію бібліотечної спільноти України у світове професійне співтовариство (вступ до ІФЛА), напрацювання нормативів розвитку єдиної мережі бібліотек, вирішення проблем із фінансуванням установ у ринкових умовах, реформування системи підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів, розроблення національних стандартів, розвитку науково-дослідної діяльності та інші.

На конгресі були поставлені нові завдання стосовно бібліотечної справи та діяльності бібліотек з урахуванням тогочасних суспільно-політичних умов і розвитку інформаційного суспільства. Конгрес уперше актуалізував питання про розширення ролі громадськості в управлінні бібліотечною справою через створення наглядових і читацьких рад, товариств друзів бібліотек, благодійну та спонсорську допомогу.

Бібліотекарі різних відомств брали активну участь, зокрема, в розробці нового бібліотечного закону, Державного реєстру національного культурного надбання та програм збереження фондів, в організації корпоративних проектів у галузі інформаційних ресурсів. Були створені спеціалізовані ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій, започатковано професійний журнал «Бібліотечний вісник»<sup>1</sup>.

Для формування нового законодавчого поля в сферах науки та культури вже в перші роки незалежності приймається низка законів, зокрема, «Основи законодавства України про культуру» (1992), «Про інформацію» (1992), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1992), «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1993), «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995), «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999), «Про обов'язковий примірник документів» (1999) та інших нормативно-правових актів, міжнародних угод, ратифікованих Верховною Радою України, де бібліотека з її книжковими, рукописними та архівними фондами розглядається як складова історико-культурного середовища.

Однією з важливих умов розвитку бібліотек та бібліотечної справи було створення правового простору для розвитку культури і, відповідно, прийняття ВР України основ законодавства України про культуру (1992)<sup>2</sup>, які визначили правові, економічні, соціальні, організаційні засади розвитку культури в Україні, зокрема ті, що регулюють суспільні відносини в сфері створення, поширення, збереження та використання культурних цінностей, а також реалізацію прав громадян на доступ до культурних цінностей. Законами визначається необхідність створення єдиного культурного простору України та збереження цілісності її культури.

Серед основних принципів культурної політики в Україні окремі засади діяльності бібліотек впроваджувалися вперше. Так, для бібліотечної галузі важливими стали визнання культури одним із головних чинників

---

<sup>1</sup> Зворський С. Л. З'їзди, конгреси бібліотечні та бібліографічні // Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <http://ube.nplu.org/article/З'їзди,%20конгреси%20бібліотечні%20та%20бібліографічні>.

<sup>2</sup> Основи законодавства про культуру : від. 14 лют. 1992 р., № 2117-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 21. Ст. 294. С. 599–609; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-12>.



самобутності української нації та національних меншин, що проживають на території України; утвердження гуманістичних ідей та високих моральних засад у суспільному житті, орієнтація як на національні, так і на загальнолюдські цінності, збереження і примноження культурних надбань; розвиток культурних зв'язків з українцями, що проживають за кордоном, як основи збереження цілісності української культури; доступність культурних цінностей, усіх видів культурних послуг та культурної діяльності для кожного громадянина; всебічне міжнародне культурне співробітництво; визнання пріоритету міжнародно-правових актів у сфері культури тощо. Пріоритетні напрями розвитку культури визначаються цільовими державними програмами, які затверджуються Верховною Радою України, також декларується підтримка фундаментальних досліджень у галузі теорії та історії культури України тощо.

У 1990-х роках особлива увага приділяється питанням збереженості бібліотечних фондів як предметів національної культурної спадщини. У комплексі проблем збереження книжкових та рукописних пам'яток актуалізуються питання обліку та збереженості національної культурної спадщини. У 1992 р. була затверджена комплексна програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу», спрямована на здійснення заходів щодо збереження історичної та культурної спадщини людства, а також розповсюдження інформації та сприяння доступу до інтелектуальних скарбів світу. До виконання цієї Програми приєдналися й українські бібліотекарі. Починається вивчення, копіювання, видання шедеврів загальноєвропейської книжкової та рукописної культури, а також створення їхніх цифрових страхових копій, що мало сприяти розвиткові програми «Пам'ять світу».

Одним із перших таких нормативних актів стало «Положення про Державний реєстр національного культурного надбання», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 466, згідно з яким бібліотеки та найцінніші бібліотечні фонди визнаються об'єктами національної культурної спадщини, що мають бути занесені до цього реєстру<sup>1</sup>. Даний акт свідчить про пріоритетність питань національної культури, розуміння важливості обліку пам'яток – об'єктів матеріальної

---

<sup>1</sup> Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання: Постанова Кабінету Міністрів України, Положення від 12 серп. 1992 р. – № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-п>.



та духовної культури *виняткової* історичної, художньої, наукової чи іншої цінності, що мають важливе значення для національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину. Реєстр базується на визначенні поняття «пам'ятка» історії та культури як складової культурного надбання. Пам'ятка підлягає особливій правовій охороні з боку держави. Концепція поняття «пам'ятка», закладена міжнародним співтовариством, є методологією виявлення об'єктів матеріальної та духовної культури для міжнародного реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (1992), державних (національних) реєстрів, а також для регіональних реєстрів.

Згідно з Положенням про Державний реєстр до його об'єктів належать пам'ятки історії, археології, містобудування та архітектури, мистецтва; окремо виділено документальні пам'ятки – унікальні акти державності, інші важливі архівні матеріали, кіно-, фото- і фотодокументи, старовинні рукописи, рідкісні друковані видання. У Положенні зазначено, що до Реєстру можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з огляду на історію, культуру, етнологію чи науку. Це означає, що не лише рукописи та стародруки, але й книжкова спадщина в різних формах друкованої або рукописної продукції, належним чином оцінена професійною експертизою, має бути занесеною до Реєстру. 20 жовтня 1995 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Положення про порядок віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних документальних пам'яток, включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання, а також їх зберігання»<sup>1</sup>.

Започаткування Реєстру спонукало до напрацювання принципів його науково-методичного забезпечення, організації та визначення засад діяльності в наступні роки. НБУВ стала активним учасником обговорення всіх основоположних документів цього Реєстру. До складу робочих груп із розроблення методичних документів, організації нарад та семінарів із науково-методичних засад опису пам'яток, критеріїв занесення об'єктів до Реєстру увійшли співробітники НБУВ Л. А. Дубровіна,

---

<sup>1</sup> Положення про порядок віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних документальних пам'яток, включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання, а також їх зберігання, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовт. 1995 р., № 853 // Архіви України. 1995. № 4–6. С. 22–23.

Г. І. Ковальчук, Л. В. Муха. Цей Реєстр, на жаль, і досі остаточно не реалізовано, оскільки його створення потребує значного фінансування та постійного науково-методичного, юридичного й організаційного супроводу, а також прийняття рішень на загальнодержавному рівні. Однак він є важливим актом визнання рукописної та книжкової спадщини національним надбанням.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. прийнято також Закон «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999) <sup>1</sup>, спрямований на охорону національної культурної спадщини та розвиток міжнародного співробітництва України в сфері культури, Закон «Про охорону культурної спадщини» (2000) <sup>2</sup> та низку інших законодавчих актів.

У Законі «Про охорону культурної спадщини» (ст. 1) визначаються, зокрема, такі поняття: охорона культурної спадщини як система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація); запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди; забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, музеєфікації об'єктів культурної спадщини.

Особливе значення законів «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та «Про охорону культурної спадщини» для бібліотек такого рівня, як НБУВ, що зберігає рукописні та книжкові пам'ятки, пояснюється державною інституціональністю НБУВ як утримувача національної документальної пам'яті та її основними функціями як об'єкта національного культурного надбання в цілому і зберігача культурних цінностей та культурної спадщини зокрема.

Від 1997 р. НБУВ занесена до «Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання» (ДРНОНН) (постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174, із подальшими змінами) як утримувач унікальних колекцій наукових та науково-технічних об'єк-

---

<sup>1</sup> Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 верес. 1999 р., № 1068–XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 48. Ст. 405. С. 987–994; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>.

<sup>2</sup> Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 черв. 2000 р., № 1805-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333. С. 754–772; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.

тів спадщини, що не піддаються відтворенню, втрата або руйнування яких матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства.

Отже, держава заявила свої права на культурну спадщину та гарантувала її охорону шляхом державного обліку та організації низки спеціальних дій щодо збереження, а також через створення державних реєстрів. Було встановлено також терміносистему пам'яток культурної спадщини. В результаті до пам'яток культурної спадщини відносилися й ті, що були занесені до Державного реєстру національного культурного надбання та Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання, і ті, що були взяті на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набуття чинності цим Законом. Таке трактування дозволяло вважати пам'ятками культурної спадщини документи, поставлені на державний облік та визнані такими після проведення експертизи цінності незалежно від того, чи встигла установа або власник занести пам'ятку до Реєстру.

Створення реєстрів покладалося на Міністерство культури України. Реєстрація мала здійснюватися після проведення експертизи цінності та за умов грошової оцінки і страхування. Об'єкти національного культурного надбання не підлягають роздержавленню і приватизації, а рухомі пам'ятки – переміщенню за кордони України, крім випадків тимчасового їх перебування з дозволу відповідних центральних органів державної виконавчої влади для експонування на виставках або для реставрації під державні гарантії країни, що їх приймає.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995)<sup>1</sup> визначав статус бібліотек, правові та організаційні засади їхньої діяльності, спрямовані на реалізацію прав громадян на вільний доступ до інформації та на залучення національних цінностей, що зберігаються в бібліотечних фондах, до світової культури, науки, освіти. Бібліотеки визнано юридичними особами, що не підлягають приватизації, з них забороняється вилучати документи за ідеологічними чи політичними ознаками. Вперше Законом було передбачено, що коли ратифіковані в Україні міжнародні договори встановлюють інші норми, аніж вітчизняне бібліотечне законодавство,

---

<sup>1</sup> Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р., № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 7. Ст. 45. С. 121–131 ; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>.

то практика бібліотечної діяльності має функціонувати за міжнародними правилами. В обговоренні цього Закону від НБУВ брали участь О. С. Онищенко, А. Г. Бровкін, А. О. Чекмарьов та ін.

Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» декларуються такі основні напрями бібліотечної політики: підтримка бібліотечної справи та її розвиток шляхом гарантованого фінансування бібліотек, пільгової податкової, кредитної та цінової політики; фінансування створення інформаційних мереж і телекомунікаційних систем для інформаційного обміну, входження у світові глобальні комп'ютерні мережі, об'єднання та забезпечення доступності розподілених бібліотечних ресурсів; стимулювання взаємовикористання бібліотечних ресурсів через систему міжбібліотечного абонементу, зведених каталогів, депозитаріїв, обмінних бібліотечних фондів; інтеграція бібліотек у світовий інформаційний простір; координація діяльності бібліотек усіх форм власності, регулювання діяльності на основі кооперації бібліотек державної і комунальної власності; забезпечення розвитку бібліотечного обслуговування соціально незахищених верств населення; розробка програм і стратегій розвитку бібліотечної справи та забезпечення їх цільового фінансування; створення умов для міжнародного бібліотечного співробітництва. Загалом бібліотечна політика в Україні підпорядкована задоволенню інформаційних потреб усіх категорій населення, інформаційному забезпеченню процесів реформування суспільства та збереженню національної культурної спадщини<sup>1</sup>.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» гарантує державний захист майнових прав бібліотек усіх форм власності. Земельні ділянки, на яких розташовані бібліотеки державної і комунальної власності, передаються їм у безстрокове користування відповідно до земельного законодавства. Бібліотечний фонд, будівлі, споруди, приміщення, обладнання та інше майно, що є державною та комунальною власністю або передане замовником державним і комунальним бібліотекам, належить їм на праві оперативного управління. Законом забороняється переміщення бібліотек без надання рівноцінного упорядкованого приміщення для обслуговування користувачів бібліотеки, роботи працівників, зберігання бібліотечних фондів.

---

<sup>1</sup> Солоїденко Г. І. Бібліотеки та бібліотечне законодавство України // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2000. Вип. 5. С. 403–414.

Цей Закон з поправками діє й нині. Особливе значення мало включення до нього статті сьомої про «національну бібліотеку України» (у редакції 2009 р.), якою було встановлено, що національна бібліотека України є провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним державним закладом, що здійснює функції науково-дослідного, методичного та координаційного центру з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, бере участь у розробленні державної політики в галузі бібліотечної справи та її реалізації<sup>1</sup>.

Зазначалося, що національна бібліотека України володіє потужним фондом вітчизняних і найважливіших науково значущих зарубіжних документів і задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвиткові науки, освіти, культури, здійснює міжнародне співробітництво у формуванні та використанні світових бібліотечних ресурсів. Бібліотечний фонд національної бібліотеки України є національним культурним надбанням українського народу, невід'ємною складовою частиною культурної спадщини та перебуває під охороною держави.

Загальнодержавне спрямування діяльності національної бібліотеки України здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв. Національна бібліотека України, згідно із Законом, має право на отримання обов'язкового безоплатного примірника документів.

Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» також встановлюється, що цінні, рідкісні документи та колекції мають включатися до Державного реєстру національного культурного надбання в розділі «Книжкові пам'ятки», тоді як архівні документи, зібрані в бібліотеках, регулюються Законом «Про Національний архівний фонд і архівні установи» і визначаються як унікальні документи, документальні пам'ятки за видом «архівні документи». Передбачається, що держава має дбати про їхній розвиток та охорону, гарантувати вільний доступ до пам'яток історії та культури, музейних, бібліотечних та архівних фондів, забезпечити окремим соціальним групам громадян (дітям дошкільного віку, учням, студентам, пенсіонерам та інвалідам) доступ до культурних цінностей на пільгових умовах. Основами законодавства заборонялося вилучення друкованих видань, творів, експонатів, документів із бібліотечних, музейних і архівних

---

<sup>1</sup> Частина перша статті 7 в редакції Закону України № 1388–VI від 21.05.2009.

фондів, знищення об'єктів матеріальної і духовної культури з ідеологічних та політичних міркувань. Встановлено, що бібліотеки як об'єкти національної культури не підлягають роздержавленню.

У початковий період становлення незалежності України, у 1990-х роках, у комплексі з новими державотворчими процесами реалізується одна з найважливіших функцій держави в галузі науки, освіти, культури – створення національних установ. 11 жовтня 1994 р. видається Указ Президента України «Про національні заклади культури» № 587/94 <sup>1</sup>, згідно з яким Національна парламентська бібліотека України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) отримала статус національної. Формується нова бібліотечна інфраструктура, в складі якої національні бібліотеки посідають пріоритетне місце. В 1996 р. Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського НАН України повертає собі статус національної і отримує назву «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського» <sup>2</sup>.

Важливе значення для підняття статусу бібліотек у демократичному суспільстві мало встановлення Всеукраїнського дня бібліотек (Указ Президента України від 14 травня 1998 р. № 471/98).

22 березня 2000 р. вийшов Указ Президента України Л. Д. Кучми «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» № 490/2000 <sup>3</sup>, де зазначалося, що з метою підвищення ролі бібліотек у розбудові держави, формуванні громадянського суспільства, більш ефективного використання їхнього інформаційного потенціалу Кабінет Міністрів України має вжити заходів щодо створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу.

Також в Указі передбачалися збільшення асигнувань на поповнення бібліотечних фондів, вирішення питання розрахунків за охорону, енергота теплопостачання бібліотечних закладів, розгляд питання щодо звіль-

---

<sup>1</sup> Про національні заклади культури : Указ Президента України від 11 жовт. 1994 р., № 587/94. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587/94>.

<sup>2</sup> Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної : Указ Президента України від 5 квіт. 1996 р., № 244/96 // Законодавство – бібліотекам України : довід. вид. Київ, 2000. Вип. 1 : Загальні засади діяльності бібліотек. Ч. 1. С. 127–128.

<sup>3</sup> Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України : Указ Президента України від 22 берез. 2000 р., № 490/2000 // Офіційний вісник України. 2000. № 13. Ст. 513. С. 59–60; Те саме. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490/2000>.

нення від сплати мита та митних зборів при ввезенні іноземних документів освітнього, наукового та культурного характеру для поповнення бібліотечних фондів. Національній академії наук України та галузевим академіям наук мали бути виділені асигнування для забезпечення відомчих бібліотек новими надходженнями документів, технічними засобами, обладнанням.

Пряме відношення до бібліотечної сфери, особливо для наукових бібліотек, має також прийнятий у 1993 р. Закон України «Про авторське право і суміжні права»<sup>1</sup>. Цим Законом охороняються права інтелектуальної власності (майнові та немайнові) на творчі праці, тому закон стає одним з принципів у діяльності бібліотек, які збирають авторські твори у своїх фондах та надають їх у вільне користування. Зокрема, в ньому обумовлено можливість бібліотек вільно користуватися книжками з бібліотечних фондів, які мають статус «суспільного надбання», дозволено організовувати вільний доступ до цих документів. Як правило, вони складають понад 90% книжкових фондів НБУВ та інших бібліотек, що дозволяє організувати вільний публічний доступ для користувачів бібліотеки. Авторське право діє упродовж усього життя автора і 70 років після його смерті, після закінчення терміну дії авторського права твори отримують статус суспільного надбання, що означає необмежені можливості на користування творами та об'єктами суміжних прав, термін дії авторського права і (або) суміжних прав на які закінчився (ст. 28, 30).

Важливим є той факт, що Закон закріплює один із випадків, на який не розповсюджується виняткове право власника авторських прав забороняти використання його творів. Зокрема, про відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, якщо їхня діяльність не спрямована на отримання прибутку і відповідний ресурс представлений для ознайомлення, що дозволяє в умовах створення електронних ресурсів реалізацію однієї з головних функцій бібліотеки – доступ до опублікованої інформації. Виняток надається виключно для комп'ютерних програм і баз даних. Це є дуже актуальним, коли «відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого

---

<sup>1</sup> Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64. С. 327–344; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.



або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру» (ст. 22).

Крім того, Закон залишає авторські права бібліотеки на продукцію, що створюється в бібліотеках, як для авторів, так і для бібліотеки як видавця, регулюється також авторське право на службові твори тощо (ст. 16).

Закон України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 р. став етапним у розвитку системи обов'язкового примірника. Ним встановлювалося, що обов'язковий примірник охоплює різні види тиражованих документів, які передають їхні виробники на безоплатній або платній основі юридичним особам, визначеним цим Законом; а також репрезентувалися система обов'язкового примірника документів, сукупність видів обов'язкових примірників документів, а також порядок їхнього доставляння, зберігання та використання.

Закон має поширюватися на всі види носіїв інформації, в тому числі електронні. Ним визначається та забезпечується функціонування національного *інформаційного фонду України* як «сукупності інформаційних фондів (інформаційних ресурсів) держави: архівного, бібліотечного, стандартів, архіву друків, фонду фільмів, патентного та інших фондів»<sup>1</sup>. Тим самим система обов'язкового примірника документів в Україні увійшла в новий етап свого розвитку<sup>2</sup>.

Не менш важливе значення для НБУВ, в структурі якої є фонд рукописів та архівні фонди НАН України, має й Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1994), яким було задеклароване поняття Національного архівного фонду України (далі НАФ) як складової частини вітчизняної і світової історико-культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства<sup>3</sup>. До складу НАФ увійшли рукописні та архівні

---

<sup>1</sup> Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р., № 595–XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22–23. Ст. 199. С. 463–467; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14>.

<sup>2</sup> Чепуренко Я. О. Система обов'язкового примірника документів в Україні: новий етап розвитку // Бібліотечний вісник. 1999. № 4. С. 9–12.

<sup>3</sup> Про Національний архівний фонд і архівні установи : Закон України від 24 груд. 1993 р., № 3814–XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 15. Ст. 86. С. 394–405 ; Те саме: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>.



підрозділи бібліотек, які залишаються в підпорядкуванні установ-власників, проте на них поширюються архівне законодавство та методичне керівництво питаннями державного обліку, зберігання та використанням. НАФ перебуває під охороною держави і призначений для задоволення інформаційних, соціально-культурних, наукових та інших потреб суспільства, реалізації законних прав та інтересів громадян. У проведенні офіційної експертизи та в обговоренні цього Закону взяли участь співробітники Інституту рукопису НБУВ Л. А. Дубровіна та С. М. Кіржаєв.

Закон «Про Національний архівний фонд та архівні установи» регулює суспільні відносини, пов'язані з формуванням, обліком, зберіганням і використанням НАФ, та інші основні питання діяльності архівних установ. Унікальними документальними пам'ятками визнаються документи Національного архівного фонду, що мають особливу історико-культурну цінність. Порядок віднесення документів НАФ до унікальних документальних пам'яток, включення їх до ДРНКН, а також зберігання затверджується Кабінетом Міністрів України.

Іншою групою законів передбачалося регулювання наукової діяльності НБУВ, передусім тими, що визначають розвиток науки. Так, Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1992) декларує окремий статус Академії наук України як вищої наукової організації України, яка організовує та виконує фундаментальні й прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних і гуманітарних наук, а також координує здійснення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях незалежно від форм власності<sup>1</sup>. Законом підтверджується її самоврядність, що полягає в самостійному визначенні тематики досліджень та своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків тощо.

У цьому ж 1992 р. було прийнято новий Статут Академії наук України, яким підтверджувався статус академії як самоврядної організації, що є незалежною в проведенні досліджень, виробленні напрямів наукового пошуку та вирішенні питань свого внутрішнього устрою. У Статуті визначаються права науково-дослідних інститутів Академії наук України,

---

<sup>1</sup> Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 груд. 1991 р., № 1977-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 12. Ст. 165. С. 306–318; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.

до числа яких було віднесено й ЦНБ АН України ім. В. І. Вернадського. Науково-дослідний інститут має повну самостійність в організації своєї наукової діяльності та у вирішенні питань вибору конкретних форм своєї структури; у використанні колективних і контрактних форм оплати праці та в елементах внутрішньоінститутського госпрозрахунку; у питаннях створення малих дочірніх організацій, вступу в спілки, асоціації та інші форми спільної діяльності з організаціями і підприємствами; у встановленні прямих науково-технічних зв'язків з організаціями і підприємствами зарубіжних країн; у кадрових та інших питаннях, за винятком тих, які чинним законодавством і цим Статутом віднесені до відання інших органів<sup>1</sup>. Тим самим і Бібліотека як науково-дослідна установа отримала можливість самостійного визначення цих питань, що значно стимулювало розвиток наукових напрямів, розширило права наукових установ та наукових працівників, були створені умови для отримання нових наукових результатів у сфері бібліотечних і споріднених наук.

Оскільки бібліотеки увійшли до складу національної системи науково-технічної інформації і формування довідково-інформаційних фондів (опрацювання, зберігання, поширення і використання інформації, інформаційне забезпечення юридичних та фізичних осіб), на них було поширене й законодавство в галузі інформації, зокрема Закон України «Про інформацію» (1992)<sup>2</sup> та Закон України «Про науково-технічну інформацію» (1993)<sup>3</sup>. Участь в обговоренні проектів цих законів брали й співробітники АН України за відповідним профілем, в тому числі й від Бібліотеки – О. С. Онищенко, Л. Й. Костенко, А. Г. Бровкін, А. О. Чекмарьов.

У Законі України «Про інформацію» визначалася низка термінів, які мали істотне значення для подальшого розвитку інформатизації в бібліотеках, зокрема тих, які одночасно використовувалися в різних сферах діяльності державного управління. Йдеться про такі поняття, як *документ* –

---

<sup>1</sup> Статут Академії наук України : від 20 берез. 1992 р. / НАН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001550-92>.

<sup>2</sup> Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р., № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. С. 1447–1462; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

<sup>3</sup> Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 черв. 1993 р., № 3322-XII // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 33. Ст. 345. С. 843–851; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>.

матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання в часі й просторі; *захист інформації* – сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї; *інформація* – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Відповідні органи влади, згідно з цим Законом України, зобов'язувалися створювати можливості для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних та інформаційних ресурсів.

Закон «Про науково-технічну інформацію» був покликаний створити правову базу для отримання та використання науково-технічної інформації та врегулювати функціонування Національного інформаційного фонду України. Його поява зафіксувала права та можливості суб'єктів відносин у сфері науково-технічної інформації, до яких належали наукові та науково-технічні бібліотеки як складові національної системи науково-технічної інформації та «творці і накопичувачі науково-технічної інформації, власники, виробники, зберігачі і споживачі інформаційної продукції та послуг, а також як посередники у сфері науково-інформаційної діяльності» (Ст. 3).

Важливою особливістю Закону стала фіксація права громадян України, юридичних осіб, державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування на відкриту науково-технічну інформацію, яке передбачає можливість вільного її одержання, зберігання, використання і поширення під час здійснення наукової, науково-дослідної, виробничої, громадської та іншої діяльності, що не забороняється чинним законодавством. Закон надавав визначення термінів, зокрема «науково-технічна інформація», «науково-інформаційна діяльність», «інформаційні ресурси науково-технічної інформації», «довідково-інформаційний фонд», «інформаційні ресурси суспільного користування» тощо.

Завдання інтеграції України в європейський інформаційний простір поставлені в Указі Президента України Л. Д. Кучми «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615–98, де йшлося про «забезпечення доступу до європейських правових, бібліографічних та інших інформаційних баз даних». Розвиток стратегії європейського вибору міститься і в Посланні Президента України

до Верховної Ради України <sup>1</sup> від 30 квітня 2002 р. Відтоді НБУВ орієнтується на поглиблене вивчення європейської практики забезпечення доступу до інформаційних баз даних.

У другій половині 90-х років ХХ ст. починається розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та, відповідно, забезпечення широкого доступу до неї в Україні <sup>2</sup>. Новий стимул для розвитку процесу інформатизації суспільства містився в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо впровадження системи здійснення державної інформаційної політики та вдосконалення державного регулювання інформаційних відносин» <sup>3</sup> від 17 червня 1997 р. і в законах України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998) та «Про Національну програму інформатизації» (1998).

У Концепції та Законі «Про Національну програму інформатизації» подано визначення поняття інформатизації: це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов

---

<sup>1</sup> Про затвердження Порядку формування та виконання галузевої програми і проекту інформатизації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2001 р., № 1702 // Офіційний вісник України. 2001. № 51. Ст. 2301. С. 425–431; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-2001-p>; Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 черв. 1998 р., № 615/98. С. 257; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98>; Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України від 30 квіт. 2002 р. // Урядовий кур'єр. 04 черв. 2002; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>.

<sup>2</sup> Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31 лип. 2000 р., № 928/2000 // Офіційний вісник України. 2000. № 31. Ст. 1300. С. 11–13; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>; Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2003 р., № 208 // Офіційний вісник України. 2003. № 9. Ст. 378. С. 112–114; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-p>; Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 2000–2002 роки : Постанова Верховної Ради України від 6 лип. 2000 р., № 1851-III // Офіційний вісник України. 2000. № 29. Ст. 1193. С. 22–34; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-14>.

<sup>3</sup> Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р., № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27–28. Ст. 181. С. 482–492; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-vr>; Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 1999–2001 роки : Постанова Верховної Ради України від 13 лип. 1999 р., № 914-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 37. Ст. 335. С. 756–769; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/914-14>.

для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі започаткування, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки. Законом вводилося й поняття інформаційного ресурсу як сукупності документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо). Особлива увага надавалася зміні комп'ютерної техніки та впровадженню міжнародних стандартів щодо формування інформаційних систем та інформаційного ресурсу.

У документах поставлено завдання інформатизації в галузі науки та культури, що безпосередньо стосувалося й НБУВ як національної та наукової бібліотеки: сприяння підвищенню ефективності наукових досліджень, створення потужної системи науково-технічної інформації та її використання на всіх етапах наукової діяльності; збереження інформації про пам'ятки матеріальної і духовної культури, архівні документи; забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури; започаткування електронних архівів та електронних бібліотек, представлення їх у системах глобальних комп'ютерних комунікацій для їхнього ефективного використання <sup>1</sup>.

У 2001 р. Президія НАН України приймає постанову «Про стан та перспективи розвитку інформаційних технологій в Україні», де відзначає, що для вирішення питання подальшого поширення інформаційних технологій в установах НАН України особливу увагу необхідно приділити формуванню відповідних інформаційних ресурсів у наукових установах, а також баз знань та даних, представленню результатів наукових досліджень і розробок в електронному вигляді <sup>2</sup>.

Позитивним для підвищення міжнародного авторитету бібліотечної галузі України, а також для використання досвіду провідних бібліотек світу було входження до різних бібліотечних асоціацій, участь нашої країни в конференціях ЮНЕСКО й ІФЛА, присвячених проблемам консервації

---

<sup>1</sup> Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України, Концепція від 4 лют. 1998 р., № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27–28. Ст. 182. С. 494–509; Те саме. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>.

<sup>2</sup> Про стан та перспективи розвитку інформаційних технологій в Україні : Постанова Президії НАН України від 13 квіт. 2001 р., № 102. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-010413-102-0.pdf>.

і зберігання бібліотечних фондів та розвиткові цифрових ресурсів. Були визначені основні пріоритети бібліотечної політики, спрямовані на підвищення ролі бібліотек у суспільстві та їхній розвиток у контексті соціально-культурного виміру суспільства; на розширення доступу до інформації; її доступність для користувачів; створення інформаційного ринку і розгляд функції інформації в якості товару тощо <sup>1</sup>.

При Міністерстві культури України було створено Міжвідомчу раду з питань інформатизації бібліотек, до складу якої увійшли не лише фахівці з бібліотечної справи, але й програмісти, вчені, працівники Національного агентства з питань інформатизації, представники інших державних органів управління та Книжкової палати України імені Івана Федорова. Головна мета діяльності Ради – вироблення стратегії розвитку міжвідомчої кооперації бібліотек, формування і використання електронних баз даних, розвиток мережових технологій взаємодії бібліотек, формування телекомунікаційного середовища для взаємного доступу у використанні інформаційних ресурсів <sup>2</sup>. До розробки та обговорення Стратегії залучалися також НАН України та НБУВ.

Об'єктивні процеси розвитку наукових бібліотек у цей період зумовили появу нових структурних підрозділів, які перетворилися на бібліотечно-інформаційні та науково-дослідні центри і дали змогу книгозбірням виконувати нові функції. У складі великих наукових бібліотек почали створюватися наукові інститути, центри, служби. На комплексні науково-бібліотечні центри перетворилися академічні Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника.

Виконання загальнодержавних завдань та координація діяльності бібліотек різних відомств дали змогу на єдиних засадах здійснювати формування інформаційного ресурсу і охоплювати всі соціальні інститути, професійні кола та верстви населення різноманітним бібліотечним сервісом.

Указом Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р.

---

<sup>1</sup> Навроцька В. Д. Пріоритетні питання бібліотечної політики в Україні: стратегія, проблеми. URL: <http://192.168.4.10/articles/crimea/1995/rep001-r.html>.

<sup>2</sup> Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності // Бібліотечний вісник. 2009. № 3. С. 12–23.

№ 928/2000 декларуються заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні.

Отже, зазначеними вище нормативними актами було закладено основу правової бази для організації діяльності бібліотек у нових умовах, унормовано та визначено нові аспекти змісту бібліотечної діяльності, створено умови для трансформації функцій бібліотек.

У законодавстві наступних років підтверджуються та розвиваються основні правові положення стосовно культурної спадщини та Державного бібліотечного фонду України.

Розвивається система управління і пов'язане з нею фінансове і матеріально-технічне забезпечення бібліотек та бібліотечної справи, що реалізується Міністерством культури України та відповідними відомствами. Вдосконалюються й засади державного управління бібліотечною справою стосовно формування єдиної державної політики в галузі бібліотечної справи та державних програм її розвитку; створення об'єднаної бібліотечно-інформаційної системи, розвитку координації в комплектуванні й використанні бібліотечних фондів; організації розробки державних бібліотечних стандартів, інструкцій, положень та інших нормативних документів; контролю за діяльністю бібліотек державної і комунальної форми власності; збереження ними бібліотечного фонду України; підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів; сприяння науковим дослідженням та інформаційно-методичному забезпеченню в галузі бібліотечної справи.

Головні наукові бібліотеки НАН України та системи освіти починають активно залучатися Міністерством культури України до вирішення важливих питань розвитку бібліотечної сфери суспільства; до участі в розробці нормативних актів і бібліотечних стандартів у державних програмах; координації в питаннях наукових досліджень; створення електронних бібліотек тощо.

Розширюються й права бібліотек щодо організації своєї діяльності. Управління конкретними бібліотеками здійснюють їхні адміністрації на чолі з директором або адміністрацією власника (засновника), якщо бібліотека не є самостійною юридичною особою. Основна увага в цей період в управлінні бібліотеками звертається на питання їхнього розвитку



стосовно потреб інформаційного суспільства та ринкових відносин; підвищення кваліфікації кадрів; упровадження інновацій у бібліотечну практику; збагачення і збереження бібліотечних фондів; розширення бібліотечних послуг; поліпшення координації діяльності з бібліотеками відповідних мереж і систем; розширення міжнародного співробітництва.

Фінансове та матеріально-технічне забезпечення бібліотек здійснюється їхніми власниками (засновниками). Державні і комунальні бібліотеки фінансуються з державного і муніципального бюджетів. Додаткове фінансування бібліотек усіх форм власності може відбуватися за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб, коштів від господарської діяльності бібліотек, спонсорських та благодійних внесків.

Обов'язковою складовою бібліотечної справи є забезпечення соціальних гарантій працівникам бібліотек. В Україні на працівників бібліотек усіх форм власності і всіх видів та типів поширюються гарантії, встановлені новим законодавством про працю, соціальне страхування та пенсійне забезпечення.

З урахуванням потреб бібліотечної справи, коли відбувається процес трансформації бібліотечного працівника в працівника сфери інформаційної діяльності, перед системою бібліотечної освіти постають нові вимоги. Відповідно, вона перебудовується з урахуванням переходу українського суспільства на інформаційний та інноваційний шляхи розвитку.

Бібліотечні професії поповнюються низкою спеціальностей, що обумовлює потребу в нових фахівцях та у працівниках, які б володіли знаннями з економіки бібліотечної справи і бібліотеки, з інформаційних технологій, могли організувати співпрацю із ЗМІ, рекламу і популяризацію бібліотечних послуг тощо, розширюється коло традиційних навчальних дисциплін, вводяться нові актуальні курси в галузях інформології, маркетингу, документно-інформаційних наук, документознавства тощо. Крім бібліотекарів, бібліографів і книгознавців, навчальні заклади готують бібліотечних менеджерів, маркетологів, технологів, спеціалістів із комп'ютерних технологій та фахівців у галузі бібліотечних зв'язків із громадськістю.

Безперервна бібліотечна освіта здійснюється через фахові семінари, конференції, симпозиуми, самонавчання, бібліотечну пресу. Навчальна база поповнюється новими підручниками та посібниками, створеними в Україні, зокрема такими, до написання яких залучалися й наукові кадри НБУВ:



з бібліотекознавства (Г. І. Ковальчук, В. Я. Онуфрієва, В. Г. Попроцька, М. С. Слободяник)<sup>1</sup> та архівознавства (Л. А. Дубровіна)<sup>2</sup>.

Становлення України як незалежної держави суттєво впливає і на входження її бібліотек у світовий професійний простір. Починаючи від 1990-х років, фахівці бібліотек України беруть активну участь у конференціях європейських бібліотек та асоціацій національних бібліотек світу з питань комплектування, формування інформаційних ресурсів, обміну спеціалістами, розгортання спільних проєктів, підготовки наукових досліджень, публікацій рукописних та книжних джерел, довідників з бібліотечних фондів, зокрема рукописів, стародруків, газет, видань з мистецтва тощо<sup>3</sup>.

З іншого боку, стрімке розгортання процесів становлення інформаційного суспільства в світі вимагало й перебудови інформаційно-технологічних засад діяльності та завдань Бібліотеки, яка гостро відчувала потребу в оновленні змісту функцій та в необхідності радикальних змін у науково-інформаційному забезпеченні економічного і політичного розвитку держави; в оперативній підтримці розвитку науки та всіх сфер суспільної діяльності; в подоланні стереотипів та традиційного консерватизму бібліотечної справи. Така перебудова вимагала включення Бібліотеки у світові процеси, що характеризуються інтеграцією бібліотечних технологій та ресурсів для розширення доступу до інформації та її цільового використання. Прискорення інформатизації суспільства зумовило й трансформацію бібліотек із книгосховищ у бібліотечно-інформаційні центри. З цією метою співробітниками Бібліотеки докладалися значні зусилля для пошуків власного шляху та нової ролі національної бібліотеки в інформаційному просторі електронних ресурсів та технологій.

Отже, процес національно-державного будівництва супроводжується докорінними змінами в бібліотечному законодавстві; типах та видах бібліотек; структурі й змісті бібліотечної діяльності; системі наукової класифі-

---

<sup>1</sup> Організація діяльності бібліотек : учб.-метод. посіб. В. О. Ільганаєва, В. Я. Онуфрієва, М. С. Слободяник, В. Г. Попроцька. Харків, 1993. 108 с.; Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек : підручник / В. О. Ільганаєва, Г. Д. Ковальчук, Т. П. Самійленко та ін. Харків, 1993. 194 с.; Ільганаєва В. О. Слободяник М. С. Організація діяльності бібліотек: навч. посіб. Харків, 1998. 84 с.

<sup>2</sup> Архівознавство : підруч. для студ. вчз України / Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна та ін. Київ, 1998. 316 с.

<sup>3</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. Київ, 2009. С. 460–462.

кації та описування документів; у принципах побудови каталогів та інших науково-пошукових систем; в організації повного доступу до бібліотечних фондів та інформації, що в них міститься; в принципово нових засадах формування бібліотечних ресурсів; у впровадженні нових електронних технологій та інформаційних систем.

Законодавче забезпечення бібліотечної галузі зазнало фундаментальних змін. Значною мірою ці процеси вплинули й на професійну діяльність бібліотекарів, які об'єдналися в обговоренні питань бібліотечної справи, провели всеукраїнські та міжнародні конференції і сформулювали основні напрями реформи бібліотечної справи після отримання Україною незалежності.

Законодавчі засади незалежної держави відкрили абсолютно нові перспективи розвитку бібліотек, визначили докорінні зміни в їхній діяльності, створили вільні умови розвитку їхніх функцій та входження у світовий простір. Важливо те, що у новому українському законодавстві були закріплені принципи державної реєстрації національної культурної спадщини, забезпечення її збереженості та інформаційного доступу до цієї спадщини у бібліотеках. Ці тенденції стали визначальними для подальшого функціонування НБУВ та радикальних змін змісту та форм її діяльності.

### **1.1.2. Створення українських і міжнародних професійних асоціацій, розвиток громадських ініціатив у бібліотечній та архівній сфері в 90-х роках ХХ ст.**

Обмежений інформаційний простір, в якому багато років існувала Україна, став причиною активізації засад професійного спілкування бібліотечних фахівців як в Україні, так і в міжнародній площині. Характерною особливістю 1990-х років стали бурхливий розвиток громадських ініціатив, створення українських бібліотечних асоціацій, участь бібліотек України в міжнародних асоціаціях, товариствах та консорціумах.

Першим проявом громадської ініціативи став бібліотечний з'їзд Харківської області, який відбувся наприкінці 1991 р. з ініціативи Харківського бібліотечного товариства та за участю 200 делегатів. З'їзд засудив спроби комерціалізації бібліотек, розглянув і схвалив концепцію бібліотечної справи регіону та основні положення про обласний бібліотечний комітет як «поза-

відомчий орган суспільно-державного управління бібліотеками Харківщини»<sup>1</sup>.

У листопаді 1991 р., як зазначалося вище, проходив Надзвичайний з'їзд бібліотекарів України, в роботі якого взяли участь 143 делегати з 25 областей республіки, а також депутати Верховної Ради України, представники міністерств культури, фінансів, праці, Держкомвидаву, Держархіву тощо<sup>2</sup>.

З доповідями на з'їзді виступили: директор Республіканської науково-технічної бібліотеки Г. Г. Тищенко, директор Республіканської науково-медичної бібліотеки Р. І. Павленко, вчений секретар Інформаційно-бібліотечної ради АН України А. А. Свобода, голова оргкомітету з'їзду, директор Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського М. І. Сенченко, керівник навчально-методичного кабінету Мінвузу України В. А. Козаков.

Констатувавши наявність глибоких кризових явищ у бібліотечній сфері, делегати висунули низку конструктивних пропозицій у формі звернень до вищих органів влади України. Серед важливих була й ініціатива про створення Асоціації бібліотек України (АБУ). Відповідальний секретар оргкомітету з'їзду, завідувач відділу бібліотекознавства ЦНБ ім. В. І. Вернадського М. С. Слободяник звернув увагу делегатів на те, що Асоціація бібліотек України створюється з метою забезпечення законодавчого захисту бібліотечної справи, консолідації сил для розробки єдиної бібліотечної політики, спрямованої на забезпечення якісно нового рівня бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів, підвищення соціального статусу і престижу бібліотечної професії. Основною більшістю делегатів було схвалено Статут Асоціації та обрано її Президію.

Співзасновниками АБУ стали Центральна наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Республіканська наукова медична бібліотека Міністерства охорони здоров'я України, Республіканська науково-технічна бібліотека Міністерства освіти і науки України та Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Пізніше до Ради АБУ ввійшли Державна наукова педагогічна бібліо-

---

<sup>1</sup> Хропач О. М. Перше бібліотечне товариство на Україні // Бібліотекознавство та бібліографія. Харків, 1991. Вип. 30. С. 135.

<sup>2</sup> Бровкін А. Г., Слободяник М. С. До підсумків II Надзвичайного з'їзду бібліотекарів України // Бібліотечний вісник. 1993. № 1–2. С. 67–69.

тека Міністерства освіти і науки України та Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук.

Асоціація бібліотек України була заснована як некомерційна всеукраїнська самоврядна організація, що об'єднує на добровільних засадах бібліотеки та інші установи й організації, що професійно пов'язані з бібліотечною справою або сприяють її розвитку<sup>1</sup>.

Як зазначено в Статуті, основною метою діяльності АБУ є об'єднання зусиль, підтримка і координація діяльності її членів в інтересах збереження і розвитку бібліотечної справи в Україні, а також трансформації бібліотек із сховищ документованих знань у їхніх активних розповсюджувачів. Управління діяльністю Асоціації здійснювала Рада АБУ, до складу якої входило шість членів: президент, три віце-президенти, голова виконавчого комітету та відповідальний секретар<sup>2</sup>.

Вищим органом управління АБУ було оголошено Конференцію, що мала право приймати рішення з будь-яких питань діяльності АБУ. Для вирішення конкретних професійних проблем Рада АБУ сприяла створенню комісій, комітетів, експертних та робочих груп, тимчасових творчих колективів, а також представництв для пропаганди діяльності АБУ<sup>3</sup>.

У 1992 р. Президентом АБУ було обрано директора ЦНБ АН України ім. В. І. Вернадського чл.-кор. (згодом акад.) АН України Олексія Семеновича Онищенка, головою виконавчого комітету – Анатолія Григоровича Бровкіна, відповідальним секретарем Олександра Григоровича Кириленка. Провідні фахівці АБУ, співробітники НБУВ (О. С. Онищенко, А. Г. Бровкін, В. М. Горовий, А. А. Свобода та ін.), члени комітету з бібліотечної політики та правового захисту бібліотек брали активну участь у створенні законодавчого поля бібліотечної галузі, в розробці низки документів, зокрема Закону «Про бібліотеки і бібліотечну справу», Закону «Про обов'язковий примірник документів», Концепції державної інформаційної політики України, «Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки», вносили доповнення та зміни до законів «Про бібліо-

<sup>1</sup> Солоїденко Г. І. Асоціація бібліотек України: етапи становлення та розвитку // Архівіст: Вісник САУ. 2000. Вип. 2. С. 23–30.

<sup>2</sup> Статут Асоціації бібліотек України // Бібліотечний вісник. 1994. № 1. С. 2–5.

<sup>3</sup> Солоїденко Г. Історія створення та організація діяльності бібліотечних об'єднань та асоціацій в Україні // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2006. Вип. 15 : Бібліотеки Національної академії наук України: історія і сучасність. С. 48–63.

теки і бібліотечну справу в Україні», «Про єдиний митний тариф» на виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» тощо <sup>1</sup>.

На засіданнях та нарадах АБУ активно обговорювалися питання корпоративної каталогізації, стандартизації, сумісності лінгвістичного та програмного забезпечення, що розроблялися бібліотечними фахівцями комітету комп'ютерних бібліотечних систем і технологій АБУ – учасниками спеціальних програм і проєктів. Так, у 2001 р. розпочала роботу міжвідомча група з розробки Національного формату бібліографічного запису УКРМАРК, яка об'єднала фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України та Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Формат розроблявся в рамках угоди про співпрацю. Планувалося, що він стане основою внутрішніх форматів інформаційних систем бібліотек, підтримки комп'ютерної каталогізації документів <sup>2</sup>. Результатом цієї колективної діяльності став проєкт Національного формату в електронній формі <sup>3</sup>, представлений на сайті НБУВ для обговорення.

Бібліотеки-члени АБУ брали участь у пріоритетних дослідженнях, які НБУВ здійснювала за такими науковими напрямками: «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек», «Створення національної бібліографії. Українська біографістика», «Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів», «Вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини» <sup>4</sup>. За результатами виконання наукових тем уклалися збірники

---

<sup>1</sup> Солоїденко Г. І. Роль Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в організації взаємодії бібліотек, діяльності Асоціації та самоправних організацій // Вісник Львівського університету. 2009. Вип. 4. С. 136–145.

<sup>2</sup> Солоїденко Г. І. Роль професійних асоціацій в інноваційному розвитку бібліотечної справи // Бібліотечний вісник. 2004. № 3. С. 15–19.

<sup>3</sup> УКРМАРК: Національний формат представлення бібліографічних даних (проєкт) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Нац. парламент. б-ка України, Наук. б-ка ім. М. Максимовича, Київ нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1489>.

<sup>4</sup> Солоїденко Г. І. Історія створення та організація діяльності бібліотечних об'єднань та асоціацій в Україні // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2006. Вип. 15 : Бібліотеки Національної академії наук України: історія і сучасність. С. 48–63.

наукових праць, чільне місце на сторінках яких відводилося досвіду роботи бібліотек-членів АБУ.

Асоціація налагодила співпрацю із зарубіжними організаціями на території України: Американським Домом, Центром інформаційних ресурсів Посольства США в Україні, Інститутом Гете в м. Києві, Представництвом ООН, Британською Радою, Французьким культурним центром в Україні, Радою Міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX). Зокрема, в бібліотекознавчих читаннях «Бібліотеці Конгресу США – 200 років» (Київ, 2000), проведених НБУВ спільно з Центром інформаційних ресурсів Посольства США в Україні, взяли участь бібліотекарі-члени АБУ, викладачі Київського національного університету культури та мистецтв, іноземні гості. У виступі заступника голови Асоціації наукових бібліотек США Д. Барретт наголошувалося, що співпраця американських та українських бібліотекарів продовжуватиметься і подібні зустрічі дадуть можливість розширити професійне спілкування колег із різних напрямів роботи бібліотеки <sup>1</sup>.

У 2001 р. Академія наук України започаткувала видання Енциклопедії сучасної України (ЕСУ) – багатотомного енциклопедичного видання про Україну в усіх вимірах від початку ХХ ст. до сьогодення. Бібліотечна система України, зокрема наукові бібліотеки – члени АБУ, знайшла відображення на сторінках другого тому Енциклопедії сучасної України. Статтю «Бібліотечні асоціації», в якій вміщено інформацію про діяльність АБУ та УБА, підготувала Т. В. Добко <sup>2</sup>.

Згодом з ініціативи Президента АБУ акад. НАН України О. С. Онищенко за участі широкого кола працівників наукових бібліотек було видано довідник «Наукові бібліотеки України» (Київ, 2004). У виданні вміщено відомості про 426 наукових бібліотек України, викладено історію формування наукових зібрань, тематичний склад книжкових фондів, наявність рідкісних і цінних видань з певної галузі, склад і структуру довідково-пошукового апарату, наукову та науково-інформаційну діяльність бібліо-

---

<sup>1</sup> Барретт Д. Провідна роль Бібліотеки Конгресу в системі бібліотек США: вплив та взаємодія // Бібліотечний вісник. 2000. № 6. 30–32.

<sup>2</sup> Добко Т. В. Бібліотечні асоціації // Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка, Координац. Бюро Енциклопедії Сучасної України ; голов. редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ, 2003. Т. 2. С. 734–735.

тек, сучасні інформаційні технології, що застосовуються для задоволення потреб користувачів.

Перехід до систематичного вивчення історії бібліотечної науки в 90-х роках ХХ ст. сприяв ліквідації фрагментарності і неповноти її висвітлення, підняв престиж історико-бібліотекознавчих досліджень як у галузевій науці, так і поза її межами. АБУ організовує участь бібліотек-членів асоціації у дослідженні історії бібліотек та бібліотечної справи, координує роботу з підготовки та видання збірника наукових праць «Бібліотеки Національної академії наук України: історія і сучасність» (Київ, 2006). До збірника увійшло 29 наукових статей про бібліотеки наукових установ НАН України, в т. ч. статті Т. Л. Кулаковської «Роль Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у становленні і розвитку бібліотечно-інформаційної системи НАН України: історія, сучасний стан, перспективи» та Г. І. Солоіденко «Історія створення та організація діяльності бібліотечних об'єднань та асоціацій в Україні». Основні проблеми та завдання, пов'язані із дослідженням історії бібліотек України, виклав у передмові президент АБУ О. С. Онищенко.

Розвиток інтернет-технологій, збільшення кількості електронних документів, урізноманітнення носіїв інформації, з одного боку, а з іншого, – кардинальні зміни в суспільстві, що почалися у 1990-х роках, мали суттєвий вплив на класифікаційні системи, зокрема Бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК). Починаючи від 1991 р., спільними зусиллями наукових, освітянських та академічних бібліотек проводилися обговорення проблем щодо необхідності удосконалення й доповнення робочих таблиць бібліотечної класифікації для наукових бібліотек, які розробляються спеціалістами НБУВ для відображення в каталогах національної тематики, нових тем і проблем, відсутніх у таблицях ББК. На сьогодні підготовлено 15 випусків «Робочих таблиць класифікації НБУВ», які є універсальним за змістом комплексом лінгвістичних пошукових та інформаційних засобів АБІС НБУВ. Таблиці розроблялися українською мовою, відштовхуючись від вихідної класифікації ББК та спираючись на реальний документальний потік надходжень до НБУВ. Робочі таблиці видаються в друкованому вигляді та шляхом книгообміну поширюються до наукових бібліотек України.

Бібліотеки – засновники АБУ, зокрема Національна наукова медична бібліотека України та Державна науково-педагогічна бібліотека



України ім. В. О. Сухомлинського, є учасниками започаткованого в 1995 р. Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та НБУВ проекту Українського реферативного журналу (УРЖ) «Джерело». УРЖ «Джерело» формується на засадах співпраці наукових інституцій, бібліотек, інформаційних установ, вищих навчальних закладів, редакцій наукових часописів та ін. Обсяг інформаційних ресурсів загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова», представленої у вільному доступі в мережі Інтернет, перевищує 715 тис. записів. Щорічне поповнення реферативної бази даних упродовж 1998–2002 рр. складало понад 40 тис. записів. Результати спільної діяльності доводять ефективність та перспективність обраних форм і методів роботи, які необхідно розвивати та поширювати через приєднання нових учасників інформаційної взаємодії.

Бібліотеки наукових установ, що є членами Асоціації бібліотек України, беруть активну участь у багатьох наукових заходах, які проводить НБУВ. Зокрема, Перша наукова сесія Інституту бібліотекознавства ЦНБ імені В. І. Вернадського (1992), присвячена дослідженню фондів наукових бібліотек України, залучила до участі понад 150 фахівців, представників державних вищих навчальних закладів, наукових бібліотек, викладачів Київського інституту культури. Проблеми формування і використання фондів, зміни в роботі бібліотек в умовах ринку були викладені в доповідях директора ЦНБ О. С. Онищенко, директора Державної наукової медичної бібліотеки Р. І. Павленко, Державної науково-технічної бібліотеки Г. Г. Тищенко, директора Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Р. Й. Целінського, директора Наукової бібліотеки Київського університету В. І. Чубук. Начальник відділу бібліотек Міністерства культури В. Д. Навроцька відзначила необхідність активної участі Інституту у вирішенні завдання формування національного бібліотечного фонду, яке може бути вирішене тільки на міжвідомчому рівні<sup>1</sup>.

18 червня 1992 року в ЦНБ відбулися Перші межєквівальні читання, приурочені до 100-річчя з дня народження Юрія Олексійовича Меженка. У читаннях брали участь бібліотечні фахівці Києва, Харкова, Одеси, Вінниці, Санкт-Петербурга, що дало змогу відтворити окремі аспекти бібліотечного життя 1920-х років, коли відбувалося активне становлення

---

<sup>1</sup> Карпова Л. П., Попроцька В. Г. Перша наукова сесія Інституту бібліотекознавства // Бібліотечний вісник. 1993. № 1/2. С. 69–71.



української бібліотечної школи, тісно пов'язаної з ім'ям Ю. О. Меженка. Із вступним словом до учасників читань звернувся директор Інституту літератури М. Г. Жулинський, діяльність Ю. О. Меженка на чолі Бібліотеки АН України представив М. І. Сенченко, з доповіддю «Меженко і український бібліографічний репертуар» виступив Я. Р. Дашкевич, «Ю. О. Меженко і українське відродження 20-х років ХХ ст.» – тема виступу Н. В. Стрішенець<sup>1</sup>.

Важливою подією для бібліотек – членів АБУ були наукові читання, присвячені 100-річчю від дня народження відомого українського бібліотекознавця Д. А. Балики, організовані Інститутом бібліотекознавства ЦНБ ім. В. І. Вернадського 9 вересня 1994 р. З доповідями про внесок Дмитра Балики в розвиток бібліотекознавства, бібліографії, психології, педагогіки, соціології виступили М. Слободяник, Л. Одинока, Т. Ярошенко, З. Савіна, Н. Казакова, С. Косяк.

Асоціація бібліотек України є постійним співорганізатором щорічних міжнародних наукових конференцій НБУВ, а її члени – учасниками численних заходів, які проходять у рамках конференції. Починаючи з 1989 р., відбулося 30 міжнародних наукових конференцій, у програмах яких відображено широкий спектр найактуальніших питань бібліотечно-інформаційної діяльності. Зокрема: 1993 р. міжнародна наукова конференція «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті»; 1994 р. «Автоматизовані системи інформаційно-бібліотечного обслуговування»; 1996 р. «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки»; 1997 р. «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек»; 1999 р. «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток»; 2001 р. «Бібліотечно-інформаційний сервіс»; 2002 р. «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства».

Збірники наукових праць та тези міжнародних конференцій, які видавала ЦНБ, стали базою для поширення передового досвіду роботи бібліотек – членів Асоціації, актуальними та затребуваними матеріалами для бібліотек усіх систем і відомств України.

З лютого 1995 р. функціонує Українська бібліотечна асоціація (УБА), установча конференція якої відбулася 30 січня – 1 лютого в приміщенні Будинку вчителя. В її роботі взяли участь 70 делегатів з 24 областей

---

<sup>1</sup> Ігнатова Т. А. Подвижницьке служіння науці // Бібліотечний вісник. 1993. № 1/2. С. 71–72.

України, Кієва та Автономної Республіки Крим і понад 100 гостей – науковців та фахівців бібліотечної справи. Конференцію відкрила голова оргкомітету, доцент КДІК В. С. Пашкова, яка наголосила, що досягти подальшого поступу в розвитку бібліотек і бібліотечної справи можна лише шляхом професійної консолідації<sup>1</sup>. Учасники форуму визначили правління (31 чол.) та обрали Президентом УБА В. С. Пашкову.

У Статуті асоціації задекларовано, що основною метою УБА є всебічне сприяння розвитку бібліотечної справи і забезпечення права читачів та споживачів інформації на якісне своєчасне бібліотечне та інформаційно-бібліографічне обслуговування читачів, захист соціальних та інших спільних інтересів членів УБА. У 1995 р. були введені та зареєстровані Мінюстом України почесні відзнаки УБА – «За внесок у розвиток бібліографії та бібліографознавства», «За відданість бібліотечній справі», «За внесок у бібліотечну освіту», «За внесок у бібліотекознавство», «Кращий бібліографічний показник року» та інші. Почесну відзнаку «За відданість бібліотечній справі» отримали у 2003 р. завідувач відділу НБУВ Л. Й. Костенко, у 2005 р. – заступник директора НБУВ А. Г. Бровкін.

Уперше в історії бібліотечної справи України було створено Асоціацію, яка декларувала демократичні права громадян на доступ до всього обсягу накопичених знань та інформації, право на свободу слова, становлення відкритого інформаційного суспільства, що базується на знаннях, на розвиток бібліотечно-інформаційної галузі та бібліотечної професії в Україні. Основною своєю місією УБА оголосила формування в суспільстві усвідомлення ролі бібліотеки як важливого чинника розвитку демократії, громадянського суспільства, науки, культури, безперервної освіти населення, його інформаційної та технологічної освіченості, як центру культури та інформації<sup>2</sup>.

УБА здійснює свою діяльність, базуючись на принципах забезпечення інтелектуальної свободи та відданості ідеалам демократії, орієнтації на користувача («читачецентризм»), сприяння освіті та просвітництву нації, безперервності навчання, постійного професійного вдосконалення;

---

<sup>1</sup> Бабич В., Сошинська Я. Установча конференція Української бібліотечної асоціації // Бібліотечний вісник. 1995. № 3. С. 16–18.

<sup>2</sup> Українська бібліотечна асоціація: документи і матеріали, 2001–2009 рр. / уклад.: В. С. Пашкова, Т. В. Добко, В. Г. Дригайло. 5-те вид., допов. і перероб. Київ, 2010. 144 с.

співпраці, партнерства; відкритості, прозорості та підзвітності. В 1996 р. вперше в Україні Конференцією асоціації було розроблено та запроваджено Маніфест про демократизацію бібліотек та Кодекс етики бібліотекаря.

У рамках УБА з окремих проблем, тем, напрямів бібліотечно-інформаційної діяльності створювалися секції та круглі столи, які на правах структурних підрозділів забезпечували професійні аспекти роботи Української бібліотечної асоціації. Особливо активно в цей період працювала бібліографічна секція, роботою якої керували Т. Добко та В. Загуменна<sup>1</sup>.

У травні 1996 р. в межах II Всеукраїнського конгресу бібліотекарів відбулася конференція Української бібліотечної асоціації, в роботі якої з доповіддю про діяльність Асоціації бібліотек України, про розробку нею різних бібліотечних проектів виступив її віце-президент А. О. Чекмарьов<sup>2</sup>.

Активісти УБА зробили істотний внесок у теоретичну розробку концепції інтелектуальної свободи стосовно бібліотечної діяльності в демократичному суспільстві, теоретично обґрунтували роль і значення національних бібліотечних асоціацій для розвитку бібліотечної професії, освіти, практики, управління<sup>3</sup>.

УБА стала партнером у реалізації проектів багатьох національних і зарубіжних організацій, зокрема Фонду «Відродження» (Україна), Інституту Відкритого Суспільства (Угорщина), Британської Ради (Україна), Гете-Інституту (Україна), Німецького Бібліотечного Інституту (ФРН), Посольства США в Україні, Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Фонду Монсанто (США), Європейської культурної фундації та ін. Асоціація має позитивний досвід співробітництва з Європейською Комісією за програмою «Технології інформаційного суспільства» щодо реалізації проектів PULMAN («Публічні бібліотеки активізують використання сучасних мереж»), CALIMERA («Використання в культурі: місцеві заклади як посередники в організації доступу до електронних ресурсів») і TEMPUS – проект «EduVisIm» («Адаптивні інформаційні та комунікативні технології для освіти учнів в Україні»).

---

<sup>1</sup> Добко Т., Загуменна В. Засідання бібліографічної секції Української бібліотечної асоціації // Бібліотечний вісник. 1996. № 5. С. 31–32

<sup>2</sup> Пашкова В., Сошинська Я. «Бібліотечний громадський рух в Україні» (конференція Української бібліотечної асоціації) // Бібліотечний вісник. 1996. № 5. С. 30–31.

<sup>3</sup> Пашкова В. С. Роль бібліотек у розвитку громадянського суспільства // Бібліотечний форум України. 2006. № 1. С. 14–16.

З розширенням і поглибленням міжнародних культурних зв'язків України у 1997 р. при УБА та Інформаційній службі США було організовано Бібліотечний англomовний клуб, який став громадським професійним осередком для консолідації та фахового зростання бібліотекарів та інформаційних спеціалістів м. Києва.

Немало творчих зусиль і енергії для його роботи віддає Донна Ашер, інформаційний спеціаліст США, почесний член УБА. Саме вона ініціювала створення «Англо-українського тлумачного словника з бібліотечної справи та інформатики» і виконала основну роботу по відборі та опрацюванню термінології. У роботі над перекладом з англійської українською мовою термінів та підготовці словника до друку взяли участь на добровільних засадах фахівці Національної парламентської бібліотеки України, Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Києва, Державної наукової медичної бібліотеки, Державної бібліотеки України для дітей, Бібліотеки Київського державного університету технології і дизайну. Від Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського працювали у складі авторського колективу словника І. О. Денисенко та Н. В. Стрішенець.

УБА як національна бібліотечна асоціація є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) і представлена у трьох секціях – національних бібліотечних асоціацій, публічних бібліотек та університетських бібліотек. Це дало змогу членам УБА репрезентувати Україну на міжнародній арені, брати участь у міжнародних проектах і бути обізнаними у світових тенденціях бібліотечної справи<sup>1</sup>.

Про свою діяльність УБА розпочала звітувати, випускаючи інформаційний листок УБА «Бібліотекар України», перший номер якого вийшов 30 вересня 2001 р. (нині це щоквартальний бюлетень УБА «Бібліотека»).

Створення асоціацій стало важливим для розвитку бібліотечної справи. Розподіл сфер діяльності між УБА та АБУ хоча й носить невизначений характер, але поступово узгоджується: УБА опікується загальними питаннями розвитку бібліотек, АБУ сконцентрувалася на проблемах розвитку наукових бібліотек та формуванні науково-інформаційних ресурсів. Члени УБА та АБУ спільно вирішують фундаментальні питання удоско-

---

<sup>1</sup> Українська бібліотечна асоціація. URL: [ula.org.ua/pro-uba](http://ula.org.ua/pro-uba).

налення бібліотечного законодавства, передусім розвитку правових засад бібліотечної справи та інформаційної політики України.

У цей період поживляються міжнародні зв'язки між бібліотеками, встановлюються контакти між національно-культурними організаціями української діаспори, зміцнюються міжбібліотечні стосунки і особисті контакти бібліотекарів України і зарубіжжя. НБУВ та інші провідні бібліотеки України стають членами Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) і беруть участь у розробці і виконанні її програм.

У 1992 р. створюється міжнародний бібліотечний союз – Бібліотечна Асамблея Євразії (БАЄ), спрямований допомагати вирішувати спільні професійні завдання, формувати новий культурний та інформаційний простір. До його складу, крім України, увійшли Росія, Білорусь, країни Кавказу та Середньої Азії. Першим президентом БАЄ була обрана генеральний директор Національної бібліотеки Республіки Казахстан Р. А. Бердигалієва. В рамках об'єднання виконувалось 16 програм і проектів; працювало 12 секцій, комісій, круглих столів, в яких співробітничало понад 200 спеціалістів. Співдружністю було прийнято низку документів, в т. ч. «Модельний бібліотечний кодекс для держав – учасниць СНД», «Угоду про міждержавний обмін обов'язковими примірниками документів держав – учасників СНД», «Меморандум про співробітництво Бібліотечних асоціацій країн СНД для активізації їх розвитку», «Положення про систему МБА і ДД держав – учасниць СНД» та інші.

З об'єднавчою метою БАЄ ініціює проведення дискусій, конференцій, семінарів, круглих столів із гуманітарних питань. На них обговорюються питання збереження і розвитку загального бібліотечно-інформаційного простору, національного культурного надбання; забезпечення доступності бібліотечних фондів, у тому числі електронних баз даних, електронних бібліотек та каталогів; сприяння впровадженню високих стандартів бібліотечних та інформаційних послуг, широкому поширенню розуміння їхньої цінності й важливості. Це сприяє розвитку міжнародних контактів між бібліотечними, інформаційними, книговидавничими, архівними, музейними та іншими організаціями і установами, пов'язаними з бібліотечною, книжковою та інформаційною справою; збереженню рукописної спадщини, пам'яток книжкової та рукописної культури.

Бібліотечні фахівці з України були учасниками міжнародних практичних семінарів, наукових конференцій, стажувань, конкурсів, організованих БАЄ. Серед заходів, проведених Асамблеєю, особливо продуктивними для національних бібліотек були «Актуальні питання взаємодії національних бібліотек – учасниць БАЄ із створення та використання автоматизованих ресурсів з культури та мистецтва» (Москва, 1996); семінар «Національні машиночитані формати: стан та проблеми наближення» (Крим, Судак, 1998); «Розвиток міжбібліотечного співробітництва» (Москва, 2000); «Міжнародні програми зі збереження та розвитку спільного інформаційно-бібліотечного простору» (Єреван, 2001). Досить широко на сторінках журналу «Вісник Бібліотечної Асамблеї Євразії» було представлено бібліотечне життя України: в шести номерах – 25 матеріалів, в тому числі сім публікацій з Автономної Республіки Крим <sup>1</sup>.

5 березня 1991 р. на установчому з'їзді створюється Спілка архівістів України (САУ), зареєстрована Міністерством юстиції України 21 травня 1994 р. та перереєстрована 25 липня 1994 р. Створення Спілки для архівної системи, яка впродовж десятків років відчувала на собі всі ідеологічні обмеження стосовно зберігання та управління архівною інформацією, стало також видатною подією не лише для цієї галузі, але й для всього суспільства. Підготовчий комітет для створення Спілки архівістів оголосив принципи, яким вона має слідувати. Визначальними її ознаками комітет визнав «добровільність, ініціативність, плюралізм, толерантність, аполітичність» <sup>2</sup>. При розробленні Статуту Спілки вивчалися питання завдань, структури, членства, напрямів і форм роботи товариств угорських, естонських, німецьких архівістів, асоціацій французьких та латиноамериканських фахівців з архівної справи.

До складу Підготовчого комітету, який очолював К. Є. Новохатський, увійшли й представники АН України та НБУВ (тоді Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського) – Г. В. Боряк, С. В. Кульчицький,

---

<sup>1</sup> Романюк М. М. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка – центр національної бібліографії української періодики // Вісник БАЄ. 2001. № 3. С. 54–60; Корнієнко А. П. Робочий ювілей Національної парламентської бібліотеки України // Там само. С. 39–43; Свобода А. А. Укріплюємо професійні зв'язки // Там само. 2001. № 4. С. 69–71; Прокошева Т. М. Розвиток бібліотечно-інформаційної сфери: політика Міністерства культури і мистецтв України // Там само. 2002. № 3. С. 32–38.

<sup>2</sup> Новохатський К. Є. Так починалася Спілка... // Архівіст: Вісник САУ. 1999. Вип. 1. С. 11–18.

Л. А. Дубровіна С. М. Кіржаєв. Останній увійшов до складу Правління після виборів.

Уперше в історії архівної справи основною метою САУ в її Статуті було проголошено розвиток архівної справи та захист законних інтересів соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних та інших інтересів членів Спілки. Пріоритетним завданням її фундатори вважали зміну ставлення суспільства до архівної справи, підвищення престижу архівістів. Серед завдань Спілки були розвиток архівної справи, діловодства, наукових досліджень у галузі документознавства і архівної справи; сприяння поверненню в Україну архівних та інших історико-культурних цінностей; розвиток інформаційно-видавничих структур та видання науково-методичної й довідкової літератури; підвищення кваліфікації архівних працівників; зміцнення правового статусу архівної справи та законних інтересів працівників; проведення освітніх та культурно-масових заходів тощо. Вищим органом було задекларовано з'їзд САУ. З 1991 р. виходить інформаційний бюлетень «Вісник САУ» (1991–1998), з 1999 р. – науково-популярний часопис «Архівіст: Вісник САУ». У перші десять років Правління САУ очолювали – д-р іст. наук, проф. С. В. Кульчицький (1991–1998), заслужений працівник культури України Б. В. Іваненко (1998–2000), канд. іст. наук В. С. Лозицький (від 2001 р.)<sup>1</sup>.

17 березня 1995 р. відбувся Другий з'їзд САУ, що підбив підсумки і визначив перспективи роботи Спілки, уточнив її завдання. Після прийняття Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» діяльність секції організаційних і правових питань була зорієнтована на забезпечення реалізації норм закону, розробку підзаконних актів. Згідно з пріоритетними напрямками роботи була скоригована структура САУ й створено чотири секції: організаційно-правових питань; видавничу; зовнішніх зв'язків; соціального захисту архівістів.

Члени Правління брали безпосередню участь у розробленні проекту Державної програми розвитку архівної справи, залучали архівну громадськість до розробки актуальних питань розвитку архівної справи та архівної науки, запровадження форм заохочення архівістів у нових

---

<sup>1</sup> Матяш І. Б. Спілка архівістів України: шлях в десять років // Нариси історії архівної справи в Україні. Київ, 2002. С. 597–606; Матяш І. Б. Архівістів України спілка // Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка. Київ, 2001. Т. 1. С. 707.



умовах, відзначення ювілеїв архівів і архівістів тощо. Співка активізувала увагу й до питань професійної освіти. З ініціативи САУ восени 1995 р. була проведена нарада з питань підготовки і перепідготовки архівних кадрів, створення Концепції підготовки та післядипломної освіти архівістів, за її сприяння був створений та опублікований підручник для студентів вищих навчальних закладів «Архівознавство» (1998)<sup>1</sup>.

Ідея встановлення професійного свята архівістів втілилася в Указі Президента України від 30 жовтня 1998 р. про День працівників архівних установ, що відтоді щорічно відзначається 24 грудня.

Виникають нові форми наукового співробітництва: у вересні 1993 р. створюється Міжнародна асоціація академій наук (МААН) у відповідності до Угоди, підписаної уповноваженими делегаціями національних академій наук 15-ти країн Європи та Азії. До Асоціації на правах повноправних членів увійшли академії наук усіх країн СНД, президентом було обрано акад. НАН України Бориса Євгеновича Патона. Серед першочергових завдань, вирішенням яких опікувалася МААН, варто виокремити організацію обміну науково-інформаційними ресурсами. Це питання знайшло відображення у низці рішень і постанов: «Про безвалютний обмін науковою друкованою продукцією» від 17 листопада 1993 р. № 8, «Про розширення інформаційного обміну між академіями наук – членами МААН» від 17 листопада 1993 р. № 32<sup>2</sup>.

Для виконання цих директивних актів та розв'язання поставлених ними завдань на правах секції Асоціації було створено Раду директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН. До її складу ввійшли директори 21-ї наукової бібліотеки і керівники науково-інформаційних центрів. Базовою установою для виконання постанови Ради МААН «Про розвиток інформаційного обміну між бібліотеками національних академій наук» від 12 жовтня 1996 р. № 43 була визначена НБУВ<sup>3</sup>. Головою Ради став генеральний директор НБУВ акад. НАН України О. С. Онищенко.

<sup>1</sup> Архівознавство : підруч. для студентів іст. ф-тів вищих навч. закладів України / за заг. ред. Я. С. Калакури, І. Б. Магяш. Київ, 2002. 356 с.

<sup>2</sup> Патон Б. Международной ассоциации академий наук – 10 лет // Наука и жизнь. 2003. № 11. С. 7–13.

<sup>3</sup> Онищенко О., Солоіденко Г. Раді директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН – 20 років // Бібліотечний вісник. 2013. № 5. С. 51–56.

Основною організаційною формою роботи Ради були щорічні засідання, які традиційно проходили у межах міжнародних наукових конференцій НБУВ<sup>1</sup>. З 1996 по 2002 рр. обов'язки вченого секретаря Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН виконувала науковий співробітник НБУВ А. А. Свобода, яка зробила значний внесок в організацію діяльності Ради, видання бюлетенів її засідань, а з 2000 р. вона стала відповідальним за випуски науково-практичного і теоретичного збірника «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития». Колегіальними зусиллями вироблено стратегію та основні напрями діяльності Ради, які були закріплені в «Положенні про Раду директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів національних академій наук при Міжнародній асоціації академій наук»<sup>2</sup>.

Основними напрямками роботи цієї громадської організації стали:

- визначення пріоритетних напрямів і координація інформаційної взаємодії наукових бібліотек і науково-інформаційних центрів національних академій наук;
- розроблення механізмів регулярного обміну інформаційними матеріалами, взаємовикористання інформаційних ресурсів; організація обміну продуктами професійної наукової та інформаційно-бібліографічної діяльності наукових бібліотек і науково-інформаційних центрів, підготовка спільних інформаційних і наукових видань, наукових програм і проєктів;
- розвиток міжнародних наукових зв'язків із бібліотеками та інформаційними установами світового співтовариства.

Необхідно зазначити, що керівництво Ради МААН та Рада директорів наукових бібліотек постійно приділяли увагу станові інформаційного забезпечення потреб науки, особливо вирішенню організаційних питань, оскільки здійснення документообміну ускладнювалося через неузгодженість податкового й митного законодавства країн, академії яких утворили Асоціацію. Упродовж першого десятиліття було налагоджено регулярний обмін науковими виданнями (журналами, монографіями, довідниками, енцикло-

---

<sup>1</sup> Кулаковська Т., Солоіденко Г. Міжнародне міжбібліотечне співробітництво: перспективи розвитку // Бібліотечний вісник. 2004. № 6. С. 45–47.

<sup>2</sup> О совете директоров научных библиотек и информационных центров национальных академий наук: Постановление Совета МААН от 19 дек. 1997 г. № 56. URL:<http://www.iaas.nas.gov.ua/Doc/DocLib/56.pdf>.

педіями) національних академій наук. НБУВ як базова організація Ради стала лідером у цьому напрямі міжбібліотечної взаємодії. Кількість видань, які Бібліотека щороку передавала за обміном партнерам, удвічі перевищувала кількість отримуваних видань. Діяльність Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН спрямовувалася на обмін бібліотечно-інформаційними ресурсами, результатами наукової, науково-інформаційної, інформаційно-аналітичної та бібліографічної діяльності, підготовку спільних видань, реалізацію спільних наукових програм і проектів, розвиток міжнародних наукових зв'язків із бібліотечно-інформаційними установами світового співтовариства<sup>1</sup>. НБУВ як базова організація Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН уклала угоди та розробила перспективні плани співробітництва з 30-ма бібліотеками близького та далекого зарубіжжя. Вивчення спадщини і повернення науковій громадськості багатьох імен відомих учених – важливий аспект діяльності бібліотек – членів Ради. Академічні бібліотеки формують БД, готують біобібліографії, проводять заходи, присвячені діяльності знаних представників науки.

Ще одним напрямом у діяльності Ради директорів була реалізація наукових проектів, спрямованих на збереження, використання та популяризацію історико-культурного надбання країн Співдружності; використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій для розширення доступу до культурної спадщини; створення інтегрованих інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв. Так, у рамках міжнародної програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» бібліотеки здійснювали оцифрування своїх найцінніших фондів та брали участь у формуванні світової цифрової бібліотеки. Проблеми формування науково-інформаційного простору, оптимальної організації інформаційного забезпечення академічної науки, створення правових, економічних, наукових, технологічних умов для обміну інформацією обговорювалися на міжнародних конференціях, семінарах та інших заходах<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Онищенко А. С., Кулаковская Т. Л. Совет директоров научных библиотек и информационных центров академий наук – членов МААН: развитие информационного сотрудничества // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2007. Вып. 5. С. 7–23.

<sup>2</sup> Кулаковская Т. Л. Развитие библиотечно-информационного сотрудничества академий наук – членов МААН // Научная книга на постсоветском пространстве : материалы II Междунар. науч.

Із 2000 р. Рада директорів ініціювала видання щорічного науково-практичного і теоретичного збірника «Бібліотеки національних академій наук: проблемы функционирования, тенденции развития», адресованого працівникам бібліотек та інформаційних служб із метою акумуляції міжнародного бібліотечного досвіду організації інформаційної підтримки наукової сфери, ознайомлення з результатами досліджень академічних бібліотек та презентації створюваних ними інформаційних продуктів, а також для посилення міжбібліотечної взаємодії у вирішенні найважливіших проблем сьогодення<sup>1</sup>. Започаткування збірника стало продовженням практики видання бюлетенів засідань Ради директорів, які давали уявлення про стрімкі зміни в діяльності бібліотек академій наук – учасниць МААН. На збірник надходять схвальні відгуки, матеріали з нього передруковують інші видання. До складу міжнародної редакційної колегії збірника входять, переважно, директори наукових бібліотек і науково-інформаційних центрів академій – членів МААН. Очолює редколегію голова Ради директорів акад. НАН України О. С. Онищенко. Архів випусків збірника представлено в базі даних «Наукова періодика України» на порталі НБУВ, а також у науковій електронній бібліотеці періодичних видань НАН України. Сьогодні публікації збірника реферуються для УРЖ «Джерело» й індексуються у бібліометричній БД Google Scholar.

У 1990-х роках створюється низка наукових товариств, діяльність яких була також пов'язана з НБУВ, зокрема Українське біографічне товариство, Всеукраїнська спілка краєзнавців, товариство «Український історик» тощо.

Налагодження активних міжнародних зв'язків сприяло покращенню організації роботи НБУВ, інтенсивному розвитку окремих напрямів її діяльності, значному розповсюдженню власного досвіду. Це спонукало до розширення можливостей у визначенні засад діяльності бібліотеки, посиленні її значення в інформаційному, культурному та освітньому процесі, створенні ресурсів науково-інформаційного потенціалу України.

Отже, в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. розширилися межі міжнародної діяльності НБУВ, зріс її авторитет серед країн світового спів-

---

конф. (Москва, 19–21 сент. 2007 г.) : в 2 ч. Москва : Наука, 2007. Ч. 2. С. 42–45.

<sup>1</sup> Солоїденко Г. І. Бібліотеки країн близького зарубіжжя: огляд за матеріалами збірника «Бібліотеки національних академій наук: проблемы функционирования, тенденции развития» // Бібліотечна планета. 2017. № 4. С. 18–23.

товариства, виникли нові форми взаємодії бібліотек. Саме зі здобуттям Україною незалежності відбулися процеси, які докорінно змінили умови та перспективи розвитку бібліотечної справи. Було створено нову нормативну базу функціонування держави, її науки, освіти, культури, в тому числі й ту, що безпосередньо стосувалася бібліотечної галузі, основних завдань та функцій національних бібліотек і розкривала широкі можливості трансформації їхньої діяльності та розвитку інноваційних процесів. Цей період супроводжується модернізацією бібліотечної системи України, характеризується змінами у структурі і функціях наукових бібліотек.

Створення національної бібліотеки та надання їй можливостей самостійного визначення статутних завдань безпосередньо вплинули на трансформацію функції та напрямів її діяльності, відкрили нові перспективи для розвитку ініціативи бібліотекарів, участі бібліотек у громадській діяльності.

## **1.2. Фундаментальні зміни у структурі, функціях та напрямках діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського**

### **1.2.1. Оновлення діяльності ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України в 1992–1995 рр.: створення інтегральної концепції та стратегії розвитку Бібліотеки**

На початку 90-х років ХХ ст. ЦНБ отримала статус позакатегорійної бібліотеки з універсальним за складом фондом вітчизняних та зарубіжних видань, державного книгосховища друку України, республіканського депозитарію ООН, вітчизняних газет та літератури з природничої тематики. Вона стала складовою частиною загальносоюзної та республіканської системи науково-технічної інформації, науково-дослідним інститутом з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, бібліотечно-інформаційного забезпечення наукових досліджень і розробок, координаційно-методичним центром для бібліотек науково-дослідних установ Академії наук України, що супроводжується відповідною розробкою основних завдань, структури й функцій. Бібліотека становила великий бібліотечний і науково-інформаційний комплекс. На 1991 р. бібліотечний фонд ЦНБ ім. В. І. Вернадського

АН України сягав понад 11, 6 млн примірників документів, щорічне поповнення нараховувало до 200 тис. книжкової продукції. Загальна кількість читачів складала близько 74 тис. осіб. Щорічно до бібліотеки їх записувалося близько 25 тис. Загальна кількість відвідувань сягала 500 тис. на рік. З фонду Бібліотеки видавалося близько 2 млн 800 тис. документів<sup>1</sup>. Станом на 01 січня 1994 р. загальний фонд становив 12 млн 118 тис. прим. (без газетного фонду); штатних співробітників було 560, з них – 156 наукових. У центральному корпусі функціонували 13 читальних залів, читальний зал був відкритий у філії № 2 в Академмістечку. Низка читальних залів розташовувалася в спеціалізованих підрозділах НБУВ у корпусі по вул. Володимирській, 62.

На позитивну діяльність ЦНБ кінця 1980-х – початку 1990-х років мала вплив деідеологізація всіх сфер суспільного життя країни. Це відкрило для Бібліотеки можливість оновлення своєї діяльності в галузі роботи з фондами, дослідження історії та складу фондів, «реабілітації» імен діячів культури і бібліотечної справи, розкриття раніше заборонених книжкових та рукописних колекцій і зібрань, концентрації зусиль на опрацюванні великого обсягу книжкових масивів, що накопичилися неопрацьованими в обмінно-резервному фонді. Розпочалося залучення значних масивів цінної літератури до наукового обігу.

Водночас в Бібліотеці актуалізувався процес звільнення основних фондів від непрофільної, дублетної та ветхої літератури, поповнення фондів депозитарного зберігання. Основні фонди Бібліотеки пройшли ретельне опрацювання щодо їхньої якості, були зняті заборони з доступу до фондів з ідеологічних міркувань, відкрито «спецхрані», активізувалося використання історико-культурних фондів, розпочалося багатоаспектне розкриття їхнього складу.

Нового змісту набула науково-дослідна робота, що спрямовувалася на розробку тем, які раніше вважалися неактуальними для радянської влади, передусім пов'язаних із відродженням історичної пам'яті українського народу. Досліджувалися та вводилися до наукового обігу книжкові, рукописні, архівні джерела, біографічні дослідження видатних діячів науки, культури, просвітництва, розроблялася проблематика, пов'язана

---

<sup>1</sup> Звіт бібліотечно-бібліографічної роботи за 1991 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Звіт ББР за 1991 р. С. 30.

з відродженням національної культури, розкриттям змісту і складу дореволюційних фондів, що під час ХХ ст. були зібрані у фондах Бібліотеки. У Бібліотеці розпочався реальний процес автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів та створення інформаційної системи бібліотечно-бібліографічного й інформаційного обслуговування науки, культури, освіти. Пріоритетного значення набуває розробка нових інформаційних технологій, створення автоматизованого банку даних із системою електронного каталогу, «інтелектуальної бази даних», «фактографічних та оглядово-аналітичних баз даних з науки і техніки для прийняття управлінських рішень», повнотекстових баз даних <sup>1</sup>.

Переїзд Бібліотеки в нове приміщення створив сприятливі умови для оптимізації організації фондів, їх опрацювання та використання, розгортання взаємопов'язаної системи читальних залів, впровадження сучасного обладнання, автоматизації і механізації бібліотечно-інформаційних процесів. Уперше в історії Бібліотеки з'явилася можливість налагодити органічно пов'язану систему бібліотечної діяльності у сукупності всіх її функцій, а саме – комплектування, опрацювання, зберігання, обслуговування та інформування.

Велике значення мало й прийняття в 1989 р. нової стратегії розвитку ЦНБ – «Основні напрями розвитку ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР до 2005 р.», затвердженої у 1989 р. <sup>2</sup>, де зазначалося, що головна мета Бібліотеки на період до 2005 р. – сприяння прискореному розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук у їхньому взаємозв'язку шляхом досягнення максимально повного і оперативного задоволення інформаційних потреб науковців і фахівців первинною та вторинною документною інформацією.

У цьому документі були задекларовані основні принципи і стратегічні напрями діяльності Бібліотеки до 2005 р., зокрема:

1. Забезпечуючи зберігання і активне використання знань, накопичених у процесі еволюції людства, Бібліотека сприяє підвищенню інтелектуального і морального потенціалу суспільства, гуманізації всіх соціальних

---

<sup>1</sup> Дубровина Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991. Київ, 2008. С. 322–324.

<sup>2</sup> Основные направления развития Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского АН УССР / Н. И. Сенченко, Л. А. Дубровина, Л. И. Костенко, М. С. Слободяник. Киев, 1989. 12 с. (Препринт).



процесів, формуванню наукового світогляду і зростанню культурного рівня кожної особистості.

2. Будучи найбільшою науково-інформаційною установою республіки, Бібліотека орієнтує свою діяльність на першочергове задоволення професійних інформаційних потреб науковців і фахівців у галузі суспільних, природничих і технічних наук.

3. Здійснюючи формування, вивчення, пропаганду і збереження унікальних фондів рукописів, стародруків, образотворчих та нотних матеріалів, що становлять історико-культурні цінності, Бібліотека сприяє духовному прогресу суспільства.

4. З моменту заснування Бібліотека виконує функцію державного книгосховища творів друку України і є бібліотекою-депозитарієм.

5. Поряд з інформаційно-бібліографічним забезпеченням наукових досліджень та обслуговуванням читачів Бібліотека розробляє актуальні питання бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства, а також здійснює методичне керівництво бібліотеками науково-дослідних установ АН України.

6. Перехід від технічної цивілізації до інформаційної вимагає кардинального підвищення ефективності використання величезного потенціалу Бібліотеки та обумовлює необхідність включення її документних ресурсів у нову інформаційну інфраструктуру суспільства та впровадження прогресивних бібліотечних технологій і автоматизованих інформаційних систем і мереж передачі даних, забезпечує інтеграцію документальної бази, засобів її аналітико-синтетичної переробки. Завдяки цьому створюються передумови для переходу від бібліотечного обслуговування читачів до бібліотечно-інформаційного супроводу багатопланових наукових досліджень АН України.

7. Реалізація зазначених основоположних напрямів розвитку Бібліотеки сприятиме її трансформації і відповідатиме вимогам інформаційного суспільства.

На цих основних засадах і стратегічних напрямках діяльності Бібліотеки до 2005 р. базувалися основні завдання установи, пов'язані з комплексним забезпеченням розвитку науки в Україні:

– орієнтувати довготривалу політику формування та забезпечення збереження фондів на створення універсальної документної бази для

проведення наукових досліджень в АН України і досягти максимального охоплення світового документного потоку;

– створити автоматизований банк даних як складову частину бібліотечних ресурсів та зведений електронний каталог республіканських бібліотек держави;

– впровадити мережеву інформаційну технологію обслуговування читачів, що передбачає доступ до автоматизованого банку даних бібліотек науково-дослідних установ АН України;

– спрямовувати наукові дослідження на розробку теоретичних основ розвитку бібліотечної системи в умовах гуманізації та інформатизації суспільства;

– забезпечити досягнення якісно нового рівня функціональної централізації бібліотек науково-дослідних установ АН України на основі використання сучасних інформаційних технологій;

– здійснити кардинальне технічне переобладнання Бібліотеки шляхом її оснащення системою сучасних засобів інформаційної техніки;

– передбачити організацію при Бібліотеці інформаційно-обчислювального центру, центру консервації та реставрації рукописів і книг, а також аспірантури.

Цей стратегічний план розвитку Бібліотеки співпав у часі з періодом фундаментальних змін у суспільстві, необхідністю подолання замкненого існування України в міжнародному товаристві та розвитком глобальних інформаційних процесів.

Втілення таких амбітних стратегій вступає в нову фазу з приходом у 1992 р. до Бібліотеки на посаду директора відомого вченого, д-ра філос. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О. С. Онищенко<sup>1</sup>.

Переїхавши до нового приміщення на Московській площі, співробітники книгозбірні почали упорядкування історичних бібліотек, колекцій та зібрань. Були перевезені до будинку на Володимирській, 62, книжки з Братського корпусу на Подолі та приміщень обмінно-резервного фонду, розкиданих по підвалах житлових будинків у Києві.

---

<sup>1</sup> Олексій Семенович Онищенко : матеріали до біобібліогр. / НАН України, НБУВ ; уклад.: Т. В. Добко, А. Л. Панова ; редкол.: І. Ф. Курас (голова), А. Г. Бровкін, В. М. Горовий та ін. Київ, 2003. 111 с.; Дубровіна Л. А. Онищенко Олексій Семенович // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2010. Т. 7. С. 598.

Одночасно Бібліотека набула першого досвіду в автоматизації бібліотечних технологій і створенні електронних ресурсів. Перед нею стояло завдання кардинальної реорганізації своєї діяльності, вдосконалення системи комплектування, наукової організації та упорядкування фондів, системи каталогів та впровадження принципів обслуговування читачів з урахуванням розвитку інформаційних технологій. Науково-дослідна та науково-методична робота спрямовувалася на розвиток бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства, архівознавства, документознавства, інформатики. Проблеми автоматизації Бібліотеки, створення електронних ресурсів та електронного каталогу були найактуальнішими.

Аналіз бібліотечних фондів, системи обслуговування, стану автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, наукової та культурно-просвітницької роботи Бібліотеки, здійснений академіком О. С. Онищенком, переконав його в тому, що установа зі своїми величезними фондами, кадровим складом, науково-інформаційними функціями має значний потенціал, який може бути реалізований в умовах розробки нової стратегії, спрямованої на стрімкий розвиток нового змісту бібліотечної діяльності та актуалізацію ролі Бібліотеки в Українській державі й поза її межами.

О. С. Онищенком був розроблений новий концептуальний підхід до функціонування Бібліотеки не лише як бібліотечно-інформаційного центру, як зазначалося в Основних напрямках діяльності до 2005 р., але й як загальнодержавного триєдиного національного бібліотечно-інформаційного, науково-дослідного та культурно-просвітницького комплексу. Така позиція вимагала напрацювання нових стратегічних напрямів діяльності установи із врахуванням особливостей розвитку Бібліотеки в умовах нової структури та кадрової політики, що мали орієнтуватися на фахівців з вищою освітою та на підготовку кадрів вищої кваліфікації – реалізаторів нових функцій Бібліотеки. Це осучаснення мети та завдань наукової бібліотеки було розглянуте на розширеному засіданні Вченої ради Бібліотеки 2 вересня 1992 р. та отримало схвалення наукових і бібліотечних співробітників<sup>1</sup>.

Концепція нового керівника Бібліотеки була затверджена постановою Президії АН України 9 вересня 1992 р. № 241 «Про розвиток Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського», де відзначалося, що фонди,

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2557. Арк. 1–8.

кадри і матеріально-технічний потенціал дають можливість її прискореного розвитку як бібліотечно-інформаційного, науково-дослідного та культурно-просвітницького комплексу і, відповідно, зміцнення її статусу як головної бібліотеки всієї України, а не лише її Академії наук<sup>1</sup>.

У постанові було вказано на необхідність проведення ґрунтовних змін, зокрема:

– уточнення структури Бібліотеки у відповідності до основних напрямів діяльності і нових завдань;

– напрацювання чіткої системи і зміцнення відповідних підрозділів для інформаційно-аналітичного забезпечення Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Ради Національної Безпеки України та Міністерства оборони України щоденними оглядами преси і аналізом зарубіжних публікацій з питань, що торкаються національної безпеки;

– відкриття спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з основних бібліотечних спеціальностей та аспірантури, зокрема із спеціальностей «бібліотекознавство», «книгознавство», «бібліографознавство», «інформатика», «документальні комунікації»;

– затвердження програми автоматизації робочих місць, упровадження комп'ютерної техніки і комп'ютерних технологій у внутрішньобібліотечні процеси;

– розгортання роботи зі створення зведеного електронного каталогу ресурсів бібліотек України і загальноакадемічного електронного каталогу;

– проведення комплексного мікологічного і ентомологічного обстеження фондів тощо.

Постановою регламентувалося додаткове фінансування на придбання комп'ютерної техніки, ремонт приміщення Філії № 1 по вул. Володимирській, 62, технічне оснащення основного корпусу і ремонтні роботи, відокремлення та упорядкування обмінно-резервних фондів, оплату телекомунікаційного доступу до вітчизняних і зарубіжних баз даних, а також на передплату нової літератури.

У постанові зверталася увага на необхідність впровадження платних послуг, охорони, створення Центру реставрації і консервації книг та руко-

---

<sup>1</sup> Про розвиток Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського : Постанова Президії АН України від 9 верес. 1992 р., № 241 // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2557. Арк. 47–48, 70–74.

писів. Було запропоновано підготувати низку нормативних та науково-методичних документів, передусім положень: про порядок організації перерозподілу невикористаної літератури з фондів бібліотек АН України; про міжнародний книгообмін бібліотек АН України; про обмінні фонди, про резервні фонди тощо. Це значно вплинуло на роботу з цими фондами. Серед наукових завдань виокремлювалося питання про необхідність створення репертуару української книги <sup>1</sup>.

Нового змісту діяльності ЦНБ надали також рішення Президії АН України про її переведення з 01 жовтня 1992 р. до складу Відділення історії, філософії, права АН України, що також мало стимулювати розвиток певних наукових напрямів у Бібліотеці.

Академік НАН України О. С. Онищенко стає ініціатором нової організаційної структури Бібліотеки, кадрової політики, розробляє стратегію її розвитку як національної, орієнтовану на підняття наукового рівня та значимості установи як соціального інституту, ставить перед колективом нові завдання та пропонує методику їхнього комплексного вирішення. Колектив Бібліотеки спрямовується на вдосконалення збирання, зберігання та використання документної інформації, збереження, консервацію та реставрацію документів, створення електронних інформаційних ресурсів та баз даних, ресурсів національної культурної спадщини, поглиблення інформаційно-аналітичної діяльності, удосконалення культурно-просвітницької функції Бібліотеки і загалом підвищення її міжнародного статусу.

Основна увага нової стратегії, що була обговорена та прийнята науковим колективом Бібліотеки, спрямовувалася на підсилення наукової складової та розвиток актуальних наукових напрямів і технологій, які б значно покращили наукову основу діяльності Бібліотеки та стали б підґрунтям її інноваційного розвитку стосовно створення ресурсної бази української науки та суспільства в нових історичних умовах, а також дали б поштовх для розвою таких напрямів наукової діяльності бібліотеки в сфері гуманітаристики, як книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, документознавство, архівознавство, біографістика, інформатика та інформологія. Особливо актуальною була необхідність у міжнародних зв'язках із зарубіжними бібліотеками та бібліотечними фундаціями.

---

<sup>1</sup> Там само.

Затверджується дирекція Бібліотеки у складі першого заступника Анатолія Григоровича Бровкіна (заступник директора з бібліотечної роботи), канд. екон. наук Анатолія Олексійовича Чекмарьова (заступник директора з наукової роботи та інформатизації), канд. філос. наук Валерія Микитовича Горового (заступник директора з наукової роботи, інформаційно-аналітичної діяльності та обслуговування органів влади), Людмили Вікторівни Мухи (заступник директора по філіях НБУВ), канд. пед. наук Віри Григорівни Попроцької (учений секретар).

У вересні 1992 р. Бібліотека змінює свою структуру: в її складі починають функціонувати на правах підрозділів чотири науково-дослідних інститути – бібліотекознавства, рукопису, української книги, архівознавства та п'ять центрів – реставрації і консервації, редакційно-видавничий, бібліотечно-інформаційних технологій, інформаційно-аналітичний та культурно-просвітницький <sup>1</sup>. Таке рішення значно посилило діяльність Бібліотеки як науково-дослідної установи, визначило її подальший розвиток як науково-дослідної інституції та специфічного соціального інституту.

Керівниками нових структурних підрозділів було обрано знаних учених, фахівців з відповідних галузей знань, що мали сформувати інноваційні напрями діяльності Бібліотеки та обґрунтувати її загальну стратегію <sup>2</sup>.

Інститут бібліотекознавства було створено на базі відділу бібліотекознавства. Його діяльність спрямовувалася на вивчення та удосконалення всіх аспектів бібліотечної справи з метою теоретичного, методичного й організаційного забезпечення функціонування наукової бібліотеки в умовах інноваційного розвитку, зокрема формування її фондів, організації каталогів та науково-інформаційних ресурсів, документно-інформаційного обслуговування читачів. Інститут бібліотекознавства в 1992–1997 рр. очолював канд. пед. наук Михайло Семенович Слободяник (докторську дисертацію з історичних наук захистив у 1995 р.) <sup>3</sup>, з 11 березня 1997 р. по 02 січня 2002 р. – канд. пед. наук Тетяна Петрівна Павлуша.

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України за 1992 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2557.

<sup>2</sup> Про зміни в структурі і штатному розкладі ЦНБ: Наказ № 8-осн. від 30 верес. 1992 р. Спр. ; Арк. // Архів НБУВ. Оп. 1.

<sup>3</sup> Професор Михайло Семенович Слободяник (1949–2015) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1974–2015 роки. НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов. Київ, 2015.

Згідно з Положенням, прийнятим 2 березня 1993 р., Інститут бібліотекознавства мав інтегрувати науково-дослідну роботу низки бібліотечних відділів, що здійснювали комплектування, систематизацію, каталогізацію та організацію бібліотечних фондів, створення науково-пошукового апарату, відділів обслуговування основного фонду, відділів обслуговування літературою природничого і технічного та гуманітарного профілів, обмінно-резервних фондів тощо. Інститут був покликаний розвивати українське бібліотекознавство та опрацювати комплекс взаємопов'язаних технологічних процесів бібліотечної діяльності в нових умовах розвитку інформаційного суспільства<sup>1</sup>. В його структурі було створено відділ загального бібліотекознавства для визначення методичних засад інноваційних розробок та координації науково-технологічної діяльності. До складу Інституту увійшла низка відділів та секторів, зокрема:

Відділ загального бібліотекознавства (сектори: організації бібліотечної діяльності; історії бібліотекознавства) (завідувач М. С. Слободяник, з 1997 р. Т. П. Павлуша);

Відділ комплектування вітчизняною літературою (сектори: комплектування виданнями України; централізованого комплектування та поточного докомплектування; замовлення, комплектування та розподілу літератури; передплати та міждержавного книгообміну; обліку та передачі літератури) (завідувач Л. П. Карпова);

Відділ комплектування іноземною літературою (сектори: міжнародного книгообміну; обліку та передачі літератури; бібліографічного пошуку; валютної передплати) (завідувач Н. П. Стоян, з 1994 р. Т. І. Арсенко);

Відділ систематизації (сектори: систематизації документів із гуманітарних наук; систематизації документів із природничих і технічних наук; організації систематичних каталогів та диспетчеризації) (завідувач І. А. Зарічняк);

Відділ каталогізації (сектори: каталогізації вітчизняних книг; каталогізації іноземних книг та організації алфавітних каталогів; каталогізації періодичних видань та організації алфавітного каталогу; організації алфавітних каталогів вітчизняних книг; технічної обробки літератури) (завідувач Г. Є. Палажченко, з 1993 р. І. П. Антоненко);

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України за 1992 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2630. С. 35, 39–42.



Відділ обслуговування читачів літературою природничого та технічного профілів (сектори: обслуговування читачів у каталогах; обслуговування в читальних залах; організації підсобних фондів і каталогів; обслуговування дисертаціями і літературою на мікроносіях, обслуговування новими надходженнями) (завідувач І. В. Сіра);

Відділ обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю (сектори: запису читачів і контролю відвідувань; обслуговування в читальних залах; організації підсобних фондів і каталогів; обслуговування періодичними виданнями) (завідувач Т. М. Коваль);

Відділ обслуговування основними фондами (сектори: диспетчеризації; обслуговування читачів основними фондами) (завідувач Л. М. Беліна);

Відділ наукової організації основного фонду (Відділ фондів) (сектори: вітчизняних книг, періодичних видань та іноземної літератури, прийому літератури та топографічних каталогів) (завідувач Б. П. Якушко);

Відділ обмінно-резервних фондів (сектори: організації обмінного і резервного фондів і каталогів, перерозподілу обмінних фондів і каталогів, депозитарного бібліотечного фонду) (завідувач В. І. Чуйкова).

Інститут української книги був створений на базі декількох спеціалізованих відділів (національної бібліографії, зарубіжної україніки, стародруків, історичних колекцій та зібрань, нотного, естампів та репродукцій) для дослідження проблем книгознавства, напрацювання теоретичних, методичних та організаційних засад вивчення української книги та національної бібліографії, історії української книги та періодики. Очолив Інститут акад. НАН України, д-р іст. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України Петро Тимофійович Тронько (за сумісництвом керував Інститутом упродовж 1993–2011 рр.)<sup>1</sup>. Співкерівником Інституту та керівником напряму національної бібліографії став історик соціально-економічного розвитку, державного управління та історії культури України, д-р іст. наук, проф., заслужений працівник культури України (2007) Володимир Юхимович Омельчук<sup>2</sup>. 1 грудня 1993 р. він представив на розгляд Вченої ради Бібліо-

---

<sup>1</sup> Верменич Я. В. Простір у науці і Людина у науковому просторі (до 100-річчя академіка НАН України П. Т. Тронька) / відп. ред. В. А. Смолій ; НАН України, Ін-т історії України, Від. іст. регіоналістики. Київ. 2015. 76 с.; Те саме. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004240>.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А. Омельчук Володимир Юхимович // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2010. Т. 7. С. 595.

теки концептуальні засади діяльності новоствореного Інституту в доповіді «Українська національна бібліографія: історія, методологія, проблеми реалізації», де обґрунтував роль національної бібліографії в бібліографічній діяльності ЦНБ як провідну, визначив загальнодержавне значення та гостру потребу даного проекту, виконання якого поклав на Бібліотеку як головну наукову та національну <sup>1</sup>. У Положенні про Інститут української книги Бібліотека виступала координатором загальнодержавного проекту, в якому брали участь головні наукові бібліотеки України.

Інститут української книги складався з таких відділів та секторів:

Відділ національної бібліографії (сектори: підготовки реєстру української книги, підготовки реєстру української періодики; підготовки науково-допоміжних показників) (завідувач д-р іст. наук В. Ю. Омельчук);

Відділ зарубіжної україніки (сектори: археографічної діяльності; організації обслуговування читачів) (завідувач Л. О. Дегтяренко);

Відділ стародруків та рідкісних видань (завідувач канд. мистецтвознавства Є. П. Демченко);

Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій (завідувач канд. іст. наук П. В. Голобуцький від 1994 р., сектори: обслуговування та організації фондів (М. С. Рубльова); організації фонду іноземної літератури (Р. С. Кириченко); естампів та репродукцій (Г. М. Юхимець); нотних видань (В. Д. Шульгіна).

Інститут рукопису створено на базі відділу рукописів Бібліотеки. Він покликаний забезпечувати процеси збирання, зберігання і введення до наукового й культурного обігу рукописної спадщини українського народу та народів, що проживають на території України, а також колекційних рукописних матеріалів інших країн та народів. Його наукова (дослідна, методична, практична й інформаційна) робота полягала в теоретичній і науково-практичній розробці проблем писемних джерел в усіх його виявах, властивостях і сутностях; а також у виявленні та вивченні основних закономірностей розвитку писемної культури України та світової історико-культурної спадщини <sup>2</sup>. Для реалізації наукових завдань стосовно залучення

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України за 1992 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2630. С. 106–120.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А. Інститут рукопису: завдання і перспективи // Бібліотечний вісник. 1993. № 3/4. С. 41–45.

до наукового обігу рукописної спадщини почалася розробка методології наукового описування рукописно-книжкових фондів – процесу, що протягом десятків років рухався дуже повільно, а також створення наукових каталогів рукописних книг, електронних ресурсів, напрацювання методик наукового обліку та збереження фондів.

Керівництво Інститутом було покладене на історика-джерелознавця, дослідника писемної документальної спадщини та історичних джерел д-ра іст. наук Любов Андріївну Дубровіну, проф. (1996), заслуженого діяча науки і техніки України (2004), чл.-кор. НАН України (2006) <sup>1</sup>.

У складі Інституту було створено чотири відділи:

Відділ кодикології та кодикографії (завідувач Л. А. Дубровіна);

Відділ джерелознавства (завідувач канд. іст. наук С. М. Кіржаєв, з 1996 р. канд. іст. наук Н. М. Зубкова);

Відділ зберігання та використання рукописних фондів (завідувач з 1997 р. канд. іст. наук О. П. Степченко);

Відділ сходознавства (орієнталії) (завідувач канд. іст. наук І. А. Сергєєва).

Основою Інституту архівознавства став підрозділ, який від 1968 р. функціонував як Центральний науковий архів Академії наук УРСР, а з 1985 р. його було передано до ЦНБ АН УРСР на правах відділу архівних фондів. Як архів він здійснював методичне керівництво з питань науково-технічного впорядкування, зберігання, обліку і використання документів академічних установ і організацій, особових документів академіків, членів-кореспондентів і видатних учених АН УРСР, формування та організації наукового використання архівного фонду Академії. У 1986–1992 рр. відділ архівних фондів, уже перебуваючи в Бібліотеці, завершував тему, пов'язану з розробкою методів формування та вивчення особових фондів провідних учених України як джерел з історії АН УРСР.

У новій якості науково-дослідного інституту підрозділ був покликаний розробляти проблеми архівознавства, документознавства, археографії,

---

<sup>1</sup> Онищенко О. С. Любов Андріївна Дубровіна – сучасний історик, книгознавець, джерелознавець, діяч бібліотечної та архівної справи // Бібліотечний вісник. 2000. № 5. С. 16–26; Слободяник М. Лідер вітчизняного книгознавства : до ювілею Л. А. Дубровіної // Бібліотечна планета. 2000. № 3. С. 29–31 ; Даниленко В. М. Дубровіна Любов Андріївна // Українські історики ХХ ст. : біобібліогр. довід. Вип. 2, ч. 1 / НАН України. Ін-т історії України. Київ ; Львів, 2003. С. 108–109. (Українські історики).

організації архівної справи за матеріалами, які утворювалися в результаті діяльності НАН України.

Очолювали Інститут архівознавства у 1992–1993 рр. канд. іст. наук В. Г. Шмельов <sup>1</sup>, нетривалий час у 1993 р. канд. іст. наук О. Г. Мітюков <sup>2</sup>, а в 1994 р. на цю посаду було запрошено відомого історика, дослідника джерел з історії козацтва, документознавця, джерелознавця, архівознавця, культуролога, д-ра іст. наук, проф., заслуженого працівника освіти України Олексія Івановича Путра (працював у 1994–1998 рр.) <sup>3</sup>. З листопада 1998 р. до листопада 2004 р. обов'язки директора виконувала за сумісництвом директор Інституту рукопису д-р іст. наук Л. А. Дубровіна.

В Інституті архівознавства функціонували відділи документознавства (завідувач О. Г. Мітюков), археографії, архівознавства (О. І. Путро, з 1994 р.), пізніше було створено відділ історії академічної науки.

Інститут біографічних досліджень започатковано в 1994 р. на базі відділу біографічних досліджень Бібліотеки, створеного в 1993 р. з метою відновлення академічних студій 20-х років ХХ ст., коли в системі Української (надалі Всеукраїнської) академії наук функціонував напрям біографістики, орієнтований на складання українського біографічного словника. Тоді ж, у 1993 р., було затверджене Положення про відділ біографічних досліджень та його штатний розклад.

Як науково-дослідний підрозділ, Інститут мав здійснювати історико-біографічні дослідження, наукові студії в галузі теорії і практики національної біографістики; збирати, науково опрацьовувати та систематизовувати біографічні матеріали про видатних діячів української історії й культури; створювати бази даних біографічної інформації; готувати та видавати Український біографічний словник (УБС), а також окремі біографічні та біобібліографічні хронологічні, тематичні, регіональні словники й довідники;

---

<sup>1</sup> Брега Г. Шмельов Віктор Григорович // Вчені Інституту історії України : біобібліогр. довід. / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 1998. С. 367. (Українські історики ; вип. 1); Те саме. URL: <http://history.org.ua/?hist=535>. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2630. Арк. 120–123.

<sup>2</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2630. Арк. 120–123.

<sup>3</sup> Путро О. Інститут архівознавства ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України // Бібліотечний вісник. 1994. № 4. С. 5–8; Яременко Л. М. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – науково-методичний центр формування і використання архівного фонду НАН України // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 7. С. 200–207.

координувати біографічні дослідження в Україні<sup>1</sup>. Очолив Інститут канд. іст. наук (з 1997 р. д-р іст. наук) Віталій Сергійович Чишко (у 1993–2003 рр.)<sup>2</sup>.

Діяльність Інформаційно-аналітичного центру спрямовувалася на аналіз бібліотечних та архівних документів, включаючи пресу та періодику, монографічну літературу, інші документальні джерела, а також інформаційні ресурси мережі Інтернет, з метою підготовки оперативної аналітичної інформації про політичні та соціально-економічні процеси, що відбуваються в Україні; про ставлення до них державних структур та громадськості країн СНД і далекого зарубіжжя; про іноземний державотворчий законодавчий процес та порівняння його з українською законотворчою практикою; про точки зору політичних партій, громадських рухів, релігійних об'єднань стосовно питань суспільного життя тощо<sup>3</sup>.

Спочатку керівником Центру був директор ЦНБ О. С. Онищенко, а від 1995 р., із створенням на базі центру Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади та управління, – канд. філос. наук Валерій Микитович Горовий (з 2006 р. д-р іст. наук, з 2016 р. заслужений діяч науки і техніки України)<sup>4</sup>. До складу Служби, окрім інформаційно-аналітичних відділів, були віднесені також відділ газетних фондів та відділ довідково-бібліографічного обслуговування.

Інформаційно-аналітичний центр складався з таких відділів:

Відділ автоматизованої обробки документів (завідувач В. В. Васильєв);

---

<sup>1</sup> Куриленко Т., Ляшко С. Інститут біографічних досліджень: напрями діяльності // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. С. 53–56.

<sup>2</sup> Попик В. Віталій Сергійович Чишко (1951–2003) – засновник і перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 55-річчя від дня народження) // Бібліотечний вісник. 2006. № 5. С. 38–39; Віталій Сергійович Чишко : біобібліогр. до 50-річчя / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; упоряд.: М. І. Гончаренко, О. М. Яценко ; відп.ред. В. О. Горбик. Київ, 2001. 68 с.

<sup>3</sup> Горовий В. СІАЗ: нова структура Бібліотеки // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. – С. 50–52; Горовий В. М. СІАЗ: етапи становлення // Україна: події, факти, коментарі. Київ, 2006. № 11. С. 75–84; Горовий В. М. ЦНБ імені В. І. Вернадського НАН України в інформаційному забезпеченні органів державної влади. Київ, 1994. 200 с.; Горовой В. Н. «СІАЗ» как элемент информационной структуры новой Украины // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2000. Вып. 1. С. 68–75.

<sup>4</sup> Онищенко О. С. Горовий Валерій Микитович // Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка. Київ, 2008. Т. 8. С. 704.

Інформаційно-аналітичний відділ забезпечення органів законодавчої, виконавчої та судової влади (завідувач Л. Й. Костенко);

Відділ інформаційно-аналітичного забезпечення наукових, науково-технічних програм та проектів, державних науково-технічних програм (завідувач О. Ф. Сергієнко);

Відділ довідково-бібліографічного обслуговування (із секторами обслуговування та довідково-бібліографічного апарату) (завідувач Г. О. Ритова, з липня 1994 р. – завідувач відділу Т. В. Добко <sup>1</sup>);

Відділ газетних фондів (із секторами організації газетного фонду, каталогізації, обслуговування) (завідувач І. В. Сіра);

Відділ абонементу (сектори: персонального абонементу, внутрішньоміського абонементу, міжміського та міжнародного МБА) (завідувач В. М. Чупріна );

Лабораторія прогнозно-аналітичної бібліометрії (завідувач Н. В. Танатар);

Сектор публікацій ООН (завідувач Т. В. Іваненко, з 1992 р.; А. А. Петраускас, з 1994 р.).

Одночасно створюються чотири науково-прикладні центри: бібліотечно-інформаційних технологій, консервації та реставрації, культурно-просвітницький, редакційно-видавничий.

Центр бібліотечно-інформаційних технологій був покликаний розробляти та запроваджувати автоматизовані інформаційні технології формування фонду, довідково-пошукового апарату й обслуговування читачів. Створення комп'ютерного бібліотечного центру орієнтувалося на впровадження та поширення інтелектуальних інформаційних технологій, розробку механізмів комп'ютеризації бібліотек, впровадження програмно-технологічних комплексів щодо комплектування, обробки нових надходжень, формування електронного каталогу, створення інформаційних ресурсів і баз даних, які б забезпечували розкриття фондів бібліотек та їхній пошук у світовому документальному потоці, забезпечення оперативного і якісного інформаційного обслуговування читачів, створення та підтримку Веб-серверів бібліотек, інтеграції інформаційних ресурсів. У 1992 р. Центр очолював В. В. Васильєв, від 1993 р. – вчений в галузі інформатизації бібліо-

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л., Онищенко О. Бібліограф Тетяна Василівна Добко // Бібліотечний вісник. 2019. № 4. С. 44–50.

течної справи та бібліотечно-бібліографічних процесів канд. техн. наук Леонід Йосипович Костенко, який мав значний досвід з інформатизації Бібліотеки<sup>1</sup>. Перед Центром було поставлене завдання реалізувати план першої черги автоматизації Бібліотеки, затверджений у вересні 1992 р.<sup>2</sup> Основним завданням у напрямі інформатизації Бібліотеки стала розробка теоретичних засад побудови комп'ютерного бібліотечного центру, що забезпечить входження найбільших книгозбірень України до світового інформаційного простору, і створення програмно-технологічного комплексу для доступу читачів Бібліотеки до ресурсів Інтернету<sup>3</sup>.

У Центрі функціонували відділ автоматизації бібліотечних систем з лабораторіями телекомунікацій (завідувач П. І. Шпиґа), баз даних та нових інформаційних технологій (завідувач А. С. Лозниця), а також відділ бібліотечно-інформаційних ресурсів із секторами: бібліотечної мережі, впровадження та експлуатації комп'ютерних мереж, обслуговування електронних систем та приладів.

Центр консервації і реставрації був створений з метою дослідження сучасних технологій консервації та реставрації книг і рукописів, аналізу екології сховищ та її впливу на зберігання й використання фондів, комплексного обстеження фізичного стану документів, вивчення процесів старіння паперу та розробки рекомендацій щодо подовження термінів використання документів; виконання операцій з консервації та реставрації друкованих видань, рукописів та оправ документів; напрацювання та розповсюдження інструктивно-методичної документації та навчальних матеріалів з питань організації збереження бібліотечних фондів, запровадження прогресивних технологій консервації та реставрації документів. За задумом керівництва, Центр мав виконувати функції науково-дослідного та коорди-

---

<sup>1</sup> Добко Т. В. Костенко Леонід Йосипович // Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка. Київ, 2014. Т. 14. С. 701; URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=3959](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3959); Те саме. Леонід Йосипович Костенко (до 60-річчя від дня народження) // Бібліотечний вісник. 2003. № 1. С. 46; Слободяник М. Подвижник бібліотечної інформатизації // Вісник Книжкової палати. 2003. № 2. С. 54–55.

<sup>2</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2557. Арк. 47–49.

<sup>3</sup> Костенко Л. И. Формирование компьютерного библиотечного центра в Национальной библиотеке Украины им. В. И. Вернадского // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : 3-я Междунар. конф. «Крым-96» : материалы конф. Москва, 1996. Т. 1. С. 222–225.



наційно-методичного органу з питань забезпечення збереження бібліотечних фондів в установах Національної академії наук України, інформаційних ресурсів НБУВ. Центр очолювали спочатку канд. біолог. наук Галина Михайлівна Новікова, згодом канд. біолог. наук Юлій Акимович Полулях, а надалі – заступник директора Бібліотеки канд. іст. наук Людмила Вікторівна Муха. В структурі Центру було чотири відділи:

- відділ реставрації (завідувач А. Г. Фролов);
- відділ консервації (завідувач І. В. Стадніченко, з 1992 р.);
- відділ оправи (завідувач В. Б. Чергінець);
- відділ паперознавства (завідувач Г. М. Новікова).

Культурно-просвітницький центр розпочав своє функціонування на базі відділу інформаційно-масової роботи. Серед його завдань – організація культурно-просвітницької діяльності Бібліотеки в нових умовах незалежності України; популяризація книжкової культури через підтримку широких зв'язків із громадськістю та із застосуванням різних форм пропаганди, зокрема організації виставок книг та образотворчого мистецтва, презентацій наукових видань, лекційно-масових заходів, екскурсійного обслуговування фондами Бібліотеки, інформаційно-рекламної роботи тощо. Перед Центром було поставлене завдання створення цілісного напрямку культурно-інформаційної роботи Бібліотеки, пошуків нових форм її презентації та здійснення науково-методичного забезпечення цієї функції НБУВ, впровадження результатів у практику діяльності<sup>1</sup>. Керівником стала досвідчений спеціаліст у цій галузі бібліотечної діяльності історик-культуролог Наталія Борисівна Захарова<sup>2</sup>.

Редакційно-видавничий центр створювався з метою організації видання наукових праць, для чого до його складу ввійшли редакційний відділ та редакція журналу «Бібліотечний вісник» (на чолі з Наталією Гаврилівною Солонською). До складу Центру належала і поліграфічна дільниця, на якій здійснювалося видання наукових праць співробітників Бібліотеки (загальне керівництво – Олександр Іванович Клименко, з 1992 р.; Олег Євгенович Копоть, з 1995 р.).

---

<sup>1</sup> Захарова Н. Культурно-просвітницька функція національної бібліотеки в умовах державотворення (з досвіду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // Бібліотечний вісник. 2010. № 4. С. 49–54.

<sup>2</sup> Захарова Н. Б. Біографічні відомості. URL: [ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/FramePresidiumSessions/Presentations/2004/040414\\_p-I\\_Dopovid/people/znb.htm](ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/FramePresidiumSessions/Presentations/2004/040414_p-I_Dopovid/people/znb.htm).

Згідно з Положенням про Бібліотеку інститути та центри не мали прав юридичної особи. Така структура проіснувала до 1996 р., від якого Бібліотека змінила свій статус і стала національною.

Зміни в структурі Бібліотеки призвели й до змін у складі її Вченої ради<sup>1</sup>. Очолював Вчену раду генеральний директор Бібліотеки чл.-кор. АН України, д-р філос. наук О. С. Онищенко.

Членами Вченої ради були обрані та затверджені:

заступники директора: канд. іст. наук (з 1999 р.) А. Г. Бровкін; канд. екон. наук А. Г. Чекмарьов; заступник директора і керівник Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, канд. філос. наук В. М. Горовий (з 2006 р. д-р іст. наук); заступник директора, канд. іст. наук Л. В. Муха; учений секретар, канд. пед. наук В. Г. Попроцька;

директори інститутів: Інституту рукопису – д-р іст. наук Л. А. Дубровіна, Інституту бібліотекознавства – д-р іст. наук М. С. Слободяник (з 1998 р. канд. пед. наук Т. П. Павлуша), Інституту біографічних досліджень – д-р іст. наук В. С. Чишко, Інституту архівознавства – д-р іст. наук О. І. Путро, Інституту української книги – акад. НАН України П. Т. Тронько;

керівники центрів: Центру бібліотечно-інформаційних технологій – канд. техн. наук Л. Й. Костенко, Центру реставрації та консервації – канд. біолог. наук Ю. Я. Полулях, Культурно-просвітницького центру – Н. Б. Захарова;

завідувачі відділів: відділу національної бібліографії – д-р іст. наук В. Ю. Омельчук, відділу міжнародної діяльності – Т. І. Арсеєнко, відділу стародруків та рідкісних видань – Г. І. Ковальчук (з 1998 р.), відділу комплектування – Л. П. Карпова, відділу каталогізації – І. П. Антоненко, відділу систематизації – Г. Є. Палажченко, відділу газетних фондів – І. В. Сіра, відділу основних фондів – Б. П. Якушко, відділу естампів і репродукцій – Г. М. Юхимець;

головний науковий співробітник д-р іст. наук І. Г. Шовкопляс, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – д-р техн. наук В. А. Широков, заступник керівника редакційно-видавничої ради, редактор журналу «Бібліотечний вісник» Н. Г. Солонська.

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради НБУВ // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2691, 2692, 2762, 2763, 2832, 2833, 2940, 2941.

Робота Вченої ради в 1993–1995 рр. присвячувалася обговоренню нових наукових напрямів та виконанню науково-дослідних тем, напрацюванню нормативної бази функціонування інститутів, центрів, відділів (положень, правил, інструкцій), затвердженню до друку наукових праць. Гостро стояла проблема щодо необхідності оновлення кадрового складу Бібліотеки та формування політики підготовки кадрів вищої кваліфікації. Також визначалися пріоритетні напрями наукової роботи; вирішувалися питання комп'ютерного та програмно-технологічного оновлення технічної бази Бібліотеки; проблеми з комплектуванням фондів; визначалися нові тенденції в галузі формування електронних ресурсів в умовах стрімкої глобалізації інформаційних процесів та зміщення акцентів на прискорення обслуговування науки та освіти; обговорювалися питання комплексного вирішення завдань та напрямів діяльності Бібліотеки, зокрема органічного поєднання наукової, бібліотечної та культурно-просвітницької діяльності.

Особливу увагу Вчена рада приділяла створенню електронного каталогу (Л. Й. Костенко, І. П. Антоненко) та формуванню електронних ресурсів. Відповідно, порушувались питання стосовно науково-методичного забезпечення електронного каталогу, напрацювання УніМАРК, впровадження пакету прикладних програм CDS/ISIS. Також гостро стояло питання переведення класифікаційних таблиць ББК на УДК та дискутувалися доцільність і методичні засади створення власного рубрикатора Бібліотеки тощо.

У 1993 р. в НБУВ відкривається спеціалізована вчена рада Д 013101: історичні (бібліотекознавство та бібліографознавство), філологічні (книгознавство), технічні науки (інформаційні системи та процеси, бібліотечні системи та мережі – 05.25.05)<sup>1</sup>. Серед перших аспірантів 1994–1997 рр. – О. Г. Кириленко, В. В. Матусевич, Т. І. Ляшенко, О. Б. Виноградова, Г. Є. Зінченко, Т. В. Мельниченко, О. В. Сохань, Н. В. Стрішенець, Д. Ю. Захаров, Л. С. Прокопенко, О. М. Колосовська, Н. Л. Малиновська, В. П. Ярошук та ін. Отож на Вченій раді почали розглядатися та затверджуватися теми кандидатських дисертацій.

Діяльність спеціалізованої вченої ради відкриває новий стратегічний напрям кадрової політики в Бібліотеці, яка незабаром перетворилася

---

<sup>1</sup> Наказ ВАК України про створення спеціалізованої вченої ради Д 013101 від 1 липня 1993 р., № 10/13.

в потужний центр підготовки кадрів вищої кваліфікації у бібліотечній справі України в цілому, створила умови для якісного прискорення наукового розвитку основних функцій Бібліотеки, сприяла значному підвищенню її ролі в гуманітарному науковому напрямі, у формуванні якісно нового наукового середовища, спроможного вирішувати складні завдання Бібліотеки в період соціальних змін та швидкої трансформації суспільства в інформаційне.

### **1.2.2. Реорганізація і нова структура спеціалізованих фондів історико-культурної спадщини 1992–1995 рр.**

Нова структура Бібліотеки вплинула й на структуру основного та спеціалізованих фондів Бібліотеки, зокрема на довідково-бібліографічний фонд, універсальний підсобний фонд, фонд бібліотекознавства, фонд відділу бібліотечних колекцій та історичних зібрань, газетний фонд, фонд відділу зарубіжної україніки, фонд музичних та нотних видань, фонд комплексного науково-інформаційного забезпечення наукових установ Академмістечка, обмінно-резервний фонд, фонд естампів і репродукцій, фонд відділу стародруків та рідкісних видань, фонд довідкових видань універсального профілю, архівний фонд Інституту архівознавства, фонд Інституту рукопису, фонд періодичних видань, картографічний фонд. У 1996 р. як специфічна бібліотечно-музейна та архівна колекція започатковується Фонд президентів України<sup>1</sup>, починається його постійне поповнення.

З 1991 р. у ЦНБ починається формування документальних фондів нового змісту, на що кардинально вплинули процеси державотворення в Україні, становлення ринкових відносин, інноваційні процеси розвитку наукового знання та матеріальних форм фіксації документальної інформації.

Через актуалізацію тієї частини національної історико-культурної спадщини, що не була впродовж десятиліть у науковому обігу, створюються нові структурні підрозділи Бібліотеки, куди розподіляються книги, періодика, рукописні та архівні матеріали, законсервовані у радянський

---

<sup>1</sup> Про Положення про Фонд Президентів України: Указ Президента України, Положення від 11 жовт. 1996 р., № 936/96 // Збірник указів Президента України. 1996. Вип. 4, ч. 1. С. 41–47; Те саме. URL; <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/96>.

час у фонді концентрації та обмінно-резервному фонді у зв'язку зі своєю «неактуальністю». Суспільно-політичні реформи спричинили значне зростання інтересу до національної історії та культури, розкриття «спецхранів» та випуску раніше забороненої літератури в галузі національної культури та політичних аспектів розвитку суспільства. Розконсервуються величезні обсяги книжкових фондів, що не опрацьовувалися впродовж майже 70 років. Це, зокрема, націоналізовані в 1918 р. бібліотеки дореволюційних державних установ, духовного відомства, фонди, що відображають процеси національного розвитку України, особисті книжкові та архівні колекції діячів національного або опозиційного руху, спеціальні колекції.

Увага до питань розбудови національної держави та особливе ставлення до національного культурного надбання, зафіксовані у згаданих вище законах та положенні про створення ДРНКН, викликали й перегляд структури фондів книжкової спадщини України. 12-мільйонний фонд ЦНБ АН України ще в другій половині 1980-х років почав упорядковуватися: в Бібліотеці розпочалася копінг робота з організації та опрацювання фондів історико-культурної спадщини, вдосконалення обліку та наукового опису колекцій і зібрань, створення умов для їхнього зберігання та збереженості. Ці процеси мали особливе значення у зв'язку із прийнятою в Україні низкою законодавчих актів у галузі культури і науки, спрямованих на охорону культурної спадщини, її державну реєстрацію та забезпечення доступу до них і до інформації про них. Процес опрацювання фондів, що свого часу були фактично вилучені з наукового та культурного обігу, почався ще в другій половині 1980-х років, коли пріоритетною стала відмова від будь-яких ідеологічних заборон. Тоді під керівництвом завідувача філії Бібліотеки на Подолі Л. В. Мухи та групи науковців відділу книгознавства, співробітників філії (А. С. Чачко, М. П. Кодак, Є. П. Демченко, Л. М. Дениско, М. С. Рубльова, Г. О. Ритова та ін.) була розроблена методика швидкісного методу обліку історичних колекцій та зібрань<sup>1</sup>, а також завершена інвентаризація фондів філії<sup>2</sup>.

Питання про долю півторамільйонного фонду книжкових зібрань, періодики та колекцій церковних організацій і духовних установ, спеціалізованих фондів нотних видань, естампів та репродукцій, що зберігався

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991. Київ, 2008. С. 306–307.

<sup>2</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2090. Арк. 94–95. Спр. 2097. Арк. 33–34; Спр. 2154. Арк. 29.

у філії Бібліотеки на Подолі, у приміщенні колишнього Братського корпусу Київської духовної академії (вул. Сковороди, 2), постало особливо гостро через передання цієї будівлі новоствореному університету – Києво-Могилянській академії. У 1990–1991 рр. була здійснена величезна робота з переміщення цього фонду до корпусу на вул. Володимирській, 62 (Володимирської філії), його розташування та загального обліку. Одночасно з підвалів, де розміщувався обмінно-резервний фонд, розкиданих по Києву, були перевезені й інші цінні фонди, зокрема фонд юдаїки та гебраїки.

Подільські фонди склалися з великих за обсягом бібліотечних зібрань духовних установ – Київської духовної академії, Києво-Печерської лаври, київських монастирів, церков та соборів, зокрема Софійського собору, Михайлівського Золотоверхого, Видубицького, Братського та інших. У Подільській філії зберігалися також бібліотечні зібрання Віленської медико-хірургічної академії та Київського університету святого Володимира (з його історичними родовими колекціями колишнього Кременецького (Волинського) ліцею, дореволюційною періодикою). Швидка націоналізація цих зібрань у 1920-х роках, ідеологічні чинники не дали змоги створити науково-довідковий апарат на них, і хоча обслуговування зазначеними зібраннями за старими каталогами все ж здійснювалося, однак значна кількість документів не була належним чином організована і тому ефективно не використовувалася.

Вирішення цієї нагальної проблеми стало масштабним проектом Бібліотеки, який обговорювався на декількох засіданнях Вченої ради в 1990–1991 рр. У стислий термін були проведені облік, штемпелювання та інвентаризація великих обсягів історичних бібліотек. У цих процесах був задіяний практично весь колектив Бібліотеки.

У 1991 р. було розроблено та затверджено план переміщення й перерозподілу матеріалів також і зі сховищ обмінно-резервного фонду, що зберігалися у підвалах житлових будинків Києва (Л. В. Муха, О. Г. Кириленко, Л. М. Дениско, В. І. Чуйкова). Від 1992 р. почалося розміщення спеціалізованих фондів та книжкових колекцій, в тому числі нотних видань, естампів та репродукцій, а також значних за обсягом обмінно-резервних фондів у будівлі філії № 1 Бібліотеки по вул. Володимирській, 62 <sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Архів НБУВ. Оп.1. Спр. 2411. Арк. 54–56.

Упродовж 1992–1993 рр. на засіданнях Вченої ради було заслухано низку доповідей про стан та перспективи наукового освоєння і залучення до наукового обігу колекцій спеціалізованих відділів, зокрема відділу історичних колекцій та зібрань (П. В. Голобуцький), фонду іноземних видань (Р. С. Кириченко), єврейського фонду рукописів та книжок (І. А. Сергєєва), фонду стародруків (Є. П. Демченко), нотного фонду (В. Д. Шульгіна), відділу естампів і репродукцій (Г. М. Юхимець), відділу обмінно-резервних фондів (В. І. Чуйкова). Значна робота була проведена обмінно-резервним фондом, який започаткував систематичні облік та перерозподіл перевезеної з підвалів літератури. У розробці цього масштабного напрямку роботи з історико-культурними фондами взяли участь керівники відділів та науковці, які працювали з цими фондами як у філії № 1, так і в центральному корпусі.

Після перевезення фондів до філії ЦНБ по вул. Володимирській, 62 там був зосереджений комплекс у понад три мільйони одиниць зберігання, які вимагали негайного опрацювання та включення до наукового обігу. У першій половині – середині 1990-х років було започатковано новий напрям роботи з історико-культурними фондами Бібліотеки, який включав систему заходів їхнього освоєння, зокрема вивчення історії фондів, їхнього складу та змісту, відображення їх у сучасних каталогах, включення до наукового та суспільного обігу.

Центр реставрації та консервації документів (Г. М. Новікова та М. М. Омельченко) проводить постійну та напружену роботу із санітарно-гігієнічної обробки документів, каталогів та приміщень, передусім їхнього обезпилення, чистки, реставраційних та консерваційних робіт, заходів щодо біологічної безпеки історико-культурних фондів, персоналу та читачів, розробки ефективної системи мікробіологічного нагляду за станом повітря книгосховищ, читальних залів. Запроваджується постійно діючий екологічний моніторинг, базовими складовими якого є температурно-вологісні та санітарно-гігієнічні показники всіх приміщень Бібліотеки.

Забезпечення процесу введення цих фондів до наукового обігу супроводжувалося й реорганізацією структури Бібліотеки. Для усунення створених у попередні періоди обмежень в структуру Бібліотеки вводяться відділи, що відповідають вимогам нового часу. З цією метою в Інституті української книги в 1993 р. на базі сектору фондів колишньої Подільської філії створюється відділ історичних колекцій та зібрань. Його завдання полягали,



по-перше, в науковій організації історичних бібліотек та зібрань, що були передані від ліквідованих дореволюційних культурно-просвітницьких, релігійних та освітніх установ і організацій, по-друге, в науковому опрацюванні цих фондів, що паралельно супроводжувалося виявленням інкунабул, палеотипів, інших специфічних видів видань, що передавалися у фонди відділу стародруків та рідкісних видань. Після проведення обліку фонду було визначено його обсяг – у 1993 р. він нараховував близько 800 тис. од. зб. У тому ж році відділом бібліотечних зібрань та історичних колекцій було організовано обслуговування читачів. Тоді ж фонд відділу почав поповнюватися іноземними профільними виданнями, що були сконцентровані в обмінно-резервному фонді. Тому в листопаді 1995 р. у відділі було створено ще два додаткових сектори – обслуговування читачів та організації фонду іноземної літератури. Очолив відділ канд. філос. наук П. В. Голобуцький (упродовж 1992–2000 рр.).

25 червня 1993 р. в Інституті української книги організується нова структура – відділ зарубіжної україніки на чолі з Ларисою Олександрівною Дегтяренко<sup>1</sup>. Основою фонду відділу україніки стають видання колишнього відділу спеціального зберігання, активно встановлюються зв'язки з українською діаспорою, з допомогою відділу іноземного комплектування організуються контакти із зарубіжними українськими центрами<sup>2</sup>. У створенні колекційного фонду відділу беруть участь його співробітники – канд. філол. наук Г. Г. Дідківська та відомий український письменник, науковий співробітник відділу Ю. В. Покальчук, провідний бібліотекар Г. О. Борисович, провідний бібліограф В. Д. Антонова. З їхньою допомогою формується колекція з видань зарубіжних українських товариств, видавництв, наукових інституцій, дарів від відомих бібліотек світу та приватних осіб з української діаспори. Серед дарувальників – Ганна Фігус-Ралько, Любомир Гузар, Ярослав Богдан Рудницький, Андрій Гнатишин, Степан Ладиженський, Володимир Комаринський та багато інших<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України за 1992 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2557. Арк. 103–111.

<sup>2</sup> Дідківська Г. Г., Дегтяренко Л. О. Зарубіжна україніка в ЦНБ АН України // Українська діаспора. Київ, 1993. № 3. С. 139–142.

<sup>3</sup> Дідківська Г. Г., Дегтяренко Л. О. «Бути духовно єдиними» // Там само. № 1/2. С. 54–55 ; Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні у XX ст. Київ, 2009. С. 456.

Фонди Бібліотеки поповнили видання, отримані в дар від добровольців, громадських діячів, громадян США – Богдана Желехівського, Степана Олійника, Богдана Ясінського. Уродженець України, відповідальний фахівець з україніки у Бібліотеці Конгресу (США) Богдан Ясінський передав у дар до фондів НБУВ понад 500 видань – зокрема, комплекти журналів «Воля», «Листи до Приятелів», «Ми і світ», «Наше життя», календарі й альманахи Українського Народного Союзу<sup>1</sup>. Довідково-бібліографічний фонд поповнився завдяки дарувальнику рідкісною чотиритомною «Українською малою енциклопедією» Євгена Онацького (Буенос-Айрес, 1957), бібліографічними покажчиками з української діаспори та історії України Р. Вереса, О. Фединського, С. Ріпетського, Л. Шанковського, О. С. та О. І. Підгайних та інших.

У колекції відомого громадського та релігійного діяча української діаспори Богдана Желехівського надійшли документи з історії, філософії, релігієзнавства, а також художні твори та художньо-публіцистичні видання. Багато книжок містять автографи авторів книг, дарчі написи відомих діячів української культури, зокрема Віктора Боровського, Докії Гуменної, Ірини Дибко, Людмили Коваленко, Степана Самійленка, Степана Ткачука та інших. Розвиток культури та історії України відбито в працях Любимора Винара, Михайла Грушевського, Дмитра Дорошенка, Якова Зозулі, Антіна Кущинського, Бориса Мартоса, Омеляна Терлецького. Книжки вийшли друком переважно в таких видавництвах української діаспори, як: «Смоскип» (м. Балтимор); «Літературно-наукове видавництво» (м. Брюссель); «Тиктор» (м. Вінніпег); «Дніпрова хвиля» (м. Мюнхен); «Вільна думка», «Говерля», «Слово», «Червона Калина» (м. Нью-Йорк); «Ми і світ» (м. Париж); «Київ», «Конотоп», «Рубікон» (м. Філадельфія) тощо. Зібрання суспільно-політичних, громадських періодичних видань («Наше життя», «Сучасність», «Український історик» тощо) доповнюють релігійні часописи: церковно-народний журнал для православних українців «Українське православне слово» (м. Нью-Йорк, 1950–1999 рр.), видання Української Православної церкви США «Віра» (1976–1999 рр.) та «Український православний календар» (1971–1999 рр.)<sup>2</sup>. Відомі читачам художні твори

---

<sup>1</sup> Добко Т. З особистої бібліотеки Богдана Ясінського // Бібліотечний вісник. 2000. № 3. С. 42–43.

<sup>2</sup> Добко Т. В., Павлуша Т. П. Книжкова колекція о. Богдана Желехівського у фондах НБУВ // Бібліотечний вісник. 2002. № 5. С. 52–53.

Емми Андіївської, Івана Багряного, Олеся Бердника, Юрія Буряківця, Богдана Лепкого, Миколи Руденка, Яра Славутича також представлені в колекції.

24 вересня 1992 р. у структурі Інституту рукопису організовується сектор орієнталії (сходознавства). Основу його фондів становлять матеріали з юдаїки, бібліотечні та рукописні зібрання єврейського походження, що впродовж багатьох років перебували у відділі обмінно-резервного фонду, не були належним чином описані та практично не залучалися до наукового та суспільного обігу. Обсяг фонду становив близько 150 тис. од. зб. документів та книжок<sup>1</sup>. Сектор очолила Ірина Анатоліївна Сергєєва. Серед зібрань фонду – архіви видатних єврейських діячів ХІХ – початку ХХ ст. – С. Ан-ського (Раппопорта), А. Гаркаві, М. Береговського, З. Кисельгофа, Ю. Енгеля, архівна колекція петербурзького Єврейського історико-етнографічного товариства, зібрана С. Ан-ським під час експедицій Поділлям та Волинню в 1912–1914 рр., збірка єврейських періодичних видань другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., зібрання видань на івриті західноєвропейських друкарень, архів Товариства розповсюдження писемності серед євреїв в Росії, архів Кабінету єврейської культури Академії наук УРСР (1936–1949) тощо<sup>2</sup>.

Набуває нового змісту діяльність відділу обмінно-резервних фондів, який багато років займався практично лише накопиченням надходжень, на опрацювання яких не вистачало необхідного кадрового потенціалу. Основна частина матеріалів відділу складалася з фондів концентрації, де зосереджувалися дореволюційні видання. З початку 1990-х років відділ почав поповнюватися новими співробітниками, які почали їх систематизувати, описувати та масово передавати до основних і спеціалізованих підрозділів Бібліотеки. Крім того, обмінно-резервні фонди переглядалися щодо звільнення їх від зайвої дублетності та застарілих видань, які зберігалися у позанормативній кількості<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України за 1992 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2557. Арк. 79–83.

<sup>2</sup> Сергєєва И. А. Отдел фонда иудаики Института рукописи НБУВ: история и современность // Библиотека национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2007. Вып. 5. С. 369–385.

<sup>3</sup> Онищенко О., Дубровіна Л. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в 1918–1998 рр.: основні етапи розвитку // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. С. 5–17.

У 1995–1996 рр. основна увага Вченої ради Бібліотеки приділялася обговоренню та затвердженню програм і методичних засад щодо опрацювання книжкових фондів, яке до 1990-х років здійснювалося дуже повільно. Цей процес вимагав проведення спеціальних робіт з обліку фондів та залучення їх до наукового обігу, зміни пріоритетів в обслуговуванні читачів, укладання науково-довідкових видань, що розкривали б книжкові багатства Бібліотеки, спрямування роботи на підготовку видань для включення їх до ДРНКН.

Такі інноваційні завдання вимагали нових бібліотекознавчих підходів до організації фондів, їхньої класифікації, наукового обліку та опрацювання.

Теоретичний бік питань з організації та наукового обліку фондів, зокрема відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій, досліджувався в кандидатських дисертаціях Л. В. Мухи та Л. В. Лисенко, присвячених класифікації історичних бібліотек та колекцій, визначенню принципів їхнього дослідження, обліку, системи збереження, активізації залучення до наукового та культурного обігу, підготовці науково-довідкових видань, створенню електронного каталогу<sup>1</sup>.

Узагальнення цих методологічних підходів було зроблене в праці Л. В. Мухи «Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: походження, історія, реконструкція» (1997)<sup>2</sup>, яка стала науково-методичним підґрунтям проведення науково-дослідних та науково-практичних робіт із колекціями та зібраннями і підготовкою інформаційних масивів для ДРНКН України.

Науково-методичні засади паспортизації фондів базувалися на досвіді Інституту рукопису, який ще в 1980-х роках здійснив значну роботу з наукового обліку власних рукописних колекцій та архівних фондів, відповідно до чинного архівного законодавства, а також доопрацювавши низку облікових документів з урахуванням бібліотечної специфіки<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Лисенко Л. В. Створення паспортної системи на історичні колекційні книжкові фонди // Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереженості, розкриття : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Харків, 2003. С. 127–137.

<sup>2</sup> Муха Л. В. Бібліотечні книжкові колекції та зібрання : походження, історія, реконструкція. Київ, 1997. 52 с.

<sup>3</sup> Дубровіна Л. А. Классификация и научно-информационное описание коллекций и собрания в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского // Библиотеки национальных

Паспортизація колекцій стала новим напрямом наукового фондознавства, започаткованим Бібліотекою. Так, був розроблений та обговорений «Паспорт бібліотечної колекції та зібрання», а вже впродовж двох-трьох років ці паспорти на колекції впроваджено в практику діяльності Бібліотеки<sup>1</sup>. Вперше в історії бібліотечної справи в Україні було впроваджено науково-реєстраційний опис колекцій та зібрань як окремого історико-культурного явища на базі вивчення історії, складу і змісту цих фондів. Проведення паспортизації вимагало копійкою науково-пошукової роботи зі встановлення походження зібрань, дослідження історії формування колекцій та зібрань із залученням архівних джерел, вивчення особливостей їхнього переміщення до Бібліотеки, з'ясування кількісного та видового складу колекцій та зібрань тощо. Така робота стала принциповою методологічною засадою для державної бібліотечної реєстрації колекцій та зібрань із перспективою створення окремого розділу у Державному реєстрі національного культурного надбання України.

Згодом ця практика поширилася й на особові бібліотечні зібрання. Популяризація такого досвіду дозволила розповсюдити практику паспортизації не лише вітчизняними книгозбірнями, але й бібліотеками країн СНД<sup>2</sup>. Робота з паспортизації зібрань та колекцій продовжується й нині, базуючись на затвердженій структурі паспорта, на наданні фондам усталених назв, проведенні їхньої класифікації та обліку, встановленні історії надходження фонду, на кількісних та якісних показниках фондів та їхніх переміщеннях, а також на відображенні службової інформації.

З огляду на значні обсяги неописаної літератури обмінно-резервного фонду було розроблено програму їх наукового опрацювання (облік, укладання описів та каталогів) та залучення до наукового й культурного обігу. Першим об'єктом стали великі за обсягом зібрання єврейської літератури, архівних зібрань та документальних колекцій. Цей масив документів був законсервований у резервному фонді в попередні роки. Для здійснення цього завдання було затверджене цільове фінансування та штатний роз-

---

академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2007. Вып. 5. С. 58–80.

<sup>1</sup> Муха Л. Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: паспортизація фондів (для Державного реєстру національного культурного надбання України) // Бібліотечний вісник. 1997. № 3. С. 3–7.

<sup>2</sup> Онищенко О. С., Сергеева І. А. Програма наукового освоєння і введення в культурний обіг зібрання колекцій єврейських рукописних і друкованих видань ЦНБ // Бібліотечний вісник. 1993. № 5/6. С. 26–29.

клад нового підрозділу Бібліотеки <sup>1</sup>, співробітники якого з ентузіазмом взялися за глибоке вивчення історії походження єврейських фондів, їхньої долі в радянський період, за формування окремих колекцій видатних представників єврейства, його культурно-просвітницьких організацій <sup>2</sup>.

Водночас актуалізуються й рукописні фонди Бібліотеки. До суспільного користування потрапляє велика кількість документальних комплексів – або оголошених свого часу «неактуальними», або особових матеріалів репресованих діячів української науки та культури. Із забуття піднімаються неупорядковані впродовж багатьох років особові архівні фонди видатних вітчизняних учених та літераторів, пов'язаних з українським національним рухом та діяльністю українських урядів 1917–1920 рр., зокрема академіків ВУАН М. П. Василенка, С. О. Єфремова, А. Ю. Кримського, членів Центральної Ради історика і літературознавця В. К. Винниченка та письменника Д. І. Дорошенка, літературознавця М. К. Зерова, культурних та громадсько-політичних діячів В. П. Науменка, П. Я. Стебницького, С. П. Шелухіна та багатьох інших. Опрацьовується недоступна в попередні роки архівна спадщина Української (Всеукраїнської) академії наук, Кабінету єврейської культури, редакції газети «Рада» тощо. Усі документи нарешті надаються у відкритий доступ.

У період 1990-х років Інститут архівознавства та Інститут рукопису здійснили величезну роботу з опрацювання та дослідження архіву УАН-ВУАН, зокрема документів про фундацію Академії у 1918 р., про напрацювання концепцій її розвитку, протоколів засідань Комітету із започаткування Академії та її Президії, вчених рад інститутів, кафедр, комісій, які до цього часу були в обмеженому користуванні.

Результатом цих досліджень стала тритомна історія Академії наук України в документах і матеріалах <sup>3</sup>, де розкривалися напрями діяльності,

---

<sup>1</sup> Протоколи засідань Вченої ради ЦНБ АН України за 1992 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2630. Арк. 35, 39–41. Онищенко О. С., Сергеева І. А. Програми наукового освоєння і введення в культурний обіг зібрання колекцій єврейських рукописних книг і друківаних видань // Бібліотечний вісник. 1993. № 5/6. С. 26–29.

<sup>2</sup> Сергеева І., Петровский І. Еврейские фонды ЦНБ им. В. И. Вернадского // Новый круг. 1992. № 2. С. 273–288 ; Сергеева І. А. З історії формування колекції єврейської літератури Національної бібліотеки України (1918–1939) // Бібліотечний вісник. 1996. № 6. С. 13–15.

<sup>3</sup> Історія Академії наук України. 1918–1923 : док. і матеріали / АН України, Центр. наук. б-ка

структура, діячі (четвертий том – бібліографічний), звіти та науковий доробок цієї наукової організації. Прийняття Закону про Національний архівний фонд України у 1993 р. визначило науково-методичну роботу з удосконалення організації, обліку та використання рукописних і архівних фондів з урахуванням нових правил щодо їхньої організації. Інститут рукопису, Відомчий архів та Інститут архівознавства Бібліотеки розпочали, відповідно до вимог НАФ України, вдосконалення та уточнення своїх нормативних і регламентуючих документів. Співробітники цих підрозділів – В. Г. Шмельов, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв – були запрошені до участі в діяльності колегій та спеціальних погоджувальних нарад Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України.

У 1990-х роках виникла нова форма міжнародної бібліотечної співпраці, так звана «бібліотека в бібліотеці» – бібліотека однієї держави в бібліотеці іншої. ЦНБ стала однією з перших, яка запровадила створення на її базі бібліотек різних країн. Так, у листопаді 1992 р. Бібліотека отримала від Австрії неоціненний дар – універсальну книжкову колекцію німецькою мовою. Австрійська бібліотека як складова відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків стала механізмом, завдяки якому розпочалася систематична наукова та культурна співпраця між Україною і Австрією. Для обслуговування отриманою літературою було відкрито спеціалізований читальний зал<sup>1</sup>.

Отже, в першій половині 1990-х років відбулися значні зміни як у структурі Бібліотеки, так і в організації спеціалізованих фондів, зокрема були створені відділи бібліотечних зібрань та історичних колекцій, сходознавства, україніки, Фонд президентів України, Австрійська бібліотека. Інноваційним стало й формування електронних ресурсів СІАЗ як частини бібліотечних зібрань.

---

ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства, Ін-т рукопису; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 1993. 575 с.; Історія Національної академії наук України (1929–1933): док. і матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; відп. ред. П. С. Сохань. Київ, 1998. 542 с.; Історія Національної академії наук України, 1924–1928: док. і матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 1998. 762 с.

<sup>1</sup> Воробей М. А. Австрійська бібліотека // Бібліотечний вісник. 1993. № 3 / 4. С. 64.



### **1.2.3. Набуття Бібліотекою статусу національної. Новий Статут Бібліотеки та визначення напрямів її діяльності як бібліотечно-інформаційного, науково- дослідного та культурно-просвітницького комплексу (1996–2002 рр.)**

Інтенсивний розвиток Бібліотеки наприкінці 1980-х років та в перші роки незалежності створив міцну платформу для нового етапу діяльності НБУВ, який починається зі зміною її статусу. Цьому сприяють суспільні перетворення, зміни завдань розвитку науки та культури, інформатизації суспільства та цілі, що були поставлені державою перед бібліотеками в новому законодавчому полі.

За 1992–1995 рр. Бібліотека пройшла шлях важливих змін як головна книгозбірня незалежної Української держави загальнонаціонального рівня, що почала діяти в нових політичних, правових та соціокультурних умовах і взяла на себе найважливіші функції в галузі бібліотечно-інформаційної, науково-дослідної та культурної сфери. За ці роки до традиційних функцій наукової бібліотеки було додано й функцію інформаційно-аналітичного забезпечення вищих органів законодавчої, виконавчої і судової влади актуальною та суспільно значущою інформацією.

Указ Президента України «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» був прийнятий 5 квітня 1996 р., відтоді Бібліотека називається «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського»<sup>1</sup>. Цим указом у НБУВ на визнання її національних функцій було також засновано Фонд президентів України. У свою чергу, колектив Бібліотеки підготував нові нормативні документи щодо своєї діяльності та функціонування Фонду президентів України.

У травні–липні 1996 р. на засіданнях Вченої ради НБУВ обговорювалися проекти «Положення про Національну бібліотеку України» (доповідач М. С. Слободяник) та «Положення про Фонд президентів України» (доповідач Л. А. Дубровіна)<sup>2</sup>, які після певного доопрацювання та юридичного

---

<sup>1</sup> Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної : Указ Президента України від 5 квіт. 1996 р., № 244/96 // Збірник указів Президента України. 1996. Вип. 2. С. 19; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244/96>.

<sup>2</sup> Протокол засідання Вченої ради від 5 липня 1996 р. № 7 // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2833.

узгодження були затверджені: 6 червня 1996 р. «Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського» Президією НАН України<sup>1</sup>, 11 жовтня 1996 р. «Положення про Фонд президентів України» Указом Президента України<sup>2</sup>. Отримання статусу Національної бібліотеки України та створення ФПУ відбулися за сприяння та участі Президента України Л. Д. Кучми.

Під час надання ЦНБ статусу національної бралися до уваги її історія, загальноукраїнське значення найбільшого за обсягом фонду давньої та сучасної літератури, культурної спадщини та наукових ресурсів. Окрім того, Бібліотека була єдиною в Україні науковою установою, що в комплексі займалася розробкою проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, архівознавства та документознавства, інформатизації.

Створений на базі «Положення» новий Статут Бібліотеки затверджується 14 січня 1997 р. віце-президентом НАН України акад. НАН України В. Г. Барьяхтаром<sup>3</sup>. Цей документ має особливе значення, адже вперше в історії Бібліотеки після Статуту Національної бібліотеки Української Держави 1918 р. реалізовувалися демократичні принципи функціонування установи, що базувалися на новому законодавстві України в галузі культури, бібліотечної та архівної справи, законів про інформацію та інших дотичних нормативних актів. Отримання статусу національної значно розширило функції Бібліотеки та її права.

Згідно з нормами нового Статуту, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – головна бібліотека Української держави, загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурний центр, державне сховище рукописної спадщини, творів та документів на всіх видах носіїв інформації, що створюються в Україні, наукова колекція світової літератури. У взаємодії з національними та іншими бібліотеками держави НБУВ забезпечує повне комплектування, наукове опрацювання, зберігання та загальнодоступність національних інформацій-

<sup>1</sup> Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського: Постанова Президії НАН України від 6 черв. 1996 р., № 120 // Бібліотечний вісник. 1996. № 5. С. 3–6.

<sup>2</sup> Про Положення про Фонд Президентів України : Указ Президента України, Положення від 11 жовт. 1996 р., № 936/96 // Збірник указів Президента України. 1996. Вип. 4, ч. 1. С. 41–47; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/96>.

<sup>3</sup> Статут Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського 1997 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Справа. Арк. 1–20.

них ресурсів, повноту інформації про їхній склад, а також доступ до світових джерел інформації.

Національні функції Бібліотеки як інституції національної пам'яті України, яка збирає, зберігає та забезпечує використання документальної спадщини, закріплювалися також і визнанням Бібліотеки як «особливо цінного об'єкта культури», бібліотечні фонди котрого перебувають під охороною держави. В лютому 1997 р. Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне культурне надбання»<sup>1</sup>, згідно з якою Бібліотека була занесена до Реєстру таких об'єктів.

У Статуті підтверджується статус Бібліотеки як науково-дослідного інституту НАН України з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, інформатики, книгознавства, архівознавства, наукового описування рукописів, української біографістики, консервації та реставрації документів, автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, центру розробки, вивчення і впровадження сучасних технологій бібліотечно-інформаційного забезпечення науки та суспільної практики.

У Статуті вперше було заявлено, що НБУВ забезпечує раціональне використання сукупного національного бібліотечного фонду на основі координації і диференціації обслуговування різних категорій читачів бібліотеками різних типів, а також надає найширший доступ до своїх фондів усім категоріям читачів, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством, положеннями та інструкціями, що регламентують використання окремих видів документів. Закріплювався особливий статус рукописних фондів, відповідно до Закону про Національний архівний фонд та архівні установи, які є власністю Бібліотеки і одночасно – складовою частиною НАФ, тому рукописні фонди підпадають не лише під бібліотечне, але й під архівне законодавство та методичне керівництво.

Вказувалося й на важливість міжнародного аспекту професійної діяльності НБУВ та її входження до міжнародного бібліотечного співтовариства як члена Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА),

---

<sup>1</sup> Про затвердження Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання : Постанова Кабінету Міністрів України, Положення від 18 лют. 1997 р., № 174 // Офіційний вісник України. 1997. Число 7/8, кн. 2. С. 140–141 ; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-97-p>.

діяльності у складі інших вітчизняних і міжнародних асоціацій, товариств, організацій і фондів.

Нові умови розвитку демократичного суспільства України дали змогу повернутися до принципів, визначених засновниками Бібліотеки в 1918 р., – позаполітичності в питаннях бібліотечної діяльності та формуванні фондів, зокрема нейтралітету та толерантності щодо політичних партій, громадських рухів та організацій, релігійних конфесій, принципів гуманізму, пріоритету загальнолюдських цінностей, служіння суспільству і державі, роботі на благо народу України, вітчизняної і світової культури.

Фінансову основу діяльності НБУВ складають фінансування за рахунок Державного бюджету України науково-дослідних та бібліотечно-бібліографічних робіт, цільове фінансування наукових і науково-технічних програм, конкурсних проектів, тем і наукових розробок, кошти від додаткових платних послуг та робіт, передбачених Статутом. Дозволялася і участь у створенні комерційних структур з метою вирішення певних наукових і господарських завдань. Відповідно до бібліотечного законодавства НБУВ користувалася на правах оперативного управління основними та обіговими фондами, іншим майном на умовах безстрокового користування без змін форм власності як самостійний суб'єкт правовідносин, була самостійною в організації та виборі форм оплати праці, господарювання, у вирішенні кадрових та інших питань, що належали до її компетенції.

У своїй діяльності НБУВ виходить з того, що держава гарантує цілісність, неподільність, невідчужуваність, створює правові, фінансові й матеріальні умови для зберігання, використання і поповнення її фонду.

У відповідності до бібліотечного законодавства бібліотечні фонди, колекції, будівлі, споруди, земельні ділянки під ними і на прилеглий території та інше майно, що утримуються на балансі Бібліотеки, перебувають у її безстроковому й безоплатному користуванні, під захистом держави і не підлягають вилученню та приватизації.

Особлива увага в Статуті приділялася функціям національної бібліотеки, обумовленим основними напрямками її діяльності як загальнодержавної бібліотечної установи, науково-інформаційного центру, науково-дослідного інституту НАН України.

Було визначено й нову стратегію комплектування фондів Бібліотеки. Як позакатегорійна універсальна наукова бібліотека загальнодержавного

значення НБУВ здійснювала комплектування, наукове опрацювання, забезпечення зберігання й суспільного використання документів Фонду президентів України, Архівного фонду НАН України, а також повне комплектування, наукове опрацювання, постійне зберігання (в т. ч. обов'язкового та архівного примірників друку) і забезпечення доступу до створених на території України документів на всіх видах носіїв інформації. Передбачалося й депозитарне зберігання урядових документів, газет, картографічних видань, комп'ютерних файлів, документів ООН, ЮНЕСКО та інших організацій. Однією з функцій національної бібліотеки в галузі комплектування визначено формування головної загальнодержавної наукової колекції світової літератури, забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів і задоволення на цій основі потреб суспільства в зарубіжній інформації.

Як загальноакадемічна бібліотека НБУВ зобов'язувалася організувати централізоване комплектування науково-дослідних установ НАН України зарубіжною літературою, базами даних шляхом здійснення валютної передплати; міжнародний книгообмін та розподіл міжнародних надходжень літератури; централізовану каталогізацію зарубіжних документів та організацію зведеного електронного каталогу. Уперше в Статуті з'являється пункт про національні функції Бібліотеки щодо виявлення в усьому світі та обліку україніки на всіх видах носіїв інформації та формування фондів національних баз даних рукописної, друкованої, електронної україніки, а також видання повної ретроспективної національної бібліографії документів на всіх видах носіїв, у концепції, яку розвивала Бібліотека впродовж 1992–1995 рр., що включає: твори українською мовою незалежно від місця створення; твори всіма мовами, створені на території України; твори всіма мовами про Україну і український народ, створені в усьому світі.

З огляду на актуалізацію питання повернення в Україну незаконно вивезених за її межі об'єктів культурної спадщини, в Статут було введено функцію організації і координації роботи з питань повернення з-за кордону до бібліотек України втрачених культурних цінностей (друкованої та рукописної спадщини). Нове звучання отримав пункт про бібліотечне обслуговування користувачів документами на всіх носіях інформації, сприяння кооперації бібліотечно-бібліографічного обслуговування в межах держави

для забезпечення загальнодоступності національного бібліотечного фонду України.

Увага приділялася й забезпеченню збереженості фондів, здійсненню консервації і реставрації рукописів, стародруків, рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

НБУВ розвивала свою міжнародну діяльність, крім міжнародного книгообміну, вона мала право репрезентації України в міжнародних бібліотечних об'єднаннях та асоціаціях і сприяння участі бібліотек держави в міжнародних бібліотечно-інформаційних програмах і проектах.

Спеціально наголошувалося на загальнодержавній функції в галузі науково-методичної роботи НБУВ – вона мала бути орієнтованою на науково-методичне забезпечення діяльності бібліотек усіх систем і відомств, координацію їхніх зусиль, а також науково-методичне й організаційне сприяння підвищенню кваліфікації бібліотечних кадрів, підготовку кадрів вищої кваліфікації (докторів і кандидатів наук) у галузі бібліотечної справи.

При безумовному переважанні науково-дослідної та науково-інформаційної функцій, у Статуті задекларовано й культурно-просвітницьку діяльність як таку, що є органічною функцією будь-якої бібліотеки.

Створення у Бібліотеці постійно діючої Служби інформаційно-аналітичного забезпечення перетворювало її на загальнодержавний інформаційно-аналітичний центр, який фахово здійснює систематичне інформаційно-аналітичне забезпечення вищих органів законодавчої, виконавчої і судової влади. СІАЗ на основі документних матеріалів та електронних потоків інформації здійснює аналіз політичних і соціально-економічних процесів в Україні, розвитку державотворчого процесу, державних структур та громадської думки в Україні та поза її межами. Досліджується досвід роботи з питань ефективного використання фондів та введення в обіг наукової й іншої інформації, необхідної для діяльності органів державної влади, вивчення позицій політичних партій, громадських рухів, релігійних об'єднань із питань суспільного життя і державотворення, відображення в періодичних виданнях ситуації в Україні та її міжнародного становища.

Статутом визначався особливий статус СІАЗ. До його функцій входили оперативне бібліотечне та довідково-бібліографічне обслуговування вищих управлінських структур, підготовка різноманітних, в залежності від цільового призначення, довідкових інформаційних та аналітичних матеріалів,

а також розвиток взаємодії з органами державної влади різних видів і форм, обмін інформацією із зарубіжними бібліотеками, що займаються інформаційно-аналітичним обслуговуванням органів влади та управління.

Важливим стало визначення функцій Бібліотеки як науково-дослідного інституту НАН України: бібліотечно-інформаційне забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, загальнодержавних наукових програм і проектів; здійснення наукової експертизи управлінських рішень, наукових програм, стандартів бібліотечно-бібліографічних та суміжних сфер діяльності; узагальнення результатів наукових досліджень у бібліотечній галузі та підготовка рекомендацій щодо їх реалізації на загальнодержавному й міжвідомчому рівнях. Актуальним є наукове дослідження проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, архівознавства, інформатизації бібліотек, збереження, консервації і реставрації бібліотечних фондів; методологічних і практичних питань створення національної бібліографії України; реалізації стратегії формування й програм збереження національного бібліотечного фонду України з урахуванням специфіки функціонування бібліотек різних типів і відомчого підпорядкування; удосконалення бібліотечно-бібліографічної класифікації, каталогізації; створення і розвиток комп'ютерних технологій бібліотечної діяльності. Розвиток наукових напрямів підтримувався можливостями власного видання наукової продукції за напрямками діяльності НБУВ, а також підготовкою бібліотечних кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру, докторантуру, діяльність спеціалізованої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій.

НБУВ відіграє роль національного центру біографічних досліджень, розробляє теоретичні і науково-методичні проблеми української біографістики, досліджує та публікує біографії діячів України, напрацьовує комп'ютерні бази даних біобібліографічної інформації, розробляє і впроваджує інформаційні технології в українську біографістику.

Розширення прав Бібліотеки обґрунтовувалося загальнонаціональними функціями бібліотеки, яка мала можливості та завдання виходити з ініціативою й готувати проекти урядових рішень із питань розвитку бібліотечної галузі, представляти свої інтереси, а також інтереси бібліотечної галузі як через Президію НАН України, так і безпосередньо в органах державної влади й управління, а також їй надавалося право координувати зусилля



бібліотек усіх систем і відомств у розробці та реалізації національних програм, спрямованих на розвиток бібліотечної справи в Україні; готувати пропозиції, що потребують законодавчого вирішення та урядової підтримки.

Окрім того, НБУВ мала право самостійно планувати свою діяльність і визначати перспективи розвитку, створювати на базі Бібліотеки міжвідомчі ради й комісії з пріоритетних напрямів розвитку бібліотечної науки і практики, здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, міжнародний, міждержавний та внутрішньодержавний книгообмін у визначеному чинним законодавством порядку, отримувати три безкоштовних обов'язкових примірники всіх творів друку України всіма мовами, а також обов'язкові платні примірники у кількості, достатній для здійснення усіх видів книгообміну, а також обов'язковий безоплатний примірник комп'ютерних файлів, підготовлених в Україні на основі електронних видавничих технологій та документів на нетрадиційних носіях.

Статут регулював й інші джерела надходження і можливості НБУВ щодо пріоритетів комплектування літературою з фондів бібліотек, що ліквідуються, обміну з іншими бібліотеками та установами України і зарубіжжя дублетами й їх копіями, списання з балансу і реалізації застарілого та невикористовуваного майна, якщо це не суперечить усталеному порядку і чинному законодавству України тощо.

Самостійність розширювалася і в питаннях визначення ціни на видання та інші документи, отримані за системою обов'язкового безоплатного примірника, які не мають номінальної ціни, а також на видання, отримані за системою міжнародного книгообміну, та видання, що передаються чи продаються з обмінного фонду.

Бібліотека мала право самостійно розробляти правила обслуговування її користувачів та абонентів, встановлювати перелік, договірні ціни й тарифи на окремі види додаткових послуг для користувачів.

У галузі міжнародної діяльності НБУВ могла самостійно укладати угоди про наукове співробітництво із зарубіжними організаціями; затверджувати програми й наукові завдання для зарубіжних наукових відряджень, заслуховувати звіти про результати відряджень за кордон; розробляти програми і пропозиції щодо складу оргкомітетів міжнародних наукових конференцій, нарад і симпозіумів; організовувати міжнародні книжкові виставки в Україні та поза її межами.

Статутом надавалося право Бібліотеці виконувати науково-дослідні роботи на замовлення інших організацій, здійснювати міжнародний обмін творами друку та документами на інших носіях інформації, здійснювати видавничу і поліграфічну діяльність, зберігаючи за собою авторське право.

Бібліотека розширювала права щодо самостійної фінансово-господарської діяльності для реалізації основних функцій Бібліотеки та цілей соціального розвитку її трудового колективу, а також відносно встановлення чисельності та посадових окладів співробітників, затвердження кваліфікаційних вимог, визначення системи оплати праці, надбавок і доплат до посадових окладів; преміювання працівників; укладання й розривання індивідуальних та колективних контрактів згідно з чинним законодавством та нормативними актами НАН України; відповідно до встановленого порядку переглядання чинних норм виробничого навантаження та затвердження нових.

Значною інновацією стали права Бібліотеки (відповідно до чинних нормативних документів) мати і відкривати банківські рахунки, самостійно розпоряджатися коштами, які утримуються на цих рахунках, в інтересах забезпечення діяльності Бібліотеки, реалізовувати свою продукцію, надавати послуги за цінами й тарифами, використовувати доходи, які залишилися після сплати податків та інших платежів до бюджету тощо.

Завершувався Статут пунктом, в якому зазначалося, що як «загальнодержавна скарбниця знань та інформації, особливо цінний об'єкт культури Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського не підлягає реорганізації в будь-який інший тип бібліотеки, приватизації, ліквідації, підпорядкуванню будь-яким відомчим інтересам».

Отже, набуття статусу національної стало потужним стимулом для подальшого розвитку НБУВ. Статут закріпив нові функції, права та обов'язки, а також зміни в структурі Бібліотеки. НБУВ почала працювати в нових умовах, які надавали їй широкі можливості для самостійного визначення багатьох форм та напрямів діяльності, вдосконалення своїх функцій і розвитку інноваційних проектів.

Помітною подією для українських бібліотек, визнання бібліотечної діяльності як однієї з важливих складових культурної, освітньої та наукової інфраструктури стало встановлення Указом Президента України Леоніда Кучми від 14 травня 1998 р. Всеукраїнського дня бібліотек –

30 вересня <sup>1</sup>. 14 травня 1998 р. Президент України Леонід Кучма персонально відвідав Бібліотеку та ознайомився з її фондами й напрямками діяльності, відвідав відділи Бібліотеки, зустрівся з її колективом. До візиту було приурочено й документально-книжкову виставку, присвячену незалежності України, де демонструвалися як сучасні документи незалежної України, так і книжкові скарби, що зберігаються в Бібліотеці, в тому числі найдавніші рукописні книги, зокрема «Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 pp.», на якому присягають українські президенти, козацькі літописи, документи з Фонду президентів України. Л. Д. Кучму супроводжувало й керівництво НАН України на чолі з президентом НАН України акад. НАН України Б. Є. Патонем. Під час зустрічі з керівництвом НБУВ були обговорені основні напрями діяльності Бібліотеки, розвиток її функцій у нових умовах, перспективи організації комплексів документів у взаємозв'язку з діяльністю президентів України <sup>2</sup>.

Створення Фонду президентів України у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського стало унікальною подією для України як незалежної держави і було логічним актом, пов'язаним із реалізованим у суверенній Україні інститутом сучасної політичної системи – інститутом президентства. Вперше в історії України на правах бібліотечно-архівної колекції, науково-дослідного інституту створювався Фонд з метою збирання, збереження, наукового дослідження та залучення до наукового і культурного обігу документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України.

Державне значення цієї колекції було закріплене основними завданнями та функціями Фонду: збирання, збереження матеріалів, що знаходяться у Фонді, створення необхідних умов для користування ними; бібліотечний і архівний облік документів, їхня державна реєстрація відповідно до законодавства; наукове опрацювання документів та створення науково-довідкового і довідково-пошукового апарату; впровадження матеріалів Фонду в науковий, освітній, культурний обіг; інформування широкої громадськості про діяльність президентів України, формування у суспільстві

---

<sup>1</sup> Урядовий кур'єр. 1998. 19 травня.

<sup>2</sup> Президент України відвідав Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського // Урядовий кур'єр. 1998. № 91/92 ; Бібліотечний вісник. 1998. № 4. С. 1–2.

поваги до інституту президентства, особи Президента України як глави держави та символів державної й президентської влади; інформаційно-аналітичне та бібліотечно-бібліографічне обслуговування президентів України та їхніх служб; формування баз даних про виступи президентів України, відгуків про них і наукова експертиза точності цитування актів президентів України та їхніх офіційних виступів у вітчизняній і зарубіжній пресі; вивчення досвіду функціонування інституту президентства інших держав, а також діяльності президентських бібліотек, фондів, архівів і аналогічних їм установ іноземних держав; розроблення й координація під егідою президентів України програми видання серії «Бібліотека президентів України», яка включає найважливіші пам'ятки національної культури <sup>1</sup>.

НБУВ розробила науково-видавничий проект «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України». Він був поданий на ім'я Президента України Л. Д. Кучми, а 25 травня 1999 р. затверджений спеціальним Указом Президента України «Положення про книжкову серію «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України» <sup>2</sup>. Було відзначено, що вона створюється з метою ознайомлення з духовною спадщиною України широких верств населення і охоплює визначні пам'ятки науки та культури українського народу від найдавніших часів, у тому числі пам'ятки літописання, історичної та філософської думки, політично-правової культури, української мови, мистецтва, а також джерела з історії Церкви, літературні твори українських письменників. Підготовку та внесення пропозицій стосовно формування переліку видань книжкової серії, їхньої вартості, обсягів книговидавничої програми, а також формування реєстру закладів, установ і організацій – отримувачів видань серії, яким ці видання розповсюджуються безкоштовно, здійснює Рада з питань видання книжкової серії «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України» (далі – Рада), яка утворюється Державним комітетом інформаційної політики України як дорадчий орган на громадських засадах. До складу Ради включалися фахівці НАН України, Міністерства культури і мистецтв України, інших

---

<sup>1</sup> Про Положення про Фонд Президентів України : Указ Президента України, Положення від 11 жовт. 1996 р., № 936/96 // Збірник указів Президента України. Вип. 4, ч. 1. С. 41–47; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/96>.

<sup>2</sup> Про Положення про книжкову серію «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України» : Указ Президента України, Положення від 25 трав. 1999 р., № 567/39 // Збірник указів Президента України. Вип. 2, ч. 1. С. 156–157 ; Те саме: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/567/99>.

зацікавлених установ та організацій. Відкривати цю серію мало б видання «Пересопницького Євангелія». «Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр.» було видано як академічне видання у 2002 р., але, на жаль, власне проект «Президентської бібліотеки» не відбувся, хоча робота з укладення репертуару в НБУВ розпочалася, зокрема в Інституті рукопису було складено попередній перелік першоджерел.

Розгортання діяльності Фонду президентів України супроводжувалося науковими дослідженнями інституту президентства в інших країнах, президентських бібліотек та архівів, організацією обліку та аналізом на базі прес-моніторингу соціально-політичних процесів у країні із застосуванням автоматизованих систем обробки ключових фрагментів публікацій у режимі щоденного відслідковування реакції преси на політичні події із залученням широкого кола джерел <sup>1</sup>.

Спочатку Фонд очолив генеральний директор НБУВ академік О. С. Онищенко, а надалі його керівником була затверджена документознавець та бібліотекознавець, дослідник системи обов'язкового примірника творів друку та інформаційних ресурсів органів державної влади, канд. іст. наук Яна Олексіївна Чепуренко <sup>2</sup>.

У 1999 р. Указом Президента України при НБУВ засновано Національну юридичну бібліотеку (НЮБ) – «із метою забезпечення правовою інформацією спеціалістів-правників, працівників органів державної влади, науковців, студентської молоді, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій в Україні та поширення правових знань серед населення» <sup>3</sup>.

Цей напрям попередньо розвивався у складі СІАЗ, на яку, серед інших завдань, було покладено забезпечення акумуляції та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію, а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовною основою з правовими, які сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність

---

<sup>1</sup> Чепуренко Я. Фонд Президентів України як бібліотечно-архівна колекція // Бібліотечний вісник. 2002. № 4. С. 2–11.

<sup>2</sup> Звіт про науково-дослідну діяльність НБУВ за 1996 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2839. Арк. 3.

<sup>3</sup> Про Національну юридичну бібліотеку : Указ Президента України від 23 лип. 1999 р., № 921/99 // Офіційний вісник України. 1999. № 30. Ст. 1516. С. 9; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921/99>.

правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції. За роки діяльності СІАЗ цей напрям набув самостійного значення та організаційно виокремився в НЮБ. Пріоритетними напрямками діяльності НЮБ стало сприяння утвердженню й розвитку національної правової традиції, розширення доступу до правових інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, ефективного використання цих ресурсів у практиці суспільного життя з метою розвитку демократичних основ державного управління та демократизації українського суспільства. Указом Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» Національна юридична бібліотека була визначена публічною бібліотекою, яка забезпечує акумуляцію документально-інформаційних ресурсів, що містять правову інформацію, та відкритий доступ населення до цих ресурсів <sup>1</sup>. Керівником був призначений канд. іст. наук, заступник генерального директора НБУВ Анатолій Григорович Бровкін, історик-бібліотекознавець, дослідник широкого кола фондознавчих питань організації бібліотечних документальних фондів та науково-пошукового апарату, нормативно-правових питань організації бібліотечної справи <sup>2</sup>.

Отже, в другій половині 1990-х років НБУВ формується як установа супроводу суспільних реформ, інноваційної діяльності, учасник розробки та реалізації національної інформаційної політики.

У цілому 1990-ті роки мали велике значення для розгортання діяльності Бібліотеки на основі нового українського законодавства та для становлення нової розвинутої структури Бібліотеки як національної та академічної, що відповідала новому статусові НБУВ. У її структурі з'явилися інститути, центри, які, спрямовуючи свою роботу на прискорення формування власних наукових напрямів, заповнили національним змістом бібліотекознавство, книгознавство, бібліографознавство, археографію та архівознавство, активно розвивали бібліотечно-інформаційні технології, що радикально змінюють стратегію формування ресурсів та організацію доступу до інформації, яка зберігається в бібліотечних фондах.

---

<sup>1</sup> Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовт. 2001 р., № 992/2001 // Офіційний вісник України. 2001. № 43. Ст. 1921. С. 36–44; Те саме. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>.

<sup>2</sup> Онищенко О. С. Бровкін Анатолій Григорович // Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка. Київ, 2004. Т. 3. С. 470. Те саме. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=36238](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=36238).

Низка нових структурних утворень (СІАЗ, ФПУ, НЮБ), народжених можливостями, що їх відкривала незалежність України, стали свідченням нового часу та усвідомленням ролі НБУВ з її колосальними традиційними та електронними ресурсами, які щоденно поповнюються.

Зміни у стратегічних напрямках розвитку Бібліотеки, нові завдання, значне поглиблення та розширення функцій національної бібліотеки визначили й розвиток професійного кадрового складу штатних співробітників Бібліотеки, серед яких з'явилася значна кількість істориків, філософів, філологів, політологів, журналістів, документалістів, біологів, інформатиків, юристів, представників технічних наук. Зростає кількісний склад наукових і бібліотечних спеціалістів, які зміцнюють потенціал Бібліотеки як науково-інформаційного центру країни і як центру бібліотечної культурної спадщини. Якщо в 1991 р. в Бібліотеці було 725 штатних працівників, то на початок 2001 р. вже 939. Відкриття аспірантури та спеціалізованої вченої ради дало змогу активно здійснювати політику формування кадрів вищої кваліфікації, спеціально орієнтованих на вдосконалення інноваційних напрямів діяльності бібліотек.

Найактивніший період радикальних нормативно-правових, та структурно-функціональних змін у діяльності Бібліотеки – перше десятиліття незалежності України. Тоді була створена міцна платформа для подальших здобутків у різних напрямках діяльності НБУВ.

На загальнодержавному рівні Бібліотека виконувала бібліотечно-інформаційні, науково-дослідні, загальнокультурні, освітні та інші суспільно значущі функції, була місцем зберігання національних інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв. У НБУВ зберігаються знакові для українського народу та світової культури рукописні і книжкові пам'ятки, а також твори друку, формуються політематичні бази даних електронної інформації. Розвиток нових наукових напрямів суттєво збагачує зміст наукових ресурсів, які є важливою складовою загальнонаціонального інформаційного потенціалу, що реалізується задля сталого розвитку українського суспільства.



#### **1.2.4. Формування комплексу фахових періодичних та інформаційно-аналітичних видань НБУВ**

Нове законодавство в галузі науки та науково-технічної діяльності і новий Статут НАН України зняли обмеження з наукових установ стосовно науково-видавничої роботи, що стимулювало значний розвиток публікаторської діяльності академічних інституцій.

Національний статус НБУВ, удосконалення її структури та поглиблення функцій надали можливості для розширення науково-видавничої діяльності, що віддзеркалювала наукові досягнення НБУВ. Як відомо, в попередній період науково-видавнича діяльність була винятковою прерогативою видавництва «Наукова думка» та інших офіційних видавництв. До відання Бібліотеки належало лише укладання бібліографічних покажчиків, розробка науково-методичних документів та випуск суто внутрішньої продукції.

Можливість мати свою друкарню відразу позначилася на репертуарі наукових видань, дала змогу розвивати видавничу продукцію, активізувала підготовку наукових праць із книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, а також з актуалізації історико-культурних та наукових фондів Бібліотеки, тим самим сприяючи розвою української науки. Для забезпечення підготовки наукових праць до друку, власне публікації наукових збірників, журналів, бюлетенів, покращення якості видавничої продукції було створено Редакційно-видавничий центр Бібліотеки.

Публікація власної наукової продукції стала одним із важливих факторів апробації та реалізації результатів науково-дослідної діяльності Бібліотеки. Світ побачили ґрунтовні монографії, науково-бібліографічні видання, покажчики, путівники, реферативні видання, дайджести, інформаційні бюлетені, а також започатковані Бібліотекою журнали та серійні збірники наукових праць. Помітним явищем у бібліотечній справі України стало започаткування в 1993 р. журналу «Бібліотечний вісник» – періодичного фахового науково-теоретичного та практичного видання, заснованого НАН України та ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Часопис репрезентував студії, в яких висвітлювалися актуальні проблеми бібліотечно-інформаційної діяльності, бібліографознавства, книгознавства, соціальних комунікацій у бібліотечно-інформаційній галузі.

Перший номер журналу побачив світ у рік 75-го ювілею НАН України та НБУВ. У зверненні редакційної колегії до колег і читачів, зокрема, зазначалося, що «Бібліотечний вісник» має на меті стати спадкоємцем часопису «Бібліологічні вісті», який у 1920–1930-х роках був трибуною бібліотекознавчої і книгознавчої думки, першим фаховим періодичним виданням бібліотечних працівників України.

Тематична спрямованість «Бібліотечного вісника» дає уявлення про основні напрями та тенденції розвитку як вітчизняної, так і світової бібліотечної справи. У журналі публікуються дослідження з бібліотекознавчої тематики та різноаспектної практичної діяльності бібліотек, зокрема: загальні проблеми бібліотекознавства; бібліотеки і суспільство; бібліотечні інформаційні технології; сучасна бібліотека в електронному середовищі, у системі соціальних комунікацій; наукова, науково-методична та міжнародна діяльність бібліотек і бібліотечних об'єднань; робота бібліотечних мереж України; проблеми вдосконалення каталогізації в наукових бібліотеках; бібліотечне та науково-інформаційне обслуговування; дослідження і збереження фондів; створення Державного реєстру національного культурного надбання; формування бібліотечно-архівних колекцій; бібліотечна професія та освіта; бібліотечна термінологія; історія бібліотечної справи і бібліотек; питання читачезнавства; бібліотеки за рубежем; міжнародний книгообмін тощо.

У наукових публікаціях журналу висвітлюються проблеми бібліографознавства; національної бібліографії; бібліографічна діяльність бібліотек; питання біобібліографії та біографістики. Значна увага приділяється питанням книгознавства, історії книги, вивченню книжкової та рукописної спадщини, дослідженню фондів бібліотек, історії видавничої справи та ін. Багато публікацій у «Бібліотечному віснику» є результатом досліджень питань, спільних для бібліотечних працівників та фахівців суміжних галузей: дослідження фондів архівів і бібліотек, збереження фондів пам'яток культури, питання державної реєстрації документальних пам'яток (книжкової та архівної спадщини України), джерелознавчі студії тощо. Окрім того, в «Бібліотечному віснику» репрезентовано інформацію про визначні події, хроніку, рецензії<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Бейлис Л. И. Профессиональная библиотечная периодика современной Украины // Вестник БАЕ. 2011. № 1. С. 68–75.

Серед авторів часопису – не лише провідні бібліотекознавці та книгознавці, але і вчені з інших галузей науки, відомі письменники, видавці – акад. НАН України І. Юхновський, д-р філос. наук В. Климов, д-р філол. наук Є. Карпіловська, д-р іст. наук Т. Горбаченко, д-р іст. наук М. Дмитрієнко, д-р іст. наук О. Ясь, письменник та видавець В. Василяшко та інші.

Окремі випуски «Бібліотечного вісника» були тематичними: «75-річчя Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України» (1993, № 3–4); «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек» (1997, № 5); до 80-річчя НБУВ (1998, № 5); про бібліотечно-інформаційну галузь Сполученого Королівства, підготовлений спільно з фахівцями з Великої Британії (2001, № 4) <sup>1</sup>.

Від часу заснування «Бібліотечного вісника» його головним редактором був генеральний директор НБУВ акад. НАН України О. С. Онищенко, до складу редакційної колегії початкового періоду увійшли знані вітчизняні фахівці та науковці – В. Бабич, Г. Боряк, Л. Дубровіна, В. Ільганаєва, Г. Ковальчук, Л. Костенко, Л. Крушельницька, С. Кулешов, В. Немошкаленко, А. Непокупний, В. Німчук, В. Пашкова, В. Попроцька (заст. головного редактора), М. Романюк, М. Слободяник, П. Тронько, В. Чишко, І. Шовкопляс та інші; а також зарубіжні науковці – П. Кеннеді Грімстед (США), М. Берд та Л. Біглоу (Велика Британія), І. Славінські (Австрія), Х.-Л. Гоншіор та К. Брюс (Німеччина), М. Клімова (Чехія), В. Китасти (директор Парламентських програм «Україна» Асоціації колишніх членів Конгресу США), Х. Ласкаржевська та Є. Потшебницька (Польща), С. Філіпі-Мартинович (Сербія), Б. Зафіровські (Македонія), В. Леонов (Російська Федерація), Р. Мотульський (Республіка Білорусь), С. Нарбутас (Литва). Склад редколегії ситуативно трансформується.

У 1990-х роках редакційно-видавничий колектив «Бібліотечного вісника» складали: Н. Солонська (відповідальний секретар, потім – заступник головного редактора), Л. Сушко (редактор), комп'ютерну верстку наукової та науково-бібліографічної продукції, яка редагувалася в журналі (зокрема, матеріали міжнародних наукових конференцій, що організувала НБУВ, тези доповідей на них, бібліографічні покажчики та ін.), а пізніше – науково-видавничого відділу, впродовж тривалого

---

<sup>1</sup> Солонська Н. Періодичні видання Національної бібліотеки України (1919–1998) // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. С. 38–49.

часу, від першого номера часопису, здійснювала Л. Климова. Кілька років художнє оформлення журналу виконував професійний книжний дизайнер Г. Конєв. Переклади текстів з іноземних мов і на іноземні (англійська, німецька, французька) було покладено на співробітників Бібліотеки: Т. Арсенко, М. Воробєя, Р. Кириченко. Фотографи – О. Шелудько, О. Петренко.

Спрямованість «Бібліотечного вісника» на піднесення бібліотечної та книжкової справи в Україні була високо оцінена Міжнародним фондом «Відродження», який тричі надавав гранти і кошти на придбання комп'ютерного обладнання, на якому виконувалася передвидавнича, редакторська підготовка. Певну добродійну допомогу «Бібліотечному вісникові» надавали Українська Православна Церква, Британська Рада, Американський Дім у Києві.

Потужна поліграфічна база НБУВ дала змогу розширити спектр періодичної продукції, і світ побачили нові збірники наукових праць – «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (1993), «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (1996), «Українська біографістика» (1999), міжнародний збірник наукових праць Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук – членів МААН «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» (2000).

Спеціальний серійний збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» став першим в Україні синкретичним виданням, що репрезентує на своїх сторінках студії з книгознавства, кодикології, археографії, архівознавства, джерелознавства, бібліотекознавства та інших спеціальних історичних і філологічних дисциплін, пов'язаних із вивченням історії книги та архівного документа (книжкового джерелознавства, кодикографії, філігранології, палеографії, текстології, маргіналістики та ін.), історії книжкової культури, рукописної книги, стародруків, рідкісних видань, спеціалізованих видів творів друку; з питань національної бібліографії; стосовно долі архівних і книжкових колекцій та зібрань; персонологічні розвідки. До широкого наукового обігу збірником залучаються огляди бібліотечних і архівних фондів, публікації історичних джерел, повідомлення, рецен-

зії та бібліографія. Окремі розділи видання присвячені проблемам збереженості фондів, їхньої реставрації та консервації, створенню страхового фонду копій та електронних ресурсів, оглядам та аналізу зарубіжного досвіду<sup>1</sup>.

«Рукописна та книжкова спадщина України» започаткована в Інституті рукопису в 1993 р. Виходить з періодичністю 1–2 випуски на рік.

До складу редакційної колегії в різні роки входили доктори наук в галузі історії, філології, філософії, мистецтвознавства, провідні вчені-книгознавці, археографи, джерелознавці – Л. А. Дубровіна (відп. редактор), Г. В. Боряк (заст. відп. редактора), Н. М. Зубкова, Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук, С. Г. Кулешов, В. Ю. Омельчук, О. С. Онищенко, П. С. Сохань, Г. М. Юхимець, Н. А. Шип та інші. Для підготовки збірника була створена редакційно-видавнича група на чолі з Н. М. Зубковою, до якої належали співробітники Інституту рукопису С. Г. Даневич, О. С. Боляк, М. Л. Скірта, які забезпечували високу якість видання та своєчасну підготовку до друку.

Серед авторів – як відомі науковці, так і аспіранти та молоді вчені – С. О. Булатова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, П. В. Голобуцький, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, О. А. Іванова, Г. І. Ковальчук, Л. П. Корній, Ю. А. Лабинцев, І. Б. Матяш, Л. В. Муха, Ю. А. Мицик, В. П. Плачинда, І. А. Сергєєва, С. В. Сохань, С. В. Старовойт, О. П. Степченко, В. І. Ульяновський, І. П. Чепіга, Є. К. Чернухін, Н. А. Шип, Л. М. Яременко, Ю. П. Ясиновський та інші<sup>2</sup>.

У період фінансової кризи 1990-х років, коли Бібліотека відчувала на собі проблеми з фінансуванням видавничої діяльності, значну добродійну допомогу збірнику «Рукописна та книжкова спадщина України» надав Фонд катедр українознавства США та Канади при Українському науковому інституті Гарвардського університету. Професійний рівень збірника був оцінений ВАК України – він був занесений до списку фахових видань

---

<sup>1</sup> Зубкова Н. М. «Рукописна та книжкова спадщина України» // Українська архівна енциклопедія / Держкомархів України, УНДІАСД. Київ, 2008. С. 715.

<sup>2</sup> Даневич С. Г. Тематичний покажчик студій, опублікованих у збірнику наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (1993–2005) // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2007. Вип. 11. С. 247–264.

ВАК України з історичних та філологічних наук (а пізніше, з 2008 р. – соціальних комунікацій).

Фаховий збірник «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» започаткований НБУВ та Асоціацією бібліотек України до 80-річчя від часу заснування Бібліотеки. Перший випуск наукового збірника називався «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація». Він побачив світ у грудні 1998 р. Відповідальним редактором часопису став акад. НАН України О. С. Онищенко, членами редколегії – акад. НАН України П. Т. Тронько, д-ри іст. наук – Л. А. Дубровіна, В. Ю. Омельчук, В. С. Чишко; канд. наук: історичних – А. Г. Бровкін, Н. Г. Солонська; технічних – Л. Й. Костенко; педагогічних – Т. П. Павлуша, В. Г. Попроцька. Склад постійно поповнювався провідними вченими – істориками, філологами, мистецтвознавцями. Так, у 2000 р. до складу редакційної колегії «Наукових праць» увійшли Л. А. Дубровіна, Я. П. Запаско, С. Д. Зубков, Г. І. Ковальчук, М. К. Наєнко, А. П. Непокупний, В. В. Німчук, В. Ю. Омельчук, М. М. Пещак, Н. Г. Солонська, П. Т. Тронько, В. С. Чишко та інші.

Збірник публікувався на обладнанні, придбаному завдяки благодійній підтримці Фонду «Відродження» та Світової фундації українських лікарських товариств.

Видання репрезентувало на своїх сторінках багатоаспектну діяльність НБУВ за різними інноваційними напрямками; процеси формування нових наукових галузей, необхідних для забезпечення розвитку інформаційного простору та формування ресурсів науки та соціокультурної сфери суспільства України як суверенної держави; науково-практичну діяльність бібліотек, архівних установ, музеїв, що у своїй практичній діяльності мають зв'язок з бібліотеками. Розкриваються здобутки національної бібліографії, актуалізуються історико-книгознавчі дослідження документальної спадщини, теоретичні та практичні розробки наукових досліджень з бібліотекознавства, документознавства, книгознавства, бібліографознавства, архівознавства, соціальних комунікацій та інформології; публікуються матеріали міжнародних та вітчизняних конференцій; представлено досвід національних бібліотек світу. Так, серед матеріалів збірника – статті, присвячені невідомим сторінкам з історії НБУВ; інформаційній діяльності наукової бібліотеки; створенню Укра-

їнського біографічного словника та розвитку біографістики в Україні; визначенню історичних етапів розвитку Бібліотеки у перші двадцять років її існування та її діячам, долі Українського науково-дослідного інституту книгознавства. Питання українського літописання та писемності, української книжкової культури та розвитку бібліотек, мови, культури, освіти актуалізувалися у виданні в студіях акад. НАН України П. П. Толочка, О. С. Онищенко, В. А. Смолія. Важливою є інформація про унікальні фонди Бібліотеки; про проблеми та перспективи бібліотечного законодавства України, про розвиток бібліотечної термінології тощо. Широко представлена проблематика стосовно впровадження інформаційних технологій у бібліотечну практику; розвитку інформаційної сфери суспільства; формування та використання документальних інформаційних ресурсів із різних галузей наукового знання та суспільної діяльності; процесів трансформації мережі традиційних бібліотечних установ у бібліотечно-інформаційні центри сучасного суспільства; актуальних питань оптимізації та підвищення ефективності бібліотек в умовах поширення електронних технологій тощо.

Серед авторів публікацій – фахівці НБУВ та співробітники інших бібліотек, інформаційних центрів, наукових установ України та зарубіжних країн, викладачі, аспіранти, студенти вищих навчальних закладів.

«Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» – щорічний науково-практичний і теоретичний збірник, розрахований на працівників бібліотек, архівів та інформаційних служб, викладачів, студентів та аспірантів вищих навчальних закладів, де готуються фахівці з бібліотечно-інформаційної діяльності.

Він заснований Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук (МААН) та базовою організацією Ради – Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського – з метою акумуляції міжнародного бібліотечного досвіду в організації інформаційної підтримки наукової сфери, ознайомлення з результатами досліджень академічних бібліотек та презентації створених ними інформаційних продуктів, а також для посилення міжбібліотечної взаємодії у вирішенні найважливіших проблем сьогодення. Перший випуск побачив світ у 2000 р., від 2003 р. видається щороку. Очолив редакційну колегію голова Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних



центрів академії наук – членів МААН, генеральний директор НБУВ акад. НАН України О. С. Онищенко. Редакційна колегія розробляє стратегію розвитку видання, формує авторський колектив. До друку випуски готувала науковий співробітник НБУВ А. А. Свобода.

До складу міжнародної редакційної колегії першого випуску збірника входили директори наукових бібліотек академії-членів МААН та провідні науковці цих установ: Н. Ю. Березкіна (Республіка Білорусь), Л. А. Дубровіна (Україна), Б. С. Єлепов (Росія), М. Є. Кальонов (Росія), Б. А. Кембаєв (Республіка Казахстан), Л. І. Крушельницька (Україна), Д. К. Кудратова (Республіка Узбекистан), В. П. Леонов (Росія), А. Б. Нерсесян (Вірменія), Є. Т. Ефендієв (Азербайджан).

Збірник відіграв значну роль в обміні досвідом та розвитку діяльності академічних бібліотек, напрацюванні спільних підходів до вирішення актуальних питань бібліотечної діяльності. У тематичному спрямуванні й змістовому наповненні періодичного видання визначальними є погляди на суспільну роль наукових бібліотек, тенденції розвитку й пріоритетні напрями інформаційно-бібліотечного забезпечення науки, що відображають міжнародний академічний досвід. На сторінках видання активно обговорюються питання вдосконалення традиційних та впровадження інноваційних методів бібліотечної роботи в сучасних умовах; науково-видавничої діяльності академічних бібліотек; ролі міжнародного книгообміну; значення просвітницької діяльності в піднесенні іміджу бібліотеки в інформаційному суспільстві.

Поряд із висвітленням класичних напрямів бібліотечної практики, у збірник МААН було включено розвідки, в яких аналізувалися підходи до реалізації нових стратегічних завдань (надання доступу до національних та світових інформаційних мереж та баз даних наукової інформації, розвитку власного інформаційного виробництва, запровадження цифрових сервісів і т. ін.), які суттєво змінюють традиційні бібліотечні технології, форми обслуговування користувачів, характер взаємодії бібліотек із різними соціальними інститутами та установами. У публікаціях розглядаються різні моделі бібліотеки майбутнього, картина науки в бібліометричних портретах учених. Для фахівців корисними є матеріали, присвячені інформаційному та аналітичному забезпеченню наукових досліджень, упровадженню нових технологій оперативного інформування й організації

інтерактивної взаємодії в системі дистанційного обслуговування, а також сучасним проблемам збереження фондів, каталогізації та систематизації.

За час функціонування видання сформувалося коло постійних авторів, які готують статті з актуальних проблем бібліотечної справи.

Збірник наукових праць «Українська біографістика = Biographistica Ucrainica», започаткований в 1996 р., став першим спеціалізованим виданням, де вирішуються питання теоретичних та практичних засад розвитку вітчизняної біографістики як спеціальної історичної дисципліни, проблеми, тенденції та перспективи розвитку вітчизняної та світової біографістики і біобібліографії. На його сторінках публікуються методичні матеріали та дискусії, біографічні статті про видатних діячів, підготовлені знаними вченими. Заснований Інститутом біографічних досліджень з ініціативи першого директора Інституту В. С. Чишка збірник мав на меті пропаганду ідеї широкого розгортання в Україні біографічних досліджень, об'єднання зусиль науковців для створення «Українського біографічного словника», який проголошувався пріоритетом національного значення. Цей збірник став науковим явищем загальноукраїнського масштабу, прагнув утвердити Інститут біографічних досліджень в якості провідного центру розробки теоретичних, методичних і практично-організаційних проблем біографічних досліджень в Україні, у галузі підготовки довідкових біографічних і біобібліографічних видань, узагальнення практичного досвіду роботи зі створення електронних біобібліографічних ресурсів.

З перших номерів на сторінках збірника розглядаються питання історії та теорії української біографістики, сформульовано основні засади першого етапу підготовки Українського біографічного словника (УБС), питання бібліографії та програмно-комп'ютерного забезпечення УБС, методи та шляхи реалізації цього проекту, друкуються проблемно-тематичні матеріали маловідомих, недостатньо або упереджено висвітлених діячів української історії, науки та культури, наукові розвідки, присвячені біографіям неординарних постатей, генеалогічні розвідки.

Перший випуск побачив світ у 1996 р., другий – у 1999 р., від 2005 р. видається щорічно. Очолив редакційну колегію д-р іст. наук, перший директор Інституту біографічних досліджень В. С. Чишко; до її складу увійшли генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О. С. Онищенко; історик і культуролог акад. НАН України Я. Д. Ісаєвич; історик-сходознавець,

д-р іст. наук, іноземний член НАН України О. Й. Пріцак; д-р іст. наук В. О. Горбик; д-р іст. наук В. М. Даниленко; д-р іст. наук Я. С. Калакура; О. А. Брайчевська, С. М. Ляшко, Т. В. Куриленко, О. В. Бугаєва, О. М. Яценко, С. С. Савицький, О. О. Сидоренко.

Структура першого випуску «Української біографістики» складалася з розділів «Загальні проблеми біографістики», «Науково-методичні засади УБС», «Біографічні публікації», «Проблеми бібліографії та інформатики», «Розвиток біографістики в регіонах України», «З досвіду зарубіжної біографістики», «Критика та інформація». До кола основних проблем, які були актуальними для середини 1990-х років, відносилися дискусії навколо теоретичних та методичних проблем роботи над УБС (В. С. Чишко розглядав критерії відбору осіб, біографії яких можуть бути включені до УБС; В. І. Попик – питання написання біографій діячів неукраїнського походження; С. М. Ляшко та О. А. Брайчевська висвітлювали джерелознавчі аспекти біографічних досліджень та етапи формування української біографічної школи). Важливе значення в контексті роботи над укладанням УБС мав другий розділ, який містив загальні засади першого етапу роботи – укладання Алфавітного Словника УБС, Редакційної інструкції УБС та Анкети для УБС. Окремий розділ збірника репрезентував біографічні статті, які мали на меті оприлюднення матеріалу для обговорення щодо принципів побудови біографій діячів української історії, науки та культури як загальноукраїнського, так і регіонального рівнів. Другий випуск «Української біографістики» розширив тематику збірника за рахунок розділів «Біографічні та генеалогічні розвідки» та «Джерела біографічних досліджень». В цілому публікації в збірнику наукових праць «Українська біографістика» Інституту біографічних досліджень в 1990-ті роки стали першим етапом у справі актуалізації в Україні біографічних досліджень, знайомства широких наукових кіл з українською біографічною школою та мали на меті згуртувати навколо Бібліотеки наукову спільноту, зацікавлену біографічними студіями, викладачів та студентів вишів, діячів культури.

Серед авторів – науковці з академічних установ, вищих навчальних закладів і дослідницьких осередків України та діаспори – Я. Д. Ісаєвич, Д. Струк (Гусар-Струк), В. С. Чишко, В. І. Попик, Н. П. Романова, О. І. Журба, М. Д. Ходоровський, О. В. Бугаєва, С. М. Ляшко, О. К. Янковський, П. П. Ротач, Г. В. Самойленко, М. М. Варварцев, І. Б. Матяш, Ф. П. Пог-

ребенник, В. В. Кривошия, В. В. Томазов, Г. М. Юхимець, О. М. Яценко та інші.

У цей період Бібліотека починає розвивати новий напрям підготовки спеціальних інформаційно-аналітичних видань, ініційований керівником СІАЗ як окремого підрозділу НБУВ. Відповідно до Указу Президента України «Про вдосконалення діяльності органів виконавчої влади з питань інформування населення» № 101/2001 від 17 лютого 2001 р. Службою було створено інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» з актуальною суспільно значимою інформацією, оглядами ЗМІ, аналітикою, що відображала актуальні події в житті України та зарубіжжя, оціночними та прогностичними матеріалами, а також довідковою інформацією, орієнтованою на управлінські структури. Для оперативного доведення до користувачів у регіони (в обласні, міські, регіональні адміністрації) журнал надсилався в електронному вигляді. У м. Київ – за бажанням користувачів: на папері або в електронному вигляді. Після завершення періоду становлення цього видання спільним листом заступників глав Адміністрації Президента України – керівників головних управлінь з питань внутрішньої політики та організації кадрової роботи і взаємодії з регіонами № 12–9/148 на адресу голів Ради Міністрів АРК, голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій його матеріали було рекомендовано постійно використовувати в інформуванні населення.

Паралельно починається випуск бюлетеня оперативної інформації електронних видань «Резонанс» (на базі аналізу матеріалів Інтернет-видань про Україну) як додатку до журналу «Україна: події, факти, коментарі» та видання «Україна регіональна сьогодні» (на базі аналізу джерел інформації в областях України). Також розпочалися роботи зі створення карти електронних інформаційних ресурсів регіонів України, з поповнення та підтримки баз даних «Україна: події, факти, коментарі», «Політичне життя», «Економічне життя України», «Преса про економічні злочини та правопорушення», «Фінанси: бізнес, безпека, розвиток», «Суспільно-політичне життя України» тощо. Від 1996 р. Служба запровадила випуск щоденного інформаційного бюлетеня «Вісті з регіонів», в якому відображалися найважливіші події в житті кожної з областей України за такими рубриками: відгуки про діяльність центральних і місцевих органів державної влади; відгуки на соціально-політичну і економічну ситуацію в країні;

проблеми економічного життя регіонів; соціальна політика, зайнятість; оборона і безпека.

Застосування електронних інформаційних технологій, зростання їхнього значення до рівня основних при підготовці інформаційно-аналітичної продукції не витіснило традиційних видань, однак в умовах швидкого розвитку українського суспільства вимагало підвищення оперативності інформування. Актуальність таких оперативних видань диктувалася швидкими змінами у державотворенні, розвитку політичних процесів, зокрема вивчалися позиції значної кількості політичних партій, громадських рухів, релігійних об'єднань з питань суспільного життя і державотворення тощо. НБУВ значно посилила й оперативне бібліотечне та довідково-бібліографічне обслуговування вищих управлінських структур, до її обов'язків увійшла підготовка бібліографічних довідок, інформаційно-аналітичних матеріалів на запити народних депутатів, апарату Верховної Ради України, Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів України.

Відповідно до потреб різних категорій замовників СІАЗ розробляла необхідні їм інформаційно-аналітичні продукти. Підготовка таких видань швидко перетворюється на один із пріоритетних напрямів видавничої діяльності Служби, що базується на дослідженнях документних матеріалів та електронних потоків інформації, на постійному моніторингу розвитку державотворчих процесів, повсякденному аналізі політичних і соціально-економічних процесів в Україні, а також державотворчого, законодавчого процесів у зарубіжних країнах і зіставленні їх із практикою законотворчості в Україні.

## **ОСНОВНІ НАПРЯМИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НБУВ (КОМПЛЕКТУВАННЯ, ФОНДИ, ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ, МІЖНАРОДНА ТА КУЛЬТУРНО- ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ)**

### **2.1. Діяльність НБУВ у галузі комплектування фондів**

З 1991 по 2002 рік універсальний бібліотечний фонд ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України за даними щорічного обліку зростає з 11 млн 656 тис. прим. документів до 13 млн 595 тис. прим. документів, у т. ч. понад 45 тис. стародруків та рідкісних видань, понад 350 колекцій та особових архівів рукописних фондів, які включали 416 тис. одиниць зберігання. Бібліотечний фонд НБУВ сформовано як загальнодержавне сховище знань, що інтегрує всі види і форми наукових та соціально значущих вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів на всіх носіях інформації. Він є також універсальним зібранням документальної спадщини української нації та інших етносів, що проживають в Україні. У віданні Бібліотеки перебували архівні колекції та особові архівні фонди академічних учених системи НАН України, які на період початку 2000-х років склали понад 31 тис. документів. Крім того, НБУВ виконує роль депозитарію документів ООН, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій.

Щорічно у цей період Бібліотека обслуговувала близько 600 тис. наукових та інженерних працівників, викладачів і студентів ВНЗ, інші категорії читачів, видаючи їм більш як 3 млн джерел інформації; одержувала майже 150 тис. прим. нових видань, у т. ч. 50 тис. прим. іноземних; здійснювала книгообмін з 1600 науковими закладами і бібліотеками 90 країн світу; мала міжбібліотечний абонементний зв'язок з 50 зарубіжними бібліотеками<sup>1</sup>.

Комплектування фондів та діяльність у галузі обслуговування читачів, впровадження автоматизації та інформатизації, проведення наукових досліджень, підтримка матеріально-технічного стану Бібліотеки були

---

<sup>1</sup> Звіт НДР НБУВ за 1997 р. Архів НБУВ.

складними та взаємопов'язаними завданнями й вимагали забезпечення відповідним кадровим складом. Це відображає динаміка 1991–2001 рр. – кількість працюючих у Бібліотеці збільшилася з 597 до 848 штатних працівників.

Управління величезним і різноманітним фондом установи, організація зберігання, обслуговування, культурної та наукової комунікації здійснювались низкою бібліотечних підрозділів, які в сукупності забезпечували цикли комплектування фондів, наукового опрацювання, систематизації та каталогізації документів, збереженості і зберігання фондів; бібліотечно-інформаційне та довідково-бібліографічне обслуговування читачів, а також міжнародні зв'язки, розвиток культурно-просвітницького напряму діяльності Бібліотеки.

### **2.1.1. Комплектування Бібліотеки виданнями України, СНД та країн Балтії**

Поряд із позитивними тенденціями, які стали закономірним наслідком набуття Україною незалежності, в період системної економічної кризи 1990-х років спостерігалися й негативні, пов'язані зі змінами нормативної бази вітчизняного й іноземного комплектування, його умовами, різким зменшенням фінансування Бібліотеки, що позначилося на обсягах та тематичному складі літератури.

За існування СРСР діяла стабільна система організації потоку різних джерел комплектування: український обов'язковий безоплатний примірник, український обов'язковий платний примірник від видавництва, придбання, обмін, передплата, купівля у книжкових магазинах та на аукціонах, дари установ, дари окремих осіб, російська книга (Центральний колектор наукових бібліотек), міжнародний книгообмін. Такий широкий спектр документного потоку забезпечував не тільки гарантовану кількість надходжень обсягів видань до фондів НБУВ та їхню різноманітність, але й можливість планування цього процесу.

Економічна криза в державі, перебудова державного апарату та правової основи його діяльності, руйнація державної системи книговидання і книгорозповсюдження, відсутність стабільного фінансування, повіль-



ний розвиток законодавчої бази щодо формування бібліотечних фондів – усе це спричинило спад загальних обсягів комплектування НБУВ та академічних установ. У цей період спеціалісти в галузі комплектування перебудовують свою діяльність у напрямі формування нових технологій комплектування в умовах згортання фінансування та дестабілізації системи надходження обов'язкового примірника, виникнення великої кількості нових видавництв, відмови багатьох видавництв від передавання до Бібліотеки безоплатного примірника тощо.

Завдяки постановам Президії ВАК України від 22 травня 1997 р. «Про затвердження переліків установ, до яких обов'язково повинні надсилатися наукові видання, де можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт» та «Про затвердження переліків установ, до яких обов'язково повинні надсилатися наукові монографії, в яких опубліковані основні результати дисертаційних робіт» до НБУВ почали оперативніше надходити вітчизняні наукові видання. Але надсилаються вони, здебільшого, в одному примірнику, що не дозволяє повноцінно поповнювати архівний фонд видань України і не відповідає читацькому попиту на нову вітчизняну наукову книгу.

Перегляд стратегії і тактики комплектування НБУВ у 1991–2002 рр. обумовлений нестабільним характером розвитку книжкової справи в державі.

Перехід з 1988 р. книговидавничої галузі на повний госпрозрахунок та самофінансування, роздержавлення книготорговельної мережі, стрімкий розвиток комерційних книговидавничих і книготорговельних структур в умовах жорсткого податкового тиску й інших фінансово-економічних перешкод з боку держави стали причиною значного підвищення оптових та роздрібних цін на видавничу продукцію. Націнки на неї посередницьких фірм-книгорозповсюджувачів часто в декілька разів перевищували відпускні ціни видавництв. Це стало причиною кризового стану щодо систематичного поповнення новою літературою фондів бібліотек, які перебували в державній формі власності і не були пристосовані до ринкових умов господарювання. Не сприяла поліпшенню типовидової структури вітчизняного документного потоку і ситуація, що склалася наприкінці 1990-х років у податковій політиці держави: за даними Міжнародного союзу видавців Україна серед 43 країн світу мала найвищі ставки податку на додану

вартість щодо книжкової продукції – 28%, тоді як у США вони склали від 0 до 8,5%, у Росії – 0%, у Німеччині – 7%, Франції – 5,5%, Японії – 3% <sup>1</sup>.

За цих умов посилюється роль відділу комплектування вітчизняною літературою як підрозділу ЦНБ, що забезпечує аналітико-синтетичне опрацювання інформації про документні потоки нашої держави, країн СНД і Балтії та відповідає за організацію початкового етапу формування фондів Бібліотеки.

Відділ комплектування вітчизняною літературою з 1987 р. до 2006 р. очолювала досвідчений бібліотекознавець Любов Петрівна Карпова.

Вживаються активні заходи щодо удосконалення системи комплектування бібліотечного фонду, зокрема вивчається ефективність традиційних та ведеться пошук нових джерел комплектування документів. Для реалізації цих завдань Бібліотека протягом 1991–2002 р. залучала різні джерела комплектування: обов'язковий примірник видань України (35%), міждержавний книгообмін (5%), окремі дари та колекції (18%), купівля (6%), київський бібколектор (1%), Центральний колектор наукових бібліотек (4%), передплата (17%), інші джерела (14%) <sup>2</sup>. Завдяки ентузіазму, професійним зусиллям співробітників, насамперед відділів комплектування вітчизняною та іноземною літературою, за всіма джерелами комплектування упродовж 1991–2002 рр. фонди Бібліотеки поповнились на 1 млн 938 тис. прим. документів.

Основним джерелом комплектування фондів у цей період залишалася система обов'язкового примірника (ОП), хоча поліграфічними установами порушувався порядок його розсилання до бібліотек, незважаючи на постанову Кабінету Міністрів України, прийняту 6 липня 1992 р., «Про впорядкування розсилання контрольного примірника творів друку». Безпосередній вплив на стан системи документопостачання вітчизняних видань НБУВ справило прийняття у квітні 1999 р. Закону України «Про обов'язковий примірник». Відповідно до цього закону Бібліотека мала право на отримання своєї частки ОП документів (друкованих та електронних), випуск яких здійснюється на території нашої держави.

---

<sup>1</sup> Соляник А. А. Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2005. С. 145, 149.

<sup>2</sup> Тут і далі статистична інформація подається за даними звітів відділу комплектування вітчизняною літературою за 1992–2002 рр.

За надходженнями обов'язкового примірника включно з архівним примірником у цей період фонди поповнилися на понад 420 тис. прим. видань. У порівнянні з 1992 р., коли надійшло всього 29 784 прим., показники надходжень ОП помітно зросли: в 1996 р. – 35 003 прим., в 1999 р. – 37 964 прим., у 2000 р. – 40 737 прим., у 2002 р. – 46 769 прим. документів.

Значно зросли показники надходжень авторефератів, а саме: якщо в 1991 р. їхня кількість була 4 531 прим., то в 1996 р. – 7 032 прим.; а також надходжень дисертацій, загальна кількість яких у зазначений період склала понад 27 тис. прим. (3% від загальних надходжень): у 1991 р. надійшло лише 632 прим., у 2000 р. – 3 992 прим., у 2002 р. – 3 761 прим. дисертацій.

Важливим засобом наукової комунікації, своєрідною трибуною для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень, проведення наукових дискусій, де результати діяльності вчених визначені рейтингом, є журнали. Публікації в науковій періодиці за оперативністю випереджають інші види публікацій, тому їх вважають актуальним та оперативним джерелом отримання інформації, що для користувачів становить найбільшу цінність. Отож протягом визначеного періоду спостерігаємо позитивну динаміку стосовно видань, згаданих вище: в 1991 р. – 2 797 прим., в 1996 р. – 4 346 прим., у цілому надійшло 44 970 прим. журналів<sup>1</sup>.

Об'єктивно, у зв'язку із розпадом СРСР, зменшуються надходження авторефератів з колишніх союзних республік (1993 р. – 1353 прим., 2002 р. – 504 прим.) та наукових видань цих країн. Зменшився також відсоток науково-технічної, довідкової, енциклопедичної літератури, стало складно отримувати безкоштовну малотиражну літературу (тези доповідей, матеріали конференцій, урядових документів) з держав ближнього зарубіжжя.

Зміни, що відбувалися в суспільстві, впливали на діяльність бібліотек, зокрема на поповнення фондів. Роботу комплектувальників було спрямовано на придбання книг, розмитнення посилок з книгами, складання договорів із постачальниками на вигідних для бібліотек умовах тощо.

Центральний колектор наукових бібліотек (ЦКНБ) у Москві залишався одним з основних джерел отримання літератури видавництва країн СНД,

---

<sup>1</sup> Полякова О., Клочок Т., Білько Є. Аналіз комплектування періодичними виданнями фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. Вип. 38. С. 116–130.

від якого систематично надходили наукові та популярні галузеві видання. Відбирання літератури з ЦКНБ здійснювалося фахівцями на підставі тематичного плану комплектування. Для цього використовувався не лише тематичний план, а й здійснювався аналіз інформаційно-документального потоку таких періодичних видань, як «Книжный бизнес», «Книжное обозрение», «Книготорговый бюллетень», каталогу «Книги в наличии и печати» тощо.

Згідно з укладеною угодою між ЦКНБ та НБУВ на комплектування фондів Бібліотеки платним обов'язковим примірником російськомовних видань у 1996 р. було перераховано 170 млн російських рублів. На початок 1997 р. на рахунку колектора залишилося близько 70 млн рублів. Обмеженість коштів зумовила здійснення гранично вимогливого підходу до визначення кількості та видового складу документів. Значення цього джерела для комплектування фондів НБУВ полягало у видовому складі документів (статистичні довідники, щорічники, збірники наукових праць, міжвузівські збірники, тези доповідей та ін.) за досить низькими цінами на друковану продукцію. В 1997 р. Бібліотека отримала з цього джерела значну кількість літератури з питань філософії, сучасних природничо-технічних проблем, економіки, мистецтвознавства тощо.

Проблеми оперативного проходження документів з ЦКНБ через митницю та обмеженість фінансування цього напрямку комплектування – головні причини скорочення надходжень. У 1996 р. отримання літератури з ЦКНБ було ускладнене проблемами проходження вантажу через Київську митницю, адже, згідно з митними правилами України, Бібліотека зобов'язана при отриманні літератури з інших країн (якщо вона не безкоштовна) сплачувати високі податки, внаслідок чого ціна книги зростає вдвічі. Співпраця з ЦКНБ тривала до 1997 р. За 1991–1997 рр. до Бібліотеки надійшло 43 171 прим. документів, що становило 4% всіх надходжень.

Бібліотечний колектор м. Києва став допоміжним джерелом комплектування фондів НБУВ літературою київських видавництв та обласних книговидавничих організацій. У бібколекторі література замовлялася не лише за видавничими тематичними планами випуску літератури, а й шляхом перегляду і відбору літератури на полицях.

За цим джерелом у 1992–1997 рр. до фондів Бібліотеки надійшло 9 122 прим. документів, що становило 1% від загальних надходжень.

З 1993 р. значно скорочується кількість надходжень з Київського бібліолектора: отримано всього 1 228 прим. документів (у 1992 р. – 5 982 прим.). Це зумовлювалося тим, що репертуар запропонованих документів не відповідав профілю комплектування НБУВ, та й асортимент малотиражних відомчих галузевих документів виявився досить невеликим. Крім того, більшість із запропонованих видань можна було придбати через видавництва або книготорговельні організації за значно меншими цінами. Всі ці обставини призвели до припинення в 1998 р. співпраці з Київським бібліолектором.

Важливим завданням для комплектування фонду Бібліотеки була підтримка і розвиток системи міждержавного книгообміну, який залишався одним з найефективніших джерел поповнення фондів малотиражними відомчими документами країн СНД і Балтії. З цього джерела упродовж 1991–2002 рр. надійшло понад 50 тис. прим. документів, що становило 5% від фондів НБУВ. Обмін документами здійснювався із науковими організаціями, серед яких були державні і наукові бібліотеки СНД та Балтії та бібліотеки різних систем і відомств України – всього близько ста установ.

Частиною міждержавного книгообміну був обмін періодичними науковими виданнями і монографіями в рамках Міжнародної асоціації академій наук (МААН), який здійснювався на основі рішень і постанов Ради МААН: «Про безвалютний обмін науковою друкованою продукцією» від 17 листопада 1993 р. № 8, «Про розширення інформаційного обміну між академіями наук – членами МААН» від 17 листопада 1995 р. № 32 та ін. До системи МААН входили 19 наукових установ: це бібліотеки академій наук СНД (11 бібліотек), Бібліотека з природничих наук Російської АН, ДПНТБ Сибірського відділення РАН, МДУ, Інституту ядерних досліджень у Дубні та інші.

Угода про створення МААН була підписана уповноваженими делегаціями національних академій наук 15 країн Європи та Азії 23 вересня 1993 р. в Києві. Найактивнішим партнером НБУВ на той час був Російський гуманітарний науковий фонд, який, починаючи з 1999 р., передав Бібліотеці кілька тисяч томів наукових видань, опублікованих за його видавничою програмою.

Вагоме значення в поповненні бібліотечних фондів у цей період (1991–2002 рр.) мало джерело «Дари і колекції», за яким надійшло 253 504 прим.

документів, що становить 18% від загальних надходжень до фондів НБУВ. Найбільше документів отримано від бібліотеки Адміністрації Президента України, Фонду «Відродження», Президії НАН України, Українського дому, Міністерства інформації. Переважно це книги, журнали, автореферати, карти, атласи, ноти.

У 1991 р. було сформовано колекцію релігійно-філософського видавництва «ІМКА-ПРЕС», яка репрезентує твори філософської, історичної, теологічної тематики, художньої літератури та мистецтва (налічує 300 прим. документів). У 1999 р. було започатковано колекцію «Пушкінський проект», до якої передано 1000 прим. документів – монографій, творів російських класиків та сучасних митців, видань з гуманітарної тематики.

Серед надходжень цього часу можна виділити колекційні зібрання таких осіб, як: чл.-кор. НАН України, мікробіолог М. М. Сиротинін; проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка, історик М. С. Волін; заслужений працівник культури України, диригент Ю. Ф. Таранченко; акад. НАН України Ю. С. Ліпатов; український мовознавець, педагог, акад. АН УРСР І. К. Білодід; літературознавець, д-р філол. наук С. Д. Зубков. У 1996 р. було завершено опрацювання унікальної колекції Спілки композиторів України (понад 18 тис. прим. документів), яка включає нотні видання, грамплатівки, музикознавчі видання та художню літературу.

Завдяки джерелу «Купівля» відділом комплектування здійснювалося забезпечення основного фонду та читальних залів необхідною кількістю найбільш цінних документів України, СНД та Балтії для оперативного обслуговування користувачів і заповнення лакун поточного комплектування.

Робота щодо придбання документів проводилася шляхом купівлі в книгарнях, книготорговельних комерційних структурах та безпосередньо у видавництвах. За цим джерелом протягом означеного періоду надійшло 70 082 прим. документів, що становило 6% від загальних надходжень 1991–2002 рр.

Оскільки деякі приватні підприємства друкували свої видання за кордоном, Бібліотека не завжди отримувала цю літературу як обов'язковий примірник. У такому випадку купівля залишалася чи не єдиним гарантом (крім документообміну) отримання перших примірників вітчизняних видань. Водночас Бібліотека співпрацювала з фірмами на взаємовигідних умовах, адже вони пропонували широкий асортимент

видань України та Росії за помірними цінами, а також мали змогу постачати літературу в борг і самостійно здійснювати доставку замовлених видань.

Передплата на періодичні видання для поповнення фондів Бібліотеки проводилася за щорічними каталогами періодичних видань України та періодичних видань Росії і СНД. Для цього постійно здійснювався моніторинг документального потоку періодичних видань, виявлялися нові видання, визначалась потреба в них підрозділів Бібліотеки та шляхи їхнього отримання. Організація підготовки замовлення на періодичні видання з 1998 р. повністю здійснювалася в комп'ютерному режимі, що дозволило підвищити оперативність і ефективність роботи в напрямі опрацювання даних, направлення та підготовки документації, отримання зведеної статистичної інформації. За цей період через джерело «Передплата» до Бібліотеки надійшло 205 700 прим. документів (17% від загальних надходжень). Найбільшу кількість літератури установа отримала в 1997 р. (22 020 прим. документів) та у 2002 р. (28 731 прим. документів). У 1996 р. вперше було передплачено періодичні видання з додатками на електронних носіях (дискетах, CD-ROM).

Інші джерела (ОРФ, депозитарний фонд, видання Бібліотеки, опрацювання документів з фондів концентрації відділів-фондоутримувачів філії № 1 – Інституту архівознавства, Інституту рукопису, відділів бібліотечних зібрань та історичних колекцій, стародруків та рідкісних видань) у загальних надходженнях до фондів НБУВ у 1991–2002 рр. склали 14%.

Одним із джерел поповнення фондів був Відділ обмінно-резервних фондів (завідувач Віра Іванівна Чуйкова з 1991 по 1998 рр.). Створення обмінно-резервних фондів припадає на перші роки фундації Бібліотеки, коли відбувався процес націоналізації бібліотек дореволюційного періоду. При кожному відділі створювалися резервні та обмінні фонди: перші – для поповнення діючого фонду, другі – для обміну з іншими бібліотеками. Згодом був створений спеціальний обмінно-комплектувальний відділ, до якого було передано всі обмінні фонди з відділів Бібліотеки. На кінець 1929 р. фонд нараховував 145 тис. од. зб. Згодом був створений фонд концентрації. У 1934 р. в структурі Бібліотеки було створено «центральный обмінний фонд з відділами концентрації і постачання Бібліотеки»<sup>1</sup>. На кінець

<sup>1</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 512. С. 1.



1946 р. фонд нараховував 2 500 000 од. зб. Протягом усіх наступних років існування обмінно-резервний фонд постійно реорганізовувався у підвідділ, сектор, групу, відділ. Відповідно змінювалась і чисельність його співробітників. Упорядкування літератури проводилося в дуже складних умовах. Значна частина фондів розміщувалася в приміщеннях, не придатних для зберігання книжкових фондів.

У 1991 р., після переміщення основних фондів до центрального корпусу ЦНБ, згідно з планом переміщення та перерозподілу фондів, розпочалося перевезення частини обмінно-резервних фондів на вул. Володимирську, 62<sup>1</sup>. У першу чергу були перевезені фонди, які зберігалися в підвальних книгосховищах по вул. Госпітальній, 2 та вул. Горького, 20. У цей період штатний розпис відділу нараховував 11 співробітників, це разом з двома співробітниками (Л. В. Беляєва, М. А. Воробей), переведеними в другому півріччі з інших підрозділів Бібліотеки. На 1 січня 1991 р. обмінно-резервний фонд нараховував уже 3 288 260 од. зб.<sup>2</sup>

Діяльність відділу обмінно-резервних фондів була спрямована на отримання нових надходжень (тільки впродовж 1992 р. до відділу надійшло 48 598 од. зб.); докомплектування літературою основного книгосховища та спеціалізованих підрозділів-фондоутримувачів (передано 9 347 од. зб.); перерозподіл літератури обмінного фонду (передано іншим бібліотекам 4 235 од. зб.); організацію довідково-пошукового апарату відділу (включено до каталогів та картотек ВОРФ 24 767 карток); ретроспективне комплектування депозитарного бібліотечного фонду (2 976 од. зб.); упорядкування та збереження фондів<sup>3</sup>. У зв'язку зі створенням у 1992 р. в структурі відділу сектору перерозподілу обмінного фонду активізувалася робота з перегляду неопрацьованих фондів, у першу чергу – видань іноземними мовами. В 1994 р. була створена спеціальна група (В. С. Кабкова, Н. І. Тетюніна, Е. В. Власова, Л. Г. Гавриленко), завданням якої було виокремлення видань з екслібрисами, штампами бібліотек та окремих осіб, дарчими написами та автографами. Надалі відібрана література розподілялася згідно з профілем комплектування до відділу стародруків та рідкісних

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991. Київ, 2008. С. 307.

<sup>2</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2418 а. С. 198.

<sup>3</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2567 а. С. 226–227.

видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, секторів естампів і репродукцій, сходознавства.

У 1994 р. тільки для відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій (ВБЗІК) було підготовлено для передачі 54 500 од. зб.<sup>1</sup> Загалом упродовж 1991–2017 рр. до відділу БЗІК було передано 403 170 од. зб., які поповнили історичні колекції та бібліотечні зібрання, зокрема такі, як: «Києво-Печерська лавра», «Київський Покровський монастир», «Київський Золотоверхо-Михайлівський монастир», «Київський Софійський собор», «Почаївська лавра», «Київська духовна академія», «Київський університет св. Володимира», «Острозька колегія», «Київський комерційний інститут», «Київський інститут благородних дівчат», «Київська духовна семінарія», «Подільська духовна семінарія», «Луцько-Житомирська гімназія» та інші, а також особові бібліотеки Кочубеїв, Ханенків, Хрептовичів, Шодуарів, Ф. Р. Штейнгеля та ін.

Значна увага приділялась методичній роботі, яка сприяла організації доукомплектування основних та спеціалізованих фондів Бібліотеки, удосконалення книгообміну, вдосконалення збереження фондів. Були розроблені, зокрема, «Положення про обмінно-резервний фонд», «Положення про сектор перерозподілу обмінного фонду», «Положення про збереження фонду» та ін. (В. І. Чуйкова, Т. І. Струкова). Підготовлено матеріали з історії розвитку депозитарного бібліотечного фонду до 75-річчя Бібліотеки (Л. М. Паніна, Т. М. Орловська).

На початок 1997 р. фонд відділу ОРФ нараховував 3 383 608 од. зб. Він розміщувався у восьми книгосховищах – підвальних приміщеннях по вул. Єрванській, 2; вул. Уманській, 49; вул. Ольжича, 11; вул. Ольжича, 11-а; вул. Ольжича, 13; вул. Ольжича, 15; у книгосховищах по вул. Володимирській, 62 та по проспекту 40-річчя Жовтня, 3.

У 1999 р. завідувачем ВОРФ було призначено канд. іст. наук Олександра Григоровича Кириленка. Під його керівництвом у ВОРФ активізувалась робота з обмінними фондами. З цього періоду відділ активно включається в науково-дослідну роботу Бібліотеки, яка була спрямована на розробку технології бібліотечного опрацювання фондів (О. Г. Кириленко, Л. М. Паніна, С. О. Сова, І. Г. Чуприна)<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2705. С. 66.

<sup>2</sup> За даними звітів ОРФ – Т. В. Коваль.

У грудні 2000 р. Вченою радою Бібліотеки (протокол № 12) був затверджений основний документ, який регламентував комплектування фондів НБУВ та мав сприяти їхньому планомірному поповненню й оновленню – «Профіль комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського документами України, СНД і країн Балтії». Розроблений документ є узагальненим результатом співпраці відділу комплектування вітчизняною літературою та основних структурних підрозділів-фондоутримувачів Бібліотеки. «Профіль» є найважливішим інструментом управління комплектуванням фондів, на структуру та склад якого впливають зміни в організаційній структурі і статусі Бібліотеки, інформаційні потреби користувачів, а також зміни, що відбуваються в науковому знанні та суспільстві. Як динамічна модель структури фондів НБУВ цей документ потребує постійного аналітичного опрацювання і корегування.

Трансформувалася й система інформування про підготовку і випуск літератури. Більшість видавництв, особливо приватних, відмовилась від перспективних планів видань – інформації корисної та потрібної для замовників і бібліотек. Водночас значно зросла кількість розрізненої, неорганізованої рекламної інформації, яка також надходить до бібліотек. Виникають істотні прогалини в бібліотечних фондах. Найбільш складним став процес виявлення і придбання видань, що видавалися приватними видавничими організаціями. Бібліотеки почали шукати, поряд із традиційними, альтернативні джерела комплектування, зокрема залучення спонсорів та меценатів, участі у загальнодержавних і відомчих програмах, використання благодійних фондів, звернення до авторів з метою передання книжок в дар тощо.

Лише в 1999 р. було прийнято Закон про обов'язковий примірник документів<sup>1</sup>, що, безперечно, мало позитивно позначитися на комплектуванні.

Загальні надходження до фондів НБУВ, не враховуючи систему бібліотек НАН України, виглядають так:

---

<sup>1</sup> Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р., № 595–XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22/23. Ст. 199. С. 463–467; Те саме. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14>.

Таблиця 1

**Загальні показники нових надходжень літератури  
за 1991–2002 рр.**

	1991	1996	2000	2002
Фонд, усього (прим.)	11 656160	12 563246	13 284383	13 594 514
Нові надхо- дження за рік (прим.)	165576	261907	168608	177 210

**2.1.2. Комплектування Бібліотеки та академічних  
бібліотек іноземною літературою**

Комплектування виданнями далекого зарубіжжя здійснювалося відділом комплектування іноземною літературою (ВКІЛ). У 1990-х роках відділ очолювали Михайло Сергійович Мизніков (1972–1992), Наталія Пилипівна Стоян (1992–1994), Тетяна Іванівна Арсеєнко (1994–2002).

Інформація про стан іноземного комплектування представлена в низці публікацій провідних спеціалістів відділу комплектування іноземною літературою Н. І. Малолетової, Р. Л. Красій, О. В. Полякової<sup>1</sup>, які проаналізували надходження та навели відповідну статистику.

Комплектування здійснювалося в умовах погіршення фінансування, а також переходу вітчизняного книжкового ринку на договірні ціни. За цих умов ще більше загострилася проблема уточнення та вдосконалення критеріїв і методів відбору літератури для бібліотек мережі НАН України. Хоча накопичений досвід інформаційної підтримки комплектування зарубіжними періодичними виданнями (вивчення попиту, виявлення інформаційних видань тощо) дещо знизив гостроту питання, однак провилася стійка тенденція до зменшення загальних надходжень зарубіжної

<sup>1</sup> Красій Р., Малолетова Н., Полякова О. Комплектування бібліотек НАН України зарубіжними періодичними виданнями в сучасних умовах // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. Вип. 29. С. 98, 100.

літератури, зокрема періодичних і продовжуваних видань, що засвідчують дані, наведені нижче <sup>1</sup>.

Таблиця 2

**Надходження літератури шляхом централізованого комплектування**

Роки	Валютна передплата періодичних та продовжуваних видань (у т. ч. журналів), прим.	Міжнародний книгообмін (у т. ч. журналів), прим.	Загалом надійшло за всіма джерелами комплектування, прим.	
			НБУВ	мережа бібліотек
1990	21 657 (16693)	39 480 (27 102)	35849	38714
1992	11 106 (9 090)	32 939 (23 026)	13957	19982
1995	13 134 (12 571)	24 525 (21 022)	21045	29049
1997	1 968 (1 968)	21 577 (15 067)	17525	24436
1999	180 (180)	18 525 (14 929)	12538	21977
2000	4859 (4835)	17 848 (14131)	20779	23239
2001	61118 (6075)	17543 (13588)	26716	14907
2002	1255 (1215)	16330 (12454)	28115	15783

У 1990–1991 рр. зменшення надходжень особливо помітно позначилось на одержанні літератури за рахунок валютних асигнувань через Всесоюзне об'єднання (ВО) «Міжнародна книга». Незважаючи на те, що виділена ЦНБ сума асигнувань (435 тис. інв. крб.) на 1990 р. залишалася на рівні 1989 р., рахунки на більшість журналів «Міжнародна книга» не сплатила, мотивуючи свої дії відсутністю валюти у Зовнішньому економічному банку СРСР. Агенція не відповідала й на рекламації щодо недоотриманих журналів, а згодом анулювала всі рекламації на своєчасно оформлені та оплачені жур-

<sup>1</sup> Малолетова Н., Полякова О. Централізоване комплектування зарубіжними періодичними виданнями бібліотек мережі НАН України: історичний огляд // Бібліотечний вісник. 2012. № 6. С. 20–30.

нали. Так само агенція не профінансувала передплату журналів на 1991 р. Розпад СРСР, де одержання літератури за рахунок валютних асигнувань відбувалося винятково через ВО «Міжнародна книга», та побудова нової системи комплектування супроводжувалися значними зусиллями АН України й Бібліотеки стосовно відновлення надходжень іноземної літератури. На початку 1992 р. Бібліотека уклала лише одну угоду про постачання літератури з книготоргівельною фірмою «Lange und Springer», проте через затримку переказу грошей Міністерством економіки України на рахунок фірми основна частина журналів почала надходити тільки в червні<sup>1</sup>. А з 1993 р. виділялися спільні кошти на закупівлю зарубіжної періодики для потреб бібліотек мережі академічних установ і Державної науково-технічної бібліотеки України, яка комплектувала 30 установ (міністерства, відомства, Держстандарт тощо).

З 1994 р. Бібліотека розпочала співробітництво у справі закупівлі іноземної літератури з Інформаційним відділенням компанії EBSCO (Нідерланди). Однак у 1995 р. Державний комітет України з питань науки та технологій перерахував EBSCO лише чверть суми за передплату журналів, що спричинило значне зменшення надходжень.

Постановою від 9 вересня 1992 р. № 241 затверджується «Положення про міжнародний книгообмін Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського та Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника», яким визначалися загальні принципи, основні завдання, зміст роботи, організаційні, правові та фінансові аспекти міжнародного книгообміну. Одночасно з Положенням Президія затверджує «Інструкцію про організацію міжнародного книгообміну АН України», в якій зазначалося, що контроль за додержанням вимог Положення та Інструкції покладається на Інформаційно-бібліотечну раду НАН України. Але надходження іноземної літератури зменшилися і за таким джерелом комплектування, як МКО, хоча його обсяг упродовж 1990-х років становив 48–63% від загальної кількості одержаної зарубіжної літератури, незважаючи на значне скорочення кількісного складу партнерів (у 1990 р. – 1776 установ у 71 країні; у 1999 р. – 1243 установи у 70 країнах; у 2002 р. – 1105 установ у 66 країнах)<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Там само. С. 27

<sup>2</sup> Малолетова Н. І., Красій Р. Л. Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2008. Започаткування. Становлення. Розвиток. Київ. 2009. С. 78–85.

Основними причинами скорочення обсягів МКО були: недостатнє фінансування його потреб як в Україні, так і за кордоном; нерегулярність виділення коштів на поштові витрати, що затримувало відправлення літератури за кордон; суспільно-політична нестабільність у країнах Східної Європи та в світі загалом; скорочення обсягів друкованої продукції видавництва «Наукова думка», яка надавалася для обміну.

Особливо ускладнювали ситуацію проблеми з митницею, оскільки нові митні правила України не відповідали загальноприйнятим міжнародним правилам ведення МКО, внаслідок чого у 1990-х роках Бібліотека не могла отримати за цим джерелом комплектування понад 3000 прим. наукових видань, пересилання яких не відповідало українським митним правилам. Це спричинило припинення книгообміну з багатьма зарубіжними установами.

Для стабілізації та активізації книгообміну вживалися різні заходи щодо пошуку нових партнерів з МКО і активізації співпраці з установами, з якими книгообмін уже проводився.

Відділ комплектування іноземною літературою продовжував здійснювати значну інформаційно-бібліографічну та науково-методичну роботу, спрямовану на підтримку централізованого комплектування фондів бібліотек академічної мережі. Зокрема, в 1994 р. вийшов друком підготовлений ВКІЛ спільно з бібліотеками НДУ НАН України уточнений і доповнений «Зведений профіль та положення про централізоване комплектування фондів бібліотек системи Національної академії наук України іноземною літературою». Цей документ включав тематику комплектування фондів ЦНБ, ЛНБ ім. В. Стефаника та 99 інститутів.

Упродовж цього періоду укладалися покажчики журналів, як одержаних, так і тих, що передплачуються, а саме: «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН Украины (1985–1989 гг.)»; «Зарубіжні журнали, замовлені по валютній передплаті на ... рік» (видавався до 1995 р.).

ВКІЛ щорічно надавав інформацію про надходження наукових зарубіжних журналів природничого спрямування до Зведеного каталогу зарубіжної періодики бібліотек СНД та країн Балтії, який формувала ДПНТБ Росії. ЦНБ та інші бібліотеки-учасниці отримували зведену інформацію в електронному вигляді на компакт-дисках.



Досягнення і проблеми вітчизняного та іноземного комплектування обговорювалися на міжнародній конференції «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки», що пройшла в Києві 8–10 жовтня 1996 р., де фахівці НБУВ виступили з доповідями про стан і перспективи організації вітчизняного комплектування (І. І. Луніна, Л. А. Пестрецова, Ю. В. Голубєв, Є. М. Білько), нормативного регулювання безоплатного обов'язкового примірника документів (Я. О. Чепуренко), комплектування шляхом валютної передплати та відновлення міжнародного книгообміну (Н.І. Малолетова, Т. М. Русских та Р. Л. Красій)<sup>1</sup>.

Для забезпечення комплектування розробляються спеціальні методи інформаційно-бібліографічної та науково-методичної роботи в умовах відсутності повноцінного фінансування, спрямовані на підтримку централізованого комплектування фондів бібліотек академічної мережі.

### **2.1.3. Діяльність спеціалізованих відділів у галузі комплектування, наукового опису та обліку документів**

Окремий напрям комплектування складала деякі спеціалізовані відділи, що самостійно здійснювали каталогізацію, обслуговування, зберігання фондів, зокрема самостійне комплектування, облік та опис здійснювали газетний, рукописний, відділ архівних фондів НАН України.

Переїзд основного фонду та низки бібліотечних структур дав можливість оптимізувати й розміщення бібліотечних фондів у корпусі філії № 1 (Володимирська, 62), де залишилися такі спеціалізовані підрозділи, як рукописи, стародруки та рідкісні видання, газетні фонди, історичні колекції та зібрання, фонди образотворчого мистецтва, музичні фонди – нотні видання. Там було розміщено й Центр консервації та реставрації документів. Це дозволило поживити комплектування та зберігання цих фондів, яке було майже припинено у зв'язку з відсутністю площ.

Комплектування газетних фондів. Відділ газетних фондів (ВГФ) під керівництвом Тетяни Олександрівни Борисенко, яка очолювала відділ

---

<sup>1</sup> Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовтня 1996 р. / НАН України, НБУВ. Київ, 1996. С. 94–95, 87–88.

у 1989–2006 рр.<sup>1</sup>, значну увагу у цей період приділяє технології комплектування газет у нових умовах. З 1992 по 2002 рр. у структурі відділу функціонувало три сектори: організації газетних фондів (до квітня 1992 р. – сектор упорядкування газетного фонду); каталогізації; обслуговування. Кількість співробітників у період 1992–2002 рр. коливалася від 13 до 20 осіб, більшість складала бібліотечні працівники.

З 1992 р. ВГФ комплектувався шляхом отримання обов'язкового примірника вітчизняних газет (республіканські, обласні, міські, районні, багатотиражні) і передплати, за якою відділ отримував центральні українські газети, російськомовні газети СНД і Балтії. Певна кількість іноземних газет, у тому числі й тих, які видавала українська діаспора за межами України, потрапляла до відділу за обміном та як дари.

У 1990-і роки фонд газет постійно зростає. Співробітники ВГФ активно збирають альтернативну пресу (неформальна, самвидав), справжній бум якої припав на кінець 1980-х – початок 1990-х років і яка існувала та розповсюджувалася різними шляхами поряд з офіційною. За період від 1992 до 2002 рр. газетні фонди збільшилися майже на 38 тис. річних комплектів газет (38 008).

Таблиця 3

**Надходження газетних видань (річних комплектів)  
у 1992–2002 рр.**

1992	1993	1994	1995	1996	1997
150 988	152 922	154 869	157 469	160 779	164 142
1998	1999	2000	2001	2002	
167 624	171 024	180 979	185153	188988	

<sup>1</sup> Борисенко Т. Технологічні особливості в системі комплектування газетних фондів // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2000. Вип. 5. С. 60–64.

У цей період значно збільшується кількість відвідувачів читального залу відділу, ускладнюється науково-консультаційна робота, тому виникає необхідність розширення відділу, зокрема сектору обслуговування. Читальний зал традиційно є одним з найбільш відвідуваних у Бібліотеці. Так, наприклад, у 1995 р. до читального залу відділу завітало 12 884 особи, яким було видано 69 500 підшивок газет.

У 1992–1995 рр., у період пошуків оптимальної структури та розвитку функцій науково-аналітичного обслуговування органів державної влади та управління, ВГФ увійшов до структури Інформаційно-аналітичного центру, а з утворенням у 1995 р. Служби інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) – до її структури. Згідно з Положенням про ВГФ, у той час він функціонував як науково-прикладний підрозділ СІАЗ, діяльність якого спрямовувалась на науково обґрунтоване формування фонду, його опрацювання, забезпечення зберігання та створення оптимальних умов використання. Положенням про відділ основними напрямками роботи було визначено: 1) комплектування фонду відповідно до профілю; 2) формування архівного і читацького фондів, створення страхового фонду газет; 3) приймання нових надходжень, їх обробка і реєстрація; 4) здійснення контролю за повнотою надходжень; 5) облік фондів, їх каталогізація, ведення алфавітного і хронологічного каталогів на фонд відділу; 6) обслуговування читачів газетами і довідково-бібліографічними виданнями; 7) підготовка до друку науково-інформаційних видань, що розкривають зміст газетних фондів; 8) забезпечення зберігання фондів; 9) участь у роботі наукових конференцій, нарад, семінарів, круглих столів.

У 1992–2002 рр. у ВГФ працювали такі співробітники: Т. О. Борисенко – завідувач відділу, О. А. Заварзіна, О. С. Залізнюк, Г. Г. Зінченко, О. С. Лук'янчук, Н. М. Носкіна, В. І. Павленко, Т. І. Поветкіна, С. М. Руденко, О. К. Сидневецький, В. О. Слюсар, Н. І. Таранова та інші.

Окрема система поповнення фонду та його обліку існує в Інституті рукопису (ІР) та Інституті архівознавства (ІА). В основі профілю комплектування, опрацювання та обліку документів цих інститутів закладені правові засади, встановлені Законом України про Національний архівний фонд та архівні установи. Тому одночасно ці відділи є архівними підрозділами, які комплектуються джерелами рукописної спадщини, творчими рукописами видатних осіб, історичними документами, особовими архівними

фондами вчених, видатних діячів науки, культури, освіти та іншими документальними комплексами, як, наприклад, ІА, що комплектується архівними фондами академічних установ, учених НАН України та громадських об'єднань. Специфікою комплектування є здійснення наукового опису, науково-технічного опрацювання, систематизації та складання облікових документів які виконуються співробітниками за правилами НАФ України та відповідно до профілю комплектування. Проводиться фактично науково-археографічна та архівознавча робота з дослідження фондів, тому комплектування тісно пов'язане з науковим опрацюванням фондів та науковою діяльністю цих інститутів.

Інститут рукопису комплектується як бібліотечний підрозділ рукописними книгами та іншими джерелами рукописної спадщини, а також як архівний підрозділ – архівними документами особового походження. В ІР роботи з комплектування та обліку фондів проводилися у відділах зберігання та використання фондів (з 5 липня 2006 р. відділ фондів рукописної спадщини) (завідувач О. П. Степченко) та секторі сходознавства (завідувач І. А. Сергєєва) (в 2002 р. сектор реорганізовано у відділ фонду юдаїки). Відділ джерелознавства відповідав за науковий опис документів (завідувач Н. М. Зубкова). Комплектування документами фондів ІР НБУВ відбувається на підставі положень: про профіль комплектування фондів ІР НБУВ, про фонд рукописів Інституту рукопису НБУВ та про Архівний фонд НАН України. Згідно з профілем комплектування ІР комплектував архівні матеріали, що містять цінні відомості з історії науки і культури не лише України, а й світового співтовариства (незалежно від часу та місця створення документа), зокрема матеріали особистих архівів державних та політичних діячів, представників літератури й мистецтва, вчених гуманітарного профілю, знавців бібліотечної, музейної та архівної справи, сімейні та родові поміщицькі архіви XVIII–поч. ХХ ст.; архівні матеріали представників різних соціальних груп, якщо вони мають історико-культурну цінність, містять інформацію, яка не дублюється в інших архівних документах і мають відношення до діяльності видатних осіб та фондоутворювачів ІР або до важливих історичних і культурних подій.

У цей період співробітники ІР розвивали основні наукові засади формування, описування та використання рукописних документальних колекційних фондів бібліотек і архівів в умовах освоєння новітніх

документально-інформаційних технологій, проводили інтенсивну роботу з комплектування та наукового опрацювання рукописних фондів. Значне поповнення відбувалося за рахунок надходжень від власників в дар як у попередні роки, так і в 1990-х роках. Упродовж 1990–2001 рр. до ІР надійшло в дар від архівовласників 54 нових особових фондів, зокрема: Михайла Юліановича Брайчевського (1924–2001), історика, археолога; Олександра Сергійовича Грузинського (1881–1954), філолога, палеографа; Євгенії Володимирівни Корольової (1905–1997), історика авіації, інженера, літератора; Оникія Олексійовича Малиновського (1868–1932), правознавця; Михайла Григоровича Різника (1908–1991), книжкового графіка, шрифтознавця; Гориновичів (1898 р.– ХХІ ст.) – педагогів, краєзнавців; Лідії Антонівни Пономаренко (1922–2013), історика, киевознавця, топоніміста; Федора Павловича Шевченка (1914–1995), історика, архівіста, джерелознавця; Володимира Львовича Симиренка (1891–1938), вченого-помолога, та багатьох інших.

Крім того, фонди Інституту поповнилися рукописними документами 35 вже існуючих архівів, а також було започатковано формування 8-ми архівних колекцій та зібрань, розпочато формування таких фондів, як зібрання єврейських рукописних документів XV–XX ст., зібрання рукописних матеріальних (інвентарних) книг та каталогів ліквідованих бібліотек навчальних закладів та установ (XVIII ст. – 1947 р.), зібрання рукописів XVII–XIX ст. Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії (1757–1919) тощо.

Значну частину надходжень склали єврейські рукописи, що надійшли в попередні роки з фондів концентрації – зібрання єврейських рукописів XV–XX ст., а також особові архівні фонди Авраама Яковича Гаркаві (1835–1919), орієнталіста, семітолога, історика, та Семена Акимовича Ан-ського (Шлоймо-Зайнвіл Раппопорт) (1863–1920), письменника, етнографа.

У зазначений період в Інституті були описані в повному обсязі та поставлені на державний облік 20 фондів особового походження, 5 колекційних фондів та 139 фондів доописані комплексами документів чи поодичними надходженнями, що в загальному підсумку склало 55 863 од. зб. Серед них особові архівні фонди: Олени Миколаївни Юденич (1891–1976), географа, краєзнавця; Миколи Миколайовича Страхова (1828–1916),

філософа, публіциста, літературного критика; Сергія Павловича Шелухіна (1864–1938), правника, громадсько-політичного діяча; Пантелеймона Олександровича Куліша (1819–1897), письменника, критика, перекладача; Миколи Петровича Балліна (1829–1904), громадського діяча, кооператора; Всеволода Михайловича Зуммера (1885–1970), мистецтвознавця; Олександра Павловича Седашова (1900–1984) – киевознавця; Михайла Сергійовича Грушевського (1866–1934), історика, літературознавця, громадського і державного діяча; Семена Фішелевича Глузмана (1946), правознавця, психіатра, та багатьох інших, сформовано та описано колекційні фонди, серед яких: Всеукраїнський центральний кооперативний музей (1923–1935); Колекція архівних документів кін. XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.; Каталог бібліотеки Станіслава Августа Понятовського (1732–1798): «Collectio Regia» XVII–XVIII ст.; Реформати Руської провінції (Provincia Russia) [XVIII – XIX] ст. Зібрання документів кін. XVII – пер. пол. XIX ст.; «Гоголіана». Колекція рукописів про життя та діяльність М.В. Гоголя 1818–1984 рр.; Зібрання історичних ілюстративних матеріалів 1860-х рр. – середини XX ст. Продовжувалось удосконалення та опрацювання колекцій і зібрань, які частково були описані в попередні роки. Це колекції історичних документів (1490–1962), документи Львівської греко-католицької митрополічної консисторії (митрополита Андрея Шептицького) (XVI ст.–1946 р.), зібрання рукописних книг та архівних документів XVI – поч. XX ст. Київської духовної академії (1819–1920), колекція рукописів з історії літератури 1763–1985 рр., колекція єврейського музичного фольклору 1912–1947 рр., зібрання Кабінету єврейської культури (1926–1949) тощо.

За цей період були дописані комплексами документів чи поодиначними надходженнями архівні фонди: акад. Агатангела Юхимовича Кримського (1871–1942), орієнталіста, славіста, історика української мови і літератури, засновника і незмінного секретаря УАН–ВУАН; Тауфіка Гавриловича Кезми (1882–1958), філолога-арабіста; Михайла Олександровича Максимовича (1804–1873), історика, філософа, природознавця; Наталії Дмитрівни Полонської-Василенко (1884–1973), історика, археолога; Григорія Михайловича Косинки (1899–1934), письменника; Кирила Григоровича Стеценка (1882–1922), композитора, диригента; Єрмолових (1777–[1916]), військових та державних діячів; Грінченків (1863–1928), письменників, видавців, педагогів; Федора Зотиковича Конова-

люка (1890–1984), художника; Юлії Олександрівни Первовової (1916–2001), біолога, літературознавця, громадського діяча; Стефана Андрійовича Таранушенка (1889–1976), мистецтвознавця, музейного працівника; Павла Миколайовича Попова (1890–1971), літературознавця, мистецтвознавця, фольклориста; Миколи Васильовича Левитського (1859–1936), громадського діяча, кооператора; Дмитра Івановича Яворницького (1855–1940), історика, археолога, етнографа; Шодуарів (1746–1919), поміщиків, баронів, землевласників, колекціонерів старожитностей, бібліофілів; Григорія Миколайовича Литвака (1911–1961), літератора, поета, перекладача; Миколи Антоновича Плевако (1890–1941), літературознавця, бібліографа; Олександра Сергійовича Грузинського (1881–1954), філолога, палеографа та багатьох інших.

Над описуванням фондів працював увесь колектив Інститут рукопису, який на той час швидко поповнювався молодими співробітниками, оскільки було поставлене завдання включити до наукового обігу багато цінних архівних фондів видатних осіб історії та культури України, що не описувалися в попередні роки, були законсервовані з ідеологічних причин або були описані частково. Загалом було описано близько 60 тис. од. обліку. Вже на початок 2000-х років було поставлено на облік 405 фондів Інституту рукопису.

У цей період було проведено роботу не лише з опису архівних фондів, а й щодо складання нових облікових документів за вимогами Закону про НАФ та архівні установи України. Основними одиницями обліку архівних документів, як і в Інституті архівознавства, є архівний фонд, а в межах окремого фонду – одиниця зберігання (од. зб.). За од. зб. описаних документів приймається один документ, одна рукописна книга, група об'єднаних тематично документів, зведених в одну обкладинку, один опрацьований рукопис та зашифрованих під одним шифром.

Право визначення обсягу одиниці зберігання надається археографу під час опрацювання фондів. Шифр рукопису (од. зб.) є постійним обліковим визначенням рукопису і складається з номера фонду та порядкового номера од. зб. Архівний опис фонду є основним документом поодиночного обліку рукописних документів, що зберігаються в ІР, який призначений для розкриття складу та змісту фонду, закріплення внутрішньофондової систематизації.



Ця копітка, відповідальна робота вимагала значного напруження зусиль колективу рукописників, серед котрих варто відзначити таких наукових та бібліотечних співробітників, як І. Д. Лисоченко, Т. І. Воронкова, О. П. Степченко, О. М. Гальченко, С. М. Кіржаєв, Н. М. Зубкова, Л. В. Шаріпова, С. В. Сохань, І. В. Клименко, М. Л. Скірта, С. Г. Даневич, О. С. Боляк, Т. В. Міцан, Т. Г. Маєр, Г. А. Ривкіна, О. О. Хамрай, Л. В. Шолохова, Є. К. Чернухін, І. С. Корчемна, І. А. Сергєєва, Л. А. Гнатенко, О. А. Іванова, С. О. Булатова, М. К. Іваннікова та ін.

Традиційно відомчі архівні фонди установ НАН України й особові документи видатних учених НАН України є основним джерелом комплектування фондів Інституту архівознавства. Їх ІА отримує в неопрацьованому стані, отож наукове описування та технічне опрацювання цих документів стало вагомою складовою його діяльності з переформатування ІА в царину всебічного наукового дослідження складу архівного фонду НАН України, яке розпочалося в межах науково-дослідної роботи «Організація дослідження та використання комплексів архівних джерел з історії Академії наук України» (1990–1996, науковий керівник канд. іст. наук В. Г. Шмельов).

З метою активізації роботи з наукового впорядкування документів було проаналізовано наявний склад фондів і в 1998 р. складено перспективний план їхнього опрацювання, проведено роботу з доопрацювання масиву особових фондів, описаних у попередні роки за скороченим циклом. Це дозволило впродовж 1998–2002 рр. упорядкувати та науково описати документи 33-х особових фондів, сформувавши у їхньому складі 6185 справ, до яких було включено понад 90 тис. документів<sup>1</sup>.

Упродовж 1991–2002 рр. ІА отримав архіви таких учених НАН України, як: фахівець у галузі металургії і теплотехніки академік В. П. Копитов; фізик, директор Фізико-технічного інституту низьких температур, автор методу тунельної спектроскопії акад. Б. І. Веркін; історик, директор Інституту історії акад. Ю. Ю. Кондуфор; хіміки, директори Інституту органічної хімії акад. О. В. Кірсанов (першовідкривач фосфазореакції аміноссульфо-кислоти і реакції прямого амідування карбонових кислот) і акад. Л. М. Марковський (першовідкривач явища таутометрії та розробник методу синтезу сполук низькокоординованого та гіпервалентного фосфору); філософ,

---

<sup>1</sup> Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 277. Оп. 1. Спр. 317. Арк. 3.

директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди акад. В. І. Шинкарук; учений у галузі економіки, директор Інституту економіки та академік-секретар Відділення економіки НАН України акад. І. І. Лукінов; офтальмолог, директор Одеського інституту очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова акад. Н. О. Пучківська (розробник низки методів лікування та відновлення зору при важких опіках очей); вчений у галузі матеріалознавства, директор Інституту проблем матеріалознавства акад. В. І. Трефілов, який заклав основи технології виробництва та обробки тугоплавких і жаростійких металів; ботанік, директор Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка акад. А. М. Гродзинський (розробник теорії надійності біологічних систем) та інші.

Коплектування фондів та науковий опис проводили професійні архівісти, серед них: В. А. Кучмаренко, Л. М. Яременко, О. Г. Луговський, Л. І. Стрельська, Т. В. Вересовська, В. Г. Врублевський, О. М. Закусило, О. О. Колобов, Л. Є. Варшавська, Т. П. Папакіна та інші.

## **2.2. Розвиток систематизації та каталогізації НБУВ в умовах упровадження електронних технологій**

Завдання прискорення створення електронного каталогу НБУВ та електронного ресурсу наукової бібліотеки було тісно пов'язане з впровадженням у 1990-х роках нових інформаційних електронних технологій, відповідною трансформацією науково-пошукового апарату, що стало основним напрямом діяльності відділів систематизації та каталогізації, які входили до складу Інституту бібліотекознавства.

Відділи каталогізації та систематизації опинилися на вістрі технологічних змін, які торкнулися майже всіх виробничих процесів. У цей період відділи продовжували роботу на базі традиційної технології, але одночасно впроваджували нові форми роботи, як того вимагали завдання створення електронного каталогу, нового бібліотечного інформаційно-технологічного циклу і, відповідно, нової системи обслуговування читачів та корпоративних користувачів Бібліотеки. Співробітники відділів активно опановували новації у своїй роботі. Найбільше зміни технології стосувались організації та ведення довідково-пошукового апарату Бібліотеки.

До центральної системи карткових каталогів у 1990-х роках належали:

- генеральний (службового користування) та читацький (загального користування) алфавітні каталоги книг, надрукованих кириличним шрифтом;

- генеральний систематичний каталог книг, надрукованих кириличним і латинським шрифтами;

- алфавітний каталог авторефератів дисертацій;

- алфавітний і систематичний каталоги дисертацій;

- генеральні алфавітні каталоги журналів та видань, що продовжуються, надрукованих кириличним і латинським шрифтами;

- зведений алфавітний і систематичний каталоги іноземних книг, які надійшли до фондів бібліотек установ НАН України;

- каталог фонду архівного примірника творів друку України;

- каталоги окремих колекцій основного книгосховища;

- каталоги фондів спеціалізованих підрозділів;

- каталоги, картотеки та описи фондів Інституту рукопису та Інституту архівознавства<sup>1</sup>.

Важливою ланкою діяльності Бібліотеки є взаємопов'язана робота відділів каталогізації та систематизації НБУВ, завдяки якій на початку 1990-х років до фондів і каталогів ЦНБ надходили 100–120 тис. каталожних карток, здійснювалося постійне редагування та вдосконалення всіх видів карткових каталогів. До 1993 р. відділ каталогізації очолювала Галина Євгенівна Палажченко (обіймала посаду у 1987–1993 рр.) З 1994 до 2010 рр. відділом керувала канд. іст. наук Ірина Петрівна Антоненко. На чолі відділу систематизації працювала Ірина Андріївна Зарічняк (упродовж 1986–2011 рр).

Основним інноваційним процесом, що визначив діяльність цих відділів, стало впровадження у 1994 р. електронного каталогу (ЕК) Бібліотеки, у створенні якого брали участь бібліотечні підрозділи та Центр бібліотечно-інформаційних технологій. Впровадження ЕК супроводжувалося змінами традиційних технологій. Початок цієї роботи був пов'язаний із проведеною відділом каталогізації реорганізацією картотеки колективного

---

<sup>1</sup> Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : довідник / НАН України, НБУВ ; уклад.: Ю. Л. Фіх, Т. В. Добко, Л. В. Коновал, О. П. Ткаченко; наук. ред. Т. П. Павлуша ; відп. ред. Т. В. Добко. Київ, 2017. 72 с.

автора, упорядкуванням географічних назв, колективів у генеральному алфавітному каталозі, що було необхідно для підготовки бази авторитетних даних для електронного каталогу, удосконаленням робочих таблиць класифікації ЦНБ. Зокрема, було створено в перекладі українською мовою робочі картотеки територіальних типових ділень (таблиці) і загальних типових ділень, розпочато створення робочої картотеки персоналій тощо.

Важливим результатом роботи з ЕК стало створення «Рубрикатора ЦНБ» (згодом «Рубрикатора НБУВ»). Це питання обговорювалося на засіданні Інформаційно-бібліотечної ради НАН України в 1994 р., на якому розглядався комплекс проблем, пов'язаних зі створенням єдиної інформаційно-бібліотечної системи України. Зокрема, було наголошено на актуальності адаптації таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації до рівня сучасного наукового знання, а також на необхідності створення єдиної інформаційної мови автоматизованої інформаційно-пошукової системи України і робочих таблиць класифікації ЦНБ для бібліотек наукових установ НАН України природничо-наукового і технічного профілів.

Іншим напрямом роботи стало створення системного формату даних з урахуванням міжнародного формату бібліографічного запису в електронному каталозі, який в Україні був відсутній. А отже, було прийнято рішення взяти за основу нормативно-методичної бази для розробки формату бібліографічних записів міжнародний комунікативний формат UNIMARC, що дозволило б досягти інформаційної сумісності електронного каталогу з базами даних світової спільноти<sup>1</sup>. Ця робота здійснювалась науковими співробітниками відділу І. П. Антоненко, О. В. Ісаєвою, О. Й. Соболевським, Є. І. Сидиченком, Ю. В. Голубєвим, Т. Ю. Власовою.

У відділі каталогізації було адаптовано пакет прикладних програм *Allegro* для опрацювання нових надходжень, розроблено нову структуру внутрішньосистемного формату на основі UNIMARC з характеристикою обов'язковості для таких видів документів, як книги, серіальні, картографічні, нотні, аудіовізуальні видання та комп'ютерні файли. Увага приділялася формі занесення бібліографічних елементів до полів у напрямі їхньої уніфікації. Таким чином, було вироблено новий підхід до машинно-орієнтованої каталогізації.

<sup>1</sup> Формат бібліографічного запису (книги і серіальні видання) : структура / НАН України, НБУВ ; розроб. : О. В. Ісаєва, І. І. Багрій. Київ, 1998. 88 с.

На 1 січня 1996 р. база даних складала понад 15 тис. записів на книги, автореферати та дисертації. Було реалізовано можливість зв'язку з відділом комплектування вітчизняною літературою щодо поетапного наповнення бібліографічного запису на документи, що надходять до Бібліотеки, яка має працювати за умови мережевої підтримки.

Бібліографічний опис та каталогізація документів також проводилися в основних відділах-фондоутримувачах з урахуванням специфіки й особливостей формування та розкриття підсобних і спеціалізованих фондів.

У відділі систематизації в роботі групи зі створення ЕК Бібліотеки взяли участь І. І. Багрій, Л. В. Головіна, І. А. Зарічняк, Н. О. Артюшенко, К. К. Кравченко. Ними було створено три види АРМ-систематизатора (для введення класифікаційних індексів та їх словесних визначень до всіх видів бібліографічних описів нових надходжень на основі *Allegro*, для систематизатора-розробника таблиць бібліотечної класифікації). З метою одноразового введення та багаторазового використання в ЕК таблиць ББК, організованих на різному програмному забезпеченні, вирішувалася проблема низькорівневої сумісності бібліотечних даних, що зберігаються в різних форматах.

Упродовж декількох років було проведено значну роботу з підготовки Рубрикатора НБУВ – оригінальної розробки Бібліотеки. Спочатку відділом систематизації було підготовлено робочий варіант першої версії Рубрикатора, укладений на основі робочих таблиць бібліотечної класифікації ЦНБ. Розпочато укладання переліку тематичних рубрик до БД «Україніка» як складової частини Рубрикатора. Від 1996 р. робочі таблиці класифікації НБУВ використовують в електронному каталозі НБУВ як інформаційно-пошукову мову.

У відділі каталогізації на основі аналізу типів даних з області нумерації бібліографічного опису цих видань, відпрацювання методики ідентифікації кожного номера в чітко уніфікованому вигляді, що якісно відрізняє її від традиційної практики в картковому каталозі, розроблення алгоритму обробки даних області нумерації було створено інформаційну технологію із забезпечення функціонування АРМів каталогізатора періодичних і продовжуваних видань. Розроблена методика бібліографічного опрацювання таких видань надавала можливість при заповненні робочого аркуша на кожний конкретний документ отримати запис на екрані та в картковому вигляді

як на зведеному, так і на монографічному рівні, що задовольняло потреби і цифрової, і традиційної каталогізації (Петро І. Шекера, Н. Г. Трухан). Організовано систематичні покажчики до алфавітних каталогів періодичних та продовжуваних видань (Н. О. Артюшенко, О. К. Коваленко, К. К. Кравченко).

На кінець 1997 р. Рубрикатор НБУВ налічував близько 20 тис. тематичних і предметних рубрик з усіх галузей знання.

Продовження роботи з цього напрямку в 1998 р. стосувалося впровадження алгоритму і програмного забезпечення технології сепарації бібліографічних записів на книги, дисертації та автореферати згідно з верхнім рівнем Рубрикатора НБУВ (І. А. Зарічняк, Н. О. Артюшенко), програми-конвертори інформаційних масивів електронного каталогу (Ю. В. Голубев, О. Й. Соболевський). У межах наукової теми відділ систематизації продовжив комплекс робіт щодо удосконалення інструментарію для обслуговування ланки систематизації та тематичного пошуку в ЕК НБУВ, розробки і впровадження Рубрикатора НБУВ.

У 1998 р. завершено робочий варіант першої версії Рубрикатора, в основу якого покладено «Робочі таблиці класифікації НБУВ», укладені на базі повного варіанту Таблиць ББК для наукових бібліотек, а також методичні рішення для відображення в каталогах нових тем і проблем, відсутніх у таблицях ББК. Основним принципом Рубрикатора НБУВ є універсальність за змістом – він включає розділи природничих, технічних, соціогуманітарних наук. Складається з двох блоків: систематичні таблиці (СТ) та абетково-предметний покажчик (АПП). На кінець року Рубрикатор налічував близько 60 тис. тематичних і предметних рубрик допоміжних таблиць – загальних типових поділів, територіальних типових поділів тощо.

Паралельно співробітники готують до друку перші томи видання таблиць територіальних типових поділів Рубрикатора НБУВ – фактично першого в Україні прикладу тримовного варіанту таблиць бібліотечної класифікації для наукових бібліотек, а також таблиць територіальних типових поділів (абетково-предметний покажчик). Зокрема, розроблено АПП українською, англійською та російською мовами, а також низку додатків. Співробітниками відділу каталогізації О. Є. Карп, Л. П. Курвяковою, В. М. Недашківською, Т. Ю. Власовою, Павлом І. Шекерою постійно

проводилася робота з уніфікації програмно-технологічного забезпечення опрацювання книг і серіальних видань з урахуванням отриманого на той час аналітико-синтетичного досвіду експлуатації АРМів каталогізації відповідних документів, що вдосконалило систему каталогізації з точки зору розширення її інформаційних можливостей.

Упровадження інформаційної технології в каталогізаційні процеси зумовило й необхідність перегляду бібліотечної технології, тому співробітники взяли участь у підготовці основоположного документа бібліотечної діяльності – «Шлях документів в НБУВ», створенні комплексу організаційних документів та пропозицій до проекту технологічної інструкції (І. П. Антоненко, Петро І. Шекера, О. П. Ткаченко, К. К. Кравченко, Н. О. Артюшенко). Переглядалися питання уніфікації опрацювання документів, оптимізації його термінів з огляду на впровадження засобів автоматизації та визначення середньотижневої кількості надходження документів, забезпечення належного рівня збереження документів у процесі каталогізації.

Окрім цієї загальнотехнологічної інструкції, у відділі каталогізації було розроблено інструкцію зі збереження документів у процесі опрацювання, яка регламентувала не лише фізичні, а й технологічні умови. Також були складені облікові документи, що фіксують дати надходження і передавання документів у відділи та сектори, розроблено спеціальні умови тимчасової «міграції» документів у спеціальних випадках їхнього доопрацювання, наприклад, у відділі систематизації.

З наданням українській мові статусу державної нові реалії створення бібліотечних інформаційних систем та довідково-інформаційного обслуговування читачів (зокрема зміни у формуванні заголовків індивідуальних і колективних авторів тощо) зумовили розробку методичного додатку до інструктивних рекомендацій «Бібліографічне редагування алфавітних каталогів», виданих Бібліотекою в 1982 р., з урахуванням змін їхнього ведення (Н. Р. Гриб, О. П. Ткаченко, В. В. Мурзак, Г. В. Коваленко).

Продовжувалася робота зі створення і налагодження програм-конверторів, орієнтованих на опрацювання записів найбільш поширених текстових форматів.

Відділи здійснювали повсякденну роботу щодо забезпечення комплексу робіт, пов'язаних із централізованою каталогізацією документів



кириличним та латинським шрифтами, що надходять до НБУВ та бібліотек НДУ НАН України; з наповненням електронного каталогу в мережевому і локальному режимах; з організацією та веденням алфавітних каталогів книг, періодичних видань та видань, що продовжуються, дисертацій, авторефератів дисертацій; із включенням у каталоги карток з бібліографічними описами нових надходжень документів; з редагуванням та оформленням каталогів; з роботою з картотекою колективного автора. Відповідно продовжувався комплекс робіт з каталогізації документів, надрукованих кириличним та латинським шрифтами. У мережевому комп'ютерному режимі здійснювалася каталогізація брошур, стандартів, дисертацій, авторефератів дисертацій, продовжуваних видань. Було розроблено технологію отримання списків та робочих карток на журнали і продовжувані видання для оптимізації роботи з останніми в генеральному та службовому каталогах (Ю. В. Голубєв, Павло І. Шеке́ра).

Проводилася постійна робота з удосконалення ЕК, з форматом представлення елементів бібліографічного запису в машиночитаній формі і можливістю використання бібліографічних записів з різним рівнем повноти: обов'язкові поля формату UNIMARC доповнювалися полями, що вміщують елементи бібліографічного опису згідно з ГОСТом 7.1–84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления».

Поповнення довідкового апарату Бібліотеки інформацією про нові надходження здійснювалось як у традиційному, так і в автоматизованому режимах.

Проводилася також поетапна розробка спеціалізованих частин формату для окремих видів видань: нотних, картографічних, образотворчих видань та стародруків, документів ООН, газет. З цією метою було виконано операційно-технологічний аналіз основних бібліотечних процесів (облік, аналітико-синтетичне опрацювання, збереження) у таких підрозділах, як сектор картографічних видань, сектор нотних видань, відділ обмінно-резервних фондів. Були проведені консультації щодо організації технології опрацювання документів у відділах-фондоутримувачах, задіяних у частково централізованому та локальному технологічному циклі «Шлях документів». Машиночитана каталогізація спеціалізованих документів видань розпочинається з сектора нотних видань, розробляються робочі

листи як основа загальної структури БД (О. В. Ісаєва). Напруженість роботи відображають статистичні показники: станом на 01 січня 2000 р. кількість бібліографічних записів в ЕК складала 113436. У 2000 р. було введено 29 074 бібліографічних записи. Загальна кількість бібліографічних записів на 01 січня 2001 р. складала 142 510.

У 1990-х роках у відділі каталогізації Бібліотеки, який складався з п'яти секторів, працювали досвідчені знавці каталогізаційної справи, серед яких: Г. В. Коваленко, Л. П. Курвякова, О. В. Ісаєва, О. П. Ткаченко, Т. Ю. Власова, В. В. Мурзак, Петро І. Шекера, Павло І. Шекера, О. Є. Карп, Н. Р. Гриб. Відділ систематизації складався з трьох секторів, в яких успішно працювали фахівці високого рівня: Н. О. Артюшенко, К. К. Кравченко, О. К. Коваленко, О. В. Матвієнко, Н. Г. Куценко, Н. В. Орешина, С. В. Галицька та інші.

Перехід на сучасну цифрову технологію опрацювання документів, зміна мовної концепції ведення бібліотечної справи у незалежній Україні консолідували зусилля усіх фахівців обох відділів. Змінювалась не тільки виробнича технологія, а й сам підхід до місця і ролі бібліотек у суспільстві. Незважаючи на певні труднощі, відділи каталогізації та систематизації віддано працювали над вирішенням непростих завдань з подальшого розвитку та удосконалення роботи Бібліотеки.

### **2.3. Фонд основного зберігання та система бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів**

#### **2.3.1. Фонд основного зберігання: організація, використання, удосконалення технологій**

Переїзд до нового приміщення Бібліотеки дозволив оптимально розмістити основний і підручні фонди, а також сформувати нову систему обслуговування читачів. Керівництво цією роботою було покладено на заступника директора з бібліотечних питань Маргариту Семенівну Ракушину.

Центральне місце в системі фондів та обслуговуванні читачів ЦНБ належало фонду основного зберігання (ФОЗ). Увесь комплекс робіт із його оптимального розміщення в основному книгосховищі, розробку організаційно-технологічних аспектів удосконалення процесів бібліотечно-

інформаційного обслуговування читачів документами з ФОЗ здійснював відділ наукової організації основного фонду (ВНООФ). У ньому впродовж 1990-х рр. на чолі з Борисом Петровичем Якушком працювало понад 60 висококваліфікованих співробітників із багаторічним бібліотечним стажем, зокрема, завідувачі секторами Т. В. Соловей, В. Г. Трухачова, Т. П. Бржестовська, Р. Г. Цебенко, Н. С. Гудименко, Н. М. Завгородня, Н. В. Світла, бібліотечні фахівці – Л. А. Пашкова, Ж. С. Самохіна, Л. Я. Фельдман, Я. Я. Свєцинська, В. Г. Позніхаренко, Н. М. Єфимович, О. О. Починок, Т. П. Капелюшна, О. П. Дем'янюк та інші.

Освоєння нової будівлі Бібліотеки дало змогу уникнути тих недоліків у розміщенні ФОЗ і наданні його в користування читачам, що мали місце впродовж попередніх років у зв'язку з переповненими сховищами, недостатніми площами для розміщення фонду, а також упровадити нові електронні форми в систему обслуговування.

Суспільно-політичний та економічний розвиток України обумовив появу нових наукових напрямів, що вплинуло й на видавничу продукцію, поповнення фондів новою за змістом літературою, зміну структури складу читачів. Це спонукало до впровадження нових форм обслуговування користувачів із урахуванням інформаційних потреб, які постійно змінювалися. Бібліотека мала враховувати нову інфраструктуру науки, культури, виробництва, потреби установ і організацій, що активно створювалися в цей період.

Виникла об'єктивна необхідність створити якісно нову систему обслуговування, засновану на поєднанні традиційних та інформаційних технологій, розширенні видів бібліотечного й інформаційного сервісу, постійно аналізувати читацькі запити, розширювати репертуар послуг, зокрема платних, а також шукати нові форми й методи задоволення інформаційних потреб громадян в умовах розвитку інформаційних технологій. Важливу роль відігравали нові умови існування Бібліотеки, яка першою в бібліотечній системі України увійшла до інформаційного суспільства, та впровадження автоматизації у бібліотечно-бібліографічні процеси.

Обслуговування читачів документами з ФОЗ здійснювалося із застосуванням нової технології виконання інформаційних запитів, оскільки розроблена на етапі проектування й будівництва Бібліотеки технологія бібліотечного обслуговування значно застаріла. Впровадженню цієї технології

передувало проведене у 1988 р., перед переїздом Бібліотеки до нового приміщення, дослідження, спрямоване на вивчення питань розміщення фондів, структури й інформаційних потреб користувачів, на створення ядра фонду активного використання (зони оперативного обслуговування), а також визначення шляхів упровадження госпрозрахункових відносин у практику роботи ЦНБ тощо <sup>1</sup>.

Підготовчі роботи передбачали проведення анкетування користувачів, статистичного аналізу читацьких замовлень на документи з ФОЗ, визначення причин так званих відмов читачам. Були узагальнені конкретні пропозиції користувачів щодо вдосконалення діяльності Бібліотеки, зокрема процесів комплектування, організації системи каталогів, структури Бібліотеки, застосування інформаційно-комунікаційних технологій, бібліографічної, виставкової роботи, надання послуг ксерокопіювання, покращення побутових умов, комфортності праці, організації роботи в залах тощо <sup>2</sup>. Анкетування показало високий рівень зацікавленості користувачів роботою Бібліотеки, містило багато пропозицій та побажань щодо освоєння нового приміщення ЦНБ, створення раціональної й розвинутої системи обслуговування, основою якої стали відділ обслуговування літературою гуманітарного профілю та відділ обслуговування літературою природничого і технічного профілю, утворені з метою комплексного й диференційованого характеру доведення інформації до користувачів <sup>3</sup>.

Подальша організація багатогалузевих відділів, удосконалення складу підсобних фондів і системи обслуговування читачів на їхній основі сприяли суттєвому зниженню навантаження на основне книгосховище. Передбачалося, що створення файлу шифрів документів підручної бібліотеки дозволить в автоматизованому режимі істотно зменшити навантаження на систему обслуговування читачів документами з ФОЗ <sup>4</sup>.

У процесі дослідження була також уточнена прийнята в Бібліотеці класифікація відмов, яка стала диференційованою: введено поняття «від-

---

<sup>1</sup> «Теоретико-методические исследования развития библиотечно-библиографических процессов в условиях научно-технического прогресса. Совершенствование системы обслуживания читателей ЦНБ имени В. И. Вернадского АН УССР в условиях автоматизации Библиотеки»: отчет о НИР (заключительный) / АН УССР, Центр. науч. б-ка им. В. И. Вернадского. Київ, 1988. С. 35.

<sup>2</sup> Там само. С. 57.

<sup>3</sup> Там само. С. 58–59, 79.

<sup>4</sup> Там само. С. 80–81.

повідь» у випадку надання читачеві інформації про тимчасову зайнятість документів і їхнє місце знаходження, визначено терміни виконання таких замовлень, після чого «відповідь» трансформувалася у «відмову» тощо <sup>1</sup>.

Розвиток запропонованої системи обслуговування читачів ЦНБ був нерозривно пов'язаний із подальшою автоматизацією і впровадженням у практику роботи інформаційно-комунікаційних бібліотечних технологій <sup>2</sup>.

У основному книгосховищі були створені всі умови для розвитку як суто традиційних, так і новітніх автоматизованих методів зберігання фонду й обслуговування читачів. Книгосховище було оснащено системами охоронної, пожежної сигналізації, засобами хімічного пожежогасіння, установками для кондиціонування повітря, двома ліфтами і двома вертикальними багатокабінними конвеєрами для транспортування документів, на пункті видачі документів встановлено селекторний зв'язок з усіма ділянками книгосховища.

Замовлення на документи із ФОЗ приймали і направляли до основного книгосховища співробітники відділу обслуговування основним фондом на центральному пункті приймання замовлень <sup>3</sup>. Далі замовлення доставлялися вертикальним багатокабінним конвеєром на ділянки книгосховища. Інформація про виконані замовлення з'являлася на електронному табло у читальній залі <sup>4</sup>. Користувачі мали можливість бронювати документи, замовлені з ФОЗ, продовжувати терміни користування ними, отримувати в тимчасове користування заброньовані іншими користувачами видання, робити ксерокопії з них.

Покращенню умов обслуговування читачів у новому приміщенні сприяла чітка, продумана схема розміщення фондів. Було підготовлено та обговорено план розміщення фондів Бібліотеки. Після перевезення фонди були розставлені правильно, без порушень порядку, який існував у книгосховищі в приміщенні бібліотеки по вул. Володимирській, 62 <sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Там само. С. 86.

<sup>2</sup> Там само. С. 84.

<sup>3</sup> Основные направления развития Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского / Н. И. Сенченко, Л. А. Дубровина, Л. И. Костенко, М. С. Слободяник. Киев, 1989. С. 3.

<sup>4</sup> Сенченко М. І. Центральна наукова бібліотека АН УРСР у пошуках досконалості : 1985–1992. Моє бібліотечне життя. Київ : КИТ, 2011. С. 213.

<sup>5</sup> Там само. С. 227.

Продовжилася робота з формування довідково-пошукового апарату, зокрема топографічного каталогу ВНООФ.

Переміщенню фонду до нового книгосховища передувала велика підготовча робота: проведено перегляд ФОЗ за змістом, вилучено зайві дублети, непрофільні й застарілі видання, визначено кількість екземплярів і метраж полиць стелажів, наявність тимчасово згорнутих фондів, визначено необхідний резерв площ для нових надходжень тощо. У новому приміщенні бібліотеки було розміщено 7 млн прим. документів із резервом для їхнього розміщення<sup>1</sup>. Це – діючі фонди активного попиту, відображені в генеральному алфавітному й систематичному каталогах, які зберігалися у приміщенні Бібліотеки по вул. Володимирській, 62, у Філії № 1, що знаходилася за адресою: вул. Г. Сковороди, 2-а, у 15-ти тимчасових книгосховищах міста<sup>2</sup>. За різними підрахунками створювався резерв площ для розміщення нових надходжень приблизно на 10–15 років, 20–25 років, 45 років<sup>3</sup>, ураховуючи тенденцію до зменшення кількості паперових носіїв інформації і появи електронних видань.

Стародруки та рідкісні видання, рукописні, газетні фонди, архівний фонд та історичні колекції, як уже згадувалося, залишилися в будівлі Бібліотеки по вул. Володимирській, 62, де також була організована нова диференційована система читальних залів.

Упродовж декількох попередніх років до завершення будівництва Центрального корпусу керівництво Бібліотеки неодноразово обговорювало питання про те, щоб усі книгосховища повністю відповідали умовам зберігання взаємопов'язаної структури різновидових документних фондів ЦНБ<sup>4</sup>. Під час і відразу після переїзду до нового приміщення проводилися

<sup>1</sup> Постанова про організацію перевезення бібліотечного фонду до нового приміщення ЦНБ ім. В. І. Вернадського Плани та рекомендації щодо розміщення фонду основного зберігання в новій будівлі Бібліотеки. Матеріали про підготовку фонду до переміщення в нову будівлю ЦНБ. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2271. Арк. 44–45.

<sup>2</sup> План розміщення фондів ЦНБ АН УРСР // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2095. Арк. 9.

<sup>3</sup> Постанова про організацію перевезення бібліотечного фонду до нового приміщення ЦНБ ім. В. І. Вернадського // Плани та рекомендації щодо розміщення фонду основного зберігання в новій будівлі Бібліотеки. Матеріали про підготовку фонду до переміщення в нову будівлю ЦНБ. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2271. Арк. 44–45; Сенченко М. І. Центральна наукова бібліотека АН УРСР у пошуках досконалості, 1985–1992. Моє бібліотечне життя. Київ, 2011. С. 200; План розміщення фондів ЦНБ АН УРСР. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2095. Арк. 9.

<sup>4</sup> Сенченко М. І. Центральна наукова бібліотека АН УРСР у пошуках досконалості, 1985–1992.

санітарно-гігієнічні заходи в приміщеннях книгосховища, здійснювався дрібний ремонт документів, відбиралася література для проведення робіт з опрацювання й реставрації з метою забезпечення її цілісності й нормального фізичного стану в умовах тривалого зберігання. Так, наприклад, у 1992 р. для опрацювання було передано 3654 од. зб. (188% від запланованого показника)<sup>1</sup>. Розроблено інструкції про порядок відбору й передачі документів із ФОЗ у терміновий ремонт тощо<sup>2</sup>.

Під час обговорення структури та розміщення фондів, які історично склалися в ЦНБ як комплексні, було визнано недоцільним і фізично неможливим розподілити їх за принципом суспільних і природничих наук, про що йшлося попередньо і що фактично призвело б до руйнації структури фонду<sup>3</sup>. Тому розміщення фонду в основному книгосховищі було здійснене з урахуванням особливостей зберігання на стелажах певних видів видань, наявності складованих, ущільнених або тимчасово згорнутих фондів, мовного принципу, активності попиту, призначення й структури ФОЗ<sup>4</sup>. На верхніх поверхах розміщувалася іноземна література: монографії (25–26 поверхи), журнали (22–24 поверхи). 18–21 поверхи займала вітчизняна періодика, ще нижче знаходилися вітчизняні документи: монографії – на 9–14, 17 поверхах, на 12 поверсі – брошури, автореферати дисертацій, на 15–16 поверхах – багатотомні видання, на 8 – колекційні зібрання. У компактному книгосховищі було розміщено відомчу літературу XIX – початку XX ст., фонд архівного примірника видань творів друку України, фонд Президії АН УРСР, фонд дисертацій, фонд депозитарного зберігання<sup>5</sup>.

Значне місце у ФОЗ належало колекційним зібранням, які від початку існування Бібліотеки надходили шляхом передачі націоналізованих радянською владою книгозбірень, бібліотек різних установ, вищих і середніх

---

Мое бібліотечне життя. Київ, 2011. С. 197.

<sup>1</sup> Річні звіти про роботу усіх відділів бібліотеки за 1992 р. Т. 2 // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2567. Арк. 108.

<sup>2</sup> Звіт про наукову та науково-методичну діяльність Відділу наукової організації основного фонду за 1996–2000 рр. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3139. Арк. 5.

<sup>3</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991. Київ, 2008. С. 305 ; Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2541. Арк. 16–19.

<sup>4</sup> План розміщення фондів ЦНБ АН УРСР // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2095. Арк. 2.

<sup>5</sup> Там само. Арк. 10.



навчальних закладів, а також приватних книжкових зібрань – колекцій державних і громадських діячів, меценатів, шанувальників писемності – через купівлю, передачу, заповідання й дарування. Це, зокрема, особисті бібліотеки: українського історика, публіциста, письменника, фольклориста, етнографа середини і другої половини ХІХ ст. М. І. Костомарова; українського вченого-економіста, ректора Університету св. Володимира М. Х. Бунге; історика, історіографа, джерелознавця В. С. Іконнікова; українського вченого в галузі медицини, педагогіки, психології І. О. Сікорського; українського історика, бібліографа О. М. Лазаревського; вченого-сходознавця зі світовим ім'ям, філолога, славіста, етнографа, історика, письменника А. Ю. Кримського та багатьох інших видатних особистостей, що поповнили фонди Бібліотеки, частина котрих зберігалися у ФОЗ у своєму первісному складі. Більшість документів мала цінні прикмети часу: автографи, екслібриси, маргінальні записи тощо. У цей період до кожного колекційного зібрання було складено паспорт із зазначенням коротких відомостей про власника колекції, тематичний склад, мовну характеристику, хронологічні межі фонду, сучасне місцезнаходження представлених документів<sup>1</sup>.

Упродовж 1992 – початку 2000-х років фонд колекційних зібрань поповнився новими книжковими колекціями. Так, цільове зібрання «Календарі» почало формуватися у ВНООФ у 1992 р. Це – колекція календарів-місяцесловів, адрес-календарів, довідкових книг-календарів, альманахів-щорічників, календарів-порадників галузевого й універсального характеру ХVІІІ – початку ХХ ст. з питань історії, літератури, мистецтва, господарства, побуту, а також довідкових календарів українською, російською, польською, латинською, старослов'янською мовами.

Збірку вітчизняних календарів почали організовувати на базі резервних фондів Філії № 1 ще в 1978 р., згодом вона поповнилася документами з відділу ОРФ (254 од. зб.) та спецфонду (261 од. зб.). Співробітники ВНООФ розгорнули роботу з ФОЗ і колекціями, які зберігалися у спеціалізованих бібліотечних фондах, з метою виявлення календарів. Зокрема, у 1997 р. проводилася робота з виявлення календарів у фондах Філії № 1. Її результатом

---

<sup>1</sup> Бровкін А., Шовкопляс І. Фонди Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського: Коротка інформація. Київ, 1993. С. 6–29; Яковенко О. Г. Фонди основного зберігання НБУВ у контексті бібліотечнознавчих досліджень // Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 78–80.

стало віднайдення 275 календарів у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, 207 – у відділі стародруків та рідкісних видань, 29 – у відділі естампів та репродукцій. Отож у зібранні календарів Бібліотеки з'явилися нові примірники календарів, місяцесловів, календарів-довідників, значно поповнилися і розширилися їхні хронологічні й географічні межі <sup>1</sup>.

Колекція «Canadian Writers» надійшла до ФОЗ у 1997 р. (569 од. зб.). Вона є зібранням книг канадських письменників ХХ ст. з питань історії, соціології, літературознавства. За видами видань у зібранні представлена науково-популярна, художня, дитяча література, енциклопедії, фотоальбоми англійською та французькою мовами.

Колекційне зібрання радянського історика, д-ра іст. наук, проф. М. С. Воліна українською та російською мовами надійшло до ФОЗ у 1998 р. (123 од. зб.).

У 2000 р. ФОЗ поповнився літературою від некомерційного фонду підтримки культури, освіти і нових інформаційних технологій (фонд Сороса – Росія) з мегапроєкту «Пушкінська бібліотека» (3303 од. зб. і 38 CD–ROM), приуроченого до 200-річчя від дня народження О. С. Пушкіна. У НБУВ ця колекція отримала назву «Пушкінський проєкт». До книжкового зібрання універсального характеру ХХ – початку ХХІ ст. увійшли довідкові, енциклопедичні видання, книги з економіки, права, філософії, естетики й мистецтвознавства, психології, політології, мово- й літературознавства, публіцистика, дитяча, освітня, розвиваюча, художня література російською мовою.

До складу ФОЗ входили переважно книжково-журнальні твори друку, а також спеціальні види документів (дисертації, неопубліковані переклади тощо) <sup>2</sup>. Тут зосереджено архівні примірники друкованих видань України: універсальних книжкових (починаючи з 1831 р.), журнальних (з 1917 р.), нотних (з 1947 р.), аркушевих (з 1948 р.), плакатів (1950–1983 рр.) <sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Звіт про наукову та науково-методичну діяльність Відділу наукової організації основного фонду за 1996–2000 рр. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3139. Арк. 5.

<sup>2</sup> Основные направления развития Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского / Н. И. Сенченко, Л. А. Дубровина, Л. И. Костенко, М. С. Слободяник. Киев, 1989. С. 3.

<sup>3</sup> Яковенко О., Починок О. Формування фонду архівного примірника видань творів друку України в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. Вип. 45. С. 151.

Наявність такого державного книгосховища творів друку УРСР свідчила про те, що ЦНБ мала основні типологічні ознаки національної бібліотеки.

Політика формування ФОЗ у цей період здійснювалася під впливом таких чинників, як інтеграція і диференціація інформаційних потреб користувачів, стрімке зростання друкованої продукції у поєднанні з подорожчанням її вартості та збільшенням кількості документів на нетрадиційних носіях інформації<sup>1</sup>. Упродовж 1992–2002 рр. універсальний за видовим складом, унікальний за змістом, інформаційним, культурним значенням ФОЗ щорічно поповнювався на 70–90 тис. прим. документів.

У середині 1990-х років у цілому налагодилася система обслуговування читачів документами ФОЗ. Кількість прийнятих замовлень на документи з ФОЗ щорічно становила понад 400 тис. од. зб., книговидача – 380 тис. од. зб.<sup>2</sup>. Однак співробітники ФОЗ прагнули постійно вдосконалювати організацію оперативного виконання замовлень. Під керівництвом завідувача ВНООФ Б. П. Якушка упродовж січня – лютого 1997 р. колектив відділу здійснив дослідження термінів виконання партії читацьких замовлень на кожній ділянці книгосховища та доставляння документів на пункти видачі читачам; був упроваджений систематичний моніторинг замовлень користувачів, що залишилися невиконаними з різних причин; здійснено виокремлення документів, які користувалися підвищеним попитом читачів; проведений кількісний і якісний аналіз документів, не повернутих від читачів у період 1997–1998 рр.; розроблялися відповідні інструкції тощо<sup>3</sup>.

Результати дослідження спрямовувалися на вдосконалення «Положення про систему контролю за дотриманням технологічної дисципліни в основних бібліотечних процесах»<sup>4</sup>. Система контролю передбачала вирішення таких основних завдань: забезпечення необхідного рівня технологічної дисципліни на всіх ділянках; виявлення й оперативне усунення причин, які викликали порушення в технології й термінах виконання читацьких замовлень; підвищення відповідальності працівників за якість роботи;

<sup>1</sup> Основные направления развития Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского / Н. И. Сенченко, Л. А. Дубровина, Л. И. Костенко, М. С. Слободяник. Киев, 1989. С. 4.

<sup>2</sup> Річні плани та звіти відділів бібліотеки за 1996 р. Т. 2. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2846. Арк. 1–2.

<sup>3</sup> Звіт про наукову та науково-методичну діяльність Відділу наукової організації основного фонду за 1996–2000 рр. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3139. Арк. 2–8.

<sup>4</sup> Положение о системе контроля за соблюдением технологической дисциплины в основных библиотечных процессах. Киев, 1985 // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2849. Арк. 3–14.

здійснення заходів, що забезпечують скоординованість дій підрозділів, які брали участь у технологічних процесах. Міжвіддільський контроль за дотриманням технологічної дисципліни в процесі виконання замовлень читачів здійснював сектор диспетчеризації відділу обслуговування основними фондами та співробітники організаційно-технологічної групи відділу бібліотекознавства<sup>1</sup>.

У 1998 р. ВНООФ вивчав стан організації й розвиток порядку та розміщення ФОЗ. У результаті виконаної роботи було здійснено детальний кількісний і якісний аналіз ФОЗ, його розміщення; показано раціональний підхід до розташування документів з урахуванням перспективи зростання фонду й попиту користувачів; визначено, підраховано резерв площ на перспективу для кожного формату видань; вироблено пропозиції щодо перерозподілу вилучених документів, розкрито взаємодію з іншими підрозділами НБУВ<sup>2</sup>.

Співробітники ВНООФ активно сприяли відділам національної бібліографії, довідково-бібліографічного обслуговування в підготовці покажчиків, бібліографічних довідок, здійснювали підбір документів з фонду архівного примірника видань творів друку України<sup>3</sup>.

Взаємодія ВНООФ із відділом обмінно-резервних фондів (ВОРФ) дозволила здійснити на новому якісному рівні технологічний процес відбору документів із фонду концентрації ВОРФ, який зберігався в компактному книгосховищі, та передачі до ФОЗ із метою докомплектування виявлених лакун документів, передусім із фонду «україніки»; провести комплексну перевірку документів шляхом звіряння топографічного каталогу відділу з документами на місцях зберігання; надати суттєву практичну допомогу ВОРФ у виокремленні ядра резервного фонду концентрації. Задля проведення цієї роботи була розроблена технологічна інструкція щодо порядку відбирання й передавання документів із фонду концентрації ВОРФ до ФОЗ<sup>4</sup>.

Одним з основоположних документів, що регулює бібліотечну діяльність, є технологічна інструкція «Шлях документів у процесі бібліотечного

<sup>1</sup> Там само. Арк. 12.

<sup>2</sup> Звіт про наукову та науково-методичну діяльність Відділу наукової організації основного фонду за 1996–2000 рр. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3139. Арк. 7–8.

<sup>3</sup> Там само. Арк. 9.

<sup>4</sup> Там само. Арк. 10–11.

опрацювання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського», яка періодично оновлювалася всіма бібліотечними підрозділами. Така робота була проведена в 1999 р., коли були осучаснені деякі технологічні аспекти організації приймання документів у ВНООФ з урахуванням оновленої структури фондів і нової технології бібліотечного опрацювання документів, вдосконалено облік нових надходжень у ВНООФ; показано розподіл нових надходжень документів до ФОЗ, підручних фондів і спеціалізованих відділів; упроваджено реєстрацію на всі види видань у спеціальних облікових документах; поліпшено ведення «Картотек реєстрації видачі документів на тимчасове зберігання до відділів-фондоутримувачів» тощо <sup>1</sup>.

Спрямовуючи зусилля на виконання положень «Інструкції з виявлення й виправлення браку в роботі відділів ЦНБ АН УРСР», яка встановлювала порядок виявлення, обліку й усунення браку в роботі відділів, ВНООФ аналізував причини, застосовував низку заходів щодо запобігання технологічному браку, брав участь у відповідних міжвіддільських засіданнях, навчальних семінарах тощо <sup>2</sup>.

Здійснення заходів з удосконалення процесу обслуговування читачів документами з ФОЗ, робота з фондом, активна співпраця відділу з суміжними структурними підрозділами ЦНБ дозволили на початку 2000-х р. підвищити якість і кількісні показники, до прикладу, приймання замовлень – до 600 тис., видачі документів – понад 1,5 млн прим. <sup>3</sup>.

Отже, в період 1992–2002 рр. у новому приміщенні в основному книгосховищі був розміщений універсальний за видовим складом, унікальний за змістом, інформаційним, культурним значенням ФОЗ. Було створено якісно нову систему обслуговування, вивчено структуру й тематику інформаційних потреб користувачів; виокремлено ядро фонду активного використання; покращено умови виконання замовлень читачів на документи з ФОЗ; удосконалено технологічні процеси щодо підвищення ефективності роботи з фондом, що позитивно позначилося на обслуговуванні читачів, наданні бібліотечних ресурсів і послуг.

---

<sup>1</sup> Там само. Арк. 8–9.

<sup>2</sup> Инструкция по выявлению и исправлению брака в работе отделов ЦНБ АН УССР. Киев, 1985 // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2849. Арк. 18.

<sup>3</sup> Плани та звіти бібліотечно-бібліографічної роботи відділів за 2000 р. // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3131. Арк. 9–10.

### 2.3.2. Обслуговування читачів та система читальних залів

Останнє десятиріччя ХХ ст. характеризувалося суттєвими змінами, пов'язаними зі становленням України як незалежної держави, формуванням ринкових відносин та появою ринкових структур, перетворенням соціально-економічного і політичного життя, залученням країни до процесів світової глобалізації та інформатизації суспільства, побудовою нових умов інтелектуальної та інформаційної свободи громадян. Це супроводжувалося цілим рядом інноваційних викликів, зокрема стосовно наукових бібліотек, які, у свою чергу, активно включилися в науково-інформаційну підтримку нових економічних, політичних і культурно-освітніх зрушень у суспільстві.

Йшлося про перегляд сталих форм і методів бібліотечної роботи з виведенням з термінологічного обігу понять «робота з читачем» і «керівництво читанням» та впровадження діалогової форми бібліотечного обслуговування, де провідна роль належить власне читачам, їх інтересам і запитам. Глибокому аналізу підлягала уся система обслуговування читачів як основного об'єкта бібліотечної діяльності. На черзі дня постала розробка нової бібліотечної політики з метою найповнішого задоволення потреб політичної, економічної, наукової, культурної та освітньої складової оновленого суспільства<sup>1</sup>.

Трансформація економіки та науково-технічної сфери спричинила фундаментальні зміни в структурі й складі читачів НБУВ, профілі використання ними бібліотечних ресурсів, формі та змісті затребуваних ними послуг.

Адаптуючись до нових умов функціонування й орієнтуючись на структурні зміни читацького контингенту, Інститут бібліотекознавства НБУВ у 1996–1998 рр. провів дослідження за темою «Інтенсивність читацьких потоків і аналіз категорій читачів НБУВ». Отримані дані сприяли координації науково-методичної роботи з удосконалення бібліотечної технології, зокрема за такими технологічними циклами, як «шлях документа» і «шлях читацької вимоги». Розробка і втілення нових регламентуючих документів

<sup>1</sup> Каліберда Н. Ю. Інтелектуальна та інформаційна свобода як принцип бібліотечно-інформаційного обслуговування // Бібліотека у демократичному суспільстві : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., Київ, 21–23 листоп. 1995 р. Київ, 1995. С. 167–169.

оптимізували організацію обслуговування читачів, прискорили формування підсобних фондів читальних залів, раціоналізували «шлях читача».

З урахуванням функцій НБУВ як універсальної наукової бібліотеки найбільший інтерес мали відомості про ранжування читачів та їх професійну спеціалізацію. Результати дослідження засвідчили стійку тенденцію гуманітаризації комплексу бібліотечно-інформаційних потреб.

Аналіз статистики відвідувань та складу читачів констатував рекордне збільшення кількості читацьких відвідувань НБУВ. За даними статистичних звітів за останнє десятиріччя ХХ ст. кількість відвідувань зросла більш як удвічі – з 73 655 (у 1991 р.) до 169 356 (у 2000 р.)<sup>1</sup>.

Вивчення читацького контингенту констатувало зміну співвідношення відвідувань наукової бібліотеки читачами технічних і гуманітарних спеціальностей: кількість перших скоротилася з 43, 5% – до 34%, а других зросла з 35% – до 66, 5% від загальної кількості відвідувачів.<sup>2</sup> Це повною мірою віддзеркалювало економічну ситуацію в Україні, коли загальний спад виробництва відобразився, насамперед, на значному зменшенні кількості кваліфікованих працівників цілих галузей промисловості, зокрема суднобудування, ракетобудування, приладобудування, авіаційної промисловості, спричинив занепад зазначених галузей і, в свою чергу, зниження відвідувань Бібліотеки відповідними фахівцями. Оскільки популярність технічної освіти зростала, фахівці намагалися перепрофілюватися й отримати другу спеціальність, як правило, економічну або юридичну. До того ж, у 1990-х роках відбулися суттєві зміни у загальній бібліотечній мережі України: скоротилася кількість технічних бібліотек, бібліотек Будинків техніки тощо.

З іншого боку, деідеологізація науки, зняття ідеологічних заборон, звільнення від ідеологічних обмежень попередніх десятиліть щодо суспільно-політичних, історичних та культурологічних зрушень суспільства, демократизація громадської думки та свобода мислення відкрили нові можливості та викликали бурхливий інтерес з боку вчених, діячів культури і творчої інтелігенції до проблем історії та культури України, мови, літератури, мистецтва; привели до зростання попиту на відповідні бібліо-

---

<sup>1</sup> Звіти НБУВ про бібліотечно-інформаційну діяльність за 1991–2000 рр. Архів НБУВ.

<sup>2</sup> Коваль Т. М. Еволюція структури читацького складу наукової бібліотеки (у 90-х роках ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / НАН України НБУВ ім В. І. Вернадського. Київ, 2005. Арк. 54.



течні документи. Цьому значною мірою сприяло надання Бібліотекою доступу до заборонених раніше видань та архівних документів або тих, користування якими було обмежено. Зокрема, були повернені до активного використання фонди української національної історії та культури, фонди польської культури та юдаїки, архіви багатьох учених і діячів культури.

Домінування спеціалістів-гуманітаріїв у Бібліотеці пояснювалося також зростанням обсягу та пріоритетності гуманітарної інформації, необхідністю комплексних наукових розвідок щодо відтворення України як самостійної держави, розбудови її економіки, національного розвитку; досліджень проблем самосвідомості особистості та суспільства в цілому. Разом з тим, бурхливий розвиток комп'ютеризації обумовив звернення та інтерес спеціалістів гуманітарного профілю й до технічних проблем.

Щодо співвідношення окремих спеціальностей, то близько 45% від загальної кількості читачів-гуманітаріїв, які відвідували НБУВ, становили фахівці-правознавці, економісти, філологи.

Активно відвідували Бібліотеку викладачі вищих навчальних закладів Києва та регіональних навчальних установ державної і недержавної форм власності, а також аспіранти. Натомість період, що розглядається, характеризувався різким відтоком висококваліфікованих фахівців, які відвідували Бібліотеку з науковою метою. Активність використання бібліотечно-інформаційних ресурсів докторами, кандидатами наук, науковими співробітниками без ученого ступеня зменшилася в НБУВ до критично низьких показників. Так, згідно з даними аналізу вивчення читацької аудиторії НБУВ у співвідношенні до інших категорій читачів, у 1998 р. у Бібліотеку записалося: докторів наук – лише 0,56%; кандидатів наук – 6,27%; наукових співробітників без ученого ступеня – 2,43%. Такі показники стали наслідком скорочення наукових досліджень в НДІ та вищій школі, відтоком кваліфікованих кадрів із науки й виробництва в зв'язку з економічною кризою. Отже, кваліфікаційна структура читача НБУВ в багатьох аспектах була відтворенням стану кадрового забезпечення самої науки<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Коваль Т. М., Маслюк О. О., Туровська Л. О. Характеристика читацького контингенту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (на основі впровадження нової технології реєстрації читачів) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 6. С. 383–392.

Варто зазначити, що у 1990-ті роки відбулося різке зростання відсотка студентів (від 28% до 40%), які буквально заповнили читальні зали НБУВ. Це пояснювалося не лише тим, що з 1996 р. головна наукова бібліотека країни, отримавши статус національної книгозбірні, розширила свої публічні функції, відкривши вільний, необмежений доступ до своїх унікальних фондів усім категоріям читачів, у тому числі студентській аудиторії, а й тим, що в Україні, завдяки реформі освіти, яка поставила на чільне місце підвищення наукової підготовки молоді, швидкими темпами створювалися нові навчальні заклади, засновані на недержавній формі власності (тільки в Києві їх налічувалося близько 20), де поглиблено вивчалися економіка, менеджмент, маркетинг, правові питання, готувалися фахівці для банківських приватних підприємств та комерційних структур. Лише в межах Києва послугами НБУВ у період, що розглядається, користувалися студенти 10 академій та 16 інститутів державної і недержавної форм власності.

Станом на кінець 1990-х рр. основними читацькими категоріями користувачів НБУВ були: студенти – 36%; спеціалісти – 32%; аспіранти – 20%; кандидати наук – 6%; інші категорії – 6%.

Їхні інформаційні запити розподілялися за такими галузями знань: економіка – 35%; держава і право – 11, 9%; культура, наука, освіта – 7, 5%; філологічні науки, художня література – 6, 3%.

За гендерними показниками 60% читачів становили жінки, 40% – чоловіки<sup>1</sup>. Наприкінці 1990-х років у соціальному просторі українського суспільства завершувалася добудова «ринкового сегмента», тож відбувався процес структурування висококваліфікованих фахівців, представлених підприємцями, бізнесменами, приватними власниками. І якщо на початку 1990-х років у НБУВ фіксувались лише поодинокі факти появи представників подібного штибу, то наприкінці 1990-х років було ідентифіковано: 14,4% читачів-підприємців, 9,6% бізнесменів та власників фірм, 2,1% фермерів від загальної кількості відвідувачів. Поглиблення соціально-економічних перетворень привело до подальшої переорієнтації професійної діяльності громадян. У штатних розписах підприємств і господарських структур з різною формою власності з'явилися посади програміста-дизайнера, фахівця

---

<sup>1</sup> Коваль Т. М. Соціально-демографічні характеристики сучасного читача наукової бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2003. Вип.11. С. 234–247.

з майнових ризиків чи з економічної безпеки, маркетолога тощо. Поява в стінах НБУВ представників абсолютно нових різновидів професійних занять (менеджер, банкір, професійний політик, брокер, приватний детектив, охоронець тощо) спонукала введення до практики бібліотечної роботи цілого ряду абсолютно нових за змістом і формою бібліотечних послуг <sup>1</sup>.

Еволюція складу читачів, зміна пропорційних співвідношень та поява нових професійних категорій потребувала не лише вдосконалення, а кардинальної трансформації структури і функцій наукової бібліотеки. Тож на початку 1990-х років стратегічна політика Бібліотеки як національного центру впровадження прогресивних форм комплексної бібліотечної діяльності була спрямована на пошуки шляхів та створення нової структури системи бібліотечно-інформаційного обслуговування. Напередодні переїзду до нового приміщення (1989) у НБУВ було проведено комплексне наукове дослідження системи обслуговування читачів з метою оптимізації використання бібліотечних фондів та реорганізації обслуговування з урахуванням новітніх вимог інформаційного суспільства. Дослідження довело невідповідність існуючої структури читальних залів специфіці зростаючих читацьких потреб <sup>2</sup>.

Виявилися протиріччя між видовою й галузевою структурою бібліотечно-інформаційного обслуговування та новими інформаційними запитами суспільства. Бібліотечні фахівці констатували об'єктивну необхідність перенесення центру тяжіння щодо обслуговування читачів із галузевого – на багатопрофільний аспект, однак не у спрощеному розумінні відмови від галузевого підходу, а шляхом докорінної модифікації відділів обслуговування, наповнення їхньої діяльності якісно новим змістом <sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Коваль Т. М. Еволюція структури читачього складу наукової бібліотеки (у 90-х роках ХХ ст.) дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / НАН України НБУВ ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. Арк. 54.

<sup>2</sup> Теоретико-методические исследования развития библиотечно-библиографических процессов в условиях научно-технического прогресса. Совершенствование системы обслуживания читателей ЦНБ им. В. И. Вернадского АН УССР в условиях автоматизации Библиотеки : отчет о НИР (заключительный) / АН УССР, ЦНБ им. В. И. Вернадского. Киев, 1989. С. 35–59.

<sup>3</sup> Каліберда Н. Ю. Організація структури обслуговування в національних бібліотеках: (Огляд) // Бібліотечний вісник. 1988. № 2. С. 13–18; Коваль Т. М. Бібліотечно-інформаційний сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку // Бібліотечний вісник. 2002. № 1. С. 5–7; Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій : монографія / НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Київ, 1995. 267 с.; Туровська Л. О. Особливості бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів-гуманітаріїв // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 9. С. 129–137.

За результатами дослідження 1993 р. було розроблено нову концепцію структури і функцій наукової бібліотеки, спрямовану на оптимізацію використання її багатоаспектних потенційних можливостей як загальнодержавного науково-інформаційного комплексу, найзначнішого за документними ресурсами книжкового та рукописного державного сховища України, а також провідної науково-дослідної установи, яка вирішує коло взаємопов'язаних книго-, бібліотеко-, бібліографо-, архівознавчих, науково-інформаційних та інших питань.

Згідно з цією концепцією, з метою забезпечення оперативного, комплексного і диференційованого характеру обслуговування читачів упродовж 1990-х років була розроблена і впроваджена нова структура системи обслуговування читачів НБУВ. Вона набула чітких організаційних форм, базуючись на трансформації системи рівнів і пунктів обслуговування читачів з урахуванням динаміки змін у суспільних процесах та відповідно у читацьких категоріях. Структура реалізовувалась кількома рівнями доступу до інформації та документів і диференціювалася за такими ознаками: обсяг і зміст наданої інформації та послуг; категорії користувачів; місцезнаходження фондів (центральный корпус, філія № 1, філія № 2).

Інноваційне обслуговування читачів сформувалося як складна, 4-х рівнева інформаційна система, побудована таким чином:

I (перший) рівень – обслуговування до контрольно-пропускового пункту;

II (другий) рівень – оперативне обслуговування;

III (третій) рівень – обслуговування основними фондами;

IV (четвертий) рівень – обслуговування спеціалізованими фондами.

На першому рівні обслуговування здійснювалося у доконтрольній зоні запису читачів до Бібліотеки та носило орієнтаційно-інформативний характер. Запис читачів до НБУВ проводив сектор запису читачів та контролю відвідувань відділу обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю (завідувач сектору О. П. Ахова). На початку 1990-х років запис здійснювався з використанням традиційних технологій – паперового читацького квитка трьох кольорів (червоний – для науковців; синій – для фахівців; зелений – для студентів). З 1998 р. запис читачів почав виконуватися в автоматизованому режимі з використанням програмно-технологічного комплексу фірми DataCard.

У 1997 р. фахівці НБУВ проаналізували спектр можливостей компаній в Україні, що спеціалізувалися на виготовленні читацьких квитків та забезпеченні відповідним програмним продуктом, спроможним водночас здійснювати автоматизований запис, виготовляти читацький квиток та бути адаптованим до умов Бібліотеки.

Найбільш придатним для бібліотечної технології виявилось обладнання відомої американської компанії DataCard. Її продукція – це системи для пластикових карт різного призначення (перепустки, посвідчення, учнівські та читацькі квитки тощо). В Україні устаткування DataCard для персоналізації та випуску пластикових карт різного призначення (ідентифікаційних, фінансових і т. ін.) успішно використовували навчальні заклади, телекомунікаційні компанії, сервісні служби, а також бібліотеки, зокрема ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, Херсонська обласна універсальна бібліотека ім. О. Гончара, Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету тощо. НБУВ спільно з фірмою «ТОП-Сервіс» провела розробку та впровадження програмно-технічного комплексу (ПТК) для виготовлення машиночитаних пластикових читацьких квитків. Було втілено спільне технічне завдання (із залученням програміста НБУВ І. А. Чабан і програміста фірми «ТОП-Сервіс»). Під ПТК «ТОП-Сервіс» було розроблено новий бланк читацького квитка і нову структуру читацького номера. На бланк читацького квитка (пластикову картку) було нанесено емблему Бібліотеки, її повну назву «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського» та напис «Читацький квиток №». Номер квитка присвоювався читачеві автоматично. Оформлення читацького квитка здійснювалося в автоматизованому режимі. Фотографування читача відбувалося з автоматичною передачею фото на читацький квиток. Також автоматично читачу присвоювався ідентифікаційний номер зі зчитуванням штрихового коду. Технологія штрихування дозволила мінімізувати можливі помилки при ідентифікації.

З розробкою нового читацького квитка у структуру його номера було внесено суттєві зміни і вміщено наступну інформацію:

- шифр категорії читача;
- номер читацького квитка (автоматично присвоєний);
- шифр спеціалізації читача (літера алфавіту згідно з таблицями ББК);
- рік видачі читацького квитка;
- термін дії читацького квитка.

Шифри категорії і спеціалізації читачів надали змогу диференціювати користувачів Бібліотеки та розробити оптимальні технологічні процеси їх обслуговування. Введення автоматизованого робочого місця пункту запису читачів (АРМ ПЗЧ) в експлуатацію дозволило відмовитися від громіздких картотек, реєстраційних книг, щоденного копіткого ведення статистики, тобто від традиційної (рутинної) бібліотечної технології. Серед інших переваг: скорочення втричі терміну первинного запису читача; вдвічі – перереєстрації читача; оформлення дубліката читацького квитка – в три з половиною рази.

Результатом організації ПТК було створення БД «Читачі НБУВ», спроможної зберігати інформацію про читачів по відповідних полях, в автоматизованому режимі здійснювати пошук даних про читачів та ідентифікувати їх за номером читацького квитка. Завдяки впровадженню БД «Читачі НБУВ» було усунуто ряд типових бібліотечних помилок: відсутність реєстраційної картки у зв'язку з порушенням алфавіту, повторне оформлення одного й того ж читача, помилки у номерах читацького квитка тощо.

У БД ПТК ПЗЧ було внесено відомості про всіх читачів НБУВ; за її допомогою почали здійснюватися пошук, перегляд, друк та статистична обробка читацьких даних.

1998 року було затверджено нові Правила користування Бібліотекою, розроблені з урахуванням упровадження нового читацького квитка<sup>1</sup>.

На першому рівні обслуговування, у зоні запису читачів, було створено службу чергового адміністратора (керівник М. С. Ракушина), до якої увійшли досвідчені фахівці НБУВ, які оперативно та вичерпно консультували відвідувачів з тих чи інших питань бібліотечної діяльності: І. В. Сіра, Т. П. Бржестовська, Т. М. Орловська, Т. М. Коваль, А. А. Свобода, Л. М. Беліна, І. А. Зарічняк, Н. І. Смаглова, В. М. Чупріна, М. А. Маєва, Г. І. Солоїденко та ін. До них зверталися з різноманітними запитами, найчастіше – про структуру Бібліотеки, режим роботи, склад фондів, довідково-бібліографічний апарат, правила користування.

На першому рівні обслуговування читачів відбувалося рекламне інформування. На спеціальних стендах розміщувалися: витяг з «Правил користування НБУВ», режим роботи установи та її читальних залів, схеми

---

<sup>1</sup> Чабан І. А. Автоматизовані інформаційні системи на пункті запису читачів НБУВ // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 6. С. 375–382.

розташування бібліотечних служб. 1989 р. було підготовлено короткий путівник (упорядники М. С. Ракушина та А. А. Свобода), який дозволяв орієнтуватися в системі читальних залів, каталогів, структурі відділів, а також у самому приміщенні Бібліотеки площею 35,7 тис. кв. метрів.

Культурно-просвітницький центр (керівник Н. Б. Захарова) проводив оглядові та тематичні екскурсії по Бібліотеці з переглядом у конференц-залі науково-популярного фільму про її історію, структуру фондів та інформаційну діяльність. Щорічно в НБУВ проводилося близько 100 екскурсій та 50 переглядів.

Другий рівень (оперативне обслуговування) характеризувався створенням у Головному корпусі НБУВ двох спеціалізованих комплексів – відділу обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю (завідувач Тетяна Миколаївна Коваль) та відділу обслуговування читачів літературою природничо-технічного профілю (завідувач Ірина Володимирівна Сіра) з відповідними галузевими фондами і комплексом читальних залів.

Відділ обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю із загальною читальною залом, залами для наукових працівників, періодичних видань та сектором запису читачів і контролю відвідувань здійснював комплекс робіт з бібліотечно-інформаційного обслуговування. При загальній читальній залі гуманітарного профілю функціонував підсобний фонд, де була сформована мобільна частина (видання, які вийшли друком за останні 10–15 років, актуальні на поточний момент) і стабільна частина (твори класиків філософії, історії, економіки, літератури, мистецтва тощо, довідкові видання, словники, енциклопедії, які мають неминущий науковий та історико-культурний інтерес).

Призначення і зміст фонду був обумовлений потребами читачів-гуманітаріїв: економістів, філософів, істориків, соціологів, мовознавців, літературознавців тощо. У 1992 р., при обсязі фонду у 50 тис. прим. документів, він задовольнив близько 35% загальних запитів читачів Бібліотеки на видання гуманітарного профілю<sup>1</sup>.

У 1990-х роках на базі гуманітарного підсобного фонду було засновано ряд спеціалізованих бібліотечних колекцій, зокрема Фонду президентів

<sup>1</sup> Туровська Л. О. Особливості бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів-гуманітаріїв // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 9. С. 121–129.



України, Національної юридичної бібліотеки, видань релігійно-філософського представництва «Імка-прес», «Пушкінський проект»<sup>1</sup>.

У ті роки найбільш численну групу відвідувачів Бібліотеки склали фахівці сфери економіки, що вплинуло як на формування змісту гуманітарного підсобного фонду, так і на специфіку обслуговування. Аналіз потреб читачів-економістів характеризував нові тенденції в економіці України: вони замовляли національні законодавчі документи, матеріали з питань оподаткування, організації і діяльності малих підприємств та малого приватного бізнесу, менеджменту і маркетингу, глобальних проблем мікро- й макроекономіки, аудиту і банківської справи. Значним попитом користувалися періодичні видання з питань підприємництва, маркетингу, менеджменту, бізнесу та офіційні документи країн ближнього зарубіжжя.

Превалювання у читацькому складі фахівців економічного профілю було враховане у бібліотечно-інформаційній роботі відділу. Актуальним проблемам економіки присвячувалися тематичні книжкові виставки, що розміщувалися у межах і поза межами комплексу з експонуванням значної кількості вітчизняних та зарубіжних видань. У 1990-х роках щорічно організовувалося понад 40 виставок економічної тематики.

Помітне місце серед читачів гуманітарного профілю займали юристи, що пояснювалося формуванням в Україні системи ринкових відносин, попитом на вищу юридичну освіту та появою широкої мережі вищих навчальних закладів з надання юридичної освіти. А створення нового підрозділу – Національної юридичної бібліотеки – надало можливість читачам-юристам оперативно одержувати першоджерела документів правничої тематики відразу після набрання ними чинності. Причому інтерес до правової літератури виявляли не тільки «правові», а й «неправові» читацькі категорії: наукові працівники різного профілю, спеціалісти, студенти.

Певну частину гуманітарного підсобного фонду становили матеріали оперативної інформації, які вмщували: експрес- та оглядову інформацію з різних галузей знань, проспекти, календарі, навчальні плани та програми вищих і середніх навчальних закладів, різноманітних конференцій, семінарів, шкіл, курсів та ін. Фонд оперативної інформації, розрахований на обме-

---

<sup>1</sup> Гончаренко М. О. Підсобні фонди як складова оперативного бібліотечно-інформаційного обслуговування // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 9. С. 137–144.

жені терміни зберігання, сприяв одержанню читачами оперативних даних про новітні здобутки в усіх сферах суспільної діяльності.

У залах періодичних (вітчизняних та іноземних) видань були представлені періодичні, продовжувані та серіальні видання за всім спектром наук, які зберігалися упродовж трьох років.

Для найповнішого задоволення бібліотечно-інформаційних потреб безпосередньо у зоні обслуговування читачам гуманітарного профілю надавався широкий спектр послуг, зокрема:

- організація виставок нових надходжень;
- тематичний підбір документів;
- приймання замовлень від користувачів із вченим ступенем до основного книгосховища;
- приймання замовлень по МБА та обслуговування документами, що надійшли за МБА;
- видача документів з фонду читальних залів для копіювання;
- надання довідково-інформаційних довідок;
- консультування аспірантів.

Відділ обслуговування читачів літературою природничо-технічного профілю був представлений загальною читальною залом, залами: для наукових працівників, обслуговування дисертаціями і документами на мікроносіях, картографічних видань, нових надходжень. При загальній читальній залі функціонував підсобний фонд, який нараховував 28 тис. прим. актуальних вітчизняних та іноземних видань з природничих та технічних наук за останні 5–10 років. Повноту підсобного фонду забезпечувала наявність довідкової частини, до складу якої входили близько 7 тис. прим. вітчизняних та зарубіжних видань: енциклопедії, словники, довідники, реферативні та галузеві журнали.

Універсальні та галузеві енциклопедії (математична, технічна, фізична, сільськогосподарська, ветеринарна та ін.) знаходились у відкритому доступі так само, як і раритетні енциклопедичні видання: «Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона», «Энциклопедический словарь Русского библиографического института Гранат», «Большая энциклопедия под редакцией С. М. Южакова» та ін.

Реферативні журнали (близько 2300 прим.) Chemicalabstracts, Physiscalabstracts, Mathematical Reviews та інші, представлені в залі, надавали

користувачам можливість пошуку інформації щодо іноземних видань. До складу довідкової частини фонду входили матеріали оперативної інформації (близько 43 тис. прим.). Серед них – видання науково-дослідних та проектних установ, інформаційні листи, рекламні проспекти, навчальні плани, програми ВНЗ тощо.

Усі підрозділи відділу мали довідковий апарат – алфавітний і систематичний каталоги. Завданням широкої популяризації підсобних фондів природничо-технічного профілю були підпорядковані тематичні виставки, виставки нових надходжень, екскурсії по залах, дні спеціаліста.

Користувачі природничо-технічного профілю отримували бібліотечні послуги, в тому числі: приймання замовлень від читачів із вченим ступенем до основного книгосховища; приймання вимог від науковців телефоном; видача документів з фонду читальних залів для копіювання; обслуговування документами, які надійшли за МБА.

За даними наукових досліджень, проведених у середині 1990-х років, у соціально-демографічній структурі контингенту читачів – відвідувачів комплексу природничо-технічного профілю також відбулися докорінні зміни. Прийшов новий користувач, який мав фізико-математичну освіту, займався вивченням та розробкою нових автоматизованих інформаційних технологій. Поява на ринку економічної літератури нового виду друкованих видань – бізнес-видань – привернула увагу користувачів – працівників комерційних структур столиці і регіонів. Саме тому НБУВ стали частіше відвідувати спеціалісти комерційних фірм та спільних підприємств, акціонерних товариств, банків. Значна їх частина мала технічну, інженерну освіту.

На жаль, упровадження ринкових відносин негативно відбилося на сфері книговидавництва в Україні та призвело до зменшення кількості надходжень наукової літератури з фундаментальних напрямів природничого і технічного профілю. Значно скоротилася кількість вітчизняних видавництв, які продукували наукову і навчальну літературу, зменшилися тиражі. Недостатнє фінансування не дозволяло купувати дублетні примірники не лише іноземних, але й українських видань. Зважаючи на труднощі у політиці комплектування НБУВ, видача вітчизняної літератури природничо-технічного профілю в першій половині 1990-х років знизилася в середньому на 8%, а видача документів іноземними мовами зменшилася

вдвічі. Однак причинами стали не лише загальний процес уповільнення комплектування іноземною літературою, особливо періодикою (до 30%), а й те, що входження Бібліотеки до інформаційних електронних технологій дозволило читачам отримати доступ до зарубіжних повнотекстових БД в електронному режимі, в тому числі до електронних журналів<sup>1</sup>.

Обидва відділи (гуманітарного і природничо-технічного профілю) самостійно виконували функції комплектування; наукового доопрацювання документів; ведення довідково-бібліографічного апарату; бібліотечно-інформаційного обслуговування; організації тематичних книжкових виставок та виставок нових надходжень.

Для читачів створювалися максимально комфортні умови. У читальних залах за допомогою системи кондиціонування підтримувались оптимальна температура і вологість. Оснащення стель скляними сферичними ліхтарями сприяло рівномірному освітленню читацьких місць. До послуг читачів надавалися зони відпочинку, виставкові зали, кінолекційний зал, де проходили наукові конференції та відбувалися цікаві зустрічі з державними діячами, науковцями, діячами у галузі культури та освіти.

Система оперативного обслуговування з організацією відповідних залів наблизила частину бібліотечного фонду до читача шляхом виділення документів активного попиту, створила відповідні умови для систематичного оперативного інформування, знизила терміни очікування літератури з основного книгосховища.

На третьому рівні структури обслуговування в Бібліотеці були створені підрозділи, які забезпечили видачу документів з фонду основного зберігання. Це, найперше, відділ обслуговування основними фондами (завідувач Людмила Миколаївна Беліна) з пунктами видачі літератури гуманітарного та природничо-технічного профілю і бронюванням документів (на термін сім днів) для подальшої роботи.

Для зручності кафедри видачі документів з основного фонду були територіально наближені до читальних залів відповідно гуманітарного і природничо-технічного профілю. У зоні обслуговування документами

---

<sup>1</sup> Сіра І., Беліна Л. Технологічні аспекти обслуговування користувачів НБУВ: сучасний стан та перспективи // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 8. С. 104–109.

основного фонду були розміщені служби копіювання, що значно поліпшило оперативність обслуговування.

Наприкінці 1990-х років сукупний фонд НБУВ нараховував близько 14 млн прим. Щорічні надходження до фонду складали до 200 тис. прим. Бібліотечними послугами щорічно користувалися майже 380 тис. читачів, яким протягом року видавалося 3,8 млн прим. документів, у тому числі 228 тис. прим. видань іноземними мовами. Щорічно виготовлялося 1,5 млн копій документів.

Найповніше забезпечення інформаційних потреб читачів здійснювалося саме із фонду основного зберігання. Динаміку показників обслуговування читачів НБУВ документами з цього фонду ілюструє таблиця.

Роки/Показники	1997	1998	1999	2000	2001
Загальна кількість прийнятих читачьких замовлень (штук)	443216	516575	558782	618216	663547
Книговидача з основного фонду (прим.)	663432	741269	956328	1421476	1500020

Незважаючи на появу автоматизованих технологій, у 1990-х роках замовлення читачів НБУВ на документи з основного книгосховища значною мірою виконувалося традиційним способом. За існуючою технологією прийому замовлень неможливо було відстежити, які з замовлених видань знаходяться на бронеполіцях, а які залишаються в основному книгосховищі. Тому велика увага приділялася аналізу термінів проходження замовлень, контролю за їх виконанням. Розробка технологічних інструкцій «Шлях замовлень від користувачів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського»<sup>1</sup> та «Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в НБУВ»<sup>2</sup> дала змогу уточнити терміни виконання замовлень

<sup>1</sup> Сіра І., Беліна Л. Технологічні аспекти обслуговування користувачів НБУВ: сучасний стан та перспективи // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 8. С. 104–109.

<sup>2</sup> Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: інструкція. У 3 ч. Ч. 1. Шлях документів, що проходять централізоване опрацювання / НАН України, НБУВ ; наук. керівник А. Г. Бровкін. Київ, 1999. 96 с. : 8 схем.

на ділянках їх проходження; проаналізувати та удосконалити робочі процеси на шляху замовлення; розробити нові облікові форми.

На третьому рівні обслуговування читачів основними фондами НБУВ проводив також відділ міжбібліотечного абонементу (завідувач Вікторія Миколаївна Чупріна). Специфіка системи обслуговування даного підрозділу полягала в наявності міжбібліотечних абонентів, які обслуговувалися документами поза межами Бібліотеки. Абонентами могли бути не тільки бібліотеки всіх систем і відомств. Право одержання літератури додому мали читачі із вченим ступенем, працівники вищих органів державної влади, співробітники Президії НАН України. Кількість індивідуальних абонентів Бібліотеки складала щорічно понад 3 тис., видача документів – 60 тис. прим. документів. Гнучка система обслуговування у відділі забезпечила доступність до унікальних фондів НБУВ будь-якому громадянину як України, так й інших держав.

Четвертий рівень обслуговування у НБУВ характеризувався наближенням до читачів спеціалізованих фондів через систему читальних залів за принципом диференціації і спеціалізації. До видової системи обслуговування належали зали: газетних фондів; періодичних (журнальних) видань; картографічних видань; музичних і нотних видань; естампів і репродукцій.

Їх спеціалізовані підсобні фонди вмістили всі види видань, якими комплектувалася Бібліотека, та орієнтувалися на оперативне обслуговування читачів документами актуального змісту.

У кожному з читальних залів забезпечувались бібліотечно-інформаційні послуги, надавався дозвіл на ксеро- і фотокопіювання документів, проводилися дні спеціаліста та екскурсії по підсобних фондах, організовувались тематичні виставки видань та виставки нових надходжень. Основними категоріями відвідувачів були наукові співробітники, спеціалісти, аспіранти, студенти. Специфіка обслуговування читачів у читальних залах за видами видань забезпечувалася зусиллями бібліотечних працівників, які мали спеціальні фахові знання.

Видову структуру системи обслуговування доповнювала структура читальних залів спеціалізованих відділів, до якої увійшли такі зали:

- дисертацій та документів на мікроносіях;
- бібліотекознавства;

- рукописів;
- бібліотечних зібрань та історичних колекцій,
- публікацій ООН;
- довідково-бібліографічної літератури;
- зарубіжної україніки;
- стародруків і рідкісних видань;
- «Австрійська бібліотека»;
- сходовознавства (юдаїки);
- архівного фонду НАН України;
- Національної юридичної бібліотеки;
- Фонду президентів України;
- обслуговування електронними ресурсами.

Окрема читальна зала працювала у філії № 2 (завідувач Ніла Іллівна Погребняк), основним призначенням якої було оперативне бібліотечно-інформаційне обслуговування вчених науково-дослідних установ Академістечка. Підсобний фонд філії № 2 наприкінці 1990-х років нараховував понад 20 тис. прим. книг, журналів та комплектів газет з різних галузей знань: наукові, виробничо-практичні, науково-популярні, навчальні та довідково-енциклопедичні видання. Серед користувачів найбільшу групу (майже 80%) склали кандидати наук, спеціалісти з вищою освітою, наукові співробітники і аспіранти. Як колективні абоненти тут обслуговувалося 13 науково-дослідних установ, із них 10 академічних; функціонував абонемент.

У 1990-х роках значно змінилися форми і методи обслуговування унікальними фондами спеціалізованих підрозділів НБУВ (рукописними, архівними фондами, стародруками та рідкісними виданнями), які занесені до переліку наукових об'єктів, що мають статус національного культурного надбання. Завдяки новому архівному та бібліотечному законодавству, нормативним актам у галузі розвитку інформаційного суспільства в Україні, доступ до них був суттєво розширений, зняті цензурні заборони.

Отримав розвиток методичний апарат обслуговування газетними фондами, які завжди користувалися підвищеним читацьким попитом. Значна їх кількість також була включена до наукового обігу після зняття ідеологічних обмежень цензури.

На четвертому рівні обслуговування були створені нові структурні підрозділи, які ніколи раніше не існували у практиці бібліотечної роботи:



Національна юридична бібліотека, Фонд президентів України, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення, які також почали діяльність з обслуговування користувачів за профілем цих новостворених структур.

Національна юридична бібліотека (НЮБ), утворена 1999 р., забезпечила акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію, а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовою основою з правовими, які сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції. Документальний фонд забезпечив бібліотечно-інформаційне обслуговування спеціалістів сфери законотворення, працівників державних та правоохоронних органів і судів усіх рівнів, представників урядових та неурядових міжнародних організацій, економічних структур, іноземного дипломатичного корпусу в Україні, науковців, викладачів навчальних закладів, що готують спеціалістів у галузі права, студентів.

Фонд президентів України, заснований 1996 р. як спеціальна бібліотечно-архівна колекція, став центром щодо збирання, збереження та запровадження до наукового і культурного обігу документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість і життя президентів України<sup>1</sup>.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади та управління (СІАЗ) (керівник канд. філос. наук Валерій Микитович Горовий, з 2007 р. – д-р іст. наук), створена 1995 р., долучилася до комплексної аналітичної, прогностично-консультаційної роботи з інформаційного забезпечення процесів реформування українського суспільства і на базі документних матеріалів та електронних потоків інформації – до аналізу політичних і соціально-економічних процесів в Україні, питань державотворення тощо. Фахівці Бібліотеки А. Г. Бровкін, Л. Й. Костенко, Н. В. Танатар, М. А. Чиж та інші активно розвивали зміст та напрями бібліотечно-інформаційного забезпечення органів влади й

---

<sup>1</sup> Чепуренко Я. О. Правове забезпечення організації документального фонду зберігання та використання інформаційних ресурсів (на прикладі бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України») // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип 9. С. 477–484.

управління<sup>1</sup>. СІАЗ нарощував обсяги оперативного інформування, баз даних аналітичної інформації, які набули значення бібліотечного ресурсу нового змісту, стали елементом інформаційної структури суспільства. З 1996 р. почали випускатися стислі аналітичні огляди діяльності СІАЗ<sup>2</sup>. Виходили аналітичні матеріали щодо відображення в пресі актуальних політичних та економічних питань, розвитку фінансової сфери держави (Н. В. Танатар, А. Г. Федорчук).

Поява інформаційних технологій, включення бібліотек до світової інформаційної мережі, інтенсивне впровадження автоматизованих систем, розповсюдження електронних носіїв інформації спричинило переорієнтацію традиційних форм бібліотечно-інформаційного обслуговування на електронні. НБУВ першою в країні почала процес автоматизації своєї діяльності із запровадженням інформаційно-комунікативних технологій у бібліотечну практику. Напрацювання електронних ресурсів привело до створення 1994 р. науково-довідкового апарату нового покоління – електронного каталогу (ЕК) нових надходжень книг, авторефератів дисертацій, періодичних видань та інших документів. ЕК дозволив здійснювати пошук за видами видань, елементами бібліографічного опису документа, словами з назв, рубрикатором НБУВ, вихідними даними тощо та став основною складовою інтегрованої АБІС<sup>3</sup>.

Бібліотека долучилася до щоденного поповнення БД новітньою інформацією, створення бібліо- і наукометричних, а також оглядово-аналітичних продуктів у відкритому доступі. З наповненням ЕК і тематичних БД обслуговування отримало ряд додаткових стимулів для задоволення потреб читачів в оперативному режимі. Результатом стало зростання кількості віддалених користувачів, розширення діапазону та динаміки читацьких замовлень, виникнення форм дистанційного обслуговування.

---

<sup>1</sup> ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України в інформаційному забезпеченні органів державної влади України: довід. матеріали / уклад.: А. Г. Бровкін та ін. Київ, 1994. 8 с.

<sup>2</sup> Там само.

<sup>3</sup> Костенко Л. Й. Формування електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Інформаційно-бібліотечне забезпечення сільськогосподарської науки та виробництва : матеріали наук.-практ. конф. присвячені 75-річчю ЦНСГБ УААН, Київ, 18–21 листоп. 1996 р. Київ, С. 26–28; Лозниця А. С. Электронный каталог универсальной научной библиотеки // Научные и технические библиотеки. 1995. № 8/9. С. 28–30.

Зважаючи на бурхливе формування нового контингенту користувачів електронних інформаційних ресурсів (ЕІР), 1996 р., під керівництвом Центру бібліотечно-інформаційних технологій (керівник канд. техн. наук Леонід Йосипович Костенко) була створена нова структура в системі обслуговування – спеціалізована дисплейна зала із зосередженням у ній усього комплексу послуг щодо обслуговування користувачів в автоматизованому режимі. Була розроблена відповідна документація – від правил користування залом до інструкції по роботі з ПК<sup>1</sup>.

НБУВ, як лідер впровадження новацій у процеси бібліотечно-інформаційного обслуговування, вдосконалювала інформаційні технології, модернізувала довідково-пошуковий апарат, проводила моніторингові дослідження ефективності використання ЕК та динаміки читацьких потреб<sup>2</sup>. Першим було дослідження «Моніторинг ефективності використання ЕК НБУВ», проведене в межах відомчої НДР «Формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки: технологія і організація» (1996–1998, керівник канд. пед. наук М. С. Слободяник), за результатами якого розроблено рекомендації щодо вдосконалення пошукових можливостей ЕК, розширено спектр комп'ютерних послуг, вироблено механізм електронного обслуговування<sup>3</sup>.

Використання в обслуговуванні читачів автоматизованих технологій відбувалося не лише в нових, а й у традиційних структурах НБУВ. Так, відділом довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО) було підготовлено концепцію впровадження у відділі автоматизованих засобів інформації (Г. О. Ритова, Т. В. Добко, М. Б. Сорока). У зв'язку з помітним зростанням запитів щодо реформування економіки у 1992–1995 рр. у відділі було створено проблемно орієнтовану бібліографічну БД з питань ринкової економіки «ЕCON». В ній відображалися нові надходження книг, авторефератів дисертацій, розкривався зміст періодичних видань, збірників тощо українською, російською та основними європейськими мовами. З 1991 р. почалося обслуговування читачів відділу інформацією на компакт-

<sup>1</sup> Костенко Л. Й. Проблеми формування електронних бібліотек України // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. пр. НБУВ. Київ, 1998. Вип. 1. С. 220–228.

<sup>2</sup> Горюхов В. М. Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій // Наук. пр. НБУВ. Київ, 2002. Вип. 8. С. 7–14.

<sup>3</sup> Каліберда Н. Ю. Моніторинг ефективності використання електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Там само. С. 88–96.

дисках, наданих провідними бібліотеками та інформаційно-бібліографічними центрами, в тому числі зарубіжними <sup>1</sup>.

Досвід упровадження автоматизованих технологій обслуговування читачів у 1990-х роках було висвітлено на міжнародних наукових конференціях «Інформаційна діяльність наукової бібліотеки» (1998) та «Автоматизовані системи інформаційно-бібліотечного обслуговування» (1999). З доповідями та повідомленнями про статистику читацького контингенту на основі впровадження нової технології реєстрації читачів виступили співробітники Бібліотеки І. А. Чабан, Т. М. Коваль, О. О. Маслюк, Л. О. Туровська, М. В. Яроцька та інші <sup>2</sup>.

Створені на базі традиційного каталогу електронні інформаційні ресурси НБУВ забезпечили багатоаспектне розкриття фонду Бібліотеки та оптимальне залучення читачів до користування ним. Вони отримали статус складової бібліотечних ресурсів, що формуються та використовуються на основі інформаційних технологій. З їх впровадженням до традиційних завдань НБУВ додалися функції щодо створення інформації та надання читачам інформаційних послуг. Тобто електронні інформаційні ресурси стали водночас і робочим інструментом бібліотекаря, і мобільним довідково-інформаційним джерелом бібліотечного користувача <sup>3</sup>. Впровадження нових інформаційних технологій дозволило розширити сферу бібліотечного сервісу, забезпечити перспективи поглибленого якісного обслуговування користувачів з урахуванням розвитку потреб в інформації, можливість розширення доступу фахівцям до різноманітної науково-технічної, соціально-політичної, економічної та культурологічної інформації, ефективно використовувати ресурси бібліотеки та розвивати змістовні

---

<sup>1</sup> Добко Т. В. Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування : анот. кат. / НАН України, НБУВ. Київ, 1996. 20 с.

<sup>2</sup> Чабан І. А. Програмно-технологічний комплекс пункту запису читачів НБУВ // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація: Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 1998. Вип. 1. С. 483; Коваль Т. М., Яроцька М. В. Впровадження в НБУВ нової системи запису читачів // Там само. С. 369–372; Коваль Т. М., Маслюк О. О., Туровська Л. О. Характеристика читацького контингенту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (на основі впровадження нової технології реєстрації читачів) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 6. С. 383–392.

<sup>3</sup> Костенко Л. Й. Проблеми формування електронних бібліотек України // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. пр. НБУВ. Вип. 1. Київ, 1998. С. 220–228.

аспекти бібліотечної роботи. У вигляді універсального інформаційного порталу Бібліотека наблизилася до споживача наукової та бібліографічної інформації<sup>1</sup>.

Упровадження електронних інформаційних ресурсів не тільки сприяло оптимізації бібліотечно-інформаційного обслуговування, а й перетворило та видозмінило весь комплекс наявних інформаційних послуг. З одного боку, воно зменшило обсяги рутинної роботи, з іншого – розширило функції бібліотечних працівників, які виступили вже в якості аналітиків, спеціалістів з електронної обробки, збереження і передавання документів та інформації, технологів автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем; підвищило вимоги до їх професійного рівня, викликало потребу у розробці нових нормативів робочого часу<sup>2</sup>.

Поряд з автоматизованими ресурсами у 1990-ті роки НБУВ продовжувала активно використовувати у своїй роботі всі форми традиційного бібліотечно-інформаційного сервісу. Адже у Бібліотеці залишалася значна кількість прихильників друкованих видань, інтереси яких потребували відповідного ставлення. Оскільки друковані інформаційні продукти ще не вичерпали свій потенціал у бібліотечній практиці, їх «витискування» не передбачалося, тож гібридне співіснування традиційних та електронних ресурсів, послуг та продуктів продовжується й на сучасному етапі діяльності НБУВ<sup>3</sup>.

Одним з інноваційних явищ у сфері бібліотечно-інформаційного обслуговування НБУВ стало розширення асортименту послуг за рахунок введення системи платних послуг. Починаючи з 1991 р., Бібліотекою було розроблено ряд нормативних документів, зокрема: «Положення про систему організації платних послуг» та «Перелік платних послуг» на основі чинних на той час нормативних документів<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Пономаренко В. М. Інформаційні ресурси бібліотеки як складова глобальної мережі // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 8. С. 371–376.

<sup>2</sup> Туровська Л. О. Сучасний бібліотекар у системі інформаційних комунікацій наукової бібліотеки // Бібліотечний форум України. № 3. 2006. С. 17–19.

<sup>3</sup> Коваль Т. М., Смоляр І. Е., Туровська Л. О. Електронні інформаційні ресурси в системі бібліотечно-інформаційних послуг НБУВ // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 16. Київ, 2006. С. 26–41.

<sup>4</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2604. 46 арк.; Там само. Спр. 2704. 21 арк.

Теоретичний аналіз платних послуг здійснили М. С. Слободяник і В. Г. Попроцька, які окреслили основні принципи їх надання читачам наукової бібліотеки<sup>1</sup>.

Упровадження платних послуг дало змогу Бібліотеці шляхом залучення додаткових коштів витримати період економічної кризи 1990-х років, удосконалити організацію бібліотечно-інформаційного обслуговування; сприяло зростанню продуктивності праці, установленню залежності оцінки праці і матеріального стимулювання співробітників Бібліотеки від кінцевих результатів здійснюваної ними роботи<sup>2</sup>.

Було визначено механізм розподілу коштів, отриманих у результаті надання платних послуг, у тому числі й тих, які спрямовувалися на матеріальне заохочення підрозділів – виконавців платних послуг. Але, на відміну від книготоргівлі, яка є по суті простим просуванням послуг з метою переконання покупця придбати все, що йому пропонують (а часто й те, що йому не потрібно), сервіс бібліотечних послуг виступив чинником створення найсприятливіших умов для забезпечення читачів необхідною та корисною літературою. Основним принципом такого сервісу стало превалювання інтересів читачів над економічною вигодою, тобто безкоштовність основних бібліотечних послуг. Введення платних послуг при додержанні принципу безоплатності користування Бібліотекою не порушувало інтересів читачів та спрямовувалося на оптимальне задоволення індивідуальних запитів і покращення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування<sup>3</sup>.

Бібліотечні послуги ніяким чином не розглядалися суто за ринковими поняттями з огляду на сутність бібліотеки як соціокультурного інституту.

Таким чином, всебічний аналіз обслуговування читачів та системи читальних залів свідчить про те, що упродовж 1990-х років відбулися

---

<sup>1</sup> Слободяник М. С., Попроцька В. Г. Организация платных услуг в крупной научной библиотеке // Прогрессивные библиотечные технологии: организация и управление : сб. науч. тр. Киев, 1989. С. 99–110.

<sup>2</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2439. Арк. 1; Попроцька В. Г. Основні положення організації платних форм обслуговування читачів наукової бібліотеки // Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки : друга наук. сесія Ін-ту бібліотекознавства, Київ, 17 черв. 1993 р. : тези доп. Київ, 1993. С. 17–18.

<sup>3</sup> Добко Т. В., Чиж М. А. Платні послуги в системі бібліографічного обслуговування: теорія і практика // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 8. С. 115–125.

кардинальні зміни в соціально-демографічному складі читачів, зумовлені загальним зміщенням пріоритетів та нормативно-ціннісних установок у суспільстві, декомпозицією наукового і культурного середовища.

Перший період (1991–1994) характеризувався:

- змінами у читацькому контингенті за рахунок зменшення спеціалістів сфери природничо-технічних наук та збільшення спеціалістів-гуманітаріїв, що пояснювалося кризою природничої науки та промисловості, з одного боку, та деідеологізацією сфери соціогуманітарних наук, з іншого;

- зростанням серед читачів студентської аудиторії як наслідок розширення публічних функцій національних та наукових бібліотек, реформи вищої освіти, а також недостатнього забезпечення підручниками, навчальними посібниками та науковою літературою в умовах зростання вимог до наукового рівня освіти;

- появою представників нових професій, які виникали у період формування нових економічних відносин і призвели до формування якісно нової читацької групи, зайнятої у недержавній сфері економіки;

- зміною характеру інформаційних потреб з виявленням стійкої тенденції їх загальної гуманітаризації.

Другий період (1995–2002) засвідчив поступовий перехід від нестабільності суспільства до формування нової суспільної парадигми, що знайшло свій бібліотечний прояв у зростанні кількості читачів нових професій, зміні структури читачів, їх вимог до бібліотечно-інформаційного обслуговування. Процеси інформатизації суспільства вимагали формування нових документально-інформаційних ресурсів з докорінною зміною змісту поняття обслуговування читачів.

Багатоаспектний аналіз системи обслуговування читачів НБУВ у 1990-х роках з урахуванням тенденцій розвитку Бібліотеки як інформаційного середовища дозволив виявити ряд зовнішніх і внутрішніх чинників, які спричинили перегляд усталеної системи та розробку нової моделі обслуговування. Зовнішніми чинниками стали:

- суспільні зміни у незалежній Україні із включенням у світові соціально-економічні процеси, що докорінно змінило вимоги до наукових бібліотек щодо задоволення нових потреб держави в документально-інформаційному обслуговуванні політики, економіки, науки, культури та освіти;



– соціально-демографічні зміни в українському суспільстві, що спричинили трансформацію у структурі і складі читацького контингенту, розширення нової за змістом професійної специфікації читачів наукових бібліотек, а також розгалуження спектру бібліотечно-інформаційних потреб, що вимагало створення нових видів та форм роботи з читачами, освоєння бібліотечними працівниками нової системи знань та організації нової системи послуг;

– бурхливий процес інформатизації суспільства, включення Бібліотеки до світової інформаційної мережі, зміни у видах документального потоку і його змісті, розширення поняття бібліотечного фонду, інтенсивне впровадження автоматизованих систем, автоматизація бібліотечної діяльності та поява інформації на електронних носіях – все це спонукало Бібліотеку до вироблення інноваційних підходів своєї роботи.

Останній фактор викликав необхідність адекватного реагування на появу нових інформаційних потреб читачів та їх оперативного задоволення, що у свою чергу спонукало до відповідних змін в організаційній і технологічній роботі, змушувало Бібліотеку працювати в жорстких економічних умовах і шукати шляхи конкурентоспроможності.

До внутрішніх чинників трансформації системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів НБУВ у 1990-х роках відносимо:

– посилення інформаційної функції наукової бібліотеки, надання їй статусу національної як основного фондоутримувача потужних документальних та інформаційних масивів;

– інтеграція у світовий простір, що викликала необхідність організації типологічної системи обслуговування, адекватної науковим бібліотекам світу щодо структури, форм і методів надання інформації та документів;

– труднощі в повноцінному комплектуванні бібліотек, які спричинили значні лакуни у бібліотечному фонді та негативно вплинули на бібліотечне обслуговування.

Суттєвим фактором було й те, що, починаючи з 1990-х років, НБУВ активно втілювала комерційні методи роботи, зокрема, широке розповсюдження отримали платні послуги.

В умовах застосування нових технологій традиційне обслуговування доповнилось умінням читачів працювати в комп'ютерній мережі, тому функція обслуговування збагатилася функцією надання доступу до БД,

створилися всі умови для широкого використання міжнародної інформаційної мережі, користування комп'ютерною залом. Особливого значення набула послуга навчання роботі за комп'ютером, що стало одним із завдань обслуговування. Відбулися зміни в диференціації обслуговування груп читачів і зміщення читацьких пріоритетів. З'явилися нові спеціалізовані читальні зали, укладались договори на спеціалізоване обслуговування комерційних підприємств, банків, юридичних організацій. Бібліотека взяла на себе функцію спеціалізованого обслуговування владних структур.

Зважаючи на необхідність вироблення нового концептуального підходу до розширення бібліотечно-інформаційних послуг, у 1990-х роках Бібліотека провела низку моніторингових досліджень, результатом яких стала розробка нової комплексної системи бібліотечно-інформаційних послуг – традиційних та в автоматизованому режимі.

Внаслідок цього було оптимізовано систему обслуговування читачів загалом, що дало можливість створити багаторівневу систему з розвинутим диференційованим підходом, галузевим і міжгалузевим забезпеченням документами та інформацією через систему ЧЗ і ДБО; комплексністю, повнотою й оперативністю обслуговування, тобто максимальним і швидким забезпеченням читачів усіма видами документів та інформації, що зберігаються у фондах; комбінаторністю видів і форм обслуговування; доступністю документів і інформації як у межах Бібліотеки, так і поза нею (Інтернет, МБА, ММБА).

Отримані результати довели, що комплекс бібліотечно-інформаційного обслуговування і система читальних залів, що склалися у 1990-х роках, були повністю орієнтовані на потреби читача. Для оптимізації ринку бібліотечно-інформаційних послуг необхідно було постійно вдосконалювати форми і методи інформаційно-бібліотечного обслуговування та на основі політики бібліотечного маркетингу налагоджувати організацію надання пріоритетних послуг. Це отримало свій розвиток у подальшій діяльності наукової бібліотеки.

## **2.4. Довідково-бібліографічне обслуговування читачів: довідково-бібліографічний відділ, відділ міжбібліотечного абонементу та абонементу**

### **2.4.1. Довідково-бібліографічна діяльність**

Довідково-бібліографічна діяльність також почала перебудовуватись як важлива інформаційно-комунікаційна функція Бібліотеки, спрямована на обслуговування користувачів, створення довідково-інформаційних ресурсів та організацію довідково-пошукового апарату (ДПА) в умовах розвитку інформаційного середовища. Довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) поступово розвивається як елемент системи соціальних комунікацій та цілеспрямованого забезпечення користувачів адресною інформацією, що надається за їхніми запитами. Бібліографи визначали стратегію і концепцію розвитку ДБО в умовах впровадження електронних бібліотечно-інформаційних технологій, вирішували питання бібліографічного опису та обліку документів у новому інформаційному середовищі, напрацьовували методики ефективного пошуку інформації, створювали системи інформаційного обслуговування, засновані на мережевих технологіях формування та збереження цифрових масивів даних.

Довідково-бібліографічне обслуговування в Бібліотеці здійснювалось як спеціалізованими підрозділами та читальними залами, так і безпосередньо відділом довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО), який був центральним підрозділом системи ДБО в 1990-ті та 2000-й роки. З травня 1986 р. по квітень 1994 р. ВДБО очолювала Галина Олексіївна Ритова. Вона спрямувала увагу колективу на науково-організаційні засади формування ДБО, упорядкування довідково-бібліографічного фонду (ДБФ), переведення фондів і каталогів на схему ББК. У 1989 р. фонди відділу було перевезено до нової будівлі на Голосіївському проспекті, 3, де й нині розміщується унікальне, найбільше в Україні зібрання довідково-бібліографічних видань. Тут територіально книгосховище відділу і читальна зала розміщені поруч, що дає можливість зручніше розмістити фонд, створити для читачів комфортніші робочі місця, а також активно влитися в діяльність Інформаційно-аналітичного центру. Під керівництвом Г. О. Ритової розроблялись організаційні засади системи інформаційного

забезпечення органів державної й виконавчої влади, надання платних бібліографічних послуг, було підготовлено концепцію впровадження у відділі автоматизованих засобів інформації.

З липня 1994 р. ВДБО очолює канд. іст. наук Тетяна Василівна Добко. Основними напрямами діяльності відділу визначено організацію сучасного довідково-бібліографічного апарату; формування довідково-бібліографічного фонду на різних носіях; довідково-бібліографічне обслуговування в традиційному й автоматизованому режимах; пріоритетне обслуговування інформаційних запитів органів державної і виконавчої влади; бібліотечно-інформаційне обслуговування документами довідково-бібліографічного фонду ВДБО; навігація у світових бібліотечно-бібліографічних ресурсах; сприяння ефективному використанню фондів Бібліотеки, новітніх інформаційних ресурсів; науково-методична й дослідницька робота у галузі ДБО.

Довідково-бібліографічне обслуговування здійснювалось на основі унікального ДБФ, який на 1 січня 1992 р. нараховував 149 946 од. зб., послугуватися яким читачі могли у спеціалізованій читальній залі довідково-бібліографічних видань. З метою оперативного забезпечення різноманітних запитів користувачів до складу ДБФ включено вітчизняні й зарубіжні універсальні, галузеві і тематичні енциклопедії, довідники, видання головних науково-інформаційних центрів, універсальні поточні й ретроспективні бібліографічні покажчики, які забезпечують різнобічний та багатоаспектний тематичний, фактографічний і концептографічний пошуки.

З метою оперативного задоволення типових читацьких запитів велася постійна робота з наукової організації ДБФ, його впорядкування, наближення до користувача найновіших і найактуальніших видань. У фонді було представлено офіційні законодавчі та урядові документи, видання органів державної бібліографії та науково-технічної інформації України й зарубіжних країн, друковані каталоги найбільших бібліотек світу, словники всіх типів (галузеві, краєзнавчі, лінгвістичні, біографічні тощо), довідники зарубіжних країн і міжнародних організацій. Широким попитом у читачів користувалися реферативна і бібліографічна періодика з природничих, технічних та соціогуманітарних наук, країнознавчі, краєзнавчі, регіональні енциклопедії та довідкові видання біографічного характеру типу «Who's Who», персональні біобібліографічні видання, присвячені окремим видатним особам, діячам науки і культури, письменникам, митцям. Було

налагоджено системний аналіз репертуару та змісту нових довідково-бібліографічних видань, спрямований на формування та удосконалення довідково-бібліографічного фонду. Завідувачами сектору довідково-бібліографічного апарату в 1990-ті роки були Тамара Костянтинівна Луценко, Валентина Семенівна Бородавко, Любов Петрівна Польовик <sup>1</sup>. Упродовж 1990-х років щороку до фонду ВДБО надходило в середньому 4 тис. прим. довідково-енциклопедичних видань та бібліографічної періодики (видання державної бібліографії, реферативні журнали й бібліографічні покажчики ВІНІТІ, ІНІСН РАН тощо). На 1 січня 2002 р. ДБФ нараховував 163 081 од. прим., серед них: книги – 26789, поточні бібліографічні видання – 92713, періодичні видання – 43 362 <sup>2</sup>. До послуг користувачів надавалися алфавітні і систематичні каталоги довідково-бібліографічних видань. З метою оперативного задоволення інформаційних запитів читачів на основі друкованих карток Книжкової палати України і систематичного аналітичного розпису періодичних видань включно до 2009 р. велися бібліографічні картотеки: «Персоналії державних і громадських діячів, діячів науки, культури, мистецтва», «Українська література: персоналії», «Зарубіжна література: персоналії», «Публікації літературно-художніх творів письменників України та зарубіжних країн», «Назви художніх творів», «Премії в галузі науки, техніки, літератури і мистецтва», «Рецензії на вистави і кінофільми», «Історія населених пунктів України та зарубіжних країн» та інші.

З середини 1990-х років фонд ВДБО поповнювався БД та довідково-бібліографічними виданнями на гнучих магнітних носіях і компакт-дисках (у 2002 р. їх було 212 шт.), формувалася каталог таких видань, у 2002 р. започатковано електронний каталог.

Одним з основних електронних ресурсів у 1990-ті роки ХХ ст. – на початку ХХІ ст. була БД «Комп'ютерної правової бібліотеки» («Ліга:Закон» Інформаційно-аналітичного центру Ліга, м. Київ), яка включала українською мовою повні тексти законів України, указів та розпоряджень Президента України, документів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів

---

<sup>1</sup> Польовик Л. П. Проблеми комплектування та використання довідково-бібліографічного фонду // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2000. Вип. 5. С. 137–149.

<sup>2</sup> Пояснювальна записка до звіту про роботу відділу довідково-бібліографічного обслуговування у 2001 році. Київ, 2002. С. 2.

України, положень та інструкцій різних міністерств та відомств за період від 1991 р. (нині цей ресурс змістовно і хронологічно розширено)<sup>1</sup>. У ВДБО систематично здійснювалась актуалізація БД за модемним зв'язком через мережу Інтернет. Упродовж року до БД надходило понад 10 тис. текстів законодавчих і нормативних документів, які активно використовувалися читачами.

Слід зазначити, що хоча НБУВ і була лідером у впровадженні нових комп'ютерних технологій в Україні, проте комплектування електронних інформаційних ресурсів (ЕІР) на CD-ROM, вторинних інформаційних ресурсів (ІР) світових виробників, які є стратегічним інформаційним ресурсом держави в забезпеченні розвитку наукових досліджень, мало фрагментарний характер. Це пояснювалося нестабільним фінансуванням, відсутністю систематичної валютної передплати, залежністю від грантів, благодійної підтримки, обміну, дарів інших бібліотек. Провідні фахівці Бібліотеки працювали над пошуком додаткових джерел фінансування, намагаючись створити належне інформаційне забезпечення користувачів.

За підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Міжнародного наукового фонду у 1996–2000 рр. були реалізовані проекти (керівник Т. В. Добко) з організації доступу користувачів до електронних інформаційних ресурсів на компакт-дисках, налагоджено обслуговування користувачів електронними інформаційними ресурсами, засобами локальної комп'ютерної мережі, придбано необхідні бази даних для забезпечення інформаційних запитів науковців та фахівців з природничих і технічних наук.

Створена вперше в Україні та країнах СНД у 1996 р. за проектом «Доступність інформації» (керівник Т. В. Добко) локальна CD-ROM-мережа з двома серверами, оснащеними багатодисковими пристроями для читання інформації (CD-ROM Jukebox CDJ 70044 X фірми «Nasamichi» з касетами на 7 дисків і три Changer DRM-624 X фірми «Pioneer» з касетами на 6 дисків) значно підвищила доступність та забезпечила простоту

<sup>1</sup> Архіпова І. М. Використання повнотекстових баз даних з сучасного законодавства України для задоволення інформаційних потреб // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 1996 р. Київ, 1996. С. 71–72; Добко Т. Комп'ютерна правова бібліотека // Бібліотечний вісник. 1997. № 6. С. 36–37; Карплюк О. В. Повнотекстові бази даних сучасного законодавства України: порівняльний аналіз // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 6. С. 482–491.

використання компакт-дисків, а також сприяла фізичному збереженню оптичних носіїв. Одночасний доступ надавався до 35 компакт-дисків. Застосування невиокремлених серверів в умовах гострої нестачі коштів на придбання комп'ютерів давало змогу використовувати їх одночасно для двох завдань – забезпечення спільного доступу до мережевих ресурсів та використання як робочої станції для співробітників. А масштабність і відкритість системи давала змогу в наступні роки розширювати інформаційний потенціал за рахунок включення в мережу додаткових багатодискових накопичувачів<sup>1</sup>.

Проект був фінансово підтриманий Міжнародним фондом «Відродження». Це надало можливість працювати на окремій ЕОМ з кількома базами одночасно, забезпечувався також доступ до БД на компакт-дисках з декількох комп'ютерів, зокрема й у читальній залі, за рахунок чого помітно зменшилися витрати часу на надання інформаційних послуг<sup>2</sup>. Тобто довідково-бібліографічне обслуговування внаслідок впровадження електронних технологій перейшло на якісно новий рівень.

Для надання читачам науково-методичної допомоги при пошуку інформації у БД співробітниками НБУВ було підготовлено анотований каталог найважливіших баз даних на компакт-дисках, наявних у Бібліотеці, – «Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування» (Київ, 1996)<sup>3</sup>.

Користувачі за допомогою БД мали змогу знаходити необхідну для наукових досліджень інформацію, не відображену в інших бібліографічних джерелах. Серед інформаційних ресурсів на CD-ROM найбільший інтерес для користувачів мали такі зарубіжні бібліографічні, реферативні БД з великою ретроспекцією: «Index Translationum» (Центр обміну інформацією ЮНЕСКО, Париж), «Periodical Abstracts Research I» (University Microfilms International (UMI), США), «Journal Citation Reports», «Science Citation Index: An International interdisciplinary index to the literature of science, medicine, agriculture, technology and behavioral sciences» (Інститут наукової інформації, США), «Slovenska Bibliografija» (Бібліотека Народного

---

<sup>1</sup> Добко Т. В. Сітьове використання компакт-дисків у НБУВ // Бібліотечний вісник. 1997. № 2. С. 3–4.

<sup>2</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3294 а. Арк. 136, 141–142.

<sup>3</sup> Добко Т. В. Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування : анот. кат. / НАН України, НБУВ. Київ, 1996. 20 с.



університету, м. Любляна, Словенія), «Social Sciences Index» (Y. W. Wilson Company та компанія SilverPlatter Information, США), «Wiley Computer Publishing» (виробник – Raintree Steck-Vaughn, США) та ін.

Комплектування ДБФ інформаційними ресурсами на CD-ROM здійснювалося шляхом поточного комплектування, валютної передплати, міжнародного книгообміну, отримання в дар. Серед отриманих у дар найбільш інформативною була БД «Periodical Abstracts. Reseach 1», яку надав Американський Дім, що функціонував при Посольстві США в Україні.

Важливим і корисним для працівників Бібліотеки був отриманий у дар ЕК Бібліотеки Конгресу США на CD-ROM (Library of Congress), який складався з декількох випусків CDMARC Bibliographic, CDMARC Names, CDMARC Subjects і періодично оновлювався. Він відображав понад 4 млн назв книг, серіальних видань, карт, музичних і відеоматеріалів за період з 1968 по 1994 р. 450-ма мовами, в тому числі й багату колекцію українці.

Варто згадати, що БД на компакт-дисках «Journal Citation Reports» за 1996–1998 рр. і «Science Citation Index with Abstracts» за 1999 р., а також комп'ютерне обладнання для їх використання Бібліотека теж отримала завдяки грантам Міжнародного фонду «Відродження» в рамках Міжнародної Соросівської програми підтримки освіти в галузі точних наук і Міжнародного наукового фонду (керівник проекту Т. В. Добко).

До фондів НБУВ надійшла низка EIP Silver Platter Information (SPI, США) – компанії, відомої у світі своїми сучасними інформаційними технологіями. В середині – наприкінці 1990-х років XX ст. для користувачів Бібліотеки були представлені такі бази даних SPI на CD-ROM: «F & S INDEX plus Text. International» (Information Access Company та SPI), «MATHSCI DISK» (Американське математичне товариство та SPI), «MEDLINE» (Національна медична бібліотека США SPI), «Psychlit Journal Articles» (Американська психологічна асоціація та SPI) та ін.

За програмою EIFL Direct до Бібліотеки надійшли чотири реферативно-бібліографічні БД на компакт-дисках EBSCO Publishing: Academic Search FullTEXT International (1984–2001); Comprehensive MEDLINE Fulltext (1966–2001); Newspaper Source (1995–2000); Public Library FullTEXT (1984–2001). На кінець 1990-х років у фондах НБУВ вже нараховувалося понад 100 різноманітних баз даних на CD-ROM.

З метою ефективного використання ЕІР у ВДБО готувались анотовані каталоги БД та інструкції, інформаційні листи, пам'ятки, які інформували користувачів про наявні електронні ресурси і допомагали українським бібліотекарям професійно їх використовувати при довідково-інформаційному обслуговуванні.

Науковий співробітник НБУВ В. А. Шкаріна розробила інструкції з практичного використання пошукових систем WinSPIRS та EBSCO Publishing на компакт-дисках, де було викладено методика роботи з базами даних провідних світових виробників (Київ, 2000, 2001). Це дало можливість персоналові та користувачам оволодіти методикою ефективного пошуку в ЕІР, сприяло оптимізації їхнього використання та ефективного задоволенню запитів читачів <sup>1</sup>.

Наукові співробітники відділу широко популяризували електронні інформаційні ресурси, нові БД, висвітлювали досвід використання нових інформаційних технологій на міжнародних та всеукраїнських конференціях, у статтях у фахових періодичних виданнях, збірниках <sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Шкаріна В. А. Пошукова система WinSPIRS : інстр. користувача / НБУВ, Від. довід.-бібліогр. обслуговування; наук. ред. Т. В. Добко. Київ, 2000. 53 с.; Її ж. Бази даних EBSCO Publishing на CD-ROM : система пошуку / наук. ред. Т. В. Добко ; НБУВ. Київ, 2001. 52 с.

<sup>2</sup> Василенко О. М. Електронні ресурси як чинник оптимізації довідково-бібліографічного обслуговування // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2000. Вип. 5. С. 204–210; Добко Т. В. Використання баз даних у довідково-бібліографічному обслуговуванні (з практики роботи ЦНБ ім. В. І. Вернадського) // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи : Міжнар. наук. конф., Київ, 10–12 жовт. 1995 р. Київ, 1995. С. 71–72; Добко Т. В. Створення та використання бази даних з питань ринкової економіки у ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України // Бібліотека у демократичному суспільстві : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 21–23 листоп. 1995 р., Київ. Київ, 1995. С. 117–118; Добко Т. В., Моїсеєнко Н. І. Використання бази даних «Science Citation Index» при визначенні індексу цитувань учених України // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : Міжнар. наук. конф. : Київ, 8–10 жовт. 1996 р. тези доп. Київ, 1996. С. 68–69; Добко Т. В. Тенденції розвитку довідково-бібліографічного обслуговування // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2000. Вип. 5. С. 128–136; Добко Т. В., Дацькова Н. С., Моїсеєнко Н. І. Інформаційні ресурси Інституту наукової інформації США в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 8. С. 322–359; Зайченко Н. Я. Використання бібліографічних БД на CD-ROM у інформаційному обслуговуванні читачів // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: Міжнар. наук. конф. : Київ, 8–10 жовт. 1996 р. тези доп. Київ, 1996. С. 70–71; Моїсеєнко Н. І. Використання баз даних Інституту наукової інформації США (для задоволення інформаційних потреб користувачів) // Бібліотечний вісник. Київ, 2001. Вип. 6.

У межах міжнародної наукової конференції НБУВ «Бібліотечно-інформаційний сервіс» (Київ, 2001) було проведено семінар-практикум «Організація довідково-бібліографічного обслуговування електронними інформаційними ресурсами» (наукові керівники Т. Добко, В. Кожешкурт, провідний науковий співробітник Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, учений секретар Т. І. Арсеєнко)<sup>1</sup>. На семінарі було розглянуто проблеми, які виникають під час використання зарубіжних електронних інформаційних ресурсів, формування фонду ЕІР, питання поєднання традиційних (друкованих) та електронних видань, пошуку інформації та довідково-бібліографічного обслуговування, визначення потреб в інформації, вивчення переваг різних способів її надання (локальні та віддалені ресурси), від чого значною мірою залежить ефективність використання інформації споживачами. Було наголошено на необхідності надання повнішої та оперативнішої інформації про існуючі БД, яка має включати головні їх характеристики: назву, дані про виробника, тип, зміст, предметну галузь, обсяг, ретроспективу, мову, дані про можливості доступу до ЕІР, місцезнаходження БД у фондах конкретної бібліотеки або науково-інформаційного закладу. Про важливість використання електронних інформаційних ресурсів, впровадження інновацій у бібліотечно-інформаційну діяльність, професійний розвиток бібліотечних кадрів йшлося й під час роботи секції «Бібліотекар і користувач у системі інформаційних комунікацій» (наукові керівники Т. В. Добко та відповідальний секретар Енциклопедії Сучасної України канд. філол. наук М. Г. Железняк, учений секретар завідувач відділу НБУВ І. В. Сіра), що проходила в рамках міжнародної наукової конференції НБУВ «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства» (Київ, 2002)<sup>2</sup>. Доповідачі та учасники засідання проаналізували розвиток бібліотечно-інформаційного

---

С. 511–515; Третяк С. А. БД на компактних оптичних дисках у наукових бібліотеках // Бібліотечний вісник. 1998. № 11. С. 13–17; Шкаріна В. А. Досвід використання баз даних SILVERPLATTER INFORMATION // Вісник Книжкової палати. 2001. № 6. С. 21–23; Вона ж. Бази даних EBSCO Publishing в Internet та CD-ROM: аспекти використання // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 8. С. 360–371 та ін.

<sup>1</sup> Добко Т. Семінар-практикум «Організація довідково-бібліографічного обслуговування електронними інформаційними ресурсами» // Бібліотечний вісник. 2002. № 1. С. 42–44.

<sup>2</sup> Добко Т., Сіра І. Бібліотекар і користувач у системі інформаційних комунікацій // Бібліотечний вісник. 2002. № 6. С. 21–25.

обслуговування на сучасному етапі, розглянули теоретико-методологічні питання вивчення та задоволення інформаційних потреб користувачів, необхідність постійного моніторингу інформаційних запитів сучасного читача, охарактеризували етичні аспекти культури бібліотечного обслуговування, проблеми формування позитивного образу сучасного бібліотечного фахівця, підвищення його соціального статусу. Було привернено увагу до необхідності активізації діяльності бібліотек України щодо моніторингу бібліотечно-інформаційних послуг, прогнозування розвитку інформаційного попиту та перспектив його задоволення, підвищення професійного іміджу бібліотечного фахівця та творення позитивного образу сучасної бібліотеки. Наголошувалося, що бібліотекарям України доцільно активно вивчати інформаційний ринок і просувати власні конкурентоспроможні інформаційні продукти – аналітичні, бібліографічні, реферативні.

Упровадження нових технологій бібліографічного пошуку внесло якісні зміни у ДБО, а також, попри недостатнє кадрове забезпечення підрозділу, сприяло кількісному збільшенню основних показників бібліотечно-бібліографічного обслуговування. Після певного спаду в наданні бібліографічних послуг наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, пов'язаного з переїздом у нове приміщення Бібліотеки, зміною режиму роботи (зменшення годин на обслуговування читачів), іншими суб'єктивними чинниками, з 1995 р. почали зростати кількісні показники відвідувань НБУВ взагалі і читального залу ВДБО зокрема (1995 р. – 16952, 1996 р. – 19972, 1997 р. – 23541, 1998 р. – 24253, 2000 р. – 28 662. Середня кількість відвідувачів ВДБО у 2001 р. на місяць склала 2233,6, середньоденна – 75,5. Середня книговидача на одного відвідувача – 12,1. Найбільш активними були місяці лютий, березень, жовтень, листопад, а дні – вівторок, четвер та субота, години – з 12 до 17.

У читальній залі ВДБО було лише 30 читацьких місць і 4 АРМ, що викликало певні незручності. Аналіз відвідувань за категоріями показав, що найактивніше послугами читальної зали ВДБО користувалися: фахівці різних галузей виробництва – 42,8%, студенти – 23%, наукові працівники без ученого ступеня – 15,7%, кандидати наук – 15,6%, академіки, члени-кореспонденти, доктори наук – 2%, іноземні спеціалісти, аспіранти – 0,5%.

Відповідно зростали й кількісні показники надання ВДБО усних бібліографічних довідок (1995 р. – 5165, 1996 р. – 5449, 1997–5869, 1998 р. – 6033, 2000 р. – 6522). Наприклад, з наданих читачам у 2001 р. 5956 усних бібліографічних довідок та консультацій за видами становили: тематичні – 55,2%, адресні – 6,3%, уточнювальні – 5,8%, фактографічні – 23,5%, бібліографічні консультації – 9,2%. Аналіз усних бібліографічних довідок та консультацій за галузями знань засвідчив переважання запитів з гуманітарних, суспільних наук – 78,5%; природничі відповідно – 10,8%, технічні – 7%, медицина, сільське господарство – 3,7%. Найбільший відсоток усних бібліографічних довідок склали довідки юридичної тематики – 16%, філологічної – 13%, економічної – 12,7%, історичної – 9,2%, з питань науки, освіти, культури – 11,7%<sup>1</sup>.

У 1995 р. ВДБО було виконано 189 письмових бібліографічних довідок, що включали 7496 назв документів, у 1996 р. – 170 (9945 назв), у 1997 р. – 167 (6800 назв), у 1998 р. – 186 (4450 назв), у 2000 р. – 148 (6123 назви), при виконанні яких застосовувався бібліографічний пошук у традиційному режимі та з використанням баз даних<sup>2</sup>.

Якщо з використанням локальних ЕІР та ресурсів на компакт-дисках у 1996 р. було виконано 779 бібліографічних довідок, то вже в 1998 р. – 4079. Зростала і книговидача, зокрема у 1996 р. вона складала 263 012 прим., а у 2000 р. – 322 983 прим.<sup>3</sup>.

З метою координації довідково-бібліографічної діяльності в мережі бібліотек НАН України та інформування про підготовлені тематичні бібліографічні списки співробітниками ВДБО було видано «Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України, 1996–2001» (Київ, 2002)<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.): монографія відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2013. – 376 с.

<sup>2</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3294 а. Арк. 143, 200; Там само. Спр. 3360. Арк. 168.

<sup>3</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3294 а. Арк. 142–143; Там само. Спр. 3360. Арк. 168; Там само. Спр. 3294 а. Арк. 143, 200; Там само. Спр. 3360. Арк. 168.

<sup>4</sup> Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України, 1996–2001 / НБУВ уклад. І. М. Архіпова ; ред. Т. В. Добко, М. А. Чиж. Київ, 2002. 34 с.

Таким чином, у середині 1990-х – на початку 2000 років ХХ ст. у НБУВ для задоволення інформаційних потреб читачів інтенсивно впроваджувалися й використовувалися локальні бази даних (БД) та БД на магнітних носіях, компакт-дисках, які відзначалися компактністю, надійністю, високою ємністю і мобільністю. Наукова організація доступу до максимуму бібліографічної й довідкової інформації, передусім на електронних носіях, локально та в онлайн-режимі, створювала надійну базу для забезпечення інформаційних запитів читачів, надавала можливість здійснювати ДБО на якісно новому рівні.

Це був період формування українського сегменту в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет. У НБУВ почали активно створювати електронні каталоги, електронні бібліотеки, реферативні, проблемно-орієнтовані бази даних.

Використання електронних інформаційних ресурсів у довідково-бібліографічному обслуговуванні розширювало інформаційну базу для виконання всіх типів бібліографічних довідок залежно від конкретного запиту і можливостей пошукових систем та конкретних БД (бібліографічних, реферативних, повнотекстових, тематичних, фактографічних тощо).

Бібліотека перейшла до стратегії активної організації доступу до електронних інформаційних ресурсів провідних світових виробників.

Розвиток загальнобібліотечної мережі дав змогу ширше використовувати електронні ресурси, представлені на сайті Бібліотеки, залучати до ДБО довідково-бібліографічні видання та електронні каталоги, представлені відкрито у глобальній світовій мережі Інтернет.

Серед важливих завдань ВДБО було постійне формування довідково-бібліографічного фонду та його поповнення, підготовка бібліографічних продуктів, які розкривають його сучасні складові, розвиток навігаційної функції щодо орієнтування користувачів у бібліотечно-бібліографічних ресурсах. Використання електронних інформаційних ресурсів сприяло оперативному забезпеченню інформаційних запитів користувачів з усіх галузей знання, що постійно зростали відповідно до змін у розвитку науки.

Усі ці питання вирішувалися колективом досвідчених фахівців, серед яких М. А. Чиж, яка багато років очолювала сектор обслуговування, розробляючи та впроваджуючи науково-методичні та науково-організаційні

засади надання бібліографічних послуг, в тому числі й платних, що були вперше дозволені в бібліотечній діяльності. Значний внесок у довідково-бібліографічну роботу того перехідного періоду, що вимагав нових підходів до засобів довідково-бібліографічного обслуговування, здійснили Т. В. Добко, Н. І. Моїсеєнко, Л. А. Петрієва, А. Л. Панова, В. Ю. Радченко. У цій роботі брали участь й інші професіонали бібліотечно-інформаційної галузі, які забезпечили високу якість роботи: І. М. Архіпова, С. В. Блиндарук, В. С. Бородавко, О. М. Василенко, Н. С. Дацькова, Н. Я. Зайченко, О. В. Карплюк, А. М. Колесніченко, Т. К. Луценко, Л. П. Польовик, А. В. Руденко, В. А. Шкаріна та інші.

Впровадження автоматизованих бібліотечно-інформаційних технологій у наукових бібліотеках України стало якісно новим етапом у розвитку бібліотечно-інформаційної, довідково-бібліографічної діяльності.

#### **2.4.2. Міжбібліотечний абонемент та абонемент**

Особливу роль у системі обслуговування відіграє міжбібліотечний абонемент, який здійснює обмін необхідними документами з різних бібліотечно-інформаційних установ та організацій, обслуговує як внутрішніх, так і зовнішніх (віддалених) користувачів, фізичних та юридичних осіб із різних держав, чим підтримує міжнародні зв'язки з бібліотеками щодо міжбібліотечного обміну інформаційними ресурсами.

На жаль, як напрям обслуговування, що безпосередньо залежить від фінансування, у 1990-х роках МБА Бібліотеки відчув на собі всі наслідки руйнації державної системи міжбібліотечного абонементу (ГОСТ 7.31–89 «Единая государственная система межбиблиотечного абонемента. Общие требования»). Через фінансові проблеми та митні кордони всі зв'язки між бібліотеками пострадянського простору були припинені, тому багато книгосховищ не змогли зберегти служби МБА, деякі з них обслуговували користувачів тільки в межах свого регіону. У відділах МБА порушився порядок координації роботи із замовленнями, потік яких став нерегульованим, виникали фінансові труднощі на шляху взаємодії бібліотек, постійно зростали тарифи на поштові перекази, існували проблеми збереження документів, що надсилалися звичайною поштою.



На початку 1990-х років усі показники, що стосувалися діяльності МБА та ММБА, почали неухильно знижуватися. Абонементів було відкрито у 8 разів менше, у 3,5 раза менше отримано замовлень, що пов'язувалося з поганим фінансуванням бібліотек-замовників та нерегулярним отриманням коштів на відправлення замовлених абонентами документів.

Якщо в 1991 р. за МБА Бібліотеки обслуговувалося 1776 позаміських бібліотек, то в 1993 р. їхня кількість зменшилася на 600, у 1994 р. – ще на 400. Кожного року кількість міжміських МБА скорочувалась і впала до 266 в 1997 р. Відповідно знизилася кількість отриманих Бібліотекою замовлень від міжміських абонентів: з 19 697 в 1990 р. до 4076 у 1997 р. Кількість замовлень на іноземні видання з 1994 р. зменшилася втричі (порівняно з 1990 р. – у сім разів). Не було вирішено питання оплати замовлень за МБА, тому в середині 1990-х років припинилася робота із замовленнями літератури.

Співробітники відділу МБА (завідувач В. М. Чупріна, Л. Л. Віткіна, Н. І. Мошковська, В. Л. Гирич та ін.) намагалися підтримувати роботу МБА різними способами. Так, «поштові» проблеми призвели до виникнення «нової» форми обслуговування, а саме надання послуг за МБА т. зв. «кур'єрам» – користувачам з інших міст, що приїжджали до НБУВ та одержували замовлені документи. Кількість «особисто привезених» замовлень становила одну третину від загальної кількості отриманих поштою вже в 1998 р.

З одного боку, така форма обслуговування міжміських абонентів надавала можливість НБУВ забезпечувати потреби значної кількості міжміських колективних користувачів, а з іншого – забирала багато робочого часу, оскільки виконання запитів відбувалося поза встановленим технологічним процесом виконання замовлень.

З цілком зрозумілих причин бібліотеки не надавали (як і донині) єдиний контрольний примірник того чи іншого видання стороннім користувачам через ризик втрати видання та, звичайно, через активне використання таких видань у межах самої книгозбірні. Обслуговування користувачів у даному випадку здійснювалося за рахунок введення платних послуг. У ті роки великі бібліотеки вирішували питання з копіюванням видань за рахунок технології мікрофільмування, ксерокопіювання та створення електронного ресурсу в комп'ютерних базах даних, але низький технічний рівень

оснащення бібліотек-замовників не дозволяв повною мірою використовувати ці технології для забезпечення користувачів документами. Копії надсилалися бібліотеці-замовнику або на адресу користувача накладною платою. Через погане фінансування установ, низький рівень доходів користувачів замовлені копії з документів вчасно не викупувалися на пошті та поверталися до бібліотек. Загальна кількість копій, що виготовлялася, знизилася більш ніж у десять разів – з 2689 у 1991 р. до 228 у 1998 р.<sup>1</sup>

Діяльність міжнародного МБА також була пов'язана з низкою проблем. Основна частина замовлень до 1994 р. надсилалася до колишніх соціалістичних країн – Болгарії, Чехії, Словаччини, Польщі, Угорщини. Через відсутність зворотнього зв'язку невелика кількість замовлень надходила з країн Балтії. Не виконувалися замовлення бібліотеками США та Канади, оскільки обслуговування мало здійснюватися на платній основі, а не всі закордонні бібліотеки були згодні приймати оплату за послуги у міжнародних поштових купонах або ваучерах IFLA. У 1994 р. послугами ММБА користувалися 17 установ. Тому на фоні зростання замовлень зарубіжних користувачів кількість виконаних замовлень постійно знижувалася: в 1991 р. з 60 замовлень зарубіжними бібліотеками було виконано 31, в тому числі 9 копій, а в 1994 р. замовлено 106 видань, однак виконано 45<sup>2</sup>.

Діяльності МБА як у межах країни, так і між державами СНД заважали такі проблеми, як відсутність погодженої політики міжбібліотечного обслуговування в Україні та країнах СНД та установ, які б координували роботу МБА, а також нормативно-правової бази його функціонування. До цього додавалося складне фінансове становище бібліотек, низький рівень технічного оснащення, високі тарифи за поштові відправлення, відсутність гарантій збереження документів, що надсилалися за МБА, та відсутність взаєморозрахунку за надані послуги між бібліотеками різних держав. У 1997 р. 37 бібліотек-абонентів з 19 зарубіжних країн замовили 79 видань, було виконано 33. У 2000 р. було відправлено 211 запитів, отримано 80 документів, послугами ММБА користувалося 11 замовників. У 1990-х роках Бібліотека продовжувала працювати з установами Німеччини, Польщі, Словаччини, Голландії, Чехії, Австрії. Однак фінансові проблеми

<sup>1</sup> Чупріна В.М. МБА: стан, проблеми та перспективи // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 9. С. 535–543.

<sup>2</sup> Там само.

перехідного періоду в Україні погіршили стан вітчизняних інформаційних ресурсів, також значно скоротилося комплектування зарубіжними виданнями<sup>1</sup>.

Не кращою була ситуація з київським міським МБА, що зберігся в різних бібліотеках. Якщо, наприклад, у 1992 р. 319 міських МБА одержали з основних фондів зберігання Бібліотеки 12 тис. прим. документів, то в 1997 р. 236 установам було видано лише 6702 прим. документів.

З'явилися й інші тенденції. Зокрема, поступово змінився контингент споживачів інформації, виникли нові групи користувачів – представники політичних та ділових кіл, засобів масової інформації, які, з одного боку, здійснювали вплив на суспільно-політичний та економічний розвиток суспільства, прискорення технічного прогресу, з іншого – пред'являли високі вимоги до повноти та оперативності інформації. Разом з тим, спроби співробітників МБА розвивати нові, пристосовані до реалій форми обслуговування все ж не дозволяли повернутися до попередніх обсягів діяльності щодо задоволення замовлень читачів<sup>2</sup>.

Наприкінці 1990-х років у відділі абонементу простежувалася тенденція певного збільшення кількості запитів на документи споживачів міського МБА, про що свідчать такі цифри: у 1998 р. – 9540 замовлень, у 1999 р. – 9597, у 2000 р. – 11 305. У 2001 р. міським МБА користувалося 165 бібліотек міста. Це, насамперед, бібліотеки наукових установ НАН України (65), бібліотеки державного значення (Національна парламентська бібліотека України, Державна історична бібліотека, Державна наукова медична бібліотека, Державна науково-технічна бібліотека), а також ряд інших наукових бібліотек Києва, бібліотеки вищих навчальних закладів та різних відомств.

Через систему міського МБА замовлялися переважно наукові видання, до того ж 62–65% замовлень складали технічні та природничо-наукові

---

<sup>1</sup> Віткіна Л. Л. Необхідність впровадження нових методів в обслуговування читачів та абонементів НБУВ по МБА та ММБА // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 9. С. 547–551.

<sup>2</sup> Гирич В. Огляд застосування ДБА в роботі МБА та його вплив на виконання читацьких запитів (погляд на перспективу) // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф. Київ, 1997. С. 120; Мошковська Н. І. Лінії ММБА та МБА – канали ефективної інформації // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. пр. НБУВ ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. С. 297–305.

видання, 35–38% припадало на видання гуманітарного профілю. Запити на документи свідчать про високий освітній та інтелектуальний рівень споживачів мережі міського МБА – учених, педагогів, дослідників.

Значну аудиторію становили й персональні абоненти-науковці: відповідальні державні працівники; академіки і члени-кореспонденти НАН України; доктори наук, професори; заслужені діячі науки і техніки України і заслужені працівники культури і мистецтва; кандидати наук. Високий освітній, інтелектуальний та культурний рівень, особливий соціальний статус цих категорій користувачів передбачали широке коло інформаційних запитів, які не обмежувалися вузькоспеціальною науковою тематикою. Запити користувачів поширювалися й на суміжні галузі знання, на документи гуманітарного та природничого профілів. Наприкінці 1990-х років відділ абонементу НБУВ відзначив зростання кількості читацьких запитів як на документи з фонду основного зберігання Бібліотеки, так і на документи з підсобного фонду відділу: у 1998 р. – 45 056 замовлень, у 1999 р. – 48 514, у 2000 р. – 52 646.<sup>1</sup>

Схвалена Міжпарламентською асамблеєю держав-учасниць СНД та підписана в 1999 р. «Угода про створення системи МБА держав-учасниць СНД» відкрила нові перспективи для співробітництва, активізації взаємного використання бібліотечно-інформаційних фондів бібліотек СНД, інтенсифікації інформаційного обміну, що дало поштовх до розробки нормативних документів для забезпечення функціонування системи.

Розвиток електронних форм обслуговування читачів МБА і можливості розвитку електронного доставляння документів змогли поступово забезпечити взаємне використання інформаційних ресурсів, що стає все більш важливою частиною бібліотечного обслуговування<sup>2</sup>. Традиційне обслуговування користувачів, яке передбачало видавання необхідних документів за межі бібліотеки або в читальні зали, доповнилося обміном електронними копіями та вмінням працювати в межах Інтернет-простору. Тим самим змінюються й технології роботи у відділі МБА, а стратегічною метою

<sup>1</sup> Мошковська Н. І. Міський МБА в системі забезпечення інформаційних запитів читачів-науковців // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 9. С. 552–558.

<sup>2</sup> Баркова О. Електронна бібліотека як перспективний засіб організації доставки документів та обслуговування по МБА // Бібліотечний вісник. 2002. № 1. С. 47–54.

розвитку МБА стає забезпечення максимальної доступності інформаційних ресурсів України як для вітчизняних, так і для зарубіжних користувачів.

Одним з найбільш актуальних досягнень НБУВ стало впровадження Інтернет-мережі та цифрових технологій, що відкрило нову еру інформаційного суспільства, а також сформувало соціальні умови для переходу до суспільства знань. Це визначило й перегляд ролі бібліотек у майбутньому суспільстві знань, адаптації та впровадженні міжнародних стандартів і технологій для створення й обміну ресурсами.

Упровадження новітніх технологій суттєво змінює й систему обслуговування читачів, трансформує адресність обслуговування читачів на користувачів інформації, значно розширює можливість сервісних послуг. Інтеграція у світовий простір викликала необхідність організації типологічної системи обслуговування, яка мала стати адекватною для наукових бібліотек світу щодо структури, форм і методів надання інформації та документів. Однак негативно впливали труднощі в реалізації повноцінної політики комплектування, що призводило до значних лакун бібліотечного фонду, а це було неприйнятним для бібліотечного обслуговування, оскільки доступ до вітчизняних та світових інформаційних ресурсів не завжди може задовольнити потреби читачів у продукції наукових видавництв.

## **2.5. Розвиток науково-популяризаційного та культурно-просвітницького напрямів діяльності Бібліотеки**

Нового змісту набуває науково-популяризаційна робота та значно розширюється спектр культурно-просвітницької діяльності Бібліотеки. Головним підрозділом, який проводив цю роботу, став Культурно-просвітницький центр (КПЦ), створений у новому приміщенні Бібліотеки на базі відділу інформаційно-масової роботи (завідувач сектору, відділу в 1986–1991 рр., керівник КПЦ 1992–2003 рр. – Наталія Борисівна Захарова).

Відповідно до Положення про Культурно-просвітницький центр Бібліотеки, затвердженого у 1994 р., перед підрозділом поставили такі основні завдання:

– проведення досліджень, спрямованих на вивчення культурно-просвітницької функції наукової бібліотеки, науково-методичне забезпе-

ння її культурно-просвітницької діяльності та впровадження їхніх результатів у практику роботи ЦНБ й інших наукових бібліотек України;

– організація культурно-просвітницької діяльності із застосуванням нових форм і методів пропаганди наукових знань, фондів ЦНБ, основних напрямів її роботи;

– участь у науково-методичному забезпеченні та організації підвищення кваліфікації спеціалістів ЦНБ, інших бібліотек України (відповідно до профілю діяльності Центру).

Створення КПЦ засвідчило новий етап культурно-просвітницької роботи в Бібліотеці, яка почала розгортатися в усіх напрямках соціокультурної діяльності, вийшла за вузькі обмеження у видах, формах та методах культурно-просвітницької діяльності <sup>1</sup>.

Значно зростає кількість культурно-просвітницьких заходів і поліпшується їхня якість, проводиться попередня серйозна науково-організаційна робота з їхньої підготовки. До книжкових тематичних виставок складаються експозиційні плани. Таким чином, у цей час не тільки значно збільшується кількість виставок, але й розширюється їх тематичний репертуар (завідувач сектора виставкової роботи І. А. Прокошина) <sup>2</sup>.

У сучасному світі основним рушієм прогресу дедалі активніше стає наука як основа створення і впровадження високих інноваційних технологій. Саме тому тематика книжкових виставок відображала, перш за все, найбільш актуальні наукові напрями. Якщо до 1995 р. основний акцент робився на інформаційному забезпеченні академічних установ, то надалі тематика виставок була сформована переважно з урахуванням наукових розробок в академічних установах України. В 1996 р. особливе місце в тематичному плані виставкової роботи відводилося проблемам історичного розвитку України. Тематика була досить різноманітною: розглядалися в історичному аспекті мовні, літературні, історичні питання, проблеми екології та політики. Кількість виставок, присвячених саме Україні, дедалі збільшувалась, а зацікавленість до них значно зростала.

---

<sup>1</sup> Захарова Н. Концепція управління культурно-просвітницькою діяльністю в Національній бібліотеці в період структурної реорганізації // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. Вип. 29. С. 164–172.

<sup>2</sup> Захарова Н. Б. Виставкова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 80-річчя НАН України) // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 1998. Вип. 4. С. 88–92.

Особлива увага надається висвітленню творчого шляху видатних особистостей – чи то вчених, чи політичних і державних діячів, чи діячів культури або мистецтва. Книжково-документальні виставки до ювілеїв видатних учених, літераторів, художників є однією з основних форм пропаганди бібліотечних фондів і важливим засобом культурно-просвітницької діяльності<sup>1</sup>.

Робота КПЦ докорінно переглядалася з урахуванням попереднього досвіду проведення різноманітних виставок та культурно-просвітницьких заходів, науково-інформаційної роботи в галузі історії книги та культури, а також пошуку нових форм і методів діяльності Бібліотеки в галузі пропаганди знання.

Робота з популяризації унікальних фондів ЦНБ проводилась і поза її межами. Серед замовників: комісії Верховної Ради України, Український дім, Федерація профспілок України, Музей книги і друкарства України, Центр сучасного мистецтва Сороса. Лише упродовж 1992 р. відбулося вісім виїзних виставок. Знаменною подією в науковому і культурному житті України в 1993 р. стало відзначення 75-річчя Академії наук України та Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського. Цій даті були присвячені великі книжкові виставки у приміщенні Бібліотеки, виїзні книжково-ілюстративна виставка в Експоцентрі «Наука» і планшетна – в Національному театрі опери та балету ім. Т. Г. Шевченка.

Великої популярності набули комплексні масові заходи як важлива форма науково-просвітницької діяльності.

Деякі з них стали традиційно щорічними. Так, спільно з Комісією з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського з 1991 р. 12 березня проводяться щорічні наукові читання В. І. Вернадського, вченого і мислителя, фундатора і першого Президента Української академії наук, в яких беруть участь представники Президії НАН України, академіки, члени-кореспонденти, видатні академічні вчені, які вивчають його наукову спадщину, життя та діяльність, співробітники НБУВ, інших бібліотек та архівів, представники наукових установ НАН України та громадських орга-

---

<sup>1</sup> Захарова Н. Б. Використання фондів у системі засобів реалізації культурно-просвітницької функції наукової бібліотеки // Дослідження фондів наукових бібліотек України: сучасний стан та перспективи розвитку : Перша наук. сесія Ін-ту бібліотекознавства, Київ, 29 жовт. 1992 р. Київ, 1992. С. 18–19.



нізацій. У 1990-х роках на засіданнях цих наукових читань учені та наукова громадськість обговорюють актуальні питання розвитку науки, пов'язані із вченням В. І. Вернадського про біосферу та ноосферу, наукові досягнення в галузі мінералогії та кристалографії, документальну спадщину академіка, розкриваються невідомі риси особистості В. І. Вернадського як людини, мислителя, визначається його роль у створенні засад національної науки, культури, освіти в Україні, науково-організаційний внесок у створення НАН України та Національної бібліотеки України тощо.

На читаннях також аналізується вплив ідей ученого на розвиток сучасної науки. Так, читання проводилися за такими темами: «Моральність і біосфера», «В. І. Вернадський і сьогодення України», «Наукова думка і цивілізація», «Учення В. І. Вернадського про живу речовину»; «В. І. Вернадський та розвиток геохімії і радіогеохронологічних досліджень»; «Внесок В. І. Вернадського у вивчення антропогенної геології України», «В. І. Вернадський – мислитель, учений, громадянин» тощо.

Іншим щорічним заходом є Дні слов'янської писемності та культури, в які проводилися наукові конференції, культурні заходи – концерти за участю відомих артистів, готувалися збірники наукових праць, проводилися екскурсії до Інституту рукопису, відділів стародруків, естампів та репродукцій тощо. У 1993 р. до Дня слов'янської писемності та культури відбулась наукова конференція «Славістичні наукові центри в Україні».

Запроваджуються такі заходи, як День науки, День аспіранта, в які проводяться зустрічі з науковцями, екскурсії та виставки, популяризуються наукові досягнення НБУВ та опублікована видавнича продукція.

Поряд з використанням традиційних було продовжено пошуки нових форм і методів культурно-просвітницької роботи (завідувач сектору А. П. Шеремет). Бібліотека, що отримала нові чудові зали для проведення конференцій, виставок і зустрічей, значно розширює коло культурної сфери своєї діяльності. У виставкових залах експонуються зразки образотворчого мистецтва, які мали успіх у читачів Бібліотеки, киян і гостей міста, вони стали традиційною формою культурно-просвітницької діяльності ЦНБ. Значна увага приділялася налагодженню контактів з творчими спілками України, підготовці персональних виставок творів живопису та декоративно-ужиткового мистецтва, на яких експонувалися роботи професійних і самодіяльних митців. Добрі творчі стосунки склались у Бібліотеки

із Спілкою фотохудожників України, з Київською міською асоціацією майстрів народної творчості та ремесел «Творчість», Спілкою художників України та інші.

Бібліотека проводила й засідання круглих столів з актуальних проблем сучасності. Щорічно проходило понад 40 лекційно-масових заходів. Постійно діяли лекторії «Наука вчора, сьогодні, завтра», були започатковані дискусійний клуб «Учений у сучасному світі», клуби «Спадщина» і «Київ та кияни», відвідувачі яких мали можливість зустрітися з письменниками і вченими, прослухати цикл лекцій з різних актуальних питань.

Зокрема, в обговоренні проекту Конституції України спільно з Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва АН України для керівного складу ЦНБ був проведений науково-практичний семінар «Управління підприємницькою діяльністю і кадровий менеджмент» (1992); до Дня науки відбулося засідання круглого столу на тему «З історії науки в Україні», в якому взяли участь акад. В. П. Кухар і д-р фіз. мат. наук М. Л. Горбачук (1993); Українська академія політичних наук спільно з ЦНБ стали ініціаторами конференції «Майбутність України: оцінка ситуації, пошук шляхів розвитку», в роботі якої взяли участь відомі вчені-політологи, депутати Верховної Ради України, журналісти (1994).

Цікавою подією в роботі клубу «Вчений у сучасному світі» стала зустріч з акад. М. М. Амосовим і презентація його нової роботи «Розум. Людина. Суспільство. Майбутнє» (1995). Регулярно відбувалися засідання «У клубі цікавих зустрічей». Зокрема, пройшли зустрічі з письменником С. Крижанівським, який поділився спогадами про М. Т. Рильського; письменником Ю. Покальчуком, котрий розповів про українську книгу у Великій Британії; творчими групами науково-популярних фільмів «Перехрестя одного роду» (про родину Розумовських), «Ностальгія» (про рід Гудимів-Левковичів) та ін. Стали традиційними засідання літературно-філософського салону «Нова громада».

З 1995 р. набула популярності така форма культурно-просвітницької діяльності, як презентація видання або продукції окремих видавництв. Зокрема, після проведення цих акцій Бібліотеці були подаровані 1-й та 2-й томи факсимільного видання робочих зошитів О. С. Пушкіна, які вийшли друком у Лондоні під егідою принца Уельського; хронологічний довідник «Україна від найдавніших часів до сьогодення»; монографія «Політологія посткому-

нізму»; добірка журналів «Політична думка»; монографія «Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет» (В. А. Смолій, В. С. Степанков); видання «Біловіжжя: 1991–1996» (присвячене першому Президенту України Л. М. Кравчуку); аудіокасети «Сад божественних пісень» (на вірші Г. С. Сковороди) та ін.

Новими у культурно-просвітницькій діяльності Бібліотеки стали літературно-музичні вечори. Шанувальники класичної музики мали можливість прослухати твори Ф. Шопена, Л. Бетховена, Н. Паганіні, П. Чайковського, а у грудні 1993 р. з успіхом пройшов Фестиваль французької музики, організаторами якого були ЦНБ і Французький культурний центр в Україні. Літературно-музична вітальня приймала гостей як у головному корпусі Бібліотеки, так і у залі нотних видань у філії № 1, де відбувались концерти і музичні лекторії.

Для нових читачів, гостей, студентів і викладачів Бібліотеки проводились оглядові екскурсії та екскурсії-лекції. Перед екскурсією відвідувачі мали можливість переглянути документальний фільм «Бібліотека дивиться у майбутнє». Після введення в експлуатацію головного корпусу значно зріс інтерес до Бібліотеки. Тільки протягом 1992 р. було проведено 144 екскурсії, з історією ЦНБ ознайомилося близько двох тисяч чоловік<sup>1</sup>. Про заходи та виставки систематично повідомлялося через засоби масової інформації, а також за допомогою оголошень, афіш і запрошень у приміщеннях центрального корпусу Бібліотеки, філій та науково-дослідних установ АН України. Для детального ознайомлення з діяльністю Бібліотеки та інформування про її заходи двічі на рік видавався інформаційний бюлетень. На сторінках професійного часопису «Бібліотечний вісник» публікувалась інформація про проведення виставок, зустрічей, екскурсій, конференцій та круглих столів, презентацій книжок тощо. Події, презентації, виставки широко висвітлювалися у ЗМІ.

Отже, культурно-просвітницька діяльність набула значного розвитку: організовуються виставки, проводяться лекційна популяризація знань,

---

<sup>1</sup> Захарова Н. Б. Культурно-просветительская деятельность Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: история становления // Вопросы социологии, политологии, философии и истории : материалы междунар. заоч. науч.-практ. конф. (14 ноября 2012 г.). Новосибирск, 2012. С. 111–122.

зустрічі з видатними діячами науки, культури, освіти, читацькі конференції, здійснюється екскурсійна та інформаційно-рекламна діяльність.

## **2.6. Інтеграція НБУВ у вітчизняний та міжнародний бібліотечно-інформаційний і культурний простір. Розвиток міжнародного співробітництва**

### **2.6.1. Розвиток професійних відносин з міжнародними організаціями, національними бібліотеками та науковими інституціями**

Після отримання Україною незалежності міжнародне співробітництво НБУВ набуло нового змісту, наповнилося новими формами та видами спільної діяльності.

Практично усі напрями діяльності Бібліотеки тією чи іншою мірою характеризувалися активізацією розвитку різних видів міжнародного співробітництва. Це, зокрема, стосувалося комплектування та книгообміну, спільних наукових досліджень унікальних джерел, археографічних і бібліографічних видань, інформаційної діяльності, проведення спільних наукових конференцій та культурно-просвітницьких заходів.

У період першого десятиліття незалежності України сформувався основні напрями наукового та науково-технічного співробітництва Бібліотеки із зарубіжними інформаційно-бібліотечними установами:

– співпраця з національними бібліотеками світу, науковими та освітніми установами в галузі бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства, науково-інформаційної діяльності, консервації та реставрації документів, у тому числі в галузі проведення спільних наукових досліджень, публікації джерел та бібліографічних покажчиків;

– участь у роботі фахових міжнародних організацій, у міжнародних бібліотечних асоціаціях на правах членів цих організацій, зокрема IFLA, CENL, у міжнародному бібліотечному союзі Бібліотечна Асамблея Євразії (БАЄ, створений у 1992 р.) тощо;

– розширення науково-інформаційного обміну між бібліотеками та інформаційними центрами академій наук – членів МААН, розвиток

діяльності Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук – членів МААН, Українського національного комітету славістів, де Бібліотека стає базовою організацією;

- співробітництво із зарубіжними видавництвами, видавництвами іноземних наукових товариств з метою забезпечення фондів НБУВ та фондів бібліотек науково-дослідних установ НАН України іноземною науковою періодикою на постійній основі. Зокрема, в 1994 р. Бібліотека розпочала співробітництво у справі закупівлі іноземної літератури за бюджетні кошти з Європейським відділенням американської інформаційно-видавничої корпорації EBSCO у Нідерландах;

- співпраця з відповідними підрозділами Міністерства закордонних справ України у справі міжнародного науково-культурного обміну з бібліотечно-інформаційними центрами зарубіжжя;

- співпраця з українознавчими центрами української діаспори з усіх континентів земної кулі, поповнення виданнями українських центрів та інституцій у різних країнах світу, організація широкої популяризації внеску української діаспори та її діячів у розвиток науки і культури, залучення її доробку в контекст розвитку світового українознавства.

Однією з важливих форм різнопланових та наднаціональних аспектів такого ґрунтового напрямку міжнародної діяльності НБУВ, як формування унікальних бібліотечно-інформаційних ресурсів, стало формування фонду видань Організації Об'єднаних Націй, організація обслуговування користувачів цими виданнями. Вони сконцентровані в самостійному структурному підрозділі зі спеціалізованою читальною залогою сектору міжнародної інформації (створеному в 1990 р.) та функціонують як Депозитарій публікацій ООН у НБУВ з 1960 р., який постійно поповнювався в 1990-х роках і налічував на початок 2000-х років понад 600 тис. документів і публікацій керівних органів Організації, а також інших агенцій і закладів системи ООН, які є базовими для міжнародного права.

Універсальний за змістом фонд надає користувачам можливість отримати унікальну інформацію з усіх напрямів діяльності ООН, забезпечує доступ, зокрема, до офіційних публікацій головних її органів (Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Економічної і Соціальної Ради, Міжнародного Суду, Секретаріату), офіційних документів зі створення ООН і загальних матеріалів про діяльність, міжнародних договорів, угод і законодавчих

актів, укладених під егідою Організації, публікацій з різних питань соціально-економічного розвитку, прав людини, запобігання злочинності, розвитку освіти, науки та культури.

Комплектування Депозитарію відбувалося централізовано безпосередньо з Нью-Йорка (штаб-квартири ООН), Женеви та Відня (європейських центрів) російською та англійською мовами. Як джерело поповнювання фонду також залучалися матеріали, передані Представництвами ООН в Україні та українським МЗС.

У відкритому доступі Депозитарію представлено періодичні видання ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ, МАГАТЕ, ФАО, МОП, МВФ, ІКАО, статистичні довідники тощо.

Багатогалузевість і розмаїтість документів та матеріалів ООН якнайкраще знаходила своє відображення на експонованих тематичних виставках з використанням безпосередньо Депозитарного фонду. Так, протягом 1992–1997 рр. найбільшого визнання користувачів набули виставки: «ЮНЕСКО – 45 років», «ООН і права людини», «Україна і ООН», «ЮНКТАД – Конференція ООН з питань торгівлі і розвитку», «1993 – Міжнародний рік корінних народів», «Всесвітня конференція з прав людини», «ГАТТ – Генеральна Угода про тарифи і торгівлю», «ЮНКТАД – 30», «Всесвітній день боротьби зі СНІДОМ», «Литва та ООН», «ООН – 50», «ФАО – 50», «Чорнобиль: 1986–1995», «Чорнобильська трагедія в документах ООН», «ЮНЕСКО: 1946–1996», «ЮНІСЕФ: 1946–1996», «1996 р. – Міжнародний рік боротьби зі СНІДОМ», «Європейській економічній комісії – 50», «Тільки одна Земля ... (ЮНЕП – 25)», «МАГАТЕ: 1947–1997», «Бідність в Україні (До Всесвітнього дня подолання бідності)».

Диференційовані бібліографічні картотеки «Картотека символів видань системи ООН» (читацька) та «Картотека матеріалів системи ООН» (службова) сприяють упорядкуванню Депозитарного фонду, його введенню в науковий обіг та поліпшенню його використання.

Довідково-пошуковий апарат на документи і матеріали ООН складається з чотирьох традиційних каталогів: алфавітного й систематичного кириличним шрифтом (книги та журнали) та алфавітного й систематичного латинським шрифтом (книги та журнали). Представлена в них інформація спрямована на надання широкого та ефективного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів Депозитарію ООН в Україні.

З метою вивчення інформаційного потенціалу електронних ресурсів ООН завідділом зарубіжних зв'язків та фонду ООН Н. В. Стрішенець брала участь у роботі семінару Депозитарних бібліотек ООН, що проводився Нью-Йоркською бібліотекою ім. Д. Хаммершельда в Москві, на базі Інформцентру ООН, і був повністю присвячений електронним базам даних ООН та можливостям їхнього використання. З роботою Депозитарію ООН – одного з підрозділів НБУВ – ознайомила співробітниця відділу інформації ООН з Нью-Йорка Леон Форман (2000 р.).

Значну роль у «відкритті» НБУВ міжнародному бібліотечному товариству та вченим відіграла стаття про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, опублікована 1993 р. у третьому виданні «World Encyclopedia of Library and Information Services» Американської бібліотечної асоціації, автором якої була Т. І. Арсеєнко<sup>1</sup>.

Міжнародна діяльність Бібліотеки була спрямована на встановлення та розвиток професійних відносин з національними бібліотеками, інформаційно-видавничими центрами, слов'янськими відділами університетських, публічних, мистецьких, музичних бібліотек усіх континентів уже як провідної бібліотечної установи суверенної держави. На початок 2000-х років були вперше підписані, поновлені та пролонговані міжнародні угоди з усіх напрямів бібліотечної діяльності з більш як 1500 зарубіжними науковими інституціями. Активна міжнародна співпраця у форматі прямих наукових зв'язків щодо обміну досвідом професійної діяльності, організації комплектування фондів та книгообміну, науково-інформаційних питань, обміну спеціалістами та інших форм взаємодії була встановлена між великою кількістю провідних бібліотек, зокрема НБУВ співпрацювала з Бібліотекою Конгресу США (Слов'янський відділ, Богдан Ясінський); Публічною Нью-Йоркською бібліотекою (Слов'янський відділ, Едвард Казінець); Бібліотекою Іллінойського університету (д-р Дмитро Штогрин); Вайденерівською бібліотекою Гарвардського університету (Оксана Процик); Національною бібліотекою та архівом Канади (українська секція Слов'янського відділу, Ірена Белл, Оксана П'ясецька); Бібліотекою Торонтського університету (заступник директора з впровадження інформаційних техно-

<sup>1</sup> American Library Association. Library of Congress Cataloging -in- Publication Data World Encyclopedia of Library and Information Service / [ed. Robert Wedgewort]. Chicago, 1993. 3 rd ed. P. 826–827.



логій Солянж Сільверберг, керівник Слов'янського відділу Люба Пендзей); Бібліотекою Едмонтонського університету (Слов'янський відділ, Галина Клід); Державною публічною бібліотекою Німеччини в Мюнхені (Слов'янський відділ, Ханне Лора Гоншіор, Надя Холявка); Національною бібліотекою Австрії (Слов'янський відділ, Марія Розумовська); Бібліотекою Інституту Східної та Південно-Східної Європи, Австрія (директор д-р Ілона Славінскі); Бібліотекою та архівом Австрійського музичного товариства (директор А. Біба); Національною бібліотекою Чехії (керівник міжнародного департаменту Дана Тулахова); Національною бібліотекою Словаччини (д-р Марія Няхай); Всеросійською державною бібліотекою іноземної літератури імені М. І. Рудоміно, Москва (директор Катерина Генієва); Національною бібліотекою Білорусі (директор Р. С. Мотульський); Бібліотекою Академії наук Литви імені Врублевських (заступник директора д-р Рима Ціценене); Бібліотекою Університету Хоккайдо, Японія (Слов'янський відділ, д-р Такако Акідзукі); Національною бібліотекою Польщі (Відділ досліджень польської культури за кордоном, Ханна Ласкаржевська). Всі ці установи активно співпрацювали з профільними відділами НБУВ та були учасниками щорічних міжнародних конференцій Бібліотеки впродовж 1992–2002 рр.

У свою чергу, НБУВ бере участь у конференціях європейських бібліотек та асоціацій національних бібліотек світу з питань комплектування, формування інформаційних ресурсів тощо. На базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського від 1996 р. почала працювати Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів МААН, щорічно видається спеціальний бібліотечний збірник МААН.

Розгортається співробітництво НБУВ із зарубіжними організаціями в Україні, зокрема з представництвом ООН, Британською радою, Французьким культурним центром, Гете-інститутом, Радою міжнародних наукових досліджень, Програмою академічних обмінів імені Фулбрайта, Міжнародною асоціацією сприяння співробітництву з науковцями СНД (IREX) тощо <sup>1</sup>.

Світові бібліотеки своїми дарами сприяють поповненню фондів українських книгозбірень, зокрема й НБУВ: йдеться про британський проект

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. Київ, 2009. 530 с.

«Book Add», яким було заплановано надання 100 тис. прим. книг Україні<sup>1</sup>, про комплекти журналу «Визвольний шлях»<sup>2</sup> та 49 тис. прим. книг від американської фірми «Сорос», про Каталог Нью-Йоркської публічної бібліотеки (1911–1971 рр.)<sup>3</sup>.

Активізуються спільні наукові проекти, спрямовані на підготовку наукових видань, бібліографічних ресурсів, дослідження фондів бібліотек з метою виявлення національних історичних та культурних джерел, передусім, надзвичайно активними були зв'язки з білоруськими колегами з бібліотеки Академії наук Білорусі, Польської академії наук, Болгарської академії наук, з Українським науковим інститутом Гарвардського університету, Українським вільним університетом тощо. Серед проектів, здійснених за сприяння гарвардського професора Ігоря Шевченка, праця «Грецькі рукописи в зібраннях Києва» (Київ-Вашингтон, 2000; упорядник Є. К. Чернухін), видана спільно з Центром візантиністики Дамбартон Оукс Гарвардського університету.

У 1998–2000 рр. у НБУВ продовжував діяти спільний з Бібліотекою Народною у Варшаві проект «Полоніка», що передбачав проведення широкого пошуку документів та книжок польського походження в Україні, створення покажчиків фондів та джерел. У цей період здійснювалась підготовка до видання першого випуску каталогу бібліотеки польського короля Станіслава Августа Понятовського – «Регії». З цією метою в НБУВ працювали польські фахівці під керівництвом Ханни Ласкаржевської.

У свою чергу, з'явилася можливість отримання міжнародної стипендії Фонду сприяння розвитку науки Польщі – Каси ім. Юзефа Мянвського, який фінансує стипендії, наукові публікації і конференції, навчання, організації наукових зустрічей, надає можливість для зарубіжних учених, які вивчають польську історію та культуру, здійснювати науково-дослідну роботу. Таку можливість використали співробітниця Бібліотеки С. О. Булатова, старший науковий співробітник Інституту рукопису, яка працювала в Бібліотеці Народовій та інших великих бібліотеках і архівах

<sup>1</sup> Веремієнко О. Сто тисяч книг для України // *Голос України*. 1993. № 3. С. 4.

<sup>2</sup> «Визвольний шлях» у Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського // *Визвольний шлях*. Лондон, 1993. № 8. С. 998–1004.

<sup>3</sup> Презентація друкованого каталогу Нью-Йоркської публічної бібліотеки (1911–1971 рр.) // *Бібліотечний вісник*. 1996. № 3. С. 39.

Польщі над створенням монографії «Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII–XX ст.», та І. О. Ціборовська-Римарович, науковий співробітник відділу стародруків і рідкісних видань, яка упродовж двох місяців стажувалася в Польщі з метою пошуку та опрацювання матеріалів з історії трьох шляхетських родових бібліотек XVIII ст. – Вишневецьких, Потоцьких та Мікошевських. Такі зв'язки підтримувалися розвитком й інших досліджень історії польських історичних бібліотек, які проводилися співробітниками НБУВ.

### **2.6.2. Нові форми міжнародного співробітництва. Австрійська бібліотека**

Створення Австрійської бібліотеки при НБУВ – один із прикладів участі Бібліотеки в міжнародних наукових та культурних проектах. Проект «Австрійські бібліотеки за кордоном»<sup>1</sup> у посткомуністичних країнах Центральної та Південно-Східної Європи виник наприкінці 1980-х років за ініціативи Федерального міністерства європейських та закордонних справ Австрії. У межах цього проекту Австрійська бібліотека в Києві в складі НБУВ стала другою в Україні (після Австрійської бібліотеки при Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка) і тринадцятою в Європі. Сьогодні мережа Австрійських бібліотек за кордоном нараховує 64 бібліотеки більш ніж у 25-ти країнах Центральної та Південно-Східної Європи й Азії. Австрійська бібліотека через мовну і наукову спрямованість увійшла до складу відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків і діє за певними напрямками<sup>2</sup>.

Відкриттю Австрійської бібліотеки в НБУВ передували важливі історичні події. Україна здобула незалежність, стала самостійною державою на теренах Європи. Австрія була однією з перших держав, яка встановила з Україною прямі двосторонні відносини. 26 вересня 1991 р. було підписане Спільне комюніке про встановлення консульських відносин, а 24 січня 1992 р. – протоколи про встановлення дипломатич-

---

<sup>1</sup> Австрійські бібліотеки / Н. В. Безлепкіна, О. І. Герасим, М. А. Воробей, С. Д. Осадчук // Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка. Київ, 2001. Т. 1. С. 86–87.

<sup>2</sup> Воробей М. А. Австрійська бібліотека // Бібліотечний вісник. 1993. № 3/4. С. 64.

них відносин та відкриття дипломатичних місій на рівні посольств. У цей період налагоджується активна науково-культурна співпраця між Україною та Австрією: австрійський Інститут Східної та Південно-Східної Європи заснував свою філію при Західноукраїнському дослідному центрі Академії наук України у Львові, пізніше у Львові відкрилося Представництво ОеАД – центрального сервісного центру з європейської та міжнародної мобільності і кооперації у Відні. Бібліотека вийшла з ініціативою і подала обґрунтування необхідності створення Австрійської бібліотеки в Києві, у найбільшій книгозбірні України, з тим, щоб фонд цієї постійно діючої німецькомовної колекції міг забезпечувати науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади, коледжі та школи, громадські організації, іноземні представництва, перекладачів, діячів культури, читацьку спільноту необхідним обсягом інформації стосовно історії, науки, культури, сучасного життя Австрії.

Велику підтримку в заснуванні та розвитку Австрійської бібліотеки надав акад. НАН України Дмитро Володимирович Затонський, який, згідно з умовами Проекту, багато років був незмінним науковим керівником, ініціатором та організатором багатьох спільних українсько-австрійських міжнародних заходів.

Урочисте відкриття Австрійської бібліотеки в НБУВ відбулося 23 листопада 1992 р. Захід очолив директор української книгозбірні д-р філос. наук, проф. О. С. Онищенко. Подію вшанували своєю присутністю тогочасні Міністр закордонних справ Австрії д-р Алоїз Мок, завідувач культурної секції Міністерства закордонних справ Австрії Петер Марбо, Надзвичайний і Повноважний Посол Австрії в Україні доктор Георг Вайсс, віце-прем'єр-міністр України Микола Жулинський, Міністр культури України акад. АН України Іван Дзюба, президент АН України акад. Борис Патон, австрійські, українські, канадські політичні діячі, письменники, артисти<sup>1</sup>.

Основною в діяльності Австрійської бібліотеки у НБУВ була кумулятивна функція – збирання, зберігання, бібліотечно-бібліографічне опрацювання і введення до наукового та культурного обігу творів австрійських письменників, мовознавців, літературознавців, філософів, економістів, істориків тощо. Австрійська бібліотека стала культурним

<sup>1</sup> Вісті СУФА. Відень, 1993. № 25. С. 88–92.

та науковим центром, що забезпечував науково-дослідні установи, громадські організації, іноземні представництва, широкий читацький загал інформацією з історії, культури, науки, сучасного життя Австрії. Розпочалося створення бібліотечного фонду та локальних баз даних фонду Австрійської бібліотеки за розділами «Історія Австрії» та «Зарубіжна Австрія» в Україні, що забезпечило можливість обміну інформацією між Австрійськими бібліотеками в Україні та поза її межами завдяки широкому доступу до інформації.

Австрійська бібліотека набула популярності через постійне поповнення фонду Бібліотеки новими надходженнями, оперативне опрацювання та створення довідково-пошукового апарату, електронного ресурсу, здійснення аналізу інформаційних запитів користувачів з метою ефективного формування фонду, надання широкого спектру інформаційно-бібліотечних послуг, зокрема доступ до Інтернет-ресурсів усіх Австрійських бібліотек за кордоном (Österreich-Bibliotheken im Ausland) тощо.

За сприяння й фінансової підтримки Федерального міністерства європейських та закордонних справ Австрії, Посольства Австрії в Україні, Австрійського культурного форуму Австрійська бібліотека почала організовувати українсько-австрійські наукові та культурно-просвітницькі заходи. Бібліотека стала своєрідним культурним осередком наукової спільноти, де відбувалися наукові конференції, симпозіуми, «круглі столи», зустрічі вітчизняних та зарубіжних фахівців<sup>1</sup>. На той період набули систематичності зокрема: поширення інформації та наукових знань за програмою вузів України – «Країнознавство» та «Зарубіжна література»; надання фахових консультацій та допомога при написанні дипломних і курсових робіт, дисертацій; підготовка тематичних і персональних книжкових виставок, що висвітлювали визначні події політичного, наукового та культурного життя Австрії, а також ювілейні дати діячів країни; проведення виставок нових надходжень.

Австрійська бібліотека активно розвивалася впродовж усіх років існування, її поповнення здійснювалося переважно шляхом замовлення літератури через Федеральне міністерство європейських та закордонних справ Австрії, а також за рахунок подарунків. У 2002 р. її фонд складав понад

---

<sup>1</sup> Безпала Г. Науково-культурне «посольство» Австрії в Україні (до 20-річчя заснування Австрійської бібліотеки у НБУВ // Бібліотечний вісник. 2012. № 6. С. 33–39.

8 тис. прим. видань. Бібліотека представлена на веб-порталі Федерального міністерства європейських та закордонних справ Австрії [www.oesterreich-bibliotheken.at](http://www.oesterreich-bibliotheken.at)

### 2.6.3. Організація міжнародних виставок

Проведення міжнародних виставок – важлива складова міжнародної діяльності Бібліотеки, особливо в процесі становлення незалежної держави, в період реабілітації заборонених видань, повернення їх до фондів загального користування і введення інформації про них до світової мережі.

У 1990-х роках експонувалися виставки з фондів Слов'янської бібліотеки при Національній бібліотеці Чехії в Празі «Українська еміграція в Чехії між двома світовими війнами» та «Еміграція з СРСР у міжвоєнній Чехословаччині: внесок в науку і культуру», організовані міжнародним відділом Бібліотеки (завідувачка Т. І. Арсеєнко). Вони стали важливою подією в науковому та культурному житті України. Виставки відбулись у межах угоди про наукове та інформаційне співробітництво між Національними бібліотеками України і Чехії. Експозиції репрезентували понад 100 експонатів (оригіналів та фотокопій), які були на початку 1990-х років недоступними, отож і невідомими для українських істориків. Представлені на них документи української еміграції, організовані згідно з угодою про співробітництво між ЦНБ АН України та Національною бібліотекою Чеської республіки (Národní knihovna České republiky), становили справжню дослідницьку, джерельну лабораторію для науковців, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавився історією України. Експонування та обмін виставками відбулися в 1991 р. у Києві – в травні, у Празі – в жовтні–листопаді. У Празі виставку представляли Л. В. Івченко та інші співробітники Бібліотеки<sup>1</sup>.

Надзвичайний інтерес викликала виставка «Чеська музика XVIII ст. з нотного зібрання Розумовських» (підготовлена завідувачем сектору нотних видань Л. В. Івченко). Під час підготовки виставки співробітники сектору обслуговування нотними виданнями провели велику підготовчу роботу з відбирання експонатів, оформлення всіх необхідних супровідних

<sup>1</sup> Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). Київ, 1994. С. 4.

документів (І. В. Савченко, Є. В. Кожушко, О. В. Москалець). З нагоди заходу Л. В. Івченко підготувала друкований каталог виставки «Чеська музика XVIII ст. з нотного зібрання Розумовських»<sup>1</sup>. Представники Музичного відділу НБ ЧР (Юліуш Гулек, Зузанна Петрашкова) зробили переклад і видали на основі цього каталога його скорочений чеський варіант: *Česká hudba 18. století : Z notových sbírek Rozumovských ve Vernadského akademické knihovně Ukrajinské republiky : Výstava / Narodní knihovna v Praze, Ústřední vědecká knihovna V. I. Vernadského v Kyjevě. – Praha, [1991]. – 7 s.*

На відкриття прибув представник відділу культури радянського посольства у Чеській Республіці, що було спричинено ще й політичними обставинами, оскільки виставка відбувалася фактично напередодні загальнонаціонального референдуму щодо проголошення незалежності України. Документи виставки були наче «послами» від України, котра тоді опинилася в центрі уваги всього світу. Л. В. Івченко у вітальному слові розповіла про чесько-українські музичні зв'язки в минулому та сучасності, а завідувач Музичного відділу НБ ЧР доктор Юліуш Гулек, у той час ще й віце-президент Міжнародної асоціації музичних бібліотек, наголосив на цінності й раритетності представлених документів, адже особливо несподіваним для всіх музикантів і музикознавців було їхнє місцезнаходження в Україні, а також гарний стан збереженості. На виставку було відібрано 77 документів XVIII ст. (18 з них – рукописи – цінні пам'ятки чеської музичної культури, 59 – нотні стародруки). У Празі після проведення копійної роботи з різними довідниками з'ясувалося, що 8 нотних видань не зареєстровані в Міжнародному каталозі музичних джерел (RISM), тобто це були унікальні примірники, а ще половина представлених нотних стародруків (28) були відомі в світі не більш як у трьох примірниках. Інтерес до виставки впродовж її експонування був величезний, про що свідчили коментарі у книзі відвідувачів. З приводу проведення заходу на адресу дирекції НБ ЧР звернулася з Відня Марія Розумовська, нащадок родини Розумовських і бібліотечний працівник з 40-річним стажем. Пізніше, у 1995 р., вона відвідала ЦНБ з метою ознайомлення з нотною колекцією своїх пращурів.

---

<sup>1</sup> Чеська музика XVIII ст. з нотного зібрання Розумовських : кат. вист. / уклад. Л. В. Івченко. Київ, 1991. 24 с.



Провідні наукові працівники Музичного відділу НБ ЧР Юліуш Гулек і Зузана Петрашкова мали можливість не тільки побачити нотне зібрання Розумовських у Празі, а й попрацювати з ним під час відрядження до Києва у жовтні 1992 р. У 1993 р. у журналі «Music News from Prague» вийшла стаття Ю. Гулека «Czech 18 th century music documentation in the Ukraine»<sup>1</sup>.

Іншим виставковим напрямом міжнародної діяльності було представлення українському читачеві наукових публікацій найвідоміших видавництв світу на їхніх книжкових виставках. Так, у 1992 р. видавництво Langer und Springer розгорнуло в Бібліотеці виставку, яка нараховувала понад 100 видань англійською та німецькою мовами з математики, фізики, інформаційних технологій. Згідно з традицією іноземні видавництва залишили в дар Бібліотеці книги, що експонувались на виставці.

Характерною для виставкової діяльності Бібліотеки була експозиція видань Спілки письменників Канади, організована вперше в історії України у 1996 р. Бібліотека вітала 15 представників канадського письменства, серед яких були знані англомовні, франкомовні, німецькомовні, україномовні автори. Всі книги з цієї виставки також були подаровані Бібліотеці і зберігаються у її фонді окремою колекцією – Canadian Union Writers.

Важливим напрямом діяльності Бібліотеки була участь її провідних співробітників (Л. А. Дубровіна) у міжнародних комісіях під егідою Міністерства культури України як членів та експертів, зокрема в Угорсько-українській, Українсько-польській, Українсько-німецькій комісіях з питань переміщення та повернення культурних цінностей, незаконно вивезених під час Другої світової війни, в Україну.

#### 2.6.4. Розвиток зв'язків з українською діаспорою

Одним із напрямів міжнародної діяльності став активний розвиток наукових та культурних зв'язків з численними центрами української діаспори. У 1990-х роках, коли ідеологічні заборони були нарешті зняті, відбулося об'єднання українців усього світу, і Україна почала відкривати для себе загал української діаспори. Представники світової бібліотечної

<sup>1</sup> Hulek Julius. Czech 18-th century music documentation in the Ukraine // Music News from Prague. 1993. № 1/2. P. 5–6.

справи отримали можливість приїхати в Україну і як дослідники, і як фахівці-бібліотекарі.

У 1990-ті роки Бібліотека отримала тисячі примірників літератури українською, англійською, німецькою, французькою та іншими мовами в дар від бібліотек українських організацій та видавництв, приватних бібліотек Америки, Канади, Німеччини, Франції, Великобританії, Австралії.

Серед великої кількості зустрічей, що відбувались у Бібліотеці, вирізнялась презентація журналу «Визвольний шлях» – суспільно-політичного і наукового та літературного місячника ОУН(б) у Великій Британії, заснованого у січні 1948 р. Українською видавничою спілкою. Ця подія набула особливої ваги. Вона відбулася 30 червня 1993 р. за участі гостей з Великої Британії. Ініціатором презентації виступила ЦНБ. У грудні 1992 р. журналу «Визвольний шлях» виповнилося 45 років. Бібліотека була однією з небагатьох установ України, що передплачували цей журнал з перших років його існування. Але доступ широкого кола дослідників та читачів до видання був обмеженим, журнал зберігався у Спецфонді, який від часу набуття Україною незалежності став фондом відкритого користування. Це викликало в українських читачів велике зацікавлення зарубіжними українськими виданнями, зокрема найвідомішим з них – журналом «Визвольний шлях». За час існування часопису вийшло 543 номери, кожен з яких, починаючи з 1954 р., мав 128 сторінок оригінальних матеріалів на політичні, наукові, культурні, літературні, історичні, економічні, виховні, громадські, мистецькі теми. Дописувачами були понад 600 авторів, більшість яких з політичних причин були заборонені в Україні<sup>1</sup>.

Презентація журналу «Визвольний шлях» проходила в центральному корпусі Бібліотеки у кілька етапів: прес-конференція, виставка друкованих видань українських видавництв у Великобританії, власне представлення журналу та його урочиста передача до фондів Бібліотеки. Учасниками і гостями цієї міжнародної події, яка висвітлювалась українськими та зарубіжними ЗМІ, були депутати Верховної Ради України Слава Стецько, Лесь Танюк, Ірина Стасів-Калинець, Катерина Завадська, директор ЦНБ Олексій Онищенко, заступник генерального директора Анатолій Бровкін, учений

---

<sup>1</sup> URL: <http://ounuis.info/events/photo/item/509-prezentatsiia-zhurnalu-vyzvolnyi-shliakh-v-nbu-im-v-i-vernadskohe>.

секретар з міжнародних відносин Бібліотеки Тетяна Арсеєнко, член редакційної колегії журналу «Визвольний шлях» Сергій Квіт (Київ), співробітник журналу Федір Погребенник (Київ), поет Ігор Калинець (Київ), письменник і публіцист Юрій Покальчук (Київ), а також зарубіжні гості з Великої Британії – Василь Олеськів, голова дирекції Української Видавничої Спілки у Лондоні, Ілля Дмитрів, редактор «Визвольного шляху», Петро Дужий, член редакційної ради журналу, Михайло Білан, член дирекції УВС та Української Інформаційної Служби (Лондон), Микола Матківський, голова дирекції Української Інформаційної Служби і член УВС, професор Омелян Куштепа, Маркіян Шептицький, директор головної управи Союзу Українців Великої Британії. Крім того, в заході брали участь члени українських громад США та Австрії, представники українських церков зарубіжжя.

Усі випуски журналу, передані Українською Видавничою Спілкою (УВС) у Лондоні Бібліотеці, були спеціально оправлені у тверду подарункову оправу. Крім журналу «Визвольний шлях», Бібліотека отримала в дар 500 назв видань цього та інших українських видавництв Великої Британії, а також видань з українських осередків інших країн, що побачили світ у Лондоні.

Отже, ЦНБ ім. В. І. Вернадського на початку 1990-х років мала найповнішу колекцію заборонених у радянські часи україномовної періодики та книг, виданих поза межами України.

У свою чергу, провідні українські бібліотеки сприяють формуванню українознавчих фондів національних і академічних бібліотек зарубіжжя. Міжнародне співробітництво бібліотек України розвивається на основі двосторонніх міжбібліотечних угод. Важливе значення при цьому надається виявленню в зарубіжних бібліотеках документів, що стосуються України, та їхньому бібліографічному описуванню.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років ЦНБ були встановлені тісні стосунки з бібліотеками українських наукових центрів у різних країнах, почався обмін спеціалістами та досвідом формування українознавчих збірок. У цьому процесі брали активну участь співробітники українських і слов'янських відділів наукової бібліотеки Гарвардського університету (де працювала українська бібліотечна спеціалістка Оксана Процик), Бібліотеки Конгресу США (там працював український учений та бібліограф Богдан

Ясінський), Інституту славістики Університету ім. Ернста-Моріца-Арндта у Грейфсвальді (з кафедрою україністики, де відповідальною за книгообмін була проф. Ульріке Єкуч), Інституту Славістики Університету Ерлан-Нюрнберг у м. Ерлангені (Німеччина) (Ленка Байер) та ін.

Вагомою була діяльність зарубіжних українських організацій, які допомагали українським бібліотекам за рахунок гуманітарної допомоги формувати фонди як американськими виданнями, так і українознавчими працями української діаспори, зокрема американо-української фундації «Сейбр-Світло» (США).

Співпраця Бібліотеки з добродійним міжнародним фондом «Сейбр-Світло» внесла значний вклад у розвиток якісного та кількісного складу фонду зарубіжної наукової, довідкової, навчальної літератури в період, коли фінансування закупівлі іноземних видань було зведене до мінімуму або ж взагалі відсутнє. Заснований у 1990 р. американським добродійним фондом «Сейбр» (Кембрідж, США) українсько-американський фонд «Сейбр-Світло» очолили акад. АН України Ярослав Ісаєвич та Ольга Ісаєвич. Фонд постачав сучасну іноземну літературу до України. Бібліотека стала однією з найважливіших організацій-партнерів «Сейбр-Світло», яка забезпечувала підтримку в розмитненні благодійних гуманітарних вантажів, маючи паспорт та акредитацію установи на митниці. Такий напрям її діяльності гарантував безперервну та вчасну доставку вантажів від американських видавництв, серед яких були World Book, Wiley, Norton, Elsevier, McGraw-Hill і видавництва американських наукових товариств. За 15 років плідної співпраці ЦНБ отримала 10 тис. видань іноземними мовами. Серед цієї кількості були й надзвичайно цінні книги, передані бібліотеками Америки. Так, Бібліотека Конгресу передала свій Union Catalogue – каталог усієї літератури, що зберігається в її фондах; Нью-Йоркська публічна бібліотека – свій 800-томний друкований каталог; бібліотека Колумбійського університету, з якою підтримувалися професійні зв'язки через професорів українського походження, – 400 прим. літератури з питань бібліотекознавства. Ці унікальні видання зберігаються в підручному фонді довідкового підрозділу Бібліотеки і використовуються у щоденній праці фахівцями-бібліографами та користувачами Бібліотеки. Особливі стосунки склалися з Українським науковим інститутом Гарвардського університету (США), співробітники відвідували УНІГУ, брали участь у конференціях, приймали

вчених УНІГУ в НБУВ. Наукові та культурні зв'язки характеризувалися й значною підтримкою видавничої діяльності НБУВ в галузі дослідження та публікації праць, пов'язаних з історією України та «україніки», зокрема Інституту рукопису, який упродовж багатьох років отримував комп'ютерне обладнання та консультативну підтримку з боку Фонду кафедр українознавства при Гарвардському університеті (США) (у різний час його очолювали Степан Хеміч і Роман Процик). Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є Фонд кафедр українознавства, фінансувалася за рахунок благодійних пожертв українських громад США та Канади. Ця неоціненна допомога дозволила впродовж усього цього періоду видавати фаховий збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів», видавати фундаментальні праці, покажчики, публікації документів, унікальних джерел з історії та культури України, підготовлені Інститутом рукопису, в тому числі й «Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр.», нині символ духовної незалежності України, на якому присягають українські президенти.

Також слід зазначити, що від 1996 р. часопис НБУВ «Бібліотечний вісник» виходить на обладнанні, отриманому за сприяння Міжнародного фонду «Відродження», про що інформується на обкладинках цього періодичного видання. Перелік зарубіжних бібліотек, що мали книгообмін, поповнився українознавчими зарубіжними центрами, які ще донедавна входили до переліку «закритих» з ідеологічних причин для України. Серед нових українських партнерів, які здійснювали книгообмін, бібліотека Канадського інституту українських студій (Canadian Institute of Ukrainian Studies, Канада); Бібліотека ім. Симона Петлюри (Франція); Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка у Сарселлі (Франція); Товариство сприяння розвитку науки у Бонні (Німеччина), яке здійснює централізований книгообмін для німецьких бібліотек, розподіляючи українську літературу, отриману від НБУВ; Бібліотека Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина), Центр українських досліджень (Wuhan University Library) (Китай) та багато ін. Значну книжкову колекцію НБУВ отримала в подарунок від добродіїв із США о. Богдана Желехівського<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Добко Т. В., Павлуша Т. П. Книжкова колекція о. Богдана Желехівського у фондах НБУВ // Бібліотечний вісник. 2002. № 5. С. 52–53.

та Степана Олійника, політичного діяча Богдана Ясінського<sup>1</sup>. Важливе місце у розвитку міжнародної співпраці та обміні науковими і прикладними фаховими досягненнями між бібліотечними установами посідають міжнародні конференції.

Зокрема, Український науковий інститут при Гарвардському університеті запросив до участі у своїй конференції Л. А. Дубровіну, натомість Київ відвідали американські вчені українського походження, проф. Гарварду Ігор Шевченко та Омелян Пріцак. У міжнародних конференціях, що проводила НБУВ в 1993–1997 рр., брали участь відомі вчені різних країн, зокрема, Франц Гернер (Німеччина), Ілона Славінські (Австрія), Ханна Ласкаржевська (Польща), Іоакім Дітце (Німеччина), Люба Пендзей (Канада), Дмитро Штогрин, Р. Хейс (США), К. Ю. Генієва, М. Є. Кальонов, Б. С. Єлепов, Б. І. Маршак (Росія) та багато інших

Розвиваються наукові проекти в галузі підготовки бібліографічних показників. Значною подією стала спільна підготовка показника змісту відомого періодичного видання Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка «Вістника», укладеного за участі відомого бібліографа, співробітника Європейського відділу Бібліотеки Конгресу США Богдана Ясінського (відповідальний за «україніку» в Бібліотеці Конгресу США) та заввідділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ Т. В. Добко. Презентація першого випуску показника відбулася в НБУВ 7 грудня 2000 р., другого – в 2002 р., на жаль, вже після смерті Богдана Ясінського. На останній захід були запрошені молодша сестра Б. Ясінського Марія Ясінська-Мурована, дочки Ірини Ясінської-Грейвз та Марта Ясінська-Кривуцька. У презентації також взяли участь голова Проводу ОУН, голова Правління Фундації ім. О. Ольжича Микола Плав'юк, відомі українські науковці О. Онищенко, Т. Добко, С. Квіт, Л. Ільницька, С. Білокінь, С. Гальченко, І. Матяш, М. Горинь, М. Сенченко. Видання вийшло завдяки фінансовій підтримці Фонду імені Ксені Кальмук при НТШ Америки<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Добко Т. В. З особистої бібліотеки Богдана Ясінського // Бібліотечний вісник. 2000. № 3. С. 42–43.

<sup>2</sup> Добко Т. В. Презентація видання «Літературно-науковий вістник: Показник змісту» // Бібліотечний вісник. № 2. 2001. С. 47–49; Добко Т., Солонська Н., Презентація показника «Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1933–1939» // Бібліотечний вісник. 2002. № 6. С. 56–59.

### 2.6.5. Організація та участь у міжнародних конференціях, семінарах, зустрічах

Привертають увагу зарубіжних фахівців бібліотечної справи і щорічні професійні конференції ЦНБ, конференції, присвячені Дням слов'янської писемності і культури. У 1995 р. в Києві відбулася міжнародна конференція «Стратегії збереження національного культурного надбання. Бібліотеки і архіви»<sup>1</sup>, що проходила з ініціативи та під егідою ЮНЕСКО внаслідок розробки програми «Пам'ять світу». На конференції було поставлено питання про необхідність створення спеціальних державних програм та активізації діяльності Українського національного комітету ЮНЕСКО.

На міжнародній конференції 1998 р. «Тисячоліття літописання і книжкової справи в Україні»<sup>2</sup> працювали дві великі секції – «Літописна справа в Україні» (під керівництвом відомих українських учених акад. НАН України П. П. Толочка, д-рів наук М. Ф. Котляра, О. В. Мишанича, В. В. Німчука, Л. А. Дубровіної) і «Книгознавство та книжкова справа в Україні» (під керівництвом акад. НАН України Я. Д. Ісаєвича, д-рів наук Я. П. Запаса, П. П. Кононенка, М. М. Пешак, В. Ю. Омельчука, М. Ф. Дмитрієнко).

Започатковується проведення міжнародних симпозіумів, зокрема у 2001 р. відбувся такий захід, присвячений Ярославу Богдану Рудницькому<sup>3</sup>.

Активізуються контакти з єврейськими бібліотеками та науковими центрами, спільно проводяться конференції, присвячені єврейській культурі. Так, у 1997 р. НБУВ взяла на себе проведення разом з Інститутом юдаїки (Ізраїль) П'ятої міжнародної конференції «Єврейська культура в країнах Центральної і Східної Європи»<sup>4</sup>, брала організаційну участь і в наступних конференціях Інституту юдаїки. Співробітниками єврейського сектору Інституту рукопису було організовано і проведено VII–VIII міжнародні

<sup>1</sup> Голик Б. Стратегії і реалії // Українська культура. 1995. № 5/6. С. 12–13.

<sup>2</sup> Солонська Н. Міжнародна наукова конференція «1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні» // Бібліотечний вісник. 1998. № 6. С. 8.

<sup>3</sup> Хідекелі А. Наукова бібліотека України імені В. І. Вернадського: науковий проект з вивчення спадщини Ярослава Богдана Рудницького: про Міжнар. симп., присвяч., ученому в НБУВ // Світ. 2001. № 33/34. С. 7.

<sup>4</sup> Сергєєва І. П'ята Міжнародна конференція «Єврейська історія і культура в країнах Центральної та Східної Європи» // Бібліотечний вісник. 1997. № 5. С. 32.



наукові конференції «Єврейська історія і культура в країнах Центральної та Східної Європи»: «Катастрофа європейського єврейства. Рефлексії на межі століть» (Київ, 1999 р., 2001 р.). У 2000 р. НБУВ була співорганізатором VIII Міжнародної наукової конференції «Єврейська історія і культура в країнах Центральної та Східної Європи» – «Десять років єврейського національного відродження в пострадянських країнах: досвід, проблеми, перспективи».

У 2000 р. відбулась міжнародна наукова конференція «Слов'янські культури: погляд у XXI сторіччя» (спільно з Міністерством культури і мистецтв України, Українським комітетом славістів, Київським інститутом «Слов'янський університет», Українським культурно-просвітницьким центром «Дружба»), в якій брали участь співробітники Інституту рукопису та Інституту української книги НБУВ, а також багато зарубіжних спеціалістів із славістичних центрів Європи.

Бібліотека виступила одним з організаторів проведення кримських конференцій з бібліотечних технологій та актуальних питань діяльності бібліотек у світі, на яких розглядалися питання міжнародної кооперації в галузі формування інформаційних ресурсів, розвитку науки та культури в сучасному соціокультурному процесі, інформаційно-аналітичної діяльності щодо забезпечення органів державної влади та управління, розвитку бібліотечно-бібліографічної класифікації та інформаційно-пошукової системи, стратегії комплектування фондів бібліотек, бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек, бібліотечно-інформаційного сервісу тощо.

У 1994 р. під егідою Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) в Судаку (АР Крим), була проведена перша щорічна міжнародна конференція «Крим» під загальною назвою «Бібліотеки і асоціації у мінливому світі: нові технології та нові форми співробітництва». В ній брали участь держави-члени ІФЛА та ЮНЕСКО, великі бібліотеки світу, представники університетів, інформаційних центрів та міжнародних комітетів провідних країн, розробники програмних продуктів і багато інших фахівців із світового бібліотечного середовища. Щорічно видавалися матеріали конференцій, що відіграло позитивну роль у розвитку міжнародного співробітництва через поширення програмних продуктів у бібліотечній сфері.

Серед співорганізаторів конференції були Міністерство культури і мистецтв України, Міністерство культури АР Крим, Міністерство культури РФ, Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії, Міжнародна асоціація користувачів та розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій, програмного продукта CDS/ISIS, Інститут «Відкрите суспільство», Міжнародний фонд «Відродження».

До складу Міжнародного оргкомітету пешої конференції увійшов директор Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Академії наук України акад. НАН України О. С. Онищенко. На конференції він виступив з доповіддю «Наукові бібліотеки в сучасному соціально-культурному контексті».

На кримських конференціях щорічно розглядалися різні аспекти діяльності бібліотек, зокрема світова інформаційна структура і міжнародна бібліотечна кооперація з акцентами на питаннях нових форм міжбібліотечного співробітництва в соціокультурному аспекті; діяльність ІФЛА; правові аспекти діяльності бібліотек; міжнародний книгообмін; досвід діяльності різних бібліотек у світі, що стрімко розвивається; розвиток платних і безоплатних послуг; комплектування та збереженість бібліотечних фондів; сучасні міжнародні інформаційні технології; бібліотечна кооперація; онлайн-технології та бази даних; інформаційний менеджмент; впровадження новітніх технологій, міжнародних стандартів і форматів обміну UNIMARC, UNIMARC/Authorities, USMARC та інших форматів каталогізації; нові розробки CDS/ISIS та багато інших проблем створення інформаційно-бібліотечного простору.

У роботі конференцій брали участь науковці НБУВ, які репрезентували свої наукові здобутки та висловлювали пропозиції щодо розвитку інтеграційних процесів у бібліотеках. Так, у 1994 р. А. С. Лозниця виступив з доповіддю «Аналіз і вибір програмних засобів автоматизації наукових бібліотек», Л. Й. Костенко – «Дослідження UNIMARCa при створенні електронного каталога універсальної бібліотеки»<sup>1</sup>. У 1995 р. на кримській конференції розглядалися питання бібліотечної політики в Україні,

<sup>1</sup> Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: I Междунар. конф. «Крым-94», г. Евпатория, 23–28 мая 1994 г. Секция 2: Современные компьютерные и телекоммуникационные технологии. URL: [http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea94/prog/pr\\_03\\_r.html](http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea94/prog/pr_03_r.html).

розвитку Української бібліотечної асоціації, основні напрями діяльності Міжнародної асоціації академічних бібліотек і науково-інформаційних центрів. У 1998 р. з доповіддю «Довгострокова програма створення страхового фонду унікальних колекцій на базі сучасного мікрофільмуючого комплексу» виступив А. Г. Бровкін, який представив стратегію НБУВ щодо створення страхового фонду копій <sup>1</sup>, у 1999 р. – Л. Й. Костенко й А. О. Чекмарьов з доповіддю «Про перспективи використання мережі Інтернет в українських бібліотеках та створення електронної бібліотеки» <sup>2</sup>. У рамках конференцій працювали секції, семінари, «круглі столи», відбувалися презентації <sup>3</sup>.

Конференції «Бібліотеки і асоціації у мінливому світі: нові технології та нові форми співробітництва» стали одними з найвідоміших міжнародних форумів у бібліотечно-інформаційній сфері, дискусійним простором для професійного обміну думками, ознайомлення з досягненнями бібліотек та інформаційних центрів, поставши в один ряд з такими загальновідомими заходами, як щорічні конференції ІФЛА. Кількість учасників кримських конференцій постійно зростала. В них брали участь керівники та провідні науковці найбільших бібліотек світу, фахівці бібліотечного та інформаційного профілів, викладачі вищих навчальних закладів культури, співробітники видавництва, книготорговельних організацій, діячі науки, культури і освіти, представники світових виробників баз даних та ін.

13–16 жовтня 1998 р. відбулась організована НБУВ та Українським біографічним товариством міжнародна наукова конференція «Проблеми створення Українського біографічного словника», що зібрала понад 60 учасників, які обговорювали науково-методичні питання створення Словника, принципи відбору імен, зміст біографічних статей тощо.

---

<sup>1</sup> Бровкін А. Довгострокова програма створення страхового фонду унікальних колекцій на базі сучасного мікрофільмуючого комплексу // Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва : 5-а Ювіл. Міжнар. конф. «Крим-98» (Судак, 6–14 черв. 1998 р.) : матеріали конф. Москва, 1998. Т. 2. С. 515–517

<sup>2</sup> Костенко Л. Й. Використання INTERNET у бібліотеках // Бібліотечний вісник. 1999. № 2. С. 6–10.

<sup>3</sup> Костенко Л. Й., Чекмарьов А. О. Шоста Міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в мінливому світі: нові технології й нові форми співробітництва» // Бібліотечний вісник. 1999. № 5. С. 47–48.

У 1999–2000 рр. співробітники сектору нотних видань у взаємодії з Центром музичної україністики при Національній музичній академії України ім. П. І. Чайковського, Національною комісією з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України, Російською національною бібліотекою, Міжнародною асоціацією музичних бібліотек, архівів та документальних центрів (IAML) працювали над виконанням наукових проєктів «Музична україніка: введення до наукового і культурного обігу» та «Кобзарське мистецтво» і проведенням відповідних заходів.

Вагомою була участь науковців НБУВ у фахових науково-організаційних заходах, що проводилися іншими установами. Це, зокрема: Третя міжнародна конференція «У нове століття – з новими технологіями» (Санкт-Петербург, 17–20 жовтня 2000 р.); Восьма сесія Бібліотечної Асамблеї Євразії «Розвиток міжбібліотечного співробітництва», Нарада директорів національних бібліотек держав – учасниць СНД «Інтеграційні процеси в галузі бібліотечної справи: Національні бібліотеки. Міжнародне партнерство» (Москва, 21–22 березня 2000 р., Російська державна бібліотека). Загалом працівниками Бібліотеки на різних науково-організаційних заходах у 2000 р. було зроблено 165 доповідей, у т. ч. в Україні – 155, в країнах СНД – 9; в інших країнах – 2.

НБУВ є членом (з 1997 р.) Міжнародної асоціації музичних бібліотек, архівів та документальних центрів. Керівник нотного сектору В. Д. Шульгіна у 1999 р. представляла Україну на Конгресі Асоціації в Единбурзі, де виступила з доповіддю «Колекція нотних видань кобзарського мистецтва у фондах НБУВ». Л. В. Івченко репрезентувала доповідь «Жанрова характеристика рукописного фонду нотної колекції Розумовських» на міжнародній науковій конференції «Русские музыкальные архивы за рубежом. Зарубежные музыкальные архивы в России» (м. Москва).

М. А. Воробей взяв участь у семінарі з підвищення кваліфікації співробітників Австрійських бібліотек, що проходив в Австрії, в м. Лінц. У 13 закордонних відрядженнях за рахунок зарубіжних установ та міжнародних організацій побували десять співробітників НБУВ. У свою чергу, Бібліотеку відвідали за сприяння Президії НАН України (крім учасників конференцій) 10 зарубіжних колег. У міжнародній науковій конференції «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI ст.», проведеній НБУВ

у 2000 р., взяло участь 12 іноземних фахівців, які виступили з доповідями, провели ділові переговори з українськими партнерами<sup>1</sup>. З метою ознайомлення бібліотечної громадськості з досвідом функціонування зарубіжних національних бібліотек у НБУВ пройшли бібліотекознавчі читання, присвячені 200-річчю Бібліотеки Конгресу США. У читаннях з доповідями виступили американські фахівці, представники Посольства США в Україні та співробітники Бібліотеки. НБУВ завжди підтримувала ділові контакти з Бібліотекою Конгресу, зокрема з її Європейським відділом і особливо підрозділом української літератури.

Зміцнюються також міжнародні контакти з питань культурної політики. Після розпаду СРСР бібліотеки мали великі економічні труднощі, було розірвано професійні зв'язки, розпалася система книговидавання і книгопостачання, зростали ціни, усе «з'їдала» інфляція. Проте бібліотечне співтовариство почало активно протидіяти процесу культурного роз'єднання і спрямувало свої зусилля на відродження фахових контактів та взаємодопомогу в питаннях збереження і розвитку єдиного інформаційно-гуманітарного простору, а також на широкий діалог у галузі культури. Усі заходи, незалежно від тематики, сприяли взаємодії держав, обміну інформацією.

---

<sup>1</sup> Онищенко О., Попроцька В. Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2000 р.) // Бібліотечний вісник. 2001. № 2. С. 3–14.

### **СТАНОВЛЕННЯ НБУВ ЯК НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ. РОЗВИТОК НАУКОВИХ НАПРЯМІВ У ГАЛУЗІ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕК, «УКРАЇНІКИ», ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ТА БІОГРАФІСТИКИ**

#### **3.1. Формування науково-дослідних напрямів діяльності ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України. 1991–1995 рр.**

Розширення можливостей науково-дослідної роботи провідних наукових бібліотек сприяло докорінним змінам у спрямованості наукової діяльності ЦНБ, поєднанню традиційних бібліотекознавчих досліджень з проблематикою розвитку інформаційної сфери суспільства. Особлива увага приділялася формуванню нових наукових напрямів, необхідних для забезпечення соціокультурної сфери України як суверенної держави, створенню національної бібліографії, актуалізації історико-книгознавчих досліджень документальної спадщини, розвитку теоретичних та практичних наукових досліджень у галузі бібліотекознавства, документознавства, книгознавства, бібліографознавства, архівознавства, соціальних комунікацій та інформології. Бібліотека починає видавати фундаментальні наукові праці в галузі інформаційно-аналітичної діяльності, національної бібліографії, історії книги, бібліотечної справи, формування та використання документальних інформаційних ресурсів з різних галузей наукового знання та суспільної діяльності. Особливого значення набувають дослідження, пов'язані з вивченням закономірностей розвитку інформаційних процесів постіндустріального суспільства, системи соціальних інформаційних комунікацій на основі впровадження електронних інформаційних технологій, з трансформацією мережі традиційних бібліотечних установ у систему інформаційно-організаційних центрів нового суспільства.

Основним теоретичним набутком 1990-х років була розробка нової концепції інтеграційної науково-інформаційної ролі бібліотек у процесах

формування інформаційного суспільства, що опрацьовувалася головою Інформаційно-бібліотечної ради АН України акад. В. В. Немошкаленком<sup>1</sup> та генеральним директором Бібліотеки О. С. Онищенком<sup>2</sup>.

Концепція спиралася на необхідність сприйняття суспільством кардинальної ролі та місця провідних українських бібліотек, зокрема національних, у новому інформаційному просторі серед інших соціальних інститутів, на відображення в суспільній свідомості зростаючої важливості процесу розвитку інформаційної діяльності, зближення її з перетворюючими процесами в суспільній практиці, ролі національних бібліотек як центрів акумуляції й організації використання інформаційних ресурсів розвитку.

Водночас у цій концепції обґрунтовано необхідність формування в ЦНБ загальноакадемічної електронної наукової бібліотеки, яка включатиме, насамперед, бібліотечні фонди та документну базу результатів наукової діяльності установ НАН України. Такий підхід визначив і стратегію подальшого формування електронних ресурсів та розвитку комунікаційної функції НБУВ у новій суспільній реальності як загальнонаукової та загальнонаціональної.

НБУВ як національний науково-дослідний інститут та бібліотечно-інформаційний центр у реаліях нового часу наповнювала новим змістом традиційні функції бібліотеки. Зміни ідеологічних орієнтирів українського державотворення спонукали до змін у формах управління інформаційними процесами, насамперед у роботі з формування та організації використання джерельної бази, її змістового розкриття. За радянських часів фонди бібліотек поповнювалися лише тією літературою, яка була наслідком свідомої політики комплектування фондів через контроль ідеологічних структур щодо змісту та складу. Нові суспільно-політичні процеси в політичній

---

<sup>1</sup> Немошкаленко В. В. Бібліотеки в системі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури // Бібліотечний вісник. 1997. № 6. С. 3–5; Його ж. Нові інформаційні технології та нові форми взаємодії бібліотек // Там само. 1999. № 5. С. 6–9; Його ж. Тенденції глобалізації економіки, науки, освіти в XXI ст. та завдання науково-інформаційної діяльності бібліотек // Там само. 2001. № 6. С. 2–7; Його ж. Інформаційне забезпечення української науки // Там само. 2001. № 1. С. 6–8;

<sup>2</sup> Онищенко А. С. Доминирующая тенденция развития информационной сферы // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теор. сб. Киев., 2000. Вып. 1. С. 3–6; Онищенко О. С. Поширення наукових знань як чинник інтелектуального збагачення суспільства // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: наук. пр. матеріали конф. Київ., 2001. С. 46–51.



і економічній сферах, пов'язані з формуванням правової держави та демократичного суспільства, формуванням нових партій, реорганізацією економічних, політичних, культурологічних та управлінських структур, формуванням ринкових відносин в економіці та реалізацією державної програми інформатизації суспільства, обумовлювали затребуваність наближення організації інформаційної, інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек до практики суспільних перетворень.

Реалізація конкретних завдань ускладнювалась тим, що готової інформації, необхідної для розбудови держави та незалежних суспільних інститутів, у бібліотечних установах не було. Нове інфотворення в суспільстві, що мало задовольняти його інноваційні запити, розвивалось паралельно із перебудовою суспільства. Зарубіжний досвід досить слабо репрезентували перекладні видання, видання іноземними мовами були доступні дуже обмеженій частині користувачів. В Україні лише розпочиналась трансформація управління інформаційними ресурсами на основі впровадження нових електронних інформаційних технологій. Деяко іншою була ситуація зі складом фондів великих наукових бібліотек, де зберігався вагомий доробок вітчизняних науковців, однак у зв'язку з низькою якістю функціонування суспільних механізмів впровадження вітчизняних наукових розробок у практику суспільства потреба у сконцентрованій науковій інформації в цих бібліотеках різко знижувалась і їхній суспільний вплив був обмеженим.

З іншого боку, наукова діяльність також швидко трансформувалася, адже виникла потреба в розвитку нових напрямів наукової діяльності бібліотек, організації комунікації з суспільством, розробці інноваційних механізмів впровадження наукових результатів у суспільну практику. Однак використання національного наукового потенціалу в інтересах розвитку українського суспільства не стало першочерговим завданням управлінських структур в Українській державі. Це пояснюється низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, у тому числі й повільним усвідомленням значною частиною владних структур змісту інноваційного розвитку. Академічна наука була позбавлена державних механізмів упровадження результатів своєї діяльності. У нових умовах перед Академією поряд із дослідницькими завданнями постали проблеми забезпечення самостійного донесення до суспільства результатів своєї діяльності, організації впровадження

інновацій у суперництві з добре фінансованими західними конкурентами в умовах постійного зменшення фінансування науки, що «виштовхувало» напрацювання вітчизняної науки на «узбіччя» суспільної діяльності.

Ці процеси розвивались на тлі стрімкого розгортання глобальної інформатизації, закономірного входження українського суспільства в інформаційний етап його розвитку, у всеохоплюючу інформатизацію та в електронні інформаційні технології в усіх сферах людської діяльності. На початку 1990-х років більшість українських бібліотек продемонстрували очевидну невідповідність до ґрунтовних змін. НБУВ як найбільша наукова бібліотека однією з перших почала створення методичних засад та інформаційно-технологічну перебудову своєї діяльності в напрямі переходу на новітні електронні технології, оновлення своєї діяльності як центру акумуляції й організації використання наукової інформації. Однак на практиці затребуваність в її діяльності була похідною від затребуваності в наукових здобутках у цілому.

З розвитком інформаційного суспільства на цей процес все більше впливав попит на інформаційні обміни в сфері електронних інформаційних технологій, тому Бібліотеці, поряд із необхідністю вдосконалення традиційних форм обслуговування, необхідна була переорієнтація на обслуговування користувачів електронною інформацією.

Усе це вимагало наукового осмислення інформаційних процесів оновлюваного суспільства та місця Бібліотеки в цих процесах, яке завдяки активізації діяльності в даному напрямі поступово набувало значення базового в системі розвитку інформаційних обмінів нового суспільства, науково-дослідних, науково-інформаційних та інформаційно-аналітичних центрів.

Важливим положенням нової концепції інформаційно-аналітичної та бібліотечно-інформаційної діяльності НБУВ як головного інформаційного центру країни стала ресурсоцентрична ідея, що реалізує діяльність на основі накопичення в наукових бібліотеках НАН України інформаційних матеріалів, бібліографічних, аналітичних, прогностичних, фактографічних баз даних, тобто створення конкурентоспроможних національних інформаційних ресурсів. Бібліотека інтегрує ці ресурси в межах академічної системи; відпрацьовує інформаційні технології кооперативної каталогізації, створює інтегрований науковий ресурс реферативної та бібліографічної інформації. Важливим аспектом концепції стало прогнозування тенденцій

розвитку бібліотечної галузі в новому тисячолітті та моделювання змін типологічної структури інфорресурсів бібліотек, інтеграції в інформаційне середовище, співвідношення традиційних і електронних джерел інформації, а також власних та мережевих ресурсів й управління документними потоками бібліотек.

У цей період НБУВ нарощує функції національної установи в аспектах збирання, зберігання, опрацювання та залучення до наукового обігу історико-культурних фондів, які історично накопичилися в її фондах у ХХ ст., починаючи з 1918 року. Тут зосереджувалися книжкові колекції та зібрання, бібліотеки, архівні документи дореволюційних навчальних закладів, наукових та просвітницьких установ, товариств, «репресована» література та архіви видатних осіб. Значну частину фонду склали документи націоналізованих радянською владою духовних установ тощо. Ці документи відображали всю історію розвитку людства та України у вигляді цінних рукописних, архівних та унікальних, рідкісних фондів, книжкової спадщини, що підпадала під поняття національного культурного надбання та охоронялася низкою спеціальних нормативно-правових актів держави, починаючи з Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 456, та низки законів (див. розділ 1).

Великий обсяг меморіальних фондів, що відображали історію наукової думки та духовної культури, опинився у ХХ ст. фактично під ідеологічною заборонаю і не використовувався як джерельна база історичних та культурологічних досліджень. У цей період вирости професійні кадри, які могли кваліфіковано описувати та досліджувати історичну рукописну та книжкову спадщину, архівні джерела, що репрезентували історію людства за останні 2000 років і раніше. Особлива відповідальність цієї роботи полягала в тому, що науковий опис і залучення цієї спадщини до наукового та культурного обігу вимагали знання різних, у тому числі «забутих» мов, оволодіння спеціальними методами дослідження історичних джерел. Проведення ґрунтовних історичних студій щодо походження джерел, колекцій та меморіальних бібліотек відбувалося в умовах практичної відсутності документального супроводу цих фондів щодо їхньої долі, переміщень та втрат.

Цей напрям наукової діяльності лише зароджувався як наукова дисципліна на початку ХХ ст., та його розвиток був фактично припинений

упродовж усього столітнього періоду як такий, що не був актуальним для радянської влади, а іноді й підлягав кваліфікації як буржуазно-націоналістичний напрям (коли це стосувалося української історії та культури). У цей період до роботи з історико-меморіальними фондами залучається значний кадровий ресурс молодих дослідників, які оволоділи мовами, археографічними, палеографічними методиками атрибуції та наукового опису таких фондів. Ці величезні масиви інформації про справжні шляхи дореволюційної культури людства та її національний зміст були визнані державою національним культурним надбанням. Упродовж 1990-х років нарешті почали заповнюватися лакуни національної та історичної пам'яті українського народу, у соціогуманітарному напрямі був визначений свій об'єкт і предмет досліджень. Це оформилося в низку спеціальних історичних і філологічних дисциплін, що увійшли до новітніх підручників, енциклопедій, наукових праць <sup>1</sup>.

Актуальним напрямом еволюції наукової бібліотеки та трансформації її діяльності в інформаційному суспільстві стало вивчення, збереження та залучення до наукового обігу рукописної та книжкової спадщини, що зберігалася в її фондах.

Науковцями НБУВ було здійснено осмислення того, що бібліотеки (разом з архівами та музеями) як складова соціальних інститутів реалізують державну політику соціальної, історичної та національної пам'яті, організують збереження національних джерел, проводять наукову атрибуцію, ідентифікацію, вивчають походження документів, музейних експонатів та колекцій, історію документальної спадщини, беруть участь у поширенні об'єктивної інформації та науково-обґрунтованих знань про минуле і сучасне України. Діяльність у галузі розкриття цих фондів забезпечувала об'єктивною інформацією державних діячів, освітян, учених, культурних діячів, сприяла протидії тенденційному тлумаченню історичного процесу, деформації пам'ятєвих сенсів минулого та сучасного, маніпулюванню змістом історичних фактів та соціокультурними чинниками. Проведення інформаційно-аналітичних, меморіальних, громадсько-політичних, культурно-просвітницьких та інших заходів спрямовувалося на формування

---

<sup>1</sup> Спеціальні історичні дисципліни: довідник / авт. кол.: І. Н. Войцехівська (керівник), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко, Л. А. Дубровіна та ін. Київ: Либідь, 2008. 520 с.

та утвердження національної пам'яті, її інтеграції в світовий гуманітарний простір.

В умовах здобуття незалежності звернення до джерел пам'яті є хоча й не єдиною, але необхідною умовою формулювання національної ідеї сучасної України, захисту базових культурних цінностей, що стабілізує українське суспільство, об'єднує та підтримує духовні сили народу. Це особливо важливо у широкому розумінні інститутів національної пам'яті як установ збереження, організації та використання джерел національної пам'яті, що є органічною часткою не лише матеріальної, але й духовної сфери суспільства. Вони відіграють важливу соціокомунікаційну роль у її всебічному розвитку, визначенні ціннісно-нормативної системи суспільства, її стабільного емоційно-психологічного стану, морального та інтелектуального потенціалу<sup>1</sup>.

Важливим аспектом використання та інформаційно-бібліографічної діяльності щодо бібліотечних фондів стало створення національної бібліографії, яка до 1990-х років не знайшла відповідного розвитку. Національна бібліографія є візитівкою незалежної держави. Виникла нагальна потреба в розвитку нового напрямку бібліографічної роботи наукових бібліотек – створення національної бібліографії України та ретроспективного бібліографічного репертуару української книги, розгортання «бібліографічної україніки», опрацювання теорії та методології національної бібліографії, укладання репертуару української книги, визначення шляхів координації діяльності наукових бібліотек у цьому напрямі.

На початку 1990-х років, на хвилі національного піднесення та духовного відродження, в Україні активізується питання про створення біографічного зводу видатних діячів у вигляді Українського біографічного словника, якого не було створено у попередні роки. Бібліотечні фонди НБУВ, найзначніші в державі за своїм складом і змістом, до котрих був відкритий доступ, зокрема до джерел історії України та її діячів, стали важливим джерелом досліджень з української біографістики. Тому Бібліотека, створюючи Інститут біографічних досліджень, взяла на себе опрацювання теоретичних, методичних та структурних проблем організації в Україні

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. Бібліотеки в системі інституцій національної пам'яті України та національної культурної спадщини // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2016. Вип. 20. С. 232–251.

національного біографічного науково-інформаційного ресурсу<sup>1</sup>. Розпочато дослідження накопиченого досвіду, стану і тенденцій розвитку української та світової біографістики, методичних принципів і практики формування біобібліографічних ресурсів. В умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій виникла потреба в розробці концептуальних засад створення електронного ресурсу із залученням українських державних, наукових установ, закладів освіти і культури (архівів, музеїв, бібліотек), громадських організацій, окремих дослідників.

Відновлення Бібліотекою статусу національної конкретизувало й її відповідальність за бібліотечні фонди як культурну цінність і надбання, що перебуває під охороною держави і потребує дослідження та впровадження відповідних заходів щодо збереженості, реставраційних та консерваційних робіт. Визначилося коло проблем, пов'язаних із необхідністю вирішення науково-організаційних засад та завдань науково-прикладної діяльності НБУВ в галузі забезпечення збереженості бібліотечних фондів НБУВ та бібліотечної мережі НАН України.

Профільна діяльність НБУВ передбачала науково-методичну й науково-організаційну відповідальність також і за Архівний фонд НАН України.

Отже, здобуття Бібліотекою статусу національної науково-дослідної інституції викликало й необхідність зміни її профілю в системі наукових досліджень НАН України і визначило у середині 1990-х років оформлення чотирьох найважливіших наукових напрямів, затверджених Президією НАН України для НБУВ як науково-дослідного інституту:

- формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек;
- створення національної бібліографії. Українська біографістика;
- нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів;
- вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини.

Усі напрями базувалися на статутних функціях НБУВ, розвивалися з урахуванням специфіки діяльності інститутів, створених центрів та оновлених відділів. Особливістю науково-дослідних розробок Бібліотеки став

---

<sup>1</sup> Бугаєва О. В. В. С. Чижко – учений-історик, біографіст, організатор науки // Українська біографістика. 2005. Вип. 3. С. 7–14. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi\\_2005\\_3\\_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2005_3_2).

взаємозв'язок наукових тем у межах наукових напрямів, зокрема в галузі створення електронного ресурсу на різновидові фонди.

Активізації наукових розробок установами НАН України гуманітарного напрямку сприяли постанови Президії НАН України, які узагальнювали досвід Інституту української археографії НАН України (ІУА) і НБУВ щодо формування БД та репрезентації інформації в мережі Інтернет. Водночас зверталася увага академічних інституцій на необхідність інформатизації процесів історичних досліджень, побудови сучасних науково-інформаційних мереж, формування системи національних інформаційних ресурсів у гуманітарній сфері, створення цифрових бібліотек та архівів і електронних копій унікальних документів<sup>1</sup>. Надалі для реалізації цих завдань Президією НАН України була створена Наукова рада «Інтелектуальні інформаційні технології», діяльність якої спрямовувалась на науково-методичний супровід упровадження інноваційних технологій<sup>2</sup>.

Отже, у 1990-х роках суттєво змінюються умови розвитку науки та її завдання, передусім у галузі соціогуманітаристики, яка інтенсивно розвивається. Бібліотека стала органічною часткою цього розвитку та формування нових наукових напрямів. Набуває інтенсивності процес підтримки пріоритетних наукових напрямів, що потребував і розробки інтегрованих міжвідомчих підходів, які стали ознакою цього періоду завдяки підтримці державних програм, зокрема реалізації Державним комітетом України з питань науки і технологій (ДКНТ України) програми «Наукові засади національно-культурного відродження України». Участь Бібліотеки у ній відіграла важливу роль у подальшому розвитку цього наукового напрямку.

Докорінні зміни бібліотечної діяльності НБУВ, набуття національного статусу, розвиток нових наукових напрямів у 1990-х роках, формування нових наукових кадрів стали значною мірою результатом натхненної праці колективу Бібліотеки під керівництвом генерального директора О. С. Онищенко. Ним була розроблена нова інтегральна концепція роботи Бібліотеки в новітніх умовах підвищеної уваги міжнародного співтовариства до національних історико-культурних спадщин, з одного боку, та стрімкого

<sup>1</sup> Про інформатизацію соціогуманітарних досліджень: Постанова Президії НАН України від 10 жовт. 1997 р., № 342. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0342550-97>.

<sup>2</sup> Про стан та перспективи розвитку інформаційних технологій в Україні: Постанова Президії НАН України від 13 квіт. 2001 р., № 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0102550-01>.



розвитку інформаційних процесів, що супроводжувалися формуванням ресурсної бази науки й суспільства, та електронних комунікацій, з іншого. Видатний внесок О. С. Онищенко в наукову сферу був відзначений орденом «За заслуги» III ступеня Указом Президента України Л. Д. Кучми (1998).

За декілька років Бібліотека вже впевнено простувала новим стратегічним напрямом розвитку та підтримки науки і досягла значних успіхів у цій сфері.

### **3.2. Участь ЦНБ АН України у міжвідомчих науково-дослідних проектах та державних програмах ДКНТ України в галузі архівознавства, археографії, книгознавства, бібліографії та інформатики**

Ознакою нового часу, пов'язаного з незалежністю України, став розвиток на початку 1990-х років окремих гуманітарних аспектів українського архівознавства, археографії, бібліографії, книгознавства, інформатики як результат тісної співпраці фахівців різних спеціальностей з орієнтуванням на поєднання камерального опису різних за видами джерел з автоматизованими технологіями. Ідея «україніки» в загальних рисах була проголошена ще на I Конгресі Міжнародної асоціації українців у квітні 1990 р. у доповідях Я. Д. Ісаєвича, М. І. Сенченка, П. С. Соханя, а також у низці виступів інших учених.

На конгресі було запропоновано розширити поняття «україніки» і відмовитися від вузького бібліографічного розуміння цього поняття як зводу бібліографічної інформації екстеріоріки, присвяченої зарубіжним виданням про Україну й український народ. Так, Я. Д. Ісаєвич акцентував на включенні до україніки не лише бібліографічної інформації, тобто інформації другого інформаційного рівня, але й зведеного фонду копій архівних історичних матеріалів, які зберігаються за кордоном, тобто створення масиву первинної інформації – інформації про джерела – і масиву вторинної інформації – копій власне джерел.

За ініціативою Інституту української археографії АН України, Центральної наукової бібліотеки АН України та Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України (ГАУ) почалась розробка концепції архівної,

книжкової, рукописної україніки та програми її реалізації на державному рівні. Проект концепції під назвою «Архівна та рукописна україніка», підготовлений В. І. Ульяновським (ІУА), Л. А. Дубровіною (ЦНБ), К. Є. Новохатським (ГАУ), було розглянуто на розширеній міжвідомчій нараді 17 жовтня 1991 р. в Києві. Проект концепції набув у професійному колі широкого обговорення, в якому взяли участь П. С. Сохань, Г. В. Боряк, М. П. Ковалевський, М. М. Пешак, В. Б. Борисенко, С. А. Гальченко, Л. Й. Костенко, Л. І. Лозенко, С. М. Кіржаєв. В. Г. Шмельов, Т. М. Захарченко та інші науковці<sup>1</sup>. Зокрема, обговорювалися поняття «україніки», організаційні заходи, можливості створення ресурсів для національного зведеного банку даних «Архівна та рукописна україніка» та шляхи автоматизації процесу. Засади, структуру і зразки формалізованого опису архівного фонду підготували О. М. Гальченко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв (ЦНБ АН України); М. В. Гримич (Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН України – ІМФЕ). В обговоренні технічного боку проекту взяли участь фахівці з інформаційних технологій О. В. Сохань та Л. Й. Костенко<sup>2</sup>.

Уперше в історії України була сформульована ідея створення національного археографічного реєстру української історії в документах та їхніх копіях, що розкривають історичний шлях українського народу, незалежно від того, коли і де вони були створені. Базовими інституціями визнавалися архіви й бібліотеки. Обговорювалися шляхи розробки національної архівної інформаційної системи, де значна роль приділялась бібліографічній інформації.

Розвиваючи далі поняття «україніка», автори поглиблювали його зміст. Було передбачено створення інтегрованої джерелознавчої бази, яка б містила інформацію про *первинні документи* рукописної й архівної україніки (оригінали документів або копії, в тому числі фонд копій із закордонних сховищ), та інформацію, котра складається з документів *вторинного рівня*, що включає бібліографічну інформацію про друковані видання

<sup>1</sup> Архівна та рукописна україніка: матеріали розшир. міжвід. наради по обговоренню Держ. програми «Архівна та рукописна україніка». Київ, 17 жовт. 1991 р. / упоряд. О. Тодійчук. Київ: ІУА, 1992. С. 5.

<sup>2</sup> Там само. С. 30–32.

(систему картотек, каталогів, довідників, покажчиків або інших видань, що містять бібліографічну інформацію)<sup>1</sup>.

Заявка на цей проект від ЦНБ АН України та ІУА НАН України була подана на конкурс пріоритетних напрямів Державного комітету України з питань науки і технологій України (ДКНТ України). ДКНТ було створено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 1992 р., № 396. Одним з основних напрямів його діяльності є сприяння розвитку наукових досліджень в академічних, ВНЗ й галузевих установах і організаціях, громадських та інших недержавних наукових і науково-виробничих структурах, визначення рівня виконання досліджень та ефективності використання бюджетних коштів на їх проведення<sup>2</sup>.

Проект був прийнятий як державна науково-технічна програма в рамках пріоритетного напрямку ДКНТ «Наукові засади національно-культурного відродження України» і затверджений постановою ДКНТ від 4 травня 1992 р. за № 12 (напрямок 7.1.1) як комплексна програма «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного та археографічного реєстру і системи збереження й загальнодоступності». Виконання цих програм протягом 1992–1995 рр. супроводжувалося розвитком наукового напрямку, пов'язаного з подальшими інтеграційними тенденціями бібліографії, кодикографії, археографії та технологій.

Співкерівниками комплексної державної програми стали керівники трьох головних інституцій, що брали участь у цьому проекті, зокрема: від ЦНБ – директор Бібліотеки О. С. Онищенко, від ІУА НАН України – директор ІУА, чл.-кор. АН України П. С. Сохань, від Державного комітету архівів України – голова комітету Б. В. Іваненко. Першим у цій програмі став проєкт 7.1.1.001–92 «Історико-культурний процес в Україні в писемних джерелах. Розробка монументальної серії публікацій документів і матеріалів», очоливши який, ІУА відкрив спеціальну наукову серію.

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. До витоків концепцій інформаційних ресурсів українки: міжвідомчі проєкти та державні програми в галузі архівознавства, археографії та бібліографії в 90-х роках ХХ ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2017. Вип. 21. С. 213–232.

<sup>2</sup> Про затвердження Положення про порядок формування та реалізації державних, галузевих (багатогалузевих), регіональних науково-технічних програм, науково-технічних частин інвестиційних, соціальних та інших програм: Наказ, Положення Державного комітету України з питань науки і технологій, НАН України, М-ва фінансів України від 19 трав. 1994 р., № 83. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0123-94>.

Наступним під шифром 7.1.1.001–92 став проект «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (1993–1996) (далі НАІС). У цих розробках було розглянуто методологічні (зміст поняття) та методичні (форми реєстрації спадщини та структура опису) засади реєстрації національної та державної документальної спадщини України за принципами мови, території, етнічної приналежності та приналежності до історії й культури України.

Від 1993 р. в реалізації проекту «Архівна та рукописна україніка» взяли участь Міністерство культури України та Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України. У червні 1993 р. при Головархіві України створено на чолі з М. В. Пийтером міжвідомчий відділ архівної Україніки і НАІС, метою діяльності якого стало сприяння науково-методичній та практичній реалізації проекту. Згодом до розробки стратегії в галузі інформатизації архівної справи з урахуванням науково-методичних та інформаційно-технологічних питань проекту долучився новостворений Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства<sup>1</sup>.

Реалізація програми здійснювалась для розв'язання проблем збирання, зберігання, інтелектуального доступу до національної архівної, рукописної та книжкової спадщини. Під час вироблення різних напрямів програми значна увага приділялася як археографічній, так і бібліографічній складовій. Наголошувалося на відмові від розробленого радянським бібліографознавством ототожнення поняття «національна бібліографія» з поняттям «державна бібліографія» та «бібліографія друку» в контексті державно-політичного утворення (держави, країни, республіки). Старе поняття не відображало суті специфіки національної бібліографії України, і тому в українській історичній науці 1990-х років почалася розробка поняття «україніка», історико-культурологічний зміст якого мав стати значно ширшим за вузько бібліографічне розуміння зарубіжних видань про Україну. Поняття «україніка» асоціюється із сукупним спадком і охоплює всі видання в усьому світі українською мовою, створені українцями, а також про Україну – не українцями. У цьому контексті поняття «україніка» розглядається як широке поняття української книги в її ретроспекції, а державно-

<sup>1</sup> Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (1991–1996). URL: <http://www.archives.gov.ua/International/BranchProgs/Programa.php>.

національна бібліографія – як реєстрація поточної продукції, що виходить в Україні як окремі державі.

Наукові здобутки, отримані під час виконання програми, визначили підходи до збирання, зберігання, інтелектуального доступу до національної архівної, рукописної та книжкової спадщини. У проектах брали участь історики, філологи, археографи та кодикологи, мовознавці, бібліографи, архівісти – Л. А. Дубровіна, М. М. Пешак, Г. В. Боряк, М. Б. Боянівська, Г. Є. Волосюк, Т. М. Захарченко, І. П. Антоненко, Т. П. Павлуша, В. Ю. Омельчук, Л. В. Муха, В. Я. Фрис, О. М. Колосовська, В. Ю. Соколов, І. Б. Качур, О. М. Гальченко, а також представники технічних наук, спеціалісти в галузі інформатики – Ю. А. Дудка, Л. Й. Костенко, С. М. Гриша, М. В. Пийтер, О. В. Сохань, В. Г. Пшеничний, В. А. Широков, Є. Л. Шмурак та ін. Проект включав проведення бібліографічного дослідження в галузі архівознавства і створення покажчика «Зарубіжна анована бібліографія з питань уніфікації та стандартизації архівної каталогізації», який згодом був укладений Л. В. Шаріповою. Результати було репрезентовано в комплексній науковій праці «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні», опублікованій в 1996 р.<sup>1</sup>, над якою працював потужний колектив науковців з різних інституцій.

Було напрацьовано концепцію єдиної архівної, рукописної та друкованої україніки, що органічно залучається до нової інформаційної інфраструктури України, яка «виходить за межі технологічних понять системи зв'язків та передачі інформації і повертає суспільству притаманну йому за характером зберігання, обробки та введення інформації в обіг, структуру і систему циркуляції інформації, є результатом інтеграції проектів у цьому напрямі та дозволяє розпочати створення такої структури стосовно документальної історико-культурної спадщини»<sup>2</sup>.

У цих розробках брали участь представники Інституту рукопису, Інституту української книги, Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ (Л. А. Дубровіна, В. Ю. Омельчук, С. М. Кіржаєв, О. М. Гальченко,

---

<sup>1</sup> Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні. Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. наук. пр. Київ, 1996. 308 с.

<sup>2</sup> Там само. С. 9.

Л. В. Шаріпова, Л. С. Новосьолова, Л. Й. Костенко, А. С. Лозниця та ін.). Уперше було розглянуто методологічні (зміст поняття) та методичні (форми реєстрації спадщини та структура опису) засади реєстрації національної та державної документальної спадщини України.

Було визнано, що «документальна спадщина» охоплює всі види та типи документів за принципами мови, території, етнічної приналежності та приналежності до історії й культури України. Були розглянуті й програмно-технологічні питання створення Археографічного реєстру документальної спадщини України.

Розробка науково-методологічних і організаційно-методичних проблем НАІС сконцентрувалася в двох взаємопов'язаних напрямках.

Перший напрям належить до гуманітарної сфери й охоплює коло науково-теоретичних і практичних питань представлення історико-архівної інформації як системи знань у документально-інформаційних системах та передачі її в структурованому й формалізованому вигляді. Основна увага розробників концентрується на проблемах визначення об'єктів архівно-археографічного аналізу та автоматизації (одиниці каталогізації для НАІС); розробки взаємопов'язаних уніфікованих методик опису архівних документів, справ, колекцій, фондів; підготовки галузевих дескриптивних стандартів; створення науково-довідкового апарату автоматизованої системи, що передбачає лінгвістичний супровід, розробку архівної термінології, єдиних класифікаційних систем документної інформації тощо. Для розробки цих проблем було створено робочу групу вчених та архівістів, знавців цієї справи.

Другий напрям стосується інформаційно-технологічних проблем, пов'язаних з реальним створенням і функціонуванням автоматизованої системи, вирішенням низки специфічних для неї завдань щодо організації та використання даних у контексті платформи НАІС, підготовки технічного завдання і технічного проекту, технологічної підтримки та розвитку системи. До низки цих проблем належить аналіз сучасних інформаційних комунікацій та створення комп'ютерного інформаційно-технологічного комплексу, що мав би забезпечити ефективний доступ до матеріалів архівної та рукописної «україніки».

Концепція уніфікованого археографічного опису напрацьовувалася робочою групою під керівництвом д-ра іст. наук Л. А. Дубровіної; концеп-

ція технологічної побудови системи та технічного завдання – групою під керівництвом д-ра техн. наук С. М. Гриші<sup>1</sup>. Розроблялось і поняття «документальна спадщина України» як така, що об'єднує всі види та типи документів, її можна визначити як сукупність архівних, бібліотечних (і частково музейних) фондів, що підлягають реєстрації в Державному реєстрі національного культурного надбання як історико-культурна спадщина, творів друку, рукописних та архівних документів. Сучасне поняття «документальна пам'ятка» охоплює лише ті документальні джерела, що є не тільки соціально та історично значущими і цінними документами, а й найціннішими здобутками історії та культури України. Поняття «пам'ятка» пов'язане із культурологічним змістом документа і перевіряється часом.

До розширеного трактування поняття «архівна україніка» було віднесено:

– матеріали, що безпосередньо стосуються всіх сфер життя населення в Україні в минулому і зафіксовані різними системами письма на будь-яких матеріальних носіях;

– матеріали, що побічно пов'язані або якимось чином дотичні до України та її історії;

– матеріали, що не стосуються історії України, але виникли чи побутували (або побутують) на її території;

– матеріали про діячів України чи про певні періоди діяльності на українських землях діячів інших етнічних груп, земель та держав;

– матеріали з української тематики, що виникали і побутували поза межами України;

– відомості про архівні документи та рукописні книги зі сховищ, колекцій, зібрань України і поза її межами<sup>2</sup>.

Під час реалізації програми було успішно узагальнено зарубіжний і вітчизняний досвід, підготовлено технічне завдання проекту НАІС, опубліковано основну бібліографію з проблем дескриптивних стандартів, правил архівної каталогізації; проведено апробацію структури даних<sup>3</sup>; розроблено

---

<sup>1</sup> Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (1991–1996). URL: <http://www.archives.gov.ua/International/BranchProgs/Programa.php>.

<sup>2</sup> Боряк Г. В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: Проблеми. Здобутки. Перспективи. URL: <https://archives.gov.ua/Publicat/Researches/Doslidz-Boryak.php>.

<sup>3</sup> Національна архівна інформаційна система: структура даних: матеріали для обговорення / матеріали розроблені Л. А. Дубровіною, за участю О. В. Соханя; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вер-



кодикологічну модель і структуру опису східнослов'янської рукописної книги для інформаційної системи <sup>1</sup>.

У цілому концепція НАІС базувалася на таких основних положеннях:

– до документального архівного фонду як об'єкта НАІС залучаються не лише документи Національного архівного фонду, що зберігаються в Україні, але й усі архівні матеріали поза її межами, що мають пряме або опосередковане відношення до історії та культури України;

– система повинна виконувати як науково-пошукові, так і адміністративно-управлінські функції, тому слід приділяти увагу інтелектуалізації пошукових процесів і оперативному здійсненню комунікативних зв'язків джерельної бази з користувачами, оптимізації технологічних процесів у функціонуванні комунікативних структур, здійснювати облік та підготовку достовірних даних для управління архівною справою;

– система встановлює рівні каталогізації (описування) архівних матеріалів з метою вибору для НАІС відповідного об'єкта. Для НАІС обрано рівень колективного опису фонду та архівної колекції (або групи матеріалів). Рівні документа і одиниці зберігання (справи) визнані об'єктом локальних баз даних, що входять до компетенції кожного окремого архіву. Впроваджуються єдині нормативно-інструктивні документи, стандартизовані на державному рівні.

Логічним завершенням цих проектів стала розробка концепції Археографічного реєстру національної архівної спадщини України (АРУ), що була створена Г. В. Боряком <sup>2</sup> (1996), та основних положень концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні, розробленої Л. А. Дубровіною (1996–1998) <sup>3</sup>.

В основу концепції АРУ запропоновано покласти колективний археографічний рівень описання: а) фонду; б) систематизованої групи документів

---

надського, Ін-т укр. археографії та ін. Київ, 1994. 46 с.

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Гальченко О. М. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису / за участю О. А. Іванової; АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії. Київ, 1992. 152 с.

<sup>2</sup> Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна україніка»: архів. док. ресурси та наук.-інформ. системи / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Київ, 1995. 348 с.

<sup>3</sup> Дубровіна Л. А. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 1998. Т. 3. С. 6–17.

у складі фонду; в) будь-якого іншого логічно організованого і пов'язаного походженням масиву документів. Таким чином, АРУ розглядався як археографічний довідник, що передбачає предметне описування групи документів.

У 1994 р. у розвиток «Архівної та рукописної україніки» між Головархівом України, Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Міністерством культури України і Українським науковим інститутом Гарвардського університету (США) було підписано угоду про розробку міжнародного проекту «Археобібліобазу України (АББ)». У проекті брали участь і співробітники ІР НБУВ (С. М. Кіржаєв, С. Г. Даневич). Проектом передбачалося створення зведеної архівно-бібліографічної бази даних інституційного рівня на архівні й рукописні фонди в Україні<sup>1</sup>.

Наступною групою проектів під загальним керівництвом академіка О. С. Онищенка в рамках програми «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного та археографічного реєстру і системи збереження й загальнодоступності» стали чотири проекти, за які відповідала НБУВ і які виконувалися до 1996 р.:

– проект 8.04.00/003 «Створення реєстру української рукописної книги» (керівник проекту д-р іст. наук Л. А. Дубровіна);

– проект 8.04.00/004 «Створення бібліографічного реєстру друкованих видань України» (керівники проекту д-р іст. наук В. Ю. Омельчук, канд. екон. наук А. О. Чекмарьов);

– проект 8.04.00/005 «Розробка і збереження книжкової спадщини України» (керівник проекту акад. НАН України О. С. Онищенко, відповідальний виконавець Ю. Я. Полулях).

– проект 8.04.00/006 «Забезпечення загальнодоступності книжкової спадщини України» (керівник проекту канд. техн. наук Л. Й. Костенко)<sup>2</sup>.

Крім того, до програми в 1993 р. приєдналися ще два проекти в галузі едиційної археографії. Перший – «Історія України в зарубіжних джере-

<sup>1</sup> Борjak Г. В. Проект комп'ютерного довідника «Археобібліобазу» як складова «Архівної та рукописної україніки» // Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні. Київ, 1996. Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. наук. пр. С. 189–192.

<sup>2</sup> Звіти науково-дослідної роботи НБУВ за 1994–1996 рр. // Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 2697, 2766, 2839.

лах». Для його виконання було створено відділ зарубіжних джерел ІУА, який розгорнув велику роботу з публікацій джерел, що яскраво представлено в бібліографії ювілейного видання до 20-річчя існування інституції, де відображена й діяльність представників ЦНБ АН України того періоду<sup>1</sup>. Другий проект – «Архів українського звукозапису» – присвячений питанням архівування музичних програм та фонограм радіофонду – унікальної музичної пам'яті України.

Принциповим підходом до виконання цих проектів стало усвідомлення єдності джерельного комплексу архівів, бібліотек і музеїв, необхідності уніфікації наукового опису його рукописних, книжкових та архівних джерел, бібліографічного та археографічного представлення в архівному та бібліотечно-інформаційному комплексах, а також створення системи збереженості як в аспекті створення електронного ресурсу для страхового фонду і фонду користування, так і для фізичної збереженості джерел як матеріальних об'єктів.

У виконанні проекту «Створення реєстру української рукописної книги» брали участь представники Інституту рукопису НБУВ: Л. А. Дубровіна, О. М. Гальченко, О. А. Іванова, Л. А. Гнатенко, Є. Л. Шмурак, а також Інституту українознавства (м. Львів) – акад. НАН України Я. Д. Ісаєвич, М. Боянівська та ін. Результатом цієї програми стали такі здобутки: напрацьовано археографічну структуру наукового та інформаційного опису української рукописної книги. Розроблено основні принципи повного кодикологічного опису рукописної книги не лише для друкованих видань, але й метаданих для формалізованої репрезентації кодексу за інтегрованими рубриками в автоматизованих системах. Створена модель даних для автоматизованої обробки кодикологічних наукових описів до державного реєстру рукописних книг<sup>2</sup>. За опрацьованою кодикологічною методикою створено масив наукових описувань для експериментальної апробації системи археографічного опису і методика заповнення бази даних (на матеріалах рукописних книг XV–XVI ст., які зберігаються у фондах Інституту рукопису).

<sup>1</sup> Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (1991–2011) / упоряд.: Д. Бурім, О. Маврін, Я. Федорук. Київ: Укр. письменник, 2011. 416 с.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А., Гальченко О. М. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису / за участю О. А. Іванової; АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії. Київ, 1992. 152 с.

Цей масив інформації був апробований за допомогою розроблених методик введення інформації до бази даних. Було створено програмно-технологічні засади бази даних рукописних книг «Кодекс» та проведено її тестування.

Здійснювалася розробка теоретичних питань історії рукописної книги українського походження. Були проведені дослідження історії української оправи рукописної книги та стародруку, підготовлені методичні рекомендації стосовно атрибуції оправи і структури її джерелознавчого опису. Розпочате дослідження історії й техніки оздоблення тексту, сторінок та оправи рукописних книг. Також виконувалися дослідження палеографічних особливостей текстів, маргіналістичні та філігранологічні студії українських рукописних книг. У цей час було розпочато дослідження можливостей використання авторитетного контролю в довідкових комп'ютерних системах археографічного типу і створення довідкової авторитетної бази даних щодо історії книжкової культури України та археографічного репертуару рукописної книги України<sup>1</sup>.

Основні дослідження за проектом «Створення бібліографічного реєстру друкованих видань України» стосувалися визначення методичних засад підготовки реєстру, основних параметрів бібліографічного опису та розробки структури бібліографічного покажчика «Теорія і практика національної бібліографії. 1985–1995 рр.» та бібліографічних покажчиків періодичних видань XIX–XX ст. як базового ресурсу для продовження дослідження національної бібліографії та відпрацювання моделі даних і метаданих для формування бібліографічних баз даних<sup>2</sup>.

Головні функції національної бібліографії було запропоновано розглядати за трьома ознаками багатоаспектного визначення поняття «українська книга»: твори друку, видані українською мовою, незалежно від місця видання; твори друку, видані на території сучасної України всіма мовами; твори друку про Україну й український народ, видані всіма мовами, незалежно від місця публікації<sup>3</sup>. У дослідженні вперше розроблено методоло-

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. Архівна та рукописна україніка: до проблеми об'єкта археографічного та інформаційного опису в системі НАІС // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 1994. Вип. 2. С. 189–209.

<sup>2</sup> Омельчук В. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібліотечний вісник. 1995. № 5. С. 1–13.

<sup>3</sup> Омельчук В. Е. Национальная библиография Украины // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2000. С. 186–195.

гічні засади реєстрації української книги, опубліковано історичний нарис розвитку понять «державна бібліографія», «український бібліографічний репертуар» та «національна бібліографія» в історичному аспекті і в спадкоємності української національної бібліографії та відповідно до сучасних вимог щодо її розуміння. Було започатковано розробку експериментальної бібліографічної БД «Україномовна книга у фондах НБУВ» та створення електронних ресурсів<sup>1</sup>.

За проектом «Розробка і збереження книжкової спадщини України» (керівник акад. НАН України О. С. Онищенко, виконавці Ю. Я. Полулях, Г. М. Новікова, Л. П. Затока, А. Г. Суббота, М. М. Омельченко та ін.) було проведено наукове обстеження фізичного стану бібліотечних фондів, що дозволило визначити ступінь фізичного й біологічного пошкодження паперу та інших складових частин документів. Для вивчення причин їхньої деструкції та процесів природного старіння паперу було розроблено нові та модифіковано існуючі методики визначення показників для об'єктивної оцінки фізико-хімічного, механічного та біохімічного стану паперу різних видів одиниць зберігання фонду. Це обстеження показало наявність постійних ферментативних реакцій окислення в целюлозі та інших сполуках паперу та його повільну деструкцію. На основі аналізу було доведено, що саме призводить до виникнення реальної загрози розвитку окислювальної деструкції важливих компонентів паперу. Це вимагало постійного моніторингу такої величини, як рН (кислотність водного екстракту), – найбільш уразливим виявився не старовинний ганчір'яний папір, а пізніші зразки паперу, аналіз яких показав, що технології виготовлення паперу супроводжувалися підвищенням вмісту кислоти в папері. Дослідження були проведені у відділі технологій консервації книг і рукописів НБУВ та в лабораторіях Українського науково-дослідного інституту целюлозно-паперової промисловості<sup>2</sup>. Досліджувалися зразки палітурного картону, що використовується для оправи й реставрації документів<sup>3</sup>. Особлива увага

<sup>1</sup> Корнієнко А. П., Патока В. В. Сучасний стан і проблеми розвитку української національної бібліографії // Національна бібліографія в Україні: стан і тенденції розвитку: матеріали міжвід. наук. конф., Київ, 12–14 квіт. 1994 р. Київ, 1995. С. 10–11, 13–15.

<sup>2</sup> Омельченко М. М., Затока Л. П., Полулях Ю. Я. Вивчення властивостей паперу документів // Архіви України. 1995. № 1/3. С. 107–109.

<sup>3</sup> Омельченко М. М. Фізичні, фізико-механічні та хімічні дослідження реставраційних матеріалів // Архіви України. 1995. № 1/3. С. 109–111.

була зосереджена на дослідженні газетних фондів, зокрема фізичного стану газетного задрукованого паперу, і було визначено показники рН водного екстракту його окремих зразків. Були розроблені рекомендації щодо методів контролю за рукописними сховищами<sup>1</sup>.

Дослідження показали, що головними причинами біодеструкції паперової основи та інших складових частин документів на сучасному етапі є пилоутворюючі гриби та комахи, масове розповсюдження яких стає особливо загрозливим при порушенні оптимальних технологій зберігання фондів. Аналіз результатів досліджень дозволив обґрунтувати важливість мікологічного показника для характеристики екологічного стану книгосховищ, що обумовлюється загальним рівнем контамінації зовнішнього середовища, та підготувати методичні рекомендації щодо оцінки стану паперу архівних документів та прогнозування можливого терміну їх експлуатації<sup>2</sup>. Було створено інструкцію для забезпечення фізичного збереження документних фондів, проведено паспортизацію книгосховищ<sup>3</sup>.

Виконання проекту дало змогу вивчити основні фактори впливу екології книгосховищ ЦНБ на стан фізичного збереження матеріальної основи документів, опрацювати організаційні, методичні та технологічні засади систем забезпечення збереження документних фондів та створити методичні рекомендації для українських архіво- та книгосховищ.

Результати, отримані за проектом «Забезпечення загальнодоступності книжкової спадщини України» (керівник проекту канд. техн. наук Л. Й. Костенко, виконавці В. М. Пономаренко, Т. П. Павлуша, А. С. Лозниця та ін.), були пов'язані із необхідністю ефективного залучення книжкових скарбів України до розв'язання наукових, освітніх і культурологічних проблем з допомогою електронної енциклопедії «Книжкова спадщина України».

На основі проведених досліджень було встановлено, що для залучення книжкової спадщини України до вирішення наукових, загальноосвітніх

---

<sup>1</sup> Гальченко О. М. Завдання і методи контролю та аналізу збереження фондів рукописних книг // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 1993. Вип. 1. С. 172–176.

<sup>2</sup> Затока Л. П., Омельченко М. М., Полулях Ю. Я. Оцінка стану паперу архівних документів та прогнозування можливого терміну їх експлуатації // Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні: доп. та повідомл. наук. конф. (15–16 берез. 1995 р.). Київ, 1996. С. 160–163.

<sup>3</sup> Забезпечення фізичного збереження документних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАНУ: інструкція / уклад.: Г. Новікова, А. Фролов, В. Чергінець, Б. Якушко. Київ, 1996. 16 с.

і культурологічних проблем сьогодення, крім створення національної бібліографії і системи збереження історико-культурних фондів, необхідно забезпечити подолання специфічного семантичного бар'єру між цією спадщиною та її дослідниками. Його поява обумовлена складністю сприйняття сучасниками археографічної інформації, що міститься в історико-культурних фондах бібліотек (рукописах, стародруках тощо). Як засіб подолання зазначеного бар'єру запропоновано створити систему довідкових баз даних про інформаційне середовище епохи написання української книги, що об'єднуються в згадану електронну енциклопедію. Вони мають сприяти подоланню семантичного бар'єру, пов'язаного з його віддаленістю від сучасності<sup>1</sup>.

Була розроблена й оптимізована структура системи довідкових баз даних про книжкову спадщину України, зокрема про авторів, друкарів і видавців, книгознавців тощо, про установи, що забезпечували створення книги (монастирі, друкарні, бібліотеки); про пам'ятки писемності та друку України (літописи, перші друквані книги, рідкісні видання); тлумачення книгознавчих термінів. Система цих баз даних увійшла до електронної енциклопедії «Книжкова спадщина України». Розроблено, створено й апробовано інформаційне, лінгвістичне, технологічне та програмне забезпечення електронної енциклопедії, формати записів і організовано її наповнення як експериментальної бази даних<sup>2</sup>.

Для програмної реалізації електронної енциклопедії вибрано пакет прикладних програм CDS/ISIS. На той час він дозволив об'єднати бази даних єдиним інтерфейсом, завдяки чому їхня сукупність стала інтегрованою системою. Розроблена технологія багатоаспектного використання інформаційних ресурсів електронної енциклопедії передбачала проведення бібліографічного, тематичного та контекстного пошуку; формування впорядкованих текстових файлів, тобто проведення в автоматизованому режимі

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Костенко Л. Й. Розробка системного опису рукописних книг та інтелектуалізація інформаційного пошуку в автоматизованих системах // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 1993. Вип. 1. С. 189–200.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А., Костенко Л. Й., Павлуша Т. П. Книжкова спадщина України: електронна енциклопедія // Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна Україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні. Київ, 1996. Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. наук. пр. С. 181–188.



підготовчих робіт для створення друкованого варіанту енциклопедії; залучення математичних методів до дослідження книжкової спадщини України.

Оцінюючи здобутки виконання цих міжвідомчих та державних проєктів першої половини 1990-х років ХХ ст., слід відзначити їхню значну роль у розвитку наукових засад відродження української культури, залучення до сучасного наукового середовища національної культурної спадщини. Хоча величні мрії розробників цих проєктів та програм архівної «україніки» не були тоді реалізовані сповна, а програмно-технологічні розробки швидко застаріли під хвилиєю глобалізації інформаційних процесів, миттєвого проникнення нових міжнародних дескриптивних та інших стандартів інформаційної діяльності, мережових інформаційних веб-технологій, розвитку електронного середовища, та результати досліджень архівної й рукописної україніки і книжкової спадщини у той період мали позитивний вплив на подальший розвиток архівної та бібліотечної справи.

Надалі важливим поштовхом стало створення на основі цих розробок Центрального фондового каталогу в Головному архівному управлінні та архівних установах. Масштабна робота була проведена в галузі створення системи традиційних та електронних довідників, що готувалися в архівах і бібліотеках. Ці науково-довідкові археографічні та бібліографічні довідники швидко заповнюють простір національної пам'яті України в джерелах. Термін «україніка» увійшов до лексики всього гуманітарного простору України, а діяльність у галузі створення інформаційних ресурсів «україніка» набула великого розмаху. Й сьогодні відбувається подальший розвиток та зміцнення цього напрямку на нових електронних технологіях. Розвивається ідея створення інтегрованого ресурсу «електронної україніки» – зведеного електронного реєстру всієї документальної спадщини з організацією багатоаспектного доступу до цифрових та біобібліографічних ресурсів документів з широкими можливостями репрезентації на сайтах бібліотек та архівів, наукових установ у глобальній світовій мережі<sup>1</sup>.

У НБУВ розробляються перші підходи до формування електронної бібліотеки «Україніка» – зведеного бібліографічного та електронного ресурсу усієї документальної спадщини України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів, репрезентацією оригіналів

---

<sup>1</sup> Попик В. Концептуальні засади розбудови фундаментальної національної електронної бібліотеки «Україніка» // Бібліотечний вісник. 2015. № 2. С. 3–9.

документів у цифровому форматі. Принциповим в організації ресурсів ЕБ є впровадження єдиної системи організації знань на основі наукового довідково-пошукового апарату.

Важливе значення мали й проекти створення реєстру рукописних книг та національної бібліографії, методичних засад наукового опису та узгодження принципів реєстрації рукописної спадщини у Державному реєстрі національного культурного надбання України, започаткування бази даних рукописної книги «Кодекс», утвердження нових теоретичних та практичних підходів до поняття української національної бібліографії та заснування в Бібліотеці бази даних україномовної книги, а згодом – баз даних національної бібліографії. На той час ці пріоритетні напрями в гуманітарній сфері знань відіграли свою визначну роль у галузі створення наукових засад національно-культурного відродження України у сфері документальної (архівної, рукописної та книжкової) спадщини країни.

Але основним здобутком розробки цих проектів стало створення нової інформаційної інфраструктури України, де знайшлося органічне місце інституціям документальної національної пам'яті, архівам, бібліотекам, музеям. У цей період було створено платформу для подальшого розвитку наукових засад щодо історико-культурної архівної та книжкової спадщини держави. Сьогодні можна вважати реалізованими в нових умовах інформатизації країни напрацювання цього періоду, хоча відбулися й певні трансформації змісту в бік поняття «документальна спадщина України», впроваджено нові інформаційні технології та створено бази даних <sup>1</sup>. На думку архівістів, ці питання мали велике значення для подальшого розвитку даного напрямку <sup>2</sup>.

У той же період уперше в історії архівної та бібліотечної діяльності спільними колективами вчених, ентузіастів своєї справи, фахівців у різних галузях знань було здійснено колективне осмислення та впроваджено методологічні розробки інтегрованих підходів до спільних питань джерельної

---

<sup>1</sup> Боряк Т. «Архівна україніка»: до питання про еволюцію наукового напрямку // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. 2012. Вип. 1. С. 47–58. URL: <http://tsdazu.gov.ua/files/journals/2/articles/5/submission/original/5-5-1-SM.pdf>.

<sup>2</sup> Матяш І. Концепція створення та функціонування Національного реєстру «Архівна україніка» // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 2007. Т. 15. С. 12–18.

бази української документальної архівної, рукописної та книжкової спадщини.

Розгорнулася загальна робота в галузі формалізації наукового опису та реєстрації документальної спадщини українського народу в її різновидовому та історичному контекстах. Осмислення системи сутності наукового опису для створення науково-пошукових систем в архівістиці та бібліографії також позитивно вплинуло на те, що, коли нові мережеві інформаційні технології завоювали український національний простір, українські бібліотекарі, архівісти і вчені були готові сприймати усі інновації. Починаючи з другої половини 1990-х років, розпочалося масштабне напрацювання ресурсу історичної та культурної спадщини українського народу як національної пам'яті, що стало одним із напрямів діяльності бібліотек, архівів та музеїв. Важливим є й те, що така праця у цей плідний період створила умови для ґрунтовного наукового зростання багатьох виконавців цих проєктів, які захистили докторські та кандидатські дисертації, набули наукових звань та ступенів, створили «збагачене середовище» науки та продовжили цю роботу в нових умовах входження суспільства в цифрову еру документальної спадщини і сьогодні продовжують вносити свій доробок у різні галузі науки і освіти, архівної, музейної та бібліотечної справи.

### **3.3. Розробка теоретичних та практичних аспектів науково-дослідної роботи НБУВ у напрямі «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек»**

Загальні тенденції бібліотечної справи та академічної науки в 1990-х роках визначили центральне місце в науково-дослідній роботі НБУВ напрямку «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек». Його розвиток був викликаний пошуком оптимальних засад нової стратегії та трансформації діяльності бібліотек у період стрімкого прогресу інформаційних процесів у суспільстві наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, і це було особливо важливим для української науки та культури. Тому перед бібліотекознавцями постало завдання напрацювати теоретичні основи та науково-практичні засади діяльності НБУВ як бібліо-

течної установи нового типу, складової частини системи наукових комунікацій.

Розробка Бібліотекою стратегії розвитку своєї діяльності базувалася на послідовній інтеграції наукових досліджень, розвої новітніх бібліотечних та інформаційних технологій та практичному впровадженні їхніх результатів у бібліотечну діяльність. Інтеграція забезпечувалася спільними взаємопов'язаними розробками цього напрямку трьома підрозділами – *Інститутом бібліотекознавства* (з 1992 р.), *Центром бібліотечно-інформаційних технологій* (з 1992 р.) та *Інформаційно-аналітичним центром* (з 1992 р., з 1995 р. – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ).

Напередодні створення Інституту бібліотекознавства у 1992 р. відділом загального бібліотекознавства (координатором виконання НДР) разом із структурними підрозділами ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України, пов'язаними з організацією та обслуговуванням читачів, завершувалася науково-дослідна робота за відомчою темою «Системні дослідження бібліотечних ресурсів Академії наук України» (науковий керівник – завідувач відділу загального бібліотекознавства М. С. Слободяник, канд. пед. наук). Ключовими аспектами розроблення цієї проблематики було наукове забезпечення формування, збереження та загальнодоступності національного бібліотечного фонду України, вивчення ролі й місця у ньому фондів ЦНБ ім. В. І. Вернадського та мережі наукових бібліотек. Підготовлені пропозиції та вироблені методичні рішення щодо поліпшення організації бібліотечних ресурсів наукових бібліотек базувалися на отриманій в процесі дослідження фактографічній інформації з питань управління технологією формування фондів, а саме – комплексній оцінці діючої технологічної структури, виявленні реальних можливостей її удосконалення, розподілу, нормування, регламентації праці, економічного аналізу і скорочення вартості процесів, обґрунтування кількісної та посадово-функціональної зайнятості співробітників. Результатом поглибленого вивчення складу інформаційно-бібліотечних ресурсів в одинадцяти установах АН України стало визначення базових бібліотек для впровадження інформаційно-бібліотечних технологій, етапності формування єдиного електронного каталогу на основі технологічної взаємодії ЦНБ з бібліотеками мережі.

Подальший розвиток системи управління формуванням бібліотечних фондів пов'язувався з необхідністю впровадження нових інформаційних

технологій, спрямованих на розширення складових аналітико-синтетичного опрацювання документів, оперативного отримання статистики надходжень та використання документів. Це зумовлювало необхідність більш ґрунтовно досліджувати і враховувати інформаційні потреби науковців у процесі комплектування фондів та створення інформаційних ресурсів бібліотеки, враховуючи як їхні специфічні особливості, так і нові соціально-економічні умови<sup>1</sup>.

Вирішення проблем формування бібліотечних фондів, які постали в умовах відродження незалежної Української держави, вимагало створення єдиної методологічної, економічної, організаційно-управлінської бази розвитку документально-інформаційного ресурсу наукових бібліотек різного відомчого підпорядкування. Ці та інші актуальні фондознавчі питання широко обговорювались провідними науковцями та бібліотечними спеціалістами країни на Першій науковій сесії Інституту бібліотекознавства ЦНБ ім. В. І. Вернадського «Дослідження фондів наукових бібліотек України. Сучасний стан і перспективи розвитку» (Київ, 1992)<sup>2</sup>. Від Бібліотеки з доповідями виступили М. С. Слободяник (розвиток фондознавчих досліджень), А. Г. Бровкін (бібліотечний фонд як об'єкт дослідження), Л. А. Дубровіна (історико-кодикологічні дослідження рукописних фондів), Н. Б. Захарова (використання фондів у реалізації культурно-просвітницької функції наукової бібліотеки), В. Г. Попроцька та О. Г. Кириленко (з питань технології формування фондів), Л. О. Дегтяренко, Н. П. Стоян, І. В. Сіра, В. В. Сенченко, Т. П. Павлуша, (формування спеціалізованих та підсобних фондів), Л. П. Карпова, Я. О. Чепуренко, Л. Ф. Приходько (з питань комплектування фондів), М. Й. Берлінська, Б. П. Якушко, Г. М. Новикова (питання організації збереження та зберігання фондів).

Наступні дослідження першої половини 1990-х років Інституту бібліотекознавства спрямовувалися на реалізацію комплексу завдань у межах науково-дослідної роботи за темами – «Інформаційно-функціональна модель наукової бібліотеки» (науковий керівник М. С. Слободяник; термін виконання: 1993–1995 рр.) та «Формування і використання інформацій-

---

<sup>1</sup> Наукова і науково-методична робота // Звіт про роботу Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського за 1992 р. Київ, 1993.

<sup>2</sup> Дослідження фондів наукових бібліотек України: сучасний стан і перспективи розвитку: тези доп. Першої наук. сесії Ін-ту бібліотекознавства, Київ, 29 жовт. 1992 р. Київ, 1992. 40 с.

них ресурсів наукової бібліотеки: технологія та організація» (науковий керівник М. С. Слободяник, з 1997 р. А. Г. Бровкін, термін виконання: 1996–1998 рр.).

Наукове забезпечення інформатизації бібліотечних процесів передбачало дослідження теоретичних засад бібліотекознавства у період інформаційного суспільства та створення інформаційно-функціональної моделі наукової бібліотеки, що дало б змогу переглянути її традиційну діяльність, яка розроблялася за темою 1993–1995 рр. Були напрацьовані теоретичні основи розвитку НБУВ як бібліотеки нового типу, складової системи наукових комунікацій. Алгоритм її діяльності спрямовувався на виконання основних функцій наукової бібліотеки; розроблення основних параметрів моделі її розвитку, на аналіз динаміки розвитку бібліотечної технології. Увесь цей процес ґрунтувався на запровадженні перспективних напрямів інформатизації вітчизняних бібліотек та розробці перспективної структури наукової бібліотеки<sup>1</sup>.

Основна специфіка діяльності цього напряму характеризувалася комплексним підходом до науково-дослідної, науково-інформаційної та науково-методичної діяльності бібліотечних відділів, спрямованих на розробку теоретико-методичних засад перетворення наукової бібліотеки в центр формування та використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки.

Актуалізувалася увага на тому, що сучасна бібліотечна наука повинна зосереджуватися, насамперед, на створенні теоретичних засад розвитку бібліотечної системи в новій інформаційній інфраструктурі суспільства з урахуванням багатоаспектності її взаємозв'язків; розробленні інноваційних бібліотечних технологій, які б забезпечували спільне використання паперових, мікрографічних та електронних носіїв інформації; створенні інтелектуальних бібліографічних систем, нових засад бібліотечно-інформаційного супроводу наукових досліджень; упровадженні інноваційних технологій, передового досвіду як важливого чинника забезпечення ефективності діяльності бібліотек<sup>2</sup>.

Відповідно до цього вдосконалюється організаційно-технологічне, методичне забезпечення процесів формування та використання інформаційних ресурсів бібліотеки в традиційному й комп'ютерному режимах.

<sup>1</sup> Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / НБУВ. Київ, 1995. 267 с.

<sup>2</sup> Там само.

Цілком закономірно, що в центрі уваги наукових напрямів Бібліотеки постали питання створення електронного каталогу та електронного ресурсу наукової бібліотеки. Враховувалося й те, що поряд із накопиченням ресурсу здійснюється весь комплекс підготовки його до використання – облік, класифікація і систематизація, каталогізація документів, створення науково-пошукового апарату, що також має бути в постійному розвитку і адаптації до вимог суспільства. Тому значна увага різних підрозділів НБУВ приділялася й розвитку прикладних досліджень цього процесу, створенню стандартів бібліографічного опису, систем бібліотечно-бібліографічної класифікації, всіх видів карткових і електронних каталогів і картотек та спеціальних баз даних <sup>1</sup>.

Основні зусилля були спрямовані на процеси переведення бібліотек на нові бібліотечні технології та формування принципово нових за змістом електронних ресурсів і *зведеного електронного каталогу*. У Бібліотеці розробляється низка методичних документів, націлених на модернізацію всіх технологічних процесів, організаційно-технологічного забезпечення процесів формування і використання інформаційних ресурсів у традиційному та комп'ютерному режимах <sup>2</sup>. Починається підготовка до видання практичного посібника «Таблиці територіальних типових поділів: Систематична частина».

Для забезпечення процесів формування електронного каталогу було розроблено структуру формату деяких видів спеціалізованих видань (Ю. В. Голубєв, Є. І. Сидиченко, І. П. Антоненко, О. В. Ісаєва, І. І. Багрій), зокрема бібліографічного запису нотних та образотворчих видань; розширено можливості БД вітчизняних видань для розкриття змісту документів; розроблено таблиці перекодування для БД видань мовами східно- та західноєвропейськими, створено об'єднану БД читачів (І. А. Чабан); оптимізовано існуючі БД для прискореної обробки інвентарних записів для БД періодичних видань.

---

<sup>1</sup> Формування та використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки: технологія і організація (1996–1998): заключ. звіт про наук.-дослід. роботу / НБУВ. 1996. 10 с.

<sup>2</sup> Кириленко О. Г. Сучасні підходи до дослідження бібліотечних технологій в Україні // Інформаційно-бібліографічне забезпечення сільськогосподарської науки і виробництва: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю ЦНСГБ УААН, Київ, 18–21 листоп. 1996 р. Київ, 1996. С. 38–40.



На початку 1990-х років багато внутрішніх досліджень мали пошуковий або тестовий характер, вони визначали подальші напрями наукових розробок, давали змогу відпрацювати багато питань бібліотечної практики в співпраці спеціалістів різного фаху. Спільним колективом бібліотекознавців, бібліографів та фахівців у галузі інформаційних технологій, які почали працювати в тісному взаємозв'язку, визначалися й засади співпраці для створення нового бібліотечного інформаційно-технологічного циклу та електронного каталогу, нової системи обслуговування читачів та колективних користувачів інформації.

Ця діяльність носить системний характер: одночасно впроваджуються комп'ютерні технології в процеси створення, збереження та надання доступу до бібліотечних фондів НБУВ. Спочатку на платформі CDC/ISIS, відбувається формування нового понятійного апарату, вивчення питань взаємодії й інтеграції бібліотечних дисциплін і пов'язаних з ними гуманітарних і природничих наук та інформатики, формуються електронні бібліотечні ресурси, прискорюється опрацювання фондів Бібліотеки.

У галузі бібліотекознавства у перші роки паралельно розроблялися:

- конкретні питання наукової діяльності національної бібліотеки (В. Г. Попроцька, О. С. Онищенко), інформаційного обслуговування читачів (Л. Й. Костенко, Н. Ю. Каліберда, Т. В. Добко, Т. П. Павлуша, Т. М. Коваль) та управлінських структур (А. Г. Бровкін, В. М. Горовий, Л. Й. Костенко, Н. В. Танатар, М. А. Чиж, Г. О. Ритова);

- удосконалення бібліотечних технологій (А. Г. Бровкін, В. Г. Попроцька, В. О. Корнієнко, О. Г. Кириленко), стратегічного планування діяльності бібліотек (О. М. Василенко);

- стратегія комплектування та розвитку системи документопостачання й формування фонду наукових бібліотек України, в тому числі в період розвитку інформаційних ресурсів та бібліотечного менеджменту (О. В. Воскобойнікова-Гузева, Л. П. Карпова, О. М. Василенко, О. Г. Кириленко, М. С. Слободяник, А. Г. Бровкін, С. М. Польовик та ін.);

- комплектування іноземною літературою та книгообмін (Т. І. Арсенко, Р. С. Кириченко, Р. Л. Красій, Н. І. Малолетова, А. К. Санакуєва), комплектування спеціалізованими видами документів – музичними (В. Д. Шулґіна), нотними (Н. Ю. Белічко, Т. А. Галькевич), періодикою (О. Л. Сокур);

- дослідження структури фондів національної бібліотеки та їхнього моделювання шляхом комплектування (Л. П. Карпова, В. В. Матусевич, Л. А. Пестрецова, М. С. Слободяник)<sup>1</sup>;
- аналіз нових надходжень до фондів (Т. В. Добко, Н. І. Моїсеєнко, М. А. Чиж).
- проблеми історії та сучасного стану системи обов'язкового примірника творів друку України (Я. О. Чепуренко);
- упровадження електронної бібліотеки, авторитетного контролю бібліографічних записів під час створення електронного ресурсу Бібліотеки (І. П. Антоненко, І. В. Зарічняк, Л. Й. Костенко);
- довідково-бібліографічні бази даних та обслуговування читачів (Т. В. Добко);
- питання каталогізації та започаткування електронного каталогу (І. П. Антоненко, Л. Й. Костенко), каталогізації спеціалізованих підрозділів (Г. І. Солоїденко, П. В. Голобуцький, М. С. Рубльова, М. М. Омельченко, Т. В. Коваль, А. Л. Герус, Г. І. Ковальчук, І. І. Цинковська та інші);
- удосконалення засад збереження та реставрації документальних фондів України (Л. В. Муха, Г. М. Новікова, М. М. Омельченко, І. Є. Скобець, А. Г. Суббота, Л. П. Затока, А. Г. Фролов);
- облік та використання спеціалізованих бібліотечних фондів (О. П. Степченко, А. Л. Герус, Л. В. Муха);
- аспекти функціонування бібліотечної періодики (Н. Г. Солонська, Т. О. Борисенко);
- бібліотечна професіологія (П. В. Голобуцький, В. О. Яковлев, Я. О. Хіміч);
- міжнародна діяльність бібліотеки та міжнародний книгообмін (Т. І. Арсеєнко, А. Г. Бровкін, Р. Л. Красій, Н. І. Малолетова);
- становлення та розвиток системи реферування української наукової літератури (1991–2000 рр.) (М. Б. Сорока, Л. Й. Костенко);
- дослідження тенденцій еволюції читачів та системи обслуговування наукової бібліотеки у 1990-х роках (Т. М. Коваль, Н. І. Каліберда)<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Карпова Л. П., Матусевич В. В. Деякі аспекти моделювання структури фондів національної бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 6. С. 15–20.

<sup>2</sup> Коваль Т. М. Еволюція структури читачього складу наукової бібліотеки (у 90-х роках ХХ ст.): автореф. дис. .... канд. іст. наук / НАН України, НБУВ. Київ, 2005. 19 с.

Широкого обговорення набули питання вдосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки, бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи<sup>1</sup>.

У 1993–1995 рр. Бібліотекою були організовані професійні обговорення цього питання. Зокрема, «Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки: Друга наукова сесія Інституту бібліотекознавства. Київ, 17 червня 1993 р.», де з означеного питання виступили О. П. Ахова, С. М. Косяк, Л. Ф. Приходько, Л. М. Беліна та І. С. Гомельська, С. В. Лахтурова, Т. М. Коваль, І. В. Сіра, В. В. Сенченко, Л. О. Дегтяренко, Н. П. Недбайло, які аналізували стан обслуговування читачів в НБУВ та інших наукових бібліотеках.

На іншій конференції – «Бібліотека у демократичному суспільстві» (Київ, 21–23 листопада 1995 р.), яку проводила УБА, спеціально обговорювалося питання принципів обслуговування як взаємозв'язку бібліотеки та читача, що має постійно вдосконалюватися. Були проведені дослідження читачів щодо вдосконалення системи обслуговування. Такі питання висвітлено на цій конференції у доповідях Т. В. Добко, Н. Ю. Каліберди і Т. М. Коваль та в їхніх наукових працях. У міжнародній конференції «Бібліотечно-інформаційний сервіс» (9–11 жовтня 2001 р.) брали участь А. Г. Бровкін, В. М. Горовий, Л. Й, Костенко, В. Й. Омельчук, Т. П. Павлуша, В. М. Чупріна та інші.

Учені НБУВ розвивали теоретичні погляди на поняття обслуговування в контексті системного підходу, коли обслуговування розглядається як самостійна система, а також як підсистема бібліотечного соціального інституту, що має свої інтегративні ознаки, вбирає ідеї, ціннісні орієнтації, потреби суспільства в інформації на кожному конкретному історичному етапі суспільного розвитку, а також передбачає постійний моніторинг зміни категорій читачів, суспільних запитів та читацьких потреб.

Автоматизація бібліотек розкрила нову парадигму обслуговування: зростання обсягів тематичного, фактографічного, інформаційного, інформаційно-аналітичного обслуговування, зумовило пошук єдності, взаємозбагачення

---

<sup>1</sup> Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки: тези доп. Другої наук. сесії Ін-ту бібліотекознавства / АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Київ, 17 черв. 1993 р. 46 с.; Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи: тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 10–12 жовт. 1995 р. / НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Київ, 1995. 108 с.

усіх видів обслуговування, розширення і збагачення його форм, забезпечення контрольно-облікових операцій, дослідження якості й ефективності обслуговування<sup>1</sup>.

У цей період розвивається концепція комплексного підходу до системи каталогів Бібліотеки, що ініціюється генеральним директором НБУВ О. С. Онищенком в його наукових працях та виступах на конференціях, де він висловлює думку про одночасне, органічне та взаємодоповнююче існування каталогів як електронних, так і традиційних, карткових. Він вважає каталоги системою, призначеною забезпечити організаційну цілісність одночасного функціонування генерального, систематичного, предметного, галузевого, спеціалізованих каталогів. Каталоги покликані виконувати інформаційне, довідкове, пошукове, пізнавальне, культурно-просвітницьке, меморіальне значення і мають враховувати усі види видань та пов'язані між собою повноту й точність інформації. На його думку, центроутворюючим має стати електронний каталог, тому основними тенденціями повинні бути уніфікування класифікаційних систем каталогів в аспектах ББК та УДК, перспективи корпоративної каталогізації в питаннях створення електронного каталогу, перехід на стандарти бібліографічного опису та обміну, конвертації каталогів тощо. Опрацювання інформації, формування науководовідкового та пошукового апарату, поєднання традиційних та новітніх засад в обслуговуванні читачів дозволить перетворити бібліотеки на інформаційні центри<sup>2</sup>.

У рамках практичної реалізації завдань поновлено профіль комплектування НБУВ; опрацьований внутрішньосистемний каталогізаційний формат електронного бібліографічного запису УкрМАРК на основі UNIMARC (І. П. Антоненко, О. В. Ісаєва, І. І. Багрій та інші), проведений комплекс робіт, спрямованих на вдосконалення робочих таблиць ББК для наукових бібліотек відповідно до сучасного рівня знання<sup>3</sup>; внесені зміни до організації обслуговування читачів і технологічних циклів «Шлях

---

<sup>1</sup> Каліберда Н. Висвітлення теоретичних та організаційних основ бібліотечного обслуговування читачів у дослідженнях науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібліотечний вісник. 2010. № 3. С. 60–68.

<sup>2</sup> Онищенко О. С. Каталоги – інформаційне ядро бібліотек (роль і значення в період інформатизації) // Бібліотечний вісник. 1997. № 6. С. 6–7.

<sup>3</sup> Про проект Національного формату представлення бібліографічних даних УКРМАРК // Бібліотечний вісник. 2003. № 5. С. 19.

книги» та «Шлях вимоги». У 1999 р. була затверджена фундаментальна інструкція «Шлях документа», у розробці якої взяли участь усі бібліотечні відділи, задіяні в процесі опрацювання нових надходжень до фонду НБУВ (укладачі А. Г. Бровкін, І. П. Антоненко, Т. І. Арсеєнко, Н. С. Гудименко, Н. Я. Зайченко, І. А. Зарічняк, Л. П. Карпова, О. Г. Кириленко, Т. С. Кочубей, В. В. Матусевич, В. В. Мурзак, Н. О. Петрова, Л. В. Савицька, Б. П. Якушко) <sup>1</sup>.

Спільні наукові розробки характеризують і напрями розвитку на нових засадах електронних технологій системи комплектування НБУВ, а також систематизації та класифікації документів. Питання комплектування вимагало перегляду інформаційно-аналітичного, технологічного забезпечення процесів комплектування, економічного обґрунтування використання джерел комплектування в соціально-економічних умовах нового часу. В рамках практичної реалізації поновлено профіль комплектування НБУВ на засадах інноваційного підходу до потреб української науки та в умовах економічної кризи, що призвела до скорочення можливостей комплектування видавничою продукцією.

Починаючи з 1991 р., провадиться робота з удосконалення й доповнення робочих таблиць бібліотечної класифікації для наукових бібліотек, які розробляються спеціалістами НБУВ для відображення в каталогах національної тематики, нових тем і проблем, відсутніх у таблицях ББК. У 1997 р. НБУВ задекларувала, що буде розвивати власну класифікаційну систему – Рубрикатор НБУВ – на основі таблиць для наукових бібліотек Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) <sup>2</sup>. Наступного 1998 р. було завершено підготовку першої редакції Рубрикатора <sup>3</sup>.

Було прийнято рішення щодо підготовки до публікації класифікаційних таблиць Рубрикатора українською мовою, узгоджених з тематичним наповненням фонду НБУВ та сучасними реаліями розвитку наукового знання.

<sup>1</sup> Шлях документа в процесі бібліотечного опрацювання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: інструкція. У 3 ч. Ч. 1: Шлях документів, що проходять централізоване опрацювання / упоряд.: А. Г. Бровкін, І. П. Антоненко, Т. І. Арсеєнко та ін. Київ, 1997. 96 с.

<sup>2</sup> Бровкін А. Г., Зарічняк І. А. До питання створення «Національного рубрикатора» // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 14–17 жовт. 1997 р. / НАН України, НБУВ. Київ, 1997. С. 4–6.

<sup>3</sup> Звіт про наукову діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 1998 р. Київ, 1999. С. 5.

З цього часу дана робота затверджується як планова науково-дослідна. Почали готуватися до публікації випуски окремих розділів Рубрикатора НБУВ та його спеціальних робочих таблиць. Відбувається послідовна деідеологізація всіх його розділів, ліквідоване штучне ділення на марксистську та немарксистську науку, уточнено наукову періодизацію, змінено територіальні типові поділи відповідно до сучасної політичної картини світу. У цій роботі брали участь К. В. Бардієр (Лобузін), І. І. Багрій, Л. В. Головіна, І. В. Зарічняк та ін.

Значна робота була проведена з розробки питань систематизації та каталогізації наукової літератури та першої версії Рубрикатора НБУВ (розділи природничих, технічних, соціогуманітарних наук), в основі якого – Робочі таблиці класифікації НБУВ, укладені на базі повного варіанту таблиць ББК для наукових бібліотек, а також методичні рішення для відображення в каталогах нових тем і проблем, відсутніх у таблицях ББК. У цей період підготовлено перше видання таблиць територіальних типових поділів Рубрикатора, фактично першого в Україні прикладу тримовного варіанта таблиці бібліотечної класифікації для наукових бібліотек, а також завершено розробку інформаційної технології каталогізації серіальних видань на ППП Allegro. З цією метою було розроблено і введено в експлуатацію програму підготовки каталогізаційних даних про нові надходження НБУВ для Інтернет; відпрацьовано методику аналізу великих масивів каталогізаційної інформації, однієї з необхідних процедур для підтримки електронного каталогу в робочому стані (Ю. В. Голубєв, Є. І. Сидиченко, І. П. Антоненко, О. В. Ісаєва). Створено електронну версію робочих таблиць, яка отримала назву Рубрикатор НБУВ і використовується як пошукова мова електронного каталогу НБУВ (І. І. Багрій) <sup>1</sup>.

Значною мірою це вимагало авторських розробок Рубрикатора за різними напрямками, що різко змінювалися. У 1998–2000 рр. було розроблено розділи Рубрикатора «Кібернетика», «Інформаційна та обчислювальна техніка» (К. В. Лобузін (Бардієр) <sup>2</sup>. Загалом Рубрикатор є узагальненням

<sup>1</sup> Багрій І., Зарічняк І., Коваленко О. До виходу друком першого видання таблиць територіальних типових поділів «Рубрикатора НБУВ» // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 17 жовт. 1997 р. / НАН України, НБУВ. Київ, 1997. С. 17–18.

<sup>2</sup> Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Підрозділи «381 Кібернетика», «397 Інформаційна та обчислювальна техніка» / НАН України, НБУВ; авт. кол.: К. В. Лобузін, С. В. Галицька, І. А. Зарічняк, В. А. Якушко. Київ, 2011. 249 с.

багаторічної практики систематизаторів НБУВ, який і сьогодні продовжує виконувати функцію головного тематичного інструмента упорядкування знань, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки.

Упродовж 1990-х років в НБУВ відбувається поєднання традиційних бібліотекознавчих досліджень з новим напрямом, спрямованим на створення *теорій і моделей розвитку інформаційної сфери суспільства* в ХХІ ст. Починають домінувати студії в галузі інформаційних технологій бібліотечної справи та електронних ресурсів.

У контексті вирішення бібліотекознавчих проблем широко розгорнув свою наукову роботу *Центр бібліотечно-інформаційних технологій* (керівник Л. Й. Костенко), який актуалізував проблематику своїх досліджень на питаннях інформатизації бібліотек та розвитку електронних наукових ресурсів, створення теоретико-методичних засад формування і використання інформаційних продуктів наукової бібліотеки із забезпеченням ефективного застосування традиційних і освоєння новітніх інформаційних технологій та прогресивних форм організації бібліотечної діяльності (Л. Й. Костенко, А. С. Лозниця, А. О. Чекмарьов, О. Жабін, І. П. Антоненко, О. В. Баркова, Н. Я. Зайченко, Т. П. Павлуша, М. Б. Сорока та інші).

Основна увага приділялася послідовному виконанню науково-дослідних тематик, пов'язаних із розвитком інформаційних технологій бібліотечних мереж і систем, розробці архітектури й програмно-технологічного забезпечення комп'ютерного бібліотечного центру, формуванню електронних каталогів та електронних бібліотек, Інтернет-технологіям, що розроблялися впродовж 1993–2001 рр.

У результаті виконання теми «Інформаційні технології бібліотечних мереж і систем (1993–1995)» було розроблено та впроваджено ресурсощадні конвеєрні технології автоматизованого опрацювання обов'язкового примірника творів друку України та найбільшого в державі потоку зарубіжної літератури і створення електронного каталогу Бібліотеки як основного бібліографічного ресурсу країни (Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, А. С. Лозниця, А. О. Чекмарьов, І. П. Антоненко та ін).

Розробка архітектури й програмно-технологічного забезпечення комп'ютерного бібліотечного центру (1996–1998) реалізувалася в створенні інтегрованої Інтранет/Інтернет-технології формування та надання



користувачам у всіх регіонах України та в світі найбільших у державі інформаційних ресурсів Бібліотеки та впорядкованого зібрання посилань на наявні сайти бібліотек України та національних бібліотек і головних науково-інформаційних центрів світу. Розробка архітектури й інформаційної технології електронної бібліотеки здійснювалась колективом співробітників (Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, О. В. Баркова) Основний результат роботи 1999–2001 рр. за темою «Розробка архітектури й інформаційної технології електронної бібліотеки» полягав в опрацюванні наукових основ процесу трансформації Бібліотеки в головний науково-інформаційний центр держави шляхом створення на її базі першої в світовій бібліотечній практиці національної системи реферування вітчизняної наукової літератури та реалізації мережевої технології формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, за якою створено першу в Україні наукову електронну бібліотеку (Л. Й. Костенко, М. Б. Сорока, Н. Я. Зайченко, О. Й. Соболевський, О. В. Баркова).

Значним досягненням став запуск у 1994 р. електронного каталогу НБУВ, зокрема нових надходжень книг, авторефератів дисертацій, періодичних видань та інших документів<sup>1</sup>. Розробляються питання пріоритетних засад національної системи електронних бібліотек (А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша)<sup>2</sup>, популяризується досвід побудови Інтернет-вузла НБУВ (Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов)<sup>3</sup>,

Одним із найважливіших результатів діяльності НБУВ в галузі реферування стало започаткування Національної системи реферування вітчизняної наукової літератури. Її головними концептуальними засадами є поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання наукових

---

<sup>1</sup> Костенко Л. Й. Формування електронного каталогу Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського // Інформаційно-бібліографічне забезпечення сільськогосподарської науки і виробництва: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю ЦНСГБ УААН, Київ, 18–21 листоп. 1996 р. Київ, 1996. С. 26–28; Лозниця А. С. Электронный каталог универсальной научной библиотеки // Научные и технические библиотеки. 1995. № 8/9. С. 28–30.

<sup>2</sup> Чекмарьов А. О., Костенко Л. Й., Павлуша Т. П. Національна система електронних бібліотек. Київ, 1998. 50 с.

<sup>3</sup> Internet-вузол Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: довідк. інформація / НАН України, НБУВ; уклад.: Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов. Київ, 2000. 31 с. ; Костенко Л. Й., Чекмарьов А. О. Мережеві інформаційні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Науково-технічна інформація. 2000. № 3. С. 41–44.

видань країни з централізованим формуванням загальнодержавної реферативної бази даних і підтримкою багатоаспектного використання її інформаційних ресурсів. Було уточнено критерії відбору літератури, що підлягає реферуванню, та методику аналітико-синтетичного опрацювання масиву інформації; визначено напрями багатоаспектного використання реферативної складової національних інформаційних ресурсів; розроблено форми подання даних до Національної системи реферування української наукової літератури<sup>1</sup>.

Ця система реалізує новий вид фахових видань, що відображає інтеграційні процеси в науковій та державній політиці щодо інформаційних ресурсів України, – Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело». Цей журнал було засновано Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України в 1995 р., але з 1998 р. він стає більш різнобічним та інформаційно наповненим за змістом внаслідок об'єднання зусиль Інституту проблем реєстрації інформації НАН України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з метою формування загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова». Формування такого ресурсу мало на меті забезпечення оперативного розповсюдження наукових результатів, одержаних ученими України в різних галузях знань<sup>2</sup>.

Український реферативний журнал «Джерело» засновувався та розвивався як періодичне інформаційне видання, призначене для відображення змісту друкованої наукової продукції в Україні з природничих, технічних, суспільних і гуманітарних дисциплін.

Від 1998 р. й донині УРЖ виходить 6 разів на рік. До реферування включаються монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, посібники для вищих навчальних закладів, періодичні та продовжувані видання галузевих академій наук, вишів, автореферати дисертацій, препринти за чотирма напрямками: «Природничі науки», «Техніка. Промисловість. Сільське господарство», «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво»,

<sup>1</sup> Сорока М. Б. Становлення та розвиток системи реферування української наукової літератури (1991–2000 рр.): автореф. дис. . канд. іст. наук. Київ, 2001. 192 арк.; Її ж. Національна система реферування української наукової літератури: монографія / НАН України, НБУВ. Київ, 2002. 209 с.; Її ж. Інформаційне забезпечення науки в Україні (90-ті роки ХХ ст.) // Вісник Книжкової палати. 2000. № 8–9. С. 20–25.

<sup>2</sup> Петров В. Інформаційна революція та її вплив на еволюцію бібліотек // Бібліотечний вісник. 2001. № 2. С. 18–20.

«Медицина. Медичні науки» (загальним обсягом понад 900 обл.-вид. аркушів щорічно).

Головний принцип побудови – централізована кумуляція масивів реферативної інформації із зовнішніх розподілених ресурсів. Запропоновано оптимальну модель розподілу робіт між суб'єктами вітчизняної системи документальних комунікацій з урахуванням єдиних методологічних підходів. В основу організації реферування покладено принцип зацікавленості індивідуальних та колективних авторів у включенні результатів своїх досліджень до національного інформаційного ресурсу. УРЖ наповнюється рефератами вітчизняних наукових публікацій у тісній співпраці з редакціями наукових журналів і продовжуваних видань, видавцями періодики, провідними науковими бібліотеками<sup>1</sup>. Подальший розвиток журналу дав змогу створити засади для заснування національного ресурсу «Україніка наукова»<sup>2</sup>, зокрема проводити ґрунтовні наукометричні дослідження щодо оцінки ефективності результатів наукової діяльності в різних галузях знання<sup>3</sup>. Електронну версію УРЖ представлено на порталі НБУВ.

Науковцями НБУВ було розроблено наукові засади створення конвеєрної технології формування інформаційно-ресурсних складових Національної електронної бібліотеки шляхом доповнення бібліографічних записів електронного каталогу рефератами наукових видань, наступного повнотекстового розширення реферативної бази даних документами, наданими Бібліотеці інтелектуальними власниками, і гіпертекстового розкриття енциклопедичних, довідкових, словникових видань, що сприятиме трансформації електронної бібліотеки в інтелектуальну систему<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Розвиток національної системи реферування (до 20-річчя Українського реферативного журналу «Джерело») / В. В. Петров, О. С. Онищенко, А. А. Крючин та ін. // Вісник НАН України. 2015. № 10. С. 71–74.

<sup>2</sup> «Україніка наукова» – загальнодержавна реферативна база даних / НАН України, НБУВ; уклад.: М. Б. Сорока, Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов. Київ, 2000. 19 с.

<sup>3</sup> Костенко Л. Й., Жабін О. І., Копанева Є. О., Симоненко Т. В. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження. Київ, 2014. 211 с. ; Зайченко Н., Сандул О. Бібліометричний напрям розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. Вип. 45: Організація бібліотечно-інформаційних ресурсів як складник формування вітчизняного інтегрованого інформаційного простору. С. 156–169.

<sup>4</sup> Онищенко О. С., Попроцька В. Г. Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2000 р.) // Бібліотечний вісник. 2001. № 2. С. 3–14.

Значний стимул бібліотечна наука отримала в результаті обміну думками та обговорень бібліотечно-інформаційними фахівцями актуальних питань на міжнародних конференціях «Бібліотеки і асоціації у мінливому світі: нові технології та нові форми співробітництва», що проходили щорічно з 1994 р. під егідою Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), ДПНТБ Росії та інших організацій. Одним із здобутків інтеграції в бібліотечній справі стало формування центральних та регіональних бібліотечно-інформаційних центрів, тісно пов'язаних із розвитком нової сфери бібліотечної науки. Досліджуючи проблеми бібліотечно-інформаційної галузі, провідні вчені НБУВ разом з бібліотечною спільнотою вирішували питання теорії та практики інформатизації бібліотек, закладали підвалини розвитку програмно-технологічних засобів формування та використання електронних інформаційних ресурсів, тематичних інформаційних веб-сайтів, інформаційної складової світової мережі Інтернет у структурі та формуванні електронних інформаційних ресурсів у галузі науково-технологічної, економічної та культурно-освітньої діяльності в Україні. В роботі конференцій брали участь О. С. Онищенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша та інші співробітники НБУВ.

Отже, цей період характеризується активізацією та різноманітністю наукових досліджень у галузі бібліотекознавства та проникнення в його сферу бібліотечно-інформаційних технологій, широким спектром питань, які висвітлювалися у працях науковців. Певна частина з них була присвячена стратегічним напрямкам розвитку Бібліотеки. Значно розширилося коло дослідників, які приділяли увагу інноваційним аспектам розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування, аналізу процесів трансформації традиційних бібліотечних технологій, питанням упровадження і ефективності використання нових інформаційних технологій, зміні функцій та професійної кваліфікації бібліотечного спеціаліста в умовах розвитку інтелектуальних інформаційних технологій у бібліотечній справі. Серед пріоритетних напрямів було вивчення читацького складу та інформаційних потреб читача/користувача наукової бібліотеки, удосконалення, розширення спектра бібліотечних та інформаційних послуг<sup>1</sup>.

Бібліотечна діяльність дедалі більше інтегрується в документальну інформаційно-когнітивну систему, що створюється в НБУВ спеціалістами

<sup>1</sup> Там само.

різного профілю, які працюють в різних інститутах і центрах Бібліотеки. Теоретичне обґрунтування трансформаційних процесів у бібліотечній справі та ролі у цьому НБУВ, що було здійснено акад. НАН України О. С. Онищенко, продовжує розвиватися колективом бібліотекознавців, серед яких: А. Г. Бровкін, О. М. Василенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Т. В. Добко, Т. М. Коваль, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша, Л. О. Туровська, О. Г. Яковенко, В. М. Чупріна та багато інших. У своїх дослідженнях вони розкривають різні сторони діяльності Бібліотеки, спрямованої на розширення бібліотечно-інформаційних та додаткових сервісних послуг, удосконалення індивідуального, групового, довідково-бібліографічного, науково-інформаційного обслуговування в традиційному і автоматизованому режимах, урізноманітнення моделі міжбібліотечного і міжнародного абонементів. Звертається увага на подальше впровадження інформаційних технологій, розкриття змісту документів, надання фактографічної інформації, виробництво знань за допомогою використання гіпертекстових технологій<sup>1</sup>.

У результаті виконання наукових проєктів з теорії та історії бібліотечної справи й бібліотекознавства було підготовлено та успішно захищено дисертаційні дослідження, зокрема, це докторська дисертація М. С. Слободяника «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій» (1995); кандидатські: Т. П. Павлуші «Удосконалення бібліотечно-бібліографічного обслуговування на основі електронних каталогів» (1991), І. П. Антоненко «Авторитетний контроль найменувань установ та організацій в інформаційних системах бібліографічного та археографічного типу» (1994), Т. В. Добко «Масові бібліотеки України в культурному розвитку суспільства 1980-х років» (1994), А. Г. Бровкіна «Універсальна наукова бібліотека в системі інформаційного обслуговування управлінських структур (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)» (1996); О. Г. Кириленка «Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (1980–1990-ті роки)» (1996); Я. О. Хіміч «Особистісний фактор у процесі обслуговування користувачів наукових бібліотек України в період соціальних перетворень 80–90-х років ХХ ст.» (1998).

---

<sup>1</sup> Звіт про бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України за 1999 р.

НБУВ активно працювала в галузі науково-методичного забезпечення системи академічних бібліотек за темою «Організаційно-технологічне й методичне забезпечення діяльності бібліотек НДУ НАН України», зокрема вивчався стан бібліотечно-інформаційних ресурсів мережі академічних бібліотек у період реорганізації Академії наук, виявлялися бібліотеки установ новоутворених та перепідпорядкованих, подвійного підпорядкування; уточнювалися тематика наукових досліджень установ, згідно з якою комплектуються фонди бібліотек, дані про колекції й приватні бібліотеки вчених, що входять до складу бібліотек НДУ. Паралельно вивчались інформаційні ресурси інших підрозділів установ, наявність автоматизованих БД, можливість отримання інформації від зарубіжних інформаційних центрів через Інтернет.

Аналіз стану, завдань і проблем розвитку наукових академічних бібліотек, методичного забезпечення діяльності, взаємодії та бібліотечно-бібліографічного обслуговування в системі НАН України здійснював колектив бібліотекознавців – А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоіденко, Т. Л. Кулаковська та інші. Практичною реалізацією результатів дослідження стало поповнення автоматизованої БД «Бібліотеки НАН України» та довідкове видання «Бібліотеки Національної академії наук України» (1996); випуск двох збірників документів «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України» (1997, 1999); чотирьох випусків інформаційно-аналітичних оглядів «Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України» (1995–1998).

Серед цих видань важливе значення для бібліотек НДУ НАН України мала, зокрема, серія «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України» (1997). Випуски серії включають державні законодавчі акти з питань бібліотечної справи та інформації, постанови й розпорядження Президії НАН України щодо організації інформаційного забезпечення наукових досліджень, інструктивно-методичні та організаційні документи з основних напрямів діяльності бібліотеки наукової установи, а також зразки бібліотечної документації.

Таким чином, кардинальні зміни в процесах державотворення в Україні сприяли також поглибленню й бібліотекознавчих досліджень. Для цього періоду характерною була багатоаспектність проблематики та виникнення нових наукових напрямів. У 90-х роках розпочинається розвиток

фундаментальних та прикладних досліджень у галузі теоретичного, методичного та організаційного функціонування наукових бібліотек, зокрема організаційні й технологічні питання формування та використання інформаційних ресурсів, у тому числі на засадах кооперації, формування фонду документальних та інформаційних ресурсів, удосконалення та практичної реалізації бібліотечно-бібліографічної каталогізації фондів, документно-інформаційного обслуговування читачів, упровадження прогресивних форм бібліотечної діяльності.

### **3.4. НБУВ як науково-методичний центр для бібліотек наукових установ НАН України, участь у діяльності Інформаційно-бібліотечної ради НАН України**

У 1990-ті роки відбуваються ґрунтовні зміни в роботі академічних бібліотек, управлінні та науково-методичному забезпеченні їхньої діяльності. Постановою Президії АН України № 49 від 15 лютого 1990 р. на базі Бібліотечної ради було створено Інформаційно-бібліотечну раду (ІБР) як постійно діючу дорадчу організацію при Президії НАН України. Впродовж 1990-х років змінювалися структура, роль і стратегія діяльності Ради, розширювалися її функції, але головним залишалось завдання координації роботи бібліотек, об'єднання їх в єдину бібліотечно-інформаційну систему <sup>1</sup>.

Наступною постановою Президії АН України «Про роботу Інформаційно-бібліотечної ради АН України» № 255 від 21 вересня 1992 р. було затверджено новий склад ІБР, нового голову – видатного вченого-фізика, академіка АН України Володимира Володимировича Немошкаленка <sup>2</sup>. Тоді ж опрацьовано нову редакцію Положення про ІБР <sup>3</sup>. Ученим секретарем Ради у 1986–2002 рр. була науковий співробітник Бібліотеки Алла Антонівна Свобода. Перед ІБР були поставлені завдання переходу на якісно

---

<sup>1</sup> Кулаковська Т. Роль Інформаційно-бібліотечної ради НАН України у становленні і розвитку бібліотечно-інформаційної системи НАН України: історія, сучасний стан, перспективи // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2005. Вип. 15: Бібліотеки Національної академії наук України: історія та сучасність. С. 22–47.

<sup>2</sup> Володимир Володимирович Немошкаленко / уклад. П. В. Рябко; авт. вступ. ст. і відп. ред. А. П. Шпак. – К.: Наукова думка, 2003. – 222 с.: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/1469794>.

<sup>3</sup> Інформаційно-бібліотечна рада НАН України: Положення та склад Ради. Київ, 1992. 6 с.



новий рівень інформаційно-бібліотечного забезпечення наукового процесу, створення єдиної автоматизованої системи інформаційного супроводу НДР в АН України, яка задовольняла б потреби в інформації не лише на основі раціонального використання наявних в наукових установах бібліотечно-інформаційних ресурсів, але й на основі оперативного доступу до світових інформаційних ресурсів. Значну роль у здійсненні цих завдань відіграла НБУВ як науково-методичний центр бібліотечно-інформаційної системи НАН України, базова установа Інформаційно-бібліотечної ради<sup>1</sup>.

Значна увага на засіданнях Ради приділялась питанням розвитку бібліотек як центрів інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, впровадження інформаційних технологій<sup>2</sup>.

Кількість бібліотек упродовж досліджуваного періоду була нестабільною. Це пов'язувалося як зі збільшенням кількості установ, підпорядкованих НАН України, і відповідно бібліотек як їхніх структурних підрозділів, так і зі зменшенням кількості бібліотек внаслідок перепідпорядкування академічних установ.

Слід зазначити, що 1990-ті роки – складний етап у розвитку як мережі академічних бібліотек, так і системи організаційно-методичного забезпечення і координації їхньої роботи. Кількість бібліотек стрімко зростала, розширювалася їх географія (лише у 1992 р. створено 12 нових інститутів у 6 містах України), відповідно урізноманітнювалася тематика досліджень Академії наук, відбувалося перепрофілювання низки установ, підвищувалися вимоги до бібліотечно-інформаційного забезпечення їхньої діяльності. Водночас, у зв'язку з об'єктивними причинами соціально-економічного характеру, різко погіршився стан бібліотечно-інформаційних ресурсів, стали очевидними всі ознаки розвалу державної системи науково-технічної інформації. Бібліотеки виявилися неспроможними задовольнити зростаючі інформаційні потреби науковців традиційними формами і видами бібліотечно-інформаційної роботи.

---

<sup>1</sup> Інформаційно-бібліотечна рада НАН України: історія діяльності, документи і матеріали / авт.-упоряд. А. А. Свобода, Г. І. Солоїденко, Т. Л. Кулаковська. Київ, 2013. 142 с.

<sup>2</sup> Немошкаленко В. Бібліотеки в системі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури // Бібліотечний вісник. 1997. № 6. С. 3–6; Він же. Нові інформаційні технології та нові форми взаємодії бібліотек // Бібліотечний вісник. 1997. № 5. С. 6–9.

Крім того, кардинальні зміни відбулися в структурі науково-методичного забезпечення діяльності бібліотек. Після розпаду СРСР та виникнення пострадянських держав перестала існувати чітка структура загальносоюзної методичної служби, яка функціонувала за вертикаллю: національна (головна) бібліотека країни – республіканські бібліотеки – обласні – центральні районні та міські методичні центри, і за такою ж схемою – методичні центри відомчих та галузевих бібліотек, зокрема АН СРСР і академій наук союзних республік.

В Україні відбувалося формування загальнодержавної структури науково-методичного забезпечення роботи бібліотек, у тому числі НАН України, та створення нормативно-правової бази їхньої діяльності відповідно до вимог часу і змін, що відбувалися в суспільно-політичному й соціально-економічному житті країни. Першочерговим завданням НБУВ як установи загальнодержавної ваги було окреслення перспектив розвитку бібліотечної справи країни, підготовка проектів урядових рішень, законів та підзаконних актів щодо розвитку галузі, об'єднання зусиль учених і фахівців державних бібліотек, вищих і середніх спеціальних навчальних закладів з метою формування державної бібліотечної політики. Крім того, як головна бібліотека та науково-інформаційний центр НАН України НБУВ організувала науково-методичне забезпечення бібліотек наукових установ, тісно співпрацюючи з Інформаційно-бібліотечною радою Академії, яка координувала роботу БІС за всіма напрямками<sup>1</sup>.

На початок 1990 р. бібліотечно-інформаційна система АН України складалася з Центральної бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та 86 бібліотек наукових установ, обсяг їхніх фондів становив 21,2 млн примірників.

Упродовж 1990-х років та на початку ХХІ ст. у НБУВ сформувалася чітка структура науково-організаційного та науково-методичного забезпечення діяльності БІС. Реалізацію цього напрямку здійснював відділ бібліотекознавства НБУВ (як координатор) у взаємодії з науковими та функціональними підрозділами Бібліотеки, які є методичними центрами за напрямками

---

<sup>1</sup> Положення про мережу бібліотек Національної академії наук України: Рішення Інформ.-біблі. ради НАН України від 6 лют. 1997 р. // Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи НАН України: зб. док. Київ, 1997. Вип. 1. С. 15–19.

своїєї діяльності<sup>1</sup>. НБУВ систематично проводила дослідження стану бібліотечно-інформаційних ресурсів НАН України, розглядала перспективи їх подальшого формування, взаємовикористання, збереження та інтегрування і відображала це у:

- щорічних звітах про бібліотечно-бібліографічну роботу НБУВ та бібліотек НДУ НАН України,
- випусках щорічного інформаційно-аналітичного огляду «Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України у ... р...»,
- розділах «Науково-інформаційна діяльність» щорічних звітів НАН України,
- «Звітах про роботу Інформаційно-бібліотечної ради НАН України»<sup>2</sup>.

Аналітичні матеріали висвітлювали технологічні, структурно-функціональні, якісні зміни, які упродовж останнього десятиліття ХХ ст. та на початку ХХІ ст. відбулися в бібліотечно-інформаційній сфері НАН України. Зокрема, вивчався розвиток їхньої інформаційної та інформаційно-аналітичної функцій, зміцнення позицій ряду бібліотек як інформаційних лідерів певних галузей науки, посилення взаємодії з іншими інформаційними підрозділами установ в інформаційному забезпеченні наукової діяльності, використання ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації, формування і створення власних інформаційних ресурсів і продуктів.

Крім бібліотек, інформаційне забезпечення наукової діяльності НДУ здійснювали понад 60 відділів науково-технічної інформації (ВНТІ), методичне керівництво якими було покладено на ЦНБ ім. В. І. Вернадського відповідно до постанови Президії АН УРСР № 48-Б від 14 лютого 1991 р. «Про впорядкування роботи з інформаційного забезпечення, організації виставкової діяльності та пропаганди науково-технічних досягнень Академії наук УРСР». Починаючи з 1992 р., Бібліотека проводила вивчення стану науково-інформаційної діяльності цих підрозділів шляхом щорічного анкетування і опитування керівників ВНТІ. За результатами дослідження встановлено, що упродовж 1990-х років в АН України було здійснено реорганізацію

---

<sup>1</sup> Смаглова Н. И. Некоторые аспекты развития библиотечной сети АН УССР // Перспективы развития библиотечного дела в Украинской ССР: тез. докл. и сообщ. Респ. науч. конф., 16–18 окт. 1990 г. Киев, 1990. Ч. 1. С. 43–47.

<sup>2</sup> Звіт про роботу Інформаційно-бібліотечної ради Президії АН України за 1991 р. Київ, 1992. 10 с.

інформаційних служб та відбулися функціональні зміни у їхній діяльності, зокрема посилилася взаємодія з бібліотеками в інформаційному забезпеченні потреб науки.

Для реалізації постанови Президії АН УРСР «Про роботу Інформаційно-бібліотечної ради АН України» було проведено наукове дослідження стану ресурсів та забезпечення бібліотек комп'ютерною технікою. Водночас під егідою ЦНБ АН України здійснено вивчення бібліотечно-інформаційних ресурсів, виявлено масиви документів, частини ДБА бібліотек та ВНТІ, які становили інтерес для багатьох споживачів інформації й тому при створенні електронних каталогів заслугоували на першочергове введення. Це, насамперед, зарубіжні видання децентралізованого надходження (матеріали, отримані під час зарубіжних відряджень учених та на міжнародних заходах як гуманітарна допомога від міжнародних організацій тощо), зарубіжні патенти, каталоги, стандарти, галузеві БД, картотеки дисертацій, перекладів, препринтів, обмінних фондів видань установ, унікальні особові фонди (колекції). Було визначено шість бібліотек наукових установ, на базі яких відпрацьовувалась технологія взаємодії ЦНБ і бібліотек мережі, проходили апробацію методичні рішення. Президією було виділено кошти на централізоване придбання комп'ютерної техніки для автоматизації першої черги бібліотек – інститутів електрозварювання, металофізики, проблем моделювання в енергетиці, філософії, економіки, електродинаміки.

Обстеження в 1992 р. технічного забезпечення бібліотек академічної мережі встановило також незадовільний стан забезпеченості бібліотек комп'ютерною технікою, що не давало можливості виконати поставлені перед ними завдання. Згідно з розпорядженням Президії АН України № 270 від 25 лютого 1993 р. бібліотеки цих шести установ було забезпечено комп'ютерною технікою, а на Центр бібліотечно-інформаційних технологій ЦНБ ім. В. І. Вернадського покладено науково-методичне керівництво організацією автоматизованої бібліотечної мережі в установах Академії наук України<sup>1</sup>. В наукові установи надіслано затверджені ІБР «Рекомендації для вибору комплексу програмно-апаратних засобів автоматизації бібліотечно-інфор-

---

<sup>1</sup> Васильев А. В. Автоматизированная библиотечно-информационная система: основные положения концепции объединенной системы и опыт создания её подсистем. Киев, 1993. 53 с. (Препринт / Междунар. информ. центр «Джерела знань – XXI»; № 3/93).

маційних процесів» та проведено цикл практичних занять з питань автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів<sup>1</sup>.

Одним із головних напрямів діяльності ІБР, де НБУВ відіграла важливу роль, було вирішення проблем, пов'язаних зі збереженням унікальних зібрань бібліотек, з вивченням, упорядкуванням, систематизацією, введенням у науковий обіг цінних рукописних, архівних і книжкових фондів. ІБР НАН України розглядала питання про стан обліку, збереження та використання книжкових колекцій та особистих бібліотек учених, які зберігаються в бібліотеках НДУ, про укладання і видання каталогів цих бібліотек; опрацювання колекцій документів із фондів НБУВ та ЛНБ ім. В. Стефаника; організацію на базі Бібліотеки центру консервації, реставрації та репрографії і підготовку фахівців для виконання таких робіт у бібліотеках НДУ тощо. Ці питання були заслухані на засіданні Президії АН України та викладені в постанові «Про розвиток Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського» № 241 від 9 вересня 1992 р. З метою більш чіткої регламентації порядку формування, обліку, систематизації, а також перерозподілу бібліотечних фондів постановою було затверджено низку документів, розроблених фахівцями НБУВ, зокрема: Положення про порядок організації перерозподілу невикористовуваної літератури з фондів бібліотек АН України; Положення про міжнародний книгообмін в АН України; Інструкція з організації міжнародного книгообміну в АН України; Положення про обмінні фонди бібліотек АН України; Положення про резервні фонди бібліотек АН України; Положення про обмінний фонд видань науково-дослідної установи АН України; Склад незалежної експертної комісії з відбору літератури на обмін і продаж з фондів бібліотек АН України.

Група науково-методичного забезпечення діяльності бібліотек НДУ відділу бібліотекознавства НБУВ постійно вивчала стан бібліотечно-інформаційних ресурсів установ мережі: зміни в тематиці наукових досліджень НДУ, тематико-типологічну структуру фондів, у межах кожної установи – укомплектованість первинними і вторинними джерелами інформації всіх структурних підрозділів, які здійснювали інформаційне забезпечення учених

<sup>1</sup> Науково-інформаційна діяльність // Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1993 році: У 2-х ч. К., 1994. Ч. 2. С. 53–56; Науково-інформаційна діяльність // Звіт про діяльність Національної академії наук України у 1994 році: У 2-х ч. К., 1995. Ч. 2. С. 56–59.

і спеціалістів, можливості розширення інформаційних послуг на основі використання сукупного фонду системи.

Бібліотека традиційно забезпечує централізоване комплектування бібліотек наукових установ іноземною літературою. З 1993 р. організовує видання систематичних покажчиків «Довідкові та бібліографічні зарубіжні книжкові видання у фондах бібліотек наукових установ НАН України» та «Зарубіжні періодичні видання у фондах Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського та бібліотек наукових установ НАН України».

У 1994 р. ЦНБ АН України видала «Зведений профіль та положення про централізоване комплектування фондів бібліотек системи Національної академії наук України іноземною літературою» (Київ, 1994), підготовлений фахівцями відділу іноземного комплектування Р. С. Кириченко, Г. І. Безпалою, О. В. Барковою, Н. І. Малолетовою, який спрямовувався на удосконалення політики комплектування з огляду на скорочення фінансування.

Інформаційно-бібліотечна рада НАН України приділяла особливу увагу проблемам удосконалення бібліотечно-бібліографічної класифікації як необхідної передумови створення загальнодержавної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи. Ці питання обговорювалися на розширеному засіданні ІБР НАН України за участю керівників наукових установ та голів Інформаційно-бібліотечних рад установ, представників Міністерства культури України, Міністерства освіти України, Вищої атестаційної комісії, фахівців державних бібліотек України<sup>1</sup>. З метою подальшого удосконалення цього напрямку діяльності було прийнято рішення про створення Консультаційно-координаційної ради з питань класифікації наук та Міжвідомчої каталогізаційної комісії, яка й продовжувала свою діяльність до 10-х років ХХІ ст.

Важливим етапом у розвитку НБУВ як науково-методичного центру для академічних бібліотек стало набуття Бібліотекою статусу національної та проведення структурно-функціональних і організаційних змін у бібліотечно-інформаційній системі НАН України<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Питання перегляду класифікації наук, удосконалення ББК, організації централізованої каталогізації друкованої продукції в Україні: матеріали розшир. засідання Інформ.-бібл. ради НАН України / НАН України, НБУВ; уклад.: І. А. Зарічняк, А. А. Свобода. Київ, 1994. 28 с.

<sup>2</sup> Кулаковська Т. Л. Стан та основні напрями розвитку бібліотечно-інформаційної системи НАН України у 1994–2004 рр. // Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України в 2004 році: інформ.-аналіт. огляд. Київ, 2005. Вип. 10. С. 42–65.

У новому Положенні про НБУВ (1996 р.) було визначено, що як науково-дослідна установа НАН України та науково-методичний центр бібліотечної системи НАН України Бібліотека досліджує питання інформатизації бібліотек, зокрема формування і взаємовикористання бібліотечно-інформаційних ресурсів, удосконалення й приведення їх у відповідність до зростаючих інформаційних потреб вітчизняної науки, зміни типо-видової структури інформаційних ресурсів бібліотек, співвідношення традиційних і нових джерел інформації, власних і мережевих ресурсів; створення й розвиток комп'ютерних технологій у бібліотечній галузі; проблеми вдосконалення класифікації та каталогізації з метою забезпечення сумісності інформаційних ресурсів на загальнодержавному і міжнародному рівнях; організації інформаційно-аналітичної діяльності, та впроваджує результати досліджень у практику діяльності бібліотечно-інформаційної системи <sup>1</sup>.

З 1996 р. НБУВ починає тісніше співпрацювати з Інформаційно-бібліотечною радою НАН України, відбувається оновлення пакету науково-методичних документів щодо організації діяльності бібліотек науково-дослідних установ, починається випуск збірників інструктивно-методичних матеріалів, зокрема «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України» (1997), розробляються документи щодо впровадження інформатизації.

Підготовка цих документів здійснювалася групою досвідчених наукових працівників НБУВ: А. А. Свободою, Н. І. Смагловою, Г. І. Солоіденко, В. Г. Попроцькою, Т. Л. Кулаковською.

Перший випуск збірника відкривається «Положенням про мережу бібліотек Національної академії наук України» та вміщує такі документи: «Положення про бібліотеку науково-дослідної установи НАН України», «Типові правила користування бібліотекою науково-дослідної установи НАН України», «Інструкцію з організації прийому – передачі бібліотеки науково-дослідної установи НАН України», «Інструкцію про перевірку бібліотечного фонду бібліотеки науково-дослідної установи НАН України» <sup>2</sup>. Другий випуск

<sup>1</sup> Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського // Бібліотечний вісник. 1996. № 5. С. 3–6.

<sup>2</sup> Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України: зб. док. Вип. 1 / НАН України, НБУВ; уклад.: Н. Смаглова, Г. Солоіденко, Т. Кулаковська. Київ, 1997. 35 с.



збірника був повністю присвячений питанням нормування праці, що дозволило уніфікувати бібліотечні процеси, удосконалити планування та звітність бібліотек, методичне керівництво ними<sup>1</sup>. Третій містив низку інструктивно-методичних документів та матеріалів з питань організації роботи з бібліотечними фондами, а також зразки бібліотечної документації<sup>2</sup>.

Відділом бібліотекознавства досліджувався стан нормативно-правового та методичного забезпечення бібліотечної системи і зміст науково-методичної роботи з бібліотеками та інформаційними підрозділами НДУ, були визначені пріоритетні напрями розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів, інструктивно-методичні документи, необхідні для забезпечення цієї діяльності. Ці питання знайшли відображення в низці публікацій співробітників відділу<sup>3</sup>.

Помітною подією для академічних бібліотек став випуск довідника «Бібліотеки Національної академії наук України» (Київ, 1996)<sup>4</sup> (А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоіденко, Т. Л. Кулаковська, Н. І. Малолетова), в якому наводилися короткі історичні довідки про бібліотеки, містилися відомості про їхній фонд та довідково-пошуковий апарат, у додатках були представлені алфавітний та географічний покажчики бібліотек, іменний покажчик власників книжкових зібрань та особових бібліотек науковців.

Проведена в 1990-х роках робота із забезпечення методичної бази діяльності бібліотек наукових установ НАН України та вирішення складних питань сприяли стабілізації діяльності бібліотек, що починається із 2000 р.,

---

<sup>1</sup> Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України: зб. матеріалів. Вип. 2. Нормування праці / НАН України, НБУВ; уклад. Т. Кулаковська; відп. ред. Г. Попроцька. К., 1999. – 30 с.

<sup>2</sup> Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України: зб. док. і матеріалів. Вип. 3 / НАН України, НБУВ; уклад.: Н. І. Смаглова, Г. І. Солоіденко. Київ, 2000. 70 с.

<sup>3</sup> Солоіденко Г. І. Бібліотеки та бібліотечне законодавство України // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2000. Вип. 5. С. 403–415; Смаглова Н. І. Науково-методична діяльність бібліотек як фактор розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів України // Там само. Київ, 2001. Вип. 7. С. 160–167.

<sup>4</sup> Бібліотеки Національної академії наук України: довідник / НАН України, НБУВ; уклад.: А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоіденко, Т. Л. Кулаковська, Н. І. Малолетова; наук. ред. О. С. Онищенко. Київ, 1996. 110 с.

підготували засади для створення науково-інформаційних відділів на базі бібліотек шляхом об'єднання всіх інформаційних підрозділів установи<sup>1</sup>.

### **3.5. НБУВ як інформаційно-аналітичний центр: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади, Фонд президентів України, Національна юридична бібліотека**

Новий курс на забезпечення Бібліотекою розвитку напряму адресного та багатоаспектного обслуговування органів державної влади суспільно значущою інформацією розпочинається зі створення на базі об'єднання низки профільних відділів Інформаційно-аналітичного центру відповідно до наказу директора Бібліотеки № 8-осн. від 30 вересня 1992 р. «Про зміни в структурі і штатному розписі ЦНБ», керівництво яким у 1992 р. було покладено на директора Бібліотеки О. С. Онищенка як ініціатора створення такого наукового напряму.

Перший (1992–1995) період розвитку цього напряму Інформаційно-аналітичним центром можна назвати науково-організаційним. Він був пов'язаний із формуванням загальних підходів до організації роботи з владними структурами, розвитком змісту діяльності та формуванням її основних мети і завдань. Діяльність Центру відбувалася в умовах становлення владних інформаційних структур в органах державної влади України, і в той же час – існування багатоаспектних громадських зв'язків з пострадянськими республіками в СНД. При цьому розвиток власної держави вимагав також об'єктивного аналізу досвіду країн з розвинутою демократичною організацією суспільства та ринковою системою господарювання.

У складі ІАЦ у 1992 р. працювали відділи: інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої та судової влади; інформаційно-аналітичного забезпечення наукових, науково-технічних програм та проектів державних науково-технічних програм; автоматизованої обробки інформації; довідково-бібліографічного обслуговування; газетних фондів; абонементів; лабораторія прогнозно-аналітичної бібліометрії; сектор

---

<sup>1</sup> Кулаковська Т. Бібліотечно-інформаційна система НАН України: стан, основні завдання, перспективи (огляд діяльності 1999–2003 рр.) // Бібліотечний вісник. 2004. № 1. С. 2–10.

публікацій ООН<sup>1</sup>. Створення відділу автоматизованої обробки інформації в структурі ІАЦ дало змогу прискорити процес обслуговування користувачів електронною інформацією, стало стартовим етапом до розгортання інформаційно-аналітичної, аналітичної інформації, проведення наукових досліджень з цього напрямку.

Інформаційно-аналітична діяльність нового підрозділу Бібліотеки була високо оцінена вищими владними структурами, і за їх ініціативою в 1995 р. на базі відділу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади ІАЦ в Бібліотеці було розгорнуто роботу Служби інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) на чолі з канд. філос. наук Валерієм Микитовичем Горовим.

У своїх працях співробітники Служби В. М. Горовий, О. В. Ворошилов, Т. В. Добко, С. П. Кулицький, Л. А. Чуприна та інші обґрунтовують оновлення форм інформаційної діяльності бібліотек необхідністю вдосконалення підготовки інформаційно-аналітичних продуктів у режимі «інформація на базі інформації» для широкого ознайомлення користувачів із матеріалами бібліотечних фондів. Визначалися тематика і зміст новоствореної інформації, необхідної для розбудови нової української держави, національного розвитку. Спрямовувалася увага на поліпшення оперативності, повноти та якості інформаційно-аналітичного забезпечення суспільних інститутів. Сприяючи наближенню процесів оновлення інформаційних обмінів до практики суспільної діяльності, вчені Бібліотеки досліджують теоретичні аспекти вдосконалення процесів управління інформаційними обмінами через розвиток різних форм інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у контексті демократичних перетворень українського суспільства, створення якісних інформаційно-аналітичних продуктів і організації їх використання з урахуванням специфіки діяльності владних структур, наукових центрів, громадських організацій та запитів різних категорій читачів.

У Бібліотеці починає створюватися комплексна система інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади на базі бібліотечних фондів періодики, довідко-бібліографічного фонду та постійного аналізу публікацій різних джерел інформації, в тому числі електронних, у відкритому

---

<sup>1</sup> Структура штатного розпису ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України, затверджена директором ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України 30 вересня 1992 р. Київ, 5 с.

доступі в онлайн мережі<sup>1</sup>. Напрацьовується технологія поточного інформування державних структур, що гарантує оперативне аналітико-синтетичне опрацювання документного потоку, кумуляцію отриманої аналітичної інформації та надання її органам влади телекомунікаційними каналами зв'язку. Розпочинається формування баз даних, в основу яких покладені інформаційно-аналітичні, довідкові, прогностичні матеріали за запитамі управлінських структур<sup>2</sup>.

Виникають нові напрями досліджень процесу розвитку електронної сфери інформування, де предметом стає специфіка розвитку відповідних інформаційних комунікацій, особливості навігаційних процесів у системі даного виду інформаційних ресурсів, розробка графоаналітичних прийомів аналізу великих масивів електронної інформації. Поряд із цим розроблялися відповідні розвиткові нового інтернет-ресурсу форми обслуговування користувачів бібліотек з перевагою дистанційних засобів доставляння електронної інформації. Розвивалась розробка відповідних до зростаючих суспільних запитів інформаційно-аналітичних тематичних видань, журналів, бюлетенів та інших електронних продуктів, у яких виявляли зацікавленість управлінські структури, наукові установи, деякі структури великого бізнесу тощо. Цим самим поступово здійснювалося впровадження у діяльність провідних бібліотек якісно нових форм інформаційної, інформаційно-аналітичної, прогностичної, експертної в сфері інформаційних технологій діяльності, що відповідала процесу становлення інформаційного суспільства в Україні.

Розвиток таких технологій мав спиратися на оновлену теоретичну основу, на теоретичне осмислення функціональної специфіки розвитку системи бібліотечних установ в умовах швидко зростаючих темпів використання електронних інформаційних ресурсів у практиці суспільних перетворень. Паралельно із вивченням і впровадженням нових інформаційних технологій обслуговування користувачів розвивались дослідження із забезпечення органічної вмонтованості бібліотек у систему інформаційного забезпе-

<sup>1</sup> ЦНБ АН УРСР в інформаційному забезпеченні органів державної влади України: довід. матер. / упор. А. Г. Бровкін, В. М. Горовий, Л. Й. Костенко, Н. В. Танатар. Київ, 1994. 7 с.

<sup>2</sup> Попроцкая В. Г. Научная и издательская деятельность Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского // Вестник БАЕ. 2003. № 1. С. 60–64.

чення суспільної діяльності в умовах загальносуспільної інформатизації<sup>1</sup>. Адже в швидкоплинному перебігу подій суспільного життя корпоративні категорії користувачів вимагали впровадження інноваційних технологій, принципово нових технологій творення і використання електронних інформаційних ресурсів, розвитку активних дистанційних форм обслуговування. Нові категорії цих користувачів потребували якісної, адекватної, науково обґрунтованої і оперативної інформації. Суспільна затребуваність, таким чином, обумовлювала необхідність перетворення наукових бібліотек у наукові, науково-інформаційні центри нового суспільства.

Ідея створення спеціальних інформаційно-аналітичних структур у складі провідних бібліотек різних держав була реалізована в багатьох країнах світу з метою активного використання інформаційних ресурсів бібліотек у практичній діяльності органів влади. Прикладом найбільш продуктивного використання таких організаційних рішень є дослідницькі підрозділи Бібліотеки Конгресу США, національних бібліотек Канади, Австралії, Японії тощо. Висловлювалася така ідея й В. І. Вернадським під час створення Національної бібліотеки Української Держави в 1918 р.<sup>2</sup>

Традиційно інформаційне забезпечення користувачів бібліотечних установ на початку 1990-х років базувалося на джерельних можливостях національного бібліотечного фонду, який комплектувався обов'язковим примірником усієї видавничої продукції України та універсальною літературою, що відображала соціально-політичний, економічний, науковий та культурний розвиток України і зарубіжжя.

СІАЗ здійснювала оперативне обслуговування користувачів на базі використання електронного інформаційного ресурсу, традиційних газетних фондів та зростаючого числа електронних ЗМІ із залученням необхідного монографічного та довідково-інформаційного ресурсу. При цьому, відповідно до замовлень користувачів, значна частина інформаційних, інформаційно-аналітичних продуктів виготовлялася в режимі «сьогодні – на сьогодні».

---

<sup>1</sup> Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лют. 1998 р., № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27–28. Ст. 181. С. 482–493; Те саме зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/74/98-ВР>.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / НАН України, НБУВ. 1918–1941. Київ, 1998. С. 18.

Становлення наукової діяльності в цій галузі було пов'язане з реалізацією планових тем на базі відповідного державного замовлення «Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади по вивченню соціально-політичної, економічної ситуації в регіонах України» та «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесами реформування українського суспільства». Почалося дослідження наукових та науково-методичних засад бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності з цих тем, а також розвиток науково-практичної діяльності в галузі створення перших інформаційно-аналітичних продуктів та баз даних. До наукового складу СІАЗ увійшли канд. філос. наук В. І. Мельниченко, канд. іст. наук О. В. Ворошилов, Н. Д. Городня, Т. В. Добко, канд. екон. наук С. П. Кулицький та Н. І. Омелянчик, І. А. Вишневська, А. Л. Потіха та ін.

Вагому роль у пошуку та аналізі інформації з різних напрямів інформаційного забезпечення органів влади відіграли такі бібліотечні працівники, як В. І. Костира, О. С. Коночкіна, Н. С. Вітушко, Н. Д. Олейніченко, О. П. Желай та інші. Комп'ютеризацію інформаційних процесів, забезпечення дистанційного обслуговування користувачів електронними ресурсами організували кандидат технічних наук В. А. Ясулайтіс, Н. Д. Аксьонова та інші.

Предметом досліджень СІАЗ НБУВ було становлення інформаційно-аналітичної діяльності як важливого джерела забезпечення управління суспільними процесами в період розбудови нової української державності та визначення функціонального призначення оновлюваних бібліотечних установ у розвитку інформаційної сфери інформаційного суспільства. Дослідження цієї тематики були новим напрямом діяльності Бібліотеки. Працівники СІАЗ оприлюднювали свої досягнення у виступах на міжнародних та вітчизняних конференціях, круглих столах та інших наукових заходах загальноукраїнського масштабу, а також у монографічних роботах, у «Бібліотечному віснику», випусках «Наукових праць НБУВ», в наукових журналах, збірниках, у загальноукраїнських та зарубіжних наукових виданнях.

У процесі контактів із представниками владних структур, шляхом аналізу власних можливостей інформаційно-аналітичного підрозділу та наявних у бібліотеці інформаційних фондів на цьому етапі в СІАЗ НБУВ було визначено такі основні напрями роботи:

– щоденна оперативна підготовка анотованих матеріалів на базі публікацій центральних українських газет і журналів, у тому числі періодичних видань основних політичних партій та основних видань СНД, за визначеною тематикою, орієнтованих на керівництво вищих владних структур;

– на базі використання систематично й різнобічно поновлюваних у попередні роки фондів монографічної, довідкової літератури було вироблено форми вузькоспеціальних аналітичних матеріалів з досвіду державного будівництва, важливих питань економічного, політичного розвитку за кордоном. За погодженням із замовниками особливістю підготовки таких матеріалів було: термін виконання замовлення на будь-яку тему – до десяти днів; матеріал мав розкривати основний зміст проблеми, вказувати на найбільш перспективні шляхи її вирішення, мати ґрунтовні посилання на джерела;

– надання допомоги вищим органам державної влади у законотворчій діяльності. Для цього на базі дослідження спеціальної літератури здійснювався порівняльний аналіз законодавчих актів різних країн світу. Ці матеріали співставлялися з відповідними проектами законодавчих актів в Україні. При цьому пропонувалися різні варіанти можливого вирішення проблемних питань у найважливіших проектах законодавчих актів.

У методичному плані на базі розвитку практичної діяльності з інформаційного забезпечення користувачів формувалася концепція обслуговування електронними інформаційними ресурсами із застосуванням дистанційних технологій, із врахуванням специфіки використання інформаційно-аналітичних продуктів конкретними категоріями користувачів, відпрацьовувалися форми зворотного зв'язку в цій діяльності<sup>1</sup>.

Реалізація цих орієнтирів сприяла встановленню міцних зв'язків з органами влади. Вже тоді спостерігався значний попит на науково-інформаційний продукт діяльності Служби не лише в Адміністрації Президента України, Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України, РНБО України, але й в обласних, міських, районних адміністраціях, радах усіх рівнів, громадсь-

---

<sup>1</sup> ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади України: довідк. матеріали / уклад.: А. Г. Бровкін, В. М. Горювий, Л. Й. Костенко, Н. В. Танатар. Київ, 1994. 7 с.



ких організаціях, що спричинило створення структури, яка репрезентувала собою нову стадію інформаційно-аналітичної роботи <sup>1</sup>.

Головним об'єктом дослідження СІАЗ було визначено процес становлення державності України, в тому числі формування та розвиток державних інститутів і політичних партій, розробка та реалізація програм соціально-економічного розвитку, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави. Метою досліджень СІАЗ є комплексний аналіз найактуальніших проблем політичного та соціально-економічного розвитку України, вироблення прогнозів та рекомендацій щодо їхнього найбільш оптимального вирішення. СІАЗ формує низку електронних БД на матеріалах доступних джерел інформації. На сторінках фахових видань публікується аналіз висвітлення у засобах масової інформації політичної ситуації, діяльності політичних партій, президентських виборів (В. І. Мельниченко, О. В. Ворошилов, І. А. Вишневська, Л. А. Чуприна), фінансової та банківської системи, економічного розвитку країни (М. Б. Сорока, С. П. Кулицький, Н. І. Омелянчик) та ін.

На кінець 1990-х років фахівці Служби обробляли понад 120 друкованих центральних і регіональних видань, електронні ЗМІ, інформаційні лінії ДІНАУ, «Інтерфакс-Україна», низку зарубіжних інформаційно-аналітичних видань, доступних в Інтернет, продукцію інформаційно-аналітичних центрів СНД, складали понад 200 аналітичних матеріалів<sup>2</sup>. У 1998 р. започатковано інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» (виходить двічі на місяць) та ряд тематичних бюлетенів. Сформовані на основі змістовного аналізу цих видань матеріали з актуальних проблем суспільного розвитку сприяли якісній орієнтації користувачької аудиторії в перебігу суспільно значимих подій, узагальненню для неї важливих тенденцій суспільного розвитку.

Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності в 1996–2002 рр. здійснювався за трьома напрямками – політологічного аналізу, економічного

<sup>1</sup> Інформаційно-аналітична діяльність наукової бібліотеки (1993–1995 рр.): заключ. звіт про наук.-досл. роботу / НАН України, НБУВ., кер. проекту О. С. Онищенко. Київ, 1995. 30 с.

<sup>2</sup> Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади по вивченню соціально-політичної, економічної ситуації в регіонах України: звіт про наук.-дослід. роботу / НАН України, НБУВ; В. М. Горовий, О. В. Ворошилов. Київ, 2001. 25 с.

аналізу, аналізу ролі інтернет-інформації, газетно-журнальної періодики ЗМІ в формуванні суспільної свідомості.

Співробітниками відділу політологічного аналізу розкривалися проблеми оборони та безпеки України, взаємовідносини нашої країни з НАТО, ЄС, СНД; діяльність політичних сил національно-демократичної, центристської і лівої орієнтації; питання імплементації рішень Всеукраїнського квітневого референдуму; перебіг здійснення адміністративної реформи; життя регіонів; висвітлення інших актуальних подій політичного життя в державі тощо. Аналітичні матеріали та огляди цього напрямку публікувалися на сторінках спеціальних видань – інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі», огляду «Діяльність центральних органів влади в оцінках преси», двотижневика «Діяльність місцевих органів влади в Україні».

Співробітники відділу економічного аналізу готували інформаційно-аналітичні матеріали з проблем зовнішньоекономічних стосунків України; трансформації відносин власності, інвестиційних процесів у вітчизняній економіці, аналізувалися ринок праці та соціальні проблеми вітчизняної економіки тощо. Особливою увагою користувачів був відзначений цикл аналітичних матеріалів з теми «Паливно-енергетичний комплекс: стан і перспективи».

Відділ аналізу періодичної преси постійно поповнює бази даних з проблем паливно-енергетичного та агропромислового комплексів, розвитку місцевого самоврядування, реалізації транснаціонального проекту ГУУАМ тощо.

Сектор програмно-технічного забезпечення супроводжував бази даних: «Вісті з регіонів», «Політичні партії, громадські об'єднання», «Актуальні питання економіки»; здійснював пошук інформації для підготовки аналітичних матеріалів з питань політики, економіки, релігійного життя в Україні. Інформація передавалася електронною поштою, була представлена на порталі НБУВ. У діяльності СІАЗ розвивалися й методи реферування наукової інформації. З 1995 р. починається нова бібліографічна тема «Наука в дзеркалі преси: реферативний огляд» як видання СІАЗ, укладачі В. І. Мельниченко, Ю. Л. Лазоренко<sup>1</sup>. Видання слугувало завданням інфор-

---

<sup>1</sup> Наука в дзеркалі преси : реф. огляд : в 11 вип. / НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади ; підгот.: В. І. Мельниченко, Ю. І. Лазоренко.

маційно-бібліографічного забезпечення процесу вироблення Державної програми розвитку науки в Україні<sup>1</sup>.

Значну діяльність щодо забезпечення інформаційних запитів органів державної влади та управління здійснював відділ довідково-бібліографічного обслуговування (завідувач відділу Т. В. Добко), що входив до структури СІАЗ. Основним завданням ВДБО стало оперативне забезпечення разових інформаційних запитів Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України на основі використання універсальних фондів НБУВ, сучасних електронних довідково-бібліографічних ресурсів та доступних світових інформаційних ресурсів<sup>2</sup>.

Обслуговування владних структур здійснювалося відповідно до тематики конкретних інформаційних запитів у координації й кооперації діяльності підрозділів, що входять у СІАЗ (відділ політологічного аналізу, відділ економічного аналізу, відділ аналізу періодичної преси, відділ електронних технологій обробки інформації, відділ зарубіжних зв'язків і фонду ООН, відділ газетних фондів та ін.), а також у взаємодії з іншими підрозділами Бібліотеки (відділ обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю, відділ зарубіжної українки, Фонд президентів України та ін.).

Представникам владних структур надавалися оперативні бібліографічні довідки, готувалися тематичні бібліографічні списки, організовувалися відкриті перегляди літератури із визначеної тематики. Замовників переважно цікавив досвід зарубіжних країн з економіки і права, законодавчі матеріали. За допомогою у доборі необхідних документів найчастіше зверталися комісії з питань розвитку базових галузей народного господарства, освіти і науки, культури і духовного відродження, планування бюджету, фінансів і ціноутворення<sup>3</sup>.

---

Київ, 1995–1996; Наука в дзеркалі преси : реф. огляд : у 2 вип. / НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади ; підгот.: В. І. Мельниченко, Ю. І. Лазоренко, В. С. Гоїнець та ін. Київ, 1996.

<sup>1</sup> Лазоренко Ю. І. Інформаційно-бібліографічне забезпечення процесу вироблення Державної програми розвитку науки в Україні // Бібліотечний вісник. Київ, 1996. № 4. С. 18.

<sup>2</sup> Добко Т. В. Довідково-бібліографічне обслуговування органів державної влади та управління України в ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України // Бібліотека у демократичному суспільстві: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 21–23 листоп. 1995 р., м. Київ. Київ, 1995. С. 156–157.

<sup>3</sup> Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук

Упродовж 1990–1994 рр. за запитами владних структур поза цільовим інформуванням було підготовлено 84 письмові бібліографічні довідки (включали 3646 назв документів): у 1990 р. – 6, у 1991 р. – 33, у 1992 р. – 26, у 1993 р. – 14, у 1994 р. – 15. З них тематичних – 42, фактографічних – 38, адресних – 4 <sup>1</sup>.

За запитами народних депутатів та комісій Верховної Ради були підготовлені бібліографічні списки: «Економічна програма виходу з кризи у 1930-ті рр.», «Увічнення пам'яті захисників Батьківщини», «Форми власності у зарубіжних країнах», «Закон про національні меншини у зарубіжних країнах», «Історія Української автокефальної церкви», «Закон про залізничний транспорт у зарубіжних країнах», «Різдвяні звичаї», «Адміністративний поділ України, 1918–1946 рр.», «Визначні жінки України», «Конверсія», «Парламентська опозиція», «Права людини», «Етика депутата», «Конституції зарубіжних країн», «Антимонопольне законодавство у зарубіжних країнах», «Закони зарубіжних країн про інвестиції», «Державне мито», «Концепції національної безпеки (зарубіжний досвід)», «Промисловий капітал», «Міністерство юстиції: структура, функції», «Місцеве і регіональне самоврядування», «Прапор Президента» тощо <sup>2</sup>.

Систематично здійснювався пошук у проблемно-орієнтованій БД з актуальних питань ринкової економіки. Щомісяця роздруковувалися тематичні списки літератури і надавалися народним депутатам за темами: «Акціонерні товариства», «Асоціації, консорціуми, концерни», «Банківська діяльність», «Біржі», «Маркетинг», «Підприємництво», «Приватизація», «Фермерство», «Ринок цінних паперів», «Страховання в умовах ринкової економіки», «Інвестиційна політика», «Інновації» тощо. З травня 1993 р. БД була надана до послуг Верховної Ради України в режимі теледоступу <sup>3</sup>.

У 1990–2000-х рр. для задоволення інформаційних запитів користувачів активно використовувалися інформаційно-аналітичні продукти, які готувалися СІАЗ в оперативному режимі: інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» (присвячений висвітленню та аналізу

---

України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 227–229.

<sup>1</sup> Архів НБУВ, оп. 1, спр. 3294 а, 233 арк.

<sup>2</sup> Там само, арк. 99–110

<sup>3</sup> Там само, арк. 82.

найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах; з 1998 р.), бюлетень оперативної інформації електронних видань «Резонанс» (у реферативній формі аналізуються актуальні питання міжнародного співробітництва та суспільно-політичні, економічні процеси в Україні; 2001–2017), реферативний бюлетень матеріалів ЗМІ «Шляхи розвитку української науки» (висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності) та ін. Використовувалися з цією метою й бази даних «Події, факти, коментарі» (1993–1996), «Вісті з регіонів» (1997–2000), «Політичні партії, громадські об'єднання» (1998–2000), створені СІАЗом, та БД Фонду президентів України НБУВ: бібліографічна «Інститут президентства», повнотекстова – «Президент України: виступи, заяви, послання, доповіді, інтерв'ю, прес-конференції, звернення, привітання, співчуття», фактографічна – «Президент України: хроніка подій» та інші<sup>1</sup>.

Для ефективного задоволення інформаційних запитів владних структур здійснювався постійний моніторинг їх тематики та прогнозування появи нових – відповідно до пріоритетів суспільного життя, законотворчого процесу, управлінських рішень, що зумовлювало формування та удосконалення ДБА Бібліотеки, передплату необхідних вторинних документів, розвиток ДБО у випереджувальному режимі. Здійснювали надання бібліографічних послуг, підготовку інформаційних аналітичних матеріалів високопрофесійні бібліографи: І. М. Архіпова, С. В. Блиндарук, О. М. Василенко, Н. С. Дацькова, Т. В. Добко, Н. Я. Зайченко, О. В. Карплюк, М. В. Матвійчук, Н. І. Моїсеєнко, Л. А. Петрієва, Л. П. Польовик, В. Ю. Радченко, А. В. Руденко, М. А. Чиж, В. А. Шкаріна та ін.

Забезпечення реальних інформаційних потреб владних структур потребувало ексклюзивного підходу, адже вони змінювалися відповідно до розвитку соціально-політичної ситуації, суспільного, економічного стану. Так, за запитами Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Служби безпеки України у 2001 р. були підготовлені тематичні бібліографічні списки «Концепція інформаційної політики Росії та інших зарубіжних країн», «Нелегальна міграція», «Тероризм» та ін.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 229–230.

<sup>2</sup> Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук

У 2002 р. ВДБО підготовлено 19 ґрунтовних списків літератури, що відображають 2089 назв документів. Запити стосувались актуальних питань міжнародного співробітництва, законодавчого забезпечення, правового реформування, питань розвитку підприємництва тощо. Серед них: «Слідчий. Інститут слідства (1938–2002 рр.)»; «Законодавство зарубіжних країн про партії та громадські об'єднання (1979–1997 рр.)», «Конституції України (1921–2001 рр.)», «Соціологічні аспекти виборчої кампанії (1993–2002 рр.)», «Відносини України та ОБСЄ (1995–2001 рр.)», «Відносини України та НАТО (1991–2001 рр.)», «Соціальне партнерство (2000–2002 рр.)», «Співробітництво між Україною та ЄС (1992–2001 рр.)», «Наркоманія. Наркологія (1991–2002 рр.)», «СНІД (1991–2002 рр.)» та ін.<sup>1</sup>

Особливістю довідково-інформаційної діяльності НБУВ було те, що з підготовлених списків літератури замовники мали змогу відібрати першоджерела для перегляду та використання або замовити копії необхідних документів. Виконання функцій щодо забезпечення інформаційних запитів владних структур спрямовувалося на їх комплексне задоволення: від пошуку інформації до її аналізу, систематизації, виявлення у фондах конкретної книгозбірні чи її підрозділу та надання копії документа або першоджерела. З цією метою було налагоджено чітку взаємодію ВДБО з відділами абонементу, газетних фондів, публікацій ООН та ін. Водночас розширювалася кооперація і координація з іншими бібліотеками та інформаційно-аналітичними центрами України, які надавали відповідні послуги. На допомогу владним структурам, громадським організаціям готувалися актуальні бібліографічні матеріали<sup>2</sup>.

України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 230.

<sup>1</sup> Там само.

<sup>2</sup> Духовність і художньо-естетична культура : бібліографія / уклад.: Л. В. Беляєва, О. М. Василенко, Е. П. Євженко та ін. // Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі / Н.-д. ін-т «Проблеми людини». Київ, 1999. Т. 14 : Україна на порозі третього тисячоліття: духовність і художньо-естетична культура. С. 608–623; Духовність, як основа консолідації суспільства : бібліографія / уклад.: Л. В. Беляєва, О. М. Василенко, Е. П. Євженко та ін. // Там само. Т. 15 : Україна на порозі третього тисячоліття: духовність як основа консолідації суспільства. С. 608–627; Роль жінок України в суспільно-політичному розвитку : бібліографія / уклад.: Т. В. Добко, І. М. Архіпова, Н. С. Дацькова та ін. // Там само. Київ, 2001. Т. 23 : Жінка в Україні. С. 631–645; Соціальне партнерство: список л-ри, 1990–2001 рр. / уклад.: М. А. Чиж, В. А. Шкаріна, Н. С. Дацькова // Там само. Т. 24 : Соціальне партнерство – механізм реалізації прав людини, розбудови правової держави, громадянського суспільства. С. 687–696.

Співпраця Бібліотеки і владних структур засвідчила суттєве підвищення авторитету установи, послідовне формування її позитивного образу, поступове усвідомлення суспільством її вагомості ролі та значення у соціальному прогресі та розвитку держави.

Отже, розвиток інформаційно-аналітичної функції НБУВ тісно пов'язаний із змінами суспільно-політичної та економічної ситуації в Україні. Аналітичні функції бібліотечної діяльності в цей час набули особливого значення із входженням України в глобальний процес становлення інформаційного суспільства, з комп'ютеризацією та розвитком електронних інформаційних технологій. У зв'язку з цим у бібліотечній сфері відбувається розробка відповідного напрямку наукової діяльності, пов'язаного з розвитком наук про інформацію, інформаційні процеси, їх використання в перетворюючій діяльності сучасного суспільства. Технологічне урізноманітнення інформаційних процесів, пов'язаних із утвердженням нових електронних інформаційних технологій, обумовило необхідність розширення кваліфікації спеціалістів у сучасній бібліотечній сфері. У зв'язку з цим НБУВ залучила до свого складу працівників багатьох нових для бібліотечної сфери спеціальностей – істориків, економістів, політологів, що сприяло фаховому відображенню складних суспільно значимих процесів у бібліотечно-інформаційній діяльності.

Науковий напрям роботи *Фонду президентів України* у другій половині 1990-х років полягав у дослідженні історії, теорії та функціонування президентської влади в суспільстві, історичних форм організації державної влади в Україні, державницької, суспільно-політичної діяльності, творчості й життєвого шляху президентів України, становлення інституту президентства в Україні (історія президентської влади в Україні) та конституційно-правових основ інституту президентства в Україні.

На першому, організаційному, етапі створення Фонду цей структурний підрозділ Бібліотеки очолював акад. НАН України О. С. Онищенко. У листопаді 1998 р. (до жовтня 2000 р.) Лабораторія прогнозно-аналітичної бібліометрії, що існувала у складі СІАЗ, була перетворена на Відділ організації та використання документального фонду Фонду президентів України, який очолила канд. біол. наук Ніла Володимирівна Танатар. Завдання відділу визначене як організація робіт зі створення інформаційно-аналітичних систем для відслідковування актуальних соціально-політичних подій в Україні.



Специфіка тогочасних непростих в соціально-економічному і політичному житті країни часів вимагала нестандартних рішень у цьому питанні. Дослідження діяльності політичних інститутів (у тому числі інституту президентства) та розвитку політичних процесів в Україні Н. В. Танатар, А. Г. Федорчук, Н. О. Моршна, Т. І. Третяк, С. В. Семенкова, В. О. Баннов, М. Б. Сорока, В. Г. Шишкіна та інші співробітники Бібліотеки розпочали ще в 1993–1995 рр. – у період вивчення проблем створення бібліометричних систем для опрацювання прогнозно-аналітичної інформації соціально-політичного характеру.

Саме тоді (1993–1996 рр.) була розроблена інформаційно-аналітична система відображення в бібліотечній базі «Обговорення проекту Конституції України в газетних публікаціях». Вона містила відомості про 945 публікацій із 102 газетних видань різного рівня (центральні, обласні, міські та районні) за весь період обговорення проекту. Так, наприклад, на замовлення служби Президента відділом організації та використання фонду ФПУ випускалися щотижневики «Преса про вибори Президента»; «Преса про Л. Кравчука»; «Преса про Л. Кучму»; «Преса про В. Чорновола»; «Преса про політичних діячів України». Отож, отримавши значний досвід із наповнення БД і способів використання інформації, науковці розробили перший варіант робочого класифікатора проблеми. Індекссування виділених цитат здійснювалося на основі фасетних формул, в яких кожному елементові досліджуваної проблеми відповідала своя фасета з фіксованим місцерозташуванням<sup>1</sup>.

У 1996–2002 рр. ці розробки продовжувались у відповідності до теми «Дослідження проблем удосконалення бібліометричних систем з метою розширення їх можливостей для аналізу соціально-політичної інформації». Власне, тоді було здійснено перехід до багатофасетного принципу класифікації матеріалів, у результаті вихідна інформація стала більш стислою та компактною, супроводжувалася статистичними таблицями, базувалась на новій класифікаційній схемі, використовувалась для інформаційних систем «Висвітлення діяльності Президента України в пресі» та «Висвітлення майбутніх президентських виборів у пресі». Такий підхід дав змогу дослідникам визначити найбільш активні у висвітленні діяль-

---

<sup>1</sup> Звіт Відділу організації та використання документального фонду (1993–1995 рр.) // Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 2655 а.

ності потенційних кандидатів видання та найбільш активні в політичному плані регіони, а також відслідковувати динаміку модальності публікацій преси. Науковому співробітникові відділу організації та використання документального фонду ФПУ А. Г. Федорчуку було надано стипендію НАН України для молодих учених.

У результаті кардинально змінилася технологія опрацювання першоджерел. З допомогою контент-аналізу публікацій у ЗМІ (зокрема газетах), користуючись новими класифікаційними схемами, з тексту виділялися найважливіші фрагменти в межах досліджуваної проблеми. Це дозволило отримати інформаційний масив, який, за суттю, був сконцентрованим інформаційним відбитком проблеми, що вивчалася. У 1996–2002 рр. у відділі організації та використання документального фонду започаткована робота зі створення електронної бібліотеки за ключовими цитатами публікацій на базі як уже завершених інформаційних систем, так і тих, що перебувають у процесі формування. До кінця 1990-х років було підготовлено такі електронні видання: «Преса про політичних діячів України (січень – грудень 2000 р.)»; «Преса про політичні партії в Україні (березень – грудень 2000 р.)»; «Реакція преси на президентський та альтернативний законопроекти «Про внесення змін до Конституції України» (травень – грудень 2000 р.)». Авторами цих видань були співробітники відділу Н. В. Танатар, В. О. Баннов, А. І. Діордиця, Т. К. Луценко, Н. О. Моршна, Г. О. Ритова, С. В. Семенкова, Т. І. Третяк, А. Г. Федорчук, В. Г. Шишкіна<sup>1</sup>. У 1999 р. відділ організації та використання фондів ФПУ працював над розробкою теми «Прес-моніторинг передвиборчої кампанії» з метою відслідковування та аналізу передвиборчої кампанії в друкованих ЗМІ. Тоді було опрацьовано понад 250 газетних видань, у тому числі 158 обласних газет. У 1999 р. була сформована інформаційно-аналітична система, яка включала близько 9 тис. ключових фрагментів публікацій. Результати узагальнення матеріалів інформаційно-аналітичної системи «Висвітлення президентських виборів у пресі» друкувались як щоквартальні аналітичні огляди<sup>2</sup>.

Працюючи над виконанням наукової теми «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесами реформування українського суспіль-

<sup>1</sup> Звіт Відділу організації та використання документального фонду: Архів НБУВ, оп. 1, спр. 2863 а (1996–2000 рр.).

<sup>2</sup> Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 3076 а, 2863 а.

ства», співробітники ФПУ займалися вдосконаленням технології моніторингу друкованих ЗМІ та аналізом інформаційних потоків, що відображали тематику соціально-політичного характеру. Результати дослідження вкотре підтвердили обґрунтованість використання методу контент-аналізу в процесі обробки матеріалів преси та підготовки інформаційно-аналітичних оглядів на актуальну суспільну тематику. Спільно з працівниками СІАЗ фахівці ФПУ брали участь у підготовці аналітичних оглядів «Діяльність центральних органів влади в оцінках преси» та «Діяльність місцевих органів влади в Україні».

Наприкінці 1990-х років серед найважливіших наукових публікацій відділу організації та використання документального фонду ФПУ слід виділити статті, присвячені моніторингу передвиборчих кампаній та аналізові відображення президентських виборів у регіональних і загальноукраїнських ЗМІ.

Науковці Фонду займалися розробкою питань оптимізації структури та функцій ФПУ, вирішенням науково-методичних і практичних питань організації, комплектування, обліку, використання документів, глибоко вивчався досвід зарубіжних країн.

Особлива увага приділялася вивченню досвіду президентських бібліотек у США для вирішення науково-методичних та практичних питань організації, комплектування, обліку, використання документів у ФПУ.

Науково-організаційний період характеризував і розробку теоретичних та практичних засад діяльності Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) (керівник заступник генерального директора канд. іст. наук А. Г. Бровкін). Наукова діяльність НЮБ була спрямована на акумуляцію та розробку засад ефективного використання правових інформаційних ресурсів, а також ресурсів, суміжних за своєю змістовною основою з правовими, що сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні. Одночасно почалося дослідження фондів НБУВ юридичної тематики, створення документального та електронного ресурсу правової інформації.

Розглядалися питання організації доступу до ресурсів, що містять правову інформацію (сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними тощо), з метою їхнього

раціонального та якнайповнішого використання в освіті, проведенні наукових досліджень, здійсненні іншої діяльності<sup>1</sup>.

Виокремлення Національної юридичної бібліотеки як самостійного науково-дослідного підрозділу НБУВ було пов'язане з декількома факторами. По-перше, мало місце зростання потоків правової інформації внаслідок формування нормативно-правової бази незалежної України; становлення ринкових відносин; формування громадянського суспільства, зростання кількості його суб'єктів та ускладнення зв'язків між ними. Нові суспільні зв'язки і відносини потребували правового регулювання, а отже, появи нових галузей права. Активізація правотворчості та правозастосування спричинила зростання масиву документів і, відповідно, інформаційних запитів – як законотворців, так і бізнесу, громадянського суспільства та окремих громадян – на кумуляцію, систематизацію, зберігання, надання доступу та навігацію у цих інформаційних ресурсах. По-друге, з розвитком як міжнаціональних, так і наднаціональних правових відносин актуалізувалася потреба в осмисленні та імплементації міжнародного законодавства в контексті включення України у глобалізаційні процеси, зокрема економічні. З'явилась необхідність осмислення зарубіжного досвіду демократичних перетворень та застосування в Україні світових практик правотворчості. На попередньому етапі із загальними потоками інформації, в тому числі політико-правового змісту, працювали науковці СІАЗ, проте зростання останніх як у суспільному дискурсі, так і в поповненні фондів НБУВ юридичною літературою, а також сформована суспільна потреба поставили завдання спеціального фахового підходу до бібліотечно-інформаційного обслуговування правовими ресурсами.

Це активізувало діяльність НБУВ у сфері політико-правових інформаційних обмінів, з наступним виокремленням цього напрямку та створенням спеціального підрозділу для його реалізації, зокрема формування баз даних та інших інформаційних ресурсів правового характеру, здійснення інформаційно-аналітичної роботи та наукових досліджень з питань політико-правової проблематики; надання юридично-консультативної допомоги; проведення просвітницької діяльності. Отже, зростання соціального запиту на надання

<sup>1</sup> Про затвердження Положення про Національну юридичну бібліотеку: Постанова Кабінету Міністрів України, від 31 січ. 2000 р., № 173 // Офіційний вісник України. 2000. № 5. Ст. 168. С. 58–59; Те саме URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/173-2000-p>.

достовірної, повної та своєчасної, якісної і доступної правової інформації актуалізувало появу у складі НБУВ соціального інституту нового типу – юридичної бібліотеки, що поєднує традиційні функції бібліотеки з функціями галузевого інформаційного центру та аналітичного і наукового підрозділу.

На цьому етапі активно провадилася робота з наповнення електронного каталогу НБУВ з питань юридичних наук, повнотекстової колекції літератури юридичної тематики (кодекси, наукові видання, монографії, довідники, енциклопедії, словники, підручники, методичні посібники, періодичні видання), реферативної бази даних; бази авторефератів дисертацій з юридичних дисциплін; анованого тематичного навігатора «Українські ресурси Інтернету для юристів»; електронної колекції повнотекстової літератури правового змісту. Окрім представлення та надання онлайн-доступу до власних фондів, НЮБ виступила агрегатором якісної та актуальної інформації правового характеру, акумулюючи на сайті корисні ресурси, укладаючи та уточнюючи рекомендаційні списки, забезпечуючи навігацію різноманітними базами даних і електронними бібліотеками, орієнтуючи через веб-портал користувачів у масивах правової інформації<sup>1</sup>.

До напрямів діяльності Національної юридичної бібліотеки було віднесено наукове осмислення особливостей продукування та використання інформаційних потоків правового змісту, специфіку трансляції політико-правового дискурсу в інформаційному просторі; вивчення громадської думки про ефективність правотворення та суспільних потреб у його вдосконаленні. Важливим напрямом досліджень було визначено особливості формування ціннісно-правових установок в українському суспільстві, правової культури, потенціал у цьому напрямі бібліотек на етапі розгортання інформатизації в Україні. На етапі становлення, виходячи із специфіки завдань НЮБ, сформувався підхід до кадрового складу – Юридична бібліотека об'єднала бібліотекознавців, правників, аналітиків та фахівців інформаційних технологій. Важливим аспектом кооперації зусиль фахівців, які працювали з правовою інформацією, стало забезпечення міждисциплінарного

---

<sup>1</sup> Іванова М. Комплексні онлайніві юридичні інформаційні ресурси Національної юридичної бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2012. Вип. 33. С. 233–239; Іванова М. Удосконалення експертно-правового супроводу демократичних трансформацій в умовах розвитку електронних технологій // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2009. Вип. 23. С. 164–172.

підходу до правових питань, актуальних на етапі становлення інформаційного суспільства. Таким чином, було закладено основи для реалізації ідеї підвищення ефективності системи науково-інформаційного забезпечення вчених, законотворців, практикуючих юристів, бізнесу, структур громадянського суспільства та інших категорій користувачів за рахунок переваг інтеграції інформаційних служб і бібліотек.

При виробленні стратегії розвитку Національної юридичної бібліотеки в якості зразка було визначено функціонування зарубіжних бібліотек, діяльність яких передбачає істотну правову складову, зокрема Юридичної бібліотеки Бібліотеки Конгресу США, покликаної забезпечувати органи влади всіх рівнів всебічними дослідженнями в галузі права. Юридична бібліотека Конгресу не лише акумулює найважливіші матеріали американського та зарубіжного права, але й надає інформаційно-аналітичні послуги як законодавцям, так і широкій громадськості. Також, враховуючи величезні обсяги глобальної правової інформації та виходячи з необхідності забезпечення наукових досліджень різних напрямів у галузі права, Юридична бібліотека Бібліотеки Конгресу США надає науково-методичну допомогу. Інша організація, чий досвід осмислювався при розробці стратегій НЮБ, – це EUROLIB, організація інституційних бібліотек ЄС (Organization of EC Institutional Libraries), що об'єднує понад 40 установ – спеціалізованих бібліотек, створених для обслуговування органів об'єднаної Європи<sup>1</sup>.

Учасники EUROLIB орієнтовані в першу чергу на обслуговування співробітників установ і органів ЄС, забезпечується вільний доступ до юридично-правової інформації різними категоріям користувачів – дипломатам, державним службовцям з країн-членів ЄС, практикуючим юристам, викладачам, студентам та ін. Серед послуг, що їх інституційні бібліотеки ЄС пропонують користувачам варто відзначити такі форми як випуск інформаційних бюлетенів щодо останніх подій європейської політики; повідомлення про нові видання, закупівлю видань на замовлення читачів, надання консультацій професійних експертів, доступу до віддалених баз даних, зокрема Центральної бібліотеки Європейської комісії.

<sup>1</sup> Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2012. Вип. 33. С. 170–178.

### **3.6. Діяльність НБУВ в галузі національної бібліографії та української біографістики**

#### **3.6.1. Створення національної бібліографії України та ретроспективного бібліографічного репертуару української книги**

Важливе значення у функціонуванні Бібліотеки має напрям «Створення національної бібліографії. Українська біографістика», який розпочав свій активний розвиток за умов незалежності України і відіграв пріоритетну роль не лише в науковому, але й у державно-політичному житті нашої країни. Результатом його реалізації стало створення Інституту української книги (1992) під керівництвом акад. НАН України П. Т. Тронька та співкерівництвом д-ра іст. наук В. Ю. Омельчука. На підрозділі Інституту було покладено розробку концептуальних засад бібліографічного напрямку, що охоплював спеціалізовані відділи національної бібліографії, стародруків та рідкісних видань, нотних та картографічних видань, видань образотворчого мистецтва, газетного фонду тощо. Науковий опис видань, що передбачає цілісні наукові дослідження книжкових пам'яток та унікальних бібліотечних фондів, формування наукових каталогів, бібліографічних покажчиків та довідників, став основним змістом діяльності Інституту.

Ці відділи почали активно працювати в галузі бібліографічної україніки та в описі складу й розкритті змісту фондів, заповненні інформаційних прогалин у бібліографічній ретроспекції, зокрема стародруків, нотних та картографічних видань, видань образотворчого мистецтва; створенні каталогу «зарубіжної україніки», каталогів газетних фондів, україномовної книги тощо<sup>1</sup>.

Центральне місце у цьому напрямі належить створенню національної ретроспективної бібліографії і, відповідно, реалізації масштабних проєктів у цій галузі бібліотечної справи. Розпочалося планомірне створення корпусу видань у галузі ретроспективної національної бібліографії на підтримку найважливіших державних проєктів у сфері науки, освіти, культури, укладання тематичних інформаційно-бібліографічних покажчиків та електронних інформаційних ресурсів.

---

<sup>1</sup> Устиновский Д. В. Развитие историко-библиографических исследований в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского (1990–2010) // Библиотеки национальных академий наук: пробл. функционирования, тенденции развития. 2010. Вып. 8. С. 356–368.



Так почав свій розвиток новий напрям бібліографічної роботи – створення національної бібліографії України та ретроспективного бібліографічного репертуару української книги, розгортання «бібліографічної україніки». В ході проведення всеукраїнських дискусій викристалізуються теорія та методологія національної бібліографії, розкривається репертуар української книги, обсяги та зміст наповнення національної бібліографії, шляхи координації наукових бібліотек: НБУВ, ЛННБ ім. В. Стефаника, НБУ імені Ярослава Мудрого, обласних наукових бібліотек та бібліотек вищих навчальних закладів.

Завідувач відділу національної бібліографії д-р іст. наук проф. В. Ю. Омельчук запропонував власну концепцію ретроспективної національної бібліографії України та теоретичні й методичні основи українського бібліографічного репертуару (УБР), які були затверджені Вченою радою Бібліотеки в 1995 р.

Під його керівництвом розпочато дослідження зі створення української національної бібліографії, зокрема з наукової теми «Українська національна бібліографія: історія, методологія, проблеми реалізації» (1993–1995 рр.), а також розробка проекту «Україномовна книга (1798–1916): каталог фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (науковий керівник акад. НАН України П. Т. Тронько, співкерівник завідувач відділу національної бібліографії д-р іст. наук, проф. В. Ю. Омельчук, термін виконання проекту: 1999–2001). Бібліотека виступила зі своєю концепцією та програмою створення національної бібліографії України на сторінках фахової періодики, на конференціях та семінарах<sup>1</sup>.

В. Ю. Омельчук розробив концепцію ретроспективної «національної бібліографії України», в тому числі в контексті розвитку змісту цього терміну з огляду на історичні особливості розвитку бібліографії в Україні. Концепція національної бібліографії пропонує підходи та методи ретроспективної реєстрації творів друку та рукописів, що ґрунтуються на глибокому історичному дослідженні їхнього походження, історичного контексту

<sup>1</sup> Омельчук В. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібліотечний вісник. 1995. № 5. С. 1–13; Он же. Национальная библиография Украины // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2000. С. 186–195; Омельчук В. Ю., Устиновський Д. В. Національна бібліографія України – пріоритетний напрям наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібліотечний вісник. 2011. № 2. С. 3–10.

та умов, в яких їх було створено. В. Ю. Омельчук бере за основу та плідно розвиває поняття національної бібліографії, запропоноване свого часу Л. Х. Ліндером, що враховує розширену сукупність шести критеріїв бібліографічної реєстрації. Концентрація на створенні бібліографічної джерельної бази, що дозволяє аналізувати історичні шляхи розвитку українського народу та його культури, вимагала аналітичного підходу до методів бібліографічної реєстрації таких видань, передусім періоду, що існував до створення Книжкової Палати України та державної реєстрації, яка почала офіційно провадитися лише від 1924 р. Національна бібліографія розглядається вченим не тільки як форма реєстрації друкованої продукції за будь-якими (мовними, географічними, предметно-об'єктивними, авторськими тощо) ознаками, але й як форма багатомісної пам'яті народу, спосіб обміну та збагачення досягнень культури, інформаційного забезпечення, вирішення економічних та політичних проблем держави на національному і світовому рівні. Тому запропоновано до ретроспективної системи національної бібліографії було запропоновано включати не тільки опубліковані друковані, але й рукописні книги, інші види непублікованих видань відповідно до критеріїв розширеного (а не тільки мовного, як пропонувала низка українських учених) принципу. Цей дореєстраційний період національної бібліографії був найскладнішим етапом формування української нації в умовах існування на території різних держав.

Створення бібліографії цього періоду супроводжувалося паралельною розробкою багатьох науково-методичних та технологічних питань бібліографії, в тому числі передання різномовних та транслітерованих текстів.

Питання специфіки наукового опису та складання каталогів рукописних книг і стародруків у системі національної бібліографії вимагало залучення до цієї теми спеціалістів у цій галузі – археографів та джерелознавців. Зокрема, аналіз особливостей рукописної книги як об'єкта національної бібліографії активно розвивався у працях Л. А. Дубровіної, О. М. Гальченко, О. А. Іванової, які відзначили деякі складні питання наукового археографічного опису книги як писемного та книжного джерела <sup>1</sup>. Джерелознавчі

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. Рукописна книга як об'єкт національного бібліографічного репертуару України в контексті поняття «писемна пам'ятка» та її автора // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 1999. Вип. 2. С. 141–154; Вона ж. Кодикологія – Археографія – Кодикографія (взаємозв'язки та розмежування) // Дубровіна Л. А., Гальченко

аспекти стародруків та проблематику їхньої бібліографії в контексті створення бібліографічного репертуару та відображення його в реєстраційному описі ДРНКН почали студіювати Г. І. Ковальчук, М. А. Шамрай, Н. П. Бондар, І. О. Римарович<sup>1</sup>.

У той же час створюється система бібліографічних показників серії «Національна бібліографія України» на базі автоматизації процесів їхньої підготовки.

Тематичні бібліографічні показники присвячувались актуальним питанням розвитку державності України і вперше повноцінно висвітлили складні періоди української історії. Зокрема, період Української революції представлений у колективній праці «Українська революція та державність. 1917–1920», підготовленій бібліографами НБУВ А. Л. Пановою, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєвою, В. С. Гоїнець, Л. В. Лисовською, О. А. Смиченко за участю Л. О. Дегтяренко, О. А. Євдокименко, Е. П. Євженко, П. М. Кавицької, Т. Б. Корольової, Л. С. Новосолової, Н. М. Погребецької, О. В. Чупрієнко (Київ, 2001).

Робота в галузі національної бібліографії та створення репертуару україномовної книги набула пріоритетного значення в діяльності Бібліотеки. Підготовка розпочалась із розробки концептуальних засад понятійно-змістового характеру і дискусій з приводу терміну «національна бібліографія», понять «українська книга» та «репертуар української книги», критеріїв національної книги у зв'язку зі специфічним історичним шляхом Української держави. Ці теми стали предметом проведення спеціальної конференції<sup>2</sup>. Великий колектив українських бібліографів, істориків книги брав участь в обговоренні цього питання, серед них – Я. Р. Дашкевич, В. Ю. Омельчук, О. Ф. Коновець, Г. М. Швецова-Водка, Н. В. Зелінська, Л. І. Крушельницька, М. М. Романюк, Л. І. Ільницька та інші<sup>3</sup>.

---

О. М. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. Київ, 1992. С. 7–31.

<sup>1</sup> Шамрай М. А. Стародруки кириличного шрифту XV–XVII ст. як об'єкт джерелознавства // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2000. Вип. 4. С. 222–226.

<sup>2</sup> Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 25–26 серп. 1995 р. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Львів, 1996. 460 с.

<sup>3</sup> Там само. С. 51–52.

У НБУВ ці питання активно студіювалися вже на початку 1990-х років у працях науковців Н. В. Танатар, В. І. Костири, Р. С. Жданової, О. М. Устіннікової<sup>1</sup>. Книга українською мовою становить основу репертуару української книги, а його створення розглядалось у контексті започаткування серії бібліографічних покажчиків, які б ураховували етнічний, територіальний, мовний та інші аспекти.

Розв'язання проблеми створення національної бібліографії взяли на себе три найбільші бібліотеки – НБУВ, Національна парламентська бібліотека України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого), ЛНБ ім. В. Стефаника (нині Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. виходять фундаментальні видання НБУВ стосовно україномовної книги періоду 1798–1923 рр. Бібліотека видає бібліографічний покажчик «Україномовна книга у фондах НБУВ, 1798–1923», укладачем якого став колектив бібліографів – М. Д. Бойченко, О. В. Давидович, С. А. Дзюбич, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосолова, Ж. В. Огуннаїке, О. О. Фіклістова, Т. Є. Яковець, Д. В. Устиновський, Л. І. Тіманова, О. О. Ісаєнко (Київ, 1997–2003; 2-е видання, Київ, 2003). Кожна книга була переглянута *de visu*, зроблено розгорнуті наукові бібліографічні описи з великою кількістю приміток, наведено зміст збірників, часописів, інших видань. Створено систему розгалуженого науково-довідкового апарату у вигляді покажчиків: предметно-систематичного, місць видань творів друку, видавництва і видавців<sup>2</sup>. Видання мало високу схвальну оцінку в наукових колах.

---

<sup>1</sup> Костира В. І. Сучасні проблеми створення українського бібліографічного репертуару // Библиотека – Информатизация – Наука: тез. докл. и сообщ. Респ. науч. конф., Киев, 8–10 окт. 1991 г. Киев, 1991. Ч. 2. С. 35–37; Танатар Н. В. Український бібліографічний репертуар: сучасне вирішення проблеми // Бібліографія українознавства. Львів, 1992. С. 9–12; Український бібліографічний репертуар (1798–1923): метод. рек. на допомогу складанню / Нац. парламент. б-ка України; уклад. Р. С. Жданова. Київ, 1999. 104 с.; Жданова Р., Танатар Н., Устіннікова О. З проблеми роботи над українським бібліографічним репертуаром // Бібліографія українознавства. Львів, 1992. Лип. С. 10–11.

<sup>2</sup> Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1916. У 5 вип. Вип. 1–5 / НАН України, НБУВ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.; наук. ред. В. Ю. Омельчук; уклад.: М. Д. Бойченко, Л. В. Лісовська, Л. С. Новосолова та ін. Київ, 1996–2002.; Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923: бібліогр. покажч. У 3 т. Т. 1–3 / НАН України, НБУВ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.; авт. кол.: В. Ю. Омельчук, Л. С. Новосолова, С. А. Дзюбич та ін. Київ, 2003.

Окреме значення має фундаментальний проект «Книга в Україні, 1861–1917: матеріали до репертуару української книги: бібліогр. покажч.» (С. Й. Петров, С. С. Петров, В. С. Гоїнець, Л. С. Новосьолова, І. Г. Лиханова, Д. В. Устиновський, О. В. Давидович, Л. М. Ковінченко (Київ, 1996–2017. Вип. 1–20) <sup>1</sup>. Цей проект вперше в історії України передбачав повну бібліографічну реконструкцію книги, що формувала український менталітет та духовність українського народу в новітній період. Було проведено комплекс науково-дослідної та практичної роботи з книжкою на базі суцільного виявлення та аналізу україномовної книжки, науковий опис та побудову на основі єдиних теоретичних, методичних та організаційних принципів цілісної системи інформації про сукупний документний масив Українського бібліографічного репертуару. Почалася робота зі створення бібліографічних баз даних національної бібліографії.

У складі відділу національної бібліографії працював колектив досвідчених бібліографів та молодих талановитих фахівців – Л. С. Новосьолова, Ж. В. Барчук (Огуннаїке), Л. В. Беляєва, О. В. Давидович, С. А. Дзюбич, Т. Б. Корольова, Р. С. Жданова, Н. М. Погребецька, Л. І. Тіманова, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська, А. М. Магурчак, О. О. Фіклістова, Т. Є. Яковець, С. С. Петров, В. С. Гоїнець, І. Г. Лиханова, Д. В. Устиновський, А. Л. Панова. Активізація досліджень україніки та українознавства в історичній і філологічній науках спричинила підготовку бібліографічних видань із серії «Джерела українознавства», зокрема вийшли два випуски: «Вітчизняні бібліографічні джерела» (Б. В. Грановський, Н. М. Погребецька, С. О. Рильков, В. І. Костира. Київ, 1990) та «Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань» (Н. М. Погребецька, Л. М. Ковінченко. Київ, 1998) <sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Лиханова І. Г. Бібліографічний покажчик «Книга в Україні 1861–1917»: питання створення і використання // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. Вип. 42. С. 264–272; Лиханова І. Г. Бібліографічний покажчик «Книга в Україні, 1861–1917: матеріали до репертуару української книги» // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2017. Вип. 21. С. 568–571.

<sup>2</sup> Джерела українознавства, 1574–1924. Вип. 1. Вітчизняні бібліографічні джерела / НАН України, НБУВ; упоряд.: Б. В. Грановський [та ін.]. К., 1990. 338 с. (Першому конгр. Міжнар. асоціац. україністів присвячується); Джерела українознавства. Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань / НАН України, НБУВ; уклад.: Н. М. Погребецька, Л. М. Ковінченко; вступ, ст. Н. Г. Солонської; відп. ред. В. Ю. Омельчук. К., 1998. 129 с.

До 75-річчя від дня заснування Бібліотеки видано бібліографічний покажчик «Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського Академії наук України: 1918–1993 рр.» (Київ, 1993), де вперше в історії НБУВ відображено об'єктивний внесок учених та співробітників Бібліотеки в розвиток бібліотечної справи, книгознавства та бібліографознавства, а також розкриваються різні аспекти її діяльності, починаючи з 1918 р.<sup>1</sup> З вичерпною повнотою та без обмежень представлені праці засновників Бібліотеки, багато з яких було репресовано або вони зазнали політичних переслідувань. У виданні під редакцією О. С. Онищенко та В. Ю. Омельчука взяли участь майже всі бібліографи відділу національної бібліографії Бібліотеки – І. Г. Шовкопляс, Р. С. Жданова, Н. М. Погребецька, Л. С. Новосолова, М. Д. Бойченко, Т. Є. Яковець, Л. М. Ковінченко, О. О. Фіклістова, Е. П. Євженко, І. І. Діденко, О. В. Чупрієнко.

У 1999 р. побачив світ бібліографічний покажчик «Археологія України 1981–1990 рр.» (укладач І. Г. Шовкопляс, за участю Л. А. Бурдонос та В. С. Гоїнець)<sup>2</sup>. У 1991–1994 рр. Бібліотека разом з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаніка працювали над підготовкою п'ятитомного видання «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті». Зокрема бібліографи НБУВ Л. В. Беляєва та Л. І. Гольденберг були укладачами четвертого тому «Літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні: матеріали до бібліографії (початок XIV ст. – 1980 р.)» та п'ятого тому «Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи: матеріали до бібліографії» цієї колективної праці<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського Академії наук України: бібліогр. покажч., 1918–1993 рр. / АН України, ЦНБ; уклад.: І. Г. Шовкопляс, Р. С. Жданова, Н. М. Погребецька [та ін]. К., 1993. 291 с. (До 75-річчя від часу заснування).

<sup>2</sup> Археологія України: бібліогр. покажч., 1981–1990 / НАН України, НБУВ; уклад. І. Г. Шовкопляс; відп. ред. О. С. Онищенко, за участю В. С. Гоїнець. Київ, 1999. 460 с.

<sup>3</sup> Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: у 5 т. / АН УРСР, Ін-т літ., ЦНБ, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. Київ: Наук. думка, 1991–1994. Т. 4: Літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні: матеріали до бібліогр.: (початок XIV ст. – 1980 р.). 502 с.; Т. 5: Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи: матеріали до бібліогр. 614 с.

У цей період активно розробляються методологія та методика створення БД Зведеного каталогу україномовної книги.

Слід віддати належне плідній роботі подружжя археологів Ганни Михайлівни та Івана Гавриловича Шовкоплясів, які уклали серію бібліографічних покажчиків, присвячених життю та діяльності видатних українських історичних діячів – гетьманів Івана Мазепи (1995) та Павла Скоропадського (1996). Бібліотека НБУВ підготувала також бібліографічний покажчик митрополита Петра Могили<sup>1</sup>.

Отримав нове життя такий важливий напрям бібліографії, як біобібліографія вчених. Це, насамперед, біобібліографія видатного українського бібліографознавця та бібліотекознавця Ю. О. Меженка, який певний час був і директором Бібліотеки<sup>2</sup>, а також видання, присвячені провідним вітчизняним ученим та практикам бібліотечної справи Л. І. Гольденбергу<sup>3</sup> та С. В. Сороковській<sup>4</sup>.

У 1991 р. було опубліковано видання «Академік М. С. Грушевський: матеріали до бібліографії про життя і діяльність за 1914–1934 рр. з українсько- та російськомовної еміграційної й окупаційної періодики 1914–1944 рр. (з фондів Бібліотеки Головархіву УРСР та ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР)»<sup>5</sup>. У серії «Біобібліографія вчених України» вийшли друком

<sup>1</sup> Іван Мазепа – гетьман України (1687–1709): бібліогр. покажч. / уклад.: Г. Шовкопляс, І. Шовкопляс; вступ. ст.: Г. Ярової, В. Замлинського // Неопалима купина. Київ, 1995. № 1/2. С. 235–255.; Гетьман Павло Скоропадський (1873–1945): матеріали для біобібліогр. / НАН України, НБУВ, Музей гетьманства Голов. упр. культури м. Києва; уклад.: Г. Шовкопляс, І. Шовкопляс; відп. ред. О. С. Онищенко; ред. Н. Солонська; бібліогр. ред. Л. Беляєва. Київ, 1996. 53 с.; Петро Могила (1596–1647): бібліогр. покажч. / П. В. Голобуцький, Н. І. Моїсеєнко, З. І. Хижняк; НБУВ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»; редкол.: О. С. Онищенко [та ін.]. Київ, 2003. 248 с.

<sup>2</sup> Юрій Олексійович Меженко (1892–1969): матеріали до біографії / НАН України, ЦНБ, Ін-т укр. археографії, Канад. ін-т укр. студій, Альберт, ун-т; уклад.: Т. А. Ігнатова, Н. В. Козакова, Н. В. Стрішенець; вступ. ст.: Ф. К. Сарани, Г. Г. Шовкопляса; відп. ред. О. С. Онищенко; бібліогр. ред. Л. В. Беляєва. К., 1994. 175 с.

<sup>3</sup> Лев Ізраїльович Гольденберг: біобібліогр. покажч. / АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського; уклад. І. А. Певзнер; бібліогр. ред. Р. С. Жданова. К., 1991. 27 с.

<sup>4</sup> Софія Володимирівна Сороковська: до 75-річчя з дня народж.: біобібліогр. покажч. / АН України, ЦНБ; уклад.: Р. С. Жданова, І. А. Певзнер; відп. ред. В. Ю. Омельчук. К., 1993. 26 с.

<sup>5</sup> Академік М. С. Грушевський: матеріали до бібліогр. про життя і діяльність за 1914–1934 рр. з укр. та російськомов. еміграційної та окупаційної періодики 1914–1944 рр.: (з фондів Б-ки Головархіву УРСР та ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР). Вип. 1 / Голов. арх. упр. при Кабінеті Міністрів України; уклад. Б. В. Грановський. К., 1991. 25 с.



бібліографічні праці, присвячені літературознавцю Г. Д. Вервесу (Київ, 2000)<sup>1</sup>, вченому в галузі електрозварювання І. К. Походні (Київ, 1997)<sup>2</sup>, історичу П. Т. Троньку (Київ, 2000)<sup>3</sup>, укладені Л. І. Тімановою.

Бібліографічні покажчики праць вчених установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України за 1998–2003 рр. були укладені авторським колективом бібліографів НБУВ у складі В. Ю. Омельчука, Л. В. Беляєвої, О. В. Давидович, С. А. Дзюбич, Т. Б. Корольової, Л. В. Лісовської, Л. С. Новосолової, Ж. В. Огуннаїке, Л. І. Тіманової, Д. В. Устиновського, О. О. Фіклістової, Т. Є. Яковець. У редакційну колегію видання увійшли провідні вчені: І. Ф. Курас (голова), В. М. Геєць, І. М. Дзюба, В. Ю. Омельчук, О. С. Онищенко, В. І. Попик<sup>4</sup>.

Найзначнішим із проектів у галузі біобібліографії видатних учених та державних діячів стала комплексна бібліографічна та археографічна тема, пов'язана з іменем фундатора національних Академії наук та Бібліотеки академіка В. І. Вернадського. НБУВ був підготовлений каталог видань про вченого з власних фондів (укладачі С. О. Задоя, І. А. Певзнер) та каталог рукописних документів В. І. Вернадського з фондів Інституту рукопису (укладач С. М. Кіржаєв)<sup>5</sup>. Наступне, оновлене, видання «В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: бібліографічний покажчик» (Київ, 2003), укладене Л. В. Беляєвою, Л. С. Новосоловою за участю Н. С. Дацькової, О. В. Карплюк та за нау-

---

<sup>1</sup> Григорій Давидович Вервес: біобібліогр. до 80-річчя з дня народження / НАН України, Ін-т літератури; упоряд. Л. В. Беляєва; авт. вступ, ст.: Ю. Л. Булаховська, Н. Є. Крутікова. К.: Наук. думка, 2000. 102 с.

<sup>2</sup> Игорь Константинович Походня: библиогр. указ. / АН УССР; сост.: Т. Ж. Баркова, Т. В. Глеза, Д. С. Пшеничникова, Н. Н. Тюпина. К.: Наук. думка, 1987. 84 с.

<sup>3</sup> Петро Тимофійович Тронько: біобібліографія / НАН України, НБУВ; уклад. Л. І. Тіманова. К., 2000. 106 с.

<sup>4</sup> Видання Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України, 1998–2003: бібліогр. покажч. / НАН України, НБУВ; вид. підготували: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, О. В. Давидович [та ін.]. К., 2003. 753 с.

<sup>5</sup> В. І. Вернадський: Громадянин. Вчений. Мислитель: пр. вченого та літ. про нього з фондів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України / АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського; уклад.: С. О. Задоя, І. А. Певзнер. Київ, 1992. 94 с.; Огляд рукописних фондів [В. І. Вернадського] / АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського; уклад.: С. М. Кіржаєв. Київ: Наук. думка, 1992. 96 с.

кового редагування В. Ю. Омельчука, істотно поповнило кількість досліджень про В. І. Вернадського<sup>1</sup>.

Бібліографи НБУВ працювали в тісній взаємодії з іншими провідними бібліотеками в питаннях розробки теорії національної бібліографії та УБР. У 1990-х роках розпочалося планомірне створення корпусу видань у галузі національної бібліографії, інформаційно-бібліографічна підтримка найбільш важливих державних проєктів у галузі науки, освіти, культури, укладання тематичних інформаційно-бібліографічних покажчиків та електронних ресурсів. Бібліотека взяла на себе функції координатора та створювача баз даних національної бібліографії. Цей процес відбувався одночасно з вирішенням комплексу взаємопов'язаних питань, таких, як розробка вітчизняних правил бібліографічного опису всіх видів документів, сумісного з міжнародними стандартами; оновлення бібліотечно-бібліографічної класифікації; створення зведеного електронного каталогу провідних бібліотек держави; презентація вітчизняних бібліографічних ресурсів в Інтернеті. Ці питання почали вирішуватися спільними зусиллями НБУВ, Національної парламентської бібліотеки України, ЛННБ ім. В. Стефаника, державних науково-технічної, медичної, сільськогосподарської, педагогічної бібліотек, Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького, Харківської наукової бібліотеки імені В. Короленка, інших книгозбірень, а також Книжкової палати України<sup>2</sup>.

З ініціативи НБУВ із залученням провідних бібліотек України обговорюється питання комп'ютерної каталогізації усіх видів документів, створення національного формату представлення бібліографічних даних для забезпечення обміну бібліографічною інформацією та сумісності вітчизняних інформаційних ресурсів на рівні бібліографічних даних (УкрМАРК). УкрМАРК складається з формату представлення бібліографічних даних, формату представлення авторитетних даних, формату представлення

---

<sup>1</sup> В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин: пр. вченого та літ. про нього з фондів НБУВ імені В. І. Вернадського: бібліогр. покажч. / НАН України, НБУВ ; уклад.: Л. В. Беляєва, Л. С. Новосьолова за участю Н. С. Дацькової, О. В. Карплюк; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2003. 260 с.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст.: монографія / НАН України, НБУВ, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 454–455.

класифікації даних, інструктивно-методичних матеріалів для каталогізації спецвидів документів <sup>1</sup>.

*Сектор нотних видань* (з 2001 р. відділ формування музичного фонду) досліджував питання створення українського нотографічного репертуару: відпрацьовувалась методика бібліографічного запису нотних видань розділу музичної україніки, у співпраці з відділами каталогізації і систематизації було завершено розробку формату бібліографічного запису нотних видань з урахуванням особливостей української музики; проведено історико-документознавчий аналіз нових матеріалів української музичної спадщини, вперше введено до наукового обігу документи з архівів Ф. Якименка, А. Гнатишина, Г. Китастого.

Здійснювалася робота, спрямована на формування бази даних бібліографічного покажчика «Україномовна книга. 1917–1923», яка включала науково-бібліографічний опис нотних видань з урахуванням поліграфічних особливостей, дарчих написів, присвят, поміток, печаток тощо; розроблено методику створення електронного каталогу документів кобзарського мистецтва і розпочато опис видань, пов'язаних із творчістю Г. Хоткевича. Співробітники сектору нотних видань досліджували тему «Музична україніка: введення до наукового й культурного обігу» <sup>2</sup>. За результатами досліджень опубліковано монографію В. Д. Шульгіної «Музична україніка» (Київ, 2000). Завідувач сектору В. Д. Шульгіна спрямувала свою діяльність на популяризацію музичних фондів, публікуючи статті й нариси про Б. Лятошинського, В. Косенка, В. Пухальського та М. Вериківського; Є. В. Кожушко вивчала творчість І. Гаврушкевича тощо. Бібліографи-музикознавці започаткували спеціальну серію «З історії музичної спадщини України», де почали публікуватися каталоги нотних видань з фондів Бібліотеки, приділяючи особливу увагу нотним виданням, що належали до українського музичного надбання.

Від початку 2000-х років у секторі (а з 2001 р. у відділі) почалася робота з базами даних. Визначено критерії добору й шляхи комплектування

---

<sup>1</sup> Про проект Національного формату представлення бібліографічних даних УКРМАРК // Бібліотечний вісник. 2003. № 5. С. 19; Багрій Ірина. Блок визначення тематики формату УКРМАРК // Там само. С. 23–31.

<sup>2</sup> Шульгіна В. Д., Провозіна Н. М. Музична україніка: збереження та введення до наукового обігу // Українська культура: минуле, сучасне та шляхи розвитку: наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Рівне. 1994. С. 243–247.

та побудови БД документів музичної україніки, готується бібліографічний покажчик «Український музичний репертуар у фондах НБУВ». За каталогами XVIII ст. Л. В. Івченко було проведене фундаментальне бібліографо-археографічне дослідження історії, походження, змісту та наукової цінності унікальної нотної колекції графа О. К. Розумовського, де містилися як друковані, так і рукописні ноти. Надалі вийшов друком каталог колекції (Київ, 2004)<sup>1</sup>. Також слід відзначити внесок Л. В. Івченко як представника Бібліотеки у створення «Зведеного каталогу російських нотних видань XVIII ст.» під егідою Російської національної бібліотеки у Санкт-Петербурзі<sup>2</sup>.

Значну бібліографічну роботу в галузі створення каталогів стародруків розпочинає відділ стародруків та рідкісних видань. Це новий етап у вивченні історико-культурних фондів Бібліотеки. Після достатньо тривалої перерви активізується дослідження стародруків. На початку 1990-х років найбільший внесок у цьому напрямі належить М. А. Шамрай. Завдяки попримірниковому цілеспрямованому вивченню фондів давніх видань безпосередньо у відділі стародруків, а також в історичних колекціях з фондів НБУВ, атрибуції багатьох видань, нею, за участю Б. В. Грановського та І. Б. Торбакова, був підготовлений та випущений 1995 р. фундаментальний науковий «Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины». Каталог містить описи понад 2500 примірників палеотипів, тобто видань першої половини XVI ст., із зазначенням характеристики видання та особливостей примірників (дефектності, оправи, конволютів, записів та провенієнцій). Вихід друком такої дійсно наукової праці засвідчив як високу кваліфікацію укладачів, так і традиціоналізм Бібліотеки в дослідженні давніх друків, започаткованому в 1920–1930-х роках С. І. Масловим і Б. І. Зданевичем і продовженому пізніше Т. П. Золотар, С. Й. Петровим, Г. І. Ломонос-Рівною.

Спільно з колегами з Національної бібліотеки Польщі (Бібліотека Народова, Варшава) здійснювалася робота над підготовкою каталогу полоніки з колекції «Регія», в якій брали участь співробітник відділу стародруків

<sup>1</sup> Івченко Л. В. Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя / НАН України; НБУВ; редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) та ін. Київ, 2004. 644 с.: ноти. (З історії музичної спадщини України) (Нотне зібрання Розумовських з фондів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (XVIII – початок XIX сторіччя); вип. 1).

<sup>2</sup> Сводный каталог российских нотных изданий / РНБ; сост.: И. Ф. Безуглова и др. СПб., 1996. Т. I: XVIII век. 179 с.

та рідкісних видань І. О. Ціборовська-Римарович та співробітник відділу кодикології Інституту рукопису С. О. Булатова.

У відділі стародруків та рідкісних видань у цей час працювала також група для дослідження стародруків кириличного та гражданського шрифтів і вітчизняних колекцій, що її очолив відомий книгознавець і дослідник стародрукованої спадщини Ю. А. Лабинцев, який певний час працював у НБУВ за сумісництвом. До складу групи на початковому етапі увійшли Є. В. Рукавіцина, І. О. Ціборовська-Римарович та Н. Л. Васькевич. Серед результатів дослідження кириличних стародруків – каталог «Книги Франциска Скорини у зібранні Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР»<sup>1</sup> (укладачі І. О. Ціборовська-Римарович, Ю. А. Лабинцев та І. В. Стадниченко).

У зв'язку з перевезенням до фондів відділу масивів стародруків кириличного та гражданського шрифтів почалася відповідна реорганізація цих фондів, з часом – об'єднання каталогів, виокремлення періодики гражданського друку; активізувалося атрибутування дефектних примірників, уклалися допоміжні картотеки провенієнцій на книжках (екслібрисів, печаток, штемпелів), іконографії, ілюстрацій. Були підготовлені й опубліковані огляди названих колекцій та їх каталогів з визначенням перспектив роботи: гражданського друку – Є. В. Рукавіциною (Київ, 1998), кириличних стародруків – Л. Ревою (Київ, 1997), Г. Ковальчук і Н. Бондар (Київ, 2000). Розпочато створення баз даних колекції гражданського та кириличного друку. В межах загальнобібліотечної програми «Національна бібліографія України» формувалася база даних кириличних стародруків, випущених у територіальних кордонах сучасної України, і на прохання директора Інституту українознавства НАН України акад. НАН України Я. Д. Ісаєвича підготовлено попередній обліковий список українських кириличних стародруків XVI–XVII ст. із фондів НБУВ із зазначенням шифрів книг і їхньої дефектності. 1999 року до 425-річчя випуску у Львові Іваном Федоровим Апостола – найдавнішої точно датованої книги, надрукованої в українських землях, – була виготовлена й опублікована на сайті НБУВ цифрова копія примірника цього видання з фондів відділу стародруків та рідкісних видань.

---

<sup>1</sup> Книги Франциска Скорини у зібранні Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР / АН УРСР, ЦНБ; уклад.: І. О. Ціборовська-Римарович, Ю. А. Лабинцев, І. В. Стадниченко; заг. ред. Є. П. Демченко. Київ, 1991. 79 с.: іл.

Наукове вивчення фондів відділу, що відбувалося в межах виконання теми «Дослідження та наукове опрацювання колекцій стародруків і рідкісних видань», було безпосередньо пов'язане з попримірниковим переглядом колекцій та їхнім переобліком, організацією топографічних каталогів, службових картотек, вивченням стану збереження книжок у колекціях інкунабул, кириличних і рідкісних видань. Так, Л. М. Дениско було підготовлено *de visu* службовий каталог на колекцію рідкісних видань із широким книгознавчим анутованням кожного примірника; створено робочі листи для адаптації програми Allegro для опису рідкісних видань, історичних листівок; оформлено список автографів видатних діячів України і Росії з короткими біографічними відомостями. Є. В. Рукавіциною розроблено методичку укладання каталогу книг з автографами, формувався каталог книг з автографами за колекцією громадянського друку. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років Г. І. Ковальчук розпочинає комплексне дослідження теми історії, теорії, практики роботи з фондами рідкісних видань та стародруків.

Специфічним напрямом науково-бібліографічної діяльності відділу було вивчення історичних листівок XIX–XX ст., виділених в окрему колекцію<sup>1</sup>. У 1989–1993 рр. тривала підготовка анотованого каталогу колекції, організованого за хронологічним принципом (укладачі Л. П. Маркітан, Л. В. Воловник), проте робота не була завершена. Опрацювання колекції продовжували В. І. Дорош, Т. В. Коваль, О. М. Тихненко.

Відділом бібліотечних зібрань та історичних колекцій був підготовлений покажчик «Релігійні журнали як джерело вивчення духовної культури та матеріального побуту українського народу (XIX – поч. XX ст.)». У 1997 р. вийшла монографія Л. М. Дениско «Бібліотека Київської духовної академії та її бібліотекарі (1819–1919)». Спільно з Інститутом рукопису підготовлено наукову працю «Києво-Могилянська академія в документах та рідкісних виданнях Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України: видання XVIII – першої чверті XX ст: матер. до бібліогр. покажч.» (вип. 1) (укладачі Л. М. Дениско, М. С. Рубльова, В. Р. Галай. Київ, 1995), яка започаткувала серію бібліографічних та археографічних видань з метою залучення до наукового обігу унікальних фондів Бібліотеки.

<sup>1</sup> Колекція історичних листівок НБУВ і сучасні проблеми введення її в електронний простір / Г. І. Ковальчук, Г. С. Губко, О. М. Тихненко, К. В. Лобузін // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. Вип. 31. С. 259–274.

Перший випуск репрезентував відомості про книжкові та періодичні видання, окремі статті та повідомлення, ілюстративні матеріали з книжкового та рукописного комплексів НБУВ. Спільно з відділом довідково-бібліографічного обслуговування було підготовлено біобібліографічний покажчик «Петро Могила (1596–1647)» (уклад. П. В. Голобуцький, Н. І. Моїсеєнко, З. І. Хижняк, Київ, 2003).

Значним внеском у бібліографію *газетних матеріалів* став покажчик «Видання політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств в Україні, 1989–1990 рр.: каталог (за матеріалами газетних фондів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР)» (укладачі Т. О. Борисенко, О. А. Заварзіна, О. С. Залізняк; за ред. В. А. Довгич та О. С. Лук'янчук. Київ, 1991). Сектором естампів та репродукцій (з 2001 р відділ образотворчих мистецтв) під керівництвом завідувача Г. М. Юхимця підготовлено видання методичних рекомендацій «Опис аркушевих образотворчих матеріалів» (І. І. Цинковська, Г. М. Юхимець. Київ, 2000) та каталоги «Графіка Георгія Сергеева з фондів НБУВ: каталог колекції» (Л. М. Гутник, І. І. Цинковська, Г. М. Юхимець. Київ, 1997), «Георгій Васильович Малаков (1929–1979)» (Н. Ю. Белічко. Київ, 2000). Водночас тривала підготовка бібліографічного покажчика «Архітектура України в художніх листівках до 1917 року з фондів сектору естампів та репродукцій. Вип. 2», каталогів колекцій лубка і гравірованих портретів. За новою методикою опису відредаговано рукопис каталогу «Україномовні аркушеві образотворчі видання з фондів НБУВ до 1923 р.». Вивчалися колекції офортів Л. М. Жемчужнікова у фондах Бібліотеки, іконографічні джерела біографістики тощо.

Відділ зарубіжної україніки спрямував зусилля на бібліографічну реконструкцію репертуару книжок діаспори, науково-бібліографічний опис фондів, що комплектувалися відділом, проводилася робота зі створення каталогу наукових установ і громадських інституцій української діаспори, укладалася картотека творів визначних українських діячів, які працюють над вивченням науки та культури української діаспори<sup>1</sup>.

У межах виконання наукової теми Інституту рукопису «Історико-кодикологічне та джерелознавче дослідження рукописних фондів, організація і використання фондів рукописних книг і документів» (1993–1995)

---

<sup>1</sup> Супронюк О. Зарубіжна Україніка: проблеми вивчення // Бібліотечний вісник. 1997. № 2. С. 12–15.



був створений бібліографічний покажчик «Вісті Таврійської вченої архівної комісії і Таврійського товариства історії, археології та етнографії (1887–1931)» (Київ, 1994). У виданні, укладеному співробітником ІР Л. В. Шаріповою, окрім традиційного хронологічного розпису випусків, містився алфавітний покажчик авторів статей і публікацій, надрукованих в «Известиях», що значно збагатило джерелознавчу якість роботи. Отже, період 1992–2002 рр. у науково-бібліографічній діяльності можна розподілити на два етапи.

Перший – 1992–1995 рр. – мав важливе значення для формування нових умов бібліографічної діяльності, розвитку нових напрямів бібліографії. Це період змістовного накопичення досвіду для нових завдань Бібліотеки, яких вона набула, коли отримала офіційний статус національної. Розвиваються й інші види бібліографії, змінюється зміст підготовки бібліографії, наука бібліографія прагне повноти, яка була до цього обмежена з ідеологічних причин, зокрема щодо суспільно-політичних процесів, гуманітарної проблематики, пов'язаної з історією національної науки та культури.

Зміни в суспільстві, що відбулися в 1990-ті роки ХХ – на початку ХХІ ст., позначилися й на розвитку національного бібліографознавства в Україні. Значно поглибилася й розширилася проблематика бібліографічних досліджень, основна увага була сконцентрована на розробці концепції національної бібліографії, українського бібліографічного репертуару, на невивчених аспектах ретроспективної бібліографії й перспективах розвитку бібліографознавства в ХХ ст. Активізувалися дослідження, присвячені персональному внеску українських учених у розвиток теорії й практики бібліографії, біобібліографічні видання розкривають життя й діяльність не тільки відомих, але й несправедливо забутих бібліографів.

Розвивається змістова складова бібліографічних посібників, що дало змогу відновити втрачені ланки й заповнити лакуни в історії науки й культури, які, насамперед, стосуються гуманітарного розвитку українського суспільства в ХХ ст. Науково-інформаційний простір швидко поповнюється бібліографічними покажчиками з історії України, що істотно допомагає, передусім, українознавству, історичній та філологічній наукам, мистецтвознавству тощо. Виникають інтегровані покажчики, до складу яких залучаються первинні документальні джерела як бібліографічного, так і археологічного походження, що дозволяє глибше розкрити зміст розглянутого предмета.

Найбільш важливою проблемою, винесеною на рівень загальноукраїнської дискусії, стала розробка концепції національної бібліографії й українського бібліографічного репертуару, що обговорювалась як на сторінках професійної преси, так і на спеціальних конференціях, особливо в 90-ті роки ХХ ст. З'явилися перші видання масштабних багатотомних ретроспективних покажчиків літератури, створені провідними бібліотеками й бібліографічними центрами країни.

Другий етап – 1996–2002 рр. – Бібліотека повернула статус національної. Національна бібліографія, особливо її ретроспективна частина, стала пріоритетним напрямом її діяльності. Ця особлива увага до національної бібліографії України надала можливість науковцям працювати прогнозовано та системно. У професійному бібліографічному середовищі вже склалися основне концептуальне бачення змісту УБР, національної бібліографії та шляхів створення, окреслено корпус бібліографічних видань, визначено основний методичний інструментарій та технологічні аспекти підготовки бібліографії, узгоджено координаційні засади співпраці бібліотек у цій галузі.

Важливе значення має інформаційний розвиток суспільства, що дозволяє впроваджувати електронні технології для прискорення підготовки бібліографічних видань, спрощення пошуку інформації та обміну нею, а також її використання в локальних мережах та Інтернеті. Почалося формування тематичних баз даних бібліографічної інформації.

НБУВ не лише напрацювала теоретичні засади національної бібліографії, але й зробила свій практичний внесок у створення корпусу бібліографічних покажчиків, до підготовки яких були залучені й інші підрозділи Бібліотеки – Інститут української книги, Інститут рукопису, Інститут архівознавства, Інститут біографічних досліджень.

На основі теоретичних підходів була створена цілісна концепція української національної бібліографії, її методологічна основа, сконцентрована увага на значенні й напрямках розвитку бібліографії державно-національного змісту. Ключовим положенням у теорії національної бібліографії України, задекларованим у концепції НБУВ, є врахування взаємозв'язку національних особливостей бібліографічної діяльності з її загальнолюдськими, загальноцивілізаційними цінностями. Значною мірою реалізована спроба об'єднання вітчизняного й зарубіжного досвіду, принципи і позиції, вироб-

лені Бібліотекою, отримали схвалення міжнародного бібліотечного співтовариства.

Комп'ютерні технології істотно змінили й прискорили видавничий процес. Тепер великі авторські колективи могли одночасно видавати багатотомні бібліографічні покажчики в рамках серії «Національна бібліографія України». Серед них «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923», «Книга в Україні, 1861–1917: матеріали до репертуару української книги», «Репертуар української книги, 1798–1916: матеріали до бібліографії».

У цей період також отримують значний імпульс для розвитку історико-бібліографічні та біографічні дослідження, видаються біобібліографічні довідники, які включають в інформаційний простір імена видатних учених, громадських та політичних діячів, незаконно замовчувані або взагалі забуті в радянський період. Значна увага, яка останнім часом приділяється історичній проблематиці в бібліографії, є цілком закономірною. Це викликано новими історичними умовами розвитку наукової думки, сприятливими для реконструкції історії бібліографії й бібліографознавства в Україні, а також вирішенням проблем національної бібліографії, національного бібліографічного репертуару й «україніки».

На новий рівень у Бібліотеці піднято галузь бібліографічних систем забезпечення науки – установа впевнено перетворюється на загальноукраїнський реферативний центр наукової інформації. Завдяки виданню реферативних часописів «Джерело» вона починає розвивати електронні ресурси наукових досліджень в Україні, формує систему баз даних бібліографічної інформації, організує онлайн доступ до світових бібліографічних ресурсів та систем.

### **3.6.2. Розробка теоретичних та науково-методичних проблем біографістики, історико-біографічні дослідження Інституту біографічних досліджень**

Інтеграція та систематизація історико-біографічної інформації, її наукове опрацювання й представлення читачам через формування книжкових фондів та колекцій біографічних видань, каталогів Personalia, опрацювання

особових фондів, підготовку й видання біобібліографічних покажчиків визначних діячів науки, освіти і культури у всьому світі є традиційним напрямом діяльності бібліотек, особливо – національних, великих наукових. Значний внесок у цей напрям дослідницької й бібліотечно-інформаційної роботи належить вченим і спеціалістам багатьох підрозділів Бібліотеки – бібліографам, фахівцям, які вивчають рукописну та книжкову спадщину, архівістам. У фондах найбільшої бібліотеки України зосереджено величезний обсяг документів і матеріалів про життя й діяльність визначних і менш відомих співвітчизників.

Тому, коли на зорі незалежності України вперше з'явилася реальна можливість повернення до науково-інформаційного та культурного обігу численних замовчуваних і незаслужено забутих імен, відродження історико-біографічних досліджень, що зазнавали в попередні десятиліття систематичних утисків через кампанії боротьби проти «українського буржуазного націоналізму», важливим осередком «збирання імен» і центром теоретичних досліджень та науково-методичних розробок у галузі біографістики закономірно стала ЦНБ ім. В. І. Вернадського.

За ініціативою наукової громадськості – керівника сектору суспільних наук Науково-організаційного відділу Президії АН УРСР В. С. Чишка, вчених Інституту історії України АН УРСР – О. К. Янковського, Е. Г. Циганкової, Л. В. Матвєєвої<sup>1</sup>, завдяки дієвій підтримці генерального директора Бібліотеки О. С. Онищенка, директора Інституту рукопису Л. А. Дубровіної у 1993 р. було започатковано роботу відділу біографічних досліджень у складі Інституту рукопису. У квітні 1994 р. його перетворено на окремий Інститут біографічних досліджень (далі ІБД), який став єдиним спеціалізованим академічним підрозділом, що розробляє теоретичні та науково-методичні проблеми біографістики, здійснює історико-біографічні дослідження, розбудовує бази даних фундаментального національного науково-інформаційного біографічного зводу, координує історико-біографічні дослідження<sup>2</sup>, з 1996 р. випускає фаховий продовжуваний науковий збірник – «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica».

---

<sup>1</sup> Матвєєва Л. В. – д-р іст. наук (1996), пізніше – директор Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України (1999–2012).

<sup>2</sup> Куриленко Т., Ляшко С. Інститут біографічних досліджень: напрями діяльності // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. С. 53–56.

Особлива роль у науковому становленні ІБД належить акад. НАН України Я. Д. Ісаєвичу, який дуже цікавився роботою новоствореного інституту і напрацював на допомогу його колективу чимало плідних науково-методичних ідей та практичних ініціатив у напрямі започаткування дійсно масштабного й репрезентативного національного меморіалу, покликаного охопити величезну кількість імен співвітчизників – представників усіх соціальних груп і політичних напрямів, національностей і релігійних конфесій, обґрунтував необхідність введення до наукового обігу систематизованих і точних даних про якомога більше коло наших співвітчизників<sup>1</sup>.

Діяльність ІБД у 1990-х роках мислилась як безпосереднє відновлення і продовження започаткованої Українською академією наук у 1918 р. через Постійну комісію для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) роботи над фундаментальним «Українським біографічним словником», подібним до тих багатотомних національних біографічних зводів, що вже створені у більшості розвинутих країн Європи і Америки. Певною мірою цьому сприяла й та обставина, що частина архіву Біографічної комісії УАН-ВУАН зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ, і її методичний досвід був доступним для освоєння та застосування.

У цей період у складі ІБД під керівництвом його організатора і першого директора кандидата (з 1997 р. – доктора) історичних наук В. С. Чишка сформувалося міцне ядро наукового колективу як молодих, так і досвідчених науковців у складі кандидатів наук – істориків О. А. Брайчевської, С. М. Ляшко, Н. І. Мельник (Любовець), В. І. Попика, дослідниці економічної історії, канд. екон. наук Т. В. Куриленко; філологів Н. П. Романової, О. В. Спицької, С. П. Залозної, музикознавця О. В. Бугаєвої, бібліографа О. М. Яценка, архівознавця М. Д. Ходоровського, дослідниці історії вітчизняної архітектури й містобудування М. І. Гончаренко, фахівців з інформаційних технологій С. М. Брайчевського та О. М. Шостака. До роботи долучилися також відомі вчені з інших академічних інститутів, зокрема д-ри іст. наук В. О. Горбик, В. М. Даниленко.

У початковий період діяльності ІБД В. С. Чишком було чимало зроблено для пропаганди ідеї широкого розгортання в Україні біографічних досліджень, об'єднання зусиль науковців для підготовки «Українського

<sup>1</sup> Ісаєвич Я. Д. Біографічний словник – національний пріоритет // Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 7–9.

біографічного словника», який проголошувався пріоритетом національного значення. Водночас Інститут прагнув утвердити себе в якості провідного центру розробки теоретичних, методичних і практично-організаційних проблем біографічних досліджень в Україні, насамперед – у галузі підготовки довідкових біографічних і біобібліографічних видань.

У ці роки було розроблено проект концепції «Українського біографічного словника» (УБС), опублікований для фахового обговорення на сторінках провідних наукових часописів – «Вісника АН України», «Українського історичного журналу», «Архівів України», «Київської старовини». Проект містив теоретичні, методичні та організаційні засади формування національного біографічного зводу у вигляді багатотомного друкованого словника із застосуванням при цьому нових на той час комп'ютерних засобів збирання, систематизації та редакційного опрацювання зібраних матеріалів, використання інших можливостей комп'ютерних технологій.

Вже на першій організованій Бібліотекою міжнародній конференції, що проходила у жовтні 1993 р., колектив науковців-біографістів виступив з низкою програмних доповідей щодо концептуальних засад УБС, організації роботи над ним, розширення джерельної бази. Викликали інтерес, зокрема, доповіді: В. С. Чишка «Проблеми створення Українського біографічного словника», О. А. Брайчевської «Історія створення Українського біографічного словника», С. М. Ляшко «Про формування традицій і джерелознавчої бази національної біографічної школи», Т. В. Куриленко «Про джерельну базу Українського біографічного словника», О. В. Бугаєвої «Історія українського мистецтва та її відображення в Українському біографічному словнику» та ін.

Інститут став центром творчих дискусій, ініціатором гуртування вчених з багатьох академічних установ, університетів, бібліотек, архівів та музеїв України, які працювали в галузі біографіки, теоретичної біографістики й багатьох суміжних наукових дисциплін<sup>1</sup>. Підсумком виконання теми НДР «Досвід і перспективи створення банку національної біографії» (науковий керівник В. С. Чишко) та дискусій 1993–1995 рр. стало обрання класичної моделі побудови біографічного словника за абетковим принципом, розробка критеріїв та методики підготовки типових галузевих біографічних

---

<sup>1</sup> Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ, 1996. С. 129–158.

статей, створення Редакційної інструкції Українського біографічного словника<sup>1</sup>.

Особливе значення для обґрунтування напрямів діяльності Інституту і розвитку вітчизняної біографістики мала монографія В. С. Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (Київ, 1996), в якій учений дослідив історію й теорію біографії як літературного жанру та історико-біографічного дослідження у проблемно-хронологічному аспекті та в контексті європейської й української історико-культурних традицій. У цій праці В. С. Чишко обґрунтував теоретико-методологічні засади біографістики як окремої спеціальної історичної дисципліни зі своїм об'єктом, предметом та методами дослідження, а також підбив перші підсумки реалізації запропонованої ним концепції створення УБС, яка знайшла своє продовження в його більш пізніх працях<sup>2</sup> і лягла в основу перших планових тем Інституту.

Від 1996 р. Інститут послідовно продовжував закладений у 1993–1995 рр. напрям науково-дослідної роботи: планові теми Інституту – «Створення комп'ютерної бази даних словникової частини Українського біографічного словника» (1996–1998) (науковий керівник В. С. Чишко); «Підготовка матеріалів до Українського біографічного словника, створення комп'ютерної бази даних біографічної та біобібліографічної інформації» (1999–2003) (наукові керівники В. С. Чишко, у 2003 р. В. І. Попик) відповідали головному напрямку роботи Інституту – теоретичній, методичній та практичній підготовці створення Українського біографічного словника. Науковий колектив вирішував комплексне завдання створення комп'ютерної бази даних словникової частини УБС; укладання алфавітного Словника УБС («Реєстру імен»); підготовки до публікації пробних зошитів словникової частини УБС; матеріалів до біографій.

У межах планових тем значна увага приділялася розробці теоретичних та науково-методичних засад формування Реєстру імен з відображенням усієї етнічної розмаїтості українського суспільства, додержанням принципів збалансованості за хронологією, сферами діяльності, географією; уточ-

<sup>1</sup> Редакційна інструкція Українського біографічного словника. // Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 50–58.

<sup>2</sup> Чишко В. С. Основні принципи створення Українського біографічного словника // Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1999. Вип. 2. С. 6–18.



ненню загальних критеріїв відбору осіб для включення до УБС (С. М. Ляшко), а також проблемам визначення критеріїв приналежності іноземних діячів до української історії та культури (В. І. Попик, Н. П. Романова)<sup>1</sup>, проблемам використання вітчизняного та міжнародного досвіду в створенні різних видів біографічних довідкових видань (М. І. Гончаренко, Н. П. Романова), бібліографічного забезпечення (О. М. Яценко).

Створення Реєстру імен УБС, підготовка біографічних статей вимагали систематичної дослідницької роботи з опрацювання різних видів документів і вивчення їх джерельних можливостей для біографіки. У розробці цього напрямку працювали О. А. Брайчевська, О. В. Бугаєва, М. І. Гончаренко, С. М. Ляшко, Т. В. Куриленко, Н. І. Мельник (Любовець,) М. Д. Ходоровський, С. М. Брайчевський, Л. Г. Рева, Н. П. Романова та ін.

Цей напрям роботи активізував збирання біографічного матеріалу для укладання Реєстру імен, підготовки до публікації зошитів словникової частини, створення комп'ютерної бази даних словникової частини УБС.

Співробітниками ІБД були підготовлені методичні документи для авторів статей майбутнього словника. На сторінках збірника «Українська біографістика» опрацьовувалися різні варіанти біографічних довідок до УБС (вип. 1–4).

Зазначені розробки мали на той час вагоме методичне значення для розвитку біографічної довідкової справи в Україні в цілому. Згодом вони використовувалися при підготовці низки біографічних словників і довідників галузевого та регіонального характеру. Так, у 1996 р. на основі спільних з іншими установами методичних напрацювань було укладено й опубліковано Іменний покажчик для підготовки великого біографічного словника «Греки в Україні».

Важливим напрямом роботи стала розробка джерельної бази галузевої біографіки. На цій основі було підготовлено і видано, зокрема, «Матеріали до біографій етнологів та народознавців України» (2001, С. М. Ляшко, С. П. Залозна). Вирішувалися питання залучення до досліджень інсти-

---

<sup>1</sup> Попик В. І. Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження // Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 18–29; Романова Н.П., Попик В. І. Критерії відбору імен діячів неукраїнського походження для Українського біографічного словника // Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1999. Вип. 2. С. 18–34.

туту сторонніх авторів, було розроблено опитувальний лист-анкету для майбутніх авторів статей до УБС. У той же час за їх участю продовжувалася доволі гостра дискусія щодо вироблення об'єктивних і прийнятних для конкретного видання критеріїв відбору імен до УБС, можливих обсягів майбутнього словника і, відповідно, обсягів та самого характеру біографічних статей по окремих персоналіях різного – загальнонаціонального, регіонального, місцевого, галузевого значення, орієнтації на розлогі життєписи чи стислі біографічні довідки. Значною мірою ця дискусія була обумовлена загостренням об'єктивної суперечності між обмеженим обсягом запланованого друкованого видання і зростаючими інформаційними потребами суспільства, завданнями відновлення історичної пам'яті та повернення якомога більшої кількості забутих імен співвітчизників. Цю проблему вдалося розв'язати лише у перші роки ХХІ ст., коли Інститутом було суттєво переглянуто пріоритети і взято курс на формування фундаментального національного біографічного зводу у вигляді електронного архіву, не обмеженого жодними жорсткими лімітами обсягів книжкового УБС.

Така трансформація стала можливою і порівняно легкою завдяки завбачливо й далекоглядно визначеній ще при заснуванні Інституту організації усієї роботи на засадах застосування зовсім нових тоді в Україні комп'ютерних технологій, формування електронних баз біографічної та біобібліографічної інформації. Ще з 1996 р. за розділом теми НДР «Комп'ютерна база даних національної біографістики» розгорнулася розробка програмного забезпечення, методичного супроводу та розпочалося практичне наповнення Баз даних «Національна біографістика». В цьому напрямі плідно працювали О. М. Шостак, О. М. Яценко, С. М. Брайчевський, В. В. Кислов. Ними було обґрунтовано основні засади Концепції програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання УБС <sup>1</sup>, удосконалено інформаційну структуру БД (С. М. Брайчевський), розроблено й опубліковано ряд інших методичних документів для авторів окремих статей і упорядників томів майбутнього словника. Їхні положення мали на той час більш масштабне методичне значення для розвитку науково-

<sup>1</sup> Шостак В.О., Чижко В. С. Деякі питання програмно-комп'ютерного забезпечення Українського біографічного словника // Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1998. Вип. 1. С. 115–126; Кислов В. В. Нові парадигми інформатики та основи комп'ютерного забезпечення біографічних досліджень // Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 130–133.

довідкової біографічної дослідницької і видавничої справи в Україні загалом. Зазначені розробки використовувалися пізніше, при підготовці низки біографічних словників і довідників галузевого й регіонального характеру.

На кінець ХХ ст. в Інституті була побудована модель системи пошуку, опрацювання та збереження біографічного матеріалу, започатковано інтегровані комп'ютерні БД «Алфавітний словник УБС» та «Джерела», відредаговано й уніфіковано матеріал на перші літери абетки, налагоджено введення нових біографічних даних із друкованих джерел.

Запропонована модель надала можливість поєднати біографічну і бібліографічну інформацію про особу, постійно поповнювати її, накопичувати, уточнювати, зберігати, що, в свою чергу, дало змогу систематизувати зібраний матеріал та на його основі проводити біографічні дослідження й укладати різні типи бібліографічних та біобібліографічних довідників.

Розроблено технологію наповнення бази даних «Джерела національної біографістики» новими надходженнями, систематично вивчалась інформація про нові видання з біографістики, підготовлено пропозиції щодо використання джерел для іменного покажчика УБС за хронологією, сферами діяльності, географією, національними ознаками. Розпочато систематичне ретроспективне вивчення біографічних джерел, започатковано видання ретроспективних анотованих покажчиків літератури з біографістики.

ІБД розпочав процес підготовки біографічних статей по персоналіях, з метою чого проводилося уточнення, внесення змін, поправок та доповнень до робочого варіанту зошитів «Алфавітного словника УБС» на літери «А» і «Б».

У 1990-ті роки науковцями ІБД було надруковано низку програмних праць з методологічних та методичних проблем створення УБС, зокрема, вийшло друком два випуски збірника наукових праць «Українська біографістика» (1996, 1999), проведено тематичну конференцію «Український біографічний словник: історія і проблематика створення» (Львів, жовтень 1996 р.), де з доповідями виступили майже всі співробітники ІБД.

Результатом розробки тематики, пов'язаної з розвитком біографічних досліджень в Україні й підготовкою «Українського біографічного словника», став захист докторської дисертації з історичних наук В. С. Чижка «Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія» (1997) та кандидатської дисертації з історичних наук О. М. Яценка «Розвиток системи

інформаційного забезпечення біобібліографічної діяльності у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (90-ті роки 20 ст.)» (2000).

На самому рубежі XX і XXI ст. вченими ІБД підготовлено низку ґрунтовних книжкових видань. С. М. Ляшко упорядковано збірник документів і матеріалів «Постійна комісія для складання біографічного словника діячів України Національної академії наук України (1918–1933)», який включив також її розгорнуте авторське дослідження з історії Біографічної комісії та теоретичних напрацювань її провідних учених, значна частина з яких не втратила свого значення й дотепер. Т. В. Куриленко, Н. І. Мельник (Любовець) та О. М. Яценком започатковано науково-бібліографічну серію «Джерела української біографістики».

Наукові досягнення ІБД знайшли свій прояв і в участі його співробітників В. С. Чишка, О. В. Бугаєвої, М. І. Гончаренко, Т. В. Куриленко, Т. М. Лободи, С. В. Ляшко, Н. І. Мельник, В. І. Попика, Л. Г. Реви, М. Д. Ходоровського, О. М. Яценка у підтриманих на державному рівні проектах видання серії «Золоті імена України», зокрема меморіального альманаху «Видатні діячі України минулих століть» (Київ, 2001), шеститомного інформаційно-іміджевого альманаху «Золота книга української еліти» (Київ, 2001), двотомника «Народжені Україною» (Київ, 2002). Серед учасників цих видавничих проектів були й співробітники інших підрозділів НБУВ – секторів нотних видань, естампів та репродукцій, газетного відділу: Н. Ю. Белічко, Т. А. Галькевич, Л. М. Гутник, Л. В. Івченко, О. С. Лук'янчук, І. І. Цинковська, Г. М. Юхимець. Це був перший серйозний практичний вихід науковців ІБД у сферу популяризації, поширення історико-біографічної інформації, на пряму, який у наш час одержав назву «публічної історії», серед широкого суспільного загалу.

Виконуючи роль національного центру біографічних досліджень, Інститут біографічних досліджень багато уваги приділяв координаційній роботі з різними установами та окремими дослідниками, які працювали в напрямі історичної біографіки. У 1999 р. Інститут виступив ініціатором створення громадської організації дослідників-біографістів – «Українського біографічного товариства», президентом якого був обраний В. С. Чишко.

Згуртуванню вітчизняного наукового співтовариства дослідників-біографістів навколо Інституту біографічних досліджень, зародженню сучасної наукової школи з історичної біографіки чималою мірою сприяла

систематична організація на базі ІБД секцій з проблем біографіки в межах міжнародних наукових конференцій, що проводилися восени кожного року НБУВ.

Незважаючи на умови жорсткої економічної кризи 1990-х років, які зробили неможливим виділення бюджетного фінансування на розгортання робіт з практичної підготовки томів «Українського біографічного словника», здійснені Інститутом біографічних досліджень теоретичні й методичні напрацювання, започаткування ним комп'ютерних баз біографічної та біобібліографічної інформації заклали міцний фундамент для подальшого розвитку історико-біографічних досліджень у наступні десятиліття, розбудови електронних ресурсів біографічної інформації не лише в масштабах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, але й у численних наукових установах і вищих навчальних закладах, наукових бібліотеках. Напрацьовані Інститутом електронні бази біографічної та біобібліографічної інформації містили на початок ХХІ ст. вже понад 17 тисяч імен співвітчизників, а також зарубіжних дослідників України і пропагандистів української історії та культури і продовжували безперервно поповнюватись<sup>1</sup>.

Розгортання у першому десятилітті незалежності України діяльності Інституту біографічних досліджень значною мірою посприяло відродженню вітчизняної біографіки як важливого напрямку наукової й літературної творчості. Воно створило умови і для утвердження української біографістики як окремого наукового напрямку гуманітарних досліджень, самостійної спеціальної історичної дисципліни, з власною теоретичною і методичною базою, інституціональною структурою. Її покликанням стала розробка сучасної методології, теоретичне й методичне забезпечення біографічних досліджень, видавничої та бібліотечно-інформаційної роботи в галузі біографічних студій, інтеграції й поширення біографічних знань.

Зрозуміло, не всі методичні і практично-прикладні рішення, запропоновані науковцями Інституту на початковому етапі його становлення, позначеному швидким зростанням, часом поверховим і некритичним засвоєнням набутого вітчизняного й зарубіжного досвіду, витримали випробування часом. Такою була доля багатьох наукових починань першого десятиліття незалежності. Але здійснене у цей період сприяло глибокому осмисленню

---

<sup>1</sup> Попик В. І. Проблеми формування електронного українського біографічного архіву // Студії з архівної справи та документознавства. 2004. Т. 12. – С. 104.

проблем, завдань і перспектив роботи фахового співтовариства вітчизняних дослідників-біографістів на майбутнє, підготувало надійний ґрунт для дедалі ширшого розгортання наукової й інформаційної діяльності.

Підбиваючи підсумки III розділу, слід спеціально наголосити, що протягом першого десятиліття незалежності вперше в історії бібліотечної справи в Україні НБУВ сформувала і почала активно розвивати фундаментальні та прикладні дослідження в актуальних галузях бібліотекознавства, інформології, бібліографознавства, інформаційно-аналітичної діяльності, заклала теоретичні та науково-методичні засади для розвитку нових напрямів у контексті реалізації функцій національної бібліотеки:

- інформатизації бібліотек, трансформації бібліотечних технологій в усіх сферах обслуговування користувачів, формування і використання науково-інформаційних ресурсів;

- інформаційно-аналітичного забезпечення актуальною інформацією владних органів (у роботі СІАЗ, Фонду президентів України, Національної юридичної бібліотеки);

- національної бібліографії у формі створення ретроспективного бібліографічного репертуару української книги та друку;

- реконструкції “біографічної історії” України – історико-біографічних досліджень та розв’язання теоретичних і практичних проблем біографістики;

- інтеграції споріднених історичних дисциплін – книгознавства, бібліографії, архівознавства, археографії у галузі створення уніфікованих методик наукового опису та створення науково-пошукових систем в умовах розвитку інформатизації та інформаційних технологій, що розвивається у міжвідомчих науково-дослідних проєктах і державних програмах ДКНТ України.

НБУВ активізує діяльність як член Інформаційно-бібліотечної ради НАН України та науково-методичний центр для бібліотек наукових установ НАН України.

**НАУКОВІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ,  
КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РУКОПИСНИХ,  
АРХІВНИХ І БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ.  
ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ**

**4.1. Науково-дослідна діяльність у галузі використання  
інформаційного потенціалу рукописних та архівних  
фондів, археографічні, джерелознавчі,  
кодикологічні дослідження**

Серед завдань духовного відродження чільне місце посідають активізація використання інформаційного потенціалу ретроспективних історико-культурних фондів для прискорення розвитку гуманітарних дисциплін та поповнення новою об'єктивною інформацією соціокультурної сфери суспільства, відновлення історичної пам'яті українського народу шляхом розкриття рукописних, книжкових та архівних фондів, що впродовж значного часу не були включені в систему науки, освіти, культури.

Ця діяльність концентрувалась у трьох важливих підрозділах Бібліотеки: Інституті рукопису, Інституті архівознавства та Інституті української книги.

***Інститут рукопису.***

Наукова діяльність Інституту рукопису ЦНБ за період 1993–1995 рр. характеризувалася розробкою інноваційних підходів до вивчення рукописних фондів та розвитку спеціальних історичних дисциплін, насамперед наук джерелознавчого та книгознавчого циклів. Це, в першу чергу, започаткування наукового кодикологічного напрямку досліджень *історії рукописно-книжної культури* та напрацювання археографічних, кодикографічних методів і методик вивчення книжкової спадщини України.

Кодикологічний напрям був започаткований наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Його теоретичним узагальненням стало монографічне дослідження Л. А. Дубровіної «Кодикологія та кодикографія української рукописної книги» (Київ, 1992), в якому кодикологія розглядається як істо-



рико-філологічна дисципліна інтегрованого книгознавчого та джерелознавчого змісту, а кодикографія – як прикладна галузь кодикології, зокрема подано визначення поняття «рукописна книга» як комплексного історичного джерела, окреслюється предмет та об'єкт української кодикології та кодикографії, висвітлюються основні напрями вивчення української книжно-рукописної традиції та історії книжної культури в Україні, запропоновано ґрунтовну бібліографію з питань опису та дослідження рукописної книги. Камеральна галузь кодикології – кодикографія – стала темою роботи «Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису» (Київ, 1992), де визначено місце та роль кодикографії як складової кодикології та камеральної археографії, а до обговорення запропоновано розгорнуту інформаційну археографічну та кодикологічну модель опису у вигляді деталізованої ієрархічної структури.

У 1993–1995 рр. ґрунтовно досліджувалися проблеми, що були пов'язані з темою «Історико-кодикологічне та джерелознавче дослідження рукописних фондів, організація і використання фондів рукописних книг та документів» (науковий керівник д-р іст. наук Л. А. Дубровіна). Відділ кодикології та кодикографії здійснив фронтальний перегляд фондів рукописних книг з метою їхнього атрибутування, опрацював методологічні та методичні засади спеціалізованого археографічного опису, визначив ступінь підготовки наукових каталогів рукописних кирилических кодексів. Було напрацьовано взаємопов'язану систему методик комплексного кодикологічного, археографічного, джерелознавчого та книгознавчого вивчення рукописних джерел і створення науково-довідкових видань нового типу, що об'єднали б дослідження кодексів та їхню репрезентацію в каталогах, створених на базі нових кодикографічних методик.

Розпочалося й формування попереднього інформаційного масиву джерел до Державного реєстру української рукописної книги в контексті роботи з підготовки ДРНКН<sup>1</sup>.

Група науковців-кодикологів ІР – О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко та фахівець з інформаційних технологій Є. Л. Шмурак

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. Формування попереднього інформаційного масиву джерел до Державного реєстру української рукописної книги // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: тези доп. Міжнар. наук. конф. (Київ, 12–15 жовт. 1993 р.). Київ, 1993. С. 85–87.

розпочали роботу з розробки бази даних, названої ними «Кодекс», яка впродовж другої половини 1990-х років пройшла низку експериментальних тестувань і стала першим електронним ресурсом у галузі рукописної книги в Україні. БД «Кодекс» створена на основі СУБД Visual FoxPro, за допомогою якої була здійснена спроба вирішити питання відображення класичної схеми описування рукописних книг в БД з урахуванням специфіки кодикологічного опису<sup>1</sup>. Надалі, з розвитком інформаційних технологій, у 2010-х роках ХХІ ст. здійснена конвертація інформації в платформу «ІРБІС-62».

У межах наукової теми значна увага приділялася вивченню рукописної книги як окремої системи знань, укладалися перші довідкові видання, що базувалися на нових підходах до опису кодексів. Так, Л. А. Гнатенко було проведено ґрунтовне дослідження комплексу рукописів, що стосувалися започаткування слов'янської писемності, та разом з Інститутом української археографії видано каталог «Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України» (відп. ред. О. С. Онищенко, П. С. Сохань. Київ, 1995), до якого увійшли рукописи про просвітителів Костянтина-Кирила Філософа і Мефодія, єпископа Моравського, в списках другої половини ХV – першої чверті ХХ ст. Першу частину видання склали твори про вчителів слов'ян – життя, сказання, тексти з літописів, хронографів та інших оповідних джерел другої половини ХV–ХІХ ст., а також твори Кирила Філософа, авторські й приписувані. До другої частини каталогу включені історіографічні та літературознавчі праці ХІХ – першої чверті ХХ ст., присвячені дослідженню проблем, пов'язаних із життям та діяльністю Кирила і Мефодія. Частина матеріалів була залучена до наукового обігу вперше.

Історико-текстологічне, кодикологічне та музикознавче дослідження нотних рукописних книг з унікальним болгарським наспівом та його українською традицією співу – «Болгарський наспів з рукописних нотолінійних Ірмолоїв України кінця ХVІ–ХVІІ ст.» (укладачі Л. П. Корній, Л. А. Дубровіна. Київ, 1998) було здійснене спільно з Національною консерваторією ім. П. І. Чайковського. У виданні опубліковані церковні монодичні

---

<sup>1</sup> Іванова О. А. База даних «Кодекс» рукописної книги ХVІ ст. // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 6. С. 289–294.

(одноголосі) піснеспіви болгарського наспіву, зафіксовані в українських та білоруських нотолінійних Ірмоляях, з книгосховищ Києва та Львова.

Наукова тематика відділу джерелознавства, очолюваного С. М. Кіржаєвим, полягала в дослідженні рукописної спадщини з фондів Інституту рукопису та залученні їх до наукового і суспільного обігу. Результатами таких наукових студій стали, зокрема, публікації С. М. Кіржаєва: каталогу «Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР» (Київ, 1991) та щоденника П. О. Куліша «Пантелеймон Куліш: Щоденник» (Київ, 1993). До каталогу увійшли оригінальні матеріали творчої спадщини видатного вченого і громадського діяча України М. С. Грушевського: наукові праці й літературні твори, окремі документи науково-організаційної діяльності, фотографії, анотовані листи-автографи; більша частина документів залучалася до наукового обігу вперше. Кулішів щоденник побачив світ у серії книжкових пам'яток «Українські пропілеї» і репрезентує щоденні записи 1845–1848 рр. видатного діяча української культури, що публікувалися вперше і є найзмістовнішим джерелом для розуміння особистості П. Куліша. Це наукове видання споряджене докладними коментарями С. М. Кіржаєва, що значно підвищує його джерелознавчу вагу.

Особлива увага до спадщини В. І. Вернадського як засновника Академії наук України та Національної бібліотеки Української Держави спричинила започаткування спеціальних наукових читань, присвячених академіку, а також підготовку до друку наукових покажчиків та публікацію його рукописної спадщини, зокрема щоденників. Останні були опубліковані у двох випусках видання «В. И. Вернадский: Дневники. 1917–1921» – перший охоплював період від жовтня 1917 р. до січня 1920 р. (Київ, 1994), другий – від січня 1920 р. до березня 1921 р. (Київ, 1997). Це була спільна публікація Комісії з розробки наукової спадщини В. І. Вернадського НАН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Архіву Російської АН. Упорядниками обох видань були М. Ю. Сорокіна, С. М. Кіржаєв, О. В. Мемелов, В. С. Неаполітанська. Видання супроводжуються коментарями та ґрунтовним науково-довідковим апаратом, зокрема анотованим іменним покажчиком, покажчиками географічних назв, установ і організацій, періодичних та продовжуваних видань. У 1992 р. світ побачив покажчик «В. И. Вернадский: Громадянин. Вчений. Мислитель.

Праці вченого та література про нього з фондів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Академії наук України» (Київ, 1992), що став першою спробою описати наукову спадщину вченого, а також літературу про його життя і діяльність з фондів Бібліотеки. Огляд рукописної спадщини академіка був зроблений С. М. Кіржаєвим.

Унікальним став міжнародний проект АрхеобібліоБаза, що спільно виконувався ЦНБ ім. В. І. Вернадського та американською дослідницею П. К. Грімстед (Гарвардський університет) у межах фінансування Міжнародною науково-дослідницькою організацією, що реалізує міжнародні проекти та обміни (IREX) і спеціалізується на глобальній освіті та культурному розвитку<sup>1</sup>. Основна ідея унікального на той час проекту – створення комплексної бази даних, що об'єднувала б опис архівів та рукописних відділів бібліотек України, а також надала б доступ до повної бібліографії стосовно використання документів архівів. База даних передбачала опис англійською мовою, що дозволяло включити архівну інформацію України до світового контексту. В основу бази було покладено довідник П. К. Грімстед «Archives and Manuscripts Repositories in the USSR: Ukraine and Moldavia» (1988), який мав поповнюватися надалі за участі української сторони. Цей інноваційний проект мав велике значення для «відкриття» українських архівів для широкого наукового загалу<sup>2</sup>. Проект також був пов'язаний із базою даних на російські архіви Москви та Петербурга<sup>3</sup>.

З 1996 р. ІР НБУВ опрацьовує тему «Рукописна «Україніка» у фондах ЦНБ АН України: археографічний реєстр колекцій та зібрань» (1996–1998). Досліджувалася історія та походження рукописних колекцій, розроблялися методи організації, форм та наукового використання документів, археографічний опис рукописних книг та архівних фондів, стратегія наукового описування рукописних джерел україніки. Результатами наукової діяль-

---

<sup>1</sup> Грімстед П. К. Бібліотека – архів: шлях до інтегрування (Автоматизований доступ до архівної інформації для Росії, України та інших незалежних держав колишнього Союзу) // Бібліотечний вісник. 1994. № 5/6. С. 26–29.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А. [Рец. на кн.] Grimsted P. K. Archives and Manuscripts Repositories in the USSR: Ukraine and Moldavia. Princeton, 1988. Book 1: General Bibliography and Institutional. LIII, 1107 p. // Український археографічний щорічник. Київ, 1993. Вип. 2. С. 399–401.

<sup>3</sup> Дубровіна Л. А., Новохатський К. Є. [Рец. на кн.] Archives in Russia 1992 : A Brief Directory. Pt. 1: Moskow and St.-Petersburg / ed. P. K. Grimsted. Moskow: Princeton, 1992 // Архіви України. 1993. № 1/3. С. 106–108.

ності ІР мали стати археографічні довідники та напрацьовані засади уніфікованого опису для баз даних. Також розглядалося питання про створення системи наукового опису для ДРНКН у розділі «унікальні колекції», про що йшлося на засіданнях з цієї проблематики, організованих Національною парламентською бібліотекою України.

Тема «Рукописна «Україніка» в фондах ЦНБ АН України: археографічний реєстр колекцій та зібрань» опрацьовувалася в декількох напрямках: розробка рукописних документів з історії започаткування та розвитку Бібліотеки (1918–1941 рр.), а також вироблення концептуальних підходів до поняття «національної бібліотеки» (О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна); формування фондів «україніка» (О. П. Степченко); створення рукописних каталогів на кириличну рукописну книгу (О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, О. А. Іванова); опис єврейського фонду (юдаїки) (І. А. Сергєєва, Л. В. Шолохова, О. О. Хамрай, М. Є. Владимиров); опис грецьких документів з фондів ІР (Є. К. Чернухін). Описування документальних джерел актового походження та матеріалів з особових архівних фондів відбувалося під керівництвом завідувача відділу джерелознавства з 1996 р. Н. М. Зубкової (О. П. Степченко, І. Д. Лисоченко, Т. І. Воронкова, С. В. Сохань, І. В. Клименко, М. Л. Скірта). Важливою стала ґрунтовна розробка документальної спадщини Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст. (Т. В. Міцан) та архівів українських часописів кінця XIX – початку XX ст. (І. В. Клименко).

Отож, за цей період була проведена значна робота з вивчення історії та наукової організації архівних рукописних фондів, створення науково-методичної документації для системи комплектування, обліку та уніфікованого наукового опису особових архівних фондів, напрацьовання правил та інструкцій щодо зберігання рукописного фонду. Розпочався процес підготовки путівника по особових архівних фондах Інституту рукопису, і саме тоді було розроблено структуру довідки на архівний фонд та проведена робота зі встановлення історії походження, змісту та складу фондів, що стало значним внеском у камеральні методики археографії. Готувалися й інші архівні довідники <sup>1</sup>, зокрема покажчик віршованих творів видатного

<sup>1</sup> Дубровіна Л., Зубкова Н., Степченко О. Дослідження з археографії та архівознавства в діяльності Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1992–2004 рр.) // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 2004. Т. 12. С. 65–72.

діяча української науки та культури, громадського діяча Б. Д. Грінченка, оригінали яких зберігаються в ІР (Київ, 1994). Показчик, укладений Н. М. Зубковою, був створений у жанрово-хронологічному порядку, в його основу покладено принцип єдності документів. Видання супроводжувалося алфавітним показчиком творів.

Окремим напрямом розвивалося створення різних систем наукового опису колекційних рукописних фондів та фондів особового походження, зокрема на основі нових розробок повноцінного наукового опису архівної спадщини, напрацювання засад джерелознавчого вивчення цих фондів, створення методичних рекомендацій щодо підготовки довідників нового покоління, де принципи розкриття інформації про джерело спираються на таку структуру опису, яка широко розкриває зміст життя та діяльності особи через її біографічні, творчі, офіційні та родинні джерела, листування, архівні джерела інших осіб та інституцій, фотодокументи, бібліографії тощо.

Разом з тим, окрім наукової діяльності, ІР є ще й архівним підрозділом НБУВ, відповідно здійснюючи комплектування, формування та облік фондів, опрацювання архівних джерел, створення науково-довідкового апарату. Також важливою функцією ІР було обслуговування читачів у спеціалізованих читальних залах та проведення культурно-просвітницьких заходів<sup>1</sup>. Науковим напрямом зберігання, обліку та організації рукописних фондів керувала заввідділу рукописних фондів О. П. Степченко.

Як архівний підрозділ ІР здійснював значну роботу з наукового описування архівів, що її виконували практично всі співробітники Інституту. Так, внесок у наукове описування архівів зробили І. Д. Лисоченко (особові архіви М. В. Шарлеманя, П. М. Попова), Т. І. Воронкова (особові архіви С. І. та В. І. Маслових, О. А. Назаревського, В. М. Кротевича, О. Т. Дзбановського, архів Кооперативного музею), Н. М. Зубкова та О. Є. Гайкалов (особовий архів М. Ф. Владимирського-Буданова), О. П. Степченко (особовий архів К. Р. Анищенка), С. М. Кіржаєв (особові архіви М. С. Грушевського, М. П. Балліна), С. В. Сохань (особовий архів київського митрополита Платона), І. В. Клименко (особовий архів В. П. Науменка).

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Зубкова Н. М. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як архівна установа // Архіви України. 1999. № 1/6. С. 13–26.

До 80-річчя НАН України було підготовлено довідник особових фондів академічних вчених спільно з Інститутом архівознавства – «Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998 рр.)» (Київ, 1998) під загальним керівництвом акад. НАН України О. С. Онищенко. Від ІР НБУВ у ньому брали участь О. С. Боляк, Т. І. Воронкова, С. Г. Даневич, Н. М. Зубкова, І. В. Клименко, І. Д. Лисоченко, Т. Г. Маєр. М. Л. Скірта, К. П. Терещенко, передмову щодо рукописних фондів написала Л. А. Дубровіна. До складу цього довідника увійшли наукові описання архівів перших академіків та членів-кореспондентів УАН-ВУАН, що розкривали їхній життєвий шлях, біографічні матеріали, науковий та творчий спадок. Виданню передувала значна робота з наукового опису архівів перших академіків довоєнного періоду, які до того часу за всі 80 років були законсервовані у фондах Бібліотеки, проведена реконструкція складу і змісту архівної спадщини, вони були реконструйовані, описані та введені до наукового обігу лише за часів перебудови та незалежності України.

Важливою складовою теми стала розробка методичних засад для створення книжкової серії «Бібліотека президентів України» – духовні джерела українського народу» – корпусу джерел, які пропонувалося видавати під егідою президентів України (О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, О. П. Степченко). У відбиранні зразків духовної спадщини від найдавніших часів узяли участь також інші підрозділи Бібліотеки, зокрема відділи стародруків, нотний, естампів та репродукцій, національної бібліографії (Г. І. Ковальчук, Л. В. Івченко, Г. М. Юхимець, В. Ю. Омельчук).

За задумом, відкрити серію мало видання «Пересопницького Євангелія, 1556–1561 рр.». Поясненням такого рішення було те, що цей кодекс є не лише пам'яткою рукописної спадщини та українського середньовічного книжного мистецтва, але й політичним символом незалежної України. Інститут рукопису працював над зазначеним виданням разом з Інститутом української мови НАН України та Українським мовно-інформаційним фондом НАН України. Книга побачила світ у 2001 р., отримала великий науковий резонанс і навіть стала бібліографічною рідкістю. Пізніше її було видано додатковим накладом. Увага до Пересопницького Євангелія визначається його ключовим значенням для формування української нації.



Ця видатна пам'ятка акумулювала багатогранний духовний простір українського народу, що впродовж віків був сформований православною культурою, українською мовою як об'єднуючою силою народу, історичною традицією книгописання як засобом формування світогляду та менталітету, національних естетичних уявлень того часу. До створення, поширення, до його наукового дослідження, врятування під час нелегкої долі українських земель та відкриття цієї пам'ятки світові була причетна величезна кількість як представників національної духовної еліти, вищих верств населення, так і пересічних українців<sup>1</sup>.

Інтенсивний розвиток отримують кодикологічні дослідження та кодикографічний опис рукописних книг, на часі стали виявлення та методи атрибуції слов'янської й української рукописної книги, визначення основних понять на матеріалах кодексів XIV–XVI ст. Зокрема, Л. А. Гнатенко розпочала працювати над створенням наукового каталогу рукописних книг XV ст. Розвиваються наукові зв'язки НБУВ з болгарським Кирило-Мефодіївським науковим товариством (Людмила Гнатенко та Стоянка Бабалієва досліджували рукописи, що містять Проложне житіє Кирила Філософа; в результаті досліджені 11 унікальних рукописів та опубліковане наукове дослідження на цю тему). Новим та перспективним напрямом кодикологічних студій стало вивчення середньовічної оправи як витвору технології та мистецтва книги, дослідження історії інтролігаторства, розроблення детальної схеми описування рукописної книги, створення словника термінів (О. М. Гальченко). Історію, мистецтво, палеографію єврейської книги співробітники вивчали на основі неописаних єврейських фондів, які вперше залучалися до наукового обігу (І. А. Сергєєва, О. О. Хамрай). Рукописна та книжкова полоніка (конкретно – зібрання польських магнатів Яблоновських з фондів ІР) стала об'єктом дослідження С. В. Булатової; історія рукописних зібрань та колекцій Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії, зокрема англомовних хронік з бібліотеки останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського – Л. В. Шаріпової.

У 1990-х роках в Інституті рукопису почалася робота з опрацювання давньої грецької рукописної спадщини, результатом чого стало видання

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. Перше академічне видання Пересопницького Євангелія XVI ст. // Бібліотечний вісник. 2001. № 6. С. 40–43. .

«Грецькі актові документи і листи з фондів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР», Київ, 1991), укладене Є. К. Чернухіним. До наукового каталогу увійшли автентичні церковно-правові і приватні документи XVI–XIX ст., копії законодавчих актів і грамот XIV ст., листування ієрархів православної Церкви тощо, які містять цінні відомості з точки зору палеографії, сфрагістики та інших спеціальних історичних дисциплін. Більшість рукописів залучено до наукового обігу вперше.

У серії «Джерела з історії Церкви в Україні» світ побачила публікація листів грецького духовенства XVIII ст., що зберігалися у фондах ІР, здійснена також Є. К. Чернухіним (Київ, 1994). У виданні було проаналізовано греко-українські відносини XVIII ст., зокрема актуалізовано епістолярій представників грецького духовенства до київських митрополитів Рафаїла Заборовського і Арсенія Могилянського, а також лист елісаветградських греків до Григорія Сінайського, кафігумена монастиря св. Катерини у Києві; репрезентовані біографічні відомості про митрополитів Рафаїла і Арсенія.

Багаторічне археографічне дослідження грецьких рукописних кодексів було завершено в 2000 р. фундаментальним міжнародним українсько-американським проектом з наукового описування грецької рукописної спадщини в НБУВ та Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, який здійснювався за участі російського та українського наукових інститутів Гарвардського університету, – «Грецькі рукописи в зібраннях Києва». Видання було підготовлене співробітником Інституту рукопису Є. К. Чернухіним і видане спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Інститутом історії України НАН України та одним із світових центрів візантиністики «Дамбартон Оукс», який діє при Гарвардському університеті (Київ-Вашингтон, 2000). У каталозі представлено описання 455 грецьких рукописів IV–XX ст. з колекцій Інституту рукопису НБУВ, Національного історико-культурного заповідника «Києво-Печерська лавра» та Центрального державного історичного архіву України в м. Києві. З представлених у виданні рукописів – 447 з колекції ІР НБУВ.

Співробітниця сектору сходознавства Л. В. Шолохова розпочала наукове опрацювання та описування унікального фоноархіву – музичної колекції фоноваликів із записами єврейського музичного фольклору

(1912–1947 рр.). Нею було досліджено стан зберігання, реставрації, атрибуції та наукового опрацювання колекції воскових фоноваликів початку ХХ ст. із зібрання Інституту рукопису, що не були залучені до наукового обігу через те, що довгий час не був винайдений нешкідливий спосіб зняття з них звуку. В цьому проекті провідну роль відіграв Інститут проблем реставрації інформації НАН України, яким у 1996–1997 рр. було розроблено унікальну методику перезапису методом безконтактного зняття звуку та фіксації його на електронних носіях<sup>1</sup>. Результатом такої співпраці стала електронна публікація на компакт-диску «Сокровища єврейської культури в Україні» («Єврейські музично-рукописні пам'ятки України з фондів НБУВ»)<sup>2</sup>. Експериментальний компакт-диск з єврейською фольклорною спадщиною Президент України Леонід Кучма під час офіційного візиту до Ізраїлю в 1996 р. подарував Президентові Езеру Вейцману. Наприкінці 1990-х років була напрацьована концепція академічного видання колекції з урахуванням походження записів і супровідних документів, інформаційного наповнення видань та з публікацією мультимедійних дисків.

У 1999–2001 рр. Інститут рукопису працював над виконанням проекту «Рукописна спадщина діячів науки та культури України: джерелознавчі дослідження та археографічний опис» (науковий керівник Л. А. Дубровіна).

Зокрема, здійснювалося комплектування та наукове опрацювання архівної спадщини вчених, проведення комплексу робіт з наукового описування особових архівних фондів, рукописних книг та документальних колекцій. У 1999–2001 рр. проводився плановий науково-технічний опис особових фондів видатних учених та установ, які були придбані за останні роки, доопрацьовувалися фонди, що були описані за принципом термінової обробки в 1970-х роках, здійснювались інвентаризація та облік фондів. Виконавці: О. П. Степченко, Н. М. Зубкова, Л. Г. Охріменко, О. М. Гальченко, І. Д. Лисоченко, Т. І. Воронкова, Т. В. Міцан, В. Є. Віоліна, М. К. Іваннікова. Серед описуваних матеріалів – архів медика і громадського діяча С. Ф. Глузмана; художника Ф. З. Коновалюка; історика, академіка

<sup>1</sup> Петров В. В., Крючин А. А., Шанойло С. М. Новейшие технологии долговременного хранения электронных информационных ресурсов // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. Київ, 2005. Вип. 3. С. 101–108.

<sup>2</sup> Сокровища єврейської культури в Україні = Treasure of Jewish Culture in Ukraine: компакт-диск / НАН України, НБУВ; Л. Шолохова, І. Сергєєва. Київ, 1997.

УАН-ВУАН М. С. Грушевського; правознавця, академіка УАН-ВУАН І. О. Малиновського; історика Ф. П. Шевченка; письменника Г. П. Коляди; академіка ВУАН, філолога А. Ю. Кримського; журналіста й письменника М. А. Шудрі; історика та археолога М. Ю. Брайчевського; історика й етнографа С. А. Ан-ського; історика науки В. В. Кислова, лікаря Г. Й. Бурчинського, художника Г. А. Малакова, а також колекції «Архівні документи про Україну і українців (1917–1948)», подаровані Ярославом Кошівом, чл.-кор. АН УРСР.

У цей період напрацьовується оновлена концепція архівної спадщини як окремого феномена, що характеризує особистість у сукупності всієї її наукової або творчої спадщини і полягає в своєрідній реконструкції архіву в усіх документах, у тому числі в різних фондах, створенні бібліографії праць, що відображають життєвий шлях тощо. Формування фонду мало на меті представити якнайповніше особистість фондоутворювача, його науковий та культурний доробок. Серед іншого була розроблена й структура систематизації фонду, що на практиці відобразилося в Путівнику по особових архівних фондах Інституту рукопису (керівники Н. М. Зубкова, О. П. Степченко).

Період 1999–2001 рр. характеризується значними результатами роботи сектору сходознавства: завершено підготовку і видано фундаментальний анотований науковий каталог «Фоноархів єврейської музичної спадщини: колекція фонографічних записів єврейського фольклору із фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: анотований каталог фоноциліндрів та нотних і текстових розшифровок» (Київ, 2001). У виданні, укладеному Л. В. Шолоховою за участі О. Ю. Горшихіної, вперше залучається до наукового обігу значний за обсягом матеріал, зібраний під час етнографічних експедицій під керівництвом видатних діячів єврейської культури С. Ан-ського (1912–1914) та М. Береговського (1929–1947) на території України й Білорусі. До фоноархіву увійшли також фоноциліндри з приватних колекцій композитора Ю. Енгеля, фольклориста З. Кисельгофа, матеріали слухача Курсів сходознавства І. Лур'є з Палестини.

Спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації вийшло видання на компакт-дисках «Матеріали етнографічної експедиції Юлія Енгеля за 1912 р.» (упоряд. Л. В. Шолохова, відп. ред.: О. С. Онищенко,

В. В. Петров, А. А. Крючин (Київ, 2001). Досліджено історію збирання єврейських рукописів, формування книжково-рукописних колекцій на території України та Росії, їхню долю наприкінці XIX – у XX ст., а також сучасний стан; описано газетні зібрання з фондів відділу сходознавства (М. Є. Владимиров). Підготовлено та видано спільно з Інститутом юдаїки «Єврейський календар на 1999–2000 роки» (І. А. Сергєєва). Також побачив світ спільний з Інститутом юдаїки збірник «Катастрофа європейського єврейства» (Київ, 2000), у створенні якого активну участь брали співробітники сектору сходознавства І. А. Сергєєва як член редколегії та рецензент статей і Г. А. Ривкіна – організаційні питання щодо збирання матеріалу. На основі досліджень документів особового архіву С. Ан-ського І. А. Сергєєва у співавторстві з ізраїльським дослідником-мистецтвознавцем О. Канцедікасом видала монографію «Альбом єврейской художественной старины» Семена Ан-ского» (Москва, 2001).

У контексті розробки наукової теми «Рукописна спадщина діячів науки та культури України: джерелознавчі дослідження та археографічний опис» співробітники ІР працювали над низкою спільних проектів з різними установами України. Зокрема, був підготовлений до друку довідник «Архівні установи України» (Київ, 2000), укладений спільно з Держкомархівом України. Він репрезентує відомості про державні центральні, обласні та галузеві архіви, найзначніші рукописні підрозділи бібліотек, академічних інститутів та університетів України, що мають право постійного зберігання документів. Описові статті містять коротку адміністративну інформацію, історію архівної установи, дані про обсяги, склад та зміст фондів, основну бібліографію станом на 1999 р. У додатках наводяться відомості про музеї та бібліотеки, що зберігають у своїх фондах рукописні матеріали.

Разом з Національною музичною академією України імені П. І. Чайковського було створено та видано каталог унікальної музичної спадщини України – «Музичний архів Леонтовича» (Київ, 1999). Видання, укладене д-ром мистецтвознавства Л. П. Корній та співробітником відділу кодикології та кодикографії Е. С. Клименко, є каталогом, складеним з археографічних описів нотних рукописів духовних і світських творів класика української музики кінця XIX – початку XX ст. М. Д. Леонтовича (зустрічаються й твори інших композиторів, що були серед його матеріалів), які зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ. Подані описи чистових

автографів, чернеток, ескізів, варіантів, редакцій творів композитора. Створенню каталогу передувало археографічне та текстологічне дослідження рукописів.

Також за сприяння Українського музичного товариства Альберти та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського видано музичні твори Артема Веделя з фондів ІР НБУВ: «Артем Ведель. Божественна Літургія святого Іоанна Золотоустого та 12 духовних хорових концертів» (Київ; Едмонтон; Торонто, 2000).

У цей період ґрунтовно досліджується історія заснування НБУВ як національної бібліотеки, встановлюються концептуальні засади, напрацьовані її фундаторами, основи створення національного бібліотечного фонду, системи каталогів, напрями наукової діяльності, етапи розвитку<sup>1</sup>. Розроблено проект «Концепція сучасного розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (М. С. Слободяник).

Для паспортизації колекцій як національного культурного надбання було розроблено модель і структуру паспорта колекції та зібрання (Л. А. Дубровіна, Л. В. Муха), що поклало початок проведенню паспортизації колекцій та зібрань у НБУВ. Згодом така практика стала застосовуватись і в інших бібліотеках України. Вперше було представлено розгорнуту та структуровану інформацію про історію й походження колекції та зібрання, розкрито зміст і склад та надано адміністративну інформацію про колекцію та зібрання. Паспортизація колекцій та зібрань стала початком цілісного археографічно-книгознавчого напрямку щодо вивчення історичних книжкових комплексів, яким почали активно займатися відділ кодикології Інституту рукопису і відділ стародруків та рідкісних видань Інституту української книги.

Тематика науково-дослідних розробок Інституту рукопису спонукала до підготовки дисертаційних досліджень, захищених упродовж 1990-х років. У 1993 р. Л. А. Дубровіна в Інституті історії АН України захистила докторську дисертацію «Кодикологія та кодикографія як спеціальні дисципліни в дослідженнях історії української рукописної книги» (спеціальність 07.00.09 – історіографія, джерелознавство та методи історичного дослідження). З 1994 р. під керівництвом Л. А. Дубровіної було захищено

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. Київ, 1998. 336 с.

низку кандидатських дисертацій з історичних наук: О. М. Гальченко «Оправа українських книг та стародруків як об'єкт кодикографії» (1994); Н. М. Зубкової «Бібліотека і архів Б. Д. Грінченка як джерело з історії народної просвіти України кін. XIX – поч. XX ст.» (1994); О. П. Степченко «Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934)» (1997); І. А. Сергєєвої «Історико-книгознавчий аналіз та археографічний опис єврейських декорованих рукописних пам'яток України XVIII – початку XX ст.» (1998); С. О. Булатової «Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII – сер. XIX ст.: походження, доля та історико-книгознавча реконструкція» (1999).

Дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук (під керівництвом Л. А. Дубровіної) захистили: Є. К. Чернухін «Грецькі рукописи IV–XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: кодикологічне дослідження» (1999), О. О. Хамрай «Застосування формалізованого аналізу почерків при описанні єврейських рукописів (доба середньовіччя – XVIII ст.)» (1999, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського). Дисертацію «Староукраїнський правопис останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. у зв'язку з проблемою другого південнослов'янського графіко-орфографічного впливу (Букви на позначення голосних звуків)» захистила в Інституті української мови НАН України Л. А. Гнатенко (1997, керівник д-р філол. наук В. В. Німчук).

У 1994 р. в Інституті української археографії захистив дисертацію С. М. Кіржаєв – «Археографічна комісія ВУАН (1918–1934): внесок у розвиток археографії в Україні» за спеціальністю 07.00.09 – історіографія, джерелознавство та методи історичного дослідження (керівник чл.-кор. АН України П. С. Сохань). У 2000 р. в Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського захистила дисертацію на ступінь канд. мист. Л. В. Шолохова – «Становлення та розвиток єврейської музичної фольклористики в Російській імперії на початку XX ст.» (2000, керівник канд. мист., доцент О. І. Мурзіна). Дисертаційні праці такої тематики заклали засади наукової історико-кодикологічної та джерелознавчої школи НБУВ під керівництвом чл.-кор. НАН України Л. А. Дубровіної.

Упродовж цього періоду побачило світ 6 випусків збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дос-



лідження унікальних архівних та бібліотечних фондів», що видається з 1993 р. на базі Інституту рукопису, за широкої участі інших наукових підрозділів НБУВ, вітчизняних та закордонних бібліотечних і архівних установ. Кожен випуск збірника є презентацією широкому суспільному загалові наукових студій, що розкривають архівну та бібліотечну спадщину України через залучення нових джерельних матеріалів. З метою реконструкції історії книжної культури України у збірнику висвітлюються різні аспекти вивчення історії та побутування рукописних книг і стародруків, спеціалізованих бібліотечних та архівних фондів, зокрема фондів книжкових колекцій та зібрань, музичних та образотворчих фондів, фонду україніки, фонду юдаїки тощо; репрезентуються наукові дослідження зі спеціальних історичних дисциплін – джерелознавства, архівознавства, археографії, палеографії, бібліотекознавства, бібліографістики, біографістики та ін.; серед публікацій документів – невідомі науці артефакти, віднайдені у фондах НБУВ, ЛННБ ім. В. Стефаника та інших книго- та архівосховищ України й зарубіжжя; науково-довідкові й науково-інформаційні матеріали – огляди фондів, археографічні та бібліографічні описи, покажчики, повідомлення, рецензії, *Personalia*; статті з проблем зберігання, реставрації та консервації рукописних і книжкових фондів, а також з питань створення автоматизованих технологій обробки, описування рукописів та книг, використання інформаційно-пошукових систем у бібліотечній та архівній справі, представлення результатів формування електронних ресурсів історико-культурної спадщини тощо.

#### ***Інститут архівознавства.***

У 1990–1996 рр. Інститут архівознавства працював над виконанням теми «Організація, дослідження та використання комплексів архівних джерел з історії Академії наук України» (наукові керівники канд. іст. наук В. Г. Шмельов та д-р. іст. наук О. І. Путро), в 1997–1999 рр. – теми «Архівний фонд НАН України (1918–1941): археографічно-інформаційний опис» (науковий керівник д-р. іст. наук О. І. Путро). Головним науковим напрямом стали дослідження та публікація джерел з історії НАН України, започаткування багатотомної серії документальних публікацій, що продовжується й донині.

Згідно з цими темами ІА почав розвивати корпусні публікації джерел з історії НАН України її першого періоду – 1918–1934 рр., який увесь

радянський час був з ідеологічних причин під забороною для дослідження, однак нові умови розвитку науки дали змогу висвітлити цей значний масив документів, що розкрили справжню історію започаткування та розвитку НАН України. Для цього було проведено реконструкцію архівного фонду НАН України, встановлені комплекси документів даного періоду, визначені понад 20 напрямів дослідження, зокрема було відновлено структуру установ УАН-ВУАН, їх персональний склад, реконструйовано бібліографію праць учених, оприлюднені регести протоколів засідань Академії, перелік наукових доповідей тощо. Одним з найпоказовіших у цих дослідженнях є встановлення справжньої дати заснування УАН-ВУАН – 1919 р. було змінено на 1918 р., в якому гетьман П. Скоропадський підписав указ про створення Української академії наук. Перші томи «Історії» готувалися спільно з Інститутом української археографії НАН України.

У 1990-х роках вийшли друком перші три видання «Історії НАН України», якими вперше у науковий обіг було залучено документи і матеріали фундаційного періоду Академії. Це – «Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали» (1993), «Історія Національної академії наук України. 1924–1928: Документи і матеріали» (1998), «Історія Національної академії наук України. 1929–1933: Документи і матеріали» (1998).

Упорядниками першого тому, присвяченого 75-річчю НАН України, стали В. Г. Шмельов, В. А. Кучмаренко, О. Г. Луговський, Н. М. Монастиренко, Л. І. Стрельська, С. В. Бакалійко. Публікацію протоколів Спільного зібрання УАН-ВУАН було підготовлено співробітником Інституту рукопису С. М. Кіржаєвим. Редакційна колегія складалася з авторитетних учених, які репрезентували Академію та архівні установи, зокрема О. С. Онищенко, П. С. Соханя, П. Д. Овчаренка, О. Й. Прицака, Б. С. Стогнія, Ф. П. Шевченка, А. П. Шпака, Я. Р. Дашкевича, Г. В. Боряка, Л. А. Дубровіної, В. Г. Шмельова, В. С. Чишка, Л. В. Яковлевої. У передмові від редакційної колегії висвітлювався стан дослідження історії Академії, здійснено короткий огляд її діяльності, охарактеризовано залучені до видання документи, представлені принципи підготовки та подання матеріалу тощо.

Упорядниками другого тому «Історії» (1924–1928) стали В. А. Кучмаренко, О. Г. Луговський, Т. П. Папакіна, Л. І. Стрельська, Л. М. Яременко. Участь у підготовці тому брали також В. І. Верба, Т. В. Вересовська, В. Г. Врублевський, О. М. Закусило, О. О. Колобов, Л. Ю. Портнова,

І. Б. Усенко, П. М. Кавицька, Л. С. Новосьолова. Упорядники третього тому «Історії» (1929–1933) – В. А. Кучмаренко, Т. В. Вересовська, В. Г. Врублевський, О. О. Колобов, О. Г. Луговський, Т. П. Папакіна, Л. І. Стрельська, Л. М. Яременко, Л. Є. Варшавська.

Для підготовки цих видань були напрацьовані методологічні та методичні засади створення корпусних публікацій джерел з історії науки та проведено реконструкцію бібліографічної бази. І хоча ці перші томи готувалися в дуже стислі терміни, що не дало змоги супроводити їх іменними покажчиками, у них вперше був опублікований комплекс невідомих раніше документів, що відновлювали історичну справедливість стосовно великої кількості персоналій, які створювали Академію. Видання були надзвичайно інформативними, вони справили велике враження на наукове співтовариство взагалі та академічну аудиторію зокрема, дуже швидко стали бібліографічними раритетами, особливо перший том, що охоплював період 1918–1923 рр.

Копітка праця, здійснена співробітниками Інституту архівознавства НБУВ на базі документів архіву УАН-ВУАН, особових архівів академічних учених, що зберігаються в ІР НБУВ, книжкового фонду Бібліотеки, а також архівних джерел зі ЦДАВО та інших архівів, дозволила зробити це видання фундаментальним та заповнити лакуни в історії академічної науки.

Дослідження історії НАН України супроводжувалося бібліографічною реконструкцією академічних видань, починаючи від 1918 р. Цілковито зрозуміло, що попередні видання з ідеологічних позицій не були повноцінними та містили значні лакуни. Першим відновленим бібліографічним списком стала бібліографія видань 1918–1923 рр., укладанням якої займався В. Г. Врублевський, де було проведено бібліографічну реконструкцію видань Всеукраїнської академії наук перших років її існування. Основна увага, відповідно, спрямовувалась на пошук видань, з цензурних причин не включених у попередні бібліографічні видання АН УРСР<sup>1</sup>. Опубліковані бібліографічні списки цих видань були вміщені як окремо, у часопису «Вісник АН України», так і в складі першого фундаментального видання публікацій документів з історії Академії.

<sup>1</sup> Врублевський В. Видання УАН перших років її існування // Вісник АН України. 1993. № 4. С. 87–88; Список видань Академії наук України / підгот. В. Г. Врублевський // Історія Академії наук України, 1918–1923: документи і матеріали. Київ, 1993. С. 545–547.

Напря́м історико-бібліографічної та джерелознавчої реконструкції історії української науки набув значного розвитку. За наслідками виконання цього фундаментального напряму в Інституті архівознавства НБУВ виникла низка спеціальних досліджень історико-бібліографічного спрямування, що не лише вивчали історію Всеукраїнської академії наук (1918–1934), але й здійснювали бібліографічну реконструкцію втраченої на значний проміжок часу наукової спадщини її академічних установ, здобутків окремих учених та цілих наукових напрямів. Співробітники ІА оприлюднювали студії, що розкривали особові архівні фонди та біографічні відомості про видатних учених УАН–ВУАН, це, зокрема: О. І. Путро, Л. Ю. Портнова, Л. І. Стрельська (про С. О. Єфремова, М. С. Грушевського), О. О. Колобов (про Є. О. Патона, К. Г. Гуслистого), В. Г. Врублевський (про Українське наукове товариство та ВУАН).

Результати комплексних досліджень архівної та бібліографічної спадщини з історії науки НАН України й розвитку різних наукових напрямів у 1920–1930-х роках були доведені й оприлюднені в дисертаційних працях співробітників ІА НБУВ, зокрема: В. А. Кучмаренко «Документальні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії академічної науки (1918–1934 рр.)» (1999); Т. В. Варави «Діяльність та науково-довідкові видання словникових комісій Всеукраїнської академії наук (1918–1933)» (2000); Т. В. Вересовської «Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН–ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки» (2001); Л. М. Яременко «Документальна та бібліотечно-бібліографічна спадщина комісій з вивчення продуктивних сил України УАН-ВУАН (1919–1931)» (2002).

Водночас з виданням документів з історії науки в ІА провадилася підготовка до публікації такого цінного джерела з історії науки та повсякденного життя 1920-х років ХХ ст., яким є «Щоденники, 1923–1929» С. О. Єфремова, академіка, громадського та політичного діяча, літературознавця, віце-президента УАН-ВУАН. Упорядниками видання стали О. С. Путро, Т. В. Вересовська, В. А. Кучмаренко, Л. Ю. Портнова, Л. І. Стрельська (1997).

В умовах відродження історичної пам'яті України велике значення мали довідкові видання, що розкривали архівну спадщину видатних учених, особливо актуальні після довгого періоду замовчування реальної

історії НАН України. Саме таким був архівний довідник «Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998 рр.)» (1998), створений спільно Інститутом архівознавства та Інститутом рукопису НБУВ під загальним керівництвом акад. О. С. Онищенка. Від ІА в ньому брали участь як укладачі В. Г. Врублевський, О. М. Закусило, О. О. Колобов, О. Г. Луговський, С. В. Старовойт, Л. І. Стрельська, передмову написав О. І. Путро.

Одним із головних напрямів ІА в цей період було забезпечення нормативно-методичної бази діяльності діловодних підрозділів і наукових архівів установ НАН України. Співробітниками Інституту підготовлено збірник «Архівна справа і діловодство в Національній академії наук України», який надає користувачам зразки законодавчих актів та нормативних документів з архівної справи й діловодства.

У 1990-х роках архівісти Бібліотеки займалися також роботою з підготовки науково-інформаційних описів по Архівному фонду НАН України (1918–1941). Було відредаговано історичні довідки та складено характеристики архівних фондів ліквідованих установ системи НАН України за 1918–1941 рр. Розпочалося збирання матеріалів до роботи над визначенням видів документів, які підлягають та не підлягають включенню до складу Архівного фонду НАН України з метою розробки Типового переліку документів установ і організацій НАН України з термінами зберігання. Продовжувалась робота з розробки «Схеми єдиної класифікації в систематичних каталогах» за розділом «Наука», укладання міжфондового покажчика науково-дослідної та науково-технічної документації, що зберігається в установах НАН України по галузі «Інформатика», й іменного каталогу до документів особових фондів видатних учених НАН України.

#### **4.2. Науково-методичне забезпечення діяльності Архівного фонду НАН України**

У 1990-х роках НБУВ виходить на новий рівень інтеграції академічного документального архівного фонду НАН України. Завдання науково-методичного забезпечення архівів та бібліотек академічних установ покладалося на Інститут архівознавства.

Архівний фонд Національної академії наук України (АФ НАН України) на початок 1990-х років став унікальним інформаційним джерелом з історії науки та культури України, наукової і творчої діяльності її видатних представників. Документальні ресурси фонду мають виняткову джерелознавчу вагу для дослідження історії науки в Україні: вони надають можливість дослідити процеси організації, проведення, координації та виконання наукових досліджень вищою державною науковою організацією – НАН України з фундаментальних і прикладних проблем природничих, технічних і соціо-гуманітарних наук, простежити посилення впливу їх результатів на інноваційний розвиток економіки, освіти і культури в Україні. Облік і зберігання документів АФ НАН України організовується за фондами, колекціями, одиницями зберігання (справами) та окремими документами.

У науковому архіві Президії НАН України відклалися документи, що відображають історію створення та діяльності Академії з 1918 р., зокрема протоколи комісії із заснування УАН, проекти її статуту та статутів перших наукових установ, протоколи засідань відділів УАН за 1918–1919 рр., протоколи та стенограми Загальних зборів і сесій, засідань Президії та Бюро відділень Академії до 2000 р., звіти про наукову діяльність АН та її установ; про міжнародну наукову співпрацю; листування з вищими органами державної влади та науковими інституціями різного підпорядкування, з фінансування наукових досліджень, розвитку лабораторно-експериментальної та матеріально-технічної бази академічних установ, масив особових справ академіків і членів-кореспондентів АН (з 1930 р.), звукозаписи засідань Загальних зборів і Президії АН (з 1981 р.) на сучасних електронних носіях тощо.

У наукових архівах установ НАН України зберігається науково-дослідна, науково-технічна, конструкторська та науково-організаційна документація і документація з особового складу з моменту утворення установи,

а в деяких відклялися й документи та колекційні зібрання установ-попередників і до сьогодні. Науково-організаційна та управлінська документація представлена документами з питань їх створення та діяльності – положення та статuti установ; накази директорів з організації й проведення наукових досліджень і листування з цих питань, інформації, довідки, аналітичні огляди з історії та діяльності установи; протоколи засідань учених, спеціалізованих, наукових рад, комітетів, комісій і структурних наукових підрозділів; документи з проведення наукових досліджень (їх обґрунтування, плани, протоколи приймання тощо); річні звіти про науково-організаційну і дослідну роботу; документи про міжнародне наукове співробітництво (плани, програми, звіти стосовно приймання закордонних учених, договори про співпрацю, звіти про наукові закордонні відрядження); робота аспірантури; кадрове й фінансове забезпечення; діяльність профспілкових комітетів та ін. Первинна та підсумкова науково-дослідна документація представлена звітами по завершених наукових темах, дисертаціями, науковими статтями та доповідями, журналами проведення лабораторних експериментів та дослідів, документами з патентно-ліцензійної діяльності (заявки та авторські свідоцтва на винаходи, патенти) та ін.

Фондоутримувачами АФ Академії з правом постійного зберігання документів визначені також такі підрозділи наукових установ НАН України: Інститут архівознавства НБУВ, Інститут рукопису НБУВ, Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Відділ фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; Науковий архів Інституту археології; музеї та музейні кімнати академічних установ.

Одним із важливих напрямів діяльності Інституту архівознавства є функції формування Архіву НАН України та науково-методичне керівництво фондами установ системи НАН України, впровадження нормативних і методичних документів з організації та оптимізації складу і змісту документальних фондів АФ НАН, поліпшення їхнього фізичного стану і подальше наукове використання.

За основними функціями Інститут архівознавства був науково-методичним центром для мережі наукових архівів інститутів та інших установ НАН України. У своїй діяльності ІА спирається на нормативну базу



архівної справи України й Закон про Національний архівний фонд та архівні установи <sup>1</sup>.

За Положенням про ІА Інститут здійснює: методичне керівництво з питань науково-технічного впорядкування, зберігання, обліку і використання документів академічних установ та організацій, особових документів академіків, членів-кореспондентів і видатних учених АН УРСР; контроль за станом документування наукової та організаційної діяльності академічних установ – фактично формування академічного Архівного фонду. Однією з найважливіших проблем його формування було питання визначення кола установ, документи яких підлягають передаванню на державне архівне зберігання, й визначення критеріїв віднесення документів, що створюються в діяльності Президії, відділень та установ Академії, до складу Архівного фонду. Задля її розв'язання колективом Інституту досліджувалося документування наукової діяльності установ, їхні інформаційні зв'язки в системі Академії наук – отож так було визначено, що з-поміж усіх установ установами – джерелами комплектування академічного Архівного фонду є установи, що здійснюють самостійні наукові дослідження і створюють у своїй діяльності науково-дослідну, дослідно-конструкторську та дослідно-технологічну документацію. З метою фіксації їх складу було створено нормативний документ «Список №1 установ – джерел комплектування АФ АН УРСР», до якого увійшло 218 установ та організацій <sup>2</sup>.

Зміни, що відбулися в Україні та в НАН України, викликали необхідність оновлення всієї документації, тому в 1990-х роках діяльність Інституту була зосереджена на виробленні уніфікованих підходів до ведення діловодства в академічних установах, вивченні наявного складу документів, формуванні архівних комплексів та налагодженні системи обліку документів. Співробітники ІА, зокрема Т. В. Варава, Л. Є. Варшавська, Т. В. Вересовська, Т. П. Папакіна та інші, за встановленими напрямками здійснювали велику роботу з науково-методичного консультування завідувачів архівів установ НАН України, впроваджували науково-методичні документи, організовували семінари та наради.

---

<sup>1</sup> Путро О. І. Архівний фонд Національної академії наук України як складова частина НАФ: історія і сучасні проблеми // Українське архівознавство: історія, сучасний стан і перспективи: наук. доп. Всеукр. конф. Київ, 19–20 листоп. 1996 р.: у 2 ч. Київ, 1996. Ч. 1. С. 56–51.

<sup>2</sup> ІА НБУВ. Ф. 277. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 1–34.

Таким чином, на базі практичних напрацювань визначився документальний склад Архівного фонду НАН України, до якого було віднесено:

– документи, що утворилися в результаті діяльності Президії та відділень НАН України, установ, які існують або існували в системі НАН України, організацій-попередників НАН України та її установ, а також громадських організацій при установах НАН України;

– документи особового походження видатних учених НАН України, які проживають в Україні та поза її межами;

– документи, зібрані установами чи окремими особами з метою проведення наукових досліджень;

– страховий фонд копій та фонд користування унікальними й особливо цінними документами незалежно від виду матеріального носія та способу фіксації інформації<sup>1</sup>.

На час здобуття Україною незалежності основна частина академічного архівного фонду, що зберігалася в архівах установ НАН України, складала понад 350 тис. архівних справ упорядкованої науково-організаційної та науково-технічної документації. Зокрема, в Архіві Президії НАН України – 22 500 архівних справ за 1918–1985 рр.; в установах відділень НАН України: математики – 6418, інформатики – 12 650, механіки – 23 730, фізики – 32 504, матеріалознавства – 46 510, хімії – 36 146, економіки – 14 280, історії, філософії та права – 11 900 архівних справ<sup>2</sup>.

Діяльність Інституту архівознавства у 1990-х роках характеризується активною підготовкою нормативно-методичних документів у галузі архівної справи і діловодства в системі НАН України. Упродовж цього десятиліття було розроблено та впроваджено у практику роботи «Положення про Експертно-перевірну комісію НАН України» та «Типове положення про експертні комісії установ НАН України», «Примірна номенклатура справ в установах гуманітарного профілю» та «Примірна номенклатура справ в установах природничо-технічного профілю», а також методичні реко-

<sup>1</sup> Путро О. І. Архівний фонд НАН України: основні напрями комплектування та організації // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 1996 р. / НАН України, НБУВ. Київ, 1996. С. 97–98; Колобов О. О., Врублевський В. Г. Комплектування Інституту архівознавства НБУ ім. В. І. Вернадського документами особового походження видатних вчених // Там само. С. 103–104; Сендик В. В. Склад архівного фонду Національної академії наук України // Там само. С. 105–106.

<sup>2</sup> ІА НБУВ. Ф. 277, оп. 1, спр. 148, арк. 3.

мендації з їхнього застосування, «Методичні рекомендації по складанню науково-довідкового апарату до документів наукових та науково-технічних архівів установ і організацій НАН України». Опубліковані «Примірні інструкції з діловодства в установах НАН України» (Київ, 1998) та «Типове положення про архів установи НАН України» (Київ, 1998). Розроблення цих документів і впровадження в практику роботи архівних підрозділів академічних установ упродовж 1994–1999 рр. позитивно позначилось на процесі активізації упорядкування документації, оптимізації складу архівного фонду НАН України<sup>1</sup>.

На початку 2000-х років зазначені нормативно-методичні документи було доопрацьовано, розроблено низку нових, серед яких «Положення про Архівний фонд НАН України», «Положення про архівний фонд особового походження видатного вченого НАН України», та опубліковано їх у збірнику «Архівна справа і діловодство в Національній академії наук України» (Київ, 2002).

З метою прискорення процесу їхнього впровадження активно використовувалась така форма, як науково-методичні і практичні семінари, що проводилися співробітниками Інституту архівознавства НБУВ безпосередньо в установах НАН України. Результати впровадження станом на кінець 2002 р. мали такий вигляд: 150 установ НАН України підготували положення про експертні комісії з відбирання документів до складу архівного фонду НАН України, про канцелярію та про наукові архіви; 60 установ розробили і узгодили з ЕПК НАН України зведені номенклатури справ; 15 установ підготували інструкції з діловодства; 56 установ організували роботу з експертизи цінності й опрацювання документів з метою подальшого включення їх до НАФ<sup>2</sup>.

Ще один аспект діяльності Інституту зосереджено на забезпеченні системи обліку документів Архівного фонду НАН України. З метою уточнення його обсягів за дорученням президента НАН України акад. НАН України Б. Є. Патона від 14 січня 1997 р. № в130–8 було проведено паспортизацію архівних підрозділів установ НАН України, в т. ч. й тих, які мають право постійного зберігання документів. Незважаючи на надані Інституту архіво-

---

<sup>1</sup> Яременко Л. М. Шляхи оптимізації складу архівного фонду Національної академії наук України // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2000. Вип. 6. С. 118–122.

<sup>2</sup> ІА НБУВ. Ф. 277, оп. 1, спр. 301, арк. 5.

знавства НБУВ функції головного архівного підрозділу в системі НАН України, його не було забезпечено відповідними приміщеннями для здійснення процесу концентрації всіх документів академічного архівного фонду в єдиному комплексі. З іншого боку, до часу створення інституту частину академічного архівного фонду початкового періоду діяльності Академії наук було сконцентровано в Інституті рукопису НБУВ.

Також у низці академічних установ, на які покладалися кураторські функції у певних напрямках наукових досліджень на території всієї України, сформувалися самостійні значні за обсягом архівні комплекси документів. Так, в Інституті археології НАН України сконцентровано документи Польового комітету України, головною функцією якого є моніторинг якості археологічних розкопок на теренах України, здійснюваних різними організаціями, та контроль наукової звітності за проведеними дослідженнями; в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка – комплекс архівних документів видатних діячів української літератури Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника та інших, що формувався в рамках підготовки упродовж 1930–1950-х років академічного видання їхніх творів; в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського – комплекс етнографічних матеріалів, що включає дослідження співробітників Інституту та матеріали фольклорних експедицій, організованих іншими науковими установами й навчальними закладами України. Самостійні комплекси рукописних документів сконцентровано також у рукописному відділі ЛННБУ ім. В. Стефаника. Установам, що утримують ці комплекси документів, надано право постійного їх зберігання, а функції Інституту архівознавства сконцентровано на забезпеченні науково-методичного супроводу та контролю процесів наукового опрацювання документів і забезпечення їхнього централізованого обліку.

За підсумками паспортизації, яка охопила всі складові, станом на 01 січня 1997 р. до складу Архівного фонду НАН України входило 1142 архівні фонди і колекції загальним обсягом 1 219 622 справи (в т. ч. 1 131 677 справ документів на паперовій основі, 64 169 фотодокументів, 22 363 документальні звукозаписи, 1413 кінодокументів) (ІА НБУВ, ф. 277, оп. 1, спр. 220, арк. 2). Упродовж другої половини 1990-х років було завершено формування зведеного централізованого фондового каталогу на документи НАФ, що зберігаються в установах НАН України, а проведення паспортизації архівних підрозділів установ набуло систематичного характеру.

Крім методичного забезпечення формування академічного архівного фонду, до функцій Інституту архівознавства НБУВ належить формування комплексу документів особового походження видатних учених Академії наук як вагової частини академічного архівного фонду. Цей документальний сегмент почав формуватися в 1969–1970 рр. У перші десятиліття роботи фонди Інституту було укомплектовано документами фізико-хіміка, акад. АН УРСР О. І. Бродського, який видобув важкий водень та кисень; економіста і демографа акад. М. В. Птухи, організатора і директора Інституту демографії, та його колеги по роботі в Інституті економіки акад. П. М. Першина; ботаніка, директора Акліматизаційного саду АН УРСР акад. М. Ф. Кашенка; директора Ботанічного саду КДУ ім. Т. Г. Шевченка акад. О. В. Фоміна та інших видатних учених. На кінець 1991 р. вже нараховувалося 255 особових архівних фондів<sup>1</sup>, а загальний обсяг фондів ІА, до яких належали також один фонд установи та два колекційних фонди, складав 17 133 справи. Протягом наступного десятиліття їхня кількість уже сягала 296 фондів, з яких 283 були особовими архівними фондами, 10 фондів установ та 3 колекційних фонди. Обсяг фондів складав 28 764 справи, з яких 21 014 справ містилися в особових архівних фондах, 6401 справа – у фондах установ та 1259 справ – у колекційних фондах<sup>2</sup>.

Найбільш активно робота з комплектування проводилась у Києві. Від початку 2000-х років з кількісним зростанням колективу ІА та розподілом функціональних обов'язків і напрямів діяльності регулярно організовувалися наукові експедиції до інших міст України – Одеси, Харкова, Львова, Дніпропетровська, Донецька, де функціонували значні наукові осередки НАН України. У цей же час у діяльності Інституту з'явилася регулярна практика ініціювання створення в установах НАН України комісій з наукової спадщини вчених, які пішли з життя.

---

<sup>1</sup> ІА НБУВ. Ф. 277, оп. 1, спр. 148, арк. 3

<sup>2</sup> ІА НБУВ. Ф. 277, оп. 1, спр. 335, арк. 1

### 4.3. Співпраця НБУВ з архівними, академічними установами та освітніми закладами

Одним із напрямів діяльності НБУВ як архівної установи, що було задекларовано в Законі про НАФ України та архівні установи 1992 р., стала активна наукова співпраця з установами архівної галузі. У другій половині 1990-х років продовжувалася плідна співпраця НБУВ з архівними установами й новоствореним Українським державним науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства. У цей період під грифами Держкомархіву України, НАН України, Міністерства культури України спільним колективом підготовлено перший та другий випуски довідника «Архівні установи України» (Київ, 2000). У передмові до першого випуску генеральним директором НБУВ О. С. Онищенком та керівником Державного комітету архівів України Р. Я. Пирогом було надано загальну структуровану інформацію про архівні установи всіх відомств, де вони існують. У робочій групі авторів-упорядників та редакційній колегії взяли участь представники НБУВ: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова та ін. Під час підготовки довідника було розроблено нову схему представлення інформації та її змісту, наукові засади розкриття довідкової інформації. Ця схема надалі стала загальноприйнятною для підготовки архівних довідників вищого рівня для архівних установ.

Співробітники НБУВ увійшли й до складу редакційної колегії міжвідомчого (заснованого Держкомархівом України та НАН України) періодичного збірника «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство» (започаткований 1999 р. й виходить до сьогодні), видання якого почалось на базі новоствореного Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. Членами редакційної колегії стали представники академічних інститутів, а також НБУВ – О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. С. Чишко. Архівісти НБУВ (Т. В. Варава, О. О. Колобов, В. А. Кучмаренко, О. Г. Луговський, Т. П. Папакіна, Л. І. Стрельська, С. В. Старовойт та ін.) публікували на сторінках збірника свої наукові праці. Цей акт підтримки першого науково-дослідного галузевого інституту з боку академічних інститутів історії та археографії, а також НБУВ мав подальший розвиток і сприяв становленню та першим самостійним крокам українського архівознавства.

Провідні вчені НБУВ брали участь у підготовці кадрів вищої кваліфікації для архівної системи, працівників Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства: у НБУВ були захищені дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: І. Б. Матяш «Український героїчний епос в історіографічних та бібліографічних джерелах ХІХ–ХХ ст.: дослідження, публікації, репертуар» (1996), Н. П. Марченко «Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія» (1998); Н. М. Христова «Науководовідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр.» (1999); д-ра іст. наук – В. П. Ляхоцький «Видавнича, архівно-археографічна та бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)» (2001).

У підготовці наукових праць науковими редакторами працювали О. С. Онищенко – у монографії І. Б. Матяш «Українська архівна періодика 1920–1930-х рр.: історія, бібліографія, бібліометрія» (спільно з Українським державним НДІ архівної справи та документознавства) (Київ, 1999); Л. А. Дубровіна – у монографії Г. В. Боряка «Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи» (Київ, 1995).

Плідна співпраця характеризує й розробку питань інформатизації архівної справи, що викликане ґрунтовними змінами в інформаційних процесах суспільства, державною політикою в галузі інформатизації, започаткуванням системи Інтернет та поширенням комп'ютерних програмних засобів, що бурхливо розвивалися. Попередні розробки швидко стають застарілими. Виникає необхідність зміни стратегії як в архівознавчих засадах, так і в інформаційних підходах, інформатизація суспільства вимагає законодавчого «визнання» нового періоду.

Разом з тим, ці розробки сприяли запровадженню комп'ютерних технологій в архівній сфері в рамках реалізації Національної програми інформатизації. Процес упровадження комп'ютерних технологій в архівну галузь нагально вимагав напрацювання концептуальних засад архівознавчих аспектів інформатизації. Проект отримав спеціальну державну підтримку як галузева державна програма «Інформатизація архівної галузі України». Розробку питань щодо створення архівознавчих засад для інформатизації від березня 1996 р. здійснювала група архівістів під керівництвом



Л. А. Дубровіної. Інформаційні технології опрацьовувалися спеціалістами в галузі інформатики. Організація та результати роботи колективу, що комплектувався на базі УДНДІАСД і до якого на різних етапах входили Р. Білецький, В. Ляхоцький, Г. Любовець, Г. Матросова, І. Матяш, К. Новохатський, Т. Романюк, О. Селіхов, розглядались та обговорювались на засіданні Вченої ради Інституту (протокол № 1 від 28 лютого 1996 р.) та на міжвідомчій нараді-семінарі «Концепція системної комп'ютеризації архівної справи» (25–26 червня 1997 р.)<sup>1</sup>. Були опрацьовані основні положення комп'ютеризації архівної справи в аспектах архівознавчих процесів і технологій<sup>2</sup>. Держкомархів приймає рішення про створення Центру інформаційних технологій, перед яким і було поставлене завдання втілення в життя ідеї створення інтегрованих ресурсів у галузі. Отож з 2000 р. було започатковано офіційний сайт Держкомархіву та утворено його Центр інформаційних технологій. Цей етап характеризується розробкою Програми інформатизації архівної галузі та початком її реалізації, впровадженням програмного продукту «Архівні фонди України», який дозволяє сформувати інтегрований загальногалузевий ресурс, інформаційну основу котрого склали зведені довідки про архівні фонди установ НАФ України.

У 1998 р. опубліковано перший за часів незалежності України підручник для студентів вищих навчальних закладів «Архівознавство» (голов. ред. Я. С. Калакура), написаний колективом архівістів та академічних учених і викладачів кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського державного університету імені Тараса Шевченка: Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна, К. І. Климова, В. П. Ляхоцький, І. Б. Матяш, К. Є. Новохатський, Г. В. Папакін, Р. Я. Пиріг, К. Т. Селіверстова, З. О. Сендик, А. К. Шурубуря, М. Г. Щербак.

Л. А. Дубровіна увійшла до складу вченої ради та спеціалізованої вченої ради УДНДІАСД К 26.864.01 по захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю «Документознавство. Архівознавство», відкритої від 2003 р., та до складу Колегії Держкомархіву України, що є постійним

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. Архівознавчі аспекти концепції інформатизації архівної справи в Україні // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: наук. доп. Всеукр. конф., (Київ, 19–20 лист. 1996 р.): у 2 ч. / упоряд.: В. П. Ляхоцький, І. Б. Матяш. Київ, 1997. Ч. 1. С. 37–41.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 1998. Т. 3. С. 6–17.

консультативно-дорадчим органом; брала участь у розробці науково-методичних документів архівної галузі.

Значна робота була здійснена з участі й підготовки до друку 2-х випусків міжвідомчого збірника наукових праць, що вийшов під спільним грифом Державного комітету архівів, Національної академії наук, Міністерства освіти і науки України й був представлений Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (Інститут рукопису та Інститут біографічних досліджень), УНДІАСД, Інститутом історії України НАН України, Національним університетом імені Тараса Шевченка: «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство» (Вип. 3, 4. Київ, 2001). Членами редколегії в ньому були й співробітники Бібліотеки О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. С. Чишко, а авторами статей, рецензентами, редакторами – О. С. Онищенко, В. С. Чишко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, О. П. Степченко, Т. В. Добко, Н. І. Малолетова та ін. До спільних видань залучалася науково-видавнича група ІР НБУВ, зокрема до підготовки до друку видань ІР (комп'ютерний набір, наукове, археографічне та бібліографічне редагування, верстка на комп'ютерах, макетування) (відповідальні: Н. М. Зубкова (керівник), М. Л. Скірта, С. Г. Даневич, О. С. Боляк).

Одним із позитивних наслідків стала підтримка розвитку молодого галузевої наукової установи – Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства – шляхом участі у підготовці кадрів, спільних проектів у галузі підготовки видань та виконання державних проектів і програм.

У перше десятиліття незалежності України почала активно та плідно розвиватися співпраця Бібліотеки, особливо Інституту рукопису, із різними спорідненими інституціями як у нашій державі, так і поза її межами, зокрема з Інститутом української археографії НАН України, кафедрою архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Канадським інститутом українських студій Альбертського університету, Національною музичною академією України імені П. І. Чайковського тощо.

Створений у 1991 р. академічний Інститут української археографії (ІУА) став ініціатором та співвиконавцем низки напрямів дослідження історичної

науки. Це – видання історичних джерел, напрацювання концепції архівної та рукописної «україніки», підготовка бібліографічних та археографічних довідників тощо.

Передусім слід згадати підготовку та видання перших трьох томів «Історії Національної академії наук України» (1918–1934), здійснених науковцями Інституту архівознавства НБУВ В. А. Кучмаренко, О. Г. Луговським, Т. В. Папакіною, Л. І. Стрельською, Л. М. Яременко за активної участі П. С. Соханя та Г. В. Боряка від ІУА.

У свою чергу, Бібліотека в особі О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіної та С. М. Кіржаєва була представлена в редакційній колегії «Українського археографічного щорічника» (нова серія), що почав виходити від 1992 р. Серед авторів наукових статей також було репрезентовано чимало співробітників Бібліотеки. Натомість до редакційної колегії збірника наукових праць Інституту рукопису НБУВ «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» від ІУА увійшли його директор П. С. Сохань та заступник директора Г. В. Боряк.

Результатами спільної роботи Бібліотеки та ІУА стали фундаментальні праці, індивідуальні та в співавторстві, підготовлені співробітником НБУВ С. М. Кіржаєвим (разом із В. І. Ульяновським), – «Синові України: збірник статей 1906 року на пошану проф. Володимира Антоновича (фототипне відтворення)» (1993), «Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР: каталог» (1991), «Пантелеймон Куліш. Щоденник (1993)».

Серед науково-довідкових видань, укладених спільно з ІУА, – бібліографічний покажчик «Вісті Таврійської вченої архівної комісії і таврійського товариства історії, археології та етнографії (1887–1931)» Л. В. Шаріпової, архівний та бібліографічний довідник Н. М. Зубкової «Б. Д. Грінченко. Документи і матеріали з фондів Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України: покажчик. Вип. 1: Віршовані твори» (1994), «Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины» М. А. Шамрай, за участі Б. В. Грановского та І. Б. Торбакова (1995).

Бібліографічні та біобібліографічні покажчики, зокрема «Юрій Олексійович Меженко (1892–1969): матеріали до біографії» (укладачі Т. Ігнатова, Н. Козакова, Н. Стрішенець, разом із Канадським інститутом українських

студій Альбертського університету) (1994) та «Олена Михайлівна Апанович: бібліографічний покажчик (до 75-річчя від дня народження і 50-річчя наукової діяльності)» (укладач С. Даневич) (1994), також готувалися до друку на базі видавничої ділянки ІУА, яку підтримували Фонд кафедр українознавства Українського наукового інституту Гарвардського університету (США). Там само побачили світ видання Л. А. Дубровіної, О. М. Гальченко та О. А. Іванової «Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису» (1992), монографія Л. А. Дубровіної «Кодикологія та кодикографія української рукописної книги» (1992), науково-довідкова праця Л. А. Гнатенко «Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України: каталог рукописів другої половини XV – першої чверті XX ст.» (1995).

Окремий напрям наукових досліджень становила публікація історичних джерел з рукописних та книжкових фондів Бібліотеки. Спільними з ІУА виданнями були, зокрема: «В. Л. Модзалевський. Малоросійський родословник. Т. 5, вип. 1» (НБУВ, ІУА, Українське генеалогічне товариство. Центр генеалогії та біографіки. Центр генеалогічних досліджень) (Київ, 1998), «Грецький Схід і Україна: Листи грецького духовенства XVIII ст. в фондах Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського» (укладач Є. К. Чернухін) (1994), «Д. П. Деляфліз. Альбоми» (ІР НБУВ, ІУА, разом з Кафедрою української культури та етнографії ім. Гуцуляків Університету Альберта) (1996), збірник документів «Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.» (укладач В. Й. Горобець) (1993).

Історія археографії репрезентована спільними виданнями – «Едиційна археографія в Україні у XIX – XX ст.: плани, проекти, програми видань» С. Кіржаєва та С. Рилькова (1993) та «Історія української археографії: Персоналії. Вип. 1: Микола Костомаров. Дмитро Багалій. Володимир Антонович. Михайло Грушевський. Атанасій Великий» (1995).

Спільною працею Львівського відділення ІУА, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та Інституту біографічних досліджень НБУВ були матеріали науково-практичної конференції «Український біографічний словник: історія і проблематика створення» (1996).

Л. П. Корній, науковий співробітник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, та Л. А. Дубровіна, директор ІР НБУВ,

випустили в світ спільне видання «Болгарський наспів з рукописних нотолінійних Ірмолоїв України кінця XVI–XVII ст.» (1998).

Співробітники НБУВ як експерти брали активну участь у діяльності Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України, а також у підготовці вип. 4, 5 та 6 збірників конференцій «Повернення культурного надбання в Україну: проблеми, завдання, перспективи», що проводилися Міністерством культури України у період активного обговорення питання (1994–1996).

#### **4.4. Комплексні історико-бібліотекознавчі, історико-книгознавчі, біобібліографічні та фондознавчі дослідження 1990-х років – початку XXI ст.**

Уперше за багато років інтенсивного розвитку в Україні набувають фундаментальні та об'єктивні дослідження історії бібліотек і бібліотечної справи, комплексні історико-бібліотекознавчі, історико-книгознавчі, історико-бібліографічні дослідження, що заповнюють майже столітні лакуни у вивченні цього складного питання в контексті суспільно-політичного та культурного розвитку України. Цьому сприяло створення інститутів рукопису, української книги, архівознавства, бібліотекознавства, Інституту біографічних досліджень та започаткування власних, але відкритих для широкого кола автури періодичних видань: журналу «Бібліотечний вісник», збірників «Наукові праці НБУВ», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Українська біографістика»; відкриття аспірантури та спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій за спеціальністю «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» з історичних наук.

Розвиток комплексних історичних досліджень у галузі бібліотечної справи, книги, видатних книжників та бібліографів, історичних колекцій та зібрань був започаткований зусиллями та працею значної кількості наукових співробітників Бібліотеки, які з великим ентузіазмом досліджували зміст книжкових колекцій, їхнє походження, виявляли унікальні матеріали в різних архівах щодо історичної долі колекцій та їхніх власників. Копітка робота дозволила дослідити складний шлях масштабних та «травматичних»

переміщень таких надзвичайно цінних книжкових колекцій та зібрань, відновлювала історію цієї культурної спадщини. В результаті були заповнені «білі плями» національної історії книги та бібліотечної справи, зокрема тривалого історичного періоду ХІХ–ХХ ст., дуже цінного для історії культури й науки України, але такого, що залишався невідомим для науки, культури та освіти і до цього практично не вивчався.

Цей науковий напрям охоплює багатоаспектну проблематику: історія бібліотек, бібліотечної, видавничої та книжкової справи; формування національного бібліотечного фонду; історична доля та примусова міграція бібліотечних зібрань та колекцій; збирацька діяльність приватних осіб; історія бібліотек різних наукових інституцій, культурних осередків, наукових товариств, просвітницьких установ; бібліофільство; історія рукописних книг та стародруків, періодики, спеціальних видів друку та ін. Окреме важливе місце посідають дослідження історій та складу унікальних фондів НБУВ. Характерною особливістю багатьох досліджень стало опрацювання складних взаємопов'язаних питань колективами авторів, які працювали в різних наукових підрозділах Бібліотеки, що було викликане специфікою проблематики.

Науковцями Л. А. Дубровіною та О. С. Онищенком започатковано фундаментальну монографічну серію, присвячену складній і насиченій драматичними подіями й важливими здобутками історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотечній справі в ХХ ст. в Україні. Перша книга висвітлює довоєнну історію НБУВ.<sup>1</sup> Уперше із залученням багатьох архівних джерел актуалізовано виникнення ідеї її створення як Національної Бібліотеки Української держави в 1918 р., обставини її започаткування під егідою Української академії наук, формування фондів, укладання каталогів, напрацювання системи обслуговування читачів, розвиток наукової і видавничої діяльності, важливу роботу в галузі створення методичних засад діяльності та об'єднання наукових бібліотек України. Уперше було оприлюднено імена видатних учених В. І. Вернадського, М. П. Василенка, С. О. Єфремова, А. Ю. Кримського, Г. П. Житецького, В. О. Кордта та багатьох інших як фундаторів найбільшої книгозбірної держави, які увійшли до складу Тимчасового комітету із заснування Націо-

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. Київ, 1998. 337 с.

нальної бібліотеки та сприяли її створенню як загальнонаціонального центру культури, науки, освіти, що мав зайняти своє місце у світовому науковому співтоваристві. Вперше за всі роки існування Бібліотеки було відтворено її кадровий склад за період довоєнного існування, де працювали видатні бібліотекознавці та бібліографи, які створили засади наукової діяльності Бібліотеки, опрацювали методичні документи формування універсального бібліотечного фонду, процеси систематизації та каталогізації літератури й обслуговування читачів. Важливим внеском цих учених стало створення концепції фондів «Україніки» та «Українського бібліографічного репертуару» тощо. У монографії розкриваються трагічні сторінки історії Всенародної бібліотеки України в 1930-х роках і напередодні війни, під час політичних переслідувань та репресій. Показана динаміка перетворення національної бібліотеки у Бібліотеку Академії наук України. Виняткову увагу було приділено співробітникам Бібліотеки, імена яких свого часу перебували під забороною, а тепер уперше було визначено їхній професійний доробок та висвітлено важливі віхи життєвого шляху.

Авторами серії було опубліковано низку статей про роль В. І. Вернадського, М. П. Василенка та інших засновників Бібліотеки у створенні концепції та практичній реалізації ідеї Національної бібліотеки, студії щодо періодизації та історичного шляху Бібліотеки у різні часи.

Наступний том історії Бібліотеки присвячувався періоду 1941–1964 рр. Він був опублікований у 2003 р. На базі архівних джерел розкрито історію Бібліотеки під час Другої світової війни, у той відрізок часу, який не досліджувався в радянський період і не висвітлювався до цього часу в історіографії, а також за повоєнний період – до 1964 р.: зміни підпорядкування, статусу, функцій, поки вона не перетворилася в Центральну наукову бібліотеку АН УРСР<sup>1</sup>.

Проблематика війни стала предметом низки досліджень Н. І. Малолетової та Л. А. Дубровіної, студії яких були написані на основі документів архівів нацистських установ та організацій, наданих українськими архівами у відкритий доступ лише у 1990-х роках. У них вперше в історичній науці на базі залучених документів, які зберігаються в Україні, розглядалася діяльність оперативного штабу Рейхслайтера Розенберна та Рейхскомісаріату

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964. Київ, 2003. 357 с.



України під керівництвом Е. Коха, інших німецьких організацій у сфері забезпечення діяльності бібліотек та вивозу культурних цінностей, розкрито різні аспекти нацистської політики в період окупації Києва в 1941–1943 рр. щодо бібліотек, архівів, музеїв, долю різних бібліотек та книжкових фондів Бібліотеки і її співробітників<sup>1</sup>. У низці статей розкривалися джерела з історії бібліотечної справи цього драматичного періоду окупації України<sup>2</sup>. У подальшому науковцями було укладено археографічний довідник «Бібліотеки Києва у період нацистської окупації (1941–1943)» (Київ, 2004), де наведено відомості про наявність документів у різних архівах, подано опис документів. Цей довідник став настільною книгою для істориків бібліотечної справи періоду війни.

У другій половині 1990-х років поглиблено розвиваються дослідження історії Бібліотеки та діячів бібліотечної справи з різних напрямів. Публікація історії НБУВ спонукала до багатоаспектного вивчення різних напрямів унікального досвіду Бібліотеки. Так, розгортається дослідження В. В. Матусевич, присвячене діяльності Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр.<sup>3</sup>, де детально розкривається функціонування цієї першої професійної науково-дослідної інституції, яка, хоча й не здобула статусу окремого інституту, але виконувала ті ж самі функції, розвивала вивчення історії світових бібліотек, здійснювала спеціальні дослідження досвіду бібліотечної справи та книгознавства, створення Українського бібліографічного репертуару, проводила фахову підготовку кадрів бібліотекарів та аспірантів.

Окремі аспекти з історії НБУВ висвітлено в працях М. С. Слободяника (діяльність Комітету для заснування Національної бібліотеки Української держави), В. Г. Врублевського (заснування НБУВ), Н. Ю. Каліберди (система обслуговування читачів у НБУВ).

---

<sup>1</sup> Нацистська бібліотечна політика у період окупації Києва у 1941–1943 рр. і доля книжкових фондів Бібліотеки Академії наук УРСР / Н. І. Малолетова, Л. А. Дубровіна // Рукописна і книжкова спадщина України: археогр. дослідж. унік. архів. та бібл. фондів. 2000. Вип. 5. С. 139–172.

<sup>2</sup> Фонд рейхскомісара України (1941–1944) у ЦДАВО України: огляд документів з історії бібліотек періоду нацистської окупації Києва // Архівознавство, археографія, джерелознавство. Вип. 4. Студії на пошану Руслана Пирога. – Київ, 2001. – С. 408–427.

<sup>3</sup> Матусевич В. В. Діяльність науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 / НАН України, НБУВ. Київ, 1998. 121 с.

Історіографічний огляд розвитку бібліотекознавства у 1990-ті роки ХХ ст. в Україні виконав М. С. Слободяник (Київ, 2002). Н.Г. Солонська вивчала місце НБУВ у фаховій періодиці 1920–1930-х років.

Історико-фондознавчі дослідження створення спеціалізованих фондів і відділів НБУВ у 1918–1930-х роках та роль видатних учених у комплектуванні, збереженні й науковому описуванні багатьох унікальних колекцій (серед них М. В. Геппенер, О. Т. Дзбановський, Г. П. Житецький, В. Ф. Іваницький, Є. О. Ківлицький, В. О. Кордт, А. С. Криловський, С. І. Маслов, П. М. Попов, П. Я. Стебницький, М. І. Ясінський) характеризують праці О. П. Степченко. Аналіз започаткування наукових видань у структурі фондів НБУВ та системи документопостачання за період 1918–1999 рр. було проведено О. В. Воскобойніковою-Гузевою. Історію становлення музичного відділу висвітлювала В. Д. Шульгіна, стародруків та рідкісних видань – Г. І. Ковальчук, депозитарію ООН у НБУВ – Н. В. Стрішенець. Історію унікальних колекцій образотворчих фондів досліджували такі фахівці, як Г. М. Юхимець, Д. Д. Фоменко, О. М. Донець, Т. А. Галькевич, Н. Ю. Белічко, Л. М. Гутник.

Історія формування системи обов'язкового примірника друку (1917–1997) стала об'єктом аналізу Я. О. Чепуренко. Розкриття заборонених раніше періодів у житті Бібліотеки, вивчення системи бібліотечної та видавничої справи стимулювали дослідників підготувати й захистити низку кандидатських дисертацій в галузі історичних наук, опублікувати монографії за тематикою досліджень. Так, історія київських бібліотек у 1930-х роках ХХ ст. висвітлювалася в статтях Г. І. Ковальчук. Питання історіографічних підходів 1920–1930-х років до соціології книги та читання розглядалися в студіях П. В. Голобуцького.

Крім того, було започатковано напрям вивчення історичних бібліотек України з реконструкцією їхньої історії та складу й змісту фондів, долі власників. У 1990-х роках Є. В. Рукавіцина розпочинає дослідження бібліотечної, бібліографічної, архівної спадщини Київського митрополита Євгенія, а І. О. Римарович – історичних зібрань Правобережної України ХVIII ст. з фондів НБУВ, зокрема бібліотек Вишневецьких-Мнішків з Вишневецького замку, Потоцьких з Тульчинського маєтку, Мікошевських з Трусилівки на Волині. Ці комплексні дослідження були оприлюднені на численних наукових конференціях, у публікаціях, підготовці та захисті ними

дисертацій: у 1995 р. Є. В. Рукавіцина захистила кандидатську дисертацію «Бібліотека та архів митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова)», в 2001 р. І. О. Римарович – «Родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія та бібліографічна реконструкція».

Комплекс досліджень було здійснено до відзначення 80-річчя НБУВ. Зокрема з історії будівлі Бібліотеки по вул. Володимирській, її архітектурного стилю, історії та походження мистецьких пам'яток (скульптур, картин), якими прикрашене одне з приміщень НБУВ, королівських шаф, які надійшли до установи разом з унікальною книгозбірнею польського короля Станіслава Августа Понятовського<sup>1</sup>. На основі архівних документів Г. І. Ковальчук підготувала кілька статей про директорів установи, зокрема про тих, хто працював у 1920–1930-х роках ХХ ст. і доля котрих до відкриття архівів СБУ була маловідомою, оскільки документи щодо репресованих осіб відкрито лише у 1990-х роках ХХ ст.<sup>2</sup>

З 1997 р. відділ стародруків та рідкісних видань активно працював над підготовкою і проведенням конференцій та книгознавчих читань, присвячених знаним вченим, які працювали у Бібліотеці, а також видатним подіям, пов'язаним з історією книги та книгодрукуванням, зокрема: 100-річчю від дня народження Ф. П. Максименка; 40-річчю від дня смерті С. І. Маслова; 75-річчю Українського наукового інституту книгознавства; «Львівському Апостолу – 425»; 200-річчю першої публікації «Слова о полку Ігоревім»; «Книга книг» у фонді відділу стародруків та рідкісних видань; 120-річчю від дня народження С. І. Маслова; 600-річчю Йоганна Гутенберга; Острозькій Біблії – 420 тощо.

Відкриття аспірантури в 1993 р. у ЦНБ та сплеск інтересу до історії Бібліотеки, яка залишалася невідомою до 1990-х років ХХ ст., сприяли бурхливому розвитку уваги до цієї теми, результатом чого стало написання кандидатських дисертацій, присвячених бібліотечній та книжковій

---

<sup>1</sup> Демченко Є. П., Донець О. М. Будинок філії № 1 Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та його художні пам'ятки // Бібліотечний вісник. 1998. № 1. С. 19–27.

<sup>2</sup> Ковальчук Галина. Керівники ВБУ–НБУВ (1918–1998) // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. С. 18–28; Ковальчук Г. І. Доля репресованих директорів Всенародної бібліотеки України в 20–30-х роках // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 1998. Вип. 4. С. 3–21; Ковальчук Г. І. Репресовані директори ВБУ // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. Київ, 1998. Вип. 1. С. 39–45.

справі періоду Української революції 1917–1920 рр., відродженню української культури 1920–1930-х років, а також періоду репресій та згортання національної школи бібліотекознавства та бібліографознавства 1930-х років ХХ ст. в історії НБУВ. Їх автори: О. П. Степченко, Н. Г. Солонська, В. В. Матусевич, Л. В. Муха, І. А. Сергєєва, Н. В. Стрішенець, Я. О. Чепуренко та інші (див. розділ 4.6 «Становлення та розвиток системи підготовки кадрів Вищої кваліфікації в НБУВ у 1993 р. – на початку ХХІ ст.»).

У зв'язку з ініціюванням проблем переміщення культурних цінностей під час Другої світової війни Комісією з питань повернення в Україну культурних цінностей (у тому числі бібліотечних) (нині – Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України) виникає необхідність вивчення об'єктивної історії переміщень бібліотечних цінностей та колекцій НБУВ – відповідно, дослідження їхнього походження. Найбільш важливим тоді стало студіювання історії бібліотек під час Другої світової війни – як у цілому, так і Києва. Комісія залучила багато бібліотек та фахівців до співпраці через участь у конференціях і нарадах щодо проблем історії бібліотек під час війни, бібліотечних втрат, зокрема були опубліковані матеріали конференції «Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи» (Київ, 1996. Вип. 6), до участі в котрій долучалися й співробітники НБУВ (А. Г. Бровкін, М. А. Воробей, Л. А. Дубровіна, Н. І. Малолетова) і на якій спеціально розглядалися питання бібліотечних втрат. Уперше було поставлено питання про можливість «інтелектуального» повернення історичної культурної спадщини шляхом створення науково-пошукового апарату та довідників, де на нових наукових засадах здійснюються опис та реєстрація документальної інформації в Національній архівній та бібліотечній автоматизованій системі України. Пропонувалося створити таку систему спеціально для обліку та зберігання цифрових копій документів, що мають спільне з іншими країнами походження, або мають проблемні питання повернення культурної спадщини, вивезеної за межі країн <sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А. «Інтелектуальне» повернення історичної спадщини: до проблеми опису та реєстрації документальної інформації в Національній архівній та бібліотечній автоматизованій системі України // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. Київ, 1996. Вип. 6. С. 261–270.

Наслідки війни – переміщення культурних цінностей України до Польщі – розглядалися в спільних працях О. С. Онищенко та Л. А. Дубровіної, зокрема переміщення зібрання «Оссолінеума»<sup>1</sup>, що зберігалось у другій половині 1940-х років у Львівській філії Бібліотеки (сьогодні Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника), де на новому джерельному матеріалі розкривалися обставини передавання частки зібрання та публікувалися документи.

У зв'язку з відзначенням 80-річчя від часу заснування НБУВ значну увагу було приділено історико-біографічним студіям, присвяченим її бібліотекарям та бібліографам, зокрема, Г. І. Ковальчук писала про провідних фахівців Бібліотеки – Ю. О. Іванова-Меженка, С. П. Постернака, В. Ф. Іваницького, Н. М. Миколенка, А. М. Яременка, В. М. Іванушкіна, З. М. Ільницьку, О. Б. Михайличенка, Б. І. Зданевича, Т. М. Марківську, М. П. Рудя, І. С. Черненка, С. К. Гутянського, Л. В. Беляєву, Б. П. Ковалевського, Ф. З. Шимченка, М. І. Сенченка, О. С. Онищенко. Нею вперше були представлені біографічні портрети всіх директорів НБУВ. Особливу увагу Г. І. Ковальчук приділила С. І. Маслову. Нею, разом із Н. Г. Солонською, було організовано Перші книгознавчі читання, присвячені цьому видатному вченому, та видано збірник наукових праць<sup>2</sup>. Дослідження діяльності бібліотекарів КДА, зокрема К. Думитрашка, А. М. Криловського та інших, провадила Л. М. Дениско, яка згодом захистила кандидатську дисертацію «Бібліотека Київської духовної академії та її бібліотекарі».

У межах даної проблематики Л. А. Гнатенко публікує біографічне дослідження про Є. Кивлицького, а Н. В. Стрішенець – про Ю. О. Меженка, С. П. Постернака та Я. Стешенка. Дослідження діяльності Ю. О. Меженка було розвинено Н. В. Стрішенець у дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук, а згодом – у монографії (1997).

Видавались також біобібліографії сучасних учених, зокрема, Р. С. Жданова та І. А. Певзнер підготували біобібліографію С. В. Сороковської (1993); Т. В. Добко – біобібліографічний покажчик, присвячений В. С. Бабичу (1997); Р. С. Жданова – М. С. Слободянику (1999), С. Г. Даневич – О. М. Апанович (1999); Л. Г. Рева – Н. М. Реві (1999).

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко А. С. Судьба львовского книжного собрания «Оссолинеум». 1945–1946 гг. // Исторический архив. Москва, 2002. № 4: Россия и Украина XVI–XX вв. С. 46–69.

<sup>2</sup> Перші книгознавчі читання: зб. наук. пр. / НАН України, НБУВ. Київ, 1997. 146 с.

Л. А. Дубровіна спеціалізувалась на біографічних нарисах про співробітників відділу рукописів НБУВ – М. В. Геппенера, М. П. Візира, Г. П. Житецького, П. М. Попова та ін. А. Л. Герус та Т. І. Шовкопляс досліджували життя і діяльність знаного картографа, завідувача картографічним відділом В. О. Кордта<sup>1</sup>. Н. Г. Солонська та Н. В. Козакова розглядали життєвий шлях книгознавця Л. У. Биковського. Н. Г. Солонська опублікувала його маловідомі праці.

Паралельно розвиваються й біобібліографічні дослідження сучасних учених. У публікаціях О. С. Онищенко були оприлюднені біобібліографії відомих сучасних фахівців бібліотечної та архівної галузі, а також діячів культури України – Л. В. Беляєвої, А. Г. Бровкіна, В. С. Бабича, Є. К. Бабич, Л. А. Дубровіної, Р. Я. Пирога, І. Г. Шовкопляса, П. Т. Тронька<sup>2</sup>.

Починають досліджуватися й теоретико-методологічні питання історико-книгознавчих досліджень у галузі історії рукописної книги та стародруків. Теоретико-методологічні аспекти рукописної спадщини, *поняття рукописної книги* як синкретичного явища історії книги та книжної культури, наукове обґрунтування спеціальних історико-філологічних дисциплін – кодикології та кодикографії було актуалізоване в докторській дисертації Л. А. Дубровіної «Кодикологія та кодикографія як спеціальні історичні дисципліни в дослідженнях історії української рукописної книги» (Київ, 1993). Нею ж здійснювалися дослідження рукописної книги як історико-культурного джерела та засад її наукового опису й вивчення<sup>3</sup>.

Розпочалися комплексні дослідження рукописної книги як явища книжкової та писемної культури, об'єкта археографії, палеографії, образотворчого мистецтва і як історичного джерела. Створення методичного апарату кодикографії як наукової дисципліни, що інтегрує методи різних наук, аспекти опису рукописних книг як об'єктів бібліографічного репер-

<sup>1</sup> Герус А. Л., Шовкопляс Т. І. В. О. Кордт – історик, краєзнавець, бібліограф // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. ст. Київ, 1999. Вип. 6. С. 284–288.

<sup>2</sup> Олексій Семенович Онищенко: матеріали до біобібліогр. / НАН України, НБУВ; уклад.: Т. В. Добко, А. Л. Панова. Київ, 2003. 112 с.

<sup>3</sup> Дубровіна Л. А. Рукописна книга як історико-культурне джерело та її джерелознавче вивчення // Історія українського середньовіччя. Козацька доба: зб. наук. пр.: у 2 ч. Київ, 1995. Ч. 1. С. 152–161; Дубровіна Л. А. Кодикографія у системі кодикологічного аналізу рукописної книги: до змісту поняття // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. пр. та спогадів. Київ, 2000. Вип. 4, ч. 2. С. 307–322.



туару та археографічного реєстру розвивалися у працях Л. А. Дубровіної, О. А. Іванової, Л. А. Гнатенко, О. М. Гальченко. Зокрема, в роботах О. М. Гальченко закладено методичні засади, обґрунтовано спеціальну історичну дисципліну – бібліопегістику і розглянуто опрацю рукописних книг та стародруків як об'єкт кодикографії. У 1994 р. вона захистила кандидатську дисертацію з цієї тематики. Текстологія, палеографічні та орфографічні особливості української кириличної книги, мовні редакції почали досліджуватися Л. А. Гнатенко та О. А. Івановою. Особливості текстології та палеографії давньогрецької й латинської книги вивчав Є. К. Чернухін. Книжкові знаки та палеографічні особливості єврейської книги досліджували І. А. Сергєєва, О. О. Хамрай, О. Ю. Горшихіна. На особливу увагу заслуговувала єврейська декорована книга, про історію якої була захищена дисертація І. А. Сергєєвою (1998).

Уперше в історії української науки об'єктом дослідження стала історія книжкових та рукописних колекцій і зібрань, зокрема українського, польського, єврейського, грецького походження, що зберігалися у фондах НБУВ. Ці аспекти вивчалися низкою дослідників, зокрема: С. О. Булатовою, І. О. Ціборовською-Римарович, І. А. Сергєєвою, Є. К. Чернухіним, Л. В. Шолоховою, Л. М. Дениско, Л. В. Івченко та іншими.

Надзвичайно важливими для введення унікальних пам'яток давнини до сучасного наукового обігу є підготовка і випуск друком архівних документів, факсимільних чи фототипічних перевидань спадщини з фондів Бібліотеки. Було видано «Курс лекцій з джерелознавства. 1880–1881» В. Б. Антоновича (1995); «Альбоми» Д. П. Де ля Фліза (1996, 1999); «Малоросійський родословник» В. Л. Модзалевського (1996, 1998); транслітерованій текст і словопоказчик «Пересопницького Євангелія» (2001). Значною популярністю користувалися покажчики та довідники по фондах – «Б. Д. Грінченко» (1994), «Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України» (1995), «Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у НБУВ» (1998), «Олена Михайлівна Апанович» (1999), «Особові архівні фонди Інституту рукопису» (2002), «Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943)» (2004).

Одним із потужних напрямів, що виникає і набуває розвою вже у перше десятиліття незалежності нашої держави, стає теорія українського книго-



знавства, історія книгодрукування, розробка методичних засад дослідження друкованої книги на базі унікальних фондів стародруків та рідкісних видань, бібліотечних колекцій та зібрань, що поповнили фонди Бібліотеки переважно у 1920-х роках і з того часу були фактично законсервовані.

Після достатньо тривалої перерви активізується дослідження стародруків. На початку 1990-х рр. найбільший внесок у цій сфері належить М. А. Шамрай. Завдяки попримірниковому цілеспрямованому вивченню фондів давніх видань безпосередньо у відділі стародруків, а також в історичних колекціях НБУВ, атрибуції багатьох видань, нею, за участю Б. В. Грановського та І. Б. Торбакова, був підготовлений та випущений 1995 р. фундаментальний науковий «Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины». Каталог містить описи понад 2500 примірників палеотипів, тобто видань першої половини XVI ст., із зазначенням характеристики видання та особливостей примірників.

У Відділі стародруків та рідкісних видань на початку 1990-х рр. існувала також група для дослідження стародруків, надрукованих кириличним та гражданським шрифтами. Серед результатів дослідження кириличних стародруків того часу – каталог «Книги Франциска Скорини у зібранні Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР» (1991, укладачі І. О. Ціборовська-Римарович, Ю. А. Лабинцев та І. В. Стадниченко). Трохи пізніше було доопрацьовано й опубліковано унікальний каталог маргінальних записів на примірниках кириличних видань зі збірки НБУВ М. А. Шамрай<sup>1</sup>

Ще одним об'єктом історичних досліджень було вітчизняне історичне книгознавство. Його бурхливий розвиток пов'язаний насамперед з діяльністю Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), який функціонував у 1920–1930-х роках XX ст.<sup>2</sup> Історію цього Інституту досліджувала Г. І. Ковальчук, залучила до наукового обігу Архів Інституту,

<sup>1</sup> Шамрай М. А. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ: НБУВ, 2005. 334 с.

<sup>2</sup> Ковальчук Г. Основні напрями діяльності УНІКу // Бібліотечний вісник. 1996. № 3. С. 19–23; Ковальчук Г. Внесок Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) в розвиток науки про книгу // Збірник наукових праць Київського державного інституту культури. Київ, 1994. Ч. 2. С. 52–62.

архівні фонди деяких його співробітників, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, видання УНІКу та тогочасні газетні й журнальні публікації. Це дозволило Г. І. Ковальчук проаналізувати його діяльність, виявити всі його публікації і на цій основі підготувати низку статей, бібліографічний покажчик журналу УНІК «Бібліологічні вісті», проводити виставки, книгознавчі читання. Опосередкованим результатом досліджень цієї теми стали нариси вченої про репресованих вітчизняних книгознавців і загальний висновок про знищення в 1930-х рр. книгознавства як науки загалом.

Увага співробітників НБУВ, які працювали зі стародруками, рідкісними виданнями, історичними колекціями, звертається до історико-книгознавчого досвіду української науки. Г. І. Ковальчук та Н. П. Бондар виступають з програмними статтями щодо кириличних стародруків та їх дослідження.

Наприкінці 1990-х років – на початку ХХІ ст. Г. І. Ковальчук підійшла до напрацювання теоретичних засад книгознавства в контексті роботи з бібліотечними фондами книжкових пам'яток, розвиває методичні засади підготовки науково-реєстраційного опису книжкової спадщини у ДРНКН.

Суттєвий внесок у розвиток методичних засад реконструкції складу зібрань, класифікації, наукового опису та паспортизації колекцій належить Л. В. Мусі, яка захистила кандидатську дисертацію та підготувала видання на цю тему (1997). Дослідженню методології вивчення книжкових колекцій та зібрань, їхньої класифікації та історії присвятили свої праці Л. А. Дубровіна та Л. В. Лисенко.

Тим самим у 1996–1998 рр. у НБУВ закладаються ґрунтовні засади формалізованого опису історичних бібліотек та книжкових колекцій як самостійного об'єкта вивчення. У процесі вивчення колекцій було вироблено базові положення щодо критеріїв збереження цілісності, обліку та наукового опису книжкових історичних колекцій (Л. А. Дубровіна, Л. В. Муха)<sup>1</sup>. Узгоджений склад формалізованого опису колекції включає відомості про фондоутворювача; історію формування фонду; історію побутування фонду та його переміщення; місце зберігання; хронологічні межі видань, обсяг

---

<sup>1</sup> Дубровіна Л. А., Муха Л. В. Исторические коллекции книг и библиотечных собраний и совершенствование их организации и хранения // Прогрессивные библиотечные технологии: организация и управление. Киев, 1989. С. 160–187; Дубровіна Л. А. Классификация и научно-информационное описание коллекций и собраний в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2007. Вып. 5. С. 58–80.

або кількість одиниць зберігання; їхній родо-видовий склад; тематичний зміст фонду; мовну характеристику, науково-довідковий апарат, наявність штампів, екслібрисів фондоутворювача; використані джерела й літературу. Наповнення рубрик залежить від характерних особливостей об'єктів опису і може складати як одну-дві, так і декілька сторінок.

Ця практична галузь історичного книгознавства є методичною платформою будь-яких подальших досліджень книжкових колекцій як явищ історико-культурного розвитку, і їхній науковий опис має містити неупереджену, доведену та достовірну інформацію.

Проведені наукові дослідження дали змогу в подальшому організувати повноцінний обліковий опис найбільш цінних книжкових колекцій в електронному середовищі.

У дослідженнях І. О. Римарович розглядаються питання історичного розвитку та змісту книжкових фондів стародруків бібліотечних зібрань та видання друкарень XVI–XVIII ст., що діяли на території українських земель. Вона ґрунтовно вивчає польські родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. Історія науково-технічної та природничої книги XVIII ст. стала об'єктом дослідження В. Ю. Соколова, книги почаївського друку – Р. Є. Кисельова.

Дослідження важливих аспектів формування, складу і змісту музичних фондів, фондів естампів та репродукцій як специфічних видів видань, що потребують особливого методичного апарату наукового опису, характеризується у низці праць Т. А. Галькевич, Н. Ю. Белічко, Г. М. Юхимця, І. І. Цинковської.

У статтях П. В. Голобуцького та Е. М. Жлудько досліджувалися питання українського книгодрукування 1920-х років, видавничої справи в діаспорі та місця української книги в системі національного книгодрукування<sup>1</sup>. Н. Г. Солонська вивчала журнал «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 1920-х – початку 1930-х років XX ст. та захистила з цієї теми кандидатську дисертацію (1997). Популярні огляди кирилических видань публікувала Л. Г. Рева.

---

<sup>1</sup> Голобуцький П. В., Жлудько Е. М. Українське книгознавство: відродження втрачених традицій // Культура України: проблеми, перспективи: зб. наук. пр. колективу авт. Рівненського ін-ту культури. Рівне, 1992 [1993]. С. 76–89.

Історія видавництва та видавнича діяльність, зокрема видавництва «В. І. Рапп і В. І. Потапов», розглядалися Н. М. Ольховик, музичне видавництво Л. Ідзіховського – В. Д. Шульгіною.

Українська періодика стала об'єктом дослідження Т. О. Борисенко та Т. В. Коваль, єврейські періодичні видання – О. Ю. Горшихіної, духовна періодика – Л. М. Дениско.

Розвиваються історико-бібліотекознавчі дослідження походження, долі і складу історичних бібліотек – Київської духовної академії (Л. М. Дениско), Київського університету св. Володимира (Т. В. Мяскова), зібрання митрополита Євгенія (Болховітінова) (Є. В. Рукавіцина).

У цей період глибоко вивчаються архівні колекції та рукописні зібрання НБУВ в працях Т. В. Міцан (документальна спадщина Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст.), І. В. Клименко (архіви українських часописів кінця XIX – початку XX ст.).

Характерною особливістю вивчення історичних колекцій та зібрань є студювання історії створення та переміщень книжкових колекцій України у 1920–1940-х роках XX ст., коли була зруйнована попередня (дореволюційна) система зібрань, що склалася історично в різних бібліотеках та музеях, освітніх організаціях, наукових товариствах, націоналізованих радянською владою. Колекційні фонди таких зібрань переміщувалися в центральні бібліотеки, які були визначені урядом основними книгосховищами для дореволюційних фондів. Ці переміщення відбувалися в стресових умовах і, як правило, не супроводжувалися коректною документацією про історію, склад і зміст зібрань, були відсутні каталоги, і тому українська культура та культура народів, які проживали на цих територіях, зазнали значних втрат. Проведена реконструкція історії колекцій та зібрань із залученням архівних матеріалів, вивчення складу та створення науково-пошукового апарату стали важливим науково-дослідним аспектом діяльності спеціалізованих відділів. Ця величезна та копітка робота проводилася майже усіма співробітниками, які працювали з історичними книжковими та рукописними фондами.

Отже, вперше в історичній науці України сформувався потужний напрям історичних досліджень, тісно пов'язаних з дослідженням історії бібліотек та книги, історичної долі найцінніших бібліотечних фондів та історичних колекцій, унікальних пам'яток писемності та друку, осіб, які працювали

в бібліотеках, з книгознавством, бібліотекознавством та біобібліографією історичних діячів, які працювали в галузі бібліотечної та архівної справи. Показовою особливістю цього процесу стало те, що дослідження розвиваються в тісному взаємозв'язку та взаємопроникненні. Синтез різних напрямів бібліотечної діяльності в цілому концентрується у спеціалізованих відділах, де зберігається історико-культурна спадщина, що не була залучена до наукового та культурного обігу. Досліджуються процеси, структура й окремі напрями історії книги та книгознавства і бібліотекознавства, книжкових фондів, окремих видань та колекцій, до наукового обігу залучається велика кількість раніше невідомих джерел.

Ці дослідження сприяли тому, що Бібліотека поповнює свій науковий потенціал шляхом глибоких і актуальних досліджень, які допомагають становленню науковців та підготовці кадрів вищої кваліфікації, захисту докторських і кандидатських дисертацій. Створюється збагачене наукове середовище, яке швидко завойовує авторитет та формує наукову галузь фундаментальних і прикладних досліджень, пов'язаних з теорією книжкової культури, історією книги в писемних та книжкових джерелах. НБУВ стає центром історико-книгознавчих та історико-бібліотекознавчих досліджень в Україні.

#### **4.5. НБУВ як науковий центр дослідження питань збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів**

Одним із профільних напрямів наукових досліджень та прикладної діяльності ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР став напрям, пов'язаний із проблемою забезпечення збереження фондів Бібліотеки та бібліотечної мережі АН УРСР (нині НАН України), в межах якого реалізувався розвиток науково-дослідних та науково-організаційних засад нових технологій збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів. На початку 90-х років питаннями практичної консервації та реставрації бібліотечних фондів у ЦНБ займалися відділ гігієни і реставрації (заввідділом Ігор Вікторович Стадніченко до 1993 р.) та відділ оправи (заввідділом Василь Борисович Чергінець). Новий рівень вирішення поставлених

завдань з організації наукових досліджень та розробки консерваційних технологій розпочався зі створенням у 1992 р. Центру консервації та реставрації (далі ЦКР) (керівники Юлій Якимович Полулях, Людмила Вікторівна Муха – з 1995 р.). Основним завданням новоствореного підрозділу було формування єдиної політики Бібліотеки в галузі збереження фондів на основі аналізу, узагальнення та адаптації досягнень світової консерваційної науки. Був сформований колектив фахівців із різних галузей науки – матеріалознавців, хіміків, мікробіологів, ентомологів (М. М. Омельченко, канд. техн. наук; Л. П. Затока; І. Є. Скобець, канд. хім. наук; Т. В. Крікова, інженер-хімік; Г. М. Новікова, канд. біолог. наук; А. Г. Суббота, канд. біолог. наук; В. Д. Радзімовський, канд. біолог. наук).

Центр створювався як загальнонаціональний науково-практичний підрозділ, що повинен був не тільки забезпечувати збереження фондів Бібліотеки, але й упроваджувати організацію фізичного збереження фондів у практику бібліотек України. До його функцій належали дослідження фізико-хімічних показників паперу й матеріалів, що були застосовані в конструкції документів; засвоєння прогресивних технологій консервації та реставрації фондів; науковий супровід реставраційної роботи; аналіз комплексу питань, пов'язаних із сучасними деструктивними біологічними факторами, що впливають на фактичний фізичний стан бібліотечних та архівних фондів історико-культурного значення.

На різних етапах розвитку науково-прикладних досліджень апробувалися різні стратегії відповідно до завдань виконання наукових тем: 1993–1995 рр. – формування концепції збереження фонду та опрацювання питань системного підходу до забезпечення їхнього довготермінового зберігання; у 1996–1999 рр. ЦКР працював за внутрішньою тематикою Бібліотеки, виконуючи планову тему «Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів», пріоритетним у дослідженнях та практичній діяльності розглядався напрям з превентивної консервації; у 2000–2002 рр. забезпечував фізичне збереження документних фондів (колекцій) НБУВ у процесі їхнього формування, використання та зберігання, а також започаткував розробку і реалізацію концепції створення страхового фонду як одного з аспектів діяльності Бібліотеки <sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Новікова Г. М. Стратегія збереження документних фондів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Бібліотечний вісник. 1998. № 5. С. 57–61.

На першому етапі, в 1993–1995 рр., Центр починає свою діяльність із здійснення глибокого аналізу впливу різноманітних екологічних факторів на стан книгосховищ як у корпусі НБУВ на вул. Володимирській, 62, так і в корпусі НБУВ на проспекті 40-річчя Жовтня, 3; впливу негативних чинників навколишнього середовища на зберігання й використання книжкових фондів, реалізації науково-прикладних обстежень документів для впровадження системи оцінювання їх фактичного фізичного стану, розробки рекомендацій для створення нормативних умов зберігання для різних типів фондів, поширення інструктивно-методичної документації та навчальних матеріалів з питань організації збереження бібліотечних фондів, а також запровадження прогресивних технологій консервації та реставрації документів. Науковці Центру публікують матеріали досліджень для поширення набутого досвіду серед бібліотечної спільноти.

Ці підходи апробовуються вже на першій міжнародній конференції ЦНБ 1993 р. «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті», що проходила 11–15 жовтня 1993 р. На секції «Екологія книгосховищ, консервація, реставрація бібліотечних фондів» були виголошені доповіді Ю. Я. Полуляха, Г. М. Новікової, І. Є. Скобець, А. Г. Фролова, присвячені збереженню фондів<sup>1</sup>.

Значна увага приділялася вивченню технології нейтралізації кислотності паперу, з якого історично була виготовлена переважна більшість друкованої продукції. Важливими також були питання вивчення збереження фондів у процесі значного читацького навантаження для запобігання фізичним втратам. З цією метою розроблені особливі правила користування рукописами, стародруками, рідкісними виданнями. Документи планово реставрувалися, переносилися на електронні носії, здійснювався поступовий перехід на обслуговування читачів не оригіналами цінних документів, а електронними копіями.

У межах наукової теми «Екологія книгосховищ та її вплив на фізичне збереження бібліотечних фондів» (виконавці Г. М. Новікова, І. Є. Скобець,

<sup>1</sup> Полулях Ю. А. Комплексність і оптимізація технології консервації та реставрації фондів. Ч. 2. С. 237–239; Новікова Г. М. Екологічні аспекти збереження документальних фондів. Ч. 2. С. 234–235; Скобець І. Є., Новікова Г. М. Моніторинг стану фізичного збереження документів за допомогою неруйнівних методів контактного вимірювання вологості і кислотності. С. 239–240; Фролов А. Г. Реставрація фондів ЦНБ ім. В. І. Вернадського. С. 243–244 // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: тези доп. міжнар. наук. конф. (Київ, 12–15 жовтня 1993 р.). Київ, 1993.



А. Г. Суббота, М. М. Омельченко, В. Д. Радзімовський, Л. П. Затока, Т. В. Крікова) розроблено систему забезпечення фізичного збереження фондів як динамічний інноваційний процес, що поділяється на три основні етапи: наукове дослідження екологічних факторів середовища книгосховищ та процесів природного старіння матеріальної основи документів, які визначають загальний стан фізичного збереження фондів; розробка методів та технологій консервації документних фондів; розробка та впровадження організаційно-методичної документації щодо заходів із забезпечення нормативного довготермінового зберігання документних фондів у процесі їхньої обробки та використання<sup>1</sup>.

Основна мета досліджень, що виконувалися в ЦКР, – забезпечення фізичного збереження фондів на папері, а також вивчення властивостей документів, в якості матеріальної основи яких використано сучасні носії інформації<sup>2</sup>.

Важливим для розробки прикладних науково-дослідних тем ЦКР було практичне впровадження результатів наукових експериментів для забезпечення довготривалого фізичного зберігання документів Бібліотеки й бібліотечних установ НАН України. Як загальноакадемічний науково-методичний центр та координаційно-методичний орган із питань забезпечення збереження архівних та бібліотечних фондів в установах НАН України ЦКР був покликаний проводити консультаційну роботу з питань ефективної організації збереження фондів у системі НАН України, обмін науковим досвідом.

На той час ЦКР складався з чотирьох відділів: відділ паперознавства (завідувач канд. біолог. наук Галина Михайлівна Новікова), відділ технологій консервації книг і рукописів (завідувач канд. біолог. наук Юлій Якимович Полулях), відділ реставрації (завідувач Анатолій Георгійович Фролов) та відділ оправи (завідувач Василь Борисович Чергінець). Починаючи із 2002 р., структуру ЦКР було реорганізовано. В Центрі вже працювали три відділи: відділ наукових технологій збереження фондів (завідувач канд. біолог. наук

---

<sup>1</sup> Екологія книгосховищ та її вплив на фізичне збереження бібліотечних фондів: Звіт про НДР (заключний) НАН України: Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; УДК 022.4: 577.4 : 582.288 : 025. 855; № ДР 0195 U024752.– Київ, 1995. – 105 с.

<sup>2</sup> Омельченко М. М., Затока Л. П., Полулях Ю. Я. Вивчення властивостей паперу документів // Архіви України. 1995. № 1–3. С. 107–109.

Галина Михайлівна Новікова, канд. техн. наук Микола Митрофанович Омельченко), відділ реставрації (завідувач Лариса Андріївна Сорокіна) та відділ оправи (завідувач Тетяна Миколаївна Кузнєцова).

У 1990-х роках співробітники відділу наукових технологій збереження фондів впроваджували комплекс заходів щодо запобігання фізичній руйнації фондів, проводили експертизу та біологічний моніторинг для створення оптимальних умов зберігання книжкових та архівних фондів. Л. П. Затока, М. М. Омельченко, Ю. Я. Полулях та І. Є. Скобець вивчали структурні та хімічні властивості паперу різних видів, що застосовані в якості матеріальної основи документів; І. Є. Скобець та Г. М. Новікова брали участь в оцінці фізичного стану воскових циліндрів (фоноваликів) єврейської музичної етнографічної спадщини з фондів сектору сходознавства ІР, проведенні їхньої фазової консервації до і після безконтактного запису звуку в рамках спільного проекту НБУВ та Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, про що йшлося вище.

Ентомолог В. Д. Радзімовський та мікробіолог А. Г. Суббота здійснювали дослідження, моніторинг та реалізовували профілактичні заходи стосовно впливу ентомологічного та мікологічного факторів на стан приміщень і фондів Бібліотеки.

Науково-дослідна робота відділу, що була здійснена в 1990-х роках, дозволила сформулювати принципово новий підхід до вирішення проблеми збереження фондів НБУВ і бібліотек наукових установ НАН України. У процесі виконання наукової теми «Екологія книгосховищ та її вплив на стан фізичного збереження бібліотечних фондів» (1993–1995 рр.) співробітниками вперше в НБУВ було проведене комплексне обстеження умов зберігання бібліотечних фондів відповідно до розробленого в ЦКР «Екологічного паспорта книгосховища» (Г. М. Новікова, Т. В. Крікова). Паспортизація книгосховищ дозволила не тільки проаналізувати стан сховищ, виявити невідповідності умов зберігання нормативним вимогам, але й стала основою для розробки і впровадження конкретних для кожного сховища планів першочергових заходів щодо організації забезпечення збереження документів.

Відділ реставрації на основі аналізу досягнень сучасної науки, а також виходячи з наявних фінансових можливостей, опрацьовував і впроваджував у практику весь комплекс необхідних технологічних операцій для

реставрації унікальних і особливо цінних фондів відділів, що зберігають наукові спеціалізовані фонди Бібліотеки. Наукова реставрація здійснювалась за індивідуальним підходом до кожного документа, що підлягав відновленню. Використовувалися сучасні реставраційні матеріали, сумісні за своїми властивостями з властивостями матеріальної основи документів. Були створені технологічні схеми реставрації особливо цінних і рідкісних видань, рукописів, газетних матеріалів. У виконанні зазначених завдань брали участь художники-реставратори, що працювали у відділі в різні роки (А. Г. Фролов, Л. А. Сорокіна, Л. В. Бабутіна, Н. О. Будзан (Прасолова), В. А. Зінкевич, М. М. Панасенко, І. В. Івахова, А. І. Крюков, Л. Б. Кутько, П. С. Кулаков та інші). В координації з реставраторами співробітники відділу наукових технологій збереження фондів (Л. П. Затока, І. Є. Скобець) проводили структурні, фізико-механічні та хімічні дослідження реставраційних і витратних матеріалів, результати яких застосовувалися для відновлення раритетних документів.

Спеціалістами відділу реставрації були розроблені оригінальні макети і виготовлені зразки таких елементів консервації, як тубуси, папки і футляри, коробки різноманітних конструкцій. У цей період за спеціально розробленими у відділі методиками здійснено реставрацію цінних стародруків та рідкісних видань, серед яких такі раритети, як «Євангеліє Учительное», надруковане І. Федоровичем та П. Мстиславцем 1569 р. в Заблудові; «Апостол» (Львів: Друк Івана Федорова, 1574); «Книжица» (Острог, 1598); «Псалтир з Часословцем», надрукований Ф. Любавичем 1529 р. в Горажді; «Октоїх» (Львів: Друкарня Братства, 1688); «Євангеліє», надруковане Михайлом Сльозкою (Львів: Друкарня Братства, 1636); Гомер «Іліада» (Парма, 1492); «Молитвослов» (Почаїв, 1741); «Требник» П. Могили (друкарня Києво-Печерської лаври, 1646); Плутарх «Життєписи видатних мужів» (Базель, друкарня Міхеля Інзінґріуса, 1550)<sup>1</sup>.

Виробнича діяльність відділу оправи була пов'язана з масовою реставрацією документів, виготовленням твердих оправ, а також спрямована на розробку і впровадження елементів консервації фондів, виготовлення спеціальних конструкцій для захисту від негативного впливу навколишнього середовища. Слід додати, що у зазначений період колектив відділу

<sup>1</sup> Сорокіна Л., Бабутіна Л. Реставрація стародруків у НБУВ // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 4. Київ, 2000. С. 163–169.

поповнився випускниками поліграфічного училища, фахівцями-палітурниками (О. З. Шаврова, О. З. Харіна, Ю. А. Пензіна, Л. Г. Зможенко, С. Л. Барланицька (Майор), Л. А. Тарасевич (Руденко), О. О. Головань (Качковська), Я. В. Колтало, О. Г. Музичук, А. В. Горнович (Коломієць), І. М. Мухіна та інші), що сприяло більш кваліфікованому виконанню виробничих завдань.

Науково-організаційна та науково-дослідна діяльність ЦКР у 1996–1999 рр. була зосереджена на здійсненні комплексних контрольних-профілактичних заходів для консервації документів і санітарно-гігієнічної обробки фондів, а також із розробки та реалізації принципів і технологій наукової реставрації різних видів книжкової продукції та на виконанні палітурних робіт<sup>1</sup>.

Аналіз стану фізичного збереження фондів, оцінка фактичного стану документів і визначення їх залежності від умов зберігання дали можливість розпочати розробку і впровадження організаційних, методичних і технологічних основ збереження документів у межах науково-дослідної теми «Система збереження бібліотечних фондів: проблеми і впровадження в умовах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (керівник канд. іст. наук Л. В. Муха; 2000–2002 рр.).

Створено основні складові системи збереження фондів, що мали такі напрями: організаційно-методологічний; контрольні-профілактичний (забезпечення фізичного збереження фондів); стабілізаційні заходи, реставраційні операції; копіювання та забезпечення збереження документів на нетрадиційних носіях; навчання персоналу, підвищення кваліфікації (стажування у провідних реставраційних центрах) тощо.

Активізувалися дослідження з вивчення дії нових фунгіцидів на культурі цвілевих грибів, вилучених з фондів Бібліотеки, вивчалася стійкість стосовно мікробіологічного ураження різноманітних видів паперу та картону, що використовуються в реставраційній практиці. Досліджувалися умови зберігання і мікологічний стан, у першу чергу – особливо цінних фондів НБУВ, вивчався кількісний та якісний склад мікобіоти, вилученої з документів, створено науково-методичну базу системи біологічної безпеки в Бібліотеці.

<sup>1</sup> Санітарно-гігієнічна обробка документів, каталогів та засобів їх зберігання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: інструкт.-метод. рекомендації. Київ, 1997. 18 с.

На засадах наукової експертизи була започаткована цілісна фактографічна база даних фізичного стану та черговості реставрації колекційних книг відділу стародруків та рідкісних видань Бібліотеки, серед яких: колекції інкунабул, зібрання книг відомих європейських видавничих фірм Етьєнів, Плантенів, Альдинів, Дідо<sup>1</sup>.

Фахівцями ЦКР розроблено і впроваджено постійно діючий комплексний екологічний моніторинг приміщень і фондів, що передбачав контроль і регулювання режимів зберігання (температурно-вологісного, санітарно-гігієнічного та світлового) відповідно до норм, встановлених у бібліотечній практиці. Ефективним рішенням для впровадження комплексу санітарно-гігієнічних заходів було створення в 2000 р. сектору санітарно-гігієнічної обробки фондів для систематичного знепилення фондів і дезінфекції уражених мікроміцетами документів.

Одним із найважливіших результатів роботи у ті роки можна вважати визначення стратегії і тактики ЦКР НБУВ із питань забезпечення довгострокового зберігання особливо цінних документів.

Стратегічним напрямом системи збереження фондів у НБУВ стала превентивна консервація. Вона включає широкий комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на мінімізацію шкідливого впливу на документи зовнішніх екологічних факторів або випадкових неконтрольованих ситуацій. Превентивна консервація дає можливість максимально поліпшити збереження якомога більшої кількості документів за умови мінімального втручання в їхню структуру.

Активно проводилися мікологічні дослідження (А. Г. Суббота, Г. М. Новікова). Відповідно до планових завдань упроваджено ефективну систему мікологічного нагляду за станом книгосховищ і документів, здійснено паспортизацію книгосховищ та умов зберігання фондів, розраховано за спеціально розробленою методикою книгоємність книгосховищ НБУВ та визначено потреби підрозділів-фондоутримувачів у додаткових площах і метрополіцях; постійно здійснювався мікологічний моніторинг фондів Бібліотеки, визначалася таксономічна і кількісна характеристика

---

<sup>1</sup> Система збереження бібліотечних фондів: проблеми та впровадження в умовах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ): Звіт про науково-дослідну роботу (заключний) / НАН України: Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. УДК 025.7 / 9; № ДР 0100 U006607; Київ, 2002. 61 с.

мікобіоти цінних документів, санітарно-гігієнічна обробка та дезінфекція особливо цінних видань посторінковим методом (А. Г. Суббота, Т. В. Крікова). Досліджувалися процеси старіння матеріальної основи цінних документів із різних фондів та вивчалися специфічні особливості різних видів паперу (М. М. Омельченко, Л. П. Затока).

Співробітники Центру опрацьовували концепцію наукової експертизи фізичного стану цінних друкованих видань та методику стабілізації процесів старіння паперу (І. Є. Скобець, Л. П. Затока). За розробленою науковцями методикою кількісної оцінки стану фізичного збереження документів обстежено колекцію інкунабул із фондів відділу стародруків та рідкісних видань. Обстеження включало експертизу стану колекції в цілому, розробку заходів щодо забезпечення довготермінового зберігання колекції і визначення обсягів реставраційно-відновлювальних робіт; формування фактографічної бази даних з опису фізичної збереженості кожного окремого документа.

Співробітниками Центру багато уваги приділялося також контрольно-профілактичній роботі, яка включала процеси контролю параметрів мікроклімату книгосховищ, обсягів та якості знепилювання фондів у санітарний день, фізичного стану документів, що надходили до Бібліотеки та ін. Сформувався важливий напрям проведення профілактичних робіт для консервації та реставрації фондів із використанням технологій стабілізації матеріальної основи документів на паперовому носіїві, що включали картонажні та палітурні роботи, санітарно-гігієнічну обробку сховищ та фондів із використанням сучасних дезінфектантів; запровадження інноваційних технологій для зниження впливу негативних чинників навколишнього середовища на стан збереження документів<sup>1</sup>.

Досвід наукових розробок та практичної діяльності Центр поширював на бібліотеки системи НАН України й інших відомств, проводив семінари та консультації, оприлюднював результати наукових досліджень на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

У 1999 р. прийнято загальнодержавну міжвідомчу програму збереження, консервації й реставрації бібліотечних фондів – «Програму

---

<sup>1</sup> Муха Л. В. Колекційні фонди Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як об'єкт національного надбання: проблема збереженості та перспективи її вирішення // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2008. № 1. С. 39–42.

збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр.»<sup>1</sup>, якою було заплановано комплекс заходів щодо фізичного збереження фондів, страхового копіювання та організації видання пам'яток книжкової культури, проведення державного обліку та реєстрації книжкових пам'яток як національного культурного надбання, що зберігається в бібліотечних та архівних фондах держави<sup>2</sup>. Співробітники ЦКР НБУВ взяли безпосередню участь у розробці цієї програми (Л. В. Муха, Г. М. Новікова, М. М. Омельченко, Л. П. Затока).

У межах виконання положень Програми фахівцями ЦКР НБУВ у 2004 р. вперше в Україні проведено наукові дослідження на тему «Вплив екологічних умов на стан збереження документів». Метою науково-дослідної роботи було здійснення прикладних досліджень із визначення наявності шкідливих домішок у повітрі бібліотечних приміщень, оцінки фізичного збереження документів, мікологічного обстеження повітря сховищ. Базові дослідження було виконано в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Національній парламентській бібліотеці України; дослідження з питань екології (мікробіологічний напрям) – у приміщеннях Одеської державної наукової бібліотеки ім. Максима Горького та Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

Результати наукових досліджень покладено в основу розроблених інструктивно-методичних рекомендацій «Збереження бібліотечних і архівних фондів у несприятливих екологічних умовах» (А. Г. Бровкін, Л. М. Волосатих, Л. П. Затока, Т. В. Крікова, Л. В. Муха, М. М. Омельченко). Зважаючи на те, що на державному рівні ця Програма не була реалізована повністю з фінансових причин, вона однак зафіксувала важливість цього питання в Україні, визнала значимість ЦКР НБУВ не лише як академічного, але й як загальнодержавного центру для реалізації завдання забезпечення збереження бібліотечних та архівних фондів.

---

<sup>1</sup> Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки : Постанова Кабінету Міністрів України, Програма від 15 верес. 1999 р., № 1716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1716-99-p>.

<sup>2</sup> Муха Л. В., Затока Л. П. Центр консервации и реставрации Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: достижения, задачи, перспективы (к 15-летию создания) // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2007. Вып. 5. С. 247–264. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan\\_2007\\_5\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2007_5_18).



#### **4.6. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в НБУВ у 1993 р. – на початку XXI ст.**

На Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського її засновники покладали завдання не тільки опікуватися збиранням, збереженням та використанням у науковій, культурній та освітній діяльності інтелектуальної спадщини українського народу та духовних надбань людства, але й вирішувати проблему кадрового забезпечення бібліотечної та архівної галузі спеціалістами вищої кваліфікації. Ця можливість була реалізована лише за часів незалежності України, коли наша установа у 1993 р. відкрила власну аспірантуру і сформувала спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук.

Окремі аспекти підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації останнім часом досліджують О. В. Пастушенко і Л. А. Литвинова. Проте їх напрацювання<sup>1</sup> висвітлюють означену тему не в повному обсязі та в обмеженій хронології. Так, О. В. Пастушенко у своїй праці аналізує дисертаційні дослідження за 2007–2016 рр., присвячені книзі та періодиці в контексті соціальних комунікацій, а Л. А. Литвинова розглядає дисертації 1993–2012 рр. лише за однією спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

Як відомо, необхідність розвитку наукових досліджень у галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, створення аспірантури для підготовки наукових кадрів була закладена в концепцію та статутні положення Національної бібліотеки Української держави ще у 1918 р. У 1920-х роках аспірантуру в Бібліотеці відкрили, але функціонувала вона дуже короткий термін. З посиленням процесів радянзації в країні її діяльність була швидко припинена<sup>2</sup>. З того часу підготовка бібліотечних кадрів вищої

<sup>1</sup> Пастушенко О. В. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект / О. В. Пастушенко; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 563 с. Литвинова Л. А. Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні (1994–2012) дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03 / Л. А. Литвинова; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013.

<sup>2</sup> Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України. 1918–1941. Київ, 1998. 337 с.

кваліфікації стала прерогативою московського та ленінградського інститутів культури або інших ВНЗ, яким було надано право брати до захисту докторські та кандидатські роботи з бібліотечних спеціальностей зі всього Радянського Союзу.

Незважаючи на те, що ЦНБ вважалася науковою установою, кадровий склад фахівців із науковими ступенями в ній був дуже незначним. Він, як правило, поповнювався кандидатами та докторами наук з небібліотечних спеціальностей у галузі історичних, філологічних, філософських, мистецтвознавчих, біологічних, економічних, педагогічних, технічних наук, профіль та спеціалізація котрих відповідали змісту роботи цих спеціалістів у різних сегментах бібліотечної діяльності. Структурні зміни у Бібліотеці 1992–1993 рр., створення інститутів та центрів зумовили поповнення колективу новими кандидатами та докторами наук

На момент відкриття у 1993 р. власної аспірантури у Бібліотеці працювали як штатні працівники: д-р філос. наук О. С. Онищенко, д-ри іст. наук – І. Г. Шовкопляс, Л. А. Дубровіна, О. І. Путро. Кандидатів наук представляли: філософських – В. М. Горовий; історичних – В. Г. Шмельов; технічних наук – Л. Й. Костенко, М. М. Омельченко; біологічних наук – Г. М. Новікова, Н. В. Танатар, І. Є. Скобець, А. Г. Суббота, В. Д. Радзімовський; мистецтвознавства – Є. П. Демченко, В. Д. Шульгіна, Г. М. Юхимець; економічних – А. О. Чекмарьов; педагогічних – М. С. Слободяник, В. Г. Попроцька, Т. П. Павлуша.

Питання підготовки кадрів вищої кваліфікації для бібліотек почало реально вирішуватися лише зі створенням в Україні власної системи підготовки кадрів – заснуванням у 1992 р. ВАК України; затвердженням Кабінетом Міністрів України «Положення про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань України» від 20 травня 1992 р. ([http://zakon1.rada.gov.ua.](http://zakon1.rada.gov.ua)), яке визначало наукові ступені, вчені звання та повноваження спеціалізованих учених рад, кандидатські іспити, вимоги до змісту і оформлення дисертацій, процедуру подання та захисту дисертаційних робіт, а також порядок розгляду дисертацій ВАК, у тому числі переатестацію і нострифікацію, інші процедурні моменти атестаційної справи. «Положенням» передбачався високий ступінь автономії спеціалізованих учених рад у процесі присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань. Рішення спецради про присудження ступеня або звання вважалося достат-

ньою підставою для надання диплома. Крім того, спецради самі могли вирішувати питання про можливість захисту дисертації у формі наукової доповіді тощо <sup>1</sup>.

1 липня 1993 р. у Бібліотеці відкрилася аспірантура, було затверджено спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) історичних та філологічних (спеціальність «Бібліотекознавство та бібліографознавство» – 05.25.03 та «Книгознавство» – 05.25.04), а також технічних наук («Інформаційні системи та процеси, бібліотечні системи та мережі» – 05.25.05) (наказ ВАК України від 1 липня 1993 р. № 10/13). Колектив учених інститутів бібліотекознавства та рукопису НБУВ під керівництвом директора О. С. Онищенка (Л. А. Дубровіна, В. Г. Попроцька, В. Ю. Омельчук, М. С. Слободяник та ін.) <sup>2</sup> упродовж 1993–1995 рр. здійснив значну роботу з удосконалення положення про аспірантуру, програм підготовки, кандидатського мінімуму та іспитів з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства. Було вирішено спрямувати тематику дисертацій за двома актуальними для української науки та суспільства напрямками, а саме: 1) діяльність Бібліотеки у період прискореного розвитку інформаційних процесів в українському суспільстві, входження в епоху глобалізації та електронних технологій, трансформації ролі бібліотек у сучасних умовах; 2) дослідження та введення в науковий обіг найціннішої рукописної та книжкової спадщини, національного культурного надбання України.

Огляд досвіду НБУВ у галузі підготовки кадрів був зроблений у статті О. С. Онищенка та Л. А. Дубровіної <sup>3</sup>.

Істотне вдосконалення порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, підвищення контролю ВАК України за якістю дисертацій відбулися в 1997 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів

<sup>1</sup> Детальніше про розвиток системи атестації кадрів вищої кваліфікації див: Пастушенко О. В. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект. Київ, 2016. С. 13–26.

<sup>2</sup> Архів НБУВ. 1993. № 8. Арк. 78; 1995. Т. 1. Спр. 2762. № 5. Т. 1. Спр. 2763.

<sup>3</sup> Онищенко О. С., Дубровіна Л. А. НБУВ як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузі в Україні (1993–2018) 1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у 1993–2010 рр. // Бібліотечний вісник. 2018. № 2. С. 48–58.

України від 28 червня 1997 р., № 644 та наказу ВАК України, якими було внесено низку важливих змін, а саме затверджено новий перелік спеціальностей наукових працівників та перелік галузей науки, з яких може присуджуватися науковий ступінь, дано роз'яснення наукової оцінки докторських і кандидатських дисертацій<sup>1</sup>. Водночас зазначеними документами звужувалась автономія спецрад, вводилась експертиза дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. За галузями наук передбачалося створення експертних рад ВАК України, до яких були залучені провідні вчені НБУВ. Так, до складу Експертної ради з історичних наук увійшли доктори історичних наук О. І. Путро (з 1997 р.), Л. А. Дубровіна (з 1998 р.) відповідно до профілю підготовки кадрів вищої кваліфікації у Бібліотеці.

Історичні науки за профілем книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, інформології в цей період стали базовими для підготовки дисертацій у Бібліотеці. Було запроваджено складання здобувачами наукового ступеня кандидата наук, котрі не мали вищої освіти в галузі науки, за профілем якої підготовлено дисертацію, додаткового кандидатського іспиту із загальнонаукової дисципліни саме цієї галузі науки. Отож здобувачі НБУВ почали складати додатковий іспит з предмету «Історія України», що сприяло підвищенню фахового рівня власне здобувачів, хоча й не завжди відповідає змістові роботи.

Наказом ВАК України від 13 березня 1997 р. № 86 було введено новий Перелік спеціальностей наукових працівників. Відповідно до нього названі вище спеціальності об'єднали в одну 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на історичні, філологічні та педагогічні науки. Позитивним було те, що тоді ж ухвалене рішення про формування електронного ресурсу ВАК, а дисертантів зобов'язали передавати до НБУВ як до головної наукової бібліотеки, що формує ресурс «Наукова періодика України», електронні версії авторефератів.

У 1999 р. ВАК України напрацював спеціальне «Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» і надав перелік спеціальностей, за яким затверджувалася спеціальність 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на історичні, філологічні та педагогічні науки, а також на прохання Держкомархіву та НАН України ввів

---

<sup>1</sup> Бюлетень ВАК України. 1997. № 3. С. 2–14.

нову спеціальність 07.00.10 – «Документознавство, архівознавство» на історичні науки. Цим документом також врегульовується діяльність аспірантури та докторантури<sup>1</sup>.

Отже, упродовж 1993–2007 рр. у Бібліотеці працювали дві спеціалізовані вчені ради – спочатку Д 013 101 (з 1994 р.), а потім Д 26.165.01 (з 2004 р.), з правом захисту за спеціальностями: «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології», «Документознавство, архівознавство». Спецради цього періоду були комплексні, вони склалися з відомих учених – філологів, істориків, філософів, економістів, знаних фахівців у галузі інформатики та обчислювальної техніки, заслужених діячів науки і техніки. Головою ради був затверджений генеральний директор НБУВ, акад. НАН України, д-р філос. наук О. С. Онищенко, заступником – д-р іст. наук Л. А. Дубровіна, ученим секретарем – канд. екон. наук А. О. Чекмарьов, секретарем – Л. А. Литвинова.

За весь цей час (з 1993 р.) до складу спеціалізованої вченої ради НБУВ (із деякими змінами складу до 2007 р.) входили:

доктори філософських наук: О. С. Онищенко (чл.-кор. НАН України, з 1997 р. акад. НАН України), генеральний директор НБУВ (1993–2018); О. В. Котова, завідувач кафедри Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука, з 1997 р. – Київського державного університету культури (1993–1997);

доктори філологічних наук (працювали до 2004 р., часу, коли дозволялося захищатися з філологічних наук): С. Д. Зубков, до 1987 р. директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України (1993–2004); Р. Г. Іванченко, завідувач кафедри Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ «КПІ» (нині – Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ «КПІ») (1993–2004); М. М. Пещак, завідувач відділу Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (1993–2000); Ф. П. Погребенник, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (1993–2001); В. В. Німчук, завідувач відділу Інституту української мови НАН України (1993–2004);

доктори історичних наук: П. Т. Тронько, завідувач відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України,

<sup>1</sup> Офіційний вісн. України. 1999. № 27. С. 243.

голова правління Національної спілки краєзнавців України, акад. НАН України (1993–2011); Л. А. Дубровіна, директор Інституту рукопису НБУВ (1993–2018); Л. В. Матвєєва, директор Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України (2001–2007); В. Ю. Омельчук, завідувач відділу національної бібліографії НБУВ (1993–2018); О. І. Путро, директор Інституту архівознавства НБУВ (1993–1996); М. С. Слободяник, директор Інституту бібліотекознавства (1996–2001); В. С. Чишко, директор Інституту біографічних досліджень НБУВ (1997–2003);

доктори технічних наук: С. М. Гриша, завідувач кафедри Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (2001–2007); О. Г. Додонов, заступник директора з наукової роботи Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, від 1996 р. – керівник управління інформаційного забезпечення апарату Ради національної безпеки і оборони України (1993–2007); О. О. Курінний, завідувач відділу Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України (1993–2007); О. Є. Литвиненко, завідувач кафедри комп'ютеризованих систем управління, у 2003–2012 рр. – декан факультету комп'ютерних систем Національного авіаційного університету (1993–2007); Ю. С. Лігум, завідувач кафедри Національного транспортного університету (1993–2007); В. А. Широков, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (1993–2007);

доктори економічних наук: М. М. Єрмошенко, директор Українського інституту науково-технічної і економічної інформації, завідувач відділу Ради національної безпеки і оборони України, Академії управління України (1993–2007).

Спецрада постійно змінювала свій склад і поповнювалася новими членами, зокрема докторами історичних наук.

Авторитетний склад спеціалізованої вченої ради НБУВ позитивно позначився на підготовці кадрів вищої кваліфікації не лише в Бібліотеці, але й у бібліотечній та інформаційно-бібліотечній справі України взагалі.

Ідея підготовки нового покоління кадрів вищої кваліфікації для бібліотечної галузі періоду входження світу в мережеве суспільство була висунута головою спеціалізованої вченої ради НБУВ академіком О. С. Онищенком. Вперше в Україні запрацювала комплексна спецрада, яка сприяла розвитку інтегрованих напрямів наукової діяльності бібліотек, налагодженню діалогу

та відпрацюванню наукової методології дослідження аспірантів та здобувачів.

Відкриття аспірантури уможливило набір перших аспірантів (щороку набирали по п'ять чоловік, денного та заочного навчання<sup>1</sup>). Згодом на засіданні спецради НБУВ були захищені і перші бібліотекознавчі дисертації на здобуття ступеня доктора історичних наук у галузі теорії і практики бібліотекознавства, книгознавства, бібліотечної освіти. За спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографознавство»: М. С. Слободяник «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій» (1995 р., ЦНБ АН України); В. О. Ільганаєва «Бібліотечна освіта в контексті еволюції системи соціальних комунікацій» (1996 р., ХДАК); дисертацією Т. І. Ківшар «Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917–1923 рр.)» (1996 р., КДУК, нині КНУКІМ) було відкрито напрям історичного книгознавства; С. Г. Кулешов «Типологія наукових документів: історія та сучасний стан» (1997, УНДІАСД)<sup>2</sup>.

Упродовж 1994–1996 рр. перші кандидатські дисертації з історичних наук захистили пошукувачі, які виконали роботи поза межами аспірантури та докторантури й мали наукові напрацювання, гідні захисту в якості дисертаційного дослідження. Це, зокрема, І. П. Антоненко «Авторитетний контроль найменувань установ та організацій в інформаційних системах бібліографічного та археографічного типу» («Бібліотекознавство, бібліографознавство»); О. М. Гальченко «Оправа українських книг та стародруків як об'єкт кодикографії» («Книгознавство»); Т. В. Добко «Масові бібліотеки України в культурному розвитку суспільства 80-х років» («Бібліотекознавство і бібліографознавство»); Н. М. Зубкова «Бібліотека і архів Б. Д. Грінченка як джерело з історії народної просвіти України кінця ХІХ – початку ХХ ст.» («Книгознавство»); Н. М. Ольховик «Книговидавництво «В. І. Рапп і В. І. Потапов»» («Книгознавство»); Є. В. Рукавіцина «Бібліотека і архів митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова)» («Книгознавство»); Л. С. Ковтуненко «Комп'ютерно-інформаційні аспекти сучасної української лексикографії» – на кандидата технічних наук.

<sup>1</sup> Про розвиток Центральної наукової бібліотеки: Постанова Президії НАН України від 09.09.1992, № 241 п. 3. Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1.

<sup>2</sup> Тут і далі в основі статті – комплексний аналіз звітів діяльності спеціалізованих вчених рад НБУВ за 1993–2018 рр.



Після набуття Бібліотекою статусу національної у 1996 р., а також внаслідок випуску перших аспірантів активізувалася підготовка дисертацій і захистів перших аспірантів, почалася планова підготовка кадрів вищої кваліфікації для всієї бібліотечної та книжкової справи України. До цього спонукав і прийнятий новий Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», введений в дію постановою Верховної Ради України від 13 грудня 1991 р.

Складається два пріоритетних, але взаємопов'язаних напрями – бібліотеки в новому інформаційному суспільстві, орієнтованому на майбутнє, та історико-книгознавчі, бібліотекознавчі та бібліографічні дослідження, що об'єктивно розкривали історико-культурну книжно-рукописну базу – минуле рукописних та книжкових фондів як національне надбання та історична пам'ять народу.

Формуються основні напрями дисертаційних досліджень. У 1996–2000 рр. ними стали:

*бібліотечне та бібліографічне обслуговування бібліотек різних відомств:* В. П. Ярошук «Система обслуговування читачів обласних універсальних бібліотек України (80–90-ті роки)»; Я. О. Хіміч «Особистісний фактор у процесі обслуговування користувачів наукових бібліотек України в період соціальних перетворень 80–90-х років ХХ ст.»; Н. Ю. Каліберда «Система обслуговування читачів Національної бібліотеки України. Історія формування та тенденції розвитку (1918 – початок 90-х років)»; Л. О. Черепуха «Регіональна система бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії (80–90-ті роки)»;

*бібліотечно-інформаційні технології:* О. Г. Кириленко «Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні» (80–90-ті роки ХХ ст.); Г. В. Шемаєва «Трансформація галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації (на прикладі галузі ветеринарної медицини)»; О. М. Яценко «Розвиток системи інформаційного забезпечення біобібліографічної діяльності у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (90-ті роки ХХ ст.)»;

*бібліотечне фондознавство:* Я. О. Чепуренко «Державне забезпечення розвитку системи обов'язкового примірника творів друку України (1917–1997)»; Л. В. Муха «Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів»; О. В. Воскобойнікова-Гузєва «Наукові видання

в структурі фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1999 рр.) як об'єкт історико-бібліотекознавчого дослідження»;

*історія колекцій та зібрань, дослідження історико-культурного змісту:* Л. М. Дениско «Бібліотека Київської духовної академії та її бібліотекарі (1819–1919)»; Т. В. Коваль «Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»; О. М. Коловська «Дослідження та колекціонування стародрукованої кириличної книги в Галичині (кінець XVIII – перша половина XX ст.)»; В. Ю. Соколов «Природничо-наукова і технічна книга в Україні у XVIII ст. (історико-книгознавчий аналіз)»; С. О. Булатова «Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII – середини XIX ст.: походження, доля та історико-книгознавча реконструкція»;

*кодикологія та археографія:* Є. К. Чернухін «Грецькі рукописи IV–XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: кодикологічне дослідження»; І. А. Сергєєва «Історико-книгознавчий аналіз та археографічний опис єврейських декорованих рукописних пам'яток України XVIII – початку XX ст.»;

*книгознавство та видавнича справа:* Н. Г. Солонська «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20 – початку 30-х років XX ст.»; І. Б. Торбаков «Києво-Могилянська академія і російське Просвітництво (літературно-видавнича діяльність вихованців Києво-Могилянської академії в Петербурзі та Москві в другій половині XVIII ст.)»; С. Л. Зворський «Видавнича та бібліотечна діяльність київського товариства «Просвіта» (1906–1920 рр.)»; Л. А. Пинда «Українські сільськогосподарські видання Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації (20–30-ті роки XX ст.)»; Т. В. Варава «Діяльність та науково-довідкові видання словникових комісій Всеукраїнської академії наук (1918–1933)»; Т. В. Вересовська «Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН–ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки»; Н. П. Марченко «Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія»;

*історія бібліотечної справи і бібліографії:* О. Б. Виноградова «Науково-методична діяльність публічних бібліотек України (70–90-ті роки)»; О. П. Степченко «Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної

(Національної) бібліотеки України (1918–1934)»; В. В. Матусевич «Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії Всенародної бібліотеки України (1925–1933)»; А. А. Волинець «Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – початок XX ст.)»; В. П. Мозгова «Бібліотеки ліцеїв України: становлення та розвиток (XIX–XX ст.)»;

*бібліографознавство та історіографія*: І. Б. Матяш «Український героїчний епос в історіографічних та бібліографічних джерелах XIX–XX ст.: дослідження, публікації, репертуар»; Н. В. Стрішенець «Бібліографічна спадщина Юрія Олексійовича Меженка»;

*документознавство та документальна спадщина*: Ф. В. Стоян «Документальна спадщина України в камеральній діяльності бібліографічних та археографічних комісій XIX–XX ст.»; В. А. Кучмаренко «Документальні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії академічної науки (1918–1934 рр.)»;

*науково-довідковий апарат архівів та бібліотек*: Н. М. Христова «Науково-довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр.»;

*інформаційні системи та технології*: за спеціальністю 05.13.06 – «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології»: Л. С. Ковтуненко «Комп'ютерно-інформаційні аспекти сучасної української лексикографії»; на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук – О. П. Алексієв «Аналіз і синтез автономних організаційно-технічних систем управління і контролю об'єктів простягнутого типу» (1996), В. А. Широков «Інформаційна теорія та системотехнічні засади комп'ютерної лексикографії» (1999); О. В. Сохань «Методи побудови архівної малтигіпертекстової інформаційно-пошукової системи» (1996); І. Ю. Ляшенко «Автоматизація бібліотечних процесів з використанням інформаційних мережевих технологій».

Зауважимо, що упродовж цих років спецрада НБУВ опікувалася також підготовкою фахівців вищої кваліфікації для інших бібліотек, архівів та наукових установ України. За цей період захистили дисертації та здобули ступінь кандидата наук співробітники Національної парламентської бібліотеки України О. Б. Виноградова і С. Л. Зворський; Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника – О. М. Колосовська; Центральної наукової

сільськогосподарської бібліотеки УААН – Л. А. Пинда; Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки – В. П. Ярошук; Львівської академії друкарства – О. З. Клименко; Харківського інституту експериментальної і клінічної ветеринарії – Г. В. Шемаєва; Українського наукового державного інституту архівної справи та документознавства – І. Б. Матяш, Н. М. Христова; Київського національного інституту культури і мистецтв – Т. І. Ківшар; Інституту української археографії та джерелознавства НАН України – О. В. Сохань, Ф. В. Стоян; Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – В. А. Широков, Л. С. Ковтуненко, І. В. Шевченко.

Домінування історичної наукової тематики в кандидатських дисертаціях 1990-х років пояснюється необхідністю заповнити лакуни у вивченні історії книги, національної документальної спадщини, бібліографознавства тощо. Саме ці мотиви активізують процес залучення до наукового обігу результатів вагомих, актуальних досліджень, передусім стосовно раніше заборонених з ідеологічних причин питань національної книги як частини української науки й культури.

Як відомо, у 1990-х роках в Україні функціонувало три спеціалізовані вчені ради, де захищалися дисертації зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»: в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (із захисту докторських (кандидатських) дисертацій), у Київському національному університеті культури і мистецтв (із захисту кандидатських дисертацій), у Харківській державній академії культури (із захисту докторських (кандидатських) дисертацій). Однак лише спецрада НБУВ до 1997 р. мала право проводити захист докторських дисертацій за цією спеціальністю.

У 2000 р. почало діяти Положення про спеціалізовані вчені ради, згідно з яким ВАК України надавав право присудження наукового ступеня лише в одній галузі науки (наказ № 429 від 29 серпня 2000 р). Спеціалізована вчена рада НБУВ стала винятком через свою специфіку – їй було дозволено до 2007 р. брати до захисту роботи як з історичної, так і з технічної тематики, що пояснюється різноплановим характером діяльності Бібліотеки. Наказ ВАК України від 14 травня 2004 р. № 316 продовжив спеціалізованій вченій раді НБУВ до 12 травня 2007 р. право здійснювати захист дисертацій за спеціальностями: 05.13.06 – «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології»; 07.00.08 – «Книгознавство,

бібліотекознавство, бібліографознавство» та 07.00.10 – «Документознавство, архівознавство».

У НБУВ за спеціальністю «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології» були захищені: докторська дисертація Д. В. Ланде «Основи теорії та технології інтеграції інформаційних потоків в Інтернет-просторі» (2006); кандидатські – О. Г. Дубінський «Розробка моделей і вдосконалення структури систем інформаційного пошуку в глобальній комп'ютерній мережі» (2001); І. М. Кульчицький «Комп'ютерна технологія укладання словників та проектування словникових баз даних на основі інформаційних лексикографічних моделей» (2002); О. Г. Рабулець «Інтегровані лексикографічні системи» (2002); І. Г. Шевченко «Моделі та алгоритмічно-програмне забезпечення лексографічних систем» (2002).

Підбиваючи підсумок щодо розвитку наукового напрямку підготовки кадрів вищої кваліфікації в НБУВ, слід зазначити, що ця діяльність дала змогу суттєво розвинути власну українську наукову школу, яка успішно вирішувала низку проблем історичного розвитку меморіальних фондів Бібліотеки в їхній багатоаспектності.

Діяльність спеціалізованих вчених рад НБУВ із захисту кандидатських та докторських дисертацій поширювалася на галузі історичних, філологічних, технічних наук та соціальних комунікацій за спеціальностями «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», «документознавство, архівознавство», «інформаційні системи та процеси, бібліотечні системи та мережі», «інформаційні технології», «структурна, прикладна та математична лінгвістика», до співпраці запрошувалися члени спеціалізованих вчених рад, які працювали у сфері книжкової, рукописної та архівної спадщини.

Підготовка кадрів вищої кваліфікації в бібліотечній галузі вперше була зосереджена на розвитку діяльності НБУВ як науково-дослідного інституту і представлена різноманітними напрямками в галузі історії, теорії та практики діяльності бібліотек, виконання національних та наукових функцій. У той час були намічені інтеграційні тенденції розвитку наукових знань, спеціальностей, проведений аналіз тем та проблематик, що розвиваються в Бібліотеці від 1993 р. в нових суспільних умовах незалежного розвитку України.

## ВИСНОВКИ

Діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в 90-х роках ХХ ст. стала визначальною для розвитку бібліотечно-інформаційної сфери та гуманітарних наук в Україні. Після звільнення науки та культури від ідеологічного пресингу НБУВ відновлює історично сформований склад фондів, надає доступ до заборонених раніше фондів, пов'язаних із національною та дореволюційною літературою, що дозволило заповнити «білі плями» української історії. Бібліотека стає лідером у вивченні рукописної та друкованої спадщини минулих століть, створює нові наукові напрями досліджень, що повертають національно-культурну пам'ять українському та іншим народам, які проживають на території України, залучає раніше недоступні фонди до наукового обігу, створює національну бібліографію – «маркер» України як суверенної держави в світі. Гуманітарна наука отримує нову джерельну базу, що дає можливість об'єктивно висвітлювати історичний процес та духовні засади української нації.

Особливого значення набуває інформатизація суспільства, коли бібліотеки трансформують свої традиційні технології, знаходять власне місце в нових інформаційних мережах і стають їх активним учасником. Формуються електронні ресурси універсального змісту з усіх галузей знання та суспільної діяльності на основі впровадження новітніх інтелектуальних інформаційних технологій, створення та поширення власних наукових, науково-інформаційних, науково-аналітичних продуктів.

У НБУВ починає розбудовуватися найбільший в Україні комплекс електронних інформаційних ресурсів, що стає органічною складовою інформаційних мереж держави та світового Інтернету. Оснащений системами інтелектуального пошуку й оперування знаннями, він розвивається та об'єднує каталоги, бази реферативної інформації, закладає засади для подальшого розвою сучасної аналітичної та наукометричної інформації, для створення репозитарію вітчизняної фахової наукової періодики, створює умови для подальшого впровадження електронних та цифрових бібліотек

і колекцій. Завдяки цьому ресурсами Бібліотеки цілодобово користуються десятки тисяч читачів з усіх регіонів України та зарубіжжя.

Своїми досягненнями НБУВ завдячує системному розгортанню впродовж 1990-х років дослідницької та науково-практичної роботи, яку вона виконує як науково-дослідний інститут НАН України, найстаріша за часом заснування академічна установа. Саме в цей період у Бібліотеці формуються та успішно розвиваються потужні наукові школи бібліотекознавства, книгознавства, документознавства, національної бібліографії та біобібліографії, бібліометрії, наукометрії, розбудови мережових соціальних комунікацій, формування національного науково-інформаційного простору, збереження, консервації й реставрації книжкових та рукописних пам'яток. Ці наукові напрями започаткували нову фундаментальну бібліотечно-інформаційну сферу науки, яка розвивалася в НБУВ і завойовувала лідерські позиції в оновленій історичній науці та в інформаційних галузях знання.

Цьому сприяло створення у структурі Бібліотеки спеціалізованих наукових підрозділів – інститутів рукопису, архівознавства, української книги (нині книгознавства), біографічних досліджень, бібліотекознавства, інформаційних технологій, а також прирівняної до них як науковий інститут Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади.

Змінюється й концепція міжнародної діяльності Бібліотеки, яка стає відкритою для світу і набуває можливості ввійти у наукове й бібліотечне співтовариство, інтегруватися до світових інформаційних ресурсів, значно розширити можливості підтримки наукових досліджень НАН України. Хоча з фінансових причин згортаються комплектування іноземною літературою та книгообмін, та запрацювали спільні дослідницькі міжнародні проекти, поглибилися зв'язки з провідними бібліотеками й науковими установами зарубіжних країн, активізувалася співпраця з міжнародними бібліотечними асоціаціями та співтовариствами. Вперше встановлені широкі контакти з українською діаспорою, що сприяло об'єднанню українців усього світу, а також дало змогу значно поповнити фонди Бібліотеки видавничою продукцією з усіх країн, де мешкали українці, які мусили волею долі покинути батьківщину. Бібліотека почала розвивати фонди «зарубіжної україніки».

Наповнилася новим змістом культурно-просвітницька діяльність Бібліотеки, яка почала активно сприяти розвитку української культури, об'єднанню суспільства, висвітленню й поверненню «забутих» і заборонених



імен та популяризації сучасних наукових і культурних діячів, а також важливих подій громадського й суспільно-політичного життя.

У період 1990-х років поступово збільшується й обсяг видавничої продукції НБУВ: побачила світ низка колективних та індивідуальних монографій, збірників документів, довідкових, бібліографічних, наукових каталогів та покажчиків, інших науково-інформаційних видань, науково-методичних посібників, продовжуваних фахових збірників наукових праць. У НБУВ починають готувати власні кадри вищої кваліфікації, здійснюється їхня підготовка через власну аспірантуру та докторантуру, з 1993 р. запрацювала спеціалізована вчена рада із захисту докторських (кандидатських) дисертацій. Відповідно, кількісно та якісно виріс і професійний колектив Бібліотеки, здатний вирішувати важливі питання трансформації бібліотечної діяльності.

Визначальною рисою наукової діяльності НБУВ стає органічне поєднання теоретичних та прикладних досліджень, їхня спрямованість на вирішення завдань науково-методичного й організаційного забезпечення якісної трансформації усієї бібліотечно-інформаційної сфери України, на максимальне повне задоволення потреб спеціалізованих наукових бібліотек, на вдосконалення інформаційної підтримки фундаментальних і прикладних досліджень наукових та навчальних інституцій.

У цей період напрацьовується принципово нове стратегічне бачення місця і ролі, функцій і потенційних можливостей наукових бібліотек у забезпеченні інтелектуального, наукового, технологічного, суспільно-політичного й духовного піднесення України. Воно, зокрема, передбачає утвердження бібліотек в якості оновлених інформаційних центрів суспільства – інтеграторів зусиль усіх учасників інформаційного процесу – бібліотек, електронних інформаційних центрів, наукових установ, закладів освіти і культури, видавництва та книготорговельних організацій, редакцій наукових журналів, наукових товариств, громадських осередків учених.

У 1990-х роках у НБУВ засновуються науково-теоретичні і практичні спеціалізовані видання – журнал «Бібліотечний вісник», наукові збірники «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Рукописна та книжкова спадщина України», «Українська біографістика», «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития».

НБУВ стає осередком інтелектуального спілкування наукового й освітнянського співтовариства, громадських організацій. В її стінах проводяться численні конференції, круглі столи, наукові читання, книгознавчі студії та семінари-тренінги для бібліотечних фахівців, творчі зустрічі з вітчизняними й зарубіжними діячами науки, освіти, культури і мистецтва, письменниками, видавцями, громадськими діячами, зарубіжними делегаціями та представниками національно-культурних товариств, а також книжково-документальні, художні виставки, мистецькі акції.

У 1990-х роках Бібліотека розгортає своє становлення як потужний науково-дослідний інститут, що займається теорією і практикою формування, інтеграції, синтезу й використання масивів наукової інформації, поступово перетворюється на загальнодержавний інформаційно-технологічний центр інформаційної індустрії. Вперше в історії України в ній сформовано відомі в нашій державі та поза її межами наукові школи з бібліотекознавства, інформології, національної бібліографії, рукописознавства, біографістики, технологій консервації і реставрації бібліотечних фондів, інформаційно-аналітичного забезпечення потреб науки, культури, освіти, розвитку інтелектуальних інформаційних технологій, бібліотечно-бібліографічної класифікації. Бібліотека починає відігравати важливу роль у науково-інформаційному супроводі наукових досліджень, діяльності органів влади, стає потужним ядром науково-інформаційного потенціалу країни<sup>1</sup>.

Важливим напрямом діяльності НБУВ як національної є створення національної бібліографії, яке розпочалося з проекту бібліографії україномовної книжки та бібліографії раніше недосліджуваних історичних періодів і біографій видатних діячів. Дослідження базуються на активізації використання інформаційного потенціалу найціннішої частини ретроспективних фондів для розкриття національної духовної спадщини України, прискорення розвитку історико-культурної сфери гуманітарних дисциплін та соціокультурної сфери суспільства. Зусилля науковців і фахівців НБУВ спрямовувалися на організацію бібліографічного, історико-книгознавчого та архівно-археографічного використання фондів, що є культурним надбанням України. Водночас підготовка вагомих ретроспективних показчи-

---

<sup>1</sup> Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 248 с.

ків книги та періодики відображала й суспільний інтерес до історичного минулого України, що бурхливо проявився в цей період. Зароджується новий напрям діяльності НБУВ – «Україніка», починається обґрунтування, створення методичних засад та реалізація проекту в загальнонаціональному масштабі. Значного розвитку набули історико-книгознавчі та історико-біографічні дослідження, які розкривали всю складність історичного шляху України, відроджували та олюднювали цю історію іменами видатних її діячів.

У цей період було закладено підвалини інтегральної концепції розвитку документальної сфери бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів, створення теоретико-методологічних засад перспективного розвитку бібліотечної сфери суспільства.

Бібліотечна діяльність на той час спирається на величезну роботу НБУВ як у галузі впровадження інформаційних технологій та побудови науково-інформаційного комплексу на базі створення електронного каталогу й формування електронних ресурсів сучасної наукової літератури світового та національного значення, так і в галузі наукового описування та дослідження історико-культурної спадщини, створення величезного масиву інформації про історичний розвиток української культури, науки, освіти. Широко розвиваються форми та методи комплектування й опрацювання літератури, укладання науково-пошукового апарату та вдосконалення обслуговування читачів за допомогою інформаційних технологій.

Однак маємо констатувати, що ці успіхи були б значно більшими, якби одночасно не відбувався процес руйнації усталених форм бібліотечної діяльності, які не заміщувалися новими формами розвитку сучасної бібліотеки світового рівня. Постійне недофінансування та відсутність надійного матеріально-технічного забезпечення загострили проблеми формування і поповнення універсальних фондів, фактично припинилася закупівля вітчизняної й зарубіжної літератури, комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення для реалізації своїх функцій, матеріального забезпечення усіх ланок діяльності та їхньої модернізації.

Відбувається стрімке зменшення можливостей міжнародного книгообміну, обмеженість придбання онлайн-доступу до електронних баз світової наукової інформації. Результатом стало сповільнення входження вітчизняної науки до європейського і світового наукового простору.

Проте суперечливі тенденції цього періоду завдяки ентузіазму, самовідданій праці колективу, виваженості керівництва Бібліотеки не змогли спростувати того міцного інноваційного руху та стримати позитивні глибокі зміни у діяльності НБУВ, зокрема зміни її статусу, звільнення від ідеологічних бар'єрів радянських часів щодо доступу до фондів, наукового описування та формування нового довідково-пошукового апарату, роботи з читачами, розвиток нових науково-дослідних напрямів, підготовки кадрів, розгортання культурно-просвітницької діяльності, розвиток власної видавничої справи, заснування фахових журналів та збірників наукових праць. У цей період визначено й шляхи автоматизації бібліотеки.

Ці здобутки стали можливими завдяки колективу НБУВ, який сформував міцну основу для такого успішного, попри всі складні чинники того часу, розвитку бібліотечної, науково-дослідної та науково-інформаційної діяльності.

Сьогодні НБУВ розвиває свої функції головного науково-інформаційного центру держави в період активного руху до суспільства знань завдяки підвалинам, закладеним у 1990-х роках. Бібліотека є багатофункціональною національною науковою установою, яка завоювала своє нове місце як соціальний інститут і головний інтегратор документальних традиційних і електронних ресурсів, навколо якого відбувається консолідація національного науково-інформаційного простору України. Діяльність Бібліотеки орієнтована на розвиток адресного задоволення інформаційних потреб і запитів як окремих користувачів, так і наукових установ загалом, на розвиток Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як центру наукової, інформаційно-аналітичної діяльності та соціокультурної комунікації.

## ДОДАТКИ

### Додаток 1

#### Список докторських та кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованих вчених радах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1994–2002)

ПІБ	Науковий ступінь	Рік захисту	Установа, в якій виконано дисертацію	Науковий керівник (консультант)
Антоненко Ірина Петрівна	канд. іст. наук	1994	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Гальченко Олена Михайлівна	канд. іст. наук	1994	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Зубкова Наталія Михайлівна	канд. іст. наук	1994	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Добко Тетяна Василівна	канд. іст. наук.	1994	НБУВ	Курносов Ю. О., д-р іст. наук

Ольховик Наталія Миколаївна	канд. іст. наук.	Книговидавництво «В. І. Рапп і В. І. Потапов». Історія створення і діяльність	1994	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Слоболянник Михайло Семенович	д-р іст. наук	Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій	1995	НБУВ	
Рукавіцина Євгенія Віталіївна	канд. іст. наук	Бібліотека і архів митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова)	1995	НБУВ	Дзюба О. М., канд. іст. наук
Ковтуненко Людмила Сергіївна	канд. техн. наук	Комп'ютерно-інформаційні аспекти сучасної української лексикографії	1995	Український мовно- інформаційний фонд НАН України	Широков В. А., канд. фіз.-мат. наук.
Ільганаєва Валентина Олександрівна	д-р іст. наук	Бібліотечна освіта в контексті еволюції системи соціальних комунікацій	1996	Харківський державний інститут культури	
Ківшар Таїсія Іванівна	д-р іст. наук	Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917– 1923 рр.)	1996	Київський державний інститут культури	

Продовження таблиці

Магяш Ірина Борисівна	канд. іст. наук	Український героїчний епос в історіографічних та бібліографічних джерелах XIX- XX ст.: Дослідження, публікації, репертуар	1996	Український державний науково- дослідний інститут архівної справи та документознавства	Ляхощкий В. П., канд. іст. наук
Стрішенець Надія Володимирівна	канд. іст. наук	Бібліографічна спадщина Юрія Олексійовича Меженка	1996	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Кириленко Олександр Григорович	канд. іст. наук	Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80-90-ті роки XX ст.)	1996	НБУВ	Слободя- ник М. С., д.і.н.
Черепуха Людмила Олександрівна	канд. іст. наук	Регіональна система бібліотечно- бібліографічного забезпечення вчителів історії (80- 90-ті роки XX ст.)	1996	НБУВ	Слободя- ник М. С., д-р іст. наук
Алексів Олег Павлович	д-р техн. наук	Аналіз і синтез автономних організаційно-технічних систем управління і контролю об'єктів протягнутого типу	1996	Харківський державний автомобільно- дорожній технічний університет	



Сохань Олег Васильович	канд. техн. наук	Методи побудови архівної малтигіпертекстової інформаційно-пошукової системи	1996	НБУВ	Гриша С. М., д-р техн. наук Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Кулешов Сергій Георгійович	д-р іст. наук	Типологія наукових документів: історія та сучасний стан	1997	КНУЖСІМ	
Степченко Ольга Петрівна	канд. іст. наук	Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934)	1997	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Торбаков Ігор Борисович	канд. іст. наук	Кієво-Могилянська академія і російське Просвітництво (літературно-видавнича діяльність вихованців Кієво-Могилянської академії в Петербурзі та Москві в другій половині XVIII ст.)	1997	НБУВ	Ісаєвич Я. Д., д-р іст. наук
Дениско Людмила Михайлівна	канд. іст. наук	Бібліотека Київської духовної академії та її бібліотекарі (1819–1919)	1997	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук

Продовження таблиці

Муха Людмила Вікторівна	канд. іст. наук	Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів: реконструкція і реєстраційний опис	1997	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Солонська Наталя Гаврилівна	канд. іст. наук	«Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20 – початку 30-х років ХХ століття	1997	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Ярошук Валентина Петрівна	канд. іст. наук	Система обслуговування читачів обласних універсальних бібліотек України (80– 90 ті роки)	1997	НБУВ	Слободяник М. С., д-р іст. наук
Марченко Наталя Петрівна	канд. іст. наук	Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія	1998	НБУВ	Боряк Г. В., д-р іст. наук
Колосовська Ольга Михайлівна	канд. іст. наук	Дослідження та колекціонування стародрукованої кириличної книги в Галичині (кінець ХVІІІ – перша половина ХХ ст.)	1998	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук

Магусевич Вікторія Володимирівна	канд. іст. наук	Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії Всенародної бібліотеки України (1925– 1933): основні напрями діяльності	1998	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Сергєєва Ірина Анатоліївна	канд. іст. наук	Історико-книгознавчий аналіз та археографічний опис єврейських декорованих рукописних пам'яток України XVIII – початку XX ст.	1998	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Хіміч Ярослав Олегівна	канд. іст. наук	Особистісний фактор у процесі обслуговування користувачів наукових бібліотек України в період соціальних перетворень 80–90-х років XX століття	1998	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Чепуренко Янна Олексіївна	канд. іст. наук	Державне забезпечення розвитку системи обов'язкового примірника творів друку України (1917–1997)	1998	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук

Продовження таблиці

Виноградова Олена Борисівна	канд. іст. наук	Науково-методична діяльність публічних бібліотек України (70–90-ті роки)	1998	НБУВ	Слободя- ник М. С., д-р іст. наук
Коваль Тетяна Володимирівна	канд. іст. наук	Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського як історико- книгознавче джерело	1998	НБУВ	Слободя- ник М. С., д-р іст. наук
Ляшенко Ірина Юрївна	канд. іст. наук	Автоматизація бібліотечних процесів з використанням інформаційних мережевих технологій	1998	НБУВ	Чекмарьов А. О., канд. екон. наук
Стоян Федір Васильович	канд. іст. наук	«Документальна спадщина України» в камеральній діяльності бібліографічних та археографічних комісій XIX–XX ст.	1999	Інститут української археології та джерело- знавства	Боряк Г. В., д-р іст. наук

Булатова Світлана Олегівна	канд. іст. наук	Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII – середини XIX ст.: походження, доля та історико- книгознавча реконструкція	1999	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Чернухін Євген Костянтинович	канд. філол. наук	Грецькі рукописи IV– XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: кодигологічне дослідження	1999	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Христова Наталя Миколаївна	канд. іст. наук	Науково- довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр	1999	Український державний науково- дослідний інститут архівної справи та документознавства	Кулешов С. Г., д-р іст. наук
Кучмаренко Валентина Аркадіївна	канд. іст. наук	Документальні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вер- надського як джерело з історії академічної науки (1918–1934 рр.)	1999	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук

## Продовження таблиці

Каліберда Надія Юрївна	канд. іст. наук	Система обслуговування читачів Національної бібліотеки України. Історія формування та тенденції розвитку (1918 – початок 90-х років)	1999	НБУВ	Попроцька В. Г., канд. пед. наук
Пинда Любов Арсентівна	канд. іст. наук	Українські сілськогосподарські видання Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації (20–30-ті роки XX століття)	1999	ЦНСТГ УААН	Слободя- ник М. С., д-р іст. наук
Широков Володимир Анатолійович	д-р техн. наук	Інформаційна теорія та системотехнічні засади комп'ютерної лексикографії	1999	Український мовно- інформаційний фонд НАН України	
Варава Тетяна Володимирівна	канд. іст. наук	Діяльність та науково- довідкові видання словникових комісій Всеукраїнської Академії наук (1918–1933)	2000	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Шемаєва Ганна Василівна	канд. іст. наук	Трансформація галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації (на прикладі галузі ветеринарної медицини)	2000	Харківська державна академія культури	Ільганаєва В. О., д-р іст. наук

Продовження таблиці

Воскобойнікова- Гузева Олена Вікторівна	канд. іст. наук	Наукові видання в структурі фонду Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (1918 – 1999 рр.) як об'єкт історико-бібліотекознавчого дослідження	2000	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Зворський Сергій Леонідович	канд. іст. наук	Видавнича та бібліотечна діяльність кийвського товариства «Просвіта» (1906–1920 рр.)	2000	Національна парламентська бібліотека України	Слободя- ник М. С., д-р іст. наук
Вересовська Тетяна Володимирівна	канд. іст. наук	Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН- ВУАН (1918 – 1928 рр.) як джерело з історії науки	2000	НБУВ	Чекмарьов А. О., канд. екон. наук
Яценко Олег Миколайович	канд. іст. наук	Розвиток системи інформаційного забезпечення бібліографічної діяльності у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (90-і рр. 20 ст.)	2000	НБУВ	Чишко В. С., д-р іст. наук
Шевченко Ігор Вікторович	канд. техн. наук	Моделі та алгоритмічно- програмне забезпечення лексикографічних систем	2000	Український мовно- інформаційний фонд НАН України	Широков В. А., д-р техн. наук



## Продовження таблиці

Ляхощий Володимир Павлович	д-р іст. наук	Видавнича, архівно-археографічна та бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)	2001	Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства	
Непомнящий Андрій Анатолійович	д-р іст. наук	Бібліографічна спадщина історико-етнографічних досліджень Криму в кінці XVIII – на початку XX століть	2001	Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського	
Мяскова Тетяна Євгенівна	канд. іст. наук	Історія комплектування та сучасний стан колекційних фондів бібліотеки Київського університету св. Володимира (1834–1927 рр.)	2001	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Сорока Марина Борисівна	канд. іст. наук	Становлення та розвиток системи реферування української наукової літератури (1991–2000 рр.)	2001	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук

Продовження таблиці

Римарович Ірина Олегівна	канд. іст. наук	Родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: історія та бібліографічна реконструкція	2001	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук
Біленький Євген Андрійович	канд. іст. наук	Архів і бібліотека Шодуарів як джерело з історії колекціонування і бібліографії в Україні XIX–XX ст.	2001	НБУВ	Чишко В. С., д-р іст. наук
Петрикова Валентина Теодоріна	канд. іст. наук	Особливості становлення та розвитку системи кращої бібліографічної інформації в Україні (1917–1991 рр.)	2001	НБУВ	Чишко В. С., д-р іст. наук
Дубінський Олексій Георгійович	канд. техн. наук	Розробка моделей і вдосконалення структури систем інформаційного пошуку в глобальній комп'ютерній мережі	2001	Дніпропетров- ський національний університет	Сніжко Є. М., канд. техн. наук
Швецова- Водка Галина Миколаївна	д-р іст. наук	Документ і книга в системі соціальних комунікацій	2002	Рівненський державний гуманітарний університет	

Продовження таблиці

Клименко Оксана Зіновівна	канд. іст. наук	Друкований буквар в Україні XVI – початку XX ст.: історико-книгознавче дослідження	2002	Українська академія друкарства	Антоник О. В., канд. філол. наук
Заремба Олеся Сергіївна	канд. іст. наук	Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції в Чехо-Словацьчині між двома світовими війнами	2002	КНУКІМ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Яременко Лідія Миколаївна	канд. іст. наук	Документальна та бібліотечно-бібліографічна спадщина комісій з вивчення продуктивних сил України УАН-ВУАН (1919–1931)	2002	НБУВ	Дубровіна Л. А., д-р іст. наук
Барчук Жанна Вікторівна	канд. іст. наук	Територіальні патентні ресурси у бібліотечних фондах України (1991– 2001 рр.): історія, система, тенденції розвитку	2002	НБУВ	Омельчук В. Ю., д-р іст. наук
Павлуша Ірина Анатоліївна	канд. іст. наук	Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець XX – початок XXI ст.)	2002	НБУВ	Онищенко О. С., д-р філос. наук

Продовження таблиці

Кульчицький Ігор Маркіянович	канд. техн. наук	Комп'ютерна технологія укладання словників та проектування словникових баз даних на основі інформатичних лексикографічних моделей	2002	Український мовно- інформаційний фонд НАН України	Широков В. А., д-р техн. наук
Рабулець Олександр Георгійович	канд. техн. наук	Інтегровані лексикографічні системи	2002	Український мовно- інформаційний фонд НАН України	Широков В. А., д-р техн. наук

**Міжнародні наукові та всеукраїнські конференції,  
сесії, круглі столи, читання**

**1991**

**Республіканська наукова конференція «Бібліотека –  
Інформатизація – Наука»  
8–10 жовтня 1991 р.**

**Секція 1.** Бібліотечно-інформаційні ресурси науки.

Керівники: В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник

**Секція 2.** Інформатизація наукових бібліотек.

Керівники: Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов

**Круглий стіл.** Роль інформатизації в розвитку бібліотечної справи.

**Секція 3.** Національна бібліографія: теорія, методика, організація.

Керівники: В. О. Леончиков, Н. В. Танатар

**Опубліковано тези доповідей:**

Библиотека – Информатизация – Наука : тез. докл. и сообщ. респ. науч. конф., 8–10 окт. 1991 г., г. Киев : в 2 ч. / АН Украины, Центр. науч. б-ка им. В. И. Вернадского ; редкол.: Н. И. Сенченко (отв. ред.) [и др.]. – Киев, 1991.

Ч. 1. – 93 с.

Ч. 2. – 73 с.

**Інформація про конференцію:**

Чекмарьов А. О. Бібліотека: інформація, наука / А. О. Чекмарьов, М. С. Слободяник // Вісн. АН України. – 1992. – № 3. – С. 99–100.

**1992**

**Перша наукова сесія Інституту бібліотекознавства  
«Дослідження фондів наукових бібліотек України.  
Сучасний стан та перспективи розвитку»**

**29 жовтня 1992 р.**

Науковий керівник М. С. Слободяник

**Опубліковано тези доповідей:**

Дослідження фондів наукових бібліотек України : сучасний стан та перспективи розвитку : Перша наук. сесія Ін-ту бібліотекознавства, Київ, 29 жовт. 1992 р. : тези доп. / АН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; редкол.: М. С. Слободяник (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1992. – 38 с.

**Інформація про сесію:**

Карпова Л. П. Перша наукова сесія Інституту бібліотекознавства / Л. П. Карпова, В. Г. Попроцька // Бібл. вісн. – 1993. – № 1/2. – С. 69–71

**1993**

**Міжнародна наукова конференція**

**«Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті»**

**11–15 жовтня 1993 р.**

**Секція.** Міжнародне співробітництво: потреби наукових бібліотек.

Наукові керівники: Ілона Славінські (Австрія), К. Ю. Генієва (Росія), Т. І. Арсеєнко

**Секція.** Бібліографічні системи і бібліографічні технології: традиції та інновації.

Наукові керівники: Ханна Ласкаржевська (Польща), Г. Ф. Гордукалова (Росія), В. Ю. Омельчук

**Секція.** Інформаційні системи і бази знань у науковій бібліотеці.

Наукові керівники: К. В. Тараканов (Росія), Іоакім Дітце (Німеччина), Л. Й. Костенко

**Секція.** Унікальні книжкові колекції, вивчення і створення міжнародних баз даних.

Наукові керівники: Люба Пендзей (Канада), Г. В. Головка (Росія), А. О. Чекмарьов

**Секція.** Екологія книгосховищ, консервація, реставрація бібліотечних фондів.

Наукові керівники: Ю. Я. Полулях, В. Я. Чебаник, І. М. Беляєва (Росія)

**Симпозіум.** Інформаційно-функціональна модель наукової бібліотеки.

Наукові керівники: Франц Гернер (Німеччина), А. В. Соколов (Росія), М. С. Слободяник

**Симпозіум.** Рукописна спадщина: проблеми збереження і введення до наукового і культурного обігу.

Наукові керівники: Л. А. Дубровіна, В. С. Чишко

**Круглий стіл.** Національна бібліографія: критерії, принципи, досвід створення.

Науковий керівник В. Ю. Омельчук

**Опубліковано тези доповідей:**

Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті : тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 12–15 жовт. 1993 р. : [в 2 ч.] / АН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1993.

Ч. 1. – 118 с.

Ч. 2. – 110 с.

**Інформація про конференцію:**

Резолюція Міжнародної наукової конференції «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті» // Бібл. вісн. – 1993. – № 5/6. – С. 4–5. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1993\\_5-6\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1993_5-6_5).

**Друга наукова сесія Інституту бібліотекознавства  
«Удосконалення системи обслуговування читачів  
наукової бібліотеки»  
17 червня 1993 р.**

Керівник М. С. Слободяник

**Опубліковано тези доповідей:**

Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки : Друга наук. сесія Ін-ту бібліотекознавства, Київ, 17 черв. 1993 р. : тези доп. / АН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; редкол.: М. С. Слободяник (наук. ред.) [та ін.]. – Київ, 1993. – 48 с.

**Інформація про сесію:**

Попроцька В. Г. Друга наукова сесія Інституту бібліотекознавства / В. Г. Попроцька // Бібл. вісн. – 1993. – № 3/4. – С. 45–47. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1993\\_3-4\\_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1993_3-4_19).



1994

**Ювілейні читання «Дмитро Андрійович Балика (1894–1971)»  
9 вересня 1994 р.**

**Міжнародна наукова конференція «Автоматизовані системи  
інформаційно-бібліотечного обслуговування»  
11–13 жовтня 1994 р.**

**Секція 1.** Формати, лінгвістичне і програмне забезпечення автоматизованих бібліотечних систем.

Науковий керівник Л. Й. Костенко

**Секція 2.** Електронні каталоги і бази даних бібліотек.

Науковий керівник А. С. Лозниця

**Секція 3.** Автоматизовані технології обслуговування читачів.

Науковий керівник А. Г. Бровкін

**Секція 4.** Комп'ютеризація інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек. Науковий керівник В. М. Горовий

**Інформація про конференцію:**

Костенко Л. Й. Міжнародна наукова конференція «Автоматизовані системи інформаційно-бібліографічного обслуговування» / Л. Й. Костенко // Бібл. вісн. – 1994. – № 5/6. – С. 53–54. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1994\\_5-6\\_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1994_5-6_27).

1995

**Міжнародна наукова конференція  
«Бібліотечно-бібліографічні класифікації  
та інформаційно-пошукові системи»  
10–13 жовтня 1995 р.**

**Секція 1.** Бібліотечно-бібліографічні класифікації: сучасний стан і перспективи розвитку.

Наукові керівники: О. С. Онищенко, Ілона Славінські (Австрія)

**Секція 2.** Інформаційно-пошукові мови і системи в комп'ютерних бібліотечних технологіях.

Наукові керівники: Л. Й. Костенко, Марія Няхай

**Секція 3.** Каталогізація рукописних та рідкісних фондів.

Наукові керівники: Л. А. Дубровіна, Гаврил Штремпель

**Наукова сесія** Інституту бібліотекознавства «Каталогізація: традиційні і новітні технології».

Наукові керівники: М. С. Слободяник, Мілена Клімова

**Круглий стіл.** Координація роботи наукових бібліотек України з питань каталогізації.

Ведучі: А. Г. Бровкін, М. С. Слободяник

**Дискусія.** Комп'ютерні технології і бібліотечна професія.

Ведучі: В. С. Бабич, В. К. Скар

**Круглий стіл.** Лінгвістичне забезпечення комп'ютерних бібліотечно-інформаційних систем.

Ведучі: В. Я. Рубан, А. О. Чекмарьов

**Опубліковано тези доповідей:**

Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи : тези доп. Міжнар. наук. конф., 10–12 жовт. 1995 р. / НАН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) [та ін]. – Київ, 1995. – 108 с.

**Інформація про конференцію:**

Слободяник М. С. Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи» / М. С. Слободяник // Інформація і ринок. – 1996. – № 1. – С. 31–32.

**Наукові читання інституту Української книги** (в межах конференції), присвячені 100-річчю від дня народження Л. Биковського.

Науковий керівник П. Т. Тронько

**Інформація про читання, публікація доповідей:**

Ольховик Н. Читання до 100-річчя від дня народження Л. Биковського / Наталія Ольховик // Бібл. вісн. – 1996. – № 1. – С. 30–31. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1996\\_1\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1996_1_18).

Тронько П. «У службах української книги ...» / Петро Тронько // Там само. – С. 31–32. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1996\\_1\\_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1996_1_19).

Ківшар Т. Левко Биковський як історик українського книжкового руху / Таїсія Ківшар // Там само. – С. 32–33. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1996\\_1\\_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1996_1_20).

Ковба Ж. Внесок Л. Биковського у формування концепції національно-державної книжкової справи України / Жанна Ковба // Там само. – С. 33–35. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1996\\_1\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1996_1_21).

## 1996

### Міжнародна наукова конференція «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки» 8–10 жовтня 1996 р.

**Секція 1.** Національний бібліотечний фонд України: проблеми комплектування та організації.

Наукові керівники: О. С. Онищенко, А. П. Корнієнко, Д. Склерюте

**Круглий стіл.** Обов'язковий примірник видань України як джерело комплектування бібліотечних фондів.

Ведучі: Л. П. Карпова, О. С. Онищенко, К. А. Свиридова

**Секція 2.** Стан і проблеми розробки моделі комплектування фондів наукової бібліотеки.

Наукові керівники: Н. М. Кушнарєнко, Л. Г. Петрова, М. С. Слободяник

**Дискусія.** Наукове забезпечення розробки і реалізації моделі комплектування Національного бібліотечного фонду України.

Ведучі: Т. Г. Горбаченко, В. К. Скнар, М. С. Слободяник

**Секція 3.** Новітні технології формування бібліотечних фондів.

Наукові керівники: В. В. Хаджинов, А. О. Чекмарьов

**Круглий стіл.** Проблеми комплектування наукових бібліотек документами на електронних та інших нетрадиційних носіях інформації.

Ведучі: Л. Й. Костенко, В. Я. Рубан, Н. В. Шаронова

**Дискусія.** Інформаційне забезпечення комплектування бібліотечних фондів.

Ведучі: Т. В. Добко, В. Г. Нестеренко, Р. І. Павленко

**Секція 4.** Організація комплектування фондів наукових бібліотек зарубіжною літературою.

Наукові керівники: А. Г. Бровкін, Фред І. Зюйдхок, Френк Ф. Клаксвін

**Круглий стіл.** Міжнародний книгообмін як джерело комплектування бібліотечних фондів.

Ведучі: А. Г. Бровкін, Г. Г. Тищенко, Р. Й. Целінський

**Симпозіум.** Комплектування бібліотечних фондів рукописами, рідкісними виданнями та колекціями.

Наукові керівники: Л. А. Дубровіна, О. І. Путро

**Опубліковані тези доповідей:**

Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тез. доп. Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 8–10 жовт., 1996 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ, 1996. – 136 с.

Рекомендації Міжнародної наукової конференції «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки» (8–10 жовтня 1996 р.), Київ // Бібл. вісн. – 1997. – № 1. – С. 3–4. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1997\\_1\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1997_1_4).

1997

**Міжнародна наукова конференція**

**«Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек»**

**14–17 жовтня 1997 р.**

**Секція 1.** Каталоги наукової бібліотеки: сучасний стан і перспективи розвитку.

Наукові керівники: О. С. Онищенко, А. П. Корнієнко

**Секція 2.** Сучасні інформаційні технології і проблеми створення та використання електронних каталогів.

Наукові керівники: А. Г. Бровкін, Л. Й. Костенко, П. М. Лапо (Білорусь).

**Круглий стіл.** Корпоративна каталогізація. Проблеми і шляхи вирішення.

Ведучі: О. С. Онищенко, Л. Й. Костенко, М. Є. Кальонов (Росія), Л. В. Скворцов (Росія)

**Презентація.** Web-сервер Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ведучі: Л. Й. Костенко, О. І. Жабін

**Засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук.** Проблеми взаємодоступу до електронних каталогів і обміну бібліографічною інформацією.

Ведучі: О. С. Онищенко (голова Ради), А. А. Свобода (секретар).

**Конференція Асоціації бібліотек України.** Досвід і проблеми бібліотечних об'єднань у створенні національної бібліографії України.

Ведучі: О. С. Онищенко (президент Асоціації), Р. І. Павленко, Г. Г. Тищенко, В. Г. Нестеренко.

**Опубліковані матеріали конференції:**

Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовт. 1997 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко [та ін.]. – Київ, 1997. – 163 с.

**Інформація про конференцію:**

Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 2 обкл. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1997\\_6\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1997_6_3).

Онищенко О. С. Каталоги – інформаційне ядро бібліотек (роль і значення в період комп'ютеризації) / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 6–7. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1997\\_6\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1997_6_5).

Онищенко О. С. Виступ на заключному засіданні / О. С. Онищенко // Там само. – С. 7–8. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1997\\_6\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1997_6_6).

Книгознавчі читання. 75 років Українському науковому інституту книгознавства (в межах конференції).

Наукові керівники: Я. Д. Ісаєвич, Г. І. Ковальчук, Н. Г. Солонська

**Інформація про читання:**

Ковальчук Г. Перші книгознавчі читання в НБУВ / Галина Ковальчук, Наталія Солонська // Бібл. вісн. – 1997. – № 5. – С. 36–37. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1997\\_5\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1997_5_16).

1998

**Міжнародна наукова конференція  
«1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні»  
13–16 жовтня 1998 р.**

**Секція 1.** Літописна справа в Україні.

Наукові керівники: П. П. Толочко, М. Ф. Котляр, О. В. Мишанич, В. В. Німчук, Л. А. Дубровіна

**Секція 2.** Книгознавство та книжкова справа в Україні.

Наукові керівники: Я. Д. Ісаєвич, Я. П. Запаско, П. П. Кононенко, М. М. Пешак, В. Ю. Омельчук, М. Ф. Дмитрієнко.

**Інформація про конференцію:**

Смолій В. А. Тисячолітня літописна і книжкова спадщина України та сучасне державотворення / В. А. Смолій // Бібл. вісн. – 1998. – № 6. – С. 9–10. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1998\\_6\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1998_6_6).

Солонська Н. Г. Міжнародна наукова конференція «1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні» / Н. Г. Солонська // Бібл. вісн. – 1998. – № 6. – С. 8. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1998\\_6\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1998_6_5).

Рекомендації Міжнародної наукової конференції «1000-річчя літописання і книжкової спадщини в Україні» // Бібл. вісн. – 1998. – № 6. – С. 11. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1998\\_6\\_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1998_6_7).

**Міжнародна наукова конференція  
«Інформаційна діяльність наукової бібліотеки»  
13–16 жовтня 1998 р.**

**Секція 1.** Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського – 80 років: пошуки і здобутки.

Наукові керівники: Л. А. Дубровіна, Л. В. Муха, Г. І. Ковальчук

**Секція 2.** Розвиток інформаційної діяльності наукової бібліотеки.

Наукові керівники: Л. Й. Костенко, М. Є. Кальонов (Росія), Т. П. Павлуша

**Секція 3.** Проблеми розвитку наукових бібліотек на національному рівні.

Наукові керівники: А. П. Корнієнко, В. Ю. Омельчук, І. П. Антоненко

**Секція 4.** Міжнародне співробітництво бібліотек, інтеграція і використання інформаційних ресурсів.

Наукові керівники: Т. І. Арсеєнко, А. Г. Бровкін, Д. Штогрин (США), Х. Ласкаржевська (Польща)

**Секція 5.** Сучасні інформаційні технології і телекомунікації в діяльності наукових бібліотек.

Наукові керівники: А. О. Чекмарьов, Я. Л. Шрайберг (Росія), Р. Хейс (США)

**Симпозіум.** Інформаційно-аналітична служба наукової бібліотеки: досвід і проблеми.

Наукові керівники: В. М. Горовий, О. В. Ворошилов

**Засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук.**

Ведучі: О. С. Онищенко (голова Ради), А. А. Свобода (секретар)

**Конференція Асоціації бібліотек України.**

Ведучі: О. С. Онищенко (президент Асоціації), Р. І. Павленко, Г. Г. Тищенко, В. Г. Нестеренко

**Семінар.** Бази даних OCLC First Search для читачів бібліотек.

Ведучий М. В. Гончаров (Росія)

**Семінар.** Система автоматизації бібліотек ІРБІС, WWW-ІРБІС, типові рішення, бази даних ДПНТБ Росії.

Ведучий Б. І. Маршак (Росія)

**Семінар.** Мережева інформаційно-адміністративна система обслуговування читачів НБУВ: досвід організації та перспективи розвитку.

Ведучі: Т. М. Коваль, А. С. Долинний

**Презентація.** Web-сервер НБУВ.

Ведучі: Л. Й. Костенко, О. І. Жабін

**Інформація про конференцію:**

Чекмарьов А. Міжнародна наукова конференція «Інформаційна діяльність наукової бібліотеки» / Анатолій Чекмарьов // Бібл. вісн. – 1999. – № 1. – С. 41. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1999\\_1\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1999_1_16).



**Міжнародна наукова конференція  
«Проблеми створення Українського біографічного словника»  
13–16 жовтня 1998 р.**

Науковий керівник В. С. Чишко

**Інформація про конференцію:**

Бугаєва О. Науково-практична конференція «Проблеми створення Українського біографічного словника» / Олена Бугаєва, Тетяна Куриленко // Бібл. вісн. – 1999. – № 1. – С. 42–43. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1999\\_1\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1999_1_17).

**1999**

**Міжнародна наукова конференція  
«Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток»  
12–15 жовтня 1999 р.**

**Секція 1.** Комплектування в системі формування інформаційних ресурсів.

Наукові керівники: Л. П. Карпова, А. П. Фурс (Білорусь), О. В. Антоник

**Секція 2.** Бібліографічні ресурси сучасної бібліотеки.

Наукові керівники: Т. В. Добко, Г. М. Швецова-Водка, М. М. Романюк

**Секція 3.** Створення електронних інформаційних ресурсів.

Наукові керівники: А. О. Чекмарьов, Б. С. Єлепов (Росія), Б. І. Маршак (Росія)

**Секція 4.** Інтеграція бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Наукові керівники: А. Г. Бровкін, Н. В. Колпакова (Росія), В. С. Пашкова

**Презентація** наукової електронної бібліотеки НБУВ.

Ведучий Л. Й. Костенко

**Семінар:** Програмні продукти сім'ї ІРБІС. Обмін електронними інформаційними ресурсами.

Ведучі: Б. І. Маршак (Росія), Л. Й. Костенко

**Засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук.**

Ведучі: О. С. Онищенко (голова Ради), А. А. Свобода (секретар)

**Збори Асоціації бібліотек України.**

Ведучі: О. С. Онищенко (президент Асоціації), Р. І. Павленко, Г. Г. Тищенко, В. Г. Нестеренко

**Інформація про конференцію:**

Солонська Н. Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» / Н. Г. Солонська, В. В. Матусевич, Т. В. Добко, О. В. Баркова, Г. І. Солоїденко // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 14–28. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1999\\_6\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1999_6_8).

Рекомендації міжнародної наукової конференції «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 29–30. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_1999\\_6\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1999_6_9).

**2000**

**Міжнародна наукова конференція**

**«Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI ст.»**

**9–13 жовтня 2000 р.**

**Секція 1.** Формування інформаційних ресурсів: традиційні та автоматизовані технології.

Наукові керівники: Л. П. Карпова, О. В. Антоник

**Секція 2.** Інформаційні ресурси електронних бібліотек.

Наукові керівники : А. О. Чекмарьов, Б. І. Маршак (Росія), Т. С. Чепурна (Німеччина)

**Секція 3.** Бібліотечна організація знання: класифікація, каталогізація, системи пошуку.

Наукові керівники: І. П. Антоненко, І. А. Зарічняк, Г. О. Кисловська (Росія)

**Секція 4.** Новітні технології використання інформаційних ресурсів.

Наукові керівники: Т. В. Добко, Г. М. Швецова-Водка

**Секція 5.** Ресурси інформаційно-аналітичної служби бібліотеки: структура, наповнення.

Наукові керівники: В. М. Горовий, О. В. Ворошилов

**Секція 6.** Національний бібліотечно-інформаційний ресурс: програми та технології збереження.

Наукові керівники: Л. В. Муха, О. І. Пермінова (Росія)

**Секція 7.** Міжбібліотечна кооперація в системі світового обміну інформаційними ресурсами.

Наукові керівники: А. Г. Бровкін, С. Л. Васильченко

**Секція 8.** Документальні ресурси колекційних фондів.

Наукові керівники: Г. М. Юхимець, Т. В. Новальська

**Секція 9.** Теоретичні та методичні проблеми біографічних досліджень.

Наукові керівники: В. С. Чишко, Г. В. Стрельський

**Семінар.** Електронні бібліотеки та новітні інформаційні технології.

Наукові керівники: Л. Й. Костенко, С. М. Дунаєвська (Росія), Л. З. Рудзький

**Книгознавчі читання** до 600-річчя від дня народження Йоганна Гутенберга.

Наукові керівники: І. Я. Лосієвський, Г. І. Ковальчук

**Спільне засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук та Асоціації бібліотек України.**

Ведучі: О. С. Онищенко (голова Ради та президент Асоціації), А. А. Свобода (секретар)

**Інформація про конференцію:**

Бровкін А. Звіт про міжнародну наукову конференцію «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI ст. / Анатолій Бровкін // Бібл. вісн. – 2001. – № 1. – С. 9–17. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2001\\_1\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2001_1_5).

Рекомендації міжнародної наукової конференції «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI ст. // Бібл. вісн. – 2001. – № 1. – С. 49–50. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2001\\_1\\_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2001_1_15)

## 2001

### Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційний сервіс»

9–11 жовтня 2001 р.

**Секція 1.** Бібліотечно-інформаційний сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку (теорія і практика).

Наукові керівники: А. Г. Бровкін, Л. Г. Петрова

**Секція 2.** Технологія і організація бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Наукові керівники: В. М. Горвий, Н. Є. Березіна (Росія)

**Секція 3.** Проблеми правового забезпечення управління та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів у процесі обслуговування.

Науковий керівник: І. Б. Усенко

**Секція 4.** Розвиток інформаційних технологій та Інтернет у бібліотеках.

Наукові керівники: Л. Й. Костенко, М. Є. Кальонов

**Секція 5.** Документальні ресурси спеціалізованих фондів: проблеми використання і обслуговування.

Наукові керівники: Л. А. Дубровіна, Е. Б. Расіна (Росія)

**Секція 6.** Технології захисту та збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів у процесі їх використання.

Наукові керівники: Л. В. Муха, Г. В. Мягкова (Росія)

**Круглий стіл.** Проблеми і шляхи розв'язання питань кооперації та інтеграції бібліотечних ресурсів і інформаційних мереж.

Наукові керівники: А. О. Чекмарьов, В. О. Александров

**Круглий стіл.** Власні інформаційні продукти бібліотек: досвід, проблеми створення та використання.

Наукові керівники: В. Ю. Омельчук, Т. Б. Паславський

**Семінар.** МБА і служба доставки документів.

Наукові керівники: В. М. Чупріна, С. В. Ляшенко

**Семінар.** Професіоналізм, етика та культура бібліотечного обслуговування.

Наукові керівники: Т. П. Павлуша, А. С. Чачко, В. К. Скар

**Семінар.** Бібліотечно-інформаційне обслуговування людей з обмеженими можливостями.

Наукові керівники: С. Л. Васильченко, Н. Г. Солонська

**Семінар-практикум.** Організація довідково-бібліографічного обслуговування електронними інформаційними ресурсами.

Наукові керівники: Т. В. Добко, В. І. Кожешкурт

**Засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук.**

Ведучі: О. С. Онищенко (голова Ради), А. А. Свобода (секретар)

**Засідання Асоціації бібліотек України.**

Ведучі: О. С. Онищенко (президент Асоціації), Р. І. Павленко, Г. Г. Тищенко, В. Г. Нестеренко

### **Інформація про конференцію:**

Звіт про міжнародну наукову конференцію «Бібліотечно-інформаційний сервіс» // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 2–4. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_3).

Коваль Т. Бібліотечно-інформаційний сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку / Тетяна Коваль // Там само. – С. 5–7. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_4).

Сіра І. Технологія і організація бібліотечно-інформаційного обслуговування / Ірина Сіра, Валерій Горовий // Там само. – С. 8–11. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_5).

Усенко І. Проблеми правового забезпечення управління та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів / Ігор Усенко, Яна Чепуренко // Там само. – С. 12–15. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_6).

Костенко Л. Розвиток інформаційних технологій та Інтернет у бібліотеках / Леонід Костенко // Там само. – С. 16–18. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_8).

Юхимець Г. Документальні ресурси спеціалізованих фондів: проблеми використання і обслуговування / Гліб Юхимець // Там само. – С. 19–22. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_10).

Муха Л. Технології захисту та збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів у процесі їх використання / Людмила Муха // Там само. – С. 23–26. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_11).

Сорока М. Інформаційні продукти бібліотек: проблеми кооперативного формування та суспільного використання / Марина Сорока // Там само. – С. 27–30. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_12).

Чупріна В. МБА і служба доставки документів / Вікторія Чупріна // Там само. – С. 31–32. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_13).

Павлуша Т. Семінар фахівців бібліотечної справи «Професіоналізм, етика та культура бібліотечного обслуговування» / Тетяна Павлуша, Наталія Смаглова // Там само. – С. 33–36. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_14).

Васильченко С. Бібліотечно-інформаційне обслуговування людей з обмеженими можливостями / Світлана Васильченко, Наталія Солонська,

Олена Воскобойнікова-Гузєва // Там само. – С. 37–41. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_15).

Добко Т. Семінар-практикум «Організація довідково-бібліографічного обслуговування електронними інформаційними ресурсами» / Тетяна Добко // Там само. – С. 42–44. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_16).

Рекомендації міжнародної наукової конференції «Бібліотечно-інформаційний сервіс» // Там само. – С. 45–46. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_1\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_1_17).

## 2002

### Міжнародна наукова конференція

#### «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства»

8–10 жовтня 2002 р.

**Секція 1.** Інформаційна місія бібліотекаря.

Наукові керівники: А. Г. Бровкін, В. П. Ярошук

**Секція 2.** Бібліотекар як організатор і технолог інформаційної індустрії.

Наукові керівники: В. М. Горовий, Р. Н. Жангожа

**Секція 3.** Менеджмент і маркетинг в інформаційній сфері: функції бібліотекаря.

Наукові керівники: А. О. Чекмарьов, Л. Г. Петрова

**Секція 4.** Бібліотекар – хранитель і носій історичної пам'яті.

Наукові керівники: Л. В. Муха, О. В. Стефанович (Білорусь)

**Секція 5.** Бібліотекар і користувач у системі інформаційних комунікацій. Наукові керівники: Т. В. Добко, М. Г. Железняк

**Секція 6.** Бібліотечна освіта: відповідь на виклик інформаційного суспільства.

Наукові керівники: Т. П. Павлуша, В. К. Скар

**Круглий стіл.** Бібліотечна періодика та її вплив на формування бібліотечної професії.

Наукові керівники: О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Г. Волох

**Круглий стіл.** Інтеграція знань і професій у діяльності бібліотекаря.

Наукові керівники: Л. А. Дубровіна, М. К. Іваннікова

**Круглий стіл.** «Бібліотека тисячоліття».

Наукові керівники: С. Л. Васильченко, Т. І. Арсеєнко

**Семінар-практикум.** Комп'ютерна культура бібліотекаря.

Наукові керівники: Л. Й. Костенко, О. М. Костишин

**Семінар-практикум.** Проблеми створення Державного реєстру книжкових пам'яток України.

Наукові керівники: Т. М. Прокошева, Г. І. Ковальчук

**Засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук та Асоціації бібліотек України.**

Ведучі: О. С. Онищенко (голова Ради та президент Асоціації), А. А. Свобода (секретар)

**Інформація про конференцію:**

**Звіт про міжнародну наукову конференцію «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства»**

Маслакова Н. Сучасні тенденції формування професійного іміджу бібліотекаря (пленарне засідання) / Надія Маслакова // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 2–5. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_3).

Бровкін А. Інформаційна місія бібліотекаря / Анатолій Бровкін, Надія Каліберда // Там само. – С. 6–9. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_4).

Гранчак Т. Бібліотекар як організатор і технолог інформаційної індустрії / Тетяна Гранчак // Там само. – С. 9–13. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_5).

Матусевич В. Менеджмент і маркетинг в інформаційній сфері: функції бібліотекаря / Вікторія Матусевич, Анатолій Чекмарьов // Там само. – С. 14–17. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_6).

Муха Л. Бібліотекар – хранитель і носій історичної пам'яті / Людмила Муха, Тетяна Мяскова // Там само. – С. 17–21. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_7).

Добко Т. Бібліотекар і користувач у системі інформаційних комунікацій / Тетяна Добко, Ірина Сіра // Там само. – С. 21–25. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_8).

Павлуша Т. Бібліотечна освіта: відповідь на виклик інформаційного суспільства / Тетяна Павлуша, Наталія Смаглова // Там само. – С. 25–30. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_9).



Воскобойнікова-Гузєва О. Бібліотечна періодика та її вплив на формування бібліотечної професії / Олена Воскобойнікова-Гузєва // Там само. – С. 30–35. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_10).

Дубровіна Л. Інтеграція знань і професій у діяльності бібліотекаря / Любов Дубровіна // Там само. – С. 35–36. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_11).

Костенко Л. Комп'ютерна культура бібліотекаря / Леонід Костенко // Там само. – С. 36–38. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_12).

Ковальчук Г. Проблеми створення Державного реєстру книжкових пам'яток України / Галина Ковальчук // Там само. – С. 39–43. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_13).

Рекомендації міжнародної наукової конференції «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства» // Там само. – С. 44–45. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv\\_2002\\_6\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2002_6_14).

## Додаток 3

**Читання, присвячені академіку  
В. І. Вернадському (1991–2002)**

Читання – традиційний загальноакадемічний щорічний захід із вшанування великого вченого – природознавця, мислителя, філософа, талановитого організатора науки, громадського і політичного діяча, засновника Української Академії Наук та Національної бібліотеки України – щодо представлення сучасних напрямів філософсько-природознавчої думки, результатів вивчення спадщини вченого. Організаторами є Національна академія наук України, Комісія з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського НАН України (голова Комісії у 1987–2010 рр. академік НАН України К. М. Ситник; заступник голови – академік НАН України О. С. Онищенко, генеральний директор НБУВ) та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. У Комісії працювали відомі вчені – співробітники Бібліотеки, зокрема Л. А. Дубровіна, О. М. Апанович, С. М. Кіржаєв. Співорганізаторами Читань були провідні наукові установи, вищі навчальні заклади України, Білорусі, Росії тощо.

Читання проводяться з 1991 р. щорічно, зазвичай засідання відбуваються 12 березня, у день народження великого вченого, та об'єднують провідних фахівців різних галузей науки. Базовою інституцією цих зібрань тривалий час був Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України. Останніми роками діяльну участь у щорічних Читаннях бере Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

На Читаннях В. І. Вернадського розглядали питання моральності в науці (1991–1993) і проблеми різних наук (2001), вивчення живої речовини та стан ґрунтознавства в Україні (1994), геохімічних підходів в екології (1995), геологічних поглядів В. І. Вернадського і розвитку антропогенної геології в Україні (1996), ноосферного періоду в історії Землі (1997), громадянської позиції В. І. Вернадського (1998, 2001), його державницької та політичної діяльності (2000), створення УАН і перші роки її функціонування (1999). Читання академіка В. І. Вернадського є трибуною популяризації досягнень природничих, гуманітарних та технічних наук, можливістю

звернутися до ідей і витоків заснування Української Академії наук. Доповіді перших років Читань відображені в науковому збірнику «Чтения академика Владимира Ивановича Вернадского (1991–1992): сб. науч. тр. / Под ред. К. М. Сытника, Я. П. Дидука, Ю. А. Храмова и др.» (Київ, 1994).<sup>1</sup>

**I Читання академіка В. І. Вернадського  
«Моральність і біосфера».  
1991**

*Гродзинський Д. М.*, академік НАН України  
Моральність і майбутнє біосфери.

*Кисельов М. М.*, канд. філос. наук

Проблема моральності в контексті вчення В. І. Вернадського про біосферу.

*Філіпенко А. С.*, д-р. екон. наук

Криза індустріальної цивілізації і ноосфера.

*Барякін В. М.*, канд. філос. наук

Соціально-моральна основа вчення В. І. Вернадського про ноосферу.

*Владек П. А.*, канд. богосл. наук

Духовність і суспільство.

*Апанович О. М.*, канд. іст. наук

Україна в духовному світі В. І. Вернадського.

**II Читання академіка В. І. Вернадського  
«В. І. Вернадський і сьогодення України».  
1992**

*Гродзинський Д. М.*, академік НАН України

В. І. Вернадський і стратегія екологічної безпеки України.

---

<sup>1</sup> Про Читання академіка В. І. Вернадського див.: Ситник К. М., Андріанова Т. В. Володимир Вернадський і сучасність (до 150-річчя від дня народження та 25-річчя заснування Комісії з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського НАН України) // Український ботанічний журнал. 2013. Т. 70. № 5. С. 689–698; Короп Т. Читання, присвячені двом ювілеям [80-річчю НБУВ та 135-річчю від дня народження В. І. Вернадського]. Київський вісник. 1998. 24 березня; Вишневська Л. Ювілейні [X] читання академіка В. І. Вернадського // Бібліотечний вісник. 2000. № 3. 2 с. обкл.

**Мороз Л. З.**, канд. мистецтвознавства

Гуманістичні ідеї В. І. Вернадського: національна самобутність і «культурний простір».

**Ситник К. М.**, академік НАН України

В. І. Вернадський і доля природознавства України.

**Сенченко М. І.**, д-р техн. наук

Національна бібліотека Української держави. Ідеї її фундаторів.

**Філіпенко А. С.**, д-р. екон. наук

Проблеми виживання науки в умовах ринкової економіки.

### III Читання академіка В. І. Вернадського

«Наукова думка і цивілізація».

1993

**Крисаченко В. С.**, д-р філос. наук

Біосфера і цивілізація: шляхи коєволюції.

**Онопрієнко В. І.**, д-р філос. наук

Соціальна природа науки в оцінці В. І. Вернадського.

**Бистрицький Є. К.**, д-р філос. наук

Науковий розум в сучасній культурі.

**Межерін В. О.**, канд. біол. наук

Джерела наукової думки.

### IV Читання академіка В. І. Вернадського «Вчення В. І. Вернадського про живу речовину і її деформація в Україні».

1994

**Травляєв А. П.**, член-кореспондент НАН України

В. І. Вернадський і ґрунтознавство.

**Сипайлова Л. М.**, канд. біол. наук

Лучні екосистеми, моніторинг, перспективи розвитку.

**Тютюнник Ю. Г.**, канд. геогр. наук

Концепція біосоціального і техногенних компонентів ландшафтів в світлі вчення В. І. Вернадського про біосферу і ноосферу.

**Шелехова О. М.**

Екологічна культура в пейзажному живописі Японії та Китаю.

**Губарь В. М.**, доцент,

**Ищенко Ж. І.**

Демонстрація макету та проекту реконструкції садиби «Вернадський на Бутовій горі».

**V Читання академіка В. І. Вернадського  
«Геохімія і екологія».  
1995**

**Щербак М. П.**, академік НАН України

Внесок В. І. Вернадського у розвиток геохімії та радіогеохронологічних досліджень.

**Соботович Е. В.**, академік НАН України

Основи космоекології.

**Жовинський Е. Я.**, д-р геол.-мінерал. наук

Про розвиток екологічної геохімії.

**Бєлєвцев Р. Я.**, член-кореспондент НАН України

Про газовий обмін земної кори.

**Міцкевич Б. Ф.**, д-р геол.-мінерал. наук

В. І. Вернадський і проблеми біогеохімії.

**VI Читання академіка В. І. Вернадського  
«Філософські засади творчості В. І. Вернадського».  
1996**

**Шинкарук В. І.** академік НАН України

Філософські засади творчості В. І. Вернадського.

**Крисаченко В. С.**, д-р філос. наук

Дві концепції біосфери: В. І. Вернадський і П. А. Тутковський.

**Кисельов М. М.**, д-р філос. наук

Ідеї В. І. Вернадського і сучасність.

**VII Читання академіка В. І. Вернадського  
«Проблема виникнення земної біосфери  
у світлі вчення В. І. Вернадського».  
1997**

*Лялько В. І.*, член-кореспондент НАН України  
Сучасна космонавтика в пізнанні ноосфери Землі.

*Третяк О. Н.*, д-р геол.-мінерал. наук  
Антропогенний період в історичному розвитку Землі.

*Слензак О. І.*, д-р геол.-мінерал. наук  
В. І. Вернадський і проблеми високоенергетичної електроніки Землі.

**VIII Читання академіка В. І. Вернадського «В. І. Вернадський –  
мислитель, вчений, громадянин».  
1998**

*Попович М. В.*, член-кореспондент НАН України  
В. І. Вернадський як мислитель.

*Дідух Я. П.*, д-р біол. наук  
Методика фітоіндикаційної оцінки стійкості, толерантності та розвитку екосистем.

*Курас І. Ф.*, академік НАН України  
В. І. Вернадський як громадянин.

*Кузьмичов А. І.*, д-р біол. наук  
В. І. Вернадський як енциклопедист.

**IX Читання академіка В. І. Вернадського  
«В. І. Вернадський та Національна академія наук України».  
1999**

*Шевера М. В.*, канд. біол. наук  
В. І. Вернадський і УАН у Києві: ідея створення, концепція діяльності і втілення.

*Ситник С. К.*, канд. біол. наук  
Академік В. І. Вернадський: роки 1918–1919.

**X Читання академіка В. І. Вернадського «Державницька та політична діяльність академіка В. І. Вернадського».**  
**2000**

*Усенко І. Б.*, канд. юрид. наук

Державницькі погляди і діяльність академіка В. І. Вернадського.  
Штрихи до портрету.

*Ситник С. К.*, канд. біол. наук

Політичні погляди академіка В. І. Вернадського.

**XI Читання академіка В. І. Вернадського «Спадщина В. І. Вернадського і охорона навколишнього середовища».**  
**2001**

*Павлишин В. І.*, д-р геол.-мінерал. наук, проф.

Академік В. І. Вернадський і академічна наука: мінералогія та геологія.

*Самодрин А. П.*, канд. пед. наук, доцент

Академік В. І. Вернадський і педагогічна наука: школа та вуз.

**XII Читання академіка В. І. Вернадського «Людина і природа».**  
**2002**

*Шевчук В. О.*, д-р екон. наук, проф.

Антропокосмізм В. І. Вернадського і національна та світова наукова школа фізичної економії.

*Шевченко А. І.*, канд. геол.-мінерал. наук

Сталий розвиток і економічна безпека України.

*Єлін В. М.*, канд. геол.-мінерал. наук

Ноосферне природокористування. Завдання і перспективи.



## ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Акідзукі Т. 202  
Аксьонова Н. Д. 277  
Александров В. О. 422  
Алексієв О. П. 386, 397  
Альдини 374  
Амосов М. М. 196  
Андієвська Е. 78  
Андріанова Т. В. 428  
Анищенко К. Р. 326  
Ан-ський С. А. (Раппопорт Ш.-З.) 78,  
129, 331, 332  
Антоненко І. П. 61, 70, 71, 134, 135,  
138, 234, 250, 252, 254–257, 262,  
383, 395, 417, 420  
Антоник О. В. 407, 419, 420  
Антонова В. Д. 76  
Антонович В. Б. 351, 352, 362  
Антонюк Т. Д. 2  
Апанович О. М. 352, 360, 362, 427, 428  
Арсеєнко Т. І. 2, 61, 70, 100, 121, 183,  
201, 207, 211, 251, 252, 255, 410,  
418, 424  
Арсеній (Могілянський), митрополит  
329  
Артюшенко Н. О. 136–138, 140  
Архіпова І. М. 179, 185–187, 283, 284  
Атанасій Великий 352  
Ахова О. П. 156, 253  
Ашер Д. 44  
Бабалієва С. 328  
Бабич В. С. 42, 99, 360, 361, 413  
Бабич Є. К. 361  
Бабутіна Л. В. 372  
Багалій Д. 352  
Багрій І. І. 135, 136, 250, 254, 256, 302  
Багрянний І. 78  
Байєр Л. 212  
Бакалійко С. В. 336  
Балика Д. А. 41, 412  
Баллін М. П. 130, 326  
Баннов В. О. 286, 287  
Бардієр (Лобузіна) К. В. 256  
Баретт Д. 38  
Баркова О. В. 191, 257, 258, 270, 420  
Баркова Т. Ж. 300  
Барланицька (Майор) С. Л. 373  
Барчук Ж. В. (Огуннаїке) 297, 407  
Барякін В. М. 428  
Барьяхтар В. Г. 84  
Безлепкіна Н. В. 204  
Безпала Г. І. 206, 270  
Безуглова І. Ф. 303  
Бейліс Л. І. 98  
Белічко Н. Ю. 251, 306, 317, 357, 365  
Белл І. 201  
Берд М. 99  
Бердигалієва Р. А. 45  
Бердник О. 78  
Береговський М. 78, 331  
Березіна Н. Є. 422  
Березкіна Н. Ю. 104  
Берлінська М. Й. 248  
Бетховен Л. 197  
Белевцев Р. Я. 430  
Беліна Л. М. 62, 158, 163,  
164, 253

- Беляєва Л. В. 118, 301, 284, 295, 297,  
 298–300, 360, 361, 410  
 Биковський Л. 361, 413, 414  
 Бистрицький Є. К. 429  
 Біба А. 202  
 Біглоу Л. 99  
 Білан М. 211  
 Біленький Є. А. 406  
 Білецький Р. 349  
 Білодід І. К. 116  
 Білокінь С. 214  
 Білько Є. 113, 125  
 Блиндарук С. В. 187, 283  
 Бойченко М. Д. 296, 298  
 Боляк О. С. 101, 132, 327, 350  
 Бондар Н. П. 2, 295, 304, 364  
 Борисенко В. Б. 231  
 Борисенко Т. О. 125, 126, 127, 252, 306,  
 366  
 Борисович Г. О. 76  
 Боровський В. 77  
 Бородавко В. С. 178, 187  
 Боряк Г. В. 33, 46, 99, 101, 231, 234,  
 236–238, 245, 336, 348, 349, 351,  
 399, 401  
 Боянівська М. Б. 234, 239  
 Браїчевська О. А. 106, 311, 312, 314  
 Браїчевський М. Ю. 129, 331  
 Браїчевський С. М. 311, 314–316  
 Брега Г. 65  
 Бржестовська Т. П. 141, 158  
 Бровкін А. Г. 20, 26, 35, 36, 42, 56, 60,  
 70, 95, 102, 146, 164, 167, 168, 210,  
 218, 248, 249, 251–253, 255, 261,  
 262, 275, 278, 288, 359, 361, 376,  
 411–415, 418, 419, 421, 424,  
 425  
 Бродський О. І. 346  
 Брюс К. 99  
 Бугаєва О. В. 106, 228, 311, 312, 314,  
 317, 419  
 Будзан (Просолова) Н. О. 372  
 Булатова С. О. 101, 132, 203, 304, 328,  
 334, 362, 385, 402  
 Булаховська Ю. Л. 300  
 Бунге М. Х. 146  
 Бурдонос Л. А. 298  
 Бурім Д. 239  
 Бурчинський Г. Й. 331  
 Буряківець Ю. 78  
 Вайсс Г. 205  
 Вакульчук О. А. 2  
 Варава Т. В. 338, 342, 347, 385, 403  
 Варварцев М. М. 106  
 Варшавська Л. Є. 133, 337, 342  
 Василяшко В. 99  
 Василенко М. П. 8, 81, 354, 355  
 Василенко О. М. 2, 182, 187, 251, 262,  
 283, 284  
 Васильєв О. В. 268  
 Васильєв В. В. 66, 67  
 Васильченко С. Л. 420–423, 425  
 Васькевич Н. Л. 304  
 Ведель Артем 333  
 Вейцман Езер 330  
 Верба І. 336  
 Вервес Г. Д. 299, 300  
 Вергунов В. А. 60  
 Веремієнко О. 203  
 Верес Р. 77

- Вересовська Т. В. 133, 336–338, 342, 385, 404  
Вериківський М. 302  
Верменич Я. В. 62  
Вернадський В. І. 8, 276, 300, 301, 354, 355, 427–432  
Веркін Б. І. 132  
Винар Любомир 77  
Винниченко В. К. 81  
Виноградова О. Б. 71, 385, 386, 401  
Вишневецькі 204  
Вишневецькі-Мнішки 357  
Вишневецька І. А. 277, 279  
Вишневецька Л. 428  
Віднянський С. В. 207  
Візир М. П. 361  
Віоліна В. Є. 330  
Віткіна Л. Л. 188, 190  
Вітушко Н. С. 277  
Владек П. А. 428  
Владимиров М. Є. 325, 332  
Владимирський-Буданов М. Ф. 326  
Власова Е. В. 118  
Власова Т. Ю. 135, 137, 140  
Войцехівська І. Н. 226  
Волинець А. А. 386  
Волін М. С. 116, 147  
Воловник Л. В. 305  
Волосатих Л. М. 376  
Волосюк Г. Є. 234  
Волох В. Г. 424  
Воробей М. А. 82, 100, 118, 204, 219, 359  
Воронкова Т. І. 132, 325–327, 330  
Ворошилов О. В. 274, 277, 279, 418, 420  
Воскобойнікова-Гузєва О. В. 251, 262, 357, 384, 404, 424, 426  
Врублевський В. Г. 133, 336–339, 343, 356  
Гавриленко Л. Г. 118  
Гаврушкевич І. 302  
Гайкалов О. Є. 326  
Галай В. Р. 305  
Галицька С. В. 140, 256  
Галькевич Т. А. 251, 317, 357, 365  
Гальченко О. М. 101, 132, 231, 234, 237, 239, 242, 294, 321, 325, 328, 330, 334, 350, 352, 362, 383, 395  
Гальченко С. А. 214, 231  
Гарбар Л. В. 2  
Гаркаві А. Я. 78, 129  
Гесць В. М. 300  
Генієва К. Ю. 202, 214, 410  
Геппенер М. В. 357, 361  
Герасим О. І. 204  
Гернер Ф. 214, 410  
Герус А. Л. 252, 361  
Гирич В. Л. 188, 190  
Глеза Т. В. 300  
Глузман С. Ф. 130, 330  
Гнатенко Л. А. 101, 132, 239, 321, 322, 325, 328, 334, 350, 352, 360, 362  
Гнатишин А. 76, 302  
Гоголь М. В. 130  
Гоїнець В. С. 281, 295, 297, 298  
Голик Б. 215  
Голобуцький П. В. 63, 75, 76, 101, 252, 299, 306, 357, 365

- Головань (Качковська) О. О. 373  
 Головіна Л. В. 136, 256  
 Головка Г. В. 410  
 Голубєв Ю. В. 125, 135, 137, 139, 250, 256  
 Гольденберг Л. І. 298, 299  
 Гомельська І. С. 253  
 Гомер 372  
 Гончаренко М. І. 66, 311, 314, 317  
 Гончаренко М. О. 160  
 Гончаров М. В. 418  
 Гоншіор Х. Л. 202  
 Горбаченко Т. Г. 99, 414  
 Горбачук М. Л. 196  
 Горбик В. О. 66, 106, 311  
 Гордукалова Г. Ф. 410  
 Гориновичі 129  
 Горинь М. 214  
 Горнович А. В. (Коломієць) А. В. 373  
 Горобець В. Й. 352  
 Горовий В. М. 2, 36, 56, 60, 66, 70, 167, 169, 251, 253, 274, 275, 278, 279, 378, 392, 412, 418, 420, 422–424  
 Городня Н.Д. 277  
 Горшихіна О. Ю. 331, 362, 366  
 Грановський Б. В. 297, 299, 303, 351, 363  
 Гранчак Т. Ю. 425  
 Гриб Н. Р. 138, 140  
 Гримич М. В. 231  
 Гриша С.М. 234, 236, 382, 398  
 Грінченки 130  
 Грінченко Б. Д. 326, 334, 351, 362, 383, 395  
 Гродзинський Д. М. 428  
 Гродзинський А. М. 133  
 Грузинський О. С. 129, 131  
 Грушевський М. С. 77, 130, 299, 326, 323, 331, 338, 351, 352  
 Губарь В. М. 430  
 Губко Г. С. 305  
 Гудименко Н. С. 141, 255  
 Гудим-Левковичі 196  
 Гузар Любомир 76  
 Гулек Ю. 208, 209  
 Гуменна Д. 77  
 Гуслистий К. Г. 338  
 Гутенберг Йоганн 358, 421  
 Гутник Л. М. 306, 317, 357  
 Гутянський С. К. 360  
 Гоншіор Х.-Л. 99  
 Грімстед П. К. (Grimsted P. K.) 99, 324  
 Давидович О. В. 296, 297, 300  
 Даневич С. Г. 101, 132, 238, 327, 350, 352, 360  
 Даниленко В. М. 106, 311  
 Дацькова Н. С. 182, 187, 283, 284, 300, 301  
 Дашкевич Я. Р. 41, 295, 336  
 Деляфліз (Де ля Фліз) Д. П. 352, 362  
 Дегтяренко Л. О. 63, 76, 248, 253, 295  
 Дем'янюк О. П. 141  
 Демченко Є. П. 63, 73, 75, 304, 358, 378  
 Денисенко І. О. 44  
 Дениско Л. М. 73, 74, 305, 360, 362, 366, 385, 398  
 Денисова С. М. 2  
 Дзбановський О. Т. 326, 357  
 Дзюба І. М. 38, 205, 300  
 Дзюба О. М. 396

- Дзюбич С. А. 296, 297, 300  
Дибко І. 77  
Дідух Я. П. 428, 431  
Діденко І. І. 298  
Дідківська Г. Г. 76  
Дідо 374  
Діордиця А. І. 287  
Дітце І. 214, 410  
Дмитрів І. 211  
Дмитрієнко М. Ф. 99, 215, 226, 417  
Добко Т. В. 2, 38, 42, 43, 56, 67, 68, 77, 134, 169, 170, 172, 177, 179, 180, 182, 183, 185, 187, 213, 214, 251, 252, 253, 262, 274, 277, 281, 283, 284, 350, 360, 383, 395, 414, 419, 420, 422, 424, 425  
Довгич В. А. 306  
Додонов О. Г. 382  
Долинний А. С. 418  
Донець О. М. 357, 358  
Дорош В. І. 305  
Дорошенко Д. І. 77, 81  
Дригайло В. Г. 42  
Дубас Т. П. 2, 97  
Дубінський О. Г. 388, 406  
Дубровіна Л. А. 2, 8, 12, 17, 25, 33, 47, 54, 56, 62–65, 67, 73, 76, 78, 79, 82, 83, 99, 101, 102, 104, 118, 143, 145, 147, 148, 202, 209, 214, 215, 226, 227, 231, 232, 234–240, 243, 248, 276, 294, 301, 310, 320–322, 324–328, 330, 333, 334, 336, 347–352, 354–356, 359–362, 364, 377–382, 392, 395, 398–400, 402, 403, 405, 407, 410, 413, 415, 417, 422, 424, 426, 427  
Дудка Ю. А. 234  
Дужий П. 211  
Думитрашко К. 360  
Дунаєвська С. М. 421  
Енгель Ю. 78, 331  
Етьєни 374  
Ефендієв Є. Т. 104  
Євгеній (Болховітінов Є. О.), митрополит 357, 358, 366, 383, 396  
Євдокименко О. А. 295  
Євженко Е. П. 284, 295, 298  
Єкуч У. 212  
Єлепов Б. С. 104, 419  
Єлін В. М. 432  
Єрмолови 130  
Єрмошенко М. М. 382  
Єфимович Н. М. 141  
Єфремов С. О. 81, 338, 354  
Жабін О. І. 257, 258, 260, 415, 418  
Жангожа Р. Н. 424  
Жданова Р. С. 296–299, 360  
Желай О. П. 277  
Железняк М. Г. 183, 424  
Желехівський Б. 77, 213  
Жемчужніков Л. М. 306  
Житецький Г. П. 354, 357, 361  
Жлудько Е. М. 365  
Жовинський Е. Я. 430  
Жулинський М. Г. 41, 205  
Журба О. І. 106  
Завадська К. 210  
Заварзіна О. А. 127, 306  
Завгородня Н. М. 141

- Загуменна В. 43  
 Задоя С. О. 300  
 Зайченко Н. Я. 182, 187, 255, 257, 258,  
 260, 283  
 Закусило О. М. 133, 336, 339  
 Залізнюк О. С. 127, 306  
 Залозна С. П. 311, 314  
 Замлинський В. 299  
 Запаско Я. П. 102, 215, 417  
 Заремба О. С. 407  
 Зарічняк І. А. 61, 134, 136, 137, 158,  
 252, 255, 256, 270, 420  
 Затока Л. П. 2, 241, 242, 252, 368, 370,  
 371, 372, 375, 376  
 Зафіровські Б. 99  
 Захаров Д. Ю. 71  
 Захарова Н. Б. 2, 69, 70, 159, 192–194,  
 197, 248  
 Захарченко Т. М. 231, 234  
 Зворський С. Л. 15, 385, 386, 404  
 Зданевич Б. І. 303, 360  
 Зелінська Н. В. 295  
 Зеров М. К. 81  
 Зінкевич В. А. 372  
 Зінченко Г. Г. 127  
 Зінченко Г. Є. 71  
 Зможенко Л. Г. 373  
 Зозуля Я. 77  
 Золотар Т. П. 303  
 Зубков С. Д. 102, 116, 381  
 Зубкова Н. М. 2, 64, 101, 128, 132,  
 325–327, 330, 331, 334, 347, 350,  
 351, 383, 395  
 Зуммер В. М. 130  
 Зюйдхок Ф. І. 414  
 Іваненко Б. В. 47, 232  
 Іваненко Т. В. 67  
 Іваницький В. Ф. 357, 360  
 Іваннікова М. К. 132, 330, 424  
 Іванова (Яроцька) М. В. 290  
 Іванова О. А. 101, 132, 237, 239, 294,  
 321, 322, 325, 352, 362  
 Іванушкін В. М. 360  
 Іванченко Р. Г. 381  
 Івахова І. В. 372  
 Івченко Л. В. 2, 207, 208, 219, 303, 317,  
 327, 362  
 Ігнатова Т. А. 41, 299, 351  
 Ідзіховський Л. 366  
 Іконніков В. С. 146  
 Іларіон (Іван Огієнко), митрополит  
 348, 405  
 Ільганасва В. О. 33, 99, 383, 396, 403,  
 409  
 Ільницька З. М. 360  
 Ільницька Л. 214, 295  
 Індиченко Г. В. 2  
 Інзінґріус М. 372  
 Іоанн Золотоустий 333  
 Ісаєва О. В. 135, 140, 250, 254, 256  
 Ісаєвич О. 212  
 Ісаєвич Я. Д. 105, 106, 212, 215, 230,  
 239, 304, 311, 398, 416, 417  
 Ісаєнко О. О. 296  
 Іщенко Ж. І. 430  
 Кабкова В. С. 118  
 Кавицька П. М. 295, 337  
 Казінець Е. 201  
 Калакура Я. С. 33, 48, 106, 349  
 Калинець І. 211

- Каліберда Н. Ю. 151, 155, 169, 251–254, 356, 384, 403, 425  
Калініна-Симончук Ю. С. 2  
Кальонов М. Є. 104, 214, 415, 417, 422  
Канцедікас О. 332  
Капелюшна Т. П. 141  
Карп О. Є. 137, 140  
Карпіловська Є. 99  
Карплюк О. В. 2, 179, 187, 283, 300, 301  
Карпова Л. П. 40, 61, 70, 112, 248, 251, 252, 255, 410, 414, 419, 420  
Качур І. Б. 234  
Кашенко М. Ф. 346  
Квіт С. 211, 214  
Кезма Т. Г. 130  
Кембаєв Б. А. 104  
Кириленко О. Г. 36, 71, 74, 119, 248, 250, 251, 255, 262, 384, 397  
Кириченко Р. С. 63, 75, 100, 251, 270  
Кисельгоф З. 78, 331  
Кисельов М. М. 428, 430  
Кисельов Р. Є. 365  
Кислов В. В. 315, 331  
Кисловська Г. О. 420  
Китастиий В. 99, 302  
Ківлицький Є. О. 357, 360  
Ківшар Т. І. 101, 383, 387, 396, 414  
Кіржаєв С. М. 25, 47, 64, 82, 132, 231, 234, 238, 300, 323, 324, 326, 334, 336, 351, 352, 427  
Кірсанов О. В. 132  
Клаквін Ф. Ф. 414  
Клименко Е. С. 332  
Клименко І. В. 132, 325–327, 366  
Клименко О. З. 387, 407  
Клименко О. І. 69  
Климов В. 99  
Климова К. І. 349  
Климова Л. 100  
Клід Г. 202  
Клімова М. 99, 413  
Клочок Т. І. 2, 113  
Ковалевський Б. П. 360  
Ковалевський М. П. 231  
Коваленко Г. В. 138, 140  
Коваленко Л. 77  
Коваленко О. К. 137, 140, 256  
Коваль Т. В. 2, 119, 305, 366, 385, 401  
Коваль Т. М. 2, 62, 152–155, 158, 159, 170, 171, 251–253, 262, 418, 423  
Ковальчук Г. І. 2, 18, 33, 70, 99, 101, 102, 252, 295, 304, 305, 327, 357, 358, 360, 363, 364, 416, 417, 421, 425, 426  
Ковба Ж. 414  
Ковінченко Л. М. 297, 298  
Ковтуненко Л. С. 383, 386, 387, 396  
Кодак М. П. 73  
Кожешкурт В. І. 422  
Кожушко Є. В. 208, 302  
Козаков В. А. 35  
Козакова Н. В. 41, 299, 351, 361  
Колесніченко А. М. 187  
Колобов О. О. 133, 336–339, 343, 347  
Колосовська О. М. 71, 234, 385, 386, 399  
Колпакова Н. В. 419  
Колтало Я. В. 373  
Коляда Г. П. 331



- Комаринський В. 76  
 Кондуфор Ю. Ю. 132  
 Конєв Г. 100  
 Коновал Л. В. 134  
 Коновалюк Ф. З. 130, 330  
 Коновець О. Ф. 295  
 Кононенко П. П. 215, 417  
 Коночкіна О. С. 277  
 Копанаєва Є. О. 260  
 Копоть О. Є. 69  
 Кордт В. О. 354, 357, 361  
 Корнієнко А. П. 46, 241, 414, 415, 417  
 Корнієнко В. О. 251  
 Корній Л. П. 101, 332, 352  
 Корольова Є. В. 129  
 Корольова Т. Б. 295–297, 300  
 Короп Т. 428  
 Корчемна І. С. 2, 132  
 Косенко В. 302  
 Косинка Г. М. 130  
 Костенко Л. Й. 2, 26, 42, 54, 67, 68, 70,  
 71, 99, 102, 143, 147, 148, 167–170,  
 217, 218, 231, 234, 235, 238, 242,  
 243, 251–253, 257, 258, 260–262,  
 275, 278, 378, 409, 410, 413, 414,  
 415, 417–419, 421–423, 425, 426  
 Костира В. І. 277, 296, 297  
 Костишин О. М. 425  
 Костомаров М. І. 146, 352  
 Костянтин-Кирило Філософ, просвіти-  
 тель 322, 328, 352, 362  
 Косяк С. М. 41, 253  
 Котляр М. Ф. 215, 417  
 Котова О. В. 381  
 Кох Е. 356  
 Кочубей Т. С. 255  
 Кочубеї 119  
 Кошів Я. 331  
 Кравченко К. К. 136–138, 140  
 Кравчук Л. М. 197, 286  
 Красій Р. Л. 121, 123, 125, 251, 252  
 Кривошея В. В. 107  
 Крижанівський С. 196  
 Криловський А. С. 357, 360  
 Кримський А. Ю. 81, 130, 146, 331, 354  
 Крисаченко В. С. 429, 430  
 Крікова Т. В. 368, 370, 371, 375, 376  
 Кроков А. І. 372  
 Кротевич В. М. 326  
 Крутікова Н. Є. 300  
 Крушельницька Л. І. 99, 104, 295  
 Крючин А. А. 260, 330, 332  
 Кудратова Д. К. 104  
 Кузнєцова Т. М. 371  
 Кузьмичов А. І. 431  
 Кулаков П. С. 372  
 Кулаковська Т. Л. 2, 39, 49, 50, 263–  
 265, 270–273  
 Кулешов С. Г. 99, 101, 383, 398, 402  
 Кулицький С. П. 274, 277, 279  
 Куліш П. О. 130, 323, 351  
 Кульчицький І. М. 388, 408  
 Кульчицький С. В. 46, 47  
 Кунанець Н. Е. 2  
 Курас І. Ф. 56, 431  
 Курвякова Л. П. 137, 140  
 Куриленко Т. В. 66, 106, 310–312, 317,  
 419  
 Курінний О. О. 382  
 Курносов Ю. О. 395

- Кутько Л. Б. 372  
Кухар В. П. 196  
Куценко Н. Г. 140  
Кучма Л. Д. 22, 27, 84, 91–93, 230, 286, 330  
Кучмаренко В. А. 133, 336–338, 347, 351, 386, 402  
Кушнаренко Н. М. 414  
Куштепа О. 211  
Кущинський Антін 77  
Лабинцев Ю. А. 101, 304, 363  
Ладигенський С. 76  
Лазаревський О. М. 146  
Лазоренко Ю. І. 280, 281  
Ланде Д. В. 388  
Лапо П. М. 415  
Ласкаржевська Х. 99, 202, 203, 214, 410, 418  
Лахтурова С. В. 253  
Левитський М. В. 131  
Леонов В. 99, 104  
Леонтович М. Д. 332  
Леончиков В. О. 409  
Лепкий Б. 78  
Лисенко Л. В. 79, 364  
Лисоченко І. Д. 132, 325–327, 330  
Литвак Г. М. 131  
Литвиненко О. Є. 382  
Литвинова Л. А. 2, 377, 381  
Лиханова І. Г. 297  
Лігум Ю. С. 382  
Ліндер Л. Х. 294  
Ліпатов Ю. С. 116  
Лісовська Л. В. 295–297, 300  
Лобода Т. М. 317  
Лобузін (Бардієр) К. В. 2, 256, 305  
Лозенко Л. І. 231  
Лозицький В. С. 47  
Лозниця А. С. 68, 168, 217, 235, 242, 257, 258, 412  
Ломонос-Рівна Г. І. 303  
Лосієвський І. Я. 421  
Луговський О. Г. 133, 336, 337, 339, 347, 351  
Лук'янчук О. С. 127, 306, 317  
Лукінов І. І. 133  
Луніна І. І. 125  
Лур'є І. 331  
Луценко Т. К. 178, 187, 287  
Любавич Ф. 372  
Любовець (Мельник) Н. І. 2, 97, 349  
Лялько В. І. 431  
Лятошинський Б. 302  
Ляхоцький В. П. 348, 349, 397, 405  
Ляшенко І. Ю. 386, 401  
Ляшенко С. В. 422  
Ляшенко Т. І. 71  
Ляшко С. М. 66, 106, 310–312, 314, 317  
Маврін О. 239  
Магурчак А. М. 297  
Маєва М. А. 158  
Маєр Т. Г. 132, 327  
Мазепа Іван 299  
Максименко Ф. П. 358  
Максимович М. О. 130  
Малаков Г. А. 306, 331  
Малиновська Н. Л. 71  
Малиновський О. І. 331  
Малиновський О. О. 129

- Малолетова Н. І. 121–123, 125, 251,  
252, 270, 272, 350, 355, 356, 359
- Марбо П. 205
- Марківська Т. М. 360
- Маркітан Л. П. 305
- Марковський Л. М. 132
- Мартос Б. 77
- Марченко Н. П. 348, 385, 399
- Маршак Б. І. 214, 418–420
- Маслакова Н. 425
- Маслов В. І. 326
- Маслов С. І. 303, 326, 357, 358, 360
- Маслюк О. О. 153, 170
- Матвеева Л. В. 310, 382
- Матвієнко О. В. 140
- Матвійчук Л. О. 2
- Матвійчук М. В. 283
- Матківський М. 211
- Матросова Г. 349
- Матусевич В. В. 71, 252, 255, 356, 359,  
386, 400, 420, 425
- Матяш І. Б. 47, 48, 101, 106, 214, 245,  
348, 349, 386, 387, 397
- Меженко (Іванов-Меженко) Ю. О. 40,  
41, 299, 351, 360, 386, 397
- Межерін В. О. 429
- Мельник (Любовець) Н. І. 311, 314, 317
- Мельниченко В. І. 277, 279–281
- Мельниченко Т. В. 71
- Мемелов О. В. 323
- Мефодій, єпископ Моравський, просві-  
титель 322, 352, 362
- Мизніков М. С. 121
- Миколенко Н. М. 360
- Михайличенко О. Б. 360
- Мицик Ю. А. 101
- Мишанич О. В. 215, 417
- Мікошевські 204, 357
- Мітюков О. Г. 65
- Міцан Т. В. 132, 325, 330, 366
- Міцкевич Б. Ф. 430
- Могила Петро 299, 306, 372
- Модзалевський В. Л. 352, 362
- Мозгова В. П. 386
- Моїсеєнко Н. І. 182, 187, 252, 283, 299,  
306
- Мок А. 205
- Монастиренко Н. М. 336
- Мороз Л. З. 429
- Моршна Н. О. 286, 287
- Москалець О. В. 208
- Мотульський Р. С. 99, 202
- Мошковська Н. І. 188, 190, 191
- Мстиславець П. 372
- Музичук О. Г. 373
- Мурзак В. В. 138, 140, 255
- Мурзіна О. І. 334
- Муха Л. В. 2, 18, 60, 69, 70, 73, 74, 79,  
80, 101, 234, 252, 333, 359, 364, 368,  
373, 375, 376, 384, 399, 417, 420,  
422–425
- Мухіна І. М. 373
- Мягкова Г. В. 422
- Мяскова Т. Є. 2, 366, 405, 425
- Навроцька В. Д. 30, 40
- Наєнко М. К. 102
- Назаревський О. А. 326
- Нарбутас С. 99
- Науменко В. П. 81, 326
- Наута П. 14

- Недашківська В. М. 137  
Недбайло Н. П. 253  
Немошкаленко В. В. 99, 222, 264, 265  
Неополітанська В. С. 323  
Непокупний А. П. 99, 102  
Непомнящий А. А. 405  
Нерсесян А. Б. 104  
Нестеренко В. Г. 414, 416, 418, 423  
Німчук В. В. 99, 102, 215, 334, 381, 417  
Новальська Т. В. 2, 421  
Новікова Г. М. 69, 75, 241, 242, 248,  
252, 368–371, 374, 376, 378  
Новосьолова Л. С. 2, 235, 295–297, 300,  
301, 337  
Новохатський К. Є. 46, 231, 324, 349  
Носкіна Н. М. 127  
Няхай М. 202, 413  
Овчаренко П. Д. 336  
Огуннаїке (Барчук) Ж. В. 296, 297, 300  
Одинока Л. П. 41  
Олейніченко Н. Д. 277  
Олеськів В. 211  
Олійник С. 77, 214  
Ольховик Н. М. 366, 383, 396, 413  
Омелянчик Н. І. 277, 279  
Омельченко М. М. 75, 241, 242, 252,  
368, 370, 371, 375, 376, 378  
Омельчук В. Ю. 2, 62, 63, 70, 101, 102,  
215, 234, 238, 240, 253, 292–295,  
297–301, 327, 379, 382, 407, 410,  
411, 417, 422  
Онацький Є. 77  
Онищенко О. С. 2, 8, 11, 12, 20, 26,  
30, 33, 36, 39, 40, 48, 50, 51, 54, 56,  
57, 59, 64, 66, 67, 70, 76, 78, 80–82,  
94, 95, 99, 101–105, 118, 145, 185,  
202, 205, 210, 214, 217, 220, 222,  
229, 230, 232, 238, 241, 251, 254,  
260–262, 272, 273, 276, 279, 282–  
284, 296, 298–301, 303, 310, 322,  
325, 327, 331, 333, 336, 339, 347,  
348, 350, 351, 354, 355, 360, 361,  
377–379, 381, 382, 392, 396–400,  
402, 404–407, 411, 412, 414–416,  
418–423, 425, 427  
Онопрієнко В. І. 429  
Онуфрієва В. Я. 33  
Орешина Н. В. 140  
Орловська Т. М. 119, 158  
Осадчук С. Д. 204  
Оукс Д. 203  
Охріменко Л. Г. 330  
П'ясецька О. 201  
Павленко В. І. 127  
Павленко Р. І. 35, 40, 414, 416, 418, 420,  
423  
Павлишин В. І. 432  
Павлуша І. А. 407  
Павлуша Т. П. 2, 60, 61, 70, 77, 102,  
134, 213, 234, 242, 243, 248, 251,  
253, 257, 258, 261, 262, 378, 417,  
422–425  
Паганіні Н. 197  
Палажченко Г. Є. 61, 70, 134  
Панасенко М. М. 372  
Паніна Л. М. 119  
Панова А. Л. 56, 187, 295, 297  
Папакін Г. В. 349  
Папакіна Т. П. 133, 336, 337, 342, 347,  
351

- Паславський Т. Б. 422  
 Пастушенко О. В. 377  
 Патока В. В. 241  
 Патон Б. Є. 48, 92, 205, 344  
 Патон Є. О. 338  
 Пашкова В. С. 42, 43, 99, 419  
 Пашкова Л. А. 141  
 Певзнер І. А. 299, 300, 360  
 Пендзей Л. 202, 214, 410  
 Пензіна Ю. А. 373  
 Первова Ю. О. 131  
 Пермінова О. І. 420  
 Першин П. М. 346  
 Пестрецова Л. А. 2, 125, 252  
 Петраускас А. А. 67  
 Петрашкова З. 208, 209  
 Петренко О. 100  
 Петрикова В. Т. 406  
 Петрієва Л. А. 187, 283  
 Петров В. В. 259, 260, 330, 332  
 Петров С. Й. 297, 303  
 Петров С. С. 297  
 Петрова Л. Г. 414, 421, 424  
 Петрова Н. О. 255  
 Петровський І. М. 81  
 Пещак М. М. 102, 215, 231, 234, 381, 417  
 Пийтер М. В. 233, 234  
 Пинда Л. А. 385, 387, 403  
 Пиріг Р. Я. 347, 349, 356, 361  
 Підгайний О. С. 77  
 Підгайний С. О. 77  
 Плав'юк М. 214  
 Плантини 374  
 Платон, митрополит 326  
 Плачинда В. П. 101  
 Плевако М. А. 131  
 Плутарх 372  
 Поветкіна Т. І. 127  
 Погребенник Ф. П. 106, 211, 381  
 Погребецька Н. М. 295, 297, 298  
 Погребняк Н. І. 166  
 Позніхаренко В. Г. 141  
 Покальчук Ю. В. 76, 196, 211  
 Половинчак Ю. М. 2, 291  
 Полонська-Василенко Н. Д. 130  
 Полтавець С. В. 2  
 Полулях Ю. Я. 69, 70, 238, 241, 242, 368–371, 410  
 Полякова О. В. 2, 113, 121, 122  
 Польовик Л. П. 178, 187, 283  
 Польовик С. М. 251  
 Пономаренко В. М. 171, 242  
 Пономаренко Л. А. 129  
 Понятовський Станіслав Август, король 130, 203, 328, 358  
 Попик В. І. 2, 66, 106, 244, 300, 311, 313, 314, 317, 318  
 Попов П. М. 131, 326, 357, 361  
 Попович М. В. 431  
 Попроцька В. Г. 33, 40, 60, 70, 99, 102, 172, 220, 248, 251, 260, 271, 272, 275, 378, 379, 403, 410, 411  
 Портнова Л. Ю. 336, 338  
 Постернак С. П. 360  
 Потапов В. І. 366, 383, 396  
 Потіха А. Л. 277  
 Потоцькі 204, 357  
 Потшебницька Є. 99  
 Походня І. К. 300

- Починок О. О. 141, 147  
Приходько Л. Ф. 248, 253  
Пріцак О. Й. 105, 214, 336  
Провозіна Н. М. 302  
Прокопенко Л. С. 71  
Прокошева Т. М. 46, 425  
Прокошина І. А. 193  
Процик О. 201, 211  
Процик Р. 213  
Птуха М. В. 346  
Путро О. І. 65, 70, 335, 338, 339, 342,  
343, 378, 380, 382, 415  
Пухальський В. 302  
Пучківська Н. О. 133  
Пушкін О. С. 147, 196  
Пшеничний В. Г. 234  
Пшеничникова Д. С. 300  
Рабулець О. Г. 388, 408  
Радзімовський В. Д. 368, 370, 371, 378  
Радченко В. Ю. 187, 283  
Ракушина М. С. 140, 158, 159  
Рапп В. І. 366, 383, 396  
Расіна Е. Б. 422  
Рафаїл (Заборовський), митрополит  
329  
Рева Л. Г. 304, 314, 317, 360, 365  
Рева Н. М. 360  
Ривкіна Г. А. 132, 332  
Рильков С. О. 297, 352  
Рильський М. Т. 196  
Римарович (Ціборовська-Римарович) І. О.  
295, 357, 358, 365, 406  
Ритова Г. О. 67, 73, 169, 176, 251,  
287  
Різник М. Г. 129  
Ріпетський С. 77  
Розумовська М. 202, 208  
Розумовський О. К. 303  
Розумовські 196, 208, 209, 303  
Романова Н. П. 106, 311, 314  
Романюк М. М. 46, 99, 295, 349,  
419  
Ротач П. П. 106  
Рубан В. Я. 413, 414  
Рубльова М. С. 63, 73, 252, 305  
Руденко А. В. 187, 283  
Руденко М. 78  
Руденко С. М. 127  
Рудзький Л. З. 421  
Рудницький Я. Б. 76, 215  
Рудь М. П. 360  
Рукавіцина Є. В. 304, 305, 357, 358,  
366, 383, 396  
Русских Т. М. 125  
Рябко П. В. 264  
Савицька Л. В. 255  
Савицький С. С. 106  
Савіна З. 41  
Савченко І. В. 208  
Самійленко С. 77  
Самійленко Т. П. 33  
Самодрин А. П. 432  
Самойленко Г. В. 106  
Самохіна Ж. С. 141  
Санакуєва А. К. 251  
Сандул О. 260  
Сарана Ф. К. 299  
Свєцинська Я. Я. 141  
Свиридова К. А. 414  
Світла Н. В. 141

- Свобода А. А. 35, 36, 46, 49, 104, 158,  
159, 263–265, 270–272, 416, 418,  
419, 421, 422, 425
- Седашов О. П. 130
- Селіверстова К. Т. 349
- Селіхов О. 349
- Семенкова С. В. 286, 287
- Сендик В. В. 343, 349
- Сенченко В. В. 253
- Сенченко М. І. 35, 41, 54, 143, 144, 147,  
148, 214, 230, 248, 360, 429
- Сергєєва І. А. 2, 64, 75, 78, 80, 81, 101,  
128, 132, 215, 306, 325, 328, 330,  
332, 334, 359, 362, 385, 400
- Сергієнко О. Ф. 67
- Сидиченко Є. І. 135, 250, 256
- Сидневецький О. К. 127
- Сидоренко О. О. 106
- Симиренко В. Л. 129
- Симоненко Т. В. 260
- Сипайлова Л. М. 429
- Сиротинін М. М. 116
- Ситник К. М. 427–429
- Ситник С. К. 431, 432
- Сікорський І. О. 146
- Сільверберг С. 202
- Сінайський Григорій 329
- Сіра І. В. 62, 67, 70, 158, 159, 163, 164,  
183, 248, 253, 423, 425
- Скворцов Л. В. 415
- Скирта М. Л. 101, 132, 325, 327, 350
- Склерюте Д. 414
- Скнар В. К. 413, 414, 422, 424
- Скобець І. Є. 252, 368–370, 371–372,  
375, 378
- Сковорода Г. С. 197
- Скорина Франциск 304, 363
- Скоропадський Павло, гетьман 7, 299,  
336
- Славінські І. 99, 202, 214, 410, 412
- Славутич Я. 78
- Слензак О. І. 431
- Слободяник М. С. 33, 35, 41, 54, 60, 61,  
64, 68, 70, 83, 99, 143, 147, 148, 155,  
169, 172, 247–249, 251, 252, 262,  
333, 356, 357, 360, 378, 379, 382,  
383, 396, 397, 399, 401, 403, 404,  
409–411, 413, 414
- Слюсар В. О. 127
- Сльозка Михайло 372
- Смаглова Н. І. 158, 263, 267, 271, 272,  
423, 425
- Смиченко О. А. 295
- Смолій В. А. 62, 103, 197, 417
- Смоляр І. Е. 171
- Сніжко Є. М. 406
- Соболевський О. Й. 135, 137, 258
- Соботович Е. В. 430
- Сова С. О. 119
- Соколов А. В. 410
- Соколов В. Ю. 234, 365, 385
- Сокур О. Л. 251
- Солдатенко В. Ф. 295
- Соловей Т. В. 141
- Солоіденко Г. І. 2, 20, 36, 37, 39, 48, 49,  
51, 158, 252, 263, 265, 271, 272, 420
- Солонська Н. Г. 69, 70, 99, 102, 214,  
215, 252, 297, 299, 357, 359–361,  
365, 385, 399, 416, 417, 420, 422, 423
- Соляник А. А. 112



- Сорока М. Б. 169, 252, 257–260, 279, 286, 405, 423  
Сорокіна Л. А. 371, 372  
Сорокіна М. Ю. 324  
Сороковська С. В. 299, 360  
Сохань О. В. 71, 231, 234, 236, 386, 387, 398  
Сохань П. С. 82, 101, 230–232, 322, 334, 336, 351  
Сохань С. В. 101, 132, 325, 326  
Сошинська Я. 42, 43  
Спицька О. В. 311  
Стадниченко І. В. 69, 304, 363, 367  
Старовойт С. В. 101, 339, 347  
Стасів-Калинець І. 210  
Стебницький П. Я. 81, 357  
Степанков В. С. 197  
Степченко О. П. 2, 64, 101, 128, 132, 252, 325–327, 330, 331, 334, 350, 357, 359, 385, 398  
Стефанік В. 345  
Стефанович О. В. 424  
Стеценко К. Г. 130  
Стецько С. 210  
Стешенко Я. 360  
Стогній Б. С. 336  
Стоян Н. П. 61, 121, 248  
Стоян Ф. В. 386, 387, 401  
Страхов М. М. 129  
Стрельська Л. І. 133, 336–339, 347, 351  
Стрельський Г. В. 421  
Стрішенець Н. В. 41, 44, 71, 201, 299, 351, 357, 359, 360, 386, 397  
Струк (Гусар-Струк) Д. 106  
Струкова Т. І. 119  
Суббота А. Г. 241, 252, 368, 370, 371, 374, 375, 378  
Супронюк О. К. 306  
Сушко Л. 99  
Танатар Н. В. 67, 167, 168, 251, 275, 278, 286, 287, 296, 378, 409  
Танюк Л. 210  
Тараканов К. В. 410  
Таранова Н. І. 127  
Таранушенко С. А. 131  
Таранченко Ю. Ф. 116  
Тарасевич (Руденко) Л. А. 373  
Терещенко К. П. 327  
Терлецький О. 77  
Тетюніна Н. І. 118  
Тихненко О. М. 305  
Тищенко Г. Г. 35, 40, 415, 416, 418, 420, 423  
Тіманова Л. І. 296, 297, 300  
Ткаченко О. П. 134, 138, 140  
Ткачук С. 77  
Тодійчук О. 231  
Толочко П. П. 103, 215, 417  
Томазов В. В. 107, 226  
Торбаков І. Б. 303, 351, 363, 385, 398  
Травляєв А. П. 429  
Третяк О. Н. 431  
Третяк С. А. 183  
Третяк Т. І. 286, 287  
Трефілов В. І. 133  
Тронько П. Т. 62, 70, 99, 102, 292, 293, 300, 361, 381, 413  
Трухан Н. Г. 137  
Трухачова В. Г. 141  
Тулахова Д. 202

- Туровська Л. О. 153, 155, 159, 170, 171, 262  
 Тутковський П. А. 430  
 Тюпина Н. Н. 300  
 Тютюнник Ю. Г. 429  
 Ульяновський В. І. 101, 231, 351  
 Усенко І. Б. 337, 422, 423, 432  
 Устиновський Д. В. 2, 292, 293, 296, 297, 300  
 Устіннікова О. М. 296  
 Фединський О. 77  
 Федоров Іван 304, 372  
 Федорович І. 372  
 Федорук Я. 239  
 Федорчук А. Г. 168, 286, 287  
 Фельдман Л. Я. 141  
 Фігус-Ралько Г. 76  
 Фіклістова О. О. 296–298, 300  
 Філіпенко А. С. 428, 429  
 Філіпі-Маргутинович С. 99  
 Філіпович М. А. 2  
 Фіх Ю. Л. 134  
 Фоменко Д. Д. 357  
 Фоміна О. В. 346  
 Форман Л. 201  
 Франко І. 345  
 Фрис В. Я. 234  
 Фролов А. Г. 69, 242, 252, 369, 370, 372  
 Фурс А. П. 419  
 Хаджинов В. В. 414  
 Хамрай О. О. 132, 325, 328, 334, 362  
 Ханенки 119  
 Харіна О. З. 373  
 Хейс Р. 214, 418  
 Хеміч С. 213  
 Хижняк З. І. 299, 306  
 Хідекелі А. 215  
 Хіміч Я. О. 252, 262, 384, 400  
 Хмельницький Богдан 197  
 Ходоровський М. Д. 106, 311, 314, 317  
 Холявка Н. 202  
 Храмов Ю. А. 428  
 Хрептовичі 119  
 Христова Н. М. 348, 386, 387, 402  
 Хропач О. М. 35  
 Цебенко Р. Г. 141  
 Целінський Р. Й. 40, 415  
 Циганкова Е. Г. 310  
 Цинковська І. І. 252, 306, 317, 365  
 Ціборовська-Римарович І. О. 204, 304, 362, 363  
 Ціценєне Р. 202  
 Чабан І. А. 157, 158, 170, 250  
 Чайковський П. 197  
 Чачко А. С. 73, 422  
 Чебаник В. Я. 410  
 Чекмарьов А. О. 20, 26, 43, 60, 70, 218, 238, 257, 258, 260, 261, 378, 381, 401, 404, 409, 410, 413, 414, 417–420, 422, 424, 425  
 Чепіга І. П. 101  
 Чепуренко Я. О. 24, 94, 125, 167, 248, 252, 357, 359, 384, 400, 423  
 Чепурна Т. С. 420  
 Чергінець В. Б. 69, 242, 367, 370  
 Черепуха Л. О. 384, 397  
 Черненко І. С. 3f60  
 Чернухін Є. К. 101, 132, 203, 325, 329, 334, 352, 362, 385, 402

- Чиж М. А. 167, 172, 185, 186, 251, 252, 283, 284
- Чишко В. С. 66, 70, 99, 102, 105, 106, 228, 310–313, 315–317, 336, 347, 350, 382, 404, 406, 410, 419, 421
- Чорновіл В. 286
- Чубук В. І. 40
- Чуйкова В. І. 62, 74, 75, 117, 119
- Чупріна В. М. 2, 67, 158, 165, 188, 189, 253, 262, 422, 423
- Чуприна І. Г. 119
- Чуприна Л. А. 274, 279
- Чупрієнко О. В. 295, 298
- Шаврова О. З. 373
- Шамрай М. А. 295, 303, 351, 363
- Шанковський Л. 77
- Шанойло С. М. 330
- Шаріпова Л. В. 132, 234, 235, 307, 328, 351
- Шарлемань М. В. 326
- Шаронова Н. В. 414
- Швецова-Водка Г. М. 295, 406, 419, 420
- Шевера М. В. 431
- Шевченко А. І. 432
- Шевченко І. 203, 214
- Шевченко І. В. 387, 404
- Шевченко І. Г. 388
- Шевченко Т. 345
- Шевченко Ф. П. 129, 331, 336
- Шевчук В. О. 432
- Шекера Павло І. 2, 137, 139, 140
- Шекера Петро І. 137, 138, 140
- Шелехова О. М. 430
- Шелудько О. 100
- Шелухін С. П. 81, 130
- Шемаєва Г. В. 384, 387, 403
- Шептицький Андрей, митрополит 130
- Шептицький М. 211
- Шеремет А. П. 195
- Шимченко Ф. З. 360
- Шинкарук В. І. 133, 430
- Шип Н. А. 101
- Широков В. А. 70, 234, 382, 386, 387, 396, 403, 404, 408
- Шишкіна В. Г. 286, 287
- Шкаріна В. А. 182, 183, 187, 283, 284
- Шмельов В. Г. 65, 82, 132, 231, 335, 336, 378
- Шмурак Є. Л. 234, 239, 321
- Шовкопляс Г. М. 299
- Шовкопляс І. Г. 70, 99, 146, 298, 299, 361, 378
- Шовкопляс Т. І. 361
- Шодуари 119, 131, 406
- Шолохова Л. В. 132, 325, 329–331, 334, 362
- Шопен Ф. 197
- Шостак О. М. 311, 315
- Шпак А. П. 264, 336
- Шпиґа П. І. 68
- Шрайберг Я. Л. 418
- Штейнгель Ф. Р. 119
- Штогрин Д. 201, 214, 418
- Штремпель Г. 413
- Шудря М. А. 331
- Шульга І. О. 2
- Шульгіна В. Д. 63, 75, 219, 251, 302, 357, 366, 378
- Шурубуря А. К. 349
- Щербак М. Г. 349

Щербак М. П. 430  
Юденич О. М. 129  
Юхимець Г. М. 2, 63, 70, 75, 101, 107,  
306, 317, 327, 357, 365, 378, 421, 423  
Юхновський І. 99  
Яблоновські, магнати 204, 328, 334,  
385, 402  
Яворницький Д. І. 131  
Якименко Ф. 302  
Яковенко О. Г. 2, 146, 147, 262  
Яковець Т. Є. 296–298, 300  
Яковлев В. О. 252  
Яковлева Л. В. 336  
Якушко Б. П. 62, 70, 141, 148, 242, 248,  
255, 256  
Янковський О. К. 106, 310  
Яременко А. М. 360  
Яременко Л. М. 2, 65, 101, 133, 336–  
338, 344, 351, 407  
Ярова Г. 299  
Яроцька (Іванова) М. В. 170  
Ярошенко Т. 41  
Ярощук В. П. 71, 384, 387, 399, 424  
Ясиновський Ю. П. 101, 212  
Ясінська-Ґрейвз І. 214  
Ясінська-Кривуцька М. 214  
Ясінська-Мурована М. 214  
Ясінський М. І. 357  
Ясінський Б. 77, 201, 212, 214  
Ясулайтіс В. А. 277  
Ясь 99  
Яценко О. М. 2, 66, 106, 107, 311,  
314–317, 384, 404

**Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)** : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – 452 с.

ISBN 978-966-02-9077-8

У монографії з історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1991–2002 років розкривається найбільш динамічний та плідний період її функціонування, пов'язаний із становленням незалежності України, наростанням демократичних процесів, глибокими змінами в соціальному устрої держави, в усіх сферах суспільного життя, з наповненням новим змістом функцій Бібліотеки як національної установи.

Висвітлено розвиток на нових засадах наукових напрямів та науково-дослідної роботи, фундаментальних та прикладних досліджень у галузі національного бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, архівознавства та інших споріднених наук; бібліотечно-інформаційної діяльності; міжнародної співпраці. Розкрито внесок наукових працівників та бібліотечних фахівців у діяльність НБУВ як науково-дослідного інституту, науково-інформаційного центру та найбільшої бібліотеки країни.

Монографію підготовлено за результатами виконання науково-дослідного проекту «Бібліотечна, архівна та інформаційна діяльність національної бібліотеки в сучасному науково-інформаційному просторі (1993–2018)», що отримав підтримку програми розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень (КПКВК 6541230).

УДК 027.54(477-25)НБУВ:021.1"1991/2002"

Наукове видання

ДУБРОВІНА Любов Андріївна, ОНИЩЕНКО Олексій Семенович,  
ГОРОВИЙ Валерій Микитович та ін.

**НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ  
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО  
У ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ  
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991–2002)**

Фрагмент оформлення вестибюля Головного корпусу НБУВ –  
панно в стилі енкаустики «Біль Землі» (автори: лауреати Національної премії України  
імені Тараса Шевченка В. М. Прядка та В. І. Пасивенко)

Редактори: Н. М. Зубкова, Т. П. Дубас  
Технічний редактор З. К. Шарикова  
Комп'ютерне верстання Г. І. Булахова

Бібліографічне редагування:  
А. М. Колесніченко, П. М. Штих

Підп. до друку 28.11.2019. Формат 70x100/16.  
Ум. друк. арк. 36,44. Обл.-вид. арк. 21,64.  
Наклад 500 пр. Зам. № 28.

Видавець і виготовлювач  
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського  
03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру видавців, виготівників  
і розповсюджувачів видавничої продукції  
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.